

ЦЕНТР ИЗУЧЕНИЯ РОДНЫХ ЯЗЫКОВ
ДАГЕСТАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА

Н.Э. ГЪЖИАГЪМАТОВ

**КЪУМУКЪЛАНЫ АЙТЫВЛАРЫ
ВА АТАЛАР СЁЗЛЕРИ**

Махачкала 2017

УДК 398.9
ББК 82.3 (2Рос.Даг)

**Издание осуществлено при финансовой поддержке
Министерства по национальной политике РД**

Ответственный редактор –
кандидат филологических наук, доцент А.М. Саидов

Рецензенты:
доктор филологических наук, профессор А.З. Абдуллаева.
доктор филологических наук, профессор Э.Н. Гаджиев.

**Гаджихамедов Н.Э. Кумыкские пословицы и поговорки.
Около 25000 пословиц и поговорок. –Махачкала: Издательство ИП
Хайбуллина Ф.Ф. «Типография Вега», 2017. – 544 с.**

В книге представлен один из древнейших жанров устного народного творчества — пословицы и поговорки, бытующие у кумыков. Она содержит около 25 000 пословиц и поговорок, который откроет красоту и величие кумыкского языка, поможет понять народную мудрость и обогатить свою речь, придать ей сочность красок, наполнить живыми, меткими словами. Составителем собран и систематизирован большой и интересный материал, обобщена работа ряда поколений фольклористов. В него включены и диалектные варианты пословиц и поговорок. К некоторым из пословиц и поговорок даны комментарии. Книга предназначена для широкого круга читателей – специалистов-филологов, тюркологов, переводчиков, преподавателей – всем, кому дорог родной язык и кумыкская культура.

ISBN 978-5-9500906-2-2

© Н.Э. Гаджихамедов
©ФГБОУ ВО ДГУ

*Ана тилиме, миллетиме,
къумукъ халкъыма
багъышлайман.*

**Халкъым мени, тавлар чёксе, тозалмас.
Йырчы Къазакъ**

*Тил масъаласы – жан берип жан алагъан уллу бир масъала.
Дин масъаласындан сонг, тил масъаласындан уллу масъала ёкъ.
Тил ягъындан тюз болгъан миллет озгелерден гъар заман алгъа барар.
Бютюн Ер юзюнде бизин къумукълардан тюрк тилни
таза асил сёйлейген халкъ ёкъ.
Тюрк тилни инг асили – бизде.*

Абусупиян Акаев

**Тил болмаса, халкъ болмас.
Ана тил азса, халкъ азар.
Миллетни аслу белгиси тилдир.
Тилни гъайбатлыгъы – айтывда.**

АТАЛАР СЁЗЮНДЕ АЛТЫН БАР

Аталар сёзлери ва айтывлар – халкъ авуз яратывчулугъуну инг де бы-
рынгъы, инг де эртеги, асрулардан берли сакъланып гелген халкъ ажайып уша-
тагъан жанрларындан бириси. Олар терен ойлу, асрулар бою эсгимей, тот бас-
май гелген маъналы, асил калималы, гъакъыллы, сыналгъан ата-
бабаларыбыздан къалгъан эдеп ва къылыкъ байлыгъыбыз. Айтывлар ва аталар
сёзлери ата-аналагъа, уллулагъа гъюрмет этивню, сынавлу адамлардан ульгю
алывны, ёл-ёрукъну, асил хасиятлагъа, эдепликте, намуслу болмагъа чакъы-
рагъан чебер тили булангъы тарбиялавчу сёзлер. Шону учун да «Аталар сё-
зюнде алтын бар», «Аталар сёзю – гъакъылны гёзю» деп айтыла гелген бизин
ата-бабаларыбызда.

Сёзге чеберлик, къысгъалыкъ – аталар сёзлеринде ва айтывларда ай-
рокъда гючлю. Айтывлар тилге жан сала: айтывсыз сёз – тузсуз аш йимик.
Олар герекли еринде бир-эки сёз булан айтылгъан нече де уллу, нече де генг ва
терен маънаны англата гелген.

Аталар сёзлери ва айтывлар бизин халкъны асрулар боюндагъы яшав-
лукъ сынавуна кюрчюленип амалгъа гелген. Англав маъналары теренге гёре,
олардан адамлар тезден берли пайдаланып гелген. Халкъыбызны аз калималар
булан къурулгъан гъакъыл хазнасында къумукъ халкъны ругъу, къылыгъы,
хасияты (гъалиги термин булан айтгъанда, менталитети), дюньягъа къараву,
гъакъыл-билим даражасы, тарихи ачыкъ кюйде гёрюнюп къала. Айтывларда
игитлик булан осаллыкъ, гъалаллыкъ булан гъарамлыкъ, дослукъ булан душ-
манлыкъ, яхшылыкъ булан яманлыкъ, эдеплик булан эдепсизлик, чомартлыкъ
булан къызгъанчлыкъ тенг оьлчев булан айтыла.

Халкъны оьткюр сёзге усталыгъы, дюньягъа, яшавгъа къараву, гючю-
къуваты уллу экени билдириле, бирликде гъаракат этмеге чагъырыла: *Халкъгъа
таянгъан таймас. Халкъны хан да енгмес. Халкъ уьфюрсе, боран болур. Хал-
къны гючю – сел гючю. Халкъ юрюген ёлдан юрю.* Шону учун олагъа халкъ
гикматини, халкъ философиясыны, халкъ авуз яратывчулугъуну инжилери
дейлер.

Оларда аз сёз булан терен маъналы пикрулар бериле, къоччакълыкъ,
намус-ягъ макътала, осаллыкъ, намартлыкъ сёгюле. Халкъны яшав сынавуна
кюрчюленип айры-айры агъвалатлагъа багъа берив ва маслагъат этив аталар
сёзлерини ва айтывланы гъакъыл китап гысапда генг оьлчевде яйылывуна се-
беп болгъан. Эжелден берли адамлар оьзлени яшав ёлунда айтывлардан ва ата-
лар сёзлеринден ульгю алып юрюген.

Айтывланы ва аталар сёзлерин теренден ахтарып къарагъанда, къумукъ
халкъ оьмюр сюрген дёвюрлердеги агъвалатланы, анадаш халкъыбызны ойла-
рын, гыслерин, муратларын билмеге болабыз, яшавгъа, дюньягъа бизин халкъ
нечик янашгъанны ачыкъдан гёребиз. Лап бырынгъы яшав, бай-бийлени за-
манлары, жамиятны класслагъа айрылывундан алдагъы ва шондан сонгъу за-
манлар, капиталист аралыкъланы яйылыву, загъматчы халкъны, батыр эрлени
байлагъа-ханлагъа янашыву, азатлыкъ учунгъу ябушувлар – булар бары да ата-
лар сёзлеринде ва айтывларда суратлана геле.

Итти сёзге, чебер сёзге халкъ даим де кёп уллу къыймат берген, бир ул-
лу гючге йимик янашгъан. Гъайран чеберлик булан яратылгъан айтывларыбы-

зда ва аталар сёзлерибизде анадаш халкыбызны башына гелген кыйынлы гюнлер булан бирге халк сёзю маънасыны теренлигине нечик уллу багъа берегени суратлангъан. Шолай таза, алтындай сёзлеге бизин кюмуку халк аркъа таяп, инанып гелген.

Айтывларда ва аталар сёзлеринде адамлар оъз гёзю булан гёрген затланы, табиятны гьалларын, айланадагъы гъакъыкътны оъз иши, яшаву булан байлавлу этип, гъар затны оъз байлыгын ача, бир-бирде буса тенгleshдирип, къаршылыкъ, шартлы къайдаларда башгъа сёзлени кёмеги булан чебер кюйде суратлап бере.

Айтывлар яшавгъа, дюньягъа чебер гёзден къарамагъа уйирете. Олар айлана якъгъа инсанны тергевлюлюгюн артдыра. Ёмакъларда загъматчы халкъ, яшаву булан байлавлу этип, оъзюню ишинде, яшавунда къаршылашагъан, табиятта гёрген, мекенли кюйде оъзю гъалын таныйгъан, туврадан-тувру адамны яшаву булан байлавлу наслулардан наслулагъа варисликге кългъан эдеп-кылыкъ масъалаланы байлыгын ача. Шолайлыкъда наслулардан-наслулагъа абатланып, бизге етген айтывларда эдеп-кылыкъ булан байлавлу келпетлер яратыла.

Оъзге халкъланы яратывчулугъунда йимик, кюмукуланы айтывларында ва аталар сёзлеринде тувра суал булан айтылгъанлары да аз тюгюл. *Агъа-ининг яманлап, тухум къайдан табарсан? Бичени ёкъгъа гебен къайдан гелсин? Бояр аврувдан авругъангъа багъымчы не этсин?*

Аталар сёзлери ва айтывлар инсанланы табиятны гючлери булангъы аралыкъларын, оланы энгивню, не заман не болагъанны, не этсе, яхшы экенни, нени этме тюшмейгенни кысыгъача чебер сёзлер булан суратлай. *Елли янгур тез токътар. Язы янгурлу буса, сагъын ойнар гюзюнде. Бел сызласа, янгур явар. Туршу тувса, тун сувур – тун сувуса, гюн сувур.*

Аталар сёзлеринде ва айтывларда, адатлы гъалда, белгили бир пикруну яда маслагъатны гъакъында туврадан-тувру тюгюл, тенгleshдирип къайдада айтыла. Оланы кёбюсю оътесиз гючлю тенгleshдирип булан берилген. «Пастаны бар адамгъа оъктем болма тюшмей, о тез бите» деген пикру *Пастан байлыкъ – бир айлыкъ* деп, дёрт сёз булан, тамаша кысыгъа ва чебер кюйде айтылгъан.

Адамгъа ёл гёрсетеген, гъакъыллы маслагъат береген аталар сёзлери ва айтывлар яшавну бары да тармакъларын кюуршай. Олар загъматны, яхшылыкъны, яманлыкъны, намусну, ягъны гъакъындагъы ва оъзге кылыкъ масъалаланы арагъа сала ва чече. *Яхшылыкъ ерде ятмас – яманлыкъ сувда батмас. Намусу ёкъ къардашдан намуслу душман – кьолай. Эллер азма бакъгъанда, намуссуз эрлер баш болур.*

Айтывланы ва аталар сёзлерин халкны юрек талпынывларын теренден англайгъан, сёзге усталыгъы, чеберлиги булангъы адамлар яратгъан. Жамият класлагъа бёлюнген девюрлерде арагъа чыкыгъан аталар сёзлеринде ва айтывларда бир-бирине къаршы идеологияланы таъсири гёрюне, яшавгъа башгъа-башгъа кюйде къарав ва янашыв сезиле. *Чагъарлар тербенишсе, бийлер тайып ёл берер. Гъарам байдан гъалал ярлы – яхшы. Къыз алсанг, ярлыдан ал.*

Бийлик девюрню къатты клас ябушувуну вакътисинде кыйынлы яшайгъан загъматчылар тынч, паракхат яшавгъа талпынывларын, клас оъжетли-

гин авуз тилде айтывлар булан айтгъан. *Ярлылар да къалмас ярлы кююнде – барлылар да къалмас барлы кююнде.*

Бырынгъы заманлардан берли айтыла туруп, наслудан-наслугъа етген айтывланы ва аталар сёзлерин ахтарып къараса, бырынгъыланы яшавундан гъар нечик де бир тюрлю алапат табулмай къалмай. Оларда алдынгъылар не ашагъан, нечик яшагъан, не булан машгъул болгъан, къайратлы загъмат, къызгъын иш, къыставуллу гъаракат арыв гёрсетилген. Къумукъ айтывланы гъарисин бир алып, тергевлю кюйде охуп къарагъанда, оларда оз заманында пайдаландырылгъан, гъали буса халкъ арада унутулуп да битген кёп тюрлю гъалиги тилде эсгиленген сёзлени тапмагъа болабыз.

Табиатны, Кёкню, Ерни, Юлдузланы гъакъында айтылагъан айтывларда бир затны да гёрмеген, озю яшайгъан еринде йылкъы гъайдап, гёзет багъып, къойлар, туварлар сакълап тургъан бырынгъы туварчыны, къойчуну, сабанчыны яшавуну белгиси сакълангъан. *Табиат озюне бажарывлу къарайгъанланы шабагъатлай, бажарывсузланы такъсырлай. Уълкер батды – танг къатды.*

Бырынгъы айтывлардан бирисин гелтирейик: *Къызыл йымыртканы къабугъу ерге тюшмес.* Бу айтывда байрамда къызылгъа боялгъан йымыртканы къабугъун ерге ташламайгъан адатны гъакъында айтыла.

Къардаш аралыкъланы гёрсетеген сёзлени илиякълы кюйде, уста къайдада пайдаландырывну натижасында амалгъа гелген айтывларда: анасы, атасы, къызы, уланы, уллу анасы, уллу атасы, агъа-ини, къардаш, гелин, къуда ва олагъа ошагъан башгъа сёзлер де айтывларда озлеге берилген борчланы еринде мекенли кюйде кюте. *Анасы бийий - къызы харс ура. Агъасы барны ягъасы бар. Гелин болмагъан гелинин сыйламас. Къойну башы – къуданы ашы.*

Бу оърде эсгерилген ва олагъа ошагъан дагъы да кёп тюрлю айтывлардагъы келпетлер, сабанчыны, туварчыны, къойчуну къужурлу тили булан яратылгъанны инкар этмек бажарылмай. Ондан башгъа да оърде эсгерилген гиччи чебер асарларда, охувчуну тергевюн бакъдырма сюеген айтывлалгъа хас, оланы хабар ва шиъру къайдада тизилгени, ортакъ бетде, бир-бирде буса биринчи ва экинчи бетде къолланагъаны, хабарчы озю де ортакъчылыкъ этип гёрюнегенин эс этме герек. Айтывларыбызда келпет яратывда уый ва кыр гъайванлар, къушлар да унутулуп къалмай, уста кюйде пайдаландырыла. Масала, тюлкюню келпетинде гыллачы адам суратлана (*Бий – бёрю, бийче – тюлкю. Тюлкю этти бёрюню алдатар. Тюлкю намаз къылма баиласа, тавукълардан сакъ бол*), бёрюню келпетинде – озю тойса да, гёзю тоймас йыртгъыч, «бёрю» хасиятлы адам (*Бёрю боранлы гюн къутуруп. Бёрю къылыгъын ташламас. Бёрюлени арасына гирсенг, бёрюче улурсан. Бёрюню сёйлесе, бёрю геле*), къоянны келпетинде – гючю аз ва къоркъач буса да, кёп гючюлерден оър гелме болагъан адамны келпети (*Къоян гёленткисинден де къоркъа. Къачгъан къутула буса, къоян къутулур эди. Къоркъгъанны къоя буса, къоянны къояр эди. Къоянны къоркъутсанг, арслан болур*), атны келпетинде буса оз загъматы булан яшайгъан, адамгъа ёлдашлыкъ этеген, озюне тиймесе, тиймейген, тек тийгенге тийишлисин береген адамны келпети суратлана (*Аты бар – арслан. Ат мингенни таныр. Ат бакъмагъан атгъа минмес. Атын аягъан ёлда къалмас*), эшекни келпетинде, бир яндан оз загъматы булан яшайгъан гъайван (*Эшек, тойгъа барса да, сув ташый. Къайда барса да, эшекге иш табыла*), бир дагъы ягъындан, гъайгев, авлия, шайтанлы, тайышгъан адам суратлана (*Аллагъ эшек*

ким экенин билгенде мююз бермеген. Англавсузгъа айтгъан да, эшекни къулагъына къомуз сокъгъан да – бир. Эки аякълы эшеклер де бола).

Кёп тезги заманлардан берли, табиятны къоркъунчлу гъалларындан, гъар тюрлю балагъланы салагъан уллу гючден сакланмагъа герек деген ой айтывларда аз ёлукъмай. Олар да чебер, къужурлу тил булан айтылгъан. *Язгъы ел ер тенгли бугъаны йыгъар. Башъел балагъ гелтирир. Гюзю ел ерни береке-тин алар. Гюнбатышдан ургъан ел – яман. Башъел боран гелтирир. Сувукъ сюек сындырыр.*

Бизин айтывланы ва аталар сёзлерини гъакъында айтгъанда, оланы гъар-исин бир башгъа алып, озълени гъакъында бир де айтылмагъандай хабарла-магъа бажарыла. Оланы къайсы да тергевню тартардай къужурлу кюйде яра-тылгъан. Айтывлар да, аталар сёзлери де бирни йимик атив тизилген айтымлар экенни ачыкъдан-ачыкъ гёребиз. Оларда келпет яратив къайдалар айтып бит-дирип болмас чакъы кёп. Оланы арасында метафора къолланып этилегенлери айрыча артыкъ ёлугъа. *Атасы тюлю тутмагъанны баласы къоян тутмас. Яшлыгъында бузав урлагъан уллу болгъанда сыйыр урлар.* Шолай айтывларда тапшурмалы сёз булан айтылгъан пикру уста кюйде, айланч, тапшурмалы къайдада айтылып, айрыча чеберлик тувдура.

Халкъ авуз яративчулугъуну увакъ асарларыны бир къужурлу журасы болагъан айтывларда, кёбюсю гезиклерде, предметлер, гъаллар, айланадагъы гъакъыкът, яшавгъа хас агъвалатлар чебер кюйде, шарт тилде суратлана. Шарт маънаны бермек учун простой ишлик къалиплер булан янаша (а), къошма ат ва ишлик къалиплери де (б) къоллана: а) *Сююв гетсе, оьчлюк гелер. Сув тилесе, бал берген. Сув гёрсе, сувсай – ат гёрсе, акъсай;* б) *Абзар генг буса, гелин ай-нымас. Яхшы адам гете буса, чакъ бузула, дей. Ялгъан отда ягъыла буса, агъач эки керен учуз болур эди.*

Къумукъ айтывларда ва аталар сёзлеринде тюрлю-тюрлю чебер келпет яратив къайдалары къоллана. Оланы арасында къумукъ тилге ва озъге тюрк тилге хас болагъан *бар – ёкъ, дюр – тююл* иесилер (предикативлер) эпсиз кёп ёлугъа. Эсгерилген сёзлер айтывларда гъариси айрыча да къоллана, бирче де къоллана. Байлавучсуз къошма жумлаларда *бар, ёкъ* иеси сёзлер айрыча къолланып, тенглешидив маъна тувдура: *Алтын къанат атанг бар – гюмюш садакъ ананг бар. Ялгъан сёзге савгъат ёкъ – тувра сёзге жавап ёкъ.*

Байлавучсуз къошма жумлаларда *бар, ёкъ* предикативлер бирче къол-лангъанда тенглешидив маънагъа къаршылыкъ маъна къошулуп, айрыча че-берлик яратыла. Предикатив *бар* байлавучсуз къошма жумланы биринчи ге-сегинде къоллана, предикатив сёз *ёкъ* – экинчи гесегинде: *Юреги бар – гьюне-ри ёкъ. Саны бар – жаны ёкъ. Тереге бар – къозу ёкъ.*

Къошулчан жумлаларда шо предикативлер *буса* деген кёмекчи глагол булан къолланып, тенглешидив, къаршылыкъ ва шарт маъналаны чеберлик маънасын гючлендире. *Тил бар буса, миллет бар – тил ёкъ буса, миллет ёкъ.*

Айтывларда халкъ, аслу гъалда, предметлени, табиятны гъалларын, ай-ланадагъы гъакъыкътны айланч къайдада суратламагъа къаст этеген кюю, яшавда ёлугъагъан, гёзге тюртюлеген, эрши гёрюнеген, адамны гёнгю, юреги къабул этмейген, терс ишлени тувра айтмагъа суюмегенде, озъ пикуларын, ойларын, тынлавчуну юрегин ачгъдырмай айтмагъа суюгени, ахыр натижа-сын яшырып, чебер къайдада суратламагъа къаст этегени сезиле.

Оларда кѣп тезден берли адамланы англавунда мердешленген пикрулар, онгсуз ишлер иришхат этилеген кюйлер, чебер кюйде суратланып бериле. Оьрде эсгерилген айтывлар, аталар сѣзлери, оьзлени айтылышына гѣре, адамны бир затны гьакъындагы ойларын, пикруларын мекенли кюйде токъташдырып береген, айланч къайдада айтылагъан суратлавлар экенни атив мисаллары бо-ла. Амма оларда къолланагъан суратлавланы буса тюрюлю-тюрюлюери ѳлугъа. Оланы бирлеринде бир тюрюлю маъна, башгъаларында буса, бирдагы тюрюлю пикру яратыв къайда суратлана.

Ѳдепсиз, кукай, намарт, къара юрекли, макътанчыкъ, билимсиз, сай гьакъыллы адамлар буса гъар яшавда утдуралар, башына уллу хорлукъ алалар. Айтывларда да, ѳмакъларда йимик, халкъ гъар даим де ярлыланы, гючю азланы янын тута, пачаланы, байланы, гючюне базынып юрюйгенлени буса сѣге. *Яр-лыны гѣнгю – ярыкъ. Ярлыны намусу – бай, байны намусу болмай. Ярлыны сѣкме – байны макътама.*

Айтывларда ва аталар сѣзлеринде нече тюрюлю адамланы, нече тюрюлю жанланы гьакъында айтыла да, халкъны яшав гъалы, ону загъматы, хасияты, зулмучулагъа оьжетлилиги, уллу умутлары ва хыйлы хыяллары атив бериле, тюз суратлана.

Авуз яратывчулукъну асарларын жыягъанда, шоланы уьстюнде ахтарыв ишлер юрютегенде, шо ишлер булан машгъул алимлеге къумукъ тилге къар-даш миллетлени авуз яратывчулугъуна гѣз къаратмакъ да пайдалы болур эди. Мисал учун, къумукъланы айтывларыны кѣбюсю оьзге къардаш тюрк тиллерде де ѳлугъа. Шолардан къайсылары лап алда яратылгъан, къайсылары толу кюй-де сакълангъан, къайсыларында не йимик алмашынывлар болгъанны токъташдырмагъа заман болгъан. Халкъланы арасында, экономика байлав-лукъланы айтмай, янгыз авуз яратывчулукъну алсакъ да, алдын заманлардан берли байлавлукълар болгъаны белгили, айрокъда, къардаш тилли халкъланы арасында. Хоншу халкъларда да шолай байлавлукълар кѣп болгъан, авуз яра-тивчулукъну бир-бир асарлары бир халкъдан бир халкъгъа гѣчюп де юрюген. Озокъда, гъар халкъ оьзгелерден къабул этген асарны оьзюню яшав гъалына кыйышдырып къоллайгъанда, шо асарда аз, не де кѣп алмашынывлар этмей къоймагъан. Шо себепден къумукъ айтывланы лексикасын, оланы морфология, синтаксис къурулушун, оьзге тюрк тиллер булангъы аралыгъын теренден ах-тармагъа тюше.

Сѣзлюкню тизилиши гьакъында. Къумукъ айтывланы ва аталар сѣз-лени жыймы сѣзлюк къайдада берилген.

Гъар къайсы терен маъналы калималар да айтив болмай. Бизден алда жыйгъан авторланы китапларында ѳлугъагъан бир-бир айтывлар ва аталар сѣз-лери бизин сѣзлюкге гийирилмеген, неге тюгюл де, олар, биз ойлашагъан кюй-де, «бишмей», ерине етмей кългъан сѣзлер. Оларда умуми натижа чыгъарыл-май, дарс, насигъат берилмей.

Бир нече айтывлар ва аталар сѣзлери сѣзлюклерибизде тюз берилмеген деп, эсима геле. Бизин сѣзлюкде шолар да тюзленген. Масала, *Тюшген къы-лычдан кългъан къылыч* яхшы – тюз тюгюл. Болма герек: *Тюшген къылычдан кългъан къын* яхшы. *Дарайына бакъ, бизин ал* – тюз тюгюл. Болма герек: *Да-райына бакъ – бѣзюн ал. Берчи* белин сындыргъан, *малчы* жанын тындыргъан

– тюз тюгюл. Болма герек: *«Бер чи»* белин сындыргъан, *«ал чы»* жанын тындыргъан ва шолай озг.

Бу сёзлюкде кьумукъ халкъ айтывларыны ва аталар сёзлерини кьумукъ юртларда ёлугъагъан вариантлары да берилген. Оланы илму-ахтарыв ишлер учун уллу агъамияты бар. Ондан къайры да, эндиден сонг бизин мурадыбыз – айтывланы вариантлары къайсы диалектлеге, гъатта къайсы юртгъа хас болагъанны токъташдырмакъ.

Айтывны яда аталар сёзюню ичиндеги бир сёз алышынс да, шо ону чеберлигине, келпетине, маънасына, ону кьулакъгъа чалынывуна таъсир эте. Тенгleshдирип къарагъыз: *Тамур ташны тешер. Тамчы ташны тешер. Къатмы сёз ташны тешер. Сув ташны тешер.*

Шолай айтывлар ва аталар сёзлери сёзлюкде айрыча берилген.

Айтывну яда аталар сёзюню грамматика варианты, адатлы гъалда, оланы чеберлик гючюне таъсир этмей. Масала: *Авлианы не сёйлетип, не чандырып къара // Авлианы я сёйлетип, я чандырып къара // Авлианы я чандырып къара, я сёйлетип къара // Авлианы яда сёйлетип къара, яда юрютюп къара.* Айтывланы шолай вариантлары // белги булан гёрсетилген.

Айтывланы лексика вариантлары да // белги булан гёрсетилип берилген. Оланы да гъакъыл сёзлени чеберлик ва келпет гючюне этеген таъсири кёп аз. Масала: *Аврувну сан этмеген тёшекге ятар // Аврувну сан этмеген тёшекде ятар. Межитни оьрю-тёбени болмас // Межитни оьрю-эниши болмас. Аювдан къачгъан – бёрюге // Аювдан къачгъан бёрюге тарыгъан.*

Айтывланы ва аталар сёзлени диалект вариантлары да // булан берилген: *Арба булан къоян тутмас // Арба булан тавиан тутмас.* [Гъайдакъ диалектде].

Бир-бир айтывларда бир сёзню орнуна маънадаш тюгюл, башгъа сёзлер кьолланып, ону гёчюм (метафора) маънасына таъсир эте. Шолай айтывлар ва аталар сёзлери, озгге тиллерде йимик, кьумукъ тилде де кёп. Олар сёзлюкде айрыча берилген. Масала:

Авуздан чыкъгъан – авамгъа.

Авуздан чыкъгъан – авузгъа.

Авуздан чыкъгъан – авулгъа.

Авуздан чыкъгъан – аламгъа.

Авуздан чыкъгъан – бойнунга.

Бир-бир айтывларда ва аталар сёзлеринде сёзлени къалиплери башгъа болса да, оланы маъна ва чеберлик бирлиги сакълана. Масала, бир-бир юртларда *Арив сёзде ажжал ёкъ; Билмейгенингни билегенден сора; Бир айтгъанны эки айтма* дей, башгъа юртларда шо айтывлар *Арив сёзде ажжал ёкъ; Билмейгенингни билегенге сора; Бир айтгъанны эки айтмас* деп кьоллана. Сёзлюкде шолай айтывланы арасына // салынып гёрсетилген.

Тизилишине гёре де айтывланы бир нече вариантлары бола: шо вариантланы бириси тизилиш якъдан простой жумла бола, биревюсю – эки бёлюклю кьошма жумла, бирдагъысы буса дёрт бёлюклю кьошма жумла бола. Масала: *Эрингенни эр алмас. Эрингенни эр алмас, – эр алса да, сакъламас. Эрингенни эр алмас, эр алса да, сакъламас; сакъласа да, этген ишин макътамас.* Шолай айтывлар да айрыча берилген, неге тюгюл оланы чеберлик ва келпет маъналарыны айрыча ренклери бар.

Янгыз бир диалектге яда бир юртгъа хас болагъан айтывлар да ёлугъа. Гележекде гъар айтыв ва аталар сёзю къайсы диалектге яда къайсы юртгъа хас болагъанны гёрсетмеге къастыбыз бар. Бу сёзлюкде шолай айтывланы бирлери къайсы диалектге хас болагъаны белгиленген.

Сёзлюкге айтывлар булан бирче аталар сёзлер ва олагъа ювукъ, тек маъна якъдан гъалиге ерли айырылып битмеген бир-бир чеберлик маънасы гючлю сыналгъан сёзлер де гирген, масала: *Атын айтса, ат иймик. Оьлюге зурнай сокъгъандай.*

Айтывлар нечик жыйылгъаны гъакъында. Айтывланы ва аталар сёзлерини хыйлыларын мен Буйнакск педучилищеде ва Дагъыстан пачалыкъ университетде охуйгъанда оьтгерилген экспедицияларда ортакъчылыкъ этип жыймагъа башладым. Шолай экспедициялар 1970-нчи йылда Буйнакск районда, 1972-нчы йылда Къаягент районда, 1975-нчи йылда Хасавюрт районда ва 1976-чы йылда Бабаюрт районда оьгерилди.

Бизин белгили шаирлерибиз ва язивчуларыбыз – Йырчы Къазакъ, Абдулвагъап Сулейманов, Анвар Гъажиев, Аتكъай Гъажаматов, Магъамматсолтан Ягъияев, Шарип Албериев, Магъаммат Атабаев, Камал Абуков, Ибрагъим Керимов, Агъмат Жачаев, Бадрутдин Магъамматов, Абзайдин Гъамитов, Магъаммат-Наби Халилов, Магъаммат-Вакил Темиров, Абас Мамаев ва оьзгелери – оьзлени асарларында айтывланы ва аталар сёзлерин эркин кюйде ва тийишли еринде кьоллагъан. Эсгерилген ва эсгерилмей кьалгъан къумукъ авторланы китапларындан пайдаланып, олардан йылланы узагъында танажар бюртюклени йимик гъар айтывну язып алып жыйгъанман. Уьстде эсгерилген ва эсгерилмей кьалгъан шаирлерибиз ва язивчуларыбыз оьзлени яратывчулугъунда хыйлы айтывланы яратма да яратгъан. Йырчы Къазакъны хыйлы асарларындагъы сатырлар айтывлагъа айланып кьалгъан. Ону йырларын бир-бирде халкъ йырлардан айырма кыйын бола, бирлер ону бир-бир йырларын халкъ йырлагъа кьоша, бирлер буса халкъ йырланы бирлерин Къазакъгъа яратып яза. Шолай бирлик болгъангъадыр, Йырчы Къазакъны йырларында, халкъ йырлардагъы таза тилни де, халкъ ругъун да ачыкъдан ачыкъ гёрме де, сезме де боласан.

Хыйлы айтывланы «Ленин ёлу», «Ёлдаш» газетлерден, «Дослукъ», «Адабият Дагъыстан», «Тангчолпан», «Дагъыстанлы къатын», «Къарчыгъа» журналлардан, къумукъ тилни сёзлюклеринден жыйгъанман. Гъалиги журналистлерибиз оьзлени асарларында айтывланы ва аталар сёзлерин кёп кьоллайгъан болгъан, неге туюл олар асарны чеберлигин артдыра, эгер макъаланы башы айтыв буса, охувчуну тергевюн тарта.

Бир-бир халкъ йырларда ёлугъагъан гъакъыл калималар да айтывлагъа айлангъан.

Бу китапны жаваплы редактору – белгили къумукъ алим, педагогика илмуланы кандидаты А.М. Сайитов – редакторлукъ ишин юрютегенде сёзлюкге 200-гъа ювукъ айтыв кьошду. Шо саялы Абдулкерим Магъамматовичге айрыча баракалламны билдирме суюмен.

Терик диалектде ёлугъагъан 50-ге ювукъ айтывны Борагъан юртлу Салевдин Хасавов берди. Шо саялы Салевдинге де оьзюмню разилигим билдиремен.

Китапны онгарагъанда биз Дагъыстан пачалыкъ университетини филология факультетиндеги халкъ авуз яратывчулугъуну илму-ахтарыв институту-

ну архив материаллары булан да пайдаландыкъ. Архивде ишлейгенде магъа кёмек этген саялы шо Институтну илму къуллукъчусу филология илмуланы кандидаты А.М. Абдуллатиповагъа гъакъ юрекден баракамлыны билдиремен.

Сёзлюкню тизегенде къоллангъан китаплар ва асарлар. Гъали айтывларыбызны ва аталар сёзлерибизни бизин халкъгъа малим этмек учун чалышгъанланы эсгермеге сюемен.

Акаев А. Айтывланы ва аталар сёзлерини жыйымы. Биринчи басма. – Симферополь-Бахчасарай, 1903.

Nemeth, Gyula. Kumük es Balkar Szójegyzek // Keleti Szemle, No: 12, Budapest, 1911. С. 91-153.

Акаев А. Айтывланы ва аталар сёзлерини жыйымы. 2-нчи басма. – Темирханшура, 1912.

Османов М.-А. Насигъат (охуйгъан яшлагъа). – Къазан, 1899.

Османов М.-А. Ногайланы ва къумукъланы йырлары. Биринчи басма. – Темирханшура, 1912.

Салаватов А.-П. Чечеклер. – Магъачкъала, 1939.

Дайибов З. Дослукъ. – Магъачкъала, 1957.

Мамаев Б. Сыналгъан сёзлер ва айтывлар. – Магъачкъала: Дагучпедгиз, 1972.

Дослукъ. Къумукъланы йыр хазнасы. – Магъачкъала, 1979.

Абдурагъманов А. Айтывлар ва аталар сёзлери. – Магъачкъала: Дагучпедгиз, 1983.

Абдурагъманов А. Айтывлар ва аталар сёзлери. – Магъачкъала: Дагучпедгиз, 1991.

Къумукъланы йырлары. – Магъачкъала: Дагъыстан китап басмаханасы, 1991.

Акаев А. Пайхаммарны ёлу булан. 2-нчи китап. – Магъачкъала, 1997.

Омарова С. Халкъны сёз хазнасындан // Тангчолпан, №2. – Магъачкъала, 1995.

Бийболатова У.И. Чечеген ёмакълар, киритлемелер, айтывлар. – Магъачкъала, 2000.

Алимгъажиев М.Къ., Гъажиагъматов Н.Э. Айтывлагъа аркъа таяп. – Магъачкъала, 2000.

Къумукъ халкъ авуз яратывчулугъу. – Магъачкъала: ДГУ, 2002.

Аджиев А.М. Къумукъ халкъны авуз яратывчулугъу. – Магъачкъала, 2004.

Аджиев А.М. Устное народное творчество кумыков (анализ содержания, тематики и идеи пословиц и поговорок). – Махачкала, 2005.

Бадрутдин Магъамматов. Уъзюлген оъзенги. – Магъачкъала, 2008.

Çetin Pekacar. Kumuk türklerinin atasözleri. – Ankara. 2006.

Абдуллатипова А.М. Пословицы и поговорки кумыков. – Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2011.

Бамматов Б.Гъ. Къумукъ айтывланы ва аталар сёзлерини англатыв сёзлюгю. – Магъачкъала: Дагестанское книжное издательство, 2012.

Гаджаихмедов Н.Э. Кумыкско-русский словарь пословиц и поговорок. Более 5000 пословиц и поговорок. – Махачкала: Лотос, 2015.

Гъажиев А., Гъажиев И. Тилни гъакъындагъы айтывлар // Бизин тил. Къумукъ тилни касбучуларыны журналы. № 1. 76-83 б.

Сёзлюкню тизегенде мен эсгерилген китаплар булан эркин кюйде пайдаландым. Шо мен пайдалангъан китаплардан, асарлардан бу сёзлюкге 4000-ге ювукъ айтывлар ва аталар сёзлери кирген.

Гъали шо китапларда ва журналларда чыкыгъан айтывланы къадарын гёрсетейик: Юлиус Немет 372 айтыв ва аталар сёзлерин жыйгъан, Абусупиян Акаев ва Магъаммат апенди Османов – 717, Алимпаша Салаватов – 450, Зиявутдин Дайибов – 700, Багъавутдин Мамаев – 1808, Абдурагъым Абдурагъманов – 3400, Алимгъажиев Магъаррам ва Гъажиагъматов Нюрмагъаммат – 826, Сугъманат Омарова – 395, Четин Пекажар – 3006, Бамматов Б.Г. – 2100, Абдуллатипова Айханум – 850, Гаджихмедов Н.Э. – 5000, Гъажиев А., Гъажиев И. – 216. Айтывлар ва аталар сёзлери китапдан китапгъа, журналдан журналгъа такрарлана гелген.

Бизин сёзлюкде 24 500 айтыв ва аталар сёзлери къуршалгъан. Къумукъланы аталар сёзлери ва айтывлары гъалиге ерли жыйылып белгили бир низамгъа салынмагъан. Хыйлы айтывлар гъали де жыйылмагъан. Аталардан къалгъан, дарай элеклерден элене гелген эдеп-къылыкъ сёзлерибизни жыйып, асырап-аяп сакъласакъ, шо бизин алдыбызда токътагъан уллу намус бола.

Сёзлюклерде ёлугъагъан янгылышланы гъакъында. Гъалиге ерли къумукъча чыгъарылгъан аталар сёзлерини ва айтывларыны жыйымларында янгылышлар обтесиз кёп. Айрокъда оларда токътав белгилени салынгъан кююн англатмагъа бек кыйын. Шолар бизин сёзлюкде тюзленген, тек оланы уьстюнде дагъы да ишлемеге тюшежек, неге тюгюл къумукъ тилде токътав белгилени салынагъан къайдалары гъалиге ерли мекенли кюйде токъташдырылмагъан.

Газетлерде, журналларда «сёзлюклерибиз ёкъ, олар аз чыгъарыла» деген ойлар да кёп ёлугъа. Сёзлюклер этеген, оланы тизеген къайдаларын билеген, оланы уьстюнде ишлейген адамларыбыз болмаса, нечакъы «сёзлюклер ёкъ» деп, къаныгъып къалсакъ да, нечакъы форумлар, симпозиумлар обтгерсек де, пайда болмажакъ.

Сёзлюклер чыгъармакъ – бизин сыйлы борчубуз. Къумукъ тилни билмейгенлер тилибизни, халкъыбызны ругъ байлыгъын гёрсюн учун бу сёзлюкню, дагъы да толумлашдырып, рус тилге гёчюрюп чыгъарма къастыбыз бар.

Ата-бабаларыбыздан къалгъан къылыкъланы, хасиятланы билип яшавубузну къурмасакъ, миллетибизни ириси таяжагъы белгили. Шолай болмасын учун миллетни оър этеген асил озден къылыкъланы, халкъ тарихин, адаткъылыкъ хаслыкъларын наслудан-наслугъа бермеге бакъдырылгъан къастланы, айсенилик этмей, къаныгъып юрютмеге герекбиз. Оьсюп гелеген наслугъа къумукъ къылыкъланы, къумукъ хасиятны сингдирсек, олар озлени шо берекетли ва пайдалы къастларындан бир де айрылмас.

Оъз вакътисинде бары да халкъ пайдаланма болардай языв болмагъан саялы айтывланы ва аталар сёзлени бирлери бизге етишмей де къалгъандыр, бирлери буса, кёп толкъунлардан обтюп, тюрюл-тюрюл алмашынывлар булан етишген. Шо саялы да бизин ругъ байлыгъыбыз болгъан халкъ авуз яратыв-

чулукъну жыйывгъа, ахтарывгъа, халкъны сѣз байлыгъын халкъгъа таза кюйде къайтарып беривге бек уллу ишге йимик янашма тарыкъ, оланы гъар сѣзюн, гъар сѣзтагъымын аяп-асырап, тас этмей жыйма да, сакълама да герек. Шо сыйлы борчгъа барыбыз да амин болайыкъ.

Гьюрметли охувчу, мен озьюнню пикруларымны яздым. Сагъа, авурсынмай, мен онгаргъан къумукъланы кылыкъ китабын тергевлю охуп, тюз гъасилге гелмек къала.

Нурмагъаммат Гъажиагъматов,
*филология илмуланы доктору, профессор,
ДГУ-ну теория ва сынав
тил илмуланы кафедрасыны заведующийи.*

А

«А»-ны «бэ»-ге кьошма билмей.

Абай опуракъ жувагъанда, атай да тонун жувгъан.

Абай ургъан авуртмас.

Абдал дос – душмандан яман.

Абдал ёлдашлары булан танылыр.

Абдалдан пача болмас – тахтадан маша болмас.

Абдалдан пача болмас.

Абдалны абдаллыгъын гёргенде гёзюнгню юм, алмагъа суюмей бусанг, абдалны юмуругъун.

Абдалны къарны тойгъанча, гёзю ёлда болур.

Абдырамас батыр эрлер, адамас; осаллагъа барып, аркъа таямас.

Абзар алгъанча, хоншу ал.

Абзар генг буса, гелин айнымас.

«Абзар кынгыр» деп, сыйыр савулмаймы?

Абзар сайлагъанча, хоншу сайла.

Абзардагъы къарны кюреме кюрек герек, суюген къызны алмагъа улангъа юрек герек.

Абзарны ичинде не барны еси яхшы биле.

Абзары бар – аты ёкъ.

Абзарынгда сыйырынг буса, ашама майынг болур.

Абзарынгда сыйырынг буса, столну устынде сыйынг болур.

Абзарында ит де къайыр болур.

Абур да, игитлик де – ерде: ал иелип!

Абур да, игитлик де – ерде: ал иелип, къарап турма кисенге гирир деп, оьзлер гелип.

Абур этмеген абур гёрмес.

Абурлу абурлудан кьоркьар – абурсуз кимден кьоркьсун.

Абурлу абурлудан кьоркьар.

Абурлу башынгны абурсуз этме.

Абурлу болмагъа суюсенг ата-анангны абурла.

Абурлу ёкъ ерде абурсуз тёрге чыгъар.

Абурсуз абдаллагъа къарамас – асил оьзден осаллыкъгъа чыдамас.

Абурсузлукъ – абурлу адамланы гъакъында пис ойламакъ.

Абурсузлукъ – абурсуз адамланы сыйламакъ.

Абурун сакълар асиллер.

Абурунгну сую бусанг сакълама, биябур иш этгенлени якълама.

Абурунгну яшда сакъла.

Ав азыгъы булан белгили.

Ав – азыгъы булан, адам – сёзю булан белгили.

Авазы бар – тили ёкъ.

Авазы башгъаны макъамы да башгъа.

Авам – сокъурдан да яман.

Авам – сокъурдан яман, эринчек – барындан да яман.

Авам авамны сюер – алим алимни сюер.

Авам авамны сюер.

Авам англамас – гъарсыз тынгламас.

Авам байлыкъгъа чабар – гъакъыллы барын тюзлер.
 Авам байлыкъгъа чабар.
 Авам булан сокъур: экиси де – бир.
 Авамлыкъ – ярлылыкъны ачгъычы.
 Авамлыкъда авланма.
 Авамны ишинде низамы болмас.
 Авамны сёзю – вакътисиз кычыргъан хораз йимик.
 Авар ташгъа таянма.
 Аваралы кьонакъ уй есисин де авара этер.
 Аввал сокъур болгъан артда да гёрмес.
 Авгъан арбагъа ёл гёрсетгендей.
 Авгъан арбагъа ёл гёрсетегенлер кёп бола.
 Авгъан арбагъа ёл гёрсетме.
 Авгъан кьумманымны да тургузмажакъ.
 Авзачыкъ акъ бабиш.
 Авзачыкъ акъырыр.
 Авзачыкъ ач къалмас.
 Авзачыкъ ачдан оьлмес.
 Авзу – шекер, тили – бал.
 Авзу – яман, оьзю – яман.
 Авзу айтагъанны кьулагъы эшитмей.
 Авзу бар – тили ёкъ.
 Авзу бар ачдан оьлмес.
 Авзу булан кьуш тута.
 Авзу булан озгъангъа жавап бермесенг, авзу ёкъ деп кьояр.
 Авзу булан якъгъан отну тюкюрюп сёндюрмеге болмай.
 Авзу булан якъгъан отну уьфюрюп сёндюрме болмас.
 Авзу гьопну башы – топ.
 Авзу ёкъгъа ачылгъан.
 Авзу кьап тюгюл: башын кьысып болмай.
 Авзу кьулагъына ете // Авзу кьулакъларына етише.
 Авзу кьыйшыкъ буса да, байны яшы сёйлесин.
 Авзу кьынгыр буса да, бай сёйлесин.
 Авзу не сёйлейгенни кьулагъы эшитмей.
 Авзу тишлер – кьол ишлер.
 Авзудан кьашыкъгъа кёп ёл бар.
 Авзун ана жыймагъан – аягъын мачий жыймагъан.
 Авзун ачгъан тутулду – гъакъыллы баш кьутулду // Авзун ачгъан тутулур – гъакъыллы баш кьутулур.
 Авзун ачгъангъа жавап бермесенг, «авзу ёкъ» деп кьояр.
 Авзун ачма – гёзюн ач.
 Авзун ачса, оьпкелери гёрюне.
 Авзун сакълагъан жанын сакълар.
 Авзуна бичакъ хабып атылмас.
 Авзуна гелген-гелгенни сёйлемес.
 Авзуна гелгенни сёйлемек – агъмакъны иши, алдына салгъанны ашамакъ – гъайванны иши.

Авзуна гелгенни сёйлемек – агъмакъны иши.
 Авзуна гючю етмегенни тили башына етер.
 Авзунг айтгъанны къулагъынг эшитсин.
 Авзунг булан чачгъанны къолунг булан жыймассан.
 Авзунг къандан толса да, къанлынга билдирме.
 Авзунг къыйшыкъ буса, гюзгюню оьпкелеме.
 Авзунг къыйыкъ буса да, сёзюнг тири болсун.
 Авзунг къынгыр буса да, сёзюнг тюз болсун.
 Авзунг не айтса, къулагъынг шону эшитир.
 Авзунг толуп къан буса да, душманны алдында тюкюрме.
 Авзунг толуп къан буса да, душманынга тюкюрме.
 Авзунг толуп къан буса да, къанлынга билдирме.
 Авзунг элек буса, сёзюнг – сийрек.
 Авзунга гелгенни сёйлемек – герек болгъанда сёйле.
 Авзунга от тиймеген бал тийсин.
 Авзунга сув алгъанмысан?
 Авзунга тюшгенни ютмагъа бакъ.
 Авзунгда къан буса да, гишини алдында тюкюрме.
 Авзунгдан алып, бурнунга салгъандай.
 Авзунгдан артыкъ сёз чыкъгъынча, жанынг чыкъсын.
 Авзунгдан гелген къолунгдан да гелсин.
 Авзунгдан чыкъгъан сёз – учгъан къуш йимик.
 Авзунгдан чыкъгъан сёзюнг Къурангъа аят йимик.
 Авзунгдан чыкъгъан эрши сёз гъёкюнгенде эсге тюшюр.
 Авзунгдан чыкъгъан яман сёз ягъанга ябушур.
 Авзунда азув тишлер тёгюлсе, къара талдан къыйгъан булан тиш болмас.
 Авзунда ашы – гёзюнде яшы.
 Авзунда сёз турмай.
 Авзундагъы сариси таймагъан.
 Авзундагъы тишине бакъма – къолундан гелеген ишине бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Авзундагъын ит ашамас.
 Авзундан бал тама.
 Авзундан гелген къолдан гелсе, гъар ким де пача болур эди.
 Авзундан гелмегенни къолундан да гелмес.
 Авзундан къарасанг, оьпкеси гёрюне.
 Авзундан чыкъгъан – авамгъа.
 Авзундан чыкъгъан башгъа тиер.
 Авзундан чыкъгъан сёзю – къуранда аят йимик.
 Авзундан чыкъгъанны къулагъы эшитмей.
 Авзуну бичакъ ачмай – тил ача.
 Авзуну вапасы ёкъ.
 Авлакъда яшагъан аювгъа къуллукъ этер.
 Авлет – Къудратыбызны сыйлы савгъаты.
 Авлет уйретсенг, яшда уйрет – къатын уйретсенг, башда уйрет.
 Авлет уйретсенг, яшда уйрет.
 Авлети барны дерти де болур.

Авлети ёкъну оъктемлиги ёкъ – къатыны ёкъну бир заты да ёкъ.
 Авлети тюзелген гишиге халкъ сукъланар.
 Авлетинг насипли болгъанны сюе бусанг, тилсиз, сангырав, сокъур бол.
 Авлетингни яшда уйрет – къатынынгни башда уйрет.
 Авлетингни яшда уйрет.
 Авлетинде гъайы ёкъну тазалыкъда да гъайы ёкъ // Авлетинден гъайы ёкъну тазалыкъдан да пайы ёкъ.
 Авлетлери етишген гиши авулгъа айтылыр.
 Авлетлери тюзелген гишиге халкъ сукъланар.
 Авлетлеринг тюгюл буса эдепли, башгъалардан излеп турма себепни.
 Авлетни азгъаны, алашасын оъзю минип, атасын явв юрютюр.
 Авлетни яманы душманны якълар.
 Авлетсиз ата – бутакъсыз терек.
 Авлетсиз ата бутакъсыз терекге ошай.
 Авлетсизни авруву оъзгеленикинден авур болур.
 Авлетсизни авругъаны – оългенден авур.
 Авлия – дюньяны байлыгъына, гъакъыллы буса англавуна умут этер.
 Авлия – мал булан, гъакъыллы – илму булан.
 Авлия – мал, тухум булан, гъакъыллы – илму булан оъктем.
 Авлия – тухум булан, гъакъыллы буса – илму булан.
 Авлия авлет атасына балагъдыр.
 Авлия авлия тюгюл, авлиягъа гёре болгъан авлия.
 Авлия авлияны табар.
 Авлия агъачгъа балтасыз барар.
 Авлия айтар – албагъ инанар.
 Авлия артын ойламас.
 Авлия бай болмагъа сюер – гъакъыллы билимли болмагъа сюер.
 Авлия баш аявлагъа инживдир. [*Терик диалект*].
 Авлия баш аякъгъа тынчлыкъ бермес.
 Авлия башны дувлатма.
 Авлия башчы буса, ярдан тюшюп гетерсен.
 Авлия бийимес – бийисе, битмес // Авлия бийимес – бийисе, токътамас.
 Авлия бир ишни эки этер, шону да ярты этер.
 Авлия булан авлия болма // Авлиягъа гёре авлия болма.
 Авлия булан аш ашагъанча, гъакъыллы булан таш ташы.
 Авлия булан бал ашагъанча, гъакъыллы булан таш аша.
 Авлия булан бал ашагъанча, гъакъыллы булан таш ташы.
 Авлия бусанг, гъакъыл герекемей.
 Авлия гъар ёлукъгъан адамгъа сырын чечер.
 Авлия досдан гъакъыллы душман – къолай.
 Авлия душманы булан дос болур.
 Авлия дюньяны байлыгъына умут этер.
 Авлия къардашдан гъакъыллы хоншу – яхшы.
 Авлия къонакъ уй есин сыйлар.
 Авлия къурдашдан гъакъыллы душман – яхшы.
 Авлия оъз айыбын гёрмес.
 Авлия оъзю айтып, оъзю кюлер.

Авлия оъзю минген бутакъны оъзю гесер.
 Авлия оъзюн макътар.
 Авлия оъзюню айыбын гѣрмей – гишини айыбын излей.
 Авлия оъзюню макътагъанны сюер.
 Авлия оюн бузар, темтек – уьюн.
 Авлия той этер, тѣрюнде оъзю олтурур.
 Авлия тйюген туюнню гъакъыллы чечип болмас.
 Авлия улангъа атасыны девлети кѣмек этмес.
 Авлия эрден гъакъыллы къатын – артыкъ.
 Авлия, оъз айыбын гѣрмей, гишини айыбын къыдырыр.
 Авлиягъа айтгъан сѣз – агъып гетген сув йимик, гъакъыллыгъа айтгъан сѣз –
 къолгъа къонгъан къуш йимик.
 Авлиягъа бармакъ гѣрсетсенг де, кюлей.
 Авлиягъа бир гюн – байрам, бир гюн – той.
 Авлиягъа гѣре авам сѣйлеме.
 Авлиягъа гѣре авам сѣйлемей, сув алгъандай тур авзунга иннемей.
 Авлиягъа гѣре авлия болма.
 Авлиягъа гѣре болгъан – оъзю авлия.
 Авлиягъа гъакъыл берив – элек булан сув ташыв.
 Авлиягъа гъакъыл герекмей.
 Авлиягъа гъар гюн – байрам, гъар гюн – той.
 Авлиягъа гъар гюн – байрам.
 Авлиягъа гъар гюн – той.
 Авлиягъа дарман ѳкъ.
 Авлиягъа ѳл – тувра.
 Авлиягъа ѳл бер.
 Авлиягъа загъмат – кѣп.
 Авлиягъа закон ѳкъ.
 Авлиягъа закон язылмагъан.
 Авлиягъа иш буюрсанг, атангдан кѣп насигъат этер.
 Авлиягъа иш эт десенг, башы аврур.
 Авлиягъа китап берген сокъургъа алтын берген йимикдир.
 Авлиягъа къайгъы да – байрам.
 Авлиягъа къорукъ ѳкъ.
 Авлиягъа къошулгъан да – авлия.
 Авлиягъа маслагъатдан не пайда?
 Авлиягъа оъз ую де гъаман – ят.
 Авлиягъа сорама: оъзю билдирир.
 Авлиягъа тѣре ѳкъ.
 Авлиягъа эл – эркин.
 Авлиядан гъакъыл гѣзлеме.
 Авлиядан гъакъыл сорама // Аялиягъа гъакъыл сорама.
 Авлиялар олтурур, уьйню чѣпден толтурур.
 Авлияны – не сѣйлетип, не чапдырып къара // Авлияны – я сѣйлетип, я чапды-
 рып къара // Авлияны я чапдырып къара, я сѣйлетип къара.
 Авлияны авзун ачма ачгъыч герекмей.
 Авлияны ачуву – танавуну учунда.

Авлияны завху – кёп.
 Авлияны ит хапмас.
 Авлияны ишге уйретсенг, ол сагъа гъакъыл уйретер.
 Авлияны къулагъы болмай.
 Авлияны къутуртма.
 Авлияны моюзю-къулагъы болмай.
 Авлияны тили – башына яв.
 Авлияны яда сёйлетип, яда юрютюп къара.
 Авру мени учун, оyleйим сени учун.
 Аврув – ажалны огъу: тувра тийген тутула.
 Аврув – ажалны огъу: хыртыш тийген тутула.
 Аврув – азыгъы булан.
 Аврув – ашдан.
 Аврув – аякъдан, къайгъы – юрекден.
 Аврув – есине сыйлы.
 Аврув – сав болма, ярлы бай болма къаст этер.
 Аврув – я ачдан, я ашдан.
 Аврув аврур аякъдан.
 Аврув адамны сакъат этсе тюгюл, сав этмей.
 Аврув азабын сав билмес.
 Аврув аздырыр.
 Аврув алгъасагъан учун, алма бишмес.
 Аврув алгъасар – алма заманында бишер.
 Аврув алгъасаса да, алма заманында бишер.
 Аврув алгъасаса да, алма заманындан алда бишмес.
 Аврув алгъасаса да, алма заманындан тез бишмес.
 Аврув анасы – агъ еси. (*«Авруйман», – деп кёп кант этеген осал хасиятлы адамгъа айтыла*).
 Аврув арслан аздыргъан // Аврув арсланны аздырыр.
 Аврув арслан йыкъгъан.
 Аврув атдан йыгъар.
 Аврув атны да йыгъар.
 Аврув аш булан гелер, аш булан гетер.
 Аврув аш булан гире – аш булан чыгъа.
 Аврув бакъма къыйын: аврувну енгер багъып безмеген.
 Аврув гетер – адамлыкъ гетмес.
 Аврув гетер – адамлыкъ къалар.
 Аврув да – аврув, аврувну сакълагъан да – аврув.
 Аврув ожакъдан тюшюр, инени гёзю булан гетер.
 Аврув сакълагъандан авругъан – тынч.
 Аврув сакъламакъдан аврумакъ – тынч.
 Аврув себепсиз болмас.
 Аврув хадирина аврув яхшы билир.
 Аврув хадирина сав билмес – ач хадирина токъ билмес.
 Аврув хадирина сав билмес.
 Аврув, ел булан гелип, тер булан чыгъар.
 Аврувгъа алтын караватдан да пайда ёкъ.

Аврувгъа алтын уый де – аявсуз.
Аврувгъа йыланны эти де – гьалал.
Аврувгъа себеплер – кѣп.
Аврувгъа сююнчден уллу дарман – ѳкъ.
Аврувгъа чыдамай бусанг, савлукъну хадирина бил.
Аврувгъа эм излегенче, аврумайгъанлыкъны ѳлун изле.
Аврувдан кьоркъгъан болжалсыз аврур.
Аврувлуну алдында ажжаллы оьлюр.
Аврувну алдында – ажжаллы.
Аврувну баш дарманы – аш.
Аврувну бирев де сатып алмай.
Аврувну гьалын сав билмес.
Аврувну енгер багып безмеген.
Аврувну кьулагъы – сакъ.
Аврувну сан этмеген тѳшекге тюшюр.
Аврувну сан этмеген тѳшекге ятар // Аврувну сан этмеген тѳшекде ятар.
Аврувну уллусу да – яман, гиччиси де – яман.
Аврувну уллусу-гиччиси болмас.
Аврувну хадирина авругъан яхшы биле.
Аврувну хадирина сав билмес.
Аврувну яманы тилдир.
Аврувну янында (ягъында) сав семирин.
Аврувну яхшысы болмас.
Аврувну яхшысы ѳкъ – дарманны татлиси ѳкъ.
Аврувну яхшысы-яманы болмас.
Аврувсуз дарман ѳкъ – дармансыз сав этив ѳкъ.
Аврувун сан этмеген тѳшекге тюшер.
Аврувун яшыргъан – башына душман.
Аврувун яшыргъан сав болмас.
Авругъан – яшавгъа умутлу.
Авругъан байлыкъгъа сукъланмас.
Авругъан ерден кьол таймай – сюйгенинден гѳз таймай.
Авругъан ерден кьол таймай.
Авругъан яшавдан умут узьмей.
Авругъангъа – гийик савлукъ, етишген кьызгъа – чилле явлукъ.
Авругъангъа бал да – татывсыз.
Авругъангъа бары да зат – татывсыз.
Авругъанда бал да татывсыз гѳрюнюр.
Авругъанны сав билмес, ач кьарынны токъ билмес.
Авругъанны сав билмес.
Авругъанны ястыгъында сав оьлюр.
Авруй буса, мен авруюм – оьле буса, сен оьл.
Авруй десе – оьлгенде, оьлген десе – гѳмгенде.
Авруйгъан башгъа явлукъ байламас.
Авруйгъан ерден кьол таймас – юрек сюйгенден гѳз таймас.
Авруйгъан ерден кьол таймас.
Авруйгъангъа бал да – аччы // Авруйгъанда бал да – аччы.

Авруйгъанда мен авруюм, оьлегенде сен оьл.
 Аврумагъан «огъ» демес.
 Аврумагъан савлукъну хади́рин билмес.
 Аврумай, савлукъну хади́рин билмес – ач болмай токълукъну хади́рин билмес.
 Аврумай, савлукъну хади́рин билмес.
 Аврумайгъан баш ястыкъ излемес.
 Аврумайгъан башгъа явлукъ байламай.
 Аврумайгъан башны сув явлукъ булан къысмас.
 Аврумайгъан башны явлукъ байлап аврутмас.
 Аврумайгъан башны явлукъ булан байламас.
 Аврумайгъан башны явлукъ булан къысамы?
 Аврумайгъан башынга явлукъ байлама.
 Аврумайгъан юрекни сыр ашамас.
 «Авруп тураман», – деме, – «эринип тураман», – де.
 Аврутагъан тишге тил тюртюнюр.
 Авуз – бир, къулакъ – эки, сёйлейгенинг аз сёйле.
 Авуз – бир, къулакъ – эки, сёйлейгенинг сакъ сёйле.
 Авуз – бир, къулакъ – эки: къычырып сёйлеме.
 Авуз – бир, къулакъ – эки: ойлашып сёйле.
 Авуз – бир, къулакъ – эки; бир сёйле – эки эшит.
 Авуз – бир, къулакъ – эки; эки тынгла – бир эшит.
 Авуз аврувгъа – аччыдаш.
 Авуз билгенин сёйлер // Авуз билгенни сёйлер.
 Авуз бирлик – гючлюлюк.
 Авуз кёркю – тил, тил кёркю – сёз.
 Авуз кёркю – тил.
 Авуз сакълагъан жан сакълар.
 Авуз яра кьолай болмас – хынжал яра кьолай болур.
 Авузгъа бар – тамакыгъа ёкъ.
 Авузгъа бир алысанг, кыйын болур.
 Авузгъа бош акъ бабиш.
 Авузгъа бошгъа айтгъан да, элге айтгъан да – бир.
 Авузгъа тюшген сёз къайтмас // Авуздан тюшген сёз къайтмас.
 Авуздан чыкыгъан – авамгъа.
 Авуздан чыкыгъан – авузгъа.
 Авуздан чыкыгъан – авулгъа.
 Авуздан чыкыгъан – аламгъа.
 Авуздан чыкыгъан – бойнунга.
 Авуздан чыкыгъан башгъа тиер // Авуздан чыкыгъан башына тиер.
 Авуздан чыкыгъан сёз башгъа тиер.
 Авуздан чыкыгъан сёз дюньяны къырыына етер.
 Авуздан чыкыгъан сёз къайтмас.
 Авуздан чыкыгъан сёзню жыйып болмас.
 Авуздан чыкыгъан эрши сёз гьёкюнгенде эсге тюшюр.
 Авуздан чыкыгъан эрши сёз, гьёкюнуп, эсге тюшюр.
 Авуздан чыкыгъанны къулакъ эшитир.
 Авузлагъа тюшген сёз къайтмас.

Авузну – тиш, адамны иш безей.
 Авузну – тиш, инсанны иш безей.
 Авузну ачгъыч ачмай – тил ача.
 Авузну ёлдашы – кёп, яхшыны гюндеши – кёп.
 Авул ити ала болса, бёрю гёрсе, биригир // Авул ити ала болур – бёрю гирсе, биригир.
 Авул ити ала буса да, бёрю гелгенде, биригир.
 Авул ити ала буса, бёрю гелип, баш болур.
 Авул итлер, бёрю гелгенде, биригир.
 Авулдан не къыз алма, не мал алма.
 Авулдашынг ким буса, къарындашынг шо болур.
 Авул-хоншусу макътап къыз алып, уй болган. [*Гъайдакъ диалект*].
 Авул-хоншусу макътап, эр болуп // Авул-хоншусу макътап, эргиши болгъан. [*Гъайдакъ диалект*].
 Авунгда не барны башгъа авулдагъылардан сора.
 Авур болмай, тынч болмас.
 Авур ишге билек бар – къыйын ишге юрек бар.
 Авур ишден къачма, енгилине чапма.
 Авур ишден къачма.
 Авур ишден къачып, енгил ишге чапма.
 Авур къазан геч къайнар.
 Авур къатынны бир аягъы – къабурда.
 Авур ташны сув элтмес.
 Авур этсенг: «Авур», – дей, енгил этсенг: «Бир бырыгъы бардыр», – дей.
 Авур юк – атгъа, авур иш – эрге.
 Авур юкню ат суймес.
 Авур юкню ат тарта, авур ишни эр тарта.
 Авур яшав аз йимик, авур хабар да геле.
 Авурдан чыкыгъан сёз къайтмас.
 Авурлукъну ер гётерер, къыйынлыкъны эл гётерер.
 Авурну – тюбю булан, енгилни башы булан юрюген.
 Авурну – уьстюнден, енгилни – тюбюнден.
 Авурну ер гётерер – къыйынны эл гётерер.
 Авуртгъан ерден къол таймай.
 Агай – Гагайны шагъаты.
 Агай да, Гагай да йимиклер.
 Агъагъан сувну гъарамы ёкъ.
 Агъа-ини азса, ала болур.
 Агъа-ини булан аш – татли.
 Агъа-ини кимде ёкъ, сёйлешмесе, пайда ёкъ.
 Агъа-ини сав буса, адам тиймес – кесевюнг узун буса, къолунг гюймес.
 Агъа-ини сав буса, адам тиймес.
 Агъа-ини татывлу буса, ат – кёп; гелинлер татывлу буса, аш – кёп.
 Агъа-ини урушса, ятлар сююнюр.
 Агъа-ининг яманлап, тухум къайдан табарсан – аргъумагъны яманлап, тулпар къайдан табарсан?
 Агъа-ининг яманлап, тухум къайдан табарсан?

Агъа-инини хадири аманлыкъда билинмей – яманлыкъда билине.
 Агъа-инини хадири янгыз къалгъанда билир.
 Агъайланы алтын къалаларындан анамны къошу – артыкъ.
 Агъалары бай буса, ашайгъаны май болур.
 Агъалыкъ – эрге.
 Агъалыкъ – эргишиге.
 Агъаргъан сакъал къаралмас // Агъаргъан сакъаллар къаралмас.
 Агъаргъан тюк къаралмас.
 Агъаргъан чач къаралмас.
 Агъасы барны ягъасы бар.
 Агъасы оьлмек – ай мююзю сынмакъ.
 Агъасы оьлмек – ай мююзю чорт сынмакъ.
 Агъасына къарап, иниси оьсер, апайына къарап – къызардашы.
 Агъач гесегенге «гъагъ» кёмек этмес // Агъач гесегенде «гъагъ» дегенден кёмек болмас.
 Агъач гесегенни ягъында турма.
 Агъач гессенг, узун гес.
 Агъач гессенг, узун гес: ёна-ёна къысгъарар. [*Гъайдакъ диалект*].
 Агъач гессенг, узун гес: ёна-ёна, къысгъарар; кийиз гессенг, къысгъа гес: тарта-тарта, узаар. [*Гъайдакъ диалект*].
 Агъач гессенг, узун гес: къысгъа гессенг, бузарсан.
 Агъач да яра, сувгъа да бара.
 Агъач ичинден чирир.
 Агъач къолунг – акъ чурпу.
 Агъач уста айнымас – темир уста тоюнмас. [*Терик диалект*].
 Агъач уста уьйсюз къалар.
 Агъач чирисе, оьзегинден чирир.
 Агъачгъа балтасыз бармас.
 Агъачгъа барагъанда азыкъ алып бар.
 Агъачгъа баргъан аркъасын аямас.
 Агъачда ата болмас.
 Агъачда бий болмас.
 Агъачдан маша болмас – абдалдан пача болмас.
 Агъачдан маша болмас.
 Агъачдыр терек де, агъачдыр тегенек де.
 Агъачлыкъгъа гирме албаслы къоймай, уьйге гирме оьгей ана къоймай.
 Агъачлыкъда арсланкъаплан ёкъну билсе, аюв – айрокъда ачувлу.
 Агъачлыкъда арсланкъапланлар ёкъну билген аювдан гючлю жан болмас.
 Агъачлыкъда арсланкъапланлар ёкъну билген чагъанлар уьлкю тёнгеклеге сыр чечер.
 Агъачлыкъда бий болмас.
 Агъачлыкъда оьссенг тёнгекге сыр чечерсен.
 Агъачлыкъдагъы тёнгеклеге сыр чече.
 Агъачлыкъдагъы тереклер де мени къардашларым болгъан буса эди.
 Агъачлыкъдагъы тереклер де мени къардашларым болгъанны сюер эдим.
 Агъачы ёкъ къуру ягъар – ашлыгъы ёкъ будай ашар.
 Агъачы ёкъ къуру ягъар – ашы ёкъ будай ашар.

Агъачы ёкъ къуру ягъар.
 Агъу ичген бир оьлюр – ант ичген минг оьлюр // Агъу ичген – бир керен, ант
 ичген минг керен оьлюр.
 Агъу чайнап, ув ютдум.
 Агъы – акъ, гёгю – гёк.
 Агъым сувдан ат гечер – авур гюнден эр гечер.
 Агъымгъа къаршы юзюп болмай.
 «Агъ сениден» пайда ёкъ.
 «Агъ» деген булан аврув аз болмас.
 «Агъ» деген булан аврув сав болмас – гъар авруйгъан да оьлмес.
 «Агъ» деген булан аврув сав болмас.
 «Агъ» деген булан артмай кёмеклер.
 «Агъ» деген булан тёнгек ярылмас.
 «Агъ» деген булан, ярлы, оьмюрюмню ичинде мен болман сагъа харлы.
 «Агъ» деген магърюм болмас.
 «Агъ» деген магърюм къалмас.
 «Агъ» деген учун иелмес, гъар авругъан да оьлмес.
 «Агъ» дегенде аркъа сюек иеле.
 «Агъ» деген «огъ» демес, ишлемеген тишлемес.
 «Агъ» деген «огъ» демес.
 «Агъ», – деме, анам да ёкъ, анам тапгъан къыз да ёкъ.
 Агълю – татывлугъу булан гючлю.
 Агълю – яшавну кюрчюсю.
 Агълю татывлу буса – ярым байлыкъ.
 Агълюге гъар тувгъан къыз булан берекет де берилир.
 Агълюню татывлулугъу – ярты байлыкъ.
 Агълюсюне яман – кимге де яман.
 Агълюсюне яман – халкъгъа да яман.
 Агъмакъ агъмакъны англавуна – гъакъ.
 Агъмакъ агъмакъны табар.
 Агъмакъ акъсакъгъа кюлер.
 Агъмакъ ат минсе, атасын танымас.
 Агъмакъ атдан тюшсе де, егъерден тюшмес. [*Гъайдакъ диалект*].
 Агъмакъ баш аякъ авуртар.
 Агъмакъ башдан гъакъыл чыкъмас.
 Агъмакъ бир къолу булан аш берер – бириси къолу булан таш берер.
 Агъмакъ гъакъыл уйреретер.
 Агъмакъ дос – явдан яман.
 Агъмакъ досдан гъакъыллы душман – артыкъ.
 Агъмакъ къатынын макътар – атлы атын макътар.
 Агъмакъ къатынын макътар.
 Агъмакъ оьзю айтып, оьзю кюлер.
 Агъмакъ оьзю билмес, билегенни сёзюне де къошулмас.
 Агъмакъ оьзюн макътар, темтек – къызын.
 Агъмакъ оьзюн макътар.
 Агъмакъ сёзге жавап ёкъ.
 Агъмакъ сёйлер – гъакъыллы тынглар.

Агмакъ тувгъан ерин унутур.
 Агмакъ тюйген тююнню гъакъыллы чечип болмас.
 Агмакъ уллуну-гиччини ахтармас.
 Агмакъ умутуна таянар – гъакъыллы кысматына таянар.
 Агмакъгъа – токмакъ.
 Агмакъгъа айтгъан булан сёз юкмас.
 Агмакъгъа гъакъыл тюшден сонг гелер.
 Агмакъгъа урма.
 Агмакъдан гъакъыл сорама.
 Агмакъдан сорама: оъзю айтар // Агмакъгъа сорама: оъзю айтар.
 Агмакъны агъасы болгъунча, гъакъыллыны нёкери бол.
 Агмакъны агмакълыгы башынг авуртар.
 Агмакъны артындан да барма – алдындан да гелме.
 Агмакъны гъакъылы – тюшден сонг.
 Агмакъны досу – кёп.
 Агмакъны иши де – агмакъ.
 Агмакъны кюлкюсю – кёп, эринчекни юхусу – кёп.
 Агмакъны сакъалы оъссе де, гъакъылы оъсмес.
 Агмакъны сёкме.
 Агмакъны сырын ач – урушса, къач.
 Агмакъны уллусу-гиччиси болмас.
 Агмакъныки – авзунда.
 Агъны ачуву аста етер – бек оътер.
 Агъны аягъы аста етер – бек оътер.
 Агъны аягъы астадыр, аста тура етедир.
 Агъны аягъы астадыр.
 Адам – адам, гёзбайлавчу – башгъа адам.
 Адам – адам, пегъливанчы – башгъа адам.
 Адам – багъасы ёкъ хазна.
 Адам – дюньяда къонакъ.
 Адам – ишинден, игит – тёшюнден белгили.
 Адам – сёз булан, аш – туз булан.
 Адам – сёз булан, гъайван – от булан.
 Адам – сёзю булан, ав азыгъы булан белгили.
 Адам – сёзюнден белгили.
 Адам – тилинден, гъайван тизгининден тутула.
 Адам – тилинден, оъгюз – мююзюнден.
 Адам – тувгъан еринде, ит – тойгъан еринде яхшы.
 Адам – тувгъан еринде, ит – тойгъан еринде.
 Адам – тувгъан ерине, ит – тойгъан ерине.
 Адам – тувгъан ерине, ит тойгъан ерине алгъасар.
 Адам – эшегинден, къатын – тёшегинден билинир.
 Адам – юрюшюнден белгили.
 Адам адамгъа – базар.
 Адам адамгъа бара.
 Адам адамгъа гъар заман герек (тарыкъ) болур.
 Адам адамгъа ошар, мал – малгъа.

Адам адамгъа тарыгъыр.
Адам адамдан кьоркъмас – хатир этер.
Адам адамдыр, бир кепеги болмаса да; эшек эшекдир, алтындан чулу¹ болса да.
Адам адамдыр, бир керен буса да; эшек эшекдир, алтын чуллу буса да.
Адам адамны бир керен алдатар.
Адам адамны бир керен сынар.
Адам адамны дертин алар.
Адам адамсыз ашамай.
Адам азыгъы – ой, бёрю азыгъы – кьой.
Адам айтгъанны сюймес.
Адам ана тилин унутмас.
Адам ашар – бир-бирде адашар.
Адам ашар – бир-бирде маймунгъа ошар.
Адам ашар – бир-бирде шашар.
Адам ашар, бир-бирде ичип, маймунгъа ошар.
Адам бай болгъанда бизинки бола. (*Шайтанны сёзю*).
Адам бар: ким – адамланы накъышыдыр; адам бар: ким – гъайван ондан яхшыдыр.
Адам билгенин охур – тавукъ гёргенин чокъур.
Адам билимине таянар.
Адам бир керен тува, бир керен оъле.
Адам бир тувар, бир оълюр.
Адам болагъан адам – тувмадан белгили.
Адам болагъан адам битиминден белгили бола.
Адам болагъан адам жижегинден билине.
Адам болагъан адам погъундан белгили бола.
Адам болажакъ яш погъундан белгили.
Адам болар яш кылыгъындан билинир.
Адам болма – тынч, алим болма – къыйын.
Адам болмакъ – сыпатындан белгили.
Адам бою – опуракъ, терек бою – япыракъ.
Адам буса, бир сёз – таман.
Адам буса, бир сёз этер.
Адам бусанг, адамлагъа кьошул.
Адам бусанг, ата-ананга абур эт.
Адам бусанг, ата-ананга къарарсан.
Адам гёргенин айтар – тавукъ гёргенин чёплер.
Адам гёрерин гёрмей, кёрюне гирмес.
Адам гетер – аты къалар.
Адам гъар заман бир йимик болмас.
Адам дёрт зат булан гючлю: иманы, умуту, сюювю, сынавлу гъакъылы булан.
Адам ёкъ ерде донгуз тёрге чыгъар.
Адам ёлдашлары булан табулур.
Адам ёлдашлары булан танылыр.

¹Чул – яйыв (атгъа, эшекге).

Адам ерде тува, ерде яшай, ерге гете.
 Адам жаны чыкыгыынча, яшавгъа умут этер.
 Адам загъматъ булан белгили.
 Адам инанмас затны айтма // Адам инанмас затны айтмас.
 Адам ишде билинир.
 Адам ишде сыналар.
 Адам ишден кьоркъмас – иш адамдан кьоркъар.
 Адам ишден кьоркъмас.
 Адам иши булан суратланар.
 Адам ишни башында белгили болур.
 Адам йылай туруп тува, кюстюне туруп оъле // Адам йылап тувар, кюстюнюп оълюр.
 Адам кьаргъаса, – бир балагъ; эл кьаргъаса, – минг балагъ.
 Адам кьартайса, яшлыгъын сёйлер.
 Адам миллетни гъайын этмесе, миллет де ону гъайын этмес.
 Адам налат берсе, юрек титирер – халкъ налат берсе, кёклер титирер.
 Адам онгса – оъзюнден, онгмаса – кысматына гёре.
 Адам осуракъгъа да тынглай.
 Адам оъзю етмеген ерге сёзю етер.
 Адам оъзю не затгъа уста буса, шону сёйлер.
 Адам оъзю негер уста буса, шону гъакында сёйлер.
 Адам оъзюнден тюгюл, сёзюнден белгили.
 Адам оъзюнден тюгюл, сёзюнден билинир.
 Адам оъзюню айыбын оъзю гёрмес.
 Адам оъзюню гьар заман кьатты низамда сакъласа, яхшы бола.
 Адам оълген учун да, адамлыкъ оълеген зат тюгюл.
 Адам оъле – адамлыкъ кьала.
 Адам оъле буса, кьар орус оълсюн.
 Адам оълсе де, адамлыкъ оълмей.
 Адам оълсе, молла шат.
 Адам оълтюрген адам кьолундан оълюр.
 Адам оълюр – айтгъан сёз кьалар.
 Адам оълюр – аты кьалар.
 Адам оълюр – шайтан кьалар.
 Адам савда этилген гьар яхшылыкъ багъаланмай.
 Адам сапарда билинир, батыр – хатарда.
 Адам сапарда билинир.
 Адам сёзге тынгла – гъакъыл сёзню англа.
 Адам сёзю булан танылыр – иши булан суратланар.
 Адам сёзю булан танылыр.
 Адам сёзюнден танылыр.
 Адам сёзюнден тутулур.
 Адам сёйлер – кьадар гёрер.
 Адам сёйлер – кьадар кюлер.
 Адам сёйлешер – гъайван талашар.
 Адам сёйлешер – гъайван ялашар.
 Адам сыйдан тоймас.

Адам суюсе, тав башда, ташны ярып, гюл чыгъар.
 Адам суюсе, тав башда, ташны ярып, гюл оьсдюрюр.
 Адам тапмай бусанг, тёнгекге сырынгны чеч.
 Адам тергевню сюер.
 Адам тили таш ярар, таш ярмаса, баш ярар.
 Адам тилинден тутулур.
 Адам умут булан яшар.
 Адам уйреретер – яшав тюзелтер.
 Адам уьч ерде танылыр: сапарда, сатыв-алывда, хоншулукда.
 Адам уьюрлери булан танылыр.
 Адам хатасыз болмас – кёл бакъасыз болмас.
 Адам хатасыз болмас.
 Адам яшавда сюрюнмей болмас.
 Адам яшар учун ашай, ашар учун яшайгъан адам – ярты адам.
 Адам, ашдан тойса да, яшдан тоймас.
 Адам, гёерин гёрмей, кёрге гирмес.
 Адам, янгыла-янгыла туруп, алим болур // Адам, янгыла-янгыла, алим бола.
 Адамгъа «яман» деген оьзю – яман.
 Адамгъа ана тилин анасы берер.
 Адамгъа англавсуз ёлдашдан къыйын зат ёкъдур.
 Адамгъа бай болмакъ учун бир яман къылыкъ да тарыкъ бола.
 Адамгъа байрам герек – байрамгъа низам герек.
 Адамгъа гъайгев болмагъа кёп зат герекмей.
 Адамгъа гъакъыл пачагъа тах йимик тарыкъ // Адамгъа гъакъыл пачагъа тах йимикдир.
 Адамгъа дейген яхшылыкъ алгъасажакъ юрекден.
 Адамгъа ёлдашларына къарап къыймат берилир.
 Адамгъа инг герек зат – ачыкъ бет, йылы сёз.
 Адамгъа инг герек зат – йылы сёз.
 Адамгъа инг герек зат – ягъымлы чырай, йылы сёз.
 Адамгъа ишине къарап багъа бериле.
 Адамгъа оьзюн танытмагъа – бек къыйын.
 Адамгъа тынгла да, оьзюнг билгенни эт.
 Адамгъа эки зат герек: бири – илму, бири – мал.
 Адамдан адам болмас, адамлыгъы болмаса.
 Адамдан къадар – гючлю.
 Адамдан къадар – гючлю, къадардан иман – гючлю.
 Адамдан къалгъан сюекни ит ашар, итден къалгъан сюекни ким ашар?
 Адамлагъа базып болмакъ – арыв хасият.
 Адамланы алдында гъакъыллы болуп гёрюнмеге сюе бусанг, белиндеги хынжалынгны чечип, чюйге ил, кьолунга да къалам тут.
 Адамланы аралыгъын сёз бузар.
 Адамланы аралыгъын тил бузар.
 Адамланы асили кир сакъламас юрекде.
 Адамланы сёз бузар.
 Адамланы янында яшынгны макътама.
 Адамланы яхшысы – халкъгъа яхшылыгъы тиеген гишидир.

Адамлар айтагъангъа тынгла – оъзюнг суюгенни эт.
 Адамлар бар ерде яшынгны макътама.
 Адамлар булан сёйлейгенде оъз сёзлерингни багъасын билмек учун оланы
 бетлерине къара.
 Адамлар сёйлейгенге тынгласанг, къатынынгдан айрылырсан // Адамлар
 айтагъангъа тынгласанг, къатынынгдан айрылырсан.
 Адамлар суюмегенни эл де суюмес.
 Адамлардан къызгъангъанынг шайтангъа пай болур // Адамлардан
 къызгъангъанынг шайтангъа уыюш болур.
 Адамлыгъы бар гиши сёз берсе, оылмей къайтмас.
 Адамлыгъы ёкъгъа иманы бар демес.
 Адамлыгъын ташлагъан яманлыкъгъа батылыр.
 Адамлыгъынг ёкъ буса, адамлагъа къара.
 Адамлыкъ – инг асил кылыкъдыр.
 Адамлыкъ – ишине гёре.
 Адамлыкъ – наслудан.
 Адамлыкъ бир гетсе, дагъы къайтмас.
 Адамлыкъ иши булан билинир.
 Адамлыкъ недир: англамакъ, аз сёйлеп, кёп тынгламакъ.
 Адамлыкъ чырхытгъа чыгъарар.
 Адамлыкъ эки зат буландыр: бириси – юрек, бириси – тил.
 Адамлыкъ яман затдыр: бир гетсе, дагъы къайтмас.
 Адамны абуру – юзюнде.
 Адамны авлиясы уста болур – атны авлиясы ёргъа болур.
 Адамны аврув енге – аврувну аш енге.
 Адамны адам бузар – тирменчини сув бузар.
 Адамны адам бузар.
 Адамны адам этген рагъмудур.
 Адамны адам этген эдепдир.
 Адамны адам этеген – охув.
 Адамны адам этеген анадыр.
 Адамны адам этеген ишдир // Адамны адам этген ишдир.
 Адамны адам этеген ону ожагъы ва агълюсюдюр.
 Адамны адам этеген эдепдир.
 Адамны адамлыгъы – ишинден белгили.
 Адамны адамлыгъы – сыпатындан белгили.
 Адамны адамлыгъы адам буландыр // Адамны адамлыгъы адамлар булан би-
 линир // Адамны адамлыгъы – адам булан.
 Адамны адамлыгъы къурдашлыкъда билинир.
 Адамны адамлыгъы кыйынлы гюн билинир.
 Адамны адамлыгъы нёкеринден танылыр.
 Адамны адамлыгъы сатыв-алывда билинир.
 Адамны адамлыгъын билме бола сёзюнден.
 Адамны адамлыгъын халкъгъа сора // Адамны адамлыгъын халкъгъа сора.
 Адамны адамлыгъын этген иши билдирир.
 Адамны адашгъанын артындагъы билир, янгылышгъанын янындагъы билир.
 Адамны ажжалы – инбашында.

Адамны азгъаны супу болур.
 Адамны акъча бузар.
 Адамны аласы – ичинде, гъайванны аласы – тышында.
 Адамны ана тили – адамны жан тамуру.
 Адамны ана тили – анасы йимик.
 Адамны ана тилин анасы берер.
 Адамны аривлюгю – билиминде.
 Адамны аривлюгю – ишине къарап // Адамны аривлюгю – ишине гёре.
 Адамны аривлюгю – юрекден, бавланы аривлюгю – терекден.
 Адамны аривлюгю – юрекден.
 Адамны аривлюгю гийиминде тюгюл, – билиминде.
 Адамны аривлюгюне багъа берме – гъакъылына багъа бер.
 Адамны артындан къара сабан сюрме.
 Адамны артындан сёкме.
 Адамны аты чыкъгъынча, жаны чыкъсын.
 Адамны аясы гюлдюр, мангалай тери нюрдюр.
 Адамны баласы – алтындан багъалы.
 Адамны башы – тирменни ташы.
 Адамны бети – бетинде, халкъны бети – адатында.
 Адамны бет-хатирин савунда этер.
 Адамны билимин сёзюнден англарсан.
 Адамны бир алдатсанг, экинчи гезик инанмас.
 Адамны бир алдатсанг, экинчи керен инанмас.
 Адамны бир керен алдатсанг, экинчилей инанмас.
 Адамны бир хабып ит де тоймас, экинчи хапмагъа адам да къоймас.
 Адамны боюна бакъма – ишине бакъ.
 Адамны бузма суюсенг, макъта.
 Адамны гёнгю тилинден билине.
 Адамны гётермеге суюсенг де, тёбен тюшюрмеге суюсенг де, гётер.
 Адамны гийимине гёре къаршылай – гъакъылына гёре узата.
 Адамны гъакъылы – неден де гючлю.
 Адамны гъакъылы – сёзюнден.
 Адамны гъакъылы сёзюнден белгили.
 Адамны гъакъылы сёзюнден билине.
 Адамны гъакъылы яшав ярата.
 Адамны гъакъылын оьсдюреген де, намусун чыныкъдырагъан да – иш.
 Адамны гъалын, бир къап туз ашамай туруп, билмеге болмас.
 Адамны гююрмети – оьзюню кьолунда.
 Адамны гючлюлюгю — гючлюлюгю юрекни, шолай гючлюлюк бола тамурун-
 да терекни.
 Адамны гючу – дослукъда.
 Адамны гючу – ишинде.
 Адамны гючу – юрегинде, аювну гючу – билегинде.
 Адамны дады – сёз.
 Адамны дерт ашар – терекни хурт ашар.
 Адамны дертинде – оьгюз, кызыны дертинде – сагъыз.

Адамны динине къарама – тинине² къара.
Адамны иш безей.
Адамны иш къартайтмай – къайгъы къартайта.
Адамны иште сынар.
Адамны иши – ашына гёре.
Адамны иши – ону гючю, къуваты булан оьлченмей, ону гъакъылы, бажарыв-
лугъу булан оьлчене.
Адамны иши безей – терекни емиши безей.
Адамны йыллар булан белгиленмей гъакъылы, ону белгилейген – баш.
Адамны йыллар булан оьзю де, хасиятлары да алышына // Адамны йыллар бу-
лан юзю де, хасияты да алышына.
Адамны кимлиги амалларындан билине.
Адамны къайгъысы – тилинде.
Адамны къанаты – билим.
Адамны къаткъылыгъы болмай.
Адамны къатыны ярлы да этер, бай да этер.
Адамны къуллугъуна къарама – къылыгъына къара.
Адамны къыйматын адам билир.
Адамны къылыгъы иште белгили болур.
Адамны къылыгъы ишинде билинир.
Адамны малы гёзалдында болсун.
Адамны насиби байлыкъда тюгюл – гъакъылда.
Адамны негети не сёзюнде болур, не гёзюнде болур.
Адамны оьлюмю – молланы байрамы.
Адамны сёзю таш ярар.
Адамны сёзюнден билме бола.
Адамны сёзюнден тута.
Адамны сёзюне къарама – ишине къара.
Адамны сынама сюйсенг, бир айтгъан сёзюне, бир де этген ишине бакъ
(къара).
Адамны сынамагъа сюйсенг, сабан сюрме бар.
Адамны сыпатына къарама – сёзюне къара.
Адамны сую бусанг, – айрылма.
Адамны таныма сюйсенг, ёлдашына къара.
Адамны тили – ону гъакъылыны оьлчевю.
Адамны тили – ону гъакъылыны язывчусу.
Адамны тили – тирмен.
Адамны тили булан юреги бир болма герек.
Адамны тилинден тутар – сыйырны мююзлеринден тутар.
Адамны тилинден тутар.
Адамны тюнегюню бугюнюне ошамай.
Адамны уву – тилинде.
Адамны уяты – бетинде.
Адамны хадирин адам билир.
Адамны чырайы – юзюнде.

²Тини – ругъу деген.

Адамны эдеби – алтындан артыкъ.
 Адамны юзюне багъа берме – гъакъылына багъа бер.
 Адамны юзюне бакъма – сёзюне бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Адамны юрегин инг де бек талчыкъдырагъан зат белгисизликдир.
 Адамны я озъюнден тюгюл, я гёзюнден тюгюл, сёзюнден билме болур.
 Адамны ялангъачы да – адам.
 Адамны яманы къызбай болур.
 Адамны яхшысы – ишде билинир.
 Адамны, бир къап туз ашамай, таныма къыйын.
 Адамы болмагъанны оълюмю де болмас.
 Адат – бир, табиат – башгъа.
 Адат билсенг – адатгъа гёре, билмей бусанг – бетге гёре.
 Адатлар – бизин ругъ байлыгъыбызны кюрчюсю.
 Адатсыз эл – эл тюгюл, бетсиз адам – эр тюгюл.
 Адатсыз эл – эл тюгюл.
 Адашгъан адамны ярлылыкъ ашар.
 Адашгъан айып тюгюл, къайтып уюне гелсе.
 Адашгъан гишиге ёлну сорамай.
 Адашгъан дёгерек айланар.
 Адашгъан къутургъандан бетердир.
 Адашгъан малны бёрю ашар – адашгъан адамны ярлылыкъ ашар.
 Адашгъан малны бёрю ашар.
 Адашгъан оърдек къуйругъундан чомулур.
 Адашгъангъа айып ёкъ, къайтып уюон тапгъан сонг.
 Адашгъандан ёл сорамай.
 Адашгъанны айыбы ёкъ, къайтып ерин тапгъан сонг.
 Адашгъанны артындагъы билир – янгылышгъанны янындагъы билир.
 Адашгъанны артындагъы билир.
 Адашгъанны ёлгъа салгъан таваккал.
 Адашгъанны ёлгъа салмакъ – къоччакълыкъ.
 Адашсанг узакъгъа, тюшюрсен тузакъгъа.
 Адашсанг, алдынга къара.
 Адашсанг, эл булан адаш.
 Адил – ажжалдан гючлю.
 Адилли адам адилсизге сыр чечмес // Адилли адилсизге сыр чечмес.
 Адилли гёргенин сёйлер – адилсиз эшитгенин сёйлер.
 Адилли гёргенин айтар – адилсиз эшитгенин айтар.
 Адилли ишни этген адилсизге сыр чечмес.
 Адилли ишни этеген адилсизден къоркъмас.
 Адиллик де гъакъыллылыкъ да – эки чер, бир-биринден айрылгъанда болур ер.
 Адиллик де, зулму да бир ерде болмас.
 Адилликдир англамакъ, аз сёйлеп, кёп тынгламакъ.
 Адилсиз ажжалсыз оълюр.
 Адилсиз тёгюлген къан ерде ятмас.
 Адилсиз юртда ажжалсыз оълюр.
 Адилсизге дос болсанг, асдай атылтыр.
 Ажжал – инбашда, мурат – тав башда.

Ажжал – инбашда, умут – тав башда.
 Ажжал айтып гелмей.
 Ажжал айтып гелмес, гелсе, кьайтып гетмес.
 Ажжал береген Аллагъ, болжал етсе, кьоймас.
 Ажжал гелмесе, адам оьлмес.
 Ажжал гелсе, алтын тахдан да пайда ёкъ.
 Ажжал етмей, жибин де оьлмес.
 Ажжал етмей, оьлюм ёкъ.
 Ажжал етсе, болжал ёкъ.
 Ажжал сорап гелмей.
 Ажжал сорап гелмес, гелсе, кьайтып гетмес.
 Ажжалгъа дарман табылмай.
 Ажжалгъа себеп ёкъ.
 Ажжалдан ихтиярсыз оьлген ёкъ.
 Ажжалларыбыз – инбашда, умутларыбыз – тав башда.
 Ажжаллы оьлюм кьыргында.
 Ажжалсыз адам ёкъ.
 Ажжалсыз оьлю болмас – гебинсиз кьабур болмас.
 Ажжалсыз оьлю болмас.
 Ажжалсыз оьлюм болмас.
 Ажжалсызгъа оьлюм ёкъ.
 Ажжалы етгенге болжал ёкъ.
 Ажжалы етмей, оьлмес.
 Аз – битгинче, кёп – тойгъунчагъа // Аз – битгинче, кёп – тойгъунча.
 Аз – етер, кёп – гетер.
 Аз аврув – ансат³ аврув.
 Аз аврув – ансат оьлюм.
 Аз аврув – арсат оьлюм.
 Аз аврув – асил оьлюм.
 Аз аврув – астаракъ оьлюв. [*Терик диалект*].
 Аз аврув – ашгъа гёре.
 Аз аврув – иман булан оьлюв. [*Терик диалект*].
 Аз аврув ва асил оьлюм – Аллагъдан.
 Аз аврувну аш енгер – аш аврувну иш енгер.
 Аз аврувну аш енгер – аш енгмесе, иш енгер.
 Аз аврувну аш енгер.
 Аз аврувну аш енгмесе, иш енгер.
 Аз аздырыр – кёп яздырыр.
 Аз айт – кёп бил.
 Аз айт – кёп эт.
 Аз ал – кёп бер.
 Аз аша – асил аша.
 Аз аша – гьалал яша.
 Аз аша – таза аша.
 Аз аша – узакъ аша.

³ **Ансат** – енгил.

Аз аша – узакъ яша.
 Аз ашагъан – кѣп яшагъан.
 Аз ашагъан да авругъан, кѣп ашагъан да авругъан.
 Аз ашагъан кѣп яшар.
 Аз ашагъан май ашар – кѣп ашагъан лай ашар. [*Гъайдакъ диалект*].
 Аз ашагъан таза ашар.
 Аз ашагъан узакъ яшар.
 Аз ашарсан – кѣп яшарсан.
 Аз ашасанг да, кѣп яша. (*Къонакъгъа айтылагъан сѣзлер*).
 Аз ашасанг, бир заманда да гъѣкюнмессен.
 Аз ашасанг, кѣп къалар.
 Аз ашасанг, кѣп яшарсан.
 Аз ашым – аврумагъан башым.
 Аз ашым – къавгъасыз башым.
 Аз ашым – къайгъысыз башым.
 Аз берген – жанындан, кѣп берген – малындан.
 Аз берген – къолдан, кѣп берген – жандан.
 Аз берген – юрекден, кѣп берген – байлыкъдан.
 Аз берген жандан берер – кѣп берген малдан берер.
 Аз бермек – жандан, кѣп бермек – малдан.
 Аз билеген кѣп билегенге сѣз къоймас – гъеч билмейген аз билегенге ер къоймас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Аз билеген кѣп билегенге сѣз къоймас.
 Аз билмеген кѣп де билмес.
 Аз болса да, оъз гъакъылынг болсун.
 Аз болса да, саз болсун.
 Аз болса да, яхшы болсун.
 Аз болсун – аз буса да, саз болсун.
 Аз болсун – саз болсун.
 Аз болсун – татывлы болсун.
 Аз болсун – яхшы болсун.
 Аз буса да, кѣпдей гѣр.
 Аз буса да, май – яхшы, чопур буса да, къыз – яхшы.
 Аз буса да, оъз гъакъылынг болсун.
 Аз буса да, яхшы болсун.
 Аз буса, етер – кѣп буса, битер.
 Аз буса, етер – кѣп буса, гетер.
 Аз да болсун – яхшы да болсун.
 Аз дамагъкарлыкъ кѣп зарал гелтирир.
 Аз дамагъкарлыкъ этмек кѣп зиянгъа гелтирир.
 Аз душманны анасын чы мен де бозлатмадым.
 Аз дюнья – бир ахырат. [*Терик диалект*].
 Аз ѣлгъа да азыкъ ал.
 Аз замангъа къоян тери де чыдай.
 Аз заманны къыйыны – кѣп гишини айыбы.
 Аз зат багъалы болур.
 Аз затлагъа хармангъан кѣп затдан къуру къалар.

Аз иш – кѣп сѣзден яхшы.
 Аз кѣпге бойсыныр.
 Аз кѣйгъыны аш басар – кѣп кѣйгъыны дос басар.
 Аз кѣап – кѣаз кѣап.
 Аз малынг – кѣп кѣуванчынг болсун.
 Аз ойлайгъан кѣп сѣйлер.
 Аз сѣз – алтын сѣз, кѣп сѣз – бош сѣз.
 Аз сѣз – алтын сѣз.
 Аз сѣз – саз сѣз.
 Аз сѣз булан кѣпню айт.
 Аз сѣз маъналы болур.
 Аз сѣзден маъна чыгъар – кѣп сѣзден балагъ чыгъар.
 Аз сѣзден маъна чыгъар.
 Аз сѣзню ёгъу – яхшы, кѣп сѣзню азы – яхшы.
 Аз сѣзню оъзю – яхшы, кѣп сѣйлемек айыпдыр.
 Аз сѣйле – асил сѣйле.
 Аз сѣйле – кѣп бил.
 Аз сѣйле – кѣп ишле.
 Аз сѣйле – кѣп тынгла.
 Аз сѣйле – кѣп тынгла: уялмассан.
 Аз сѣйле – тюз сѣйле.
 Аз сѣйле де – кѣп тынгла; «аз» деп айтса, кѣп англа.
 Аз сѣйлеген аз уялар.
 Аз сѣйлеген алтун⁴ – кѣп сѣйлеген балтун.
 Аз сѣйлеген гишини оъмюрю узакъ болур.
 Аз сѣйлеген кѣп ишлер.
 Аз сѣйлеген кѣпню эшитир // Аз сѣйлейген кѣп эшитир.
 Аз сѣйлегенни айыбы аз болур.
 Аз сѣйлейген – кѣылыкълы.
 Аз сѣйлейген кѣйгъысыз яшар.
 Аз сѣйлемек – гѣакъыллыны белгиси, кѣп сѣйлемек – гѣакъылсызны белгиси.
 Аз сѣйлеп, кѣп ишле.
 Аз сѣйлеп, кѣп тынгла.
 Аз сѣйлеп, кѣп тынгла: янгылышмассан.
 Аз сѣйлеп, кѣп тынглама авуз – бир, кѣулакъ – эки.
 Аз сѣйлесенг, кѣп иш этерсен.
 Аз сѣйлесенг, кѣп ишлерсен.
 Аз сѣйлесенг, кѣп эшитирсен.
 Аз тамагъ кѣп зиян гелтир.
 Аз урлагъан да – уручу, кѣп урлагъан да – уручу.
 Аз урласанг да – уру, кѣп урласанг да – уру, тек бир затны унутма: уруну арты
 – кѣуру.
 Аз урласанг да – уру, кѣп урласанг да – уру.
 Аз хабып, кѣп чайна.
 Аз хабып, кѣп чайна: бувулмассан.

⁴Алтун – алтын.

Аз хади́рин билме́ген кѣ́пню хади́рин билме́й // Аз хади́рин билме́ген кѣ́пню
 хади́рин билме́с.
 Аз ю́клеген кѣ́п ташы́р.
 Аз ю́хлагъан кѣ́п били́р.
 Аз ю́хлап, кѣ́п ишле́ // Аз ю́хла – кѣ́п ишле́.
 Азавлу арты́къ сѣ́зюн кы́ргъа чы́гъармас // Азавлу арты́къ сѣ́зюн кы́рда айт-
 мас.
 Аз-аз у́йрене ту́руп, уста́ болу́р.
 Азайна́гъа бара́йым, аз берип, кѣ́п ала́йым.
 Аза́пда ягъ́ герек.
 Аза́пдан кьоркь́ма – айы́пдан кьоркь́.
 Аза́плыкь́да – аза́тлыкь́.
 Аза́рлы болу́р сю́йген.
 Аза́тлыкь́ын са́кълама́гъан аза́плыкь́дан кьу́тулмас.
 Аза́тлыкь́ны ба́гъасы́ ёкь́.
 Азба́ры ба́р, аты́ ёкь́.
 Азгине́ ашым: кьавгъ́асыз ба́шым.
 Азгъ́а писиреме́ген кѣ́пге де́ писиреме́с.
 Азгъ́ан э́лде на́мус ёкь́.
 Азгъ́ын авгъ́а чы́къса, арты́ндан кьавгъ́а чы́гъар.
 Азгъ́ын ат тай́гъа иере́р – ерсиз ги́ши байгъ́а иере́р.
 Азгъ́ын ат тай́гъа иере́р.
 Азгъ́ын гъавгъ́а чы́къса, арты́ндан кьавгъ́а чы́гъар.
 Азгъ́ын кьаты́н ю́рюй-ю́рюй, у́юне ете́генде алгъ́асар // Азгъ́ын кьаты́н ю́рюй-
 ю́рюй, у́юне ете́генде ю́гюрю́р.
 Азгъ́ын та́пса, айры́ аша́р – чомарт та́пса, бирге́ аша́р.
 Азгъ́ынгъ́а иере́ген аза́р.
 Азгъ́ынгъ́а иерсе́нг, аза́рсан.
 Азгъ́ынны́ гѣ́зю ойна́р – акъ́чалыны́ кьо́лу ойна́р.
 Азда́ ете – кѣ́пде бите́.
 Азда́н кѣ́п бола́ – кѣ́пден ю́к бола́.
 Азиз́ жан – яры́къ дю́нья.
 Азирейи́л – аза́в бизли́, ач гѣ́злю, бо́ш кьайтармы́ жан алма́гъа гелге́н сонгъ́?
 Азирейи́л бо́ш кьайтма́й бир гелге́н сонгъ́.
 Азирейи́л жанла́р алма́ боламы́ яратгъ́ан Худа́йындан пу́рмансыз? // Азирейи́л
 жан алма́гъа болу́рму яратгъ́ан Худа́йындан со́рамай?
 Азны́ азанчы́сы болгъ́андан э́се, кѣ́пню кьа́занчы́сы бол.
 Азны́ алма́гъан кѣ́пден кьу́ру кьала́р.
 Азны́ англа́магъан – кѣ́пню де́ англа́мас.
 Азны́ билме́ген кѣ́пню билме́с.
 Азны́ кьызгъ́ансанг, кѣ́пден де́ кьу́ру кьала́рсан // Азны́ кьызгъ́анып, кѣ́пден де́
 кьу́ру кьа́лгъан.
 Азны́ неси́ де – аз, кѣ́пню неси́ де – кѣ́п.
 Азны́ неси́ де – аз.
 Азны́ са́кълама́гъан кѣ́пню са́къламас.
 Азны́ терге́меген кѣ́пню терге́мес.
 Азны́ хади́рин билме́ген кѣ́пню хади́рин билме́с.

Азывлу ат арымас.
 Азыггы аз алда хабар // Азыггы аз алгъа хабар.
 Азыггы кѣпню арбасы – артда.
 Азыггынг аз буса, эрте орун сал.
 Азыггынг буса, арымассан.
 Азыггынг буса, арымассан; досунг буса, балагъгъа тарымассан.
 Азыкъ аз буса, ёлавчу языкъ болур.
 Азыкълы ат арымас – азыкъсыз ат юрюмес.
 Азыкълы ат арымас.
 Азыкъсыз ат юрюмес.
 Азыкъсыз ёлгъа чыкъгъан адамны эки гѣзю дорбада болур.
 Азын хапмай, ярлы оьлюр – кѣбюн ютмай бай оьлюр.
 Ай – аламны чырагъы.
 Ай – гечени бийкеси.
 Ай – гъашыкъланы сырдашы.
 Ай – гъашыкъланы ёлдашы.
 Ай – ёлавчуну ёлдашы, гъашыкъланы сырдашы.
 Ай – ёлавчуну ёлдашы.
 Ай абдал, ай дербиш, акъча булан битер иш.
 Ай аврувун Гюн гѣтерер.
 Ай арасы ачыкъ болур.
 Ай гетмей, – атны, йыл гетмей, къатынны макътама.
 Ай оьтмей, атынгны макътама.
 Ай сайын байрам болмас – гюн сайын той болмас.
 Ай сайын байрам болмас.
 Ай толгъанын билмес, игит – болгъанын.
 Ай чыкъса, алам гѣре.
 Ай юрю – аман юрю.
 Ай юрюмей, ат макътама.
 Ай юрюмей, ат макътама – йыл гетмей, гиев макътама.
 Ай ярыкъ гече – адашмасгъа яхшы.
 Ай ярыкъда юлдузлар гѣрюнемес.
 «Ай, сени», – деген булан не пайда?
 «Ай» деген – алтын гюзю аламдан бет къачырмас.
 Айбатны айыбына артда къара.
 Айгъа бакъгъан онгмас – гюнге бакъгъан онгар.
 Айгъа батгъыч салынгъан, ал байракълар къагъылгъан.
 Айгъа булут ябылмас – алтынгъа тот къабынмас.
 Айгъа булут ябылмас.
 Айгъа къарап ит гъаплар.
 Айгъа къарап сув алгъан – артына къарап ун алгъан.
 Айгъа къарап, адашсанг, атынгны Темиркъязыкъгъа байла.
 Айгъа къарап, ит гъаплар.
 Айгъа къарап, ит улур.
 Айгъа къарап, сув алгъан – артына къарап, ун алгъан.
 Айгъа накъыра къакъдырып – гюнге зурнай сокъдуруп.
 Айгъыр булан ойнагъан тайны аркъасы яралы болур.

Айгъырны – алдындан, эшекни – артындан, агъмакъны гъар ягъындан сакъ бол.
Айда байрам бет гёрсестер – гъар гюн байрам гёт гёрсестер.
Айда гелгенге – аякъ, гъар гюн гелгенге – таякъ.
Айда гийген – айбатлыкъ, гюнде гийген – гёрмемиш.
Айда да бар дамгъалар.
Айда-йылда – бир намаз, ону да шайтан къоймас.
Айда-йылда бир базар, ону да янгур бузар.
Айдан – йыл, йылдан – оьмюр.
Айдан гелгенге – аякъ, гюнден гелгенге – таякъ.
Айланасындагъылар аврумай буса, эмчи оьзю аврур.
Айлангъан бёрю ач къалмас.
Айлангъан не сюек табар, не саякъ табар.
Айлангъанда гирген аш уьум.
Айлангъанда гиреген аш уьум, ач болгъанда гиреген токъ уьум.
Айлангъанча – арба ёл, тувра баргъангъа – сокъмакъ.
Айланмаса тирмен ташлар элдеги, айланмажакъ ожакъдагъы элек де.
Айланч буса да, ёл – къолай, чолакъ буса да, къол – къолай.
Айланч буса да, ёл – къолай.
Айланч буса да, ёл – яхшы.
Айланч буса да, ёл – яхшы; айлы буса да, къыз – яхшы.
Айланч буса да, ёл – яхшы; сокъур буса да, къыз – яхшы.
Айланч ёлну къысматын алданокъ айтма – къыйын.
Айлар да бир йимик тьогюл: бириси – узун, бириси – къысгъа.
Айлы къатын – къартдан да сыйлы.
Айлыны ашы – йилик.
Айны къолну аясы булан япмас.
Айны орнуна Гюн чыкъмас.
Айны тутма сьоген авлия тёбени башына минир.
Айран ичген къутулду – нагъ алагъан тутулду.
Айран ичген къутулду – нагъын ичген тутулду.
Айран ичген къутулур – челек ялагъан тутулур.
Айран тилей гелгенсен – яшырма челегингни, айт эби бар зат буса – этермен тилегингни.
Айран тилей гелгенсен – яшырма челегингни.
Айрангъа аччы демес.
Айрангъа сув къош, делиге ёл – бош.
Айрандан да, сьотден де бийлери балыкъ эт – къолай.
Айранын берсенг, челегин де къызгъанма.
Айрылгъан – аювгъа, бёлюнген бёрюге ёлугъур.
Айрылгъан азар – къошулгъан озар.
Айрылгъан азар.
Айрылгъан ёлда къалар.
Айрылгъан къаз къаргъагъа аш болур.
Айрылгъан къатынны табанлары – алтын // Айрылгъан къатынны табанлары алтын йимик гёрюне.
Айрылгъан эл азар – къошулгъан эл озар.
Айрылгъан эл азар.

Айрылгъанны аюв ашар – бѣлюнгенни бѣрю ашар.
 Айрылгъанны аюв ашар.
 Айрылгъанны къар басар – бѣлюнгенни боран басар.
 Айрылгъанны къар басар.
 Айрылма – тынч, кѣшулма – кѣйын.
 Айрылма да ят – яхшы, кѣшулма да ят – яхшы.
 Айрылма суюген досуну еркѣашын тилер.
 Айрылмакъ – кѣолай, кѣошулмакъ – кѣйын.
 Айрылмас ерге – унутулмас сѣз.
 Айрылмас ювугъунга унутулмас сѣз айтма.
 Айрылыв – кѣанаты майрылыв.
 Айрылыв – оыломден гючлю.
 Айрылышгъан эллер дав башлар.
 Айсениден ари тур.
 Айсениден ари тур: бармагъынгни хапдырыр.
 Айсенилик – зор нукъсанлыкъ.
 Айсыз атынг макътама – йылсыз кѣатын макътама.
 Айта бусанг, гъакъ сѣзню айт.
 Айта турса, адам да кѣайта.
 Айта-айта, айтыв болур, англай-англай, адам болур.
 Айта-айта, айтыв болур.
 Айтагъан чачар – тынглагъан жыяр.
 Айтагъанынг билип айт.
 Айтагъанынг ѳкъ буса, тынглагъангъа айып ѳкъ.
 Айтагъанынгны ойлашып айт: тамны да кѣылагъы бар.
 Айтагъанынгны тюшюнюп айт.
 Айтар сѣзюнг айт – айтмас сѣзден кѣайт.
 Айтар сѣзюнг бичип айт.
 Айтар сѣзюнг гюмюш буса, айтмай кѣойсанг, алтын болур.
 Айтар сѣзюнг гюмюш буса, айтмас сѣзюнг алтындыр // Айтар сѣзюнг гюмюш
 буса, айтмагъанынг алтындыр.
 Айтар сѣзюнг тюзлеп айт.
 Айтар сѣзюнге уялма.
 Айтар сѣзюнгню ойлашып айт: сонг гѣѳкюнмессен.
 Айтар чакъы иш де болмас – аюв чакъы баш да болмас.
 Айтар эдим дертимни англамагъа баш буса.
 Айтарынгны ойлап айт.
 Айтгъан авлия буса да, англагъан гъакъыллы болсун.
 Айтгъан да – бир, этген де – бир.
 Айтгъан да – этген йимик, герилген де – ургъан йимик.
 Айтгъан да – этген йимик.
 Айтгъан да этген йимикдир.
 Айтгъан кѣоркъмас – кѣоркъгъан айтмас.
 Айтгъан кюйде болмаса, болгъан кюйде этербиз // Айтгъан кюйде болмаса,
 болгъан кюйде этме герек.
 Айтгъан кюйде иш болмай.
 Айтгъан сѣз – кѣакъгъан кѣазыкъ.

Айтгъан сѣз айтылгъан еринде къалмай.
 Айтгъан сѣз гери къайтмай // Айтгъан сѣз къайтмас.
 Айтгъан сѣз ерде ятмай.
 Айтгъан сѣз торгъай тюгюл – тутуп болмассан.
 Айтгъан сѣзге инанма – этген иште инан.
 Айтгъан сѣзюн ит жыймас.
 Айтгъан сѣзюнг гюмюш буса, айтмагъанынг алтындыр.
 Айтгъан сѣзюнг унутма.
 Айтгъан сѣзюнгде тур: айтмагъанынг айтма.
 Айтгъан сѣзюнге ес бол.
 Айтгъан сонг къайтма.
 Айтгъан сонг сѣзюнгден къайтма.
 Айтгъан уялмас – тынглагъан уялар.
 Айтгъан чачар – тынглагъан жыяр.
 Айтгъан-айтгъан якъгъа авуп къалма.
 Айтгъан-айтгъаны болуп мурадына ким етген?
 Айтгъангъа – бир таякъ, тилчиге – минг таякъ.
 Айтгъангъа бакъма – айтгъанына бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Айтгъангъа къарама – айтылгъангъа къара.
 Айтгъанлайын болмаса, болгъанлайын этербиз.
 Айтгъанны англамагъан ургъанны англамас.
 Айтгъанны суймейгенлер такрарлар янгылышын – тюзсюз адам гъар ерде тюз
 гысаплай оз ишин.
 Айтгъанны суймейгенлер такрарлар янгылышын.
 Айтгъанны этмеген негетине етмеген
 Айтгъаны бола, атгъаны тие.
 Айтгъаны болгъанны атгъаны тиер.
 Айтгъанынг болмаса, атгъанынг тиер.
 Айтгъанынг гюмюш буса, айтмагъанынг алтындыр.
 Айтгъанынгны билип айт.
 Айтды-къуйтду кѣп болур, айтгъан гиши ъкъ болур.
 Айтдым бусам, къайтдым.
 Айтма – айтгъанынгдан къайтма.
 Айтма – айтсанг, къайтма // Айтма – айтгъан сонг, къайтма.
 Айтма – тынч, этме – къыйын.
 Айтма билген тынглама да билир // Айтма билеген тынглама да билир.
 Айтма сѣзю ъкъ адам, сѣйлемей туруп бола буса, авлия тюгюл.
 Айтма сырынг досунга: досунгну да досу бар, ол да сѣйлер досуна.
 Айтма сырынг досунга: досунгну да досу бар.
 Айтма ювугъунга: айтар ювугъуна.
 Айтма, айтсанг – къайтма.
 Айтмагъа да бил, къайтмагъа да.
 Айтмагъа енгил – этмеге къыйын.
 Айтмагъа сѣзюм кѣп, тек сакъалым ъкъ.
 Айтмагъа утанмагъан, этмеге де утанмас.
 Айтмагъа уялмагъан этмеге де уялмас.
 Айтмагъан сѣзню айтып бола – айтгъанны къайтарып болмай.

Айтмакъ бар – къайтмакъ ёкъ.
 Айтмас ерде тилинг жый.
 Айтмаса, билмеймисен?
 Айтмаса, ким биле?
 Айтмаса, этмейбиз – айтса, суюмейбиз.
 Айтмасам, авруйман.
 Айтмасам, тилим кычыый – айтсам, сёзюм оърчюй. [*Терик диалект*].
 Айтмасам, тилим кычыый // Айтмасам, тилим кычыта.
 Айтмасанг, билмес – ачмасанг, гёрмес.
 Айтмасны айтма – айтгъан сонг къайтма.
 Айтмасны айтсанг, эшитмегенингни эшитирсен.
 Айтсам, тилим гюе – айтмасам, жаным гюе // Айтсам, тилим гюе – айтмасам,
 ичим гюе.
 Айтсанг – балагъ, айтмасанг – хатабалагъ.
 Айтсанг – сёз, тюртсенг – гёз.
 Айтсанг, къоркъма – къоркъсанг, айтма.
 Айтсанг, сёз чыгъа – тюртсенг, гёз чыгъа.
 Айтсанг, сёз чыгъа.
 Айтыв жыймайман – гъакъыл жыяман.
 Айтыв чакъы иш де болмас, аюв чакъы баш да болмас.
 Айтывгъа багъана ёкъ, алышма малай⁵ буса.
 Айтывлар тилге жан салар.
 Айтывсыз сёз – тузсуз аш.
 Айтылгъан алты сёз этилген бир ишге тиймей.
 Айтылгъан буйрукъ сёгюлмес – сёгюлген буйрукъ бегимес.
 Айтылгъан зат – гете, язылгъан зат – къала.
 Айтылгъан сёз – атылгъан окъ // Айтылгъан сёз де, атылгъан окъ да – бир.
 [*Терик диалект*].
 Айтылгъан сёз гери къайтмас.
 Айтылгъан сёз яшавгъа чыкъса, халкъ инанар.
 Айтылгъан сёзню артындан йыл чапсанг да етмессен.
 Айтылгъан сёзню есисен.
 Айтылгъан сёзню къулусан.
 Айтылгъан сонг гъёкюнмекден пайда ёкъ.
 Айтылмагъан сёз – алтын, айтылгъан сёз – гююш.
 Айтылмагъан сёз – алтындан да багъалы.
 Айтылмагъан сёзге ес бусанг, айтылгъан сонг ону къулусан.
 Айтылмагъан сёзге сен бий болурсан, айтылгъан сонг ол бийдир – сен къулу-
 сан.
 Айтылмагъан сёзню есисен – айтылгъан сёзню къулусан.
 Айтып билеген тынглап да билир.
 Айтып билмеген уруп къачар.
 Айтып йиберсенг, бир сёз он сёз болур // Айтып турсанг, бир сёз он сёз болур.
 Айтып къалажакъ затгъа гъакъылы бар ант этмес.
 Айы етген айында оьлюр – гюню етген гюнюнде оьлюр.

⁵ **Малай** – къуллукъчу.

Айыбын англагъан онгар – айыбын яшыргъан онгмас.
 Айыбын яшыргъан бай болмас.
 Айыбын яшыргъан онгмас – айыбын англагъан онгар.
 Айыбын яшыргъан онгмас.
 Айыбын яшыргъандан эр болмас.
 Айыбын яшырмакъ – авлияны иши.
 Айыбына гёре – жазасы.
 Айыбына мюкюр болмакъ – эргишини иши, айыбын яшырмакъ – кьоркъачны иши.
 Айывдан кьоркъма – айыпдан кьоркъ.
 Айыкъда эсиндегин эсиргенде чыгъара.
 Айыкъны ичиндеги – эсиргенни тилинде.
 Айыкъны оюндагъы – эсиргенни тилинде.
 Айыкъны эсиндеги – эсиргенни тилинде.
 Айым, гюнюм тюз буса, юлдузума бармагъым.
 Айынг-гюнюнг ортакъ болсун, атынг ортакъ болмасын.
 Айынг-гюнюнг ортакъ болсун, малынг ортакъ болмасын.
 Айынг-гюнюнг ортакъ болсун, эринг ортакъ болмасын.
 Айып балтада да дюр, – сапда да.
 Айып булан дослукъну ким тюзлеген?
 Айып гёз чыгъармас – тюкюрюк баш ярмас.
 Айып сув булан жувулмас.
 Айып сув булан чайылмай.
 Айып этгенни айыбы ёкъ.
 Айып этер – жувса, гетер.
 Айыпдан кьоркъ – азапдан кьоркъма.
 Айыплы атгъа минсе, атасын танымас.
 Айыплы гьукмудан кьоркъар.
 Айыплы оьзюню геленткисинден оьзю кьоркъар.
 Айыплы яшагъандан эсе, отда гюйген – яхшы.
 Айыплыны агъы да – къара.
 Айыплыны юхусу къачар.
 Айыпны сув булан жувмассан.
 Айыпсыз дос айрылмас.
 Айыпсыз дос болмас.
 Айыпсыз дос излеген доссуз кълар.
 Айыпсыз ер излеген ерсиз кълар.
 Айыпсыз эр болмас – къланатсыз кълуш болмас.
 Айыпсыз эр болмас.
 «Акам», «мамам» деген булан пайда ёкъ.
 Акъ акъча къларагюн учундур.
 Акъ алтмыш айыбын яшырыр.
 Акъ болса да акълубалар башдагъы, эсден таймас насигъатлар яшдагъы.
 Акъ булан кълараны айырып билмей.
 Акъ гирген сакълалар кълйтара кълралмас – оьтген оьмюрлеге оьзек ялгъланмас.
 Акъ гирген сакълалар кълйтара кълралмас.
 Акъ гюн агълартар – кълара гюн кълралтар.

Акъ деген – алгыш, къара деген – къаргыш.
 Акъ дегени – алгыш, къара дегени – къаргыш.
 Акъ ит – мамукъ: сатывчуну жан суймеси.
 Акъ ит де – бир, къара ит де – бир.
 Акъ ит, къара ит, барысы да – бир ит.
 Акъ кагъызгъа – къара хат, къурсагъыбыз парахат.
 Акъ кагъызгъа – къара хат, юрек ондан парахат.
 Акъ кагъызгъа – къара хат.
 Акъ къойдан да къара къозу тува.
 Акъ къойну къара къозусу да болар.
 Акъ къоллар гишини терине тазаланар // Акъ къоллар гишини терини тазалыгъыдыр.
 Акъ къызлар болагъанда къара къызлар болмаймы?
 Акъ къызлар болгъандан сонг, къара къызлар да бола.
 Акъ къызлар, къара къызлар ягъынса, акъ болмаймы?
 Акъ сакъаллы гишини аса болур таягъы.
 Акъ тююню – акъ алтын, гёк тююню – гёк алтын.
 «Акъ» дегени – алгыш, «къара» дегени – къаргыш.
 Акъгъа къара деп айтма.
 Акъгъа къара тез югъар.
 Акъгъан сув – оьтген оьмюр.
 Акъгъан сув гери къайтмас.
 Акъгъан сув ёлун табар.
 Акъгъан сувгъа къайтыв ёкъ.
 Акъгъан сувда аврув ёкъ.
 Акъгъан сувну дувлатма.
 Акъда да ёкъ, гёкде де.
 Акъмаса да, тама.
 Акъны да, къараны да айырып билмей // Акъны-къараны айырып болмай // Акъны къарадан айырып билмей.
 Акъны къара этме – енгил // Акъны къара этме – тынч.
 Акъны къарасы да бола.
 Акъны-гёкню айырмай.
 Акъсагъангъа таякъ болур сюювдюр.
 Акъсакъ ат кёп юрюр.
 Акъсакъ булан сокъурну уллу болур юреги.
 Акъсакъ булан юрюген акъсама уйренер.
 Акъсакъ да алгъа чыгъа, гюнери артыкъ буса.
 Акъсакъ жагъил сынтыкълар.
 Акъсакъ къаргъа алда (алдан, алдын) учар.
 Акъсакъ къаргъа башлап учар.
 Акъсакъ къаргъа бутундан тюшюр тузакъгъа.
 Акъсакъ къаргъа къалгъымас.
 Акъсакъ къой ятып семирер.
 Акъсакъ эчки артдан юрюр.
 Акъсакъланы аягъы эдинг, сокъурланы таягъы эдинг.
 Акъсакъны аягъы етмесе де, таягъы етер.

Акъсюек иш суймес.
 Акътерекден алма чёплемес.
 Акъча – бахча емиши тюгюл.
 Акъча – бир гюнлюк, илму – оьмюрлюк.
 Акъча адамны адамгъа ят эте.
 Акъча алсанг, санап ал – къатын алсанг, сынап ал.
 Акъча алсанг, санап ал.
 Акъча барда бары да – дос.
 Акъча бахчада оьсмей.
 Акъча берген согъар зурнайны // Акъча берген согъар шувшувну.
 Акъча берсенг, аза – гийим берсенг, тоза.
 Акъча битгенге къайгъырма – иш битгенге къайгъыр.
 Акъча битер – бет къалар.
 Акъча болса, бокъча ёкъ – бокъча болса, акъча ёкъ.
 Акъча буса, парча – кёп.
 Акъча гишини гишиге ят эте.
 Акъча деген – сув.
 Акъча дюньяны гезей.
 Акъча ёкъ деп къайгъырма – иш ёкъ деп къайгъыр.
 Акъча ёкъгъа къайгъырма – иш ёкъгъа къайгъыр.
 Акъча кимники – мал шонуки.
 Акъча къолну киридир.
 Акъча къолну киридир: кёп гёрмегиз хужуну.
 Акъча къулдан хан да эте, хандан къул да эте.
 Акъча насип гелтирмей.
 Акъча пача болмас эди, биз къул болмагъан бусакъ.
 Акъча санавдан тоймас – гюндеш сюювден тоймас.
 Акъча санавдан тоймас.
 Акъча тапгъанча, гъакъыл тап.
 Акъча тапмакъ – гьюнёр тюгюл, сатып алмакъ – гьюнёр.
 Акъча чыкъмай, акъча гелмей.
 Акъча, мал – бир гюнлюк, билим, гьюнёр – оьмюрлюк.
 «Акъча» деген сёзню тамуру – «акъ»: тамурунг акъ буса, бетинг къара болмас.
 [Терик диалект].
 Акъчагъа гьюрмет этме – савлукъгъа гьюрмет эт.
 Акъчагъа санав герек – бахчагъа къарав герек.
 Акъчагъа санав герек.
 Акъчагъа сат, тек акъчагъа сатылма.
 Акъчагъа сатылгъан адам Ватанын сатар // Акъчагъа сатылгъан Ватанын да сатар.
 Акъчагъа сатылма.
 Акъчагъа уйиретме – къылыкъгъа уйирет.
 Акъчадан адамлыкъ – алдын.
 Акъчадан намус – алдын.
 Акъчадан намус – багъа.
 Акъчадан намус – сыйлы.
 Акъчалыкъны алдында кажинлер сыныр.

Акъчалыны къолу ойнай – акъчасызны гёзю ойнай.
 Акъчалыны къолу ойнар – азгынны гёзю ойнар.
 Акъчанг битгенге къайгъырма – ишинг битгенге къайгъыр.
 Акъчанг болмаса да, татли тилинг болсун.
 Акъчанг буса, аш – кёп, ашынг буса, дос – кёп.
 Акъчанг кёп болгунча, досунг кёп болсун.
 Акъчаны агъмакъ да сюе.
 Акъчаны акъча табар.
 Акъчаны аяма – намусну ая.
 Акъчаны аяма – напсынгни ая.
 Акъчаны ёлдан тапсанг да, санап ал.
 Акъчаны ит де ашамай – ахыратны ойлагъыз.
 Акъчаны ит де ашамай.
 Акъчаны санап алып, санап бер.
 Акъчаны харжла – билимни жый.
 Акъчасы ёкъ базарда не этсин?
 Акъчасы ёкъ бокъча тутмас // Акъчасы ёкъ адам бокъча тутмас.
 Акъчасы кёпню юхусу – аз.
 Акъчасыз базаргъа бармай.
 Акъчасызны гёзю ойнай – акъчалыны къолу ойнай.
 Акъырыву ягъымлы болгъан буса, эшекге тиеген жан болмас эди.
 Ал булан яшыл яхшы – гёк къошсанг, гёз къамаша // Ал булан яшыл арив яра-
 ша – гёкню де къошса, гёзюнг къамаша.
 Ал дёгерчик гъыз этсе, арты да шондан юрюр.
 Ал дёгерчик къайдан юрюсе, арт дёгерчик де шондан юрюр.
 Ал, тёк – ашамасам, мени сёк.
 Ала къаргъа алдан къычырыр.
 Ала къаргъа сувгъа тюшюр, тек къаз болмас.
 Алабай аврув сакъладым – арт гюнюнде юхладым.
 Алабота – аш экен, багъыр акъча – таш экен.
 Алабота аш болмас – алтын-гюмюш таш болмас.
 Алагъан абатынгны санап ал. [*Терик диалект*].
 Алагъан аягъынгны басып ал. [*Терик диалект*].
 Алагъан къолум – береген.
 Алагъанда – бисмилла, берегенде – аставпируллагъ // Алагъанда – бисмилла,
 къайтарагъанда – аставпируллагъ.
 Алагъанда – къардаш, берегенде танымай.
 Алагъанда алты да – аз, берегенде беш де – кёп.
 Алагъанны амалы ёкъ – сатагъанны иманы ёкъ.
 Алагъаным алгъанман – агъачгъа балта ургъанман.
 Алагъанынга къарап, шюкюр эт.
 Алажагъынг болгунча, бережегинг болсун.
 Алам айтгъан – алим айтгъан.
 Алапанг аз буса, тюкенлени кёплюгюнден не пайда?
 Аларынга къарап, пикир эт.
 Алаша – бек талаша. [*Терик диалект*].
 Алаша адам гъиллачы болур // Алаша адамны гъилласы кёп болур.

Алаша булут – кѳурдашым, гиччи кѳойчу – ѳлдашым. (*Бѳрюню сѳзлери*).

Алаша кѳатын чакѳмакѳ болур, бийик кѳатын агѳмакѳ болур.

Алаша кѳатын чакѳмакѳ болур.

Алашаны – аякѳдан, бийикни башдан йибере // Алашаны – аякѳдан, бийикни башдан оѳтгермеге герек // Алашаны – аякѳдан, бийикни башдан йиберме герек.

Алашаны атѳа санама.

Алѳа баѳып чап – артынга да кѳара.

Алѳа баѳып чапсанг да, гѳзлеринг болсун артда // Алѳа баѳып чап – гѳзлеринг болсун артда.

Алѳа бар, тек артынга кѳара.

Алѳа бир кѳарасанг, артѳа беш кѳара.

Алѳа гетген гишини ити оѳлен ашар.

Алѳа да барма – артда да кѳалма.

Алѳа да чыкѳма, артда да кѳалма.

Алѳан – алѳанньики, ат – мингенники.

Алѳан – бир гюнаѳлы, алдырѳан – минг гюнаѳлы.

Алѳан алар – кѳалѳан кѳалар.

Алѳан алѳанда кѳала.

Алѳан балы – питне балы.

Алѳан билмес – берген билир.

Алѳан бир языкѳ – алдырѳан минг языкѳ.

Алѳан бусанг, берерсен – берген бусанг, аларсан.

Алѳан гѳаѳынгни тѳшегингде ашаѳыр.

Алѳан кѳатынынг яхшы буса, тойѳа барма: уй де – той.

Алѳан кѳол бермеге де билир.

Алѳан кѳолдан берген кѳол – артыкѳ.

Алѳанѳа алты да – аз, бергенге беш де – кѳп.

Алѳанны бермеги бар.

Алѳанча бережегингни ойла.

Алѳасав этилген ишни хайыры болмас.

Алѳасавлукѳ пашманлыкѳны кѳызардашыдыр.

Алѳасаѳан артда кѳалар.

Алѳасаѳан бир ишни эки керен этер.

Алѳасаѳан гишини иши онг болмас – бармакѳларын хапѳан булан сонг болмас.

Алѳасаѳан гишини иши онгмас // Алѳасаѳан гишини иши онг болмас.

Алѳасаѳан ѳл алмас.

Алѳасаѳан жибин сютге тюшер.

Алѳасаѳан йыѳылыр.

Алѳасаѳан кѳыз эрге бармас, барса да онгмас.

Алѳасаѳан кѳыз эрге бармас.

Алѳасаѳан кѳыз эрсиз кѳалар.

Алѳасаѳан сув денгизге етмес.

Алѳасаѳан сув ерге сингер.

Алѳасаѳан сув ерге сингмес.

Алѳасаѳан сув ерине етер – ерге сингмес.

Алгъасагъан сув ерине етмес – ерге сингер.
 Алгъасагъан сув ерине етмес.
 Алгъасагъан сув сай болур.
 Алгъасагъан сюрюнюр – сабур этген суюнюр.
 Алгъасагъан сюрюнюр.
 Алгъасагъан тез етер – алгъасамагъан оътюп гетер.
 Алгъасагъан эки къайтар.
 Алгъасагъанда картоп да бишмей.
 Алгъасагъандан гъакъыл сорама // Алгъасагъангъа гъакъыл сорама.
 Алгъасагъанны гёзю – сокъур, ачувлуну гёнгю – сокъур.
 Алгъасагъанны этеги аягъына чырмалар.
 Алгъасагъанны этеги бутуна чырмалар.
 Алгъасай бусанг, эки къайт.
 Алгъасама: алгъасагъан сув денгизге етмес.
 Алгъасама: алгъасасанг, шаршарсан.
 Алгъасама: гъёкюнёрсен.
 Алгъасама: йылкъы йылынг – алдынгда.
 Алгъасамагъан алгъасагъандан оътюп гетер.
 Алгъасамагъан артда къалар.
 Алгъасамагъан сув ерге сингер – ерине етмес.
 Алгъасамасанг, тез етерсен – алгъасагъандан оътюп гетерсен.
 Алгъасап абат алма.
 Алгъасап да ашама, алгъасап да яшама.
 Алгъасап да ашама, алгъасап да яшама: яшавда кёп балагълар алгъасавдан башлана.
 Алгъасап иш этме.
 Алгъасап сёйлеген тез пашман болур.
 Алгъасап, сюрюнгенден аста юрюген – яхшы.
 Алгъасап этилинген ишни бир дынкъы болмай къалмай.
 Алгъасап юрюген ёлда къалар.
 Алгъасап, абат алма – тартын артгъа къайтмакъдан, артын ойлашмай туруп, алгъасап сёз айтмакъдан.
 Алгъасап, абат алма – тартын артгъа къайтмакъдан.
 Алгъасаса да, алма заманындан тез бишмес.
 Алгъасасанг, бу алгъасав девюрде, яхшылыкълар этип гетме алгъаса.
 Алгъасасанг, картоп да бишмей.
 Алгъасасанг, таш да табылмай.
 Алгъыш алгъан амандыр – къаргъыш алгъан ямандыр.
 Алгъыш алгъан кёп яшар.
 Алгъыш гетмесин – къаргъыш етмесин.
 Алгъыш етер – къаргъыш гетер.
 Алгъыш сёзню къуту бар.
 Алгъыш этген – алгъышлы // Алгъыш этген алгъышлы болур.
 Алгъыш этген – алгъышлы, къаргъыш этген – къаргъышлы.
 Алгъыш этген алгъышлы болур, къаргъыш этген къаргъышлы болур.
 Алда – алгъышлыкъ, артда – къаргъышлыкъ.
 Алда «сен билесен» эдим – гъали «сен не билесен» болдум.

Алда барма – артда да кълма.
 Алда барсанг, таякъ тиер – артда кълсанг, аякъ тиер. [*Терик диалект*].
 Алда гелген кѹш бурнун тазалар, артда гелген кѹш гѣзлерин тазалар.
 Алда йимик ишим ѳкъ – байрамда да ашым ѳкъ.
 Алда чыкъгъан кѹлакъдан артда чыкъгъан мююз озар.
 Алдагъына кѹрап пикир эт – артдагъына кѹрап шюкюр эт.
 Алдагъысын Аллагъ билсин.
 Алдангъангъа алапа ѳкъ.
 «Алдатайым» деген оъзю алданар.
 «Алдатдым», – деп макътанма – оъзюнг де алданарсан.
 Алдатма – бала яхшы.
 Алды – алгъыш, арты – кѹаргъыш.
 Алды – алгъышлыкъ, арты – кѹаргъышлыкъ.
 Алды – дарай, арты – гѹя-гѹарай.
 Алды бакъса, денгиз – арты бакъса, донгуз.
 Алды барны арты бар.
 Алды булут буса, арты – аяз.
 Алдым – женнет, артым – жагъаннем.
 Алдым кѹоз, сатдым кѹоз, кълды магъа жагъыр-жугъур. (*Хайырсыз савдю-герчилик, хайырсыз иш этгенде айтыла*).
 Алдым кѹоз, сатдым кѹоз.
 «Алдымда бар» деп тыгъынма.
 Алдын айтгъанча, артын ойла.
 Алдын бир ойла – артын беш ойла.
 Алдын ерли кѹаз эдим, ит де хабып кѹабартды.
 Алдын ойла – сонг сѳйле.
 Алдын чапгъан ат озар.
 Алдын чыкъгъан ѳл алар.
 Алдына бакъгъандан Аллагъ сакъласын.
 Алдына бергенни ашамакъ – гѹайванны иши.
 Алдына салгъанны ашамакъ – гѹайванны иши.
 Алдын-артын ойламай.
 Алдынг буса, берерсен – бердинг буса, аларсан.
 Алдынга аш салса, хабар-кюлкюню кѹой.
 Алдынга бир кѹарасанг, артынга беш кѹара.
 Алдынга кѹарамай, абатынг алма – артынга кѹарамай, варыллап кълма.
 Алдынга кѹарамай, абатынг алма.
 Алдынга кѹарасанг, кѹайда барагъанынгны билирсен – артынга кѹарасанг, кѹайдан чыкъгъанынгны билирсен.
 Алдынга кѹарасанг, сюрюнмессен.
 Алдынга салгъан ашны хорлама.
 Алдынга-артынга кѹарап юрю.
 Алдынг-артынг жыйып юрю.
 Алдындагъы душман – артындагъы досдан яхшы // Алдындагъы душман – артындагъы досдан яхшы.
 Алдындагъы чѳлмекге кѹарап, аякъ тюпдеги тѳнгекге сюрюнме. [*Гѹайдакъ диалект*].

Алдыңдагыын гөрюп, пикир эт.
 Алдыңдан кыучакълай – артындан бичакълай // Алдындан кыучакълай – артындан бичакълай.
 Алдыңгыыланы сёзю: бири – алтын, бири – гюмюш.
 Алдындан арты – яхшы.
 Алдындан гелсенг, сюзе – артындан гирсенг, тебе.
 Али – Валиге, Вали – Алиге.
 Али де Али, Хожа да Хожа.
 Алибине кыарама – кыалибине кыара.
 Алиге ачувун Валиден алмас.
 Алим – асруну белгиси.
 Алим барда тилингни жый – уста барда кыолунгну жый.
 Алим – элге малим.
 Алим – элге муаллим.
 Алим адам элни ярыкы чырагыдыр.
 Алим айтгъан – алам айтгъан // Алим айтгъаны – алам айтгъаны.
 Алим айтгъаны – оylum кыалгъаны.
 Алим алимни сюер – авам авамны сюер.
 Алим ач болмас.
 Алим ач кыалмас.
 Алим бар буса, авул ач кыалмас.
 Алим билимден тоймас.
 Алим билсе де сорай, билимсиз билмесе де, сорамай.
 Алим билсе де, сорай – авам билмесе де, сорамай.
 Алим болма – кыйын, адам болма – тынч.
 Алим болмакы кыолай – адам болмакы кыйындыр.
 Алим болмакы кыйын тюгюл, адам болмакы – кыйын.
 Алим болмакыдан адам болмакы – кыйын.
 Алим болсанг, алам – сеники.
 Алим болсанг, кыалам – сеники.
 Алим болуп ким тувгъан?
 Алим гиши – залим гиши. [*Терик диалект*].
 Алим гишини амалы болмаса, гъечдир.
 Алим илмудан тоймас – юрек сюювден тоймас.
 Алим илмудан тоймас.
 Алим ишге – чомарт, сёзге кыызгъанч болур.
 Алим ишге чомарт болур.
 Алим оылген алам оылген булан тенг.
 Алим ойлсе, кагъызда хаты кыалар – уста ойлсе, ишлеген заты кыалар.
 Алим ойлсе, кагъызда хаты кыалар – уста ойлсе, ишлеген иши кыалар.
 Алим ойлсе, кагъызда хаты кыалар.
 Алим ойлсе, хат кыалар – темирчиден тот кыалар.
 Алим ойлсе, хат кыалар.
 Алим сёзге кыызгъанч болур.
 Алимден ат кыалар.
 Алимден билимсизлигин яшыргъан адам оыз башына хыянатчылыкы этген адамдыр.

Алимден хат къалар – темирден тот къалар.
 «Алиммен» деп, билимсизлигин яшыргъан – оъз башына хыянатлыкъ этген.
 Алимни ачуву болмас.
 Алимни бир гюню авамны савлай оъмюрюне тие.
 Алимни оълую – аламны оълуюне тенг.
 Алимни хадирин алим билир – авамны хадирин ким билир?
 Алимни хаты къалар – темирни тоту къалар.
 Алимсиз илму – янгурсуз булут.
 Алини бёркюн Валиге гийдирип, Алини бёрксюз къойгъандай.
 Аллагъ адамгъа: «Сен дюньягъа яшамакъ учун яратылгъансан», – деп оъмюр берген.
 Аллагъ адашдыргъандыр. (*Терс ёлгъа тюшген адамгъа айта*).
 Аллагъ алсын мал жыягъан байланы, карасына къонакъ атлар байланмай.
 Аллагъ алсын сени, акъ чюпюрекге чырмап.
 Аллагъ балагъ салма суюгенде, буламукъгъа тиш сынар.
 Аллагъ берген берекетден секет чыгъармакъ – борч.
 Аллагъ бергенге къарар ёкъ.
 Аллагъ бергени бар, бермегени ёкъ.
 Аллагъ бергенни молла бермес.
 Аллагъ бермеген затны алма болурму гючден?
 Аллагъ бермеген затны алып болмай.
 Аллагъ бермегенге Пайхаммар не берсин?
 Аллагъ бермегенге Пайхаммар не этсин?
 Аллагъ бермегенни молла бермес.
 Аллагъ берсе, ким бермес?
 Аллагъ бизге хоншулар сайлагъан.
 Аллагъ булан ант этип, Къуран булан кант этип...
 Аллагъ гёрсетген затгъа амал ёкъ.
 Аллагъ гёрсетген затгъа амал ёкъ: сабурлукъ этме герек.
 «Аллагъ гъакъ учун» деп ант этме // «Аллагъ гъакъына» деп ант этме.
 Аллагъ да не этсин авуп барагъан арбагъа?
 Аллагъ дагъы гёрсетмесин бетерин.
 Аллагъ ишинг тюзелтер, таза буса хыялынг.
 Аллагъ ойлап бирни этер – адам ойлап юзю этер.
 Аллагъ сакълагъан къулгъа балагъ ёкъ.
 Аллагъ ургъанны ата юрту болмас.
 Аллагъ ургъанны къонакъ ую боламы?
 Аллагъ ургъанны пайхаммар да къаргъар.
 Аллагъ этгенге амал ёкъ.
 Аллагъ эшек ким экенин билгенде моюз бермеген.
 Аллагъ язгъан болур – Аллагъ язмагъан болмас.
 Аллагъ язгъан затдан гиши къачып къутулуп болмажакъ.
 Аллагъ, сен мени досларымдан сакълагъыр – душманларымдан мен оъзум сакъланарман.
 «Аллагъ» деген ач къалмас, «агъ» деген магърюм болмас.
 «Аллагъ» деген ач къалмас, тойгъунча сабан салса.

«Аллагъ» деген ач къалмас, тойгъунча сабан салса – «гъакъ» деген магърюм болмас, бежени толу буса.

«Аллагъ» деген ач къалмас, тойгъунча сабан салса – суйген досун гиши алмас, гиши алгъынча, оъзю алса.

«Аллагъ» деген ач къалмас, хунжурунда аш буса – суйген досун гиши алмас, гиши алгъынча оъзю алса.

«Аллагъ» деген ач къалмас, хунжурунда аш буса.

«Аллагъ» деген ач къалмас.

«Аллагъ» деген магърюм болмас, бежени толу буса.

Аллагъгъа да ёкъ – моллагъа да ёкъ.

Аллагъгъа инангъанны Аллагъ онгдурур ишин.

Аллагъгъа инанып, сувгъа тюшме: юзме биле бусанг, тюш.

Аллагъгъа инанып, ач къалма.

Аллагъгъа табышгъан – Аллагъны ёлунда, мюлкге табышгъан – шайтанны къолунда.

Аллагъгъа уллу болуп барагъан сёз.

Аллагъдан – савлукъ, девлетден – айлыкъ.

Аллагъдан буйрукъ – авзума къуйрукъ.

Аллагъдан да къоркъмай, халкъдан да утанмай.

Аллагъдан гелген ишге чыдамаса – не чара?

Аллагъдан къоркъмайгъандан къоркъ.

Аллагъдан нени тилесенг, ону табарсан.

Аллагъдан тилесенг, кёп тиле.

Аллагъны алдына не бет булан барайым?

Аллагъны ачувлу гёзден къаратма.

Аллагъны берер гюню – болжалсыз.

Аллагъны ишин билип болмай.

Аллагъны къадарындан гиши къутулуп болмажакъ.

Аллагъны танымагъан гюнагъны не билсин?

Аллагъны унутсанг, имандан чыгъарсан.

Аллагъны язувундан къутулма амал ёкъ.

Аллагъутаала адамгъа: «Сен мадар этсенг, мен къадар этермен», – дей.

Аллагъутаала адамгъа: «Сен къаст этсенг, мен кёмек этермен», – деген.

Аллагъутааланы ишине амал ёкъ.

Аллар-шаллар согъагъан йип этиле йибекден.

Алма – терегине, уланы атасына ошар.

Алма билген берме де бил.

Алма билген берме де билир.

Алма билген салма да бил.

Алма билсенг, берме де бил.

Алма да бил, берме де бил.

Алма заманында бишер.

Алма заманындан алда бишмес.

Алма заманындан тез бишмес.

Алма терегинден арек тюшмес // Алма терегинден ари тюшмес.

Алма терегинден узакъгъа тюшмес.

Алма терегине гёре болур.

Алма терекге гертме битмес.
 Алма терекден – алма, гьармут терекден – гьармут.
 Алма терекден алча тюшмес.
 Алма терекден эрик тюшмес.
 Алма терекни тюбюнде алма болур.
 Алма терекни тюбюне гьармут тюшмес.
 Алма терекни тюбюне кьоз тюшмес.
 Алмагъа саламы ёкъ – тынглама каламы ёкъ.
 Алмагъанынгны тёлегир, ашамагъанынгны кьусгьур.
 Алмаздай таза турсанг, шат яшарсан яш йимик.
 Алмай гьёкюнгенден эсе, алып гьёкюн.
 Алмай гьёкюнгенден, алып гьёкюнген – кьолай.
 Алмакъны бермеги де бар.
 Алмакъны салмагъы бар.
 Алманы алына хурт тюшюр.
 Алманы асилин аюв ашай – чертлевюкню ашын хурт ашай.
 Алманы асилин аюв ашар.
 Алманы асилин хурт ашай.
 Алманы аюв ашар – чертлевюкню хурт ашар.
 Алманы кьызылына алданма.
 Алманы яхшысын аюв ашар.
 Алмас ерде кьалмас.
 Алмасны алмас булан гесер // Алмасны алмас булан геселер.
 Алмасны балчыкъгъа ташласанг да, алмас болур.
 Алмасын ашагъан сонг, терегин гесме.
 Алтав ала буса, авзундагъын ёкъ этер; экев тюгел⁶ буса, тав башларда кьала этер.
 Алтав биревню Тенгирисидир.
 Алтмыш – кьайтмыш. [*Гъайдакъ диалект*].
 Алтмыш гюн ат болгъунча, алты гюн айгъыр бол.
 Алтмыш йылынг – арпа оракъ.
 Алтмыш кьонакъгъа – бир кьазан.
 Алтмыш хапса, ат тояр – алты хапса, эр тояр.
 Алтмыш яшдан сорама – алты яшдан сора.
 Алтмышда – ала-къула.
 Алтмышда – туюе. (*Алтмыш йыллыкъ гишини канты кёп болагъан саялы айтыла*).
 Алтмышда аргъан уйренсенг, ахыратда согъарсан // Алтмышында аргъангъа уйренген ахыратда согъар.
 Алтмышда кьомуз уйренген ахыратда согъар // Алтмышында кьомузгъа уйренген ахыратда согъар // Алтмышында агъач кьомуз уйренип, ахыратда согъарсан.
 Алты ай аврув сакъладынг – арт гюнюнде юхладынг.
 Алты айыпны акъ чаяр.
 Алты акъчалыкъ сув тёге.

⁶Тюгел – эсгиленген сёз мунда: **авлия** деген маънада.

Алты алагъаным да ёкъ, беш берегеним де ёкъ.
 Алты алгъаным да ёкъ, беш бергеним де ёкъ.
 Алты да алажагъым, беш де бережегим ёкъ.
 Алты йылда билгенини оьмюрюнде де унутмас // Алты йылда билгенингни оьмюрюнде унутмассан.
 Алты ташдан артылсам, алтындан да тазаман.
 Алты улан кёп де тюгюл – бир улан аз да тюгюл.
 Алты хабып, ат тояр – етти хабып, эр тояр.
 Алты халса, эр тояр – алтмыш халса, ат тояр.
 Алты эчкиге тогъуз орушчу⁷. [*Гъайдакъ диалект*].
 Алтыгъа алып бешге сат – атынг болсун сатывчу.
 Алтыгъа алып, бешге сатмай.
 Алтыда баш болмагъан алтмышда да яш болур.
 Алтыда билген ана тил алтмышда унутулмас.
 Алтыда гъакъыл болмаса, алтмышда болмас.
 Алтыдагъы – алтмышда.
 Алтыдан алып, бешден сатагъан болгъур.
 Алтын – ерден, алим элден чыгъа.
 Алтын – ерден, билим – китапдан.
 Алтын – еринде сыйлы.
 Алтын – ташда, гъакъыл – башда // Алтын – ташдан, гъакъыл – башдан.
 Алтын азда – аявлу, адам яшда – аявлу.
 Алтын алдатар – будай бадыратар.
 Алтын алма – алгъыш ал.
 Алтын алма – билим ал.
 Алтын алма – билим ал; билим алсанг, билип ал.
 Алтын алма – гъакъыл ал.
 Алтын алма – гъакъыл ал: алтындан гъакъыл болмас.
 Алтын алма – эдеп ал // Алтын алмай, эдеп ал.
 Алтын балчыкъда да – алтын.
 Алтын башлы къатындан багъыр башлы эр – яхшы.
 Алтын башлы къатындан челек башлы эр – яхшы.
 Алтын берип алгъан сююв сатылып.
 Алтын берип дос тутсанг, къыйынлы гюн табылмас.
 Алтын буса да, бугъав – авур.
 Алтын герек тюгюл, гъакъыл герек.
 Алтын герекмей, гъакъыл герек: гъакъыл буса, алтын табылып.
 Алтын гёрсе, периште⁸ де шайтангъа айлана.
 Алтын гесилген еринде сыйлы // Алтын гесген еринде сыйлы болур // Алтын гесилген еринде сыйлы болур.
 Алтын гиччи болур.
 Алтын да гиччи бола.
 Алтын да еринде сыйлы болагъанда йимик, гъар ким де оьзюню ерин тапса, яхшы.

⁷ Орушчу – туварчы.

⁸ Периште – малайик.

Алтын деген – ер сыйы, алгыш деген – эл сыйы.
Алтын ерде кялмас.
Алтын ерде кялса да, билим ерде кялмас.
Алтын ерде кялса да, чиримес.
Алтын ерде ятмас – яхшылыкъ ёлда кялмас.
Алтын ерде ятмас // Алтын ерде ятмай.
Алтын ерде ятса да, чиримес.
Алтын кекелли, ай мангалайлы улан буса да, герекмей.
Алтын кянат атанг бар – гюмюш садакъ ананг бар.
Алтын кюлге тюшген булан езге айланмас.
Алтын нас болмас.
Алтын орнуна алгыш ал.
Алтын отда билинир.
Алтын отда билинир, адам – загьматда.
Алтын сазны тюбюнде де йыртыллай.
Алтын сурат хан суратсыз да – багьалы.
Алтын тапгъан чюпюрекге байлар.
Алтын тапгъанда тюйме чюпюрек тапмагъан.
Алтын тас болмас.
Алтын тас этген – кьолай.
Алтын тахда олтургъунча, кьартыллай; кьатты ерде ятса кьолай, тартынмай.
Алтын тахдан айрылып, кьара ерге гирип, кимлер ятмагъан?
Алтын таш кьаш болмас – алабота аш болмас.
Алтын ташдан кьаш болмас.
Алтын тишге алдансанг, артда ашап болмассан.
Алтын тутгъан алтынны таныр, гөрмей гөрген езге де алтын дер.
Алтын уйден де жан – татли.
Алтын уйден жан – сыйлы, намуссузгъа ата-анадан мал – сыйлы.
Алтын уйден жан – татли, намуссузгъа ата-анадан мал – татли.
Алтын уйден жан – татли, намуссузгъа мал – татли.
Алтын устюне гьакъыл – эки алтын.
Алтын чечек – ийиссиз // Алтын чечекни ийиси болмас.
Алтын чыгъагъан еринде сыйлы болур.
Алтын эшик агъач эшикге тарыкъгъан.
Алтын эшик де темир ачгъыч булан ачыла.
Алтын эшиклер агъач эшикlege харлы болгъан // Алтын эшикли агъач эшикли-
ге харлы болгъан.
Алтын юзюкге – алмас кьаш.
Алтын, гюмюш – таш экен; арпа, будай – аш экен.
Алтынгъа талашма – гьакъылгъа талаш.
Алтынгъа тот кьабунмас – айгъа булут ябулмас.
Алтынгъа тот кьабунмас.
Алтынгъа тот кьонмас.
Алтын-гюмюш кёп ерде питне кёп болур.
Алтын-гюмюш таш болур – арпа-будай аш болур.
Алтын-гюмюш таш экен – арпа-будай аш экен.
Алтын-гюмюш явгъан ерден тувгъан-оьсген эл – артыкъ.

Алтындан артыкъ – эдеп.
Алтындан гъакъыл болмас.
Алтындан къатын къолай – намарт досдан ятынг къолай.
Алтындан къумартгъы артыкъ.
Алтындан эдеп – артыкъ.
Алтындан этилсе де, бугъав авур бола.
Алтынлар берип дос тутсанг, къыйынлы гюн баш къачырып табарсан.
Алтынлар берип дос тутсанг, къыйынлы гюн баш яшырып гёерсен.
Алтынлы алтын булан яшамас – алтын сёз булан яшар.
Алтынлы тахдан айрылып, къара ерге гирип, кимлер ятмагъан.
Алтынны къырыйында темир де бере шавла.
Алтынны орнуна алгъыш ал.
Алтынны тот басмас – сувну от алмас.
Алтынны тот басмас – яхшылыкъ унутулмас.
Алтынны тот басмас.
Алтынынг булан макътанма – гъакъылынг булан макътан.
Алывчуну амалы ёкъ – сатывчуну иманы ёкъ.
Алынмагъан бузавгъа къазыкъ къакъмас. [*Гъайдакъ диалект*].
Алып да, берип де ким буса да болмас.
Алып-берип ким буса да билмес.
Алысда алтын бар дей, барса, ез де табылмай.
Алысда алтын бар, барса, бере дей; барса, ез де табылмай.
Алысларда алтын бар дей, барса, багъыр да табылмай.
Алысларда янгызман деп мунгайма.
Алыслылар тас болгъан – асилсизлер баш болгъан.
Амал билген – амал булан, амал билмеген – яман булан.
Амалгъа къарама – гъакъылгъа къара.
Амалсызгъа – уьч сай бёрк.
Амалсызны гюню – къарангы.
Амалы яман балта алып чабар.
Амалына къарама – гъакъылына къара.
Аман юрюсенг, озарсан – яман юрюсенг, тозарсан.
Аманатгъа хыянат болма.
Аманатгъа хыянатлыкъ этме.
Амбарны тюбюнде экмек бар – къартланы сёзюнде хикмет бар.
Ана – баладан, бала оюндан тоймас.
Ана – баланы гёзьярыгъы.
Ана – баланы женнети.
Ана – оьмюрню чырагъы.
Ана – сабийни къуванчы.
Ана – уйню багъанасы.
Ана – уйню берекети.
Ана – уйню къаласы.
Ана – уйню чырагъы.
Ана – уйню ярыгъы.
Ана – юрекни дарманы.
Ана – юрекни тамуру.

Ана – яшавну чечеги.
 Ана – яшавну язбашы.
 Ана айтганны этмеген мурадына етмеген.
 Ана айтганны этмеген негетине етмеген.
 Ана бала учун тон ягъасын уьч бёле.
 Ана баланы тилин англар.
 Ана баргъан ерге бала да барар.
 Ана биширген экмекден татли аш болмас.
 Ана болмай, ананы хадирина билмес.
 Ана болмайлы, ананы хадирина билип болмай.
 Ана гезер – къыз гезер.
 Ана гёнгю – балада // Ана гёнгю балададыр.
 Ана гёнгю – балада, бала гёнгю – гъавада.
 Ана гёнгю – бешикте, бала гёнгю – эшикте.
 Ана ёкъгъа дюнья ёкъ.
 Ана ёкъгъа дюнья ёкъ – дюньялар толса да, мал да ёкъ.
 Ана ёкъдан оьгей ана да – кьолай.
 Ана йимик дос болмас.
 Ана къаз артдан учар.
 Ана къардаш атдан тюш, ата къардаш ярдан тюш.
 Ана кьой – балагъа женнет.
 Ана кьолу ачыгъмас.
 Ана кьургъан гъарсинчекде кьыз да гъасланар⁹. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ана макътагъанны алма – авул макътагъанны кьойма.
 Ана оьлмек – нюрю сёнемек гёзлени.
 Ана рази – алам рази.
 Ана сав чакъы умуту да яшай.
 Ана сёзсюз кьалсакъ, адамлар, талайсыз дюньяда тилкъав болурбуз.
 Ана сёзю – алтын тав.
 Ана сыры – къызында, ата сыры – яшында.
 Ана сютю булан гирген унутулмай.
 Ана сютю булан гирмеген тана сютю булан гирмес.
 Ана сютю булан гирмеген, сыйырны сютю булан гирмес.
 Ана сютю булан сингмеген, сыйырны сютю булан сингмес.
 Ана сютюнден гирмеген, тана сютюнден гирмес.
 Ана тавларын сюймейген адам ят чёллени де сююп болмай.
 Ана тёрде янгъан чыракъдыр.
 Ана тил – алтын хазна.
 Ана тил – оьзюм учун, башгъа тил – гюнюм учун.
 Ана тил азса, халкъ азар.
 Ана тили – жан тамуру.
 Ана тили бир болур.
 Ана тили булан адам сынала, билмей буса, биябур иш санала.
 Ана тилим – асил тилим, юрегиме ювукъ тилим.
 Ана тилим, ана тил, уста бусанг, ону бил.

⁹ Гъасланар – гъарсинленер деген.

Ана тилин анасындай сүймеген, ана элин сүе десе, инанман.
 Ана тилин билмейген ата юртун танымас.
 Ана тилин сыйлагъан сыйдан тюшмес.
 Ана тилин сыйлагъан уялмас.
 Ана тилин тас этген миллетни халкъы да тас болур.
 Ана тилин унутгъан – оьзюню тилин ютгъан.
 Ана тилин унутмакъ – оьз халкъына бет бурмакъ.
 Ана тилин унутмас.
 Ана тилинг аяп бил.
 Ана тилине арт берген гъеч онгмас.
 Ана тилини хадирин билген хадирли болур.
 Ана тилни кёп сүймек де – бир насип.
 Ана тилни хадирин билген хадирли болур.
 Ана ургъан авуртмас.
 Ана ургъан ачитмас.
 Ана учун баладан азиз зат болмас.
 Ана этген ашдан татли аш болмас.
 Ана юрек – балада, бала юрек – гъавада.
 Ана юрек айрыча бир башгъа зат: яхшыгъа яйылыр, ямангъа жыйылыр.
 Ана юрек исивю булан баласына яшав да берер, ону гъар балагъдан кьоруп да сакълар.
 Ана юрекден яна.
 Ана яны – алты пай, ата яны – ярты пай.
 Ана янында бала етим болмай.
 «Ана» деген – акъ сют берген кыркъ тамур.
 «Ана» деген Каабадыр.
 «Ана» деген тёрде янгъан чыракъдыр.
 Ана-бала табушур, ятгъа балагъ ябушур.
 Анавун айтгъанда, манавун англама герек.
 Анавун англамагъан манавун англамас.
 Анагъа тынглавлу бала хата этмес.
 Анагъа яшлар – кьолдагъы бармакълар: бири гесилсе, бары да аврур.
 Анадан – тилинг, атадан – дининг.
 Анадан гёйлексиз¹⁰ тувар, гёйлекли болур. [*Гъайдакъ диалект*].
 Анадан гёрген тон бичер – атадан гёрген окъ атар.
 Анадан гёрген тон бичер – атадан гёрген окъ ёнар.
 Анадан сонг кыызардаш – азиз кьардаш // Анадан сонг кыызардаш, айрокъда, – азиз кьурдаш.
 Анадаш ёлдаш герек.
 Анадашны ачуву болса да – геги болмас.
 Анай – сагъа, сен – магъа.
 Анай кызы – аявлу ахшам болгъунча.
 Аналагъа янгыз улан тувмасын, тувса да бир аврумасын, оьлмесин.
 Аналаны аягъыны тубюнде авлетлени женнети.
 Аналаны кыйынын кьайтарар гюч ёкъ.

¹⁰ **Гёйлек** (гъайдакъ диалектде) – гёлек.

Аналаны кыркъ тамуру – кыркъ жаны.
 Аналар – балаланы женнети.
 Аналар сёзю – насипни оёзю.
 Аналар тёрде янар чыракъдыр.
 Аналардан осал тувгъан уланны, ёлгъа чыкъса, ит хабар.
 Аналардан осал тувгъан уланны, тюелеге минип чыкъса, ит хабар.
 Аналардан янгыз улан тувмасын, тувса да бир – аврумасын, оьлмесин.
 Аналы баланы жаны – токъ.
 Аналы баланы юреги – токъ, балалы ананы гёзю – токъ.
 Аналы етим – ярты етим.
 Аналы кёзю – кёуйрукълу.
 Аналы кызы – иши булан, анасыз кызы – тиши булан.
 Аналы-аталы — алтын къанатлы.
 Анам ёрагъан кюйде болайым.
 Анам ёрагъан кюйде болмайым – къатыным ёрагъан кюйде болайым.
 Анам тикген тонум бар – атам салгъан ёлум бар.
 Анама барсам, йылай гелемен – хоншулагъа барсам, кюлей гелемен.
 Анаманатгъа – хыянат.
 Анамда буса – аямда.
 Анамдан тувмадай болдум.
 Анамны аягъы – арба, аркъасы – торба.
 Ананайгъа – амырыкъ, аш кёуллукъгъа – жигерли.
 Ананг агъачдан кырккылысын. (*Атанг оьлсюн демек*).
 Ананг барда сени уьюнг ата уьйдюр – ананг ёкъда сени уьюнг ят уьйдюр.
 Ананг оьлсе, атанг агъавдыр.
 Анангдай ана болмас.
 Анангдан – тилинг, атангдан – тининг¹¹.
 Анангны атанга яманлама – досунгну душманынга яманлама.
 Анангны атанга яманлама.
 Анангны атын ер этме.
 Анангны къади къачырса, кимге арзгъа барарсан?
 Анангны къади къачырса, кимге соравгъа барарсан?
 Анангны этек тюбюнден чыгъагъан заманынг гъали де гелмеген.
 Ананы агъы аста етер – бек тиер // Ананы агъы аста етер, аста етсе де, бек тиер.
 Ананы ана таныр.
 Ананы атын ер этме – душмандан титиреме.
 Ананы ачуву – язгъы къар: кёп буса да, тез ирий.
 Ананы ачуву – язны къары йимик.
 Ананы ая – атагъа тынгла.
 Ананы гъагъы – Тенгирини гъагъы.
 Ананы жаны – балада // Ананы жаны – баласында.
 Ананы къаргъышы етмес.
 Ананы кёйну – балагъа женнет.
 Ананы кёлу йымышакъ бола.
 Ананы кёучагъы – балагъа бешик.

¹¹Тининг – ругъунг

Ананы кыйынын кайтарар гюч ёкъ.
 Ананы кыйынын кайтарып болмас.
 Ананы насиби – кызында.
 Ананы сыры – кызында, атаны сыры – уланында.
 Ананы сютюнден гирмеген тананы сютюнден гирмес.
 Ананы ургъаны авуртмас.
 Ананы хадири баласы болганда билир.
 Ананы чырагы – бала.
 Ананы юреги – балада.
 Ананы яманы да яхшыдыр.
 Ананы янында – яхшылыкъ.
 Ананы яхшылыгын авругъанда билирсен.
 Анасы айтар – кызы кайтар.
 Анасы айтган – бар, айтмаган – ёкъ. *(Анасы тюз айтамы, тюз этеми яда янгылышамы деген сораулар кумукъ аглюде бир заман да арагъа чыкмагъанны гъакъында).*
 Анасы барны гёнгю – тав.
 Анасы барны гёнгю ойнар – атасы барны гёзю ойнар.
 Анасы бийий – кызы харс ура.
 Анасы билмей, кызы кыагъа болмас.
 Анасы гёргенни баласы да гёрюр.
 Анасы гетсе, гетевюч – анасы гелсе, гелевюч – гъай гавур оыпкелевюч.
 Анасы ёргъа болса, баласы юрюшлю болур.
 Анасы ёргъа буса, кызы ёлда болур.
 Анасы ёргъа буса, кызы юрюшлю болур.
 Анасы къап гётерсе, кызы чашал¹² гётерер. *[Гъайдакъ диалект].*
 Анасы куймурланса, кызы гетер леззетге.
 Анасы макътаган кызыны алма – халкъ макътаган кыздан къалма.
 Анасы макътаган кызыны алма – халкъ макътаган кызыны кюйма.
 Анасы макътаган кызыны алма – халкъ макътаган кызыны ал.
 Анасы макътаган кызыны алма // Анасы макътаганны алма.
 Анасы макътаганны алма – апсуну сёкгенден къалма.
 Анасы макътаганны алма – халкъ макътаганны кюйма.
 Анасы макътаганны алма – хоншусу макътаганны кюйма.
 Анасы макътаганны алма – хоншусу сёкгенден къалма.
 Анасы макътаганны алма – эл макътаганны салма.
 Анасы макътай буса, сакъ бол суюмекден кызын.
 Анасы минген терекге – кызы кюнар бутакъгъа.
 Анасы минир терекге – кызы да минир бутакъгъа.
 Анасы минсе терекге, кызы минир бутакъгъа.
 Анасы осалны кызын ал – кызы осалны озюн ал.
 Анасы оылген – герти етим, атасы оылген – ярты етим.
 Анасы оылген – герти етим.
 Анасы оылген улакъ – суву кюругъан булакъ.
 Анасы оылгенни йылама уйретме.

¹²Чашал – къап деген.

Анасы оьлмек – айман кёлю кьурумакъ.
 Анасы оьлмек – айман кьолу кьурумакъ.
 Анасы оьлмек – Асхартаву авмакъ.
 Анасы оьлмек – Асхартаву йыгьылмакъ.
 Анасы оьлсе, «агъ» демес – атасы оьлсе, «игъ» демес.
 Анасы оьлсе, «агъ» демес – атасы оьлсе, кюстюнмес.
 Анасы савгъа оьксюзлюк етмес.
 Анасы сёйлегенче, кьызы давам этер.
 Анасы согъуп билмей туруп, кьызы жорап сокъмас.
 Анасы терекге минсе, кьызы бутакъгъа минир.
 Анасы юрюшлю буса, кьызы ёргъа болур.
 Анасы яламагъан.
 Анасы яман буса, кьызы да яман болур.
 Анасы яманны кьызын алма.
 Анасы яхшыны кьызы да – яхшы.
 Анасыз ант да ёкъ.
 Анасыз бала – насипсиз бала.
 Анасыз бала гюн гёрмес.
 Анасыз жибин бал жыймас.
 Анасыз жибин бал жыймас: бал жыйса да, мал жыймас.
 Анасыз жибин бал этмес.
 Анасыз жибин бал этмес: бал этсе де, мал этмес.
 Анасын гёрюп, кьызын ал.
 Анасын йылатгъан авлетден авлет болмас.
 Анасын суюмейген сыйдан тюшюр.
 Анасын сюондюрмеген яшавундан сюонмес.
 Анасына ачуву чыкьгъан баласын ютар. [*Терик диалект*].
 Анасына бакъ – кьызын ал; дарайына бакъ – бёзюн ал.
 Анасына бакъ да, кьызын ал // Анасына багъып, кьызын ал.
 Анасына гёре баласы – терегине гёре алмасы.
 Анасына гёре баласы.
 Анасына къара да, кьызын ал – атасына къара да, яшына бар.
 Анасына къарап, – кьызын, атасына къарап, уланни мактама.
 Анасына къарап, кьызын ал – ашына къарап, тузун сал.
 Анасына къарап, кьызын ал – чарыгъына къарап, бизин ал.
 Анасына къарап, кьызын ал.
 Анасына ошар баласы – оьгюзюне ошар танасы.
 Анасына ошар баласы – екмегине ошар къалачы.
 Анасына ошар баласы.
 Анасына ургъан бёрюню авзуна тюшюр. [*Гъайдакъ диалект*].
 Анасындан гёрюп, кьызы тон бичер.
 Анасыны алдын алгъан – кьызына кишен салгъан.
 Анасыны сыры – кьызында, атасыны сыры – уланында.
 Англавсуз сёйлейген аврувсуз оьлюр.
 Англавсузгъа айтгъан да, эшекни кьулагъына кьомуз сокъгъан да – бир йимик
 // Англавсузгъа айтылгъан сёз эшекни кьулагъына кьомуз сокъгъан йимикдир.
 Англавсузгъа кьуллукъ буюрсанг, ангый барарсан артындан.

Англавсузгъа не башгъа уйню тѣбени, тѣрю.
 Англавсузгъа сѣз айтгъан да, оьлюге зурнай сокъгъан да – бир.
 Англавсузгъа сѣз айтсанг, ангый барарсан артындан.
 Англавсузну йибери, тынглай баргъан артындан.
 Англайгъан адамгъа бир сѣз таман.
 Англайгъангъа бир сѣз де таманлыкъ эте.
 Англайгъангъа ишара этсе, бола.
 Англайгъангъа сюйрюжибин де – саз, англамайгъангъа накъыра-зурнай да – аз.
 Англайгъангъа сюйрюжибин де – саз.
 Англайгъангъа сюйрюжибин де саз болур, англамасгъа накъыра-зурнай да аз болур.
 Англама сюегенге бир сѣз – таман.
 Англама сюймейген, къулагъын гессенг де, англамас.
 Англама сюймейгенге тувра сѣз де къынгыр болуп гѣрюне.
 Англамагъан тухум аздыргъан.
 Англамай айтма – чайнамай ютма.
 Англамай сѣйлеген аврумай оьлюр // Англамай сѣйлейген аврумай оьлюр.
 Англамай сѣйлейген кѣп сѣйлер.
 Англамайгъан тынгламас.
 Англамайгъангъа тюз сѣз де къынгыр болуп гѣрюне.
 Анди – ямучу, черкес – къамучу.
 Андузлу ерде ат оьлмес.
 Ант – Аллагъны къылычы.
 Ант – Аллагъны къылычы: бир оьтмесе, бир оьтер.
 Ант – алтындан къыйматлы.
 Ант ичген минг оьлюр – агъу ичген бир оьлюр.
 Ант этген насип табар.
 Ант этип, ув ялай.
 Антгъа ялгъан сѣз болмас.
 Антика къатынны аявлу къызына тез гѣз тие.
 Апсын – арпа къылчыгъы, гюндеш – гюнню чечеги.
 «Апсын» деген – арпа къылчыкъ.
 Апсынлар – арпа къылчыкъ.
 Арада къалгъынча, аранда къал.
 Арада оьчлюк тувса, юртну абуру-сыйы оьлюр.
 Арачысы дилбар¹³ буса, кечел баш да эрге барар.
 Арачысы тизив буса, келибаш да эрге барар.
 Арачысы тизив буса, кечел баш да эрге барар.
 Арба – геме, геме – арбагъа. [*Терик диалект*].
 Арба авгъан сонг ёл кѣп табыла.
 Арба авгъан сонг, ёлну гѣрсетегенлер кѣп болур.
 Арба авгъанда «агъ» деген булан не пайда.
 Арба батылса – ат, бузав оьлсе, къатын – гюнагълы.
 Арба батылса, ат гюнагълы – бузав оьлсе, къатын гюнагълы.

¹³Дилбар – тилге уста адам.

Арба булан кьоан тутмас // Арба булан тавшан тутмас. [*Гъайдакъ диалект; Терик диалект*].

Арба егилсе, ит къалмас. (*Терик диалект*).

Арба сынган сонг ёл гёрсетегенлер кёп болур.

Арба сынса – агъач, оьгюз оьлсе – эт.

Арба сынса – от, оьгюз оьлсе – эт.

Арба юксюз къалмас.

Арбалы яав арымас.

Арбанга къарап, юк сал – артынга къарап ёлгъа чыкъ.

Арбанга къарап, юк сал.

Арбангны – кыышда, чанангны яйда гъазирле.

Арбаны алды да, арты да бир гъыздан юрюсе, атгъа енгил болур.

Арбаны алды къайдан юрюсе, арты да шондан юрюр.

Арбаны арышы сынса, оьгюзлер етим къалар.

Арбаны ат тартмай – арпа тарта.

Арбаны гъызы болур.

Арбаны кыышда эт, чананы язда эт.

Арбасын къувган яш къапларын жувган.

Арбасына мингенни йырын йырлар.

Аргъан назик еринден уьзюлюр.

Аргъанны кёп узатса, уьзюлюр.

Аргъанчы аргъанчыны гёрсе, къоллары титирей.

Аргъанчы назлы болур.

Аргъумакъ арыкъ буса, ял табар – атолу ярлы буса, мал табар.

Аргъумакъ, сенден атив ат болмас.

Аргъумакъгъа отуздан сонг тиш чыкъмай.

Аргъумакъгъа тенг этмегиз ябуну.

Аргъумакъны акъсагъаны – оьлгени.

Аргъумакъны сыйы болмас ёлдан сонг.

Аргъумакъны чабар ери майдандыр, ичер суву сайдандыр.

Аргъумакъны чабар ери майдандыр.

Аргъумакъны яманлап, тулпар къайдан табарсан?

Арек чыкъган сайын юртунг-элинг, къардаш-къурдашынг юрегинге ювукъ бола.

Арекдеги къардашдан ювукъдагъы хоншу – яхшы // Арекдеги дос-къардашдан ювукъдагъы авул-хоншу – яхшы.

Арекдеги къардашдан ювукъдагъы ят – ювукъ. [*Терик диалект*].

Ари барса, ат тебе – бери гелсе, ит хаба.

Ари де, бери де сёзюнг болсун – багъана къулакъда гёзюнг болсун.

Ари тартсам, оьгюз оьле – бери тартсам, арба сына.

Ари-бери – кьоан тери.

Атив – аманлыкъгъа, сююв – даимликге.

Атив атив гёрюнмей, суюген атив гёрюне.

Атив – атив тюгюл, суюген – атив.

Атив – атив тюгюл, ушатгъаны – атив.

Атив – гёзге, гъакъыл – юрекге.

Атив – заманлыкъ, сююв – даимлик.

Арив – хоншуда яхшы.
 Арив азар – кыылыкъ озар.
 Арив азар – чебер озар. [*Хасавюрт диалект*].
 Арив арив гёрюнмей, суйген арив гёрюне.
 Арив арив тюгюл – юрек суйген арив.
 Арив аривми, суйген аривми?
 Арив аривни таныр – деллек бекисин яныр.
 Арив болма – насипли бол.
 Арив болмакъ гёздендир, кёп суйдюремек сёздендир.
 Арив болмакъ гёздендир.
 Арив болмакъ къашдандыр – исбайы болмакъ чачдандыр.
 Арив болмакъ къашдандыр, исбайы болмакъ чачдандыр, кыймур болмакъ гёздендир, кёп суйдюремек сёздендир.
 Арив болмакъ къашдандыр.
 Арив болмакъ юздендир, кыймур болмакъ гёздендир, исбайы болмакъ – белден, эгик болмакъ сёздендир.
 Арив болмакъ юздендир, кыймур болмакъ гёздендир.
 Арив болмакъ юздендир.
 Арив болур ягъынса, ону-муну тагъынса.
 Арив буса – къарама, яхшы буса – яшама. (*Къатынгишини гъакъында*).
 Арив гёзден билинir.
 Арив гийим – той девлети, арив къатын – ой девлети.
 Арив гишини гъакъылы болмаса, гъечдир.
 Арив гюлню оьмюрю – кыысгъа.
 Арив гюн аралта – къарагюн къаралта.
 Арив къанат – къызгъа, арив кыылыкъ – кыызгъа // Арив къанат къызгъа герек – арив кыылыкъ кыызгъа герек.
 Арив къатын – элге насип, эрши къатын – эрге насип.
 Арив къатын хоншуда – яхшы.
 Арив къатынны эри оьлсюн – эрши къатын оьзю оьлсюн.
 Арив кыыз – хоншуда яхшы, арив яш – узакъда яхшы.
 Арив кыыз – хоншуда яхшы.
 Арив кыыз тас болмас, илмусу бар языкъ болмас, уста адам да ачдан оьлмес.
 Арив кыыз тас болмас.
 Арив сёз – аш азыгъы, яман сёз – баш кыязыгъы.
 Арив сёз – жангъа азыкъ, яман сёз – башгъа кыязыкъ.
 Арив сёз – жангъа азыкъ.
 Арив сёз – кыылычдан итти.
 Арив сёз – юрекке дарман.
 Арив сёз – яз гюн йимик.
 Арив сёз – язны гюню йимик.
 Арив сёз аврув ала.
 Арив сёз аврув алар // Арив сёз аврувунг алар.
 Арив сёз авузгъа яраша // Арив сёз авузгъа ярашар.
 Арив сёз жан салар.
 Арив сёз йыланни ининден чыгъарар.
 Арив сёз йыланни кебин чечдирир.

Арив сѣз йыланны тешигинден чыгъарар.
 Арив сѣз кылычны гесер.
 Арив сѣз не этдирмес?
 Арив сѣзге таш да ирив.
 Арив сѣзде аврув болмас.
 Арив сѣзде аврув ёкъ.
 Арив сѣзде ажжал ёкъ // Арив сѣзге ажжал ёкъ.
 Арив сѣзлю – кикимав гѣзлю.
 Арив сѣзню айтмагъа тынч – этмеге кыйын.
 Арив тагъыныр – эрши ягъыныр.
 Арив тилеген адамгъа кызын да берер.
 Арив тойда герек – гъакъыл гъар гюн де герек.
 Арив тувар эршиден де – яхшы тувар ямандан да.
 Арив чечекни оъмюрю кысгъа бола.
 Арив экенге яхшы тюгюл – яхшы экенге арив.
 Арив яш – узагъда яхшы.
 Аривлюгю – къашында, яхшылыгъы – сѣзюнде.
 Аривлюгю тарыкъ тюгюл – гъакъылы болсун.
 Аривлюк – ахшамгъа ерли, яхшылыкъ – оьлгюнчеге.
 Аривлюк – ахшамгъа ерли.
 Аривлюк – гѣз учун, гъакъыл – гѣнгюл учун.
 Аривлюк – гѣз учун.
 Аривлюк – гѣзге, гъакъыл – юрекге.
 Аривлюк – гѣзге, сююв – юрекге.
 Аривлюк – гѣзден, суюмеклик – сѣзден.
 Аривлюк – той битгинче, гъакъыл – оьлюп гетгенче.
 Аривлюк – уьч гюнлюк, яхшылыкъ – оьмюрлюк.
 Аривлюк – ярты насип.
 Аривлюк аривлюк болмас, кылыгъы арив болмаса.
 Аривлюк базарда сатылмай.
 Аривлюк гѣздендир, суюмеклик сѣздендир.
 Аривлюк гойлек¹⁴ булан седепде тюгюл – уят булан эдепде. [*Гъайдакъ диа-лект*].
 Аривлюк кызыны етти дынкъын яшырыр.
 Аривлюк кылыкъ булан яраша.
 Аривлюк сатып алынмай.
 Аривлюк тойда герек – гъакъыл гъар гюн де герек.
 Аривлюк тойда герек – исбайылыкъ гъар гюн герек.
 Аривлюк тойда герек – сююв гъар гюн де герек.
 Аривлюк тойда герек – татывлыкъ гъар гюн герек.
 Аривлюк тойда герек – суюмеклик гъар гюн герек.
 Аривлюк тойда герек.
 Аривлюк эзип ичеген зат тюгюл.
 Аривлюк юзде тюгюл – сѣзде.
 Аривлюкден эдеп озар.

¹⁴Гойлек – гѣлек.

Аривлюкню баш белгиси – суюкюмлюк.
 Аривлюкню гёз билир – гъакъылны гёнгюл билир.
 Аривлюкню гёз билир.
 Аривни абуру кёп болур.
 Аривни авруву – кёп.
 Аривни сайлама – яхшыны сайла.
 Аривни эзип ичеми?
 Аривни эзип ичмей.
 Аривни къаравулу да, къойчусу да – намус.
 Ариги орамда ялгъан айтгъан, бериги орамда эшитип, оъзю де инанып къалгъан.
 Ариден къараса, тав да – тегиш // Ариден къараса, тав да тегиш гёрюне.
 Аркъан назик еринден уъзюлюр.
 Аркъан эшсенг, бав болур – арбанг, чананг сав болур.
 Аркъан эшсенг, узун эш.
 Аркъанг авуртса да, агъачны ташлама – уйге элт.
 Аркъанг авуртса да, алгъанынгны уйге элт.
 Аркъанны – узуну, сёзню къысгъасы – яхшы.
 Аркъанны – узуну, сёзню къысгъасы – яхшы.
 Аркъанны да кёп узатса, уъзюле.
 Аркъанны кёп узатса, уъзюлюр.
 Арпа заман оракъ багъа болур // Арпа етсе, оракъ – багъалы.
 Арпа кёп берсе, ач къодукъ да къутурур.
 Арпа къалач аш экен, алтын-гюмюш таш экен. *(Ачлыкъны балагъын гёрген гиши айтгъан).*
 Арпа къылчыкъсыз болмас.
 Арпа тарлаудан будай жыймассан.
 Арпа чачгъан арпа орап – будай чачгъан будай орап.
 Арпа чачгъан арпа орап.
 Арпа чачгъан ач болмас.
 Арпа чачгъан ач къалмас.
 Арпа чачгъан будай ормас.
 Арпа чачсанг, арпа орапсан.
 Арпа чачып, будай ормас.
 Арпа, тари – аш экен, алтын, гюмюш – таш экен.
 Арпагъа тойса, къарт эшек де ойнакълай.
 Арпадан – къылав, ашдан – талав.
 Арпадан пилав этген де бар – дюгюден талав этген де бар.
 Арпаны урлугъу болгъунча, будайны саламы бол.
 Арпасы кёп айынар.
 Арпасы кёп болса, ач къодукъ да къутурур.
 Арсарсыз гиши ажжалсыз оьлюр.
 Арсарсыз игит ажжалсыз оьлюр.
 Арслан – гызындан, эргиши сёзюнден къайтмас.
 Арслан – тиши булан, адам – иши булан.
 Арслан ачда тюлюкю – токъ // Арслан ач буса, тюлюкю – токъ.
 Арслан баласы арслан болур, чычкъан баласы – чычкъан.

Арслан баласы арслан болур.
Арслан бар ормангъа аюв да аякъ басмас.
Арслан гызындан къайтмас – эркек сёзюнден къайтмас.
Арслан гызындан къайтмас.
Арслан жибин тутмай.
Арслан итден къалгъанны ашамас.
Арслан къапгъынгъа тюшмес.
Арслан тувгъан эр алданокъдан адамас.
Арслан челтирни ичинде де арсландыр.
Арслан чычкъан тутмас – къаракъуш жибин тутмас.
Арслан чычкъан тутмас.
Арслан, бугъавда буса да, арсландыр.
Арслангъа къол узатсанг, – къолунг; баш узатсанг, башынг алар.
Арсландан арслан тувар.
Арсландан тувгъан арслан болур.
Арсланкъапланны гючю – тырнагъында.
Арсланланы эркеги-тишиси болмай.
Арсланлар авда адамас.
Арсланлар той этегенде чагъанлар да пайсыз къалмай.
Арсланлардай агъалардан айрылгъан орамларда егим болуп гёрюнюр.
Арсланны азгъаны айгъа секирир – тавукъну азгъаны хораз болуп къычырыр.
Арсланны азгъаны айгъа секирир.
Арсланны артындан юрю – къатынны артындан юрюме.
Арсланны баласы да арслан болур.
Арсланны баласын тутмакъ учун арсланны уясына гирме герек.
Арсланны гючю – бойнунда.
Арсланны оылгени – чычкъанны тииси.
Арсланны оюнда – гъав.
Арсланны эркеги де – арслан, тишиси де – арслан.
Арсланны эркеги, тишиси болмас.
Арсланны юреклиси айгъа секирир.
Арт бердинг – сени сёйлей // Арт берсенг, сени сёйлей.
Артгъа къалгъанныки – татли.
Артгъа салып къойгъанынг алтын болуп табылыр.
Артгъа тартылма ер ёкъ буса, алгъа талпын.
Артда айтарны алда айтма – ойлашып айт сёзюнгню.
Артда айтарны алда айтма.
Артда айтма герекли сёзлерингни алдын-алдын айтып къойма.
Артда гелгенге уёлюш ёкъ.
Артда гелгенге я аз, я къаз.
Артда да къалма – алгъа да барма.
Артда да къалма – алгъа да чыкъма.
Артда къалгъан бал ашар. [*Терик диалект*].
Артда къалгъан булут явмай оытер.
Артда къалгъан къойну бёрю алар.
Артда къалгъан къойну бёрю ашар.
Артда къалсанг, тапталарсан.

Арда сөйлегенни амалы көп болур.
 Арда тюзелгенлеге ошагыр.
 Ардагына я – аз, я – кьаз.
 Ардагына я – аз, я – кьоз.
 Ардан арбагы минме: йыгыларсан, чюелсе.
 Артыгы итлеге аш болду. [*Терик диалект*].
 Артык аты макьталмакь – бир-бирде талайсызлыкь.
 Артык аччы да болма – артык татли де болма.
 Артык аччы да болма, агьугьа ошар йимик – артык татли де болма, жибин ябушар йимик.
 Артык ашагьан аш юкмас.
 Артык ашагьан гьарамдыр.
 Артык ашасанг, бал да кьусдура.
 Артык байлыкь – башгьа балагь.
 Артык байлыкь адамны аздырыр.
 Артык байлыкь инсанны шашдыра.
 Артык билмек биревге де пуршав этмес.
 Артык болсун – кемлик болмасын.
 Артык гьакьыл баш тешер.
 Артык дамагь баш ярар.
 Артык девлет гёз чыгьармас.
 Артык зат гёз чыгьармас.
 Артык йымышакь болма – бюгерлер, артык кьатты да болма – сындырырлар.
 Артык йымышакь болма – бюгерлер.
 Артык йымышакь да болма – артык кьатты да болма.
 Артык кьатты болма – сындырырлар.
 Артык мал гёз чыгьармас.
 Артык октем болмагьа ярамай.
 Артык рызкы баш ярмас.
 Артык сёз – башгьа зарал, артык туз ашгьа – зарал.
 Артык сёз – башгьа зараллы.
 Артык сёзден Аллагь да ялкьа.
 Артык сёзден арек бол.
 Артык сёзлер сөйлеген деп пучуна, кьычыв битген лап тилини учуна.
 Артык сёзюнг таш ярар – артык дамагь баш ярар.
 Артык татли буса, жибин ябушур.
 Артык татли де болма – артык аччы да болма.
 Артык туз – ашгьа зараллы.
 Артыкьлыкь болсун – кемлик болмасын.
 Артын ойлашмай туруп, алгьасап сёз айтма.
 Артына баргьанны кьатына барма.
 Артын-ахырын ойлайгьан игит болмас.
 Артынга бакьмай, сөйлеме.
 Артынга кьарап ун алгьыр – ай ярыкьгьа сув алгьыр.
 Артынга сув тийгинче, чара гёр.
 Артынга не барны билмесенг, йыгылырсан.

Артында не барны билмесенг, тутулурсан.
 Артында – душман, алдында – дос.
 Артында яз токътагъан кышдан кьоркъмагъа тюшмей – артында кыш токътагъан гюзден кьоркъмагъа тюше.
 Артындан айтгъан – Аллагъны душманы, бетине айтгъан – адамны душманы.
 Артындан макътагъандан бетине айып этген – яхшы.
 Артындан чыкъма адамы ёкъ.
 Аршда ай болса, яхшы – ашда май болса, яхшы.
 Арыгъан адамдан арымагъан адам – кьолай.
 Арыгъан атгъа – чириген салам.
 Арыгъан атгъа кьамучу да – авур.
 Арыгъан атгъа кьамучу да – уллу юк.
 Арыгъан оьгюзге – чириген салам.
 Арыгъан оьгюзге чириген салам бергендей.
 Арыкъ адам сёзлю болур.
 Арыкъ ат ёл алмас – арыкъ ит гъав алмас.
 Арыкъ ат ёл алмас.
 Арыкъ атгъа – айланч ёл.
 Арыкъ атгъа кьамучу – душман.
 Арыкъ атгъа кьамучу болмас.
 Арыкъ атны ургъан булан ёртмас.
 Арыкъ болуп бир тюгю тюшгюнче, семиз болуп, бары да тюгю тюшген – кьолай.
 Арыкъ буса да, ат болсун – оьксюз буса да, кыыз болсун.
 Арыкъ буса да, ат болсун.
 Арыкъ ит гъав алмас – арыкъ ат ёл алмас.
 Арыкъ ит гъав алмас.
 Арыкъ мал язгъа чыкъса, ойнакълар.
 Арыкъ малгъа териси де – юк.
 Арыкъ малны териси де – юкъкъа.
 Арыкъ миллетин сёгер.
 Арыкъ сыйырны сютю майлы болур.
 Арыкъ танагъа уллу мююзлер негер тарыкъдыр?
 Арыкъ токълуну айнытсанг, авзунг-бурнунг май этер – яман адамны айнытсанг, авзунг-бурнунг кьан этер.
 Арыкъ этни татыву болмас.
 «Арыкъ» дейген яман тай, язгъа чыкъса, ат болур.
 Арыкъдан бир тюгю тюшгюнче, семизден тюксюз кьалгъан – кьолай.
 Арыкъдан семиз – кьолай, анасындан кыыз – кьолай.
 Арыкълыкь – аврувгъа семизликден сексен керен ювукь.
 Арыкълыкьдан ат оьлмес – ярлылыкьдан эр оьлмес.
 Арымагъан тайдан ат болмас.
 Арыш чачсанг, экмек ашарсан.
 Арышы буса, батман табылыр.
 Асаргъа таш урсанг да, ташгъа асарны урсанг да, асар сыныр.
 Асатаякъ – уьчюнчю аякъ.
 Асгъан ерде къазан кълар – басгъан ерде хамур кълар.

Асил – ташдан, гыакъыл – башдан.
 Асил авлет ата сѣзге таянар.
 Асил адам аз айтар – кѣп тынглар.
 Асил адам аз сѣйлер.
 Асил адам айтма билир, терс айтса да, – къайтма билир.
 Асил адам этген яхшылыгын бетлемес.
 Асил адамны тили – дарман.
 Асил аз сѣйлер – кѣп тынглар.
 Асил гишини сѣзю де, иши де – асил.
 Асил ишни эртеси-гечи болмас.
 Асил къатынны аямайгъан эркек тухум аздырыр.
 Асил къызгъанмас – асилсиз тоймас.
 Асил озден осаллыкъгъа чыдамас.
 Асил озден эр башына иш гелсе, чирелип, четге башын таямас.
 Асил озден эр сѣзю осаллыкъгъа чыдамас.
 Асил сѣз – кылычдан итти.
 Асил сѣз – юрекке дарман.
 Асил сѣз йыланны ининден чыгъарар.
 Асил сѣз йыланны кебин чечдирир.
 Асил таш уллу болмай // Асил таш уллу болмас.
 Асиллер терсден тутмас – гыакъыллы эсин ютмас.
 Асиллер терсден тутмас.
 Асиллик къаст уята.
 Асилни тили – дарман, осалны тили – яман.
 Асилсиз адам не айтма билмес, не къайтма билмес.
 Асилсиз атгъа минсе, атасын да танымас.
 Асилсиз атгъа минсе, атасын да унутур.
 Асилсизге дос болма.
 Асилсизге дос болма: асилсизге дос болсанг, асдай атылтыр.
 Асилсизге дос болсанг, асдай атылтыр // Асилсизге дос болма: асдай атылтыр башынгны.
 Асилсизни алты атасы ит болур.
 Аслан итден къалгъанны ашамас.
 Аслудан макъталгъан агълюде асил сѣз кем болмас.
 Аслудан макъталгъан агълюде осал сѣз болмас.
 Аслуну абурун сакъламагъан ону душманлардан да якъламас.
 Асны атын айтмагъа ярамай.
 Асруланы боюнда есделик къойма сюе бусанг, яшланы тарбияла.
 Асилик – Аллагъгъа къаршылыкъ.
 Аста баргъан арымас.
 Аста юрюген узакъ гетер.
 Аста юрюсе: «Авруйму экен?»,- дей – чалт юрюсе: «Къызгъан», – дей.
 Аста юрюсе: «Азгъан», – дей – бек юрюсе: «Озгъан», – дей.
 Аста юрюсе: «Азгъан», – дейлер – бек юрюсе: «Къызгъан», – дейлер.
 Аста юрюсе: «Азгъан», – дейлер – чалт юрюсе: «Къызгъан», – дейлер.
 Аста юрюсем, къайгы мени артымдан етише – бек юрюсем, мен къайгыны артындан етишемен.

Аста юрюсем, къайгъы мени артымдан етишир.
 Асхартав да аста-аста Асхар болгъан.
 Асыла бусанг, агъачны асилине асыл.
 Асыла бусанг, асил терекге асыл.
 Асыла бусанг, бийикге асыл.
 Асылсанг, асыл асил терекге – йыгъылсанг, йыгъыл мамукъ тѣшекге.
 Асылсанг, бийикге асыл.
 Асырагъан гѣзге де чѣп тюшюр.
 Асырагъан гѣзге чѣп гирир.
 Ат – айында, эр йылында сыналар.
 Ат – арыкъ, ёл – узакъ.
 Ат – арыкълыкъда, къыз – языкълыкъда.
 Ат – арыкълыкъда, къыз – ярлылыкъда.
 Ат – къамучудан, эр намусдан къоркъар.
 Ат – мингенники, къыз – къачыргъанныки.
 Ат – мингенники, обгюз – екгенники.
 Ат – мингенники, тон – гийгенники.
 Ат – мингенники.
 Ат – тизгининден йигит. [*Терик диалект*].
 Ат – тизден, игит – сѣзден белгили.
 Ат – тизден, игит – сѣзден.
 Ат – тизден, игит – сѣзден; ариб билинир гѣзден.
 Ат – тишинден, адам – ишинден белгили.
 Ат – тишинден, игит – тѣшюнден белгили.
 Ат – тишинден, эргиши – ишинден белгили.
 Ат – тойгъан еринде, эр – тувгъан элинде.
 Ат – уручуну душманы.
 Ат – эргишини къанаты.
 Ат «тепмес» деме – ит «хапмас» деме.
 Ат «тепмес» деме.
 Ат авланса, – къазыкъгъа (*байланыр*).
 Ат авнагъан ерде тюк къалар.
 Ат авнаса, тюк къалар.
 Ат адамны беземей – адам атны безей.
 Ат азгъын болса, ёргъа болур – эр азгъын болса, молла болур.
 Ат азгъын болса, ёргъа болур.
 Ат азгъыны ёргъа болур – эр азгъыны молла болур.
 Ат азгъыны ёргъа болур.
 Ат азгъыны тай болур.
 Ат азгъыны тай болур – эр азгъыны бай болур.
 Ат азгъыны тайгъа иерер – эр азгъыны байгъа иерер.
 Ат азгъыны тайгъа иерер – эр азгъыны къызгъа иерер.
 Ат азгъыны тайгъа иерер.
 Ат айланса, – къазыкъгъа // Ат айланса, – къазыгъына.
 Ат айланыр, айланыр – къазыгъына байланыр.
 Ат айтмай, обгюз айтмай – адам айта ялгъанны.
 Ат айында сыналар.

Ат алгъанча, ер ал.
 Ат алгъанча, ер алма герек.
 Ат алгъанча, тай да – мал.
 Ат алгъанча, эшекге мин.
 Ат алмай туруп, юген излеме.
 Ат алсанг, арба герек – къатын алсанг, бары да герек.
 Ат алсанг, арба герек.
 Ат алсанг, барлыдан ал – кыыз алсанг, ярлыдан ал.
 Ат алсанг, барлыдан ал.
 Ат алсанг, баш булан тѣш ал – къатын алсанг, къабакъ булан къаш ал.
 Ат алсанг, баш булан тѣш ал.
 Ат алсанг, минип ал – къатын алсанг, танып ал.
 Ат алсанг, минип ал – кыыз алсанг, билип ал.
 Ат алсанг, минип ал – кыыз алсанг, танып ал.
 Ат алсанг, минип ал – кыыз алсанг, гѣрюп ал.
 Ат алсанг, минип ал.
 Ат алсанг, сынап ал – акъча алсанг, санап ал.
 Ат алсанг, сынап ал.
 Ат алсанг, тишине къара – дос болсанг, ишине къара.
 Ат арбада билинир.
 Ат арыгъын макътама.
 Ат арыгъын макътама: аргъумакъдан тай озар.
 Ат арымаса, – азыкъдан.
 Ат атлангъангъа гѣре кишнер.
 Ат атлыны таныр.
 Ат атны ягъына барар.
 Ат ачувун арбадан алмай.
 Ат аягъан ат минир – тон аягъан тон гиер.
 Ат аягъан бет тапмас.
 Ат аягъына ат басмас.
 Ат аягъындан семирир.
 Ат бакъмагъан атгъа минмес.
 Ат баласы атдыр – ит баласы итдир.
 Ат басгъанны ер билир – ер басгъанны от билир.
 Ат басгъанны ер билир.
 Ат башына иш тѣшсе, авузлугъу булан сув ичер – эр башына иш тѣшсе, чарыкълары булан сувдан оьер.
 Ат беженден чыкъгъан. *(Атасы урлап гелтирип союп, атны этин беженге яшыргъан болгъан. Ахтара гелгенлер, этин табып болмай, къайтып гетип барагъанда, атны урлагъан гишини гиччи яшы: «Ат беженни ичинде де ёкъ», – деген).*
 Ат белинде осалланы ел алар.
 Ат берген оъзю гелер – арба берген барып алар.
 Ат бергенден аш берген озар // Ат бергенни аш берген озар.
 Ат болажакъ тай – юрюшонден белгили.
 Ат болгъунча, тайынгны макътама – йыл болгъунча, къатынынгны макътама.
 Ат болгъунча, тайынгны макътама.

Ат болмагъан ерде эшек де атдыр.
 Ат болмагъанда, эшек де ярай.
 Ат болмаса, ёл болмас – эл болмаса, тил болмас.
 Ат болса, къамучу болур.
 Ат булан къызны авулдан алма.
 Ат булан тебишген тайны аягъы сынар.
 Ат буса, ер табылыр // Ат буса, егъер¹⁵ табылыр. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ат буса, къамучу табыла.
 Ат буса, юген табылыр.
 Ат бусанг, чабарсан – ит бусанг, хабарсан.
 Ат гёргенде акъсар – сув гёргенде сувсар.
 Ат гёргенде аягъынг акъсамасын.
 «Ат гёрдюм», – деп, акъсап барма; «сув гёрдюм», – деп, сувсап барма.
 Ат гөрмеген ат гёрсе, чапдыра-чапдыра оьлтюрюр.
 Ат гөрмеген ат гёрсе, чапдыра-чапдыра оьлтюрюр – тон гөрмеген тон гёрсе,
 къагъа-къагъа тоздурур.
 Ат гёрсе, акъсай.
 Ат гёрсе, акъсай – сув гёрсе, сувсай.
 Ат гетер – гызы къалар, къыз гетер – назы къалар.
 Ат да мал экен. (*Алда бай болуп, сонг ярлы болгъан гишини тилинден*).
 Ат да урлар, оьгюз де урлар яш чакъда эргилилер.
 Ат дамгъасыз болмай – батыр ярасыз болмай.
 Ат ел тиеген ерге къарар.
 Ат етмес ерге хат етер.
 Ат ёлда сынала.
 Ат излеген явгъа ёлугъур – къыз излеген тойгъа ёлугъур.
 Ат йимик ятаман – тье йимик тураман. (*Алтмыш йыллыкъ тамазаны сёзлери*).
 Ат кимники буса, юген – онуки.
 Ат кишнеп танышыр – адам сёйлеп танышыр.
 Ат кишнер – ач эснер.
 Ат къазыгъы – гюмюшден, ёл азыгъы – емишден.
 Ат къамучудан къоркъар – эр намусдан къоркъар.
 Ат къачмай – ит къача.
 Ат къоркъгъан еринден оьтмес.
 Ат минген атасын танымас, тай минген – агъасын.
 Ат минген къылыч тагъар.
 Ат мингенде билинир – адам оьлгенде билинир.
 Ат мингенни таныр.
 Ат минивчюсюн таныр.
 Ат минмеген ат минсе, чапдыра-чапдыра оьлтюрюр – тон гиймеген тон гийсе,
 къагъа-къагъа битдирир.
 Ат минмеген ат минсе, чапдыра-чапдыра оьлтюрюр.
 Ат минмейли, атны макътама.
 Ат минмейли, атны макътама – йыл битмейли, къатынны макътама.
 Ат минсе, атасын танымас.

¹⁵Егъер – атны ери.

Ат ойнатгъан азар, топ ойнагъан тозар, къырчын улакъ сакълагъан барындан да озар.

Ат ойнатгъан азар.

Ат отлагъан ерде улакъгъа да бир зат табылыр.

Ат оылмейли, ит тоймас.

Ат оылсе, ери къалар.

Ат оылсе, ери къалар; адам оылсе, аты къалар.

Ат оылсе, итлеге байрам.

Ат оылсе, майдан къалар – игит оылсе, аты къалар.

Ат оылсе, налы къалар – игит оылсе, аты къалар.

Ат оылюр – итлеге байрам болур.

Ат оылюр – майдан къалар, игит оылюр – шан¹⁶ къалар.

Ат оылюр – майдан къалар.

Ат сайлатса, асав ал.

Ат сакълагъан ат минир – тон сакълагъан тонун гиер.

Ат сакълагъан ат минир.

Ат сюрюнмей болмай.

Ат сюрюнмей, эргиши янгылышмай болмас.

Ат сюрюнсе де, эшек – айыплы.

Ат тапгъанча, эшек мин.

Ат тапсанг, ер табылыр // Ат тапсанг, егъер табулур. [*Гъайдакъ диалект*].

Ат тартмаса, арба юрюмей.

Ат тизден йыгъылыр, адам сёзден йыгъылыр // Ат тизден йыгъылыр, адам – сёзден.

Ат туягъы тай оылтюрмес // Ат аягъы тай оылтюрмес.

Ат туягъы темтекдир.

Ат туягъын тай басар – гюнюн гёрюр оылмеген.

Ат туягъын тай басар.

Ат туягъындан акъсар.

Ат туягъындан билинир.

Ат тюшсе, майдан тюшмес – майдан тюшсе, ат тюшмес. [*Гъайдакъ диалект*].

Ат урлап, тутулмагъан – тавукъ урлап, тутулгъан.

Ат уьркген еринден оьтмес.

Ат хадирын ёкъ билмес – ач хадирын токъ билмес.

Ат хадирын ёкъ билмес.

Ат хорлагъан тай минир – тай хорлагъан таякъ минир.

Ат хорлагъан тай минир.

Ат чаба деп, ит чаба // Ат чабса, ит де чабар.

Ат чайнагъан азывдыр.

Ат чайнагъан азывдыр – Аллагъ язгъан азывдыр.

Ат яманы тай булан ойнар – къатын яманы бай булан ойнар.

Ат яманы тай булан ойнар.

Ат яманы тайгъа уьюр – адаршай уьюрюнге.

Ат яманы тайгъа уьюр.

Ат яхшысы – тизден белгили, игит яхшысы – сёзден белгили.

¹⁶Шан – макътав, аты айтылгъанлыкъ; ат.

Ат яхшысы – тизинден белгили.
Ат яхшысы алгъа чыгъар.
Ат, айланып, ерин табар.
Ат, айланып, ерин табар – эр, айланып, элин табар.
Ат, айланып, къязыгъын табар – игит, айланып, элин табар.
Ат, айланып, къязыгъын табар – эр, айланып, элин табар.
Ат, айланып, къязыгъын табар – эр, айланып, языгъын табар.
Ат, айланып, къязыгъын табар.
Ат, ким минсе, – шонуки.
Ата – балагъа сынчы.
Ата – билек, ана – юрек.
Ата – ожакъны башы, ана буса – жаны.
Ата – ожакъны башы.
Ата – шекер, ана – бал.
Ата агълюнню аркъа таявудур.
Ата аркъа таявдыр.
Ата аркъасы – къала аркъасы.
Ата арслан къорур баласын.
Ата баласы – тон ягъасы.
Ата баласы болма – адам баласы бол.
Ата баласы болма – эл баласы бол.
Ата баласы хатасыз болмас.
Ата баласы хор болмас.
Ата баласы, алтмышгъа етмей, гъакъыл тапмас.
Ата болмагъан ата хадирина билмес.
Ата болмагъан атаны хайырын билмес.
Ата болмагъан атасын оыпкелер.
Ата болмагъан атындан гёерер яда къатынындан гёерер.
Ата болмай, атаны хадирина билмес – ана болмай, ананы хадирина билмес.
Ата болмай, атаны хадирина билмес.
Ата булан ана – алтын къанат.
Ата гёнгю – балада, бала гёнгю – гъавада.
Ата гёюнери – балагъа варислик.
Ата душманы дос болмас.
Ата касбу – девлет касбу.
Ата къардаш – мал къардаш, ана къардаш – жан къардаш.
Ата къардаш атдан тюш – ана къардаш тёрде олтур.
Ата макътагъанны алма – авул макътагъанны къойма.
Ата малдан мал болмас: сен къазанма герексен.
Ата малы – бир айлыкъ.
Ата малы булан бала гюн гёрмес.
Ата малы мал болмас, ая малы болмаса.
Ата малы мал болмас: оыюннг къазанма герексен.
Ата малы мал тюгюл.
Ата малы оымюрлюкге болмас.
Ата малы тез битер – сен къазанма герексен.
Ата оылмек – аркъа сюек чораймакъ.

Ата оылсе – авлети, тай оылсе, тайы кьалар.
 Ата уыйретген окъ этер – ана уыйретген тон этер.
 Ата уыйретген окъ этер.
 Ата этген уйге гирмес – ана этген уйден чыкъмас.
 Ата юрт – алтын бешик.
 Ата юрт – атангны уьунден артыкъ.
 Ата юрт, ай тутулса да, ярыкълы.
 Ата юртда хан болмас.
 Ата юртдай ер болмас – тувгъан элдей эл болмас.
 Ата юртдай ер болмас.
 Ата юртдан атив ёкъ.
 Ата юртну гъавасы да башгъадыр.
 Ата юрту азмакълыкъ – адамгъа уллу кемлик.
 Ата юрту азмакълыкъ – есир тюшгендей кемлик.
 Ата юрту осьмеклик – гъар кимге де осьтемлик.
 Ата юрту осьмеклик – гъар кимге де осьтемлик, ата юрту азмакълыкъ – адамгъа уллу кемлик.
 Ата юртумну башы болмасам да, посагъасыны ташы болайым.
 Ата юртун кьоругъан озар.
 Ата юртун кьоругъан озар, кьорумагъан – тозар.
 Ата юртун суймеген – атасын да суймес.
 Ата юртун суймеген атасына ит болур.
 Ата юртун таньамагъан атасын да таньамас.
 Ата юртун унутгъан атасын да унутур.
 Ата юртун унутгъан атасына ит болур.
 Ата юртунг – алтын бешигинг.
 Ата юртунг – атангны уьунден артыкъ.
 Ата юртунг атланса, арасында сен де бол.
 Ата юртунгну насибин ашылыкъ беженден гёр.
 Ата юртунгну насибин беженден гёр.
 Ата-ана – алтын къанат.
 Ата-ана сав чакъы юрек болур тав чакъы.
 Ата-анагъа гьюрмет этмейгенлер, нечакъы яхшы ишлер этсе де, женнетге бармажакъ.
 Ата-анагъа сый этмеген сыйдан тюшюр.
 Ата-анагъа сый этмеген сыйсыз оьлюр.
 Ата-анагъа уллу абур этмесенг, уллатанга ит болгъур.
 Ата-анада бир мин бар: беш де уланьы тенг гёрмей.
 Ата-аналы – алтын къанатлы.
 Ата-аналы бала — алтын канатлы бала.
 Ата-анангны таньыйгъандай, элингни таны.
 Ата-анангны хадирина баланг болгъанда билирсен.
 Ата-ананы акъчагъа сатып алмассан.
 Ата-ананы къыйыны ата болгъанда билинур.
 Ата-ананы насиби – яшланы насиби.
 Ата-ананы сыйлагъаньы Аллагъ да сюер. [*Терик диалект*].
 Ата-ананы хадирина балалы болгъанда билур.

Ата-ананы хадирин – балалы болгъанда, агъа-инини хадирин янгыз къалгъанда билир.

Ата-анасы тарбияламаса, яшав тарбиялар.

Ата-анасын танымагъан Аллагъны да танымас.

Ата-анасын ташлагъан авлет Ватанын якъламас.

Ата-анасын эсге алмагъан гиши насип гѳрмес.

Ата-бабам бакъгъан ер – гинник къаным акъгъан ер.

Атадан – улан, анадан – кыыз.

Атадан айрылсанг да, тухумдан айрылма.

Атадан гѳрген окъ ѳнар – анадан гѳрген тон бичер.

Атадан къалгъан мал – янгъан чыракъ йимикдир.

Атадан къалып, ат мингенни, аты болмаса да, атлы болур.

Атадан оьксюз – бир оьксюз, анадан оьксюз – эки оьксюз.

Атадан яш къалдым – гъакъылдан бош къалдым.

Атай барда атай – баш, атай ѳкъда анай – баш, анай ѳкъда апай – баш, апай ѳкъда оьзюм – баш.

Аталаны кьочкакълыкълары – уланланы къанатлары.

Аталаны сѳзлери – алтынгъа тенг.

Аталаны сѳзю алтындыр.

Аталар – дюньяны девлети.

Аталар – дюньяны девлети, аналар – балаланы женнети.

Аталар айда гелер кьонакъдыр – аналар тѳрде янар чыракъдыр.

Аталар балалагъа дюньяларда арсландыр.

Аталар гирсе – кьонакъ, чыкъса – ят.

Аталар да авур ѳлну алдында аталаны алгъышларын тилеген // Аналаны алгъышларын тилеген аталар да авур ѳлну алдында.

Аталар сѳзлери – яшавну онг гѳзлери.

Аталар сѳзю – гъакъылны гѳзю, аналар сѳзю – насипни оьзю.

Аталар сѳзю – гъакъылны гѳзю.

Аталар сѳзю – элни гѳзю.

Аталар сѳзю алтындыр.

Аталар сѳзюнде алтын бар.

Аталардан батыр тувгъан уланлар уйлеринде ятып турма ошармы?

Аталардан къалмай ат минген – аналардан къалмай тон гийген.

Аталардан къалып, ат минмес – аналардан къалып, тон гиймес.

Аталардан янгыз улан тувмасын, тувса да бир, аврумасын, оьлмесин.

Аталардан яхшы тувгъан уланлар, тюелеге минип чыкъса, ит хабар.

Аталарыны кьочкакълыкълары – уланларыны къанатлары.

Аталы бала – аркъалы бала.

Аталы бала – аркъалы, аналы бала – эркели. [*Гъайдакъ диалект*].

Атам оьлдю – бир ачув, хайрат этдим – эки ачув.

Атам оьлегенни билген бусам, арпа чапелекке сатар эдим.

Атам оьлегенни билген бусам, арпа экмекге сатар эдим.

Атам оьлежекни билген бусам, арпа экмекге алышдырмаймы эдим?

Атам салгъан ѳлум бар – анам тикген тонум бар.

«Атам-анам» деген булан пайда ѳкъ.

Атамны сол янымысан?

Атанг – яхшы, ананг – яхшы, кимге ошагъансан, нажжас.
 Атанг алтмышгъа чыкъса, сатып къул алма.
 Атанг аюв буса, сен арслан бол.
 Атанг барда эл таны.
 Атанг барда эр таны – атынг барда ер таны.
 Атанг булан макътанма – атынг булан макътан.
 Атанг булан макътанма – баланг булан макътан.
 Атанг иш буюрса, намазынгны бузуп эт.
 Атанг оьлдю – таянгъан тавунг авду.
 Атанг сагъа яхшы да айтар, яман да – асил авлет ата сёзге таянар.
 Атанг этгенни унутсанг да, айтгъанын унутма.
 Атанга мийлик герек буса, къарагъачгъа бар.
 Атанга нечик болсанг, балангдан шону гёерсен.
 Атанга пушургъанма, тююлмесин къашларынг: сен атанга этгенни этер сагъа
 яшларынг.
 Атанга улан болма – Ватангъа улан бол.
 Атанга улан болмасанг, къатынга къол болурсан.
 Атанга этгенинг башынга етер.
 Атанг-ананг бергенни бир заман да унутма.
 Атанг-ананг къарт буса да, сатып къараваш алма.
 Атанг-ананг тёреси, ону кимден гёерсен?
 Атанг-ананг этгенни бир заман да унутма.
 Атангдан айрылсанг да, элингден айрылма.
 Атангдан артыкъ бил, тек артындан юрю.
 Атангдан къалгъан къырым тюбек чи болмады.
 Атангны – тёр ягъындан, эрингни – эшик артындан. [*Терик диалект*].
 Атангны алдындан оьтме.
 Атангны аты – сени менменлигинг.
 Атангны аты – сени оьктемлигинг.
 Атангны аты – сени ягъынг.
 Атангны баласы болма – Адамны баласы бол.
 Атангны билими булан алим болмассан.
 Атангны гёрсенг, атдан тюш.
 Атангны душманын оьзюнге дос тутма.
 Атангны къулу айтса да, тюзлюкге баш ий.
 Атангны къулу тилесе де, тюзлюкге баш ий.
 Атангны малы тюююл, анангны залы тюююл; тюбюнде янтаймагъа бавунгнү
 чалы тюююл.
 Атангны малымы, аркъангны ялымы?
 Атангны сёзюне къулакъ сал: айтыв айтса, язып ал.
 Атангны сен абурламасанг, ким абурлар?
 Атангны сыйын тюшюрме.
 Атангны этгенин унутсанг да, айтгъанын унутма.
 Атаны авзу пуч болса, уланына гюч болур. [*Гъайдакъ диалект*].
 Атаны атын тутгъан уланлыгъын унутмас.
 Атаны баласы болма – элни баласы бол.
 Атаны дуасы, ананы агъы ерде къалмас.

Атаны душманы уланына дос болмас.
 Атаны игитлиги – улангъа намус.
 Атаны осаллыгы – улангъа иликъ.
 Атаны сёзю – алтын, ананы сёзю – гюмюш.
 Атаны сёзю – Чолпаны тангны.
 Атаны урушгъаны, къайнашгъаны – яшына дуадан кем тюгюл.
 Атаны хадирин ата болгъанда билирсен.
 Атаны хасияты гюнде бир керен сама етмей къалмас улангъа.
 Атаны-ананы сыйы – уллу.
 Атасы ат екгенче, уланы атланып чыкъгъан.
 Атасы аччы алма ашаса, уланыны тишлери къамаша.
 Атасы балыкъчы буса, уланы да сувгъа къарар.
 Атасы барны гёзю ойнар – анасы барны гёнгю ойнар.
 Атасы бирни малы – бир, анасы бирни жаны – бир.
 Атасы бузукъ – бир бузукъ, анасы да бузукъ – бютюнлей бузукъ.
 Атасы ёкъ – ярты етим, анасы ёкъ – савлай етим.
 Атасы ёкъ – ярты етим.
 Атасы зымых ашаса, уланларыны тишлери къамашар.
 Атасы къой бакъмагъанны баласы къозу бакъмас.
 Атасы макътагъанны алма, авул макътагъанны салма.
 Атасы оьлген – бир оьксюз, анасы оьлген – минг оьксюз.
 Атасы оьлген – ярты етим, анасы оьлген – герти етим.
 Атасы оьлген – ярты етим.
 Атасы оьлген къызланы къадиде болур пурманы.
 Атасы оьлмек – Асхартаву авмакъ.
 Атасы оьлмек – Асхартаву йыгъылмакъ, анасы оьлмек – айман къолу къуру-макъ.
 Атасы оьлмек – Асхартаву йыгъылмакъ.
 Атасы оьлсе, ярты етим – анасы оьлсе, герти етим.
 Атасы сыйламагъан гишини баласы сыйламас.
 Атасы сыйламагъанны баласы сыйламас.
 Атасы сынамагъанны яшы сынар.
 Атасы темтеки – бири темтек, анасы да темтеки – барысы да темтек.
 Атасы туршу алма ашаса, уланыны тиши къамаша.
 Атасы тюлкю тутмагъанны баласы къоян тутмас.
 Атасы уланына бав бергенде, уланы атасына бир салкъын юзюм бермеген.
 Атасы яхшыны уланы да – яхшы.
 Атасы яхшыны уланы – яхшы, анасы яхшыны къызы – яхшы.
 Атасыз ана болмас, анасыз бала болмас // Атасыз ана ёкъ, анасыз бала ёкъ.
 Атасыз ана ёкъ, анасыз бала ёкъ, Ватансыз чара ёкъ.
 Атасыз бала етим тюгюл, анасыз бала – етим.
 Атасыз къалгъан – етим тюгюл, анасыз къалгъан етимдир.
 Атасыз къалсанг да, анасыз къалма.
 Атасызгъа къыз берме – анасыздан къыз алма.
 Атасызны гиев этме – анасызны гелин этме.
 Атасын алдатгъан халкъын да алдатар.
 Атасын англамайгъан кимни англар?

Атасын гёр де, уланына кызынг бер.
 Атасын оьлтюргенни уланы унутмас – кьуйругьун гесгенни йылан унутмас.
 Атасын оьлтюргенни уланы унутмас.
 Атасын сыйламагъан бала сыйланмас.
 Атасын танымагъан Аллагъны да танымас.
 Атасын хорлагъанны уланы унутмас.
 Атасын чыптагъа салгъан, чытны оьзюне алгъан.
 Атасына ат берме – уланына кьамучу бер.
 Атасына кьарап – баласы.
 Атасына кьарап, уланы оьсер – анасына кьарап, кызы оьсер.
 Атасына кьарап, уланын макътама.
 Атасына сорамай, уланы иш этмес.
 Атасына яхшылыкъ этмеген яхшылыкъ гёрмес.
 Атасында болмагъанны баласындан ахтарма.
 Атасындан алдын яхшылыкъ ёрайгъан гиши болмас.
 Атасындан бир налат буса, анасындан – минг налат.
 Атасындан гёрюп, яшы бав этер – анасындан гёрюп, кызы тон бичер.
 Атасыны аты булан базаыагъан улан уланлыгъын унутгъан.
 Атасыны малына гёз салгъан ач кьалар.
 Атасыны терслиги – баласыны кьанында.
 Атасыны тор янындан эрини эшик арты – кьолай.
 Атгъа – от, итге – эт.
 Атгъа – сулу¹⁷, машинге – май.
 Атгъа ачувун арбадан алмас.
 Атгъа ачувун арышдан алмай.
 Атгъа башлап ер салсанг, ат белин явур этер.
 Атгъа ёргъалагъанда ур кьамучуну. [*Терик диалект*].
 Атгъа инангъан гьагавдур¹⁸.
 Атгъа инанып, арбада юхлама.
 Атгъа кьамчи¹⁹ ургъунча, тавуш этер. [*Гъайдакъ диалект*].
 Атгъа кьарап билмейген яав юрюр.
 Атгъа минген арымас.
 Атгъа минген атасын танымай.
 Атгъа мингинче, аякъларынгны кьымылдатма.
 Атгъа минемен деп, эшекден де кьуру кьалма.
 Атгъа минип билмеген атын кьыйнап оьлтюрюр.
 Атгъа минип, ат излей.
 Атгъа минип, атасын унутгъан – атдан тюшюп, атын унутгъан.
 Атгъа минсе, атасын танымай.
 Атгъа минсе, атасын унута – атдан тюшсе, атын унута.
 Атгъа минсенг, кьамучу ал.
 Атгъа минсенг, юген сал.
 Атгъа нал урагъанда, бакъа да аягъын гётере болгъан.

¹⁷Сулу *диал.* – ныха

¹⁸Гьагавдур – гъайгевдир.

¹⁹Кьамчи гъайдакъ диалектде – кьамучу деген.

Атгъа юрюгенде урар къамучуну.
 Атгъан гюлле къайтып гелмес.
 Атгъан окъ гери къайтмас.
 Атгъан таякъ да гиевге тиер.
 Атда турмас айынын бек тартмагъан.
 Атдан ала да тува, къула да тува.
 Атдан ала да тувар – къара да.
 Атдан ат болур – эшекден къодукъ болур.
 Атдан йыгъылагъанымны билсем, туюбюме тёшек салар эдим.
 Атдан йыгъылгъан айынланы айыплар.
 Атдан йыгъылгъан оылмей – эшекден йыгъылгъан оыле.
 Атдан йыгъылгъанда айынланы айыплама.
 Атдан тай озар – атадан бала озар.
 Атдан тувгъан от ашар – итден тувгъан эт ашар.
 Атдан тюшсе де, оьзенгиден тюшмей.
 Атдан тюшюп, эшекге минген // Атдан тюшюп, эшекге минмес.
 Атдан уллу савгъат ёкъ.
 Атдан уллу туюе бар – туюеден уллу пил бар.
 Атлагъа да кишен сала: йыракъгъа гетмесин деп.
 Атлангъан батыр атдан тюшмес.
 Атлангъанда алда бол.
 Атлан-кютлен эки акъ атлы гёрдюнгмю?
 Атлар сув ичегенде, тайлар бал ялай.
 Атлас эдинг, артда буса, ямав болдунг паласгъа.
 Атласгъа палас къаплангъанда йимик.
 Атлы – ат булан, игит – къылыч булан // Атлы – аты булан, игит – къылычы булан.
 Атлы атлыны гёрсе, алыслагъа гетсе де, ялкъмас.
 Атлы атын макътар – агъмакъ къатынын макътар.
 Атлы атын макътар.
 Атлы яавгъа ёл бермес.
 Атлы яавгъа тенг болмас.
 Атлы яавну къайгъысын билмес.
 Атлыгъа бир айт – яавгъа эки айт.
 Атлыгъа тай минсе де, гелише.
 Атлылар ерге тюшюп къарардай, яавлар ким этген деп сорардай.
 Атлыны атлы гётерсе, алыслагъа гетсе де, ялкъмас.
 Атлыны аягъы да арымай, тону да тозулмай.
 Атлыны гёргенде яав акъсакълар.
 Атлыны яхшысы ат тизгининден билинир – къатынны яхшысы уй тизгининден билинир.
 Атлыны яхшысы ат тизгининден билинир.
 Атлыны яаву – осуракъны таяву.
 Атны – аранда, эрни уйде танымас.
 Атны – аягъына, итни къуйругъуна бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Атны авузлугъу йиберилен. [*Терик диалект*].
 Атны авузлукъ уйирете.

Атны аранда танымас.
 Атны аривю – башдан, кызны аривю – къашдан.
 Атны аривю – башдан.
 Атны аривюн сайлама: ярты ёлда къларсан // Атны аривюн сайласанг, ярты ёлда къларсан.
 Атны аривюн сайласанг, ярты ёлда къларсан – атны яхшысын сайласанг, ал-дынлыкълар аларсан.
 Атны арпа булан гъайда.
 Атны артына таянма.
 Атны ат сакълай.
 Атны атлыгъы ёлавчулукъда танылыр.
 Атны атлыгъы ёлда билинир.
 Атны аягъы тойдура.
 Атны аясанг, – минг гюнге, аямасанг, – бир гюнге.
 Атны бакъсанг минг гюнге, бакъмасанг – бир гюнге.
 Атны барлыдан ал, кызны ярлыдан ал.
 Атны башын тутгъан арымас.
 Атны башына къамучу урмас.
 Атны гъайдамакъ учун къамучу алма – арпа ал.
 Атны гъалын екген билир.
 Атны гючю – тишинде, гишини гючю – ишинде.
 Атны гючю – тишинде.
 Атны гючюн кериванда гёр – батырны гючюн майданда гёр.
 Атны да, эрни де майданда сына // Атны да майданда сына, эрни де.
 Атны ери салынса да, эшек ат болмас // Атны ерин салгъан булан, эшекден ат болмас.
 Атны ерин эшекге салгъан булан эшек ат болмас.
 Атны жагъилин макъта – къартын ек.
 Атны къамучу булан гъайдама – арпа булан гъайда.
 Атны къамучу оьлтюрю – эрни намус оьлтюрю.
 Атны къамучусу емдир – адамны къамучусу элдир.
 Атны къамучусу емдир.
 Атны къарты арбагъа егилир.
 Атны къуйругъун тапгъан егъерин (ерин) де излер. [*Гъайдакъ диалект*].
 Атны къуйругъуна багъып къыймат бере. [*Гъайдакъ диалект*].
 Атны къуйругъундан тутгъан сувдан оьтер.
 Атны къуйругъундан тутгъан сувдан оьтер – итни къуйругъундан тутгъан сувдан гетер.
 Атны къыйындысы ёргъа болур.
 Атны къылычы – арпа, итни къылычы – шорпа.
 Атны осурагъы – арпаны гючю.
 Атны оьлюмю – итни байрамы.
 Атны оьлюмю арпадан болсун.
 Атны сатсанг, янгур гюн сат.
 Атны сыйпап уьйрете.
 Атны туягъы яхшы буса, къалгъаны яман болмас.
 Атны хадирин билмеген яав юрюр.

Атны чубукъ булан къувмас.
 Атны чубукъ булан къувма – сулу булан къув.
 Атны югенин тартсанг, хапмагъа чабар.
 Атны ялын йиберип, харманма къуйругъуна, ким буса да тынглама — терс буса, буйругъуна.
 Атны ялын йиберип, харманма къуйругъуна.
 Атны яманы ахур бузар – къатынны яманы уй бузар.
 Атны яманы ахур бузар.
 Атны яманы ёргъа болур.
 Атны яманы тай булан ойнар – эшекни яманы ат булан ойнар.
 Атны яманы тай булан ойнар.
 Атны яхшысы – аранда // Атны яхшысы аранда болур.
 Атны яхшысы – тизден, къатынны яхшысы – гёзден белгили.
 Атны яхшысы – тизинден белгили.
 Атны яхшысы – тизинден малим.
 Атны яхшысы – тизинден, адамны яхшысы – сёзюнден.
 Атны яхшысы – тизинден, адамны яхшысы сёзюнден белгили.
 Атны яхшысы – тизинден, адамны яхшысы сёзюнден малим.
 Атны яхшысы – тизинден, игитни яхшысы сёзюнден белгили болур.
 Атны яхшысы – тизинден, игитни яхшысы сёзюнден малим.
 Атны яхшысы – тизинден, къатынны яхшысы – сёзюнден малим.
 Атны яхшысы – тизинден, къатынны яхшысы – сёзюнден.
 Атны яхшысы – тизинден.
 Атны яхшысы аранда болур – адамны яхшысы ёмакъда болур.
 Атны яхшысын тизинден билерсен, адамны яхшысын – тилинден.
 Атолу бийге къуллукъ этерми?
 Атолу²⁰ озъ тересин озъу этер.
 Атолу ярлы буса, гён чарыгъын гётек басгъан къулгъа ошар.
 Атолу ярлы буса, мал табар.
 Атолудан гелер адиллик.
 Атолуну «ярлыдыр» деп хорлама, янгыз гёрюп, ташлама.
 Атолуну «ярлыдыр» деп хорлама.
 Атолуну азгъаны супу болур.
 Атолуну, янгыз гёрюп, ташлама.
 Атсыз гиши – затсыз гиши.
 Атсыз гиши – къанатсыз къуш.
 Атсыз игит имансыз оьлюр.
 Атсыз къонакъ – тынч къонакъ.
 Атсыз эр – къанатсыз къуш.
 Атсыз эр – къолсуз гиши.
 Атсызгъа ат еkdirме.
 Аты айтылгъан – алтынлы.
 Аты айтылгъан атадан къалмасын осал улан.
 Аты бар – арслан.

²⁰ **Атолу** – башлапгъы вакътилерде бай, асил тухумлу, озъден хасиятлы адам, заманлар гетип, ярлы болгъан, тек шо озъден хасиятларын сакълагъа адам.

Аты бар – оъзю ёкъ.
 Аты бар атланмас – ери бар атланар.
 Аты баргъа юген герек.
 Аты барны къанаты бар – сыйыры барны сыйы бар.
 Аты барны къанаты бар.
 Аты бирни анты – бир.
 Аты булан къарт болсун, аты тагъылгъангъа ошасын.
 Аты булан къарт болсун.
 Аты ёкъгъа юген савгъат этмес.
 Аты ёкъну заты ёкъ.
 Аты уллу – тепсиси къуру.
 Аты урлангъан абзарын бегите болгъан.
 Аты урлангъан арбасын ярашдыра болгъан.
 Аты чыкыгъан – алтынлы.
 Аты яман алда чабар – азыгъы аз алда хабар.
 Аты яман алдан чабар.
 Аты яман ёл алмас – къатыны яман уый къалмас.
 Аты яман ёл алмас.
 Аты яман оьлмесин – оъзю яман къалмасын.
 Аты яман сатып къутулур.
 Аты яхшы адам ёлдан ялкъмас.
 Аты яхшы ёлдан ялкъмас.
 Аты яхшы ёлдан ялкъмас – къатыны яхшы уйден ялкъмас.
 «Атыл» дегенни аягъы сынмай, атылгъанныки сына.
 «Атыл-атыл» дегенни буту сынмас, атылгъанны буту сынар.
 «Атыл-атыл», – деп, атылтып, «атылчакъ» деп ат тагъа.
 Атылгъан гюлле къайтып гелмес.
 Атылгъан окъ гери къайтмас.
 Атылгъан таш гери къайтмас.
 Атылгъан таякъ да барып гиевге тие.
 Атылгъанны аяма – йыгъылгъанны ая.
 Атылмагъан тюбек тавуш этмес.
 Атылмайлы, «гъоп» демес.
 «Атым бар» деп, атланма, «къатыным бар» деп, макътанма.
 Атым да – ат, тайым – тай, оъзюм – ярлы, гёнгюм – бай.
 Атым ёкъ аранда – къайгъым ёкъ боранда.
 Атым оьлежегин билген бусам, арпа этмекге сатар эдим.
 Атын айтгъанда, ат йимик.
 Атын айтгъанда, атдай.
 Атын айтса, ат йимик.
 Атын аягъан ёлда къалмас.
 Атын урлатгъан сонг, аранын беклемес.
 Атына ачувлангъан – къатынын къыйнагъан.
 Атына гёре арбасы.
 Атына гёре хамуту.
 Атына гючю етмеген арышларын токъалар.
 Атына къарама – затына къара.

Атына миндирип: «Югюнгнию салма», – дейген кюй.
 Атына эшек – тонуна тешик демедим // Атына эшек деме, тонуна тешик деме //
 Атына эшек дегенбиз, тонуна тешик дегенбиз.
 Атына эшек деме, тонуна тешик деме, макътама башлагъанда терезеге эшик деме.
 Атынг арыкъ буса, аз чап – агъачынг аз буса, аз якъ.
 Атынг арыса, озюнгнию оыпкеле.
 Атынг бар буса, арыш²¹ чач.
 Атынг бар буса, тартынма – гъакъылынг бар буса, макътанма.
 Атынг баргъа къуванма – атанг баргъа къуван.
 Атынг барда ер таныр – атанг барда эл таныр.
 Атынг болса, еринг де болур.
 Атынг булан сыйлы бол.
 Атынг буса, арымассан.
 Атынг буса, эл таный.
 Атынг йыгъылса да, югенинг ташлама.
 Атынг начар буса, сатып къутулурсан, къатынынг начар буса, нечик къутулурсан?
 Атынг начар буса, сатып къутулурсан – агъа-ининг яман буса, къачып къутулурсан – къатынынг яман буса, нечик къутулурсан?
 Атынг оырчюк буса, мин де, къач.
 Атынг югюрюк буса, борандан къоркъма.
 Атынг югюрюк буса, мин де, къач.
 Атынг яман буса да, къатынынг яхшы болсун.
 Атынг яман буса, сатарсан – къатынынг яман буса не этерсен?
 Атынг яман буса, сатып къутуларсан – къатынынг яман буса, нечик къутуларсан?
 Атынг яхшы буса, ёлунг къысгъа болур.
 Атынг яхшы буса, къамучу герекмей.
 Атынга – эшек, тонунга тешик демедик.
 Атынга гёре къамучунг.
 Атынга эшек дегенбизми, тонунга тешик дегенбизми? // Атынга эшек дегенменми, тонунга тешик дегенменми?
 Атынга эшек деме, тонунга тёшек деме.
 Атынгдан айрылсанг да, ерингден айрылма.
 Атынгны артына миндирсенг, ерингни тилер.
 Атынгны сатсанг да – савутунгну сатма.
 Атынгны сатсанг да, ерингни сатма.
 Атынгны сынама сюйсенг, гишини атына мин.
 Атынгны сынамакъ учун, гишини атына олтур.
 Атынгны эрши этгенче, айдан атылсанг, къолай.
 Атынгны яда эшегингни урлап гетмесин учун оланы Аллагъгъа аманат эт, тек бир алдын оланы бек байла.
 Атынгны, минип сынамай, макътама – къатынынгны йыл яшамай, макътама.
 Атынгны, минип сынамай, макътама.

²¹ **Арыш** – арышбудай.

Атып билмейген гявчу жаядан гёерер.
 Ахтаргъан табар.
 Ахур инекни артындан бармай. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ахшам – булутлу, эртен – умутлу.
 Ахшам алмасанг, эртен тапмассан.
 Ахшам болгъанда гъайванлар да къайта уюуне.
 Ахшам вакъти – ашав вакъти.
 Ахшамгъы булут къызарса, эртени ашив болур.
 Ахшамгъы кёк къызарса, гелиним улан тапгъандай – эртенги кёк къызарса, элиме яв чапгъандай.
 Ахшамгъы тувар бек отлар – Айгъа къарап ит гъаплар.
 Ахшамгъы тувар бек отлар // Ахшам тувар бек отлар.
 Ахшамгъы чакъ къызарса, гелини улан табар – эртенги чакъ къызарса, эрнинг-бурнунг яв чабар. [*Буйнакск диалект*].
 Ахшамгъы чакъ къызарса, чакъ бузулур – эртенги чакъ къызарса, чакъ тюзелер.
 Ахшамгъы чакъ къызарса, чакъ бузулур.
 Ахшамгъы чакъ къызарса, элимни яв басгъандай – эртенги чакъ къызарса, гелиним улан тапгъандай.
 Ахшамдан сонг Гюн тувмас.
 Ахшамлардан сонг Гюн тувмас – агъаргъан сакъаллар къаралмас.
 Ахшамлардан сонг Гюн тувмас – эртенлерден сонг Ай тувмас.
 Ахыр заман ювукъ буса, къартлар къуллукъчу болур.
 Ахырат азапдан дюньяны намусу – гючлю // Ахыратны азабындан дюньяны намусу – гючлю.
 Ахыратгъа алгъасама.
 Ахыратда да хоншусун сорай дей.
 Ахыратдан къоркъма – айыпдан къоркъ.
 Ахырын Аллагъ билсин.
 Ахырын ойламай, сёз сёйлемес.
 Ахырын-артын, чинк сонгун ойламай, сёзюн айтмас.
 Ач – янындан къач.
 Ач «тоймасман» дер.
 Ач адам аш айырмас.
 Ач адам кёп ашар.
 Ач адамны гёзюне къазан гёрюнюр.
 Ач адамны гёзюне чоюн гёрюнюр.
 Ач адамны эсинде – аш.
 Ач азар – арыкъ семирер.
 Ач ат ёл алмас – ач ит гъав алмас.
 Ач ат ёл алмас.
 Ач атасын да танымас.
 Ач атым – бар атым, токъ атым – ёкъ атым. (*Касипни сёзю*).
 Ач ач булан ябушса, арада тиленчи оьлюр.
 Ач ачны талай – токъ токъну ялай.
 Ач аш айырмай.
 Ач аш излей – тойгъан насип излей.

Ач ашны айырмас.
 Ач аюв ойнамас.
 Ач бала токь бала булан ойнамай – токь бала ач бала булан ойнамай.
 Ач бала токь бала булан ойнамай.
 Ач бёрю тутулмас – токь бёрю кьутулмас.
 Ач бёрюге макан ёкъ.
 Ач бёрюден токь бёрю – яман.
 Ач болгъанда – агъагъа, гюч болгъанда – бугъагъа.
 Ач болгъанда – акъчагъа.
 Ач болгъанда бюрче де арсланны сыртын хаба.
 Ач болгъанда кьуру чапелек – бал йимик.
 Ач болгъандан геч болгъан да кьолайдыр.
 Ач болгъандан тари экмек де – балдан татли.
 Ач болгъандан яман экен бек тойгъан.
 Ач болмагъан ашны хадирин билмес.
 Ач болмай, токълукъну хадирин билмес.
 Ач болсанг, азав аша – ата юртунгда яша.
 Ач болуп ашагъан ашынгни ичинде болур кьатыгъы.
 Ач булан ажжалы етишген сёйлесин.
 Ач булан токъну не иши бар.
 Ач буса да, гъай гавур – токь буса да, гъай гавур.
 Ач бусанг – аша, тувгъан бусанг – яша.
 Ач бусанг – тишле, ярлы бусанг – ишле.
 Ач бусанг, кьойчугъа кьошул.
 Ач гёзге юху гелмес.
 Ач геземекден токь оьлмек – яхшы.
 Ач гелген тиленчиден тойгъан кьумукълу бетер.
 Ач гелгенге аш берген – геч гелгенге кьош берген.
 Ач гелгенде – агъагъа, гюч гелгенде – бугъагъа.
 Ач гелгенде – акъчагъа, гюч гелгенде – бокъчагъа.
 Ач гелгенде – акъчагъа.
 Ач гелгенни тойдур – геч гелгенни кьондур.
 Ач гелгенни тойдургъан – геч гелгенни кьондургъан.
 Ач гелгенни тойдурмагъан – геч гелгенни кьондурмагъан.
 Ач гелгенни тойдуруп, геч гелгенни кьондуруп.
 Ач гирген – ялангъач гирип болмагъан.
 Ач гишиге аш герек – токь гишиге баш герек.
 Ач гишиге бары да зат – татывлы.
 Ач гишиден къач, гиши.
 Ач гишини ачуву – яман.
 Ач да бол, токь да бол – намусунга бек де бол.
 Ач донгуз дериден чыкъмас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ач донгуз тариден чыкъмас.
 Ач заманда не ашагъанынгни токь заманда унутма.
 Ач ит гъав алмас – ач ат ёл алмас.
 Ач ит гъав алмас.
 Ач ит уьйде турмас.

Ач кѣп ашар – ачувлу кѣп сѣйлер.
 Ач къадарын токъ билмес.
 Ач къазанны гѣзлемей – юху ястыкъ излемей.
 Ач къазанны гѣзлемей.
 Ач къалгъандан геч къалгъан – къолай.
 Ач къалмагъан ашны хадирина билмес – яв юрюмеген атны хадирина билмес.
 Ач къалмагъан ашны хадирина билмес.
 Ач къалмакъ борчлу къалмакъдан яхшыдыр.
 Ач къаргъа ташны чокъур.
 Ач къарын аш сайламас.
 Ач къарын къатыкъ излемес.
 Ач къарын эснемес.
 Ач къарынга – аччы согъан.
 Ач къарынга – сувукъ сув.
 Ач къарынгъа – сувукъ сув.
 Ач къарынны ругъландырмай.
 Ач къарынны токъ билмес – авругъанны сав билмес.
 Ач къарынны токъ билмес.
 Ач къойнунда азыкъ турмас.
 Ач къонакъны хабар булан сыйлама.
 Ач къурсагъым – тынч къулагъым.
 Ач къурсакъ да токъ болду – моюгъанлыкъ да ёкъ болду.
 Ач къурсакъ ишлемейген къолланы ишлемеге уйрETER.
 Ач къурсакъ кѣп лакъырны кар этмес.
 Ач къурсакъ кѣп лакъырны сюймес.
 Ач къурсакъ кѣп сѣзню сюймес.
 Ач къурсакъдан авур зат болмас.
 Ач къыдырыр.
 Ач мишикден чычкъан къутулмас.
 Ач не этмес – токъ не демес?
 Ач обгюзге – чириген салам.
 Ач тавукъ кеннидеги²² будайны тюшюнде гѣрюр. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ач тавукъ тюшюнде гентини²³ будай гъамарларын гѣрюр.
 Ач тавукъ тюшюнде тарини гѣре.
 Ач тавукъ юхуда тари гѣрюр // Ач тавукъ юхусунда да тари гѣрюр.
 Ач токъну юзюне багъып тартмас.
 Ач тур – тынч тур.
 Ач тур – тынч тур: гишини инжитме.
 Ач турсанг да, борчунг болмасын.
 Ач тюлкю тюшюнде тавукъ гѣрер.
 Ач хадирина токъ билмес – аврув азабын сав билмес.
 Ач хадирина токъ билмес.
 Ач эснер – ат кишнер.
 Ач эснер – гъашыкъ герилир.

²²Кенни – гъамар.

²³Гентини – юртуну.

Ач эснер – токъ кекирир.
Ач ярлыны танымас.
Ач ят – рагъат ят.
Ач ятгъанны токъ билмес.
Ач яш токъ яш булан ойнамас.
Ачгёз тоймас – уручу байымас.
Ачгъа арпа экмек этден де леззетли болур.
Ачгъа аш берген – къардаш.
Ачгъа бир къашыкъ аш – алтындан багъа.
Ачгъа инанма – сувгъа таянма.
Ачгъа ким аш берсе, шо – къарындаш.
Ачгъа къазан асдырма, сувукъгъа от якъдырма.
Ачгъа къазан асдырмас, тойгъангъа от якъдырмас.
Ачгъа къазан асдырмас, токъгъа хамур басдырмас.
Ачгъа къазан асдырмас.
Ачгъа къуру экмек – гъалива йимик.
Ачгъа къуру экмек бал-гъалива йимик болур.
Ачгъа къуру экмек бал-гъалива йимик татли тиер.
Ачгъа хамур басдырма – сувукъгъа от якъдырма.
Ачгъа хамур басдырма.
Ачдан – иман, ярлыдан ягъ сорама.
Ачдан гъакъыл сорама.
Ачдан оьлгенни иманы болмас.
Ачдан оьлгенни къабуру ёкъ.
Ачдан оьлеген сёйлей туруп оьлюр.
Ачдан оьлсенг де, ата-анангны ташлама.
Ачдан оьлсенг де, тувгъан элинг ташлама.
Ачлыкъ – оьлюмден гючлю.
Ачлыкъ аш айырмай.
Ачлыкъ бёрюню ормандан чыгъара.
Ачлыкъ булан токълукъну арасы – бир тилим экмек.
Ачлыкъ гёргемен токълукъны багъасын билмес.
Ачлыкъ душманны къабагъын да танытыр.
Ачлыкъ талашдырыр – токълукъ ярашдырыр.
Ачлыкъ элни кыдыртыр.
Ачлыкъгъа чыдап бола, сувукъгъа – болмай.
Ачлыкъдан аччы зат болмас.
Ачлыкъны азабын гёргемен экмекни хадири билмес.
Ачма сырынг досунга: досунгну да досу бар – ол да сёйлер досуна.
Ачма сырынг досунга: досунгну да досу бар.
Ачмагъан авзунг – балдан татли.
Ачмаса, гёрюнмей – сёйлемесе, билинмей.
Ачны ачлыгъын ач билир.
Ачны ачуву – яман.
Ачны башы къарнында болур.
Ачны гёзю – ашда.
Ачны гёзю – экмекде.

Ачны гёзю – экмекде, токъну гёзю – гыкматда.
 Ачны гёзю ашда болур.
 Ачны гёзю экмек гесекде болур.
 Ачны гёзюне юху гелмес.
 Ачны гёнгю – экмекде, токъну гёнгю – гыкматда.
 Ачны гялын ач билир.
 Ачны гялын токъ билмес.
 Ачны да, токъну да бир-биринден башгялыгы – ярты чапелек.
 Ачны иманы ёкъ.
 Ачны къарны тойса да, гёзю тоймас.
 Ачны къарны тояр – гёзю тоймас.
 Ачны къулагъы кар болур.
 Ачны ою – ашда // Ачны оюнда – аш.
 Ачны ою – экмекде // Ачны оюнда – экмек.
 Ачны сёзю – ашда.
 Ачны сёзю – экмекде, токъну сёзю – гыкматда.
 Ачны сёзю – экмекде.
 Ачны тойдур – сувсапны къандыр.
 Ачны токъ билмес – ярлыны бай гёрмес.
 Ачны хадирын токъ билмес – аврувну хадирын сав билмес.
 Ачны хадирын токъ билмес.
 Ачны эсинде – аш.
 Ачны эсинде – той.
 Ачны эсинде – экмек.
 Ачны юхусу гелмес.
 Ачны яманы болмас – токъну иманы болмас.
 Ачны яманы болмас.
 Ачны янындан къач.
 Ачны янындан тез-тез къач.
 Ачув – алда, гякъыл – артда.
 Ачув – алдан, гякъыл – артдан.
 Ачув – бичакъ, гякъыл – дос.
 Ачув – гякъылны душманы.
 Ачув – душман, гякъыл – дос.
 Ачув – душман, гякъыл – дос: ачувунга гякъыл къош.
 Ачув – душман, гякъыл – дос: гякъылынга гякъыл къош.
 Ачув – уьч гюнге.
 Ачув – хапарсыз хабагъан ит йимик.
 Ачув алдан юрюр – гякъыл артдан юрюр.
 Ачув алдан юрюр.
 Ачув алдын гелер – гякъыл сонг гелер.
 Ачув ачув гелтир.
 Ачув бар ерде гякъыл болмас.
 Ачув бар ерде татывлукъ болмас.
 Ачув гелер – билим гетер, билим гелер – ачув гетер.
 Ачув гелер – билим гетер.
 Ачув гелер – гякъыл гетер, гякимлик гелер – айып гетер.

Ачув гелер – гъакъыл гетер.
 Ачув гелсе, гъакъыл гетер – гъакъылынг бар буса, ачув битер.
 Ачув гелсе, гъакъыл гетер.
 Ачув енгер ачувну.
 Ачув жыйма – гъакъыл жый.
 Ачув сакълама – намус сакъла.
 Ачув сорап гелмес.
 Ачувлангъан бурнун хабар // Ачувлангъан бусанг, бурнунгнун хап.
 Ачувлангъанны тили бурнуна етер.
 Ачувлансанг, ачып чап // Ачувлангъан бусанг, ачып чап.
 Ачувлансанг, бурнунг хап // Ачувлангъан бусанг, бурнунгнун хап.
 Ачувлу башда гъакъыл ёкъ.
 Ачувлу кёп сёйлер.
 Ачувлу сёзге бирев де къуванмай.
 Ачувну арты – къайгы.
 Ачувну ачгычы ёкъ.
 Ачувну тюбю – аччы.
 Ачувну эшиги генг болур.
 Ачуву чыкъганда айтылмагъан сёзню багъасы ёкъ.
 Ачувун алгъа къойгъан – гъакъылын артгъа къойгъан.
 Ачувун ичинде сакълагъан утар.
 Ачувунг гелгенде, къолунг жый – айтмас ерде тилинг жый.
 Ачувунг гелгенде, къолунг жый.
 Ачувунг гелсе, олтур – олтургъан бусанг, ят.
 Ачувунг гелсе, сувукъ сув ич.
 Ачувунг нечакъы уллу буса да, тавну бузмассан.
 Ачувунг чыкъса да, гъакъылынг гетмесин.
 Ачувунг чыкъса, ачып чап.
 Ачувунгнун ют.
 Аччы алманы тюбюне татли алма тюшеми?
 Аччы болса да, ачыкъ сёз – яхшы.
 Аччы болса да, ачыкъ сёйле.
 Аччы болуп ачымай – татли болуп татымай.
 Аччы буса да, ачыкъ сёз – яхшы.
 Аччы буса да, ачыкъ сёйле.
 Аччы буса да, тюзюн айт.
 Аччы буса, туз йимик – татли буса, бал йимик.
 Аччы бусанг, туздай бол – татли бусанг, балдай бол.
 Аччы герти – татли ялгъандан яхшы.
 Аччы сёз адамны дининден чыгъарар, татли сёз йыланны ининден чыгъарар.
 Аччы сёз юрекни эзер.
 Аччы сёзге татли жавап излеме.
 Аччы сёйлеген татли сёз эшитмес.
 Аччы сорапгъа – аччы жавап.
 Аччы сорапгъа татли жавап гёзлеме.
 Аччы сорапгъа татли жавап къаравуллама.
 Аччы тил – агъулу йылан.

Аччы тил башгъа балагъ гелтирир.
 Аччы тилни ярасы – кылыч ярадан яман.
 Аччыгъа татли кышмас.
 Аччыгъа хурт тюшмес.
 Аччылы ерге от битмес.
 Аччыны аччы басар.
 Аччыны билмеген татлини билмес.
 Аччыны тангламагъан татлини тангламас.
 Аччыны татымагъан татлини хадирин билмес.
 Аччыны татымагъан, татлини татымас // Аччыны татымасанг, татлини таты-
 массан.
 Аччыны хапмагъан татлини хадирин билмес.
 Аччыны хапмайлы, татлини билмес.
 Аччысы да ёкъ – татлиси де.
 Аччысы ёкъну татлиси де болмас.
 Аччысы ёкъну татлиси де ёкъдур.
 Аччысы-татлиси ёкъ.
 Ачыгъан сютден айран болмас.
 Ачыкъ авуз ач болмас.
 Ачыкъ авуз ач кыалмас.
 Ачыкъ авузгъа жибин кыонар.
 Ачыкъ башда гыакъыл болмас.
 Ачыкъ гётге гыар ким де тюкюрю.
 Ачыкъ кыарав юрекни тазалыгъын англата.
 Ачыкъ сёз аччы болур.
 Ачыкъ сёзден кыоркъма – кыая ёлда ёртма.
 Ачыкъ сёзден кыоркъма.
 Ачыкъ юз – ашдан татли.
 Ачыкъ юрекке ёл – ачыкъ.
 Ачыкъ ярагъа туз сепмес.
 Ачыкъ ярагъа хурт тюшмес.
 Ачылгъан авуз ач кыалмас.
 Ачылмагъан авуз – балдан татли.
 Ачындан оылген ёкъ.
 Аш – ашагъанныки, дюнья – яшагъанныки.
 Аш – кыонакъ булан сыйлы.
 Аш айырмагъан савлукълу болур.
 Аш атгъангъа таш атма.
 Аш бар ерде берекет болур.
 Аш бар уйде берекет де бар.
 Аш берип бола бусанг, гелгендокъ ашынгны бер – эгер де болмай бусанг, эки
 де кыашынгны бер.
 Аш берме – кыаш бер.
 Аш бермесенг де, кыаш бер.
 Аш булан атгъангъа таш булан атма.
 Аш булан урдум итге – боюм ялай, таш булан урдум итге – кыолум талай.
 Аш булан ургъангъа таш булан урмай.

Аш булан урса, ит де ғыапламас.
 Аш буса, кызан табылыр.
 Аш гетер – бет кыалар.
 Аш ёкы уйню ит де суймес.
 Аш ёлдашдан кёп кёлаидыр кыыз кыардаш.
 Аш кыурдашдан кыурдаш болмас.
 Аш леззети туз булан.
 Аш сайлагыан ач кыалар.
 Аш столгы – биринчи, иш столгы – онунчу.
 Аш ташны ирите – ялгыан башны чирите.
 Аш ташны ирите.
 Аш хапгыан сайын кемий – сёз айтгыан сайын арта.
 Аш янында ат йимик – иш янында ят йимик.
 Аш янында ат йимик.
 «Аш» дегенде атдан тюш.
 «Аш» десе – чаба, «иш» десе – кыача // «Аш» десенг – чабар, «иш» десенг – кыачар.
 Аша кыарнынгы тойгыанча, ишле терге батгыынча.
 Аша яшар учун – яшама ашар учун.
 Аша, кыонакы, талагыыз, яшлар. [*Терик диалект*].
 Ашав – байдан, оылом – Худайдан.
 Ашавдан кыоркыма – айыпдан кыоркы.
 Ашавну арты – кыуру.
 Ашагыан ач болмас.
 Ашагыан аш табар – ишлеген иш табар.
 Ашагыан ашынгны тёкме – кыойгыан кыатынынгыны сёкме.
 Ашагыан ашынгны тёкме – салгыан кыатынынгыны сёкме.
 Ашагыан билмей – яшагыан биле // Ашагыан билмес – яшагыан билир.
 Ашагыан билмес, туврагыан билир.
 Ашагыан да оыле – ашамагыан да.
 Ашагыан ерин мал да биле.
 Ашагыан ерине ит де кыайтар.
 Ашагыан ерине сыйыр да кыайта.
 Ашагыан кёлаид умутдан.
 Ашагыан кыутулгыан – ялагыан тутулгыан.
 Ашагыан кыутулур – ялагыан тутулур.
 Ашагыан мал оылмей.
 Ашагыан малда умут бар.
 Ашагыан оылмес.
 Ашагыан тамакыгы не де гирир.
 Ашагыан тепсисине кыусгыан.
 Ашагыан тепсисине кыусмас.
 Ашагыан тутулмай – ялагыан тутула.
 Ашагыангы – аш, ашамагыангы – таш.
 Ашагыандан умутлу – кёлаид.
 Ашагыанны билдирмеген ат да оысюн – ичгенни билдирмеген эр де оысюн.
 Ашагыаным агыду – олтургыан ерим сувду. [*Гыайдакы диалект*].

Ашагъанынгны суюген яшагъанынгны да суюер.
 Ашагъанынгны телегир – ашамагъанынгны кьусгъур.
 Ашай туруп сёйлеме.
 Ашайгъан ашынгны төкме – кьойгъан къатынынгны сёкме.
 Ашайгъан заман оьмюрге саналмай.
 Ашайгъан тамакьгъа не де гире.
 Ашайгъанда – аз гиши, ишлейгенде – кёп гиши.
 Ашайгъанда – аз гиши, ишлейгенде – кёп гиши; төшекде – эки гиши: бири – эркек, бири – тиши.
 Ашайгъанда – аш, ишлейгенде – иш.
 Ашайгъанда – бёрю, ишлейгенде – оьлю.
 Ашайгъанда аз – яхшы, ишлейгенде кёп – яхшы.
 Ашайгъанда алгъа чабар – ишлейгенде артгъа кьачар.
 Ашайгъанда бар – ишлейгенде ёкъ.
 Ашайгъанда кёп сёйлейген яшны кьолуна къашыкъ тиер.
 Ашайгъанда сёйлемес.
 Ашайгъанда тилсиз бол.
 «Ашаймысан»? – демек, «ашама» демекдир.
 Ашама – тамакь, гийме – бой // Ашама – тамакь, гийинме бой герек.
 Ашама белсенгенни бели бир гюн чорайыр.
 Ашама суюе бусанг, ишлеме де сую.
 Ашама ун ёкъ – гёрге гюн ёкъ.
 Ашамагъа – тамакь, гиймеге – опуракь.
 Ашамагъа амыракь – аш кьуллаукьгъа жигерли.
 Ашамагъа аш – яхшы, алдатмагъа яш – яхшы.
 Ашамагъа аш – яхшы, ишлемеге иш – яхшы.
 Ашамагъан ашым тьогюл – ишлемеген ишим тьогюл.
 Ашамай кьурсакь тоймай – ишлемей рызкьы болмай.
 Ашамай кьурсакь тоймай.
 «Ашамайман», – деген тавлудан Аллагъ сакьласын.
 Ашамакь болса да, яшамакь учун – ашамакь тьогюлдюр ашамакь учун.
 Ашамакь учун яшайгъан адам – ярты адам.
 Ашамакь учун яшама – яшамакь учун аша.
 Ашамакьдан умут – кьолай.
 Ашамаса, аврув яшнамас.
 Ашамаса, яшамас – ишлемесе, тишлемес.
 Ашамаса, яшамас.
 Ашамасанг да, май – яхшы, яманласанг да, агъай – яхшы.
 Ашамасанг да, май – яхшы, яманласанг да, бай – яхшы.
 Ашамчыкъ ашдан тоймас.
 Ашамчыкъгъа иш – яхшы, ишлевчюге аш – яхшы.
 Ашамчыкъгъа иш – яхшы, ишлевчюге эт – яхшы.
 Ашап билмеген азар.
 Ашап билмеген азар – ишлеп билмеген ярлы болур.
 Ашап битген сонг, атангны йылкьысын алып бара буса да, аркъадан ят. [*Терик диалект*].

Ашап битген сонг, атангны малын алып бара буса да, аркъадан ят. [*Терик диалект*].

Ашап тоймагъан йылап тоймас.

Ашап тоймагъан ялап тоймас.

Ашап тойсам да, башдан тоймадым.

Ашар учун яшайгъан адам – ярты адам.

Ашаса да – бёрю, ашамаса да – бёрю.

Ашаса да, ашамаса да, бёрюню авзу – къан.

Ашатмай, ичирмей, къонакъгъа хабар сорама.

Ашатмай, ичирмей, къонакъны гъалын сорама.

Ашгъа – аш, ташгъа – таш.

Ашгъа – ювукъ, ишге – арек.

Ашгъа – югюрюк, ишге – тукюрюк.

Ашгъа амыракъ тойда ашап оьлюр.

Ашгъа да ёкъ къарывум – ишге де ёкъ къарывум.

Ашгъа десе – бёрю, ишге десе – оьлю.

Ашгъа ёлукъгъанда – аш, ишге ёлукъгъанда – иш.

Ашгъа ёлукъгъанда аша – ишге ёлукъгъанда ишле.

Ашгъа ёлукъгъанда аша.

Ашгъа етсе, ат йимик – ишге етсе, ит йимик.

Ашгъа иштагъ ач болгъанда геле.

Ашгъа къаршы болгъан ашар – ишге къаршы болгъан ишлер.

Ашгъа татыв береген – туз, аралыкъны бузагъан – къыз.

Ашгъа туюлген – сувгъа, сувгъа туюлген – кёрге.

Ашгъа уста уьюнгде болсун – гийимге уста элингде болсун.

Ашда – бёрю, ишде – оьлю.

Ашда – тири, ишде – гери.

Ашда май болмаса да, башда май болса, къолай.

Ашдан – пилав, арпадан – чилав.

Ашдан – талав, арпадан – пилав.

Ашдан – талав, арпадан къылав этгендей.

Ашдан къал – ишден къалма.

Ашдан къалсанг да, ишден къалма.

Ашдан пилав этегенлер де бар – ашдан талав этегенлер де бар.

Ашдан пилав этегенлер де бар.

Ашдан талав этегенлер де бар.

Ашдан тойсакъ да, башдан тоймагъанбыз.

Ашдан тойсам да, башдан тоймагъанман.

Ашлангъан ер аш берер.

Ашлыгъы ёкъ будай ашар.

Ашлыкъ – бюртюкден, юн – тюкден.

Ашлыкъ – бюртюкден.

Ашлыкъ орагъанда оракъ гёгерсе, янгур явар.

Ашлыкъны арба уйге гелтир – чана базаргъа элтер.

Ашлыкъны къайсы тез бишер – беженге къайсы тез тюшюр.

Ашны ач болгъангъа бер.

Ашны аш этеген де, ашны таш этеген де, ашны тас этеген де – къатын.

Ашны аш этеген кьатын да бар, ашны таш этеген кьатын да бар.
 Ашны берекети – кьонакь булан.
 Ашны дады – туз.
 Ашны дады – туздан, адамны дады – сёзден.
 Ашны деми – туз булан, адамны яхшылыгъы – сёз булан.
 Ашны кьатыгъы – ач болуп ашамакь.
 Ашны сайлагъан ач кьалар.
 Ашны татывлу этеген – туз, ёлну ювукь этеген – кьыз.
 Ашны татыву – туз булан.
 Ашны татыву – туздан.
 Ашны татыву ашама башлагъанда чыгъар.
 Ашны татыву болмас, герти кюйде бишмесе.
 Ашны татывун ашама башлагъанда билир.
 Ашны хадирин ач билир.
 Ашны хорлама: кьусдурур.
 Ашны яманы болмас.
 Ашсыз уый болур – урушсуз уый болмас.
 Ашсыз уыйню ит де суюмей.
 Ашы ёкь будай ашар – агъачы ёкь кьуру ягъар.
 Ашы ёкь будай ашар.
 Ашы ёкь ораза тутар.
 Ашы ёкь ораза тутгъан – иши ёкь ач олтургъан.
 Ашы ёкь ораза тутгъан.
 Ашы ёкь уыйню ит де суюмес.
 Ашы ёкълар – ораза, иши ёкълар – намазда.
 Ашы ёкьну иши ёкь, иши ёкьну ашы ёкь.
 Ашы ёкьну иши ёкь.
 Ашы кёпню иши кёп.
 Ашы тюзню иши – тюз.
 Ашыгъы алчи тургъан.
 Ашыкь ойнагъан азар – топ ойнагъан тозар.
 Ашыкь ойнагъан азар, оюн ойнагъан тозар, китап охуп билим алгъан барындан да озар.
 Ашыкь ойнагъан азар, топ ойнагъан тозар – кьой багъып, кьарын май ашагъан барындан да озар.
 Ашыкь ойнагъан азар, топ ойнагъан тозар – кьой багъып, кьуйрукь ашагъан барындан да озар.
 Ашыкь ойнагъан азар, топ ойнагъан тозар – охугъан экисин де озар.
 Ашыкь ойнагъан азар.
 Ашым булан ойнасанг, башынг булан ойнарман.
 Ашын ашагъан – яшын яшагъан.
 Ашын ашагъанынгны башын да сыйла.
 Ашына бакъма – кьашына бакъ.
 Ашына гёре – иши.
 Ашына къарап тузун сал.
 Ашынг берме – кьашынг бер // Ашынгны берме – кьашынгны бер.
 Ашынг болмаса да, кьашынг болсун.

Ашынг гьалал буса, ёлда олтуруп аша.
 Ашынг ёкъ буса, къашынгны бер.
 Ашынг къалса да, ишинг къалмасын.
 Ашынга не салсанг, къашыгъынга шо гелер.
 Ашынгны бергенче, къашынгны мунгайтма.
 Ашынгны да ашай – башынгны да ашай.
 Аюв – билегине, адам билгенине таяна.
 Аюв – билегине, адам билимине таянар.
 Аюв айланса, ай къарангы болур.
 Аюв атар – аягъындан, бёрю атар – бёркюнден белгили.
 Аюв атланса, ай къарангы болур.
 Аюв булан бал ашама.
 Аюв булан гертме ашама.
 Аюв булан гертме ашама: ашасанг да, къусарсан.
 Аюв гючюне инана, адам – гьакъылына.
 Аюв дослар йимик.
 Аюв ининде – къоркъач, уюнде – гючлю.
 Аюв къоркъгъангъа чабар.
 Аюв сокъмакъдан юрюйгенде бек сакъ бол.
 Аюв тюлкюню аякъ гызына кюлей болгъан.
 Аювгъа гьакъыл уйиретген – таякъ, моллагъа гьакъыл уйиретген – тамакъ.
 Аювгъа гьакъыл уйиретген – таякъ.
 Аювгъа намаз уйиретген – таякъ.
 Аювдан гючлю жан болмас.
 Аювдан къачаман деп, къуюгъа тюшген.
 Аювдан къачгъан – бёрюге // Аювдан къачгъан бёрюге тарыгъан.
 Аювдан къачгъан бёрюге тарыгъан – душмандан къачгъан оylumге тарыгъан.
 Аювдан къачдым – бёрюге ёлукъдум.
 Аювдан къачсанг, гёндеден къач.
 Аювдан къоркъгъан бёрюге ёлукъгъан.
 Аювдан къоркъгъан ормангъа бармас.
 Аювдан къоркъгъан ормангъа гирмес.
 Аювдан къоркъма – айыпдан къоркъ.
 Аювню – аюв, бёрюню бёрю ашамас.
 Аювню алты амалы бар.
 Аювну башын гёрсенг, излеме ону гызын – анасы макътай буса, сакъ бол сыймекден къызын.
 Аювну башын гёрсенг, излеме ону гызын.
 Аювну гючю – билегинде, адамны гючю – юрегинде.
 Аювну гючю – билегинде.
 Аювну енген – ярты эр, ачувун енген – бютюн эр.
 Аювну намаз этмеге уйиретген – таякъ.
 Аювну оюзюнден де къоркъ, гызындан да.
 Аювну ольтюрюнче терисин багъалама.
 Аювну ольтюрмей туруп, терисине багъа гесме.
 Аювну уьстюне чагъан чыкъгъан, ялай-ялай жаны чыкъгъан.
 Аювню де бийиме уйиретелер.

Аявлу гѣзге чѣп тюшюр.
 Аявлу гѣзге чѣп чыгъар.
 Аявлу къыз – къаявлу къыз.
 Аявлу къыз – къаявлу²⁴ къыз.
 Аявлуну башы аврусa, алты юртгъa данг болур.
 Аявлуну бир ери аврусa, етти юртгъa данг болур.
 Аягъан балны бий ичер // Аягъан балын бий ичер.
 Аягъан гѣзге чѣп тюшюр.
 Аягъы – ат, кьолу – къамучу.
 Аягъы басгъан ерни гѣзю гѣрмей.
 Аягъы басгъанны гѣзю гѣрмей – гѣзю гѣргенни аягъы басмай.
 Аягъы гиргинче – таягъы.
 Аягъы гиччи сьогенин гиер – аягъы уллу сьогъанын гиер // Аягъы гиччи сьогенни гиер – аягъы уллу сьогъанны гиер.
 Аягъы гиччи сьогенни гиер.
 Аягъы кычытгъан Аштархан гезер.
 Аягъы уллу сьогъанны гиер.
 Аягъын арба этип, аркъасын дорба этип.
 Аягъына арба этип – аркъасына дорба этип.
 Аягъына ачуву чыгъып, балагъын йыртгъан.
 Аягъына тартса, башына ёкъ – башына тартса, аягъына ёкъ.
 Аягъынг гирмейген ерге башынгни сукъма.
 Аягъынг маймакъ буса да, ёлунг тюз болсун.
 Аягъынг тартмайгъан ерге барма.
 Аягъынгни къарап бас.
 Аяз болмай йылан оьлмес.
 Аяз гюнюн унутма гѣн чарыгъын кьурутма.
 Аязбашдан таракъ сорама.
 Аякъ басгъан ерге от битмес // Аякъ басылгъан ерге от битмес.
 Аякъ басгъанны гѣз гѣрмей.
 Аякъ булан сьорюнген тез турар – тил булан сьорюнген турмас.
 Аякъ гийиминг тар буса, дюньяны генглигинден не пайда?
 Аякъгъа тартсанг, башгъа ёкъ – башгъа тартсанг, аякъгъа ёкъ.
 Аякъгъа тартсанг, башгъа ёкъ.
 Аякъгъа тартсанг, башгъа етишмей – башгъа тартсанг, аякъгъа етишмей.
 Аякълар нечик барсын, гѣнгюл бармайгъан ерге.
 Аякълары бедев алив аргъумаъкъ яхшы эркекни къайда яав кьоймагъан?
 Аякъларынга кына салгъанмысан? *(Аста, алгъасамай айланагъан адамгъа айтыла).*
 Аякъларынгни ювургъангъа гѣре узат // Аякъларынгни ювургъанынга гѣре тарт.
 Аянгда буса, ашарсан – анангда буса, аларсан.
 Аянгда буса, яларсан – анангда буса, аларсан.

²⁴Къаявлу – тетликли, нукъсанлы, кемчиликли.

Б

Бабиш кьоркъса, сувгъа къачар.
 Бабиш сувда батмас.
 Бабиш сувдан тоймас.
 Бабиш сувдан чыкъмас – сувда да батмас.
 Бабиш сувдан чыкъмас.
 Бабишлени арасында къаз йимик гёрюне. (*Арив гийинип, ягъынып чыкъгъан адамгъа масхара этип айтыла*).
 Бабишни бакъсанг, къаз болур – багъырны туюсенг, таз болур.
 Бабишни бакъсанг, къаз болур.
 Бав – бакъгъанныки.
 Бав алсанг, къышда ал.
 Бав болмас янгыз терек.
 Бав есине емиш ёкъ.
 Бав есине салкъын ёкъ.
 Бав чырайы – гюл булан.
 Бавгъа бакъ – юзюм болсун, ашама юзюнг болсун.
 Бавгъа бакъсанг, бав болур – бакъмай къойсанг, ёкъ болур.
 Бавгъа бакъсанг, бав болур, бакъмай къойсанг, тав болур.
 Бавгъа гир йизинг²⁵ болсун – ашама юзюнг болсун. [*Гъайдакъ диалект*].
 Бавда емиш бишгенде, бавчу сангырав болур.
 Бавда юзюм битгенде, салам-калам ёкъ болур.
 Бавда емиш бишгенде, салам-калам кёп болур.
 Бавланы аривлюгю – терекден, адамланы аривлюгю – юрекден.
 Бавланы аривлюгю – терекден.
 Бавну аривлюгю – терекден, адамны аривлюгю – юрекден.
 Бавну ариву – бакъмакъдан. [*Гъайдакъ диалект*].
 Бавну узуну – яхшы, сёзню къысгъасы – яхшы.
 Бавну узуну – яхшы.
 Бавру ачитмагъан ана болмас.
 Бавукъгъа башын салгъан баврун тутуп къумсарар.
 Бавунг бар буса, къушлар оьзлер къонар.
 Бавунг чечек ачмаса, Гюн гюнагълы тюгюл.
 Бавунга орнатып гертме, гъармут берер деп ойлайсан неъме^{26?}
 Бавчу бавда аривлюкге сакъламай, гесип ташлай емишсиз бош терекни.
 Бавчудан бав къалар, алимден – китап.
 Бавчуну байлыгъы – бав, гъавчуну байлыгъы – гъав, тавлуну байлыгъы – тав.
 Бавчуну байлыгъы – бав, гъавчуну байлыгъы – гъав.
 Бавчуну байлыгъы – бав.
 Багъана сызгъырса, сувукъ болур.
 Багъымчыны билегени – алагъаны.
 Багъынчагъы къаралмагъан бала болмас – бавру ачитмагъан ана болмас.
 Багъынчагъы къаралмагъан бала болмас.
 Багъырдан гюмош чыкъмас.

²⁵ **Йизинг** – гъызынг.

²⁶ **Неъме** – не этме деген сёзлени авуз тилде къолланагъан варианты.

Багъырны тюйсенг, таз болур.
 Багъа болгъан сайын башгъа балагъ – кѣп.
 Багъанасыз урушгъан багъанасыз ярашар.
 Багъанасыз урушгъан писиревсюз ярашар.
 Багъанасыз эришген писиревсюз ярашар.
 Багъанасыз, кемчиликсиз адам болмай.
 Багъангны билегенге багъаланма.
 Багъасына къарама – чагъына къара.
 Бажа бажаны гѣргенде кѣолу къычытыр.
 Бажалар бир-бирине оракъ йимик тюз болур.
 Бажарагъан адам денгизни уьстюнде от ягъар.
 Бажарагъан адам сувну уьстюнде от ягъар.
 Бажарагъан бал ялай.
 Бажарагъангъа яшав – кюрзе.
 Бажаргъанны бармакъларындан бал тамар.
 Бажармайгъан ишинге урунма.
 Бажармасны башы аврур.
 Бажарывлу кѣолда йыланны агъусу да – пайдалы, бажарывсуз кѣолда жибинни балы да – зараллы.
 Бажарывлу кѣолда йыланны агъусу да – пайдалы.
 Бажарывлу кѣолларда от ойнар.
 Бажарывлугъунга гѣре иш сайла.
 Бажарывсуз башгъа къайсылай да онгайлы тююл.
 Бажарывсуз гъакимни буйругъу гючлю болур.
 Бажарывсуз кѣлге гирсе, бетине бакъа ябушур.
 Бажарывсуз кѣолда жибинни балы да – зараллы.
 Бажарывсузну башы аврур.
 Базар билген ач кълмас, ёл таныгъан геч кълмас.
 Базар билген ач кълмас.
 Базаргъа салынгъан зат багъасыз болур.
 Базарда табылгъан – Базайныки.
 Базарда тююлген шагъат тапмас.
 Базарлагъа салгъан сонг, базарныки базардыр.
 Базарны атасы-анасы болмас.
 Базарны билмей, сатыв этме.
 Базарны иши – базар, базары чыкъгъан озар.
 Базарынгны обзюнг кют – тирменингни обзюнг тарт.
 Базгъан къабан сыртгъа минип къарай.
 Базыкъ тил – пасыкъ тил.
 Базыкълыкъ да – байлыкъны бир белгиси.
 Базынмагъан базыкъ сюек сындырмас.
 Бай – байгъа, ярлы ярлыгъа бара.
 Бай – бир гѣзсюз, ярлы – эки гѣзсюз.
 Бай – кѣойлары булан, ярлы ойлары булан макътанар.
 Бай – тюшюмю булан, эшек кѣулагъы булан макътана.
 Бай – тюшюмю булан, ярлы – тюшю булан.
 Бай – ярлыны азыгъы, ярлы – байны къазыгъы.

Бай адам байлыкъны гёре – адамны гёрмей.
Бай адамны гёргенде кётюрлюкню ёрама.
Бай адамны гъагъын бергенче, ярлы жанын берер.
Бай байгъа багъар – сув сувгъа агъар.
Бай байгъа къарар – сув сайгъа агъар.
Бай байлыгъын айтса, ярлы ярлылыгъын айтар.
Бай байлыгъын сёйлер – ярлы къайгъысын сёйлер.
Бай байлыгъын сёйлер.
Бай байлыкъ учун талаша – ярлы ярлыгъа болуша.
Бай байыса, хан болур.
Бай бал ичгенде, ярлы сув ичер.
Бай баласы байгъа ошар – бий баласы бийге ошар.
Бай баласы байгъа ошар, байланмагъан тайгъа ошар.
Бай баласы байгъа ошар.
Бай баласы он бешге етгенде – баш, ярлы баласы отузгъа етгенде де – яш.
Бай бар ерде: «Малым бар», – деме, Азирейил бар ерде: «Жаным бар», – деме.
Бай бар ерде: «Малым бар», – деме.
Бай барын бермес – ёкъ къарап турмас.
Бай бермес – ярлы къарап турмас.
Бай билгенни къул да билир.
Бай бир сатылыр – ярлы эки сатылыр.
Бай болма суюсенг, арпа чач.
Бай болмасам да, байлагъа ялчы тургъанлардан туююлмен.
Бай булан дослашма – тёре булан давлашма.
Бай булан ярлы – бир бирине къанлы.
Бай бусанг, душманынг да – сагъа къардаш.
Бай бусанг, душманынг да – сагъа къардаш; ярлы бусанг, къардашынг да – сагъа душман.
Бай гиши – бахча булан.
Бай гиши бирни суюсе, ярлы экини сююр.
Бай гишини намартлыгъы болмаса, гъечдир.
Бай гъагъын бергенче, ярлы жанын берер.
Бай гюндюз – отдан, гече урудан къоркъар.
Бай да, ярлы да эришсе, барлыгъы булан ёкълугъун айтар.
Бай заманда бары да суюе, ёкъда бирев де суюмей.
Бай йилиги татымас.
Бай кёп сёйлер – аз этер.
Бай къаргъышы ярлыгъа етмес.
Бай къардаш излемес.
Бай къардашны танымай.
Бай къурдаш излемес.
Бай мал сойса, ярлы къой сояр.
Бай малдан тоймас – алим билимден тоймас.
Бай малдан тоймас.
Бай малын бергенче, ярлы жанын берир.
Бай малын къызгъанар – ярлы жанын къызгъанмас.
Бай малын сёйлер – ярлы зарын сёйлер.

Бай оылгенни тез билир – ярлы оылгенни яз билир // Бай оылгени тез билинир – ярлы оылгени яз билинир.

Бай тил – багъыйлы тил.

Бай тил – багъалы тил.

Бай тувар сойса, ярлы улакъ сояр.

Бай тюшюмю булан макътанар – ярлы тюшю булан макътанар.

Бай тюшюмю булан макътанар.

Бай уыйню сабийи азгъын болур – ярлы уыйню мишиги азгъын болур.

Бай чомарт болгъунча, ярлыны жаны чыгъар.

Бай шаирни къайда гёргенсиз?

Бай ювугъун танымас.

Бай янгы зат гийсе, къувана – ярлы эсгени яматса, къувана.

Бай ярлыгъа къайгъырмас.

Бай ярлыгъа къардаш болмас.

Бай ярлыны «урламасын» деп узатар.

Бай ярлыны танымас.

Бай ярлыны тойда да танымас.

Бай – яшавундан, дервиш – ашавундан.

Бай: ахыры – вай.

«Бай» деп гъайгевню суюсе, бир гюн гетмес «вай» демей.

Байгъа – бережегинг, ярлыдан алажагъынг болмасын.

Байгъа акъмаса да, тама.

Байгъа бай гелсе, ярлыны авзуна май тие.

Байгъа барма – ярлыгъа бар.

Байгъа барсанг, бир къолунг – балда, бир къолунг майда болур.

Байгъа барымта²⁷ ёкъ – ярлыгъа къарымта²⁸ ёкъ.

Байгъа борчунгну бер – къылычынгны гёрсет.

Байгъа гелин болгъунча, ярлыгъа къыз бол.

Байгъа гелин болма – ярлыгъа къыз бол.

Байгъа гюн де – байрам, гюн де – той.

Байгъа инангъан ашсыз-сусуз къалгъан.

Байгъа инанма – сувгъа таянма.

Байгъа инанма: байдан балагъ тиер.

Байгъа инанып, ярлы эки оьгюзюнден къуру къалгъан.

Байгъа ишлеп, бай болмассан.

Байгъа къуллукъ этген мурадына етмеген.

Байгъа мал арты булан гелер.

Байгъа эрге барсанг, ишсиз къаларсан.

Байгъа ялынаман деп, ярлы юз манатны гъагъын чыгъаргъан.

Байгъа ялынгъынча, эки къолунга ялын.

Байгъа ялынма – ёкъгъа алданма.

Байгъа ярагъан бай болгъан.

Байгъа ярлы дос болмас.

Байгъа бережегинг, ярлыдан алажагъынг болмасын.

²⁷ **Барымта** (баранта) – борчун гючден алыв.

²⁸ **Къарымта** – къызгъанчлыкъ.

Байдан акъча алсанг, эки къабат төлерсен.
 Байдан балагъ тиер – балдан татли тиер.
 Байдан балагъ тиер.
 Байдан борч тилеп, ярлыны гёнгюн кюлетме.
 Байдан борч тилетме – ярлыны гёнгюн кюлетме.
 Байдан борчгъа акъча алсанг, эки къабат төлерсен.
 Байдан борчгъа тилеме: эки къабат төлетер.
 Байдан мал алгъанча, шайтандан иман аларсан.
 Байдан намус гёзлеме.
 Байдан намус излеме.
 Байдан намуслу эр – къолай.
 Байдан намуслу эр къолай – оьленли гён чарыкълы.
 Байдан савбол алгъанча, ярлыны жаны чыгъар.
 Байдан тиер – балдан тамар.
 Байдан тилеме – чомартдан тиле.
 Байдан юкъмай – балдан югъа.
 Байлангъан ит гъавгъа ярамас.
 Байланы макътанмагъы малдандыр.
 Байлар башын сыйпамай.
 Байлар булан эришип, гюн гёрме бажарылмас.
 Байлар минме тав тапмай – ярлылар гирме тешик тапмай.
 Байлыгъым болмаса да, намусум бар.
 Байлыгъын яшыргъан тоюнмас – ярлылыгъын яшыргъан байымас.
 Байлыгъын яшыргъан тоюнмас.
 Байлыгъына байлакъгъан байлар къуарар къалалар.
 Байлыгъынг болмаса да, билиминг болсун.
 Байлыгъынг булан макътанма.
 Байлыгъынга базынма: ярлыгъа харлы болуп къалмакъ бар.
 Байлыкъ – байлыкъ тюгюл, бирлик – байлыкъ.
 Байлыкъ – билимде.
 Байлыкъ – билимсизни душманы.
 Байлыкъ – бир айлыкъ, игитлик – оьмюрлюк.
 Байлыкъ – бир айлыкъ.
 Байлыкъ – бузгъа язгъан, билим – ташгъа язгъан.
 Байлыкъ – ерде, гюч – элде.
 Байлыкъ – заманлыкъ.
 Байлыкъ – насибине гёре, билим – гъакъылына гёре.
 Байлыкъ адамны сокъур этер.
 Байлыкъ аздыра.
 Байлыкъ айырыр – пакъырлыкъ къошар.
 Байлыкъ бар ерде татывлукъ болмай. *(Эгер байлыкъ гъарам къыйын булан жыйылса).*
 Байлыкъ бузгъа язгъан – билим ташгъа язгъан.
 Байлыкъ булан макътанма.
 Байлыкъ булан макътанма: байлыкъ къолну киридир.
 Байлыкъ гелер, гетер – адамгъа адамлыкъ тарыкъ.
 Байлыкъ гелсе, гъакъыл гетер.

Байлыкъ гетер – билим къалар.
 Байлыкъ гетер – бирлик гетмес.
 Байлыкъ гетме де бола, гелме де – адамгъа адамлыкъ герек.
 Байлыкъ гетме де бола, гелме де бола.
 Байлыкъ гетсе де, бирлик гетмес.
 Байлыкъ гюнюнге инанма, къатынлар сёзюне алданма, югюрюк атгъа таянма.
 Байлыкъ ёкъ ерде берекет болмас.
 Байлыкъ ерде ятмай.
 Байлыкъ къаммакъ йимик зат – ел эшсе, учуп гетер.
 Байлыкъ къолну киридик.
 Байлыкъ мурат тюгюл, ярлылыкъ уят тюгюл.
 Байлыкъ оълумден къутгъармас.
 Байлыкъ сюйдюрюр – ярлылыкъ гюйдюрюр.
 Байлыкъ сюйдюрюр.
 Байлыкъ сюйсенг, байтал ал.
 Байлыкъ сююндюрюр – ёкълукъ тюшюндюрюр.
 Байлыкъ тас болса, табылыр – намус тас болса, табылмас.
 Байлыкъдан билим – яхшы.
 Байлыкъдан къылыкъ – яхшы.
 Байлыкъдан савлукъ – къолай.
 Байлыкъдан савлукъ – яхшы.
 Байлыкъны ачгъычы – илму.
 Байлыкъны батырлыкъгъа санамай – яшы уллудан тёрге чыкъма ярамай.
 Байлыкъны батырлыкъгъа санамас.
 Байлыкъны башы – савлукъ.
 Байлыкъны жыйма къыйын – чачма тынч.
 Байлыкъны тер булан къазанар.
 «Байман» деп де къуванма – «ярлыман» деп де къыйналма.
 «Байман» деп, къуванма – «ярлыман» деп, йылама.
 «Байман» деп, макътанма: ярлылыкъ да бар.
 «Байман» деп, макътанма: ярлылыкъ да бар; «кёпмен» деп, сукъланма: янгызлыкъ да бар.
 «Байман» деп, макътанмас.
 «Байман», – деп, оьктем болма – «ярлыман», – деп, кем болма.
 «Байман», – деп, оьктем болма – «ярлыман», – деп, кем болма: эки гесек бёз бола оьлген сонг чырмамагъа.
 Байны – алажагъы, ярлыны бережеги кёп болур.
 Байны – алдында, эшикни артында токътама.
 Байны – малы, ярлыны яшлары кёп болур.
 Байны ашаву – тынч, яшаву – къыйын.
 Байны ашайгъаны – бал булан май.
 Байны ашын байкъуш аяр.
 Байны бай якълар – ярлыны ярлы якълар.
 Байны байлыгъы оьзюню башына азап болур.
 Байны баш авруву да гючлю болур.
 Байны гёзю – малда.
 Байны гёзю малдан тоймас.

Байны гелини болгъандан эсе, ярлыны кызы бол // Байны гелини болгъунча,
 ярлыны кызы бол.
 Байны гёнгю – мал булан.
 Байны гёнгю – малда.
 Байны гёнгю ачылгъынча, ярлыны жаны чыгъар.
 Байны гюню – ярлы булан.
 Байны да ярлыгъа кълар гюню бар.
 Байны иши битмес.
 Байны кепи гелгенче, ярлыны жаны чыгъар.
 Байны къланы ойлсе, тёшеги янгырыр – ярлыны къланы ойлсе, башы зангы-
 рыр.
 Байны къланы ойлсе, тёшеги янгырыр.
 Байны кълу ачылгъынча, ярлыны жаны чыгъар.
 Байны кълу ойнагъанда, ярлыны гёзю ойнагъан.
 Байны кълу болгъунча, ярлыны уланы бол.
 Байны кълурдашы болмас.
 Байны кызы – орунлу.
 Байны кызы маймакъ буса да, уйде кълмас.
 Байны кызы маймакъ буса да, эрсиз кълмас.
 Байны кызы оылмейли, ярлыны кызына гюн тувмас.
 Байны кызын алсанг, ата-анасын макътар.
 Байны макътама – ярлыны сёкме.
 Байны мал басар – ярлыны бала басар.
 Байны малы – ярлыны къланы.
 Байны малы бар, бай буса да, ою тар.
 Байны малы ярлыгъа баш аврув.
 Байны малын кыызгъанч кыызгъанар.
 Байны мишиги кълан тутар.
 Байны оылгенин тез билир – ярлыны оылгенин яз билир.
 Байны сыйын бай гёерер // Байны сыйын бай этер.
 Байны сыйын бай гёерер – ярлыны гълан ярлы билир.
 Байны тёр башындан ярлыны эшик тюбю – артыкъ.
 Байны тёшеги – тегенек, ярлыныки – мамукъ.
 Байны тою язда болур.
 Байны уюм гълкъ йыкъсын ярлыны хор гёреген.
 Байны хоразы да къллар.
 Байны чомарты болмас.
 Байны шагъаты кёл болур.
 Байны эшеги де ёргъа болур.
 Байны эшиги – байгъа ачыкъ.
 Байны эшик артында олтургъандан эсе, ярлыны тёрюнде олтур.
 Байны яманласанг, байгъа барарсан.
 Байны ярлы гётерер.
 Байны яшы – тузгъа, ярлыны яшы шекерге чаба.
 Байрам ашы – борчгъа.
 Байрам гъл заман болмай.
 Байрам гюн молла байыр.

Байрам гюнде молла байыр – ярлы ач къалар.
 Байрам гюнюнг байрамдыр – ишлегенинг гъарамдыр.
 Байрамда къыз сайламас.
 Байтал кишнемесе, айгъыр секирмей.
 Байтал тапгъан тай болур – ит тапгъан кюлай болур.
 Байталны тайы кишнесе, анасыны ачуву чыгъар.
 Байталны яманы эки айгъырны тебишдирир.
 Бакъ магъа – багъайым сагъа. [*Гъайдакъ диалект*].
 Бакъа – сувсуз, адам доссуз яшамас.
 Бакъа – сувсуз, инсан доссуз яшамас.
 Бакъа атыла турса да, батмакъдан ари гетмес.
 Бакъа бакъыллавун къоймас.
 Бакъа бакъыллап тоймас – тилчи такъыллап тоймас.
 Бакъа бакъыллап, тилчи такъыллап тоймас.
 Бакъа батмакъдан арекге гетмес.
 Бакъа кёлюн ташламас.
 Бакъа оъзю чёлде буса да, гёзю – кёлде.
 Бакъа сийсе, кёлге – асыв.
 Бакъа сийсе, кёлге асыв – илмек чатса, думгъа асыв.
 Бакъа сувсуз яшамас.
 Бакъа хапса, эшекге мююз чыкъгъынча, сав болмас.
 Бакъа чёлде буса да, гёзю – кёлде.
 Бакъа этден аш болмас – сюркючюден дос болмас.
 Бакъа: «Бакъылламай турсам, ярыламан», – деген.
 Бакъагъа гъашыкъ болгъан сув ягъагъа чабар.
 Бакъаны женнети – батмакълыкъ.
 Бакъаны кёлю къуруса да, къур-къуру къурумас.
 Бакъаны суйген ери – батмакълыкъ.
 Бакъасыз кёл болмас – хатасыз гиши болмас.
 Бакъасыз кёл болмас.
 Бакъбакъ да батмакъны излей.
 Бакъгъан семизин ашамас.
 Бакъма гишини юзюне – бакъ айтагъан сёзюне. [*Гъайдакъ диалект*].
 Бакъмаса, мал гетер – къарамаса, къатын гетер.
 Бакъмасанг, бала гетер – къарамасанг, къатын гетер.
 Бакъсанг – бав, бакъмасанг – тав.
 Бакъсанг бав болур – бакъмасанг, тав болур.
 Бакъыйсыз къыз – ессиз къыз.
 Бал – жибинни, яхшы сёз адамны тарта.
 Бал – татли, балдан да бала – татли.
 Бал ачымас – къыз къртаймас.
 Бал ачымас.
 Бал ашама сюе бусанг, балжибин тикгенге чыда.
 Бал ашама суйсенг, балжибин хапгъангъа чыда.
 Бал багъа буса, къарап къал.
 Бал балавузсуз болмас.
 Бал балчыкъ ашатар.

Бал бар ерде балжибин де болур.
 Бал бар ерде жибин болур.
 Бал бар уйде балагъ ёкъ.
 Бал берген булан авуз татли болмас.
 Бал болгъан ерде балжибин де болур.
 Балжибинсиз бал болмас // Бал болмас балжибинсиз.
 Бал болса, жибин табылыр.
 Бал булан басып бере // Бал булан басып берген // Бал булан басып бергендей.
 Бал бюркюп, бармакъ хапдым.
 Бал да – тилде, загъру да – тилде.
 Бал да аччы бола, артыкъ ашаса.
 Бал да, ув да тилден чыгъа.
 Бал къашыкъ болуп, ябушуп турмай бусакъ да, къырма-къырам болуп, урушуп да яшамайбыз.
 Бал сатгъан, бармагъы булан бал ялар.
 Бал сюртсе, бичакъны да ялар.
 Бал тамгъан тилден ув (агъу) да тама.
 Бал тамчыдан жыйылыр.
 Бал татли, балдан да бала – татли.
 «Бал татли» деп, бармагъынгни чайнама.
 Бал татыгъан бармакъ ялар – май (яв) тутгъан къашыкъ ялар.
 Бал татыгъан бармакъ ялар.
 Бал тутгъан бармагъын ялар – яв тутгъан къашыгъын ялар.
 Бал тутгъан бармакъ ялар // Бал тутгъан бармагъын ялар.
 Бал хапгъан бармагъын ялар.
 Бал этеген жибин тюгюл.
 «Бал», – деген булан авзу (авуз) татли болмас.
 «Бал», – деген учун, ашамаса, авзу (авуз) татли болмас.
 Бала – ата-анагъа алтын багъана.
 Бала – атаны-ананы къуванчы.
 Бала – бавур, дос – тамур.
 Бала – бакъгъанники.
 Бала – балым, баласы – жаным.
 Бала – гёзюнгню нюрю.
 Бала – гёнгюлню гюлю, гёзню нюрю.
 Бала – гёнгюлню гюлю.
 Бала – жанынгны гюлю, гёзюнгню нюрю.
 Бала – уйню гюлю.
 Бала – юрекни гюлю, гёзлени – нюрю.
 Бала – яшдан, къатын – башдан.
 Бала – яшындан, къатын – башындан.
 Бала бар уйде къалп сёйлеме.
 Бала бар уйде сыр болмас.
 Бала башында – бир къайгъы, ата башында – минг къайгъы.
 Бала буса, бешик табылыр.
 Бала гёнгюн ана билир.
 Бала гёргенин этер.

Бала гөрмеген баланы хади́рин билмес.
Бала йыламаса, ана сю́т бермей.
Бала кѳушну ава́зы зор болур.
Бала не гѳрсе, шону э́тер.
Бала о́лмек – баву́ру гю́ймек.
Бала ою́ндан то́ймай – ана ю́худан то́ймай.
Бала ою́ндан то́ймас.
Бала та́быв – бир кѳыйы́н, бала ба́гъыв – минг кѳыйы́н.
Бала таву́к гѳленткисинде́н кѳоркѳар.
Бала тапгѳанны́ки тѳю́юл – бакѳгѳанны́ки.
Бала тили – ба́л тил.
Бала учу́н ю́рек де авру́р, – биле́к де.
Бала ша́тлыгѳы – ана ша́тлыгѳы.
Бала, бала бо́лса, бала – бала бо́лмаса, бала́гъ.
«Бала» деген – ба́лдан та́тли.
Балагѳа – ата́сы сынчы́.
Балагѳа бе́р де, тиле́п бакъ́.
Балагѳа бир кампе́т берсе́нг, э́кинчисин со́рар.
Балагѳа бича́къ берме́сенг, бир йы́лар – берсе́нг, э́ки йы́лар.
Балагѳа инг де гѳю́члю ги́ши – ата́сы.
Балагѳа тапгѳа́н ба́гѳар.
Балагѳ бизге со́рап ге́лмей.
Балагѳ дос изле́тер.
Балагѳ кѳонгу́рав та́гъып ге́лмей.
Балагѳ со́рап ге́лмей.
Балагѳ тилде́н ю́гѳар.
Балагѳ я́нгыз ге́лмей.
Балагѳ я́нгыз ю́рюмей.
Балагѳ, ге́лсе, я́нгыз ге́лмей.
Балагѳдан кѳоркѳ́, тек ге́лсе, кѳаршы́ла э́ркек кю́йде – э́лге бала́гъ ге́лгенде,
я́нтайып турма у́йде.
Балагѳдан кѳоркѳ́, тек ге́лсе, кѳаршы́ла э́ркек кю́йде.
Балагѳдан кѳу́тулгѳа́н ба́р – на́латдан кѳу́тулгѳа́н ё́къ.
Балагѳла́ны то́късан па́йы – и́чкиден, ти́штайпа́дан.
Балагѳны ба́шы – авзу́.
Ба́ладан тувгѳа́н – ба́лдан та́тли.
Бала́къ сув бо́лмай, бала́къ ту́тулмас.
Бала́къны ба́шы – авзунда́.
Бала́лы ба́биш ке́лден узакѳгѳа́ гетме́с.
Бала́лы бир йы́лагѳа́н – бала́сыз минг йы́лагѳа́н.
Бала́лы бо́лгѳанда́ били́рсен, бала́м.
Бала́лы ги́ши – ба́й ги́ши.
Бала́лы ги́ши бала́сын се́йлер.
Бала́лы е́рде сы́р я́тмас.
Бала́лы кѳа́з емси́з кѳа́лар.
Бала́лы кѳа́ргѳа́ аш а́шамас.
Бала́лы кѳа́ргѳа́ а́шамас.

Балалы кьаргъа гюн гѣрмес.
 Балалы кьаргъа покъ этмес, покъ этсе де, чох этмес.
 Балалы кьаргъа тоюнмас.
 Балалы кьаргъа хурт ашамас.
 Балалы кьатын баш юлор.
 Балалы тавукъ ачувлу болур.
 Балалы тавукъ гѣленткисинден кьоркьар.
 Балалы тавукъ гьайлы болур.
 Балалы тавукъ кьавгъалы болур.
 Балалы тавукъ кьайгъылы болур.
 Балалы тавукъ тоюнмас.
 Балалы тавукъ тьойлюгенден кьоркьар.
 Балалы тавукъ хурт ашамас.
 Балалы уьй – базар, баласыз уьй – азар.
 Балалы уьй – базар, баласыз уьй – мазар.
 Балалы уьй – гюлистан, баласыз уьй – кѣристан.
 Балалы уьй базардыр // Балалы уьй – базар.
 Балалы уьйде сыр турмас.
 Балалыкъда алгъан гьакъыл эсден таймас.
 Балалыкъда берилген гѣнгюл оьлгюнче эсден таймас.
 Балалыкъда берилген гѣнгюл эсден таймас.
 Балалылар баш болур – баласызлар яш болур.
 Баланг болмайлы, ананы хадирина билмессен.
 Балангны акъчагъа уьйретме – кылыкъгъа уьйрет.
 Балангны акъчагъа уьйретме.
 Балангны кылыкъгъа уьйрет.
 Баланы – яшдан, гелинни башдан тарбияла.
 Баланы – яшындан, кьатынны – башындан.
 Баланы – яшындан, кьатынны башындан уьйрет.
 Баланы айыбы – ата-анада.
 Баланы айыбы — ата-ананыки.
 Баланы баласы – балдан татли.
 Баланы бармагъы аврутса, ананы юреги аврутур.
 Баланы бары да – бала, ёгъу да – бала.
 Баланы бешикте уьйрет.
 Баланы билеги аврутса, ананы юреги аврур.
 Баланы кьыйнагъанча, багъананы кьыйна.
 Баланы сѣзю батмандай.
 Баланы табыв гьонер тьогюл, багъыв – гьонер.
 Баланы тапгъан бакъсын.
 Баланы тапма – гьонер тьогюл, бакъма – гьонер // Баланы тапмакъ – гьонер тьогюл, бакъмакъ – гьонер.
 Баланы тапма билген бакъма да бил // Баланы тапмагъа билген бакъмагъа да бил.
 Баланы тарбиясы – бешикден.
 Баланы тарбиясы – яшындан.
 Баланы тарбиясы бешикден башлана.

Баланы таякъ булан урма – сёз булан ур.
Баланы темтек болмагъы – уьунден.
Баланы тилин анасы билир.
Баланы тувгъанына сююнме – турагъанына сююн.
Баланы хадирин баласы болгъанда билир.
Баланы эркелесенг, башынга минир.
Баланы яшдан тарбияла.
Баланы яшдан уйрёт.
Баласы алма халгъанны анасыны тиши къамашгъан.
Баласы ёкъну ириси ёкъ.
Баласы сувгъа тюшюр – анасы отгъа тюшюр.
Баласыз – бир азап, балалы – минг азап.
Баласыз бир йылар – балалы минг йылар.
Баласыз къатын – бутакъсыз терек.
Баласыз къатын – емишсиз терек.
Баласыз уй – насипсиз.
Баласыз уйде насип ёкъ.
Баласызгъа – бир азап, балалыгъа – минг азап.
Баласын сыйламагъанны баласы сыйламас.
Баласына баласы иерер.
Балгъа гёре – гъалива.
Балгъа сукъса да, балкъымас.
Балгъам башын агъартар.
Балдан бала – татли // Балдан да бала – татли.
Балдан да, кёп ашаса, балагъ болур.
Балдан тамар – байдан тиер.
Балжибин балны кёп сюер.
Балжибин де ишлемесе, тишлемей.
Балжибин тикген ерге бал ишиме герек.
Балжибин тикмей бал болмас.
Балжибин тютюнден къоркъар.
Балжибин хапмагъан балны хадирин билмес.
Балжибинни балы – татли, тикгени – аччы.
Балжибинни тикгени – аччы, балы – татли.
Балжибинни тикгени – аччы.
Балкюмес чюйре болмас.
Баллы гиши – маллы гиши.
Баллы гюнде де, къанлы гюнде де – къардаш.
Баллы тил баш айландыра.
Балны багъасы да бал.
Балны татывун аюв да биле.
Балсыз гюлге хурт къонмас.
Балта гётерилгинче, тёнгек дем ала.
Балта гётерилгинче, тёнгек ял бола.
Балта сорасанг, шёшке тутдура.

Балта тувду – тюш болду. *(Бу айтыв Къазаныида къоллана. Тёбен Къазаныида темиркъазыкъгъа къарагъанда гюн ортада тавланы арасында, сагъат йимик заманны тюз оьлчейген балтаны гёленткиси гёрюне).*

Балта тутуп билмейген оьзюню башына урар.

Балта урулгъунча, тёнгек ял ала.

Балта урулмай, тёнгек ярылмас.

Балта устасы – балтасындан белгили.

Балта чапгъынча, тёнгек ял ала.

Балтагъа эмен де башын ийген.

Балталы къазакъ йимик.

Балтанг болмаса, ормангъа барма.

Балтаны артындан сабын атгъандай.

Балтаны бетсизи оьтмес.

Балтаны гётергенче, тёнгек ял ала.

Балтаны гётерсенг, агъач солув алар.

Балтаны гючю – сабындан.

Балтасыз агъачгъа барамы?

Балтасыз агъачгъа бармас.

Балтасыз ормангъа бармас.

Балтачыны балтасы тумакъ.

Балчы бал къарар – малчы мал къарар.

Балчы бал къарар.

Балчыгъа – бал, малчыгъа – мал.

Балчыгъы кёп ер ийисли болур.

Балчыгъындан алда сувун чыгъара.

Балчыкъ да – бир, лай да – бир, кулак да – бир, бай да – бир.

Балчыкъгъа таш атсанг, оьзюнге чачыыр.

Балчыны къолундан бал тамар – савунчуну къолундан сют тамар.

Балчыны къолундан бал тамар.

Балы бар бармакъ ялар.

Балы бар бармакъ ялар – сютю бар къаймакъ ялар.

Балыгъына гёре къармагъы.

Балыкъ – башындан, агъач ичинден чирир.

Балыкъ – кавда, къоян – тавда // Балыкъ – кавда, къоян тавда болур.

Балыкъ – сув булан, адам эл булан – тири.

Балыкъ – сувдан, адам сыйдан тоймас.

Балыкъ – теренни, адам тергевню сюер.

Балыкъ авлагъан байымас.

Балыкъ ашама сюе бусанг, сувдан къоркъма.

Балыкъ башы – бийлер ашы, къалды-къулдусу – къуллар ашы.

Балыкъ башы – бийлер ашы, ял къуйругъу²⁹ – къуллар ашы.

Балыкъ башы – бийлер ашы.

Балыкъ башындан чирир, гамиш – аягъындан.

Балыкъ башындан чирир.

²⁹Ял къуйругъу – гъар заман балыкъны семиз ерлерин (ял-къуйругъун) оьзю ашап, бийине башын береген гыллачы къараваш къатын айтгъан.

Балыкъ берме – балыкъ тутма уыйрет.
 Балыкъ билмесе, Халыкъ билир.
 Балыкъ денгизде батмас.
 Балыкъ сувда адашмас.
 Балыкъ сувдан тоймас.
 Балыкъ сувдан чыкъмас – бёдене сувгъа гирмес.
 Балыкъ – сувну теренин, эргизи ишни кыйынын излер.
 Балыкъ сувну теренин излер.
 Балыкъ сувуса, – эт, эт сувуса, – дерт.
 Балыкъ суюе бусанг, сувгъа гир.
 Балыкъ суюе бусанг, сувгъа тюш.
 Балыкъ суюексиз болмас.
 Балыкъ суюген авун сувгъа урар.
 Балыкъ суюген гётюн сувгъа урар.
 Балыкъ суюген гётюн сувгъа чомур.
 Балыкъ суюген сувгъа тюшюр.
 Балыкъ татывлу болганны суюе бусанг, озынг тут.
 Балыкъ теренин суюе – кызылар суюенин суюе.
 Балыкъ теренин суюе.
 Балыкъ тутсанг, башындан тут.
 Балыкъ тутуп билмейген сувну яманлар.
 Балыкъ яза да, сув язмас.
 Балыкъ ятса да, сув ятмас.
 Балыкъгъа сув булан такъыр этгендей.
 Балыкъны башы кутулса, куйругъуна харманма.
 Балыкъны гюню – кёл булан, батырны гюню – эл булан.
 Балыкъны гюню – кёл булан.
 Балыкъны гюню – кёлде, игитни гюню – элде.
 Балыкъны гюню – кёлде.
 Балыкъны омырю – сувда.
 Балыкъны сувгъа салып кюркютма.
 Балыкъны сувда ойнайгъанда тут.
 Балыкъны тирилиги – сувда.
 Балыкъны тирилиги – сув булан, эрни тирилиги – эл булан.
 Балыкъны тирилиги – сув булан.
 Балыкъны юзме уыйретме.
 Балыкъчы балыкъчыны йыракъдан таний.
 Балыкъчы кёлун макътар.
 Балыкъчыны гёзю – кърмакъда.
 Балын ал да балавузун ат.
 Балын сёкген балжибинге ярамас.
 Балынг болмаса да, бал йимик тилинг болсун.
 Балынг болса, жибинг де болур.
 Бамматюртдан кызы алмас яда кызы бермес. [*Терик диалект*].
 Бар барын айтар – ёкъ ёгъун айтар.
 Бар барын айтар, ёкъ – зарын айтар.
 Бар барын айтар.

Бар барын ашар, уятсыз къарын ашар.
 Бар барын сёйлер, ёкъ ёгъун сёйлер.
 Бар барын сёйлер.
 Бар буса борчунг, ойлаш харжынг.
 Бар буса, бары да бажаргъан бола.
 Бар гиши губе гиер.
 Бар гишиге тарлыкъ ёкъ – ярлы гишиге гелим ёкъ.
 Бар гишиге тарлыкъ ёкъ.
 Бар къачагъан къутулмас – ёкъ къачагъан тутулмас.
 Бар не билсин ёкъну гъалын.
 Бар осаллар – тилчилер, бар тилчилер – осаллар.
 Бар суюджуре – ёкъ гуюджуре.
 Бар халкъны бир гёзден гёре.
 Бар ярашдыра – ёкъ талашдыра.
 «Бар» – татывлу сёз, «ёкъ» – ачувлу сёз.
 Бара-бара, байрам къалар – ону ерин башгъасы алар.
 Бара-бара, байрам къалар, байрамдан сонг къурбан³⁰ къалар.
 Бара-бара, байрам къалар.
 Барагъан балагъгъа – гелеген балагъ, арыгъан оыгюзге – чириген салам.
 Барагъан балагъгъа – гелеген балагъ.
 Барагъан балагъгъа – гелеген балагъ, ач оыгюзге – чириген салам.
 Барагъан балагъгъа – гелеген эммек.
 Барагъанда ёлунг узакъ болса да, къайтагъанда ювукъ болуп гёрюне.
 Барагъанны – балтасы, гелегенни – керкиси, оылгенлени – элчиси, савланы – гелечиси. *(Бир токътамай гъар кимни артындан сёйлеп турагъан адамгъа айтыла)*.
 Баракъны³¹ багъанасы – башында.
 Барар къонакъ – ёлда яхшы.
 Баргъа – байрам // Барда – байрам.
 Баргъа – байрам, ёкъгъа – айран.
 Баргъа – бар, ёкъгъа – ёкъ.
 Баргъа – узун булан генг, ёкъгъа – къысгъа булан тар.
 Баргъа – шюкюр, ёкъгъа – товба.
 Баргъа рази бол – ёкъгъа сабур бол.
 Баргъа рази бол – ёкъгъа чыда.
 Баргъан ерингде бир уый тик.
 Баргъан еринге таш болуп батып къал // Баргъан еринге таш болуп бат.
 Баргъанынга гёре болур гелгенинг.
 Барда – байрам, ёкъда – айран.
 Барда – байрам, ёкъда – гъайран.
 Барда аямагъан ёкъда аямас.
 Барда бары да суюе – ёкъда бирев де суюмей.
 Барда мактанма.
 Барда макътанма – ёкъда къайгъырма.

³⁰ «Къурбан байрам» деген маънада.

³¹ **Баракъ** – англавсуз, дели.

Барда сююп, ёкъда буса арт берген ювукълагъа «аш къурдаш» дей аталар.
 Барда хадирын билмейбиз – ёкъда буса, излейбиз.
 Барда хадирын билмейбиз.
 Бардан югъар – балдан тамар.
 Баркаманны исрап этме.
 Баркаманны сыйламагъан эл де сыйсыз къалгъан.
 Барлагъа – бал кюмес, ёкълагъа – гъуя.
 Барлар ашар балгъа, явгъа батдырып – ёкълар ашар, чарасында къатдырып.
 Барлар бал ашар.
 Барлар салагъандыр – ёкълар алагъандыр.
 Барлар салагъандыр – ёкълар алагъандыр: олай алгъанлагъа булай урагъандыр.
 Барлы – кисесин, касип тизин тюер.
 Барлы не билсин ёкъну гъалын?
 Барлы ярлы болмай.
 Барлыкъ бар этген – ёкълукъ тар этген.
 Барлыкъ бар этер.
 Барлыкъ барышдырып – ёкълукъ ябушдуруп.
 Барлыкъ булан пакъырлыкъ – чыдагъангъа теппе-тенг.
 Барлыкъ сюйдюре – ёкълукъ гюйдюре.
 Барлыкъ сюйдюре.
 Барлыкъ ярашдырып – ёкълукъ талашдырып.
 Барлыкъгъа къарама – батырлыкъгъа къара.
 Барлыкъгъа тарлыкъ ёкъ // Барлыкъда тарлыкъ ёкъ.
 Барлыкъгъа тарлыкъ ёкъдур: ёкъну герек тапдырып – айсениден ари тур:
 бармагъынгни хапдырып.
 Барлылар да къалмас барлы кююнде – ярлылар да къалмас ярлы кююнде.
 Бармагъан ерде багъыр бар, гёрмеген ерде гюмюш бар, алмагъан ерде алтын бар.
 Бармагъан ерде багъыр бар, гёрмеген ерде гюмюш бар, алмагъан ерде алтын бар, – барсанг, темир де табылмай.
 «Бармагъым – хыяр», – десенг, эдепсиз туз алып чабар.
 Бармагъынг гирмейген ерге башынгни сукъма.
 Бармагъынг къайсын гессенг де, авруву – бир.
 Бармакъ сукъса, бал кемир.
 Бармакъ сукъса, бал эсгир.
 Бармакъ сукъсанг, балгъа сукъ.
 Бармакъ тийсе, бал эсгир.
 Бармакъ учунгда бийитермен, къурумсакъ.
 Бармакъ учунгда ойнатарман, къурумсакъ.
 Бармакълар да бир-бири булан тенг тюгюл.
 Бармакъларын хапгъан булан сонг болмас – терсине тюшген ишлер онг болмас.
 Бармакъларын хапгъан булан сонг болмас.
 Бармакъны силксе, сув тюше, бармакъ тюшмей.
 Барны – сорап, ёкъну – тилеп.
 Барны базары – уьюнде.
 Барны берген утанмас // Барны берген уялмас.

Барны бети – ярыкъ, ёкъну бети – чарыкъ.
 Барны бети – ярыкъ.
 Барны герек артдырыр.
 Барны герек тапдырыр.
 Барны сорап айт – ёкъну тилеп айт.
 Барны хади́рин барда бил.
 Барны хади́рин барда билмеген битгенде билир.
 Барны хади́рин барда билмеген ёкъда билир.
 Барны хади́рин бил, тек кыызгъанч болма.
 Барны хади́рин бил.
 Барны эшигин эл ачар – ёкъну эшигин ел ачар.
 Барны эшигин эл ачар.
 Барны юзю – ярыкъ, ёкъну юзю – чарыкъ.
 Барны-ёкъну билмайди – бал суюди тамагъым. [*Гъайдакъ диалект*].
 Барсын-гелсин бу гиши, гъеч битмесин муну иши.
 Барчы-гелчи – тамакъ ялчы.
 Барчы-гелчи – экмек ялчы.
 Барчы-гелчиге ярлы яхшы буса да, оъзюне дегенде сююндюрмей.
 Бары – бар, ёгъу – ёкъ.
 Бары – бар.
 Бары – бирге, ёгъу – ортакъ.
 Бары барлыкъ тамур булан ёл сала.
 Бары барлыкъ тамур булан ёл сала – тамурун тас этген затны ел ала.
 Бары бирге тенг болмас.
 Бары булан – байрам.
 Бары губе гиер – ёгъу кюлге сиер. [*Терик диалект*].
 Бары да – бир покъ.
 «Бары да атыла», – деп, ярдан атылырмысан?
 Бары да байлыкъ – ерден.
 Бары да балагъ – тилден.
 Бары да женнетге барса, жагъаннем бош къалар.
 Бары да женнетге гирсе, жагъаннем бош къалар эди.
 Бары да затдан адиллик – артыкъ.
 Бары да затны башы дослукъдур.
 Бары да йылай – ёгъу да йылай. [*Терик диалект*].
 Бары да сёйлегенде бирев де эшитмей.
 Бары да тереклер емиш бермей.
 Бары да халкъ бир болуп уьфюрсе, ел болур.
 Бары да халкъ суюген гёк-ала гюнлени къайдан табайыкъ?
 Бары да халкъны тенг этеген къабурдур. [*Терик диалект*].
 Бары да яманлыкъланы анасы ичкидир.
 Бары да яхшылыкъ гъакъылдан гелер.
 Бары затны башы дослукъдур.
 Барын берген байгъа гысап.
 Барын берген байгъа санала.
 Барын берген баргъа санлыкъ.
 Барын берген сайдыр – ёгъун берген байдыр.

Барын берген утанмас // Барын берген уялмас.
 «Барын да билемен» дегенче, «бирин де билмеймен» де.
 «Барын да билемен», – дейген бирни де билмес.
 Барынг булан базар эт.
 Барынгны хадирын бил, тек кызгъанч болма, вѣре.
 Барынгны хадирын бил.
 Барын-ѳгъун билмайди, бал тилайди тамагъым. [*Гъайдакъ диалект*].
 Барыны да устынде баш токътагъан гыллачы.
 Барысы да оъз башын хашый.
 Баса буса, намус бассын эрлени.
 Басгъан ерине от бите.
 Батар Гюнню къатар тангы бар.
 Батгъан гюнден къатгъан тангы – яхшы.
 Батгъан кѳозу сиривню батдырыр.
 Батгъан оъгюзню башына ура.
 Батгъычны гъар басмагъына къара. (*Батгъычдан минегенде сакъ тур*).
 Батман башынгны ичинде жымчыкыгъа бир чокъума чакъы да май ѳкъ.
 Батманны кырыйында кажин сынар.
 Батмакъда бакъа батмас.
 Батракыгъа къамучу да – аш.
 Батылгъан кѳозу сиривню батдырыр.
 Батып барагъан оъгюзню башына урмай.
 Батыр – батыр булан.
 Батыр – бир керен, кѳоркъач минг керен оълор // Батыр бир оълор – кѳоркъач минг оълор // Батыр бир оъле – кѳоркъач кыркъ оъле.
 Батыр айтмас – айтса, къайтмас.
 Батыр балагъ гелгирмес.
 Батыр батмакъдан да оътер – къаткъакъдан да. [*Гъайдакъ диалект*].
 Батыр бир оълор – кызбай минг оълор.
 Батыр болса, аты къалар – наmart буса, неси къалар.
 Батыр булан кърдаш бол.
 Батыр буса, аты къалар.
 Батыр бусанг, батырлыгъынгны еринде гѳрсет.
 Батыр бусанг, явгъа чап.
 Батыр герек яв гелгенде.
 Батыр гетген затны гъакында йырласа, демели, ол къарт болгъан.
 Батыр гиши – тав йимик, кѳоркъач гиши – кырав йимик.
 Батыр гиши – тав йимик.
 Батыр жанын аямас.
 Батыр йыгъылса, майданда къалар.
 Батыр кылычсыз да – батыр.
 Батыр майданда чыныгъа.
 Батыр намус учун тувуп, намус учун оълор.
 Батыр оъзю учун тувар, гиши учун оълор.
 Батыр оълсе де, аты къалар.
 Батыр оълюмден кѳоркъмас.
 Батыр оълор – аты къалар, оъгюз оълор – гѳню къалар.

Батыр оьлюр – аты кьалар.
Батыр тувгъан уланлар тумар урар яхшы атгъа.
Батыр тувса, элге насип.
Батыр тувса, элге насип; явун явса, ерге насип.
Батыр тюшонде яв гёре.
Батыр эрге яман олжа тарыса, ол батыргъа ондан яман иш болмас.
Батыр эрлер башлап элин тизерлер.
Батыр яв гелгенде билинир.
Батыр явда билинир, гъавчу гъавда билинир.
Батыр явда билинир.
Батыр явда сынала.
Батыр ярасыз болмас.
Батыр, батыр ёлда ятыр.
Батыргъа гюлле батмай.
Батыргъа да жан герек.
Батыргъа да ял герек.
Батыргъа кьошулгъан батыр болур.
Батыргъа намартлыкъ ярашмас.
Батыргъа насип герекмей.
Батыргъа окъ батмай.
Батыргъа савут герекмей.
Батырдан оьлюм де кьоркъар.
Батырланы бири таман осалланы кёбюне.
Батырлар бир оьлюр – кьызбайлар минг оьлюр.
Батырлар ёлда ятар.
Батырлар оьлежегин къара пулгъа санамас.
Батырлар тувра чабып бет табар.
Батырлардан ат къала – язывчудан хат къала.
Батырлыгъынгны майданда гёрсет.
Батырлыгъынгны майданда сына.
Батырлыкъ билекде тюгюл, – юрекде.
Батырлыкъ билекде тюгюл.
Батырлыкъ дав майданда сынала.
Батырлыкъ тилде тюгюл.
Батырлыкъдан багъалы зат болурму?
Батырны алдында арслан да – кьоян.
Батырны аты кьалар.
Батырны батырлыгъы яв гелгенде билинир.
Батырны башын кылыч гесмес.
Батырны гелишине къара.
Батырны гетишине къарама – гелишине къара.
Батырны гъакъылы – гёзюнде.
Батырны гюню – эл булан.
Батырны гючю яв басгъанда билинир.
Батырны гючюн майданда гёр – атны гючюн кериванда гёр.
Батырны гючюн майданда гёр.
Батырны ёлунда четимлик болмас.

Батырны ери – алда, сатгычны ери – салда.
 Батырны кьаны чыкыгынча, кьоркьачны жаны чыгъар.
 Батырны юмуругъу да – савут.
 Батырны ярты гьюнери – тавакаллыкъ.
 Бахча байлыкъ – бир айлыкъ.
 Бахчагъа кьарав герек – акъчагъа санав герек.
 Бахчасыз юртгъа бюлбюл кьонмас.
 Баш авруй деп, башын ташгъа урмай.
 Баш айыбын бёрк ябар.
 Баш байлыгъы – мал байлыгъы.
 Баш билмегенни юрек билир – адам гёрмегенни Аллагъ гёрюр.
 Баш бир буса да, кьайгысы мингдир.
 Баш болса, аш табулур.
 Баш болса, аш табулур – аш болса, кьазан табулур.
 Баш булан таш ярып болмай.
 Баш буса, бёрк табылыр.
 Баш буса, мал табылыр.
 Баш гесмек бар – тил гесмек ёкъ.
 Баш гьюнерин билме сюйсенг, башлы бол.
 Баш ишлемесе, аякыгъа ял болмай.
 Баш сав буса, башгъа бёрк табулур.
 Баш сав буса, бёрк табылыр // Баш сав буса, башгъа бёрик табылыр. [*Терик диалект*].
 Баш сав буса, мал табылыр.
 Баш сав буса, рызкы табылыр.
 Баш сав чакы кьуйрукъ тербенер.
 Баш сатгъанлар баш бармагъын хабарлар.
 Баш табылса, бёрк табылыр.
 Баш тетигин бёрк ябар.
 Баш урмажакъ адамгъа гёт урма.
 Баш чиркитген баш ашар – буюргъан ашар кьулакъны.
 Баш чиркитген баш ашар.
 Баш элчиси – тил.
 Баш эркеч ёкъ сиривге кьырчын чебич³² баш болур.
 Баш эркечге башлап тие атгъанлар.
 Баш эркечге башлап тиер таякълар.
 Баш эчкилер ес болмаса, кьатыр-кьутур кьойлар баш болур. [*Терик диалект*].
 Баш ярылган сонг, гёз негер тарыкъ.
 Баш ярылса, бёркню ичинде – кьол сынса, енгни ичинде.
 Башбав сюймей бусанг, башынг болсун.
 Башбав сюймей бусанг, башынг болсун; юген сюймей бусанг, юрегинг болсун.
 Башбавну башгъа тутса, башгъа рагъатлыкъ болмас.
 Башгъа балагъ гелгенде гёзюн юмгъан таш ютар.
 Башгъа балагъ тилден гелер.
 Башгъа баш ур – ташгъа таш ур.

³²**Чебич** – бир йыллыкъ эчки.

Башгъа баш ур.
 Башгъа бѣркню баш учун гиймей.
 Башгъа гелген тилден геле.
 Башгъа гелеген – тилден.
 Башгъа ерде солтан болгъандан эсе, тувгъан ерингде ултан бол.
 Башгъа салгъан таждан, тюпге салгъан миннер – яхшы.
 Башгъа тилин билген янгы адамны таныгъан йимикдир.
 Башгъа тюгюл балагъы – отну да бир, сувну да.
 Башгъа тюшгенни гѣз гѣрер.
 Башгъагъа къую къаза бусанг, боюнг оьлчеп къаз.
 Башгъагъа тузакъ салгъан оьзю тюшюр балагъгъа.
 Башгъагъа тузакъ салгъан оьзю тюшюр тузакъгъа.
 Башгъалагъа авур этмей, тынч яшама болмассан.
 Башгъаланы гийиндиреген ине, оьзю буса – ялангъач.
 Башгъаны къолуна къарагъан ач къалар.
 Башда англамагъан геч де англамас – гечде англамагъан гъеч де англамас.
 Башда англамагъан геч де англамас.
 Башда англамагъан гъеч де англамас – гъеч де англамагъан геч де англамас.
 Башда балагъа балагъ бусанг, артда ата болурсан.
 Башда башын жыйгъан артда артын да жыяр // Башда башын жыйгъан бала
 артда артын да жыяр.
 Башда буса, башлап бата гюлле де.
 Башда гъакъыл болмаса, аякълагъа гюч бола.
 Башда гъакъыл болмаса, къаркъарагъа гюч бола.
 Башда гъакъыл болмаса, сакъалдан не пайда.
 Башда гъакъыл болмаса, эки аякъгъа гюч бола.
 Башда илму – кѣкде Гюн йимик.
 Башда онгмагъан артда онгмас – артда онгмагъан гъеч де онгмас.
 Башда онгмагъан артда онгмас.
 Башда уй ишлеген артда эшик артда къалар.
 Башдагъы гъакъыл авзундан чыгъагъан сѣзге гѣре.
 Башдан алда таш гъакъылгъа тиймес.
 Башдан гетген башда къалар.
 Башлагъан ишин ахырына чыкъмай къоймас.
 Башлагъан ишингни ярты къойма.
 Башлагъан ишни ташлама.
 Башлагъанча ишден гѣз къоркъа – башлангъан сонг юрек сююне.
 Башлайгъан буса, хошлайгъан табылыр.
 Башлангъан иш – битген иш.
 Башлангъан иш битер – чайкъалгъан тиш тюшер.
 Башлангъан иш битмей къалмас – хозгъалгъан тиш тюшмей къалмас.
 Башлангъан иш битмей къалмас.
 Башлангъан ишден битгени – яхшы.
 Башлангъан ишни ахыры да болур.
 Башлангъан ишни битгени – яхшы.
 Башлангъан ишни ташлама.
 Башлангъандан сонг башы тюшюр.

Башланмагъан иш битмес.
 Башланмагъан ишге йылан ятар.
 Башланмас ишге – багъана.
 Башлап – бётеке булан, сонг халкъ булан ойлаш.
 Башлап – боюнлукъ, сонг халкъ булан ойлаш.
 Башлап – салам, сонг – калам.
 Башлап – той, артда – ой.
 Башлап англа – сонг тангла.
 Башлап бил, сонг сёйле.
 Башлап гёр, сонг сорап.
 Башлап ер-турман алмай, атны герек алмагъа.
 Башлап ишле, сонг сёйлерсен.
 Башлап ойла, сонг сёйле.
 Башлап озюнг уйрен, сонг башгъаланы уйрет.
 Башлап озюнге бакъ, сонг накъыра къакъ.
 Башлап озюнге ине тюрт, ондан сонг гишиге бизинг къадарсан.
 Башлап суюген къызын алмакъ – насипдир.
 Башлап тюшюн, сонг сёйле.
 Башлап уйрен – сонг уйрет.
 Башлы гиши ташны да аш этер.
 «Башлыгъын ал», – дегенде къуллукъчу бийни башын алгъан // «Башлыгъын ал» дегенде, башын алгъан.
 Башлыкъ гийгенлер де барысы да эркеклер тюгюл.
 Башлыны бёркю – ярыкъ, башы – чарыкъ.
 Башмакъ балчыкъсыз болмай, юрек талчыкъсыз болмай – экиюзлю адамны тили къылчыкъсыз болмай.
 Башмакъ балчыкъсыз болмай – юрек талчыкъсыз болмай.
 Башмакъ балчыкъсыз болмас.
 Башны – салкъында, аякъны йылыда сакъла.
 Башны баш этеген тилдир.
 Башны сакълайгъан тилдир.
 Башны ташгъа урсанг, таш ярылмай – баш ярыла.
 Башны ярылгъынча байла.
 Башсыз бёрк болмас.
 Башсыз жыйынгъа гирме.
 Башсыз къатын – югенсиз ат.
 Башсыз урчукъ айланмас.
 Башсыз элде берекет болмас.
 Башсыз элни гётю селенер.
 Башчы башчылыкъ этмесе, къуллукъчу къуллукъ этмес.
 Башчы болсанг, башлы бол.
 Башчысы къаргъа буса, къонгъан ери нас болур.
 Башчысы къаргъа буса, къонгъан ери покъ болур.
 Башчысыз уйде берекет болмас.
 Башъел балагъ гелтирир, къабу ел къап толтурур.
 Башъел балагъ гелтирир.
 Башъел балагъ салар.

Башъел балыкъ гелтирир.
 Башъел башын тюшюрюр.
 Башъел боран гелтирир.
 Башъел къабугъа бакъса, болур будай бир онгай.
 Башъелни алды – къабу елни арты.
 Башъелни башы – къабу елни арты.
 Башы – башгъа, гъакъылы – башгъа.
 Башы – мунда, башбаву – онда.
 Башы айлангъанны башдан гёр.
 Башы аяз гиши къатынындан къоркъмас.
 Башы аяздан таракъ тилеме.
 Башы базыкъ бий болур – башы назик къул болур.
 Башы базыкъ бий болур.
 Башы бар – ичи бош.
 Башы бар – ичинде зат ёкъ. [*Терик диалект*].
 Башы бар бош болмас.
 Башы бар бош турмас.
 Башы бар гиши ташны аш этер.
 Башы барны ахыры да бар.
 Башы барны ашы бар.
 Башы барны башы аврур – юреги барны юреги аврур.
 Башы барны башы аврур, башы ёкъну неси аврур?
 Башы барны башы аврур.
 Башы барны башы бар – ягъы барны ягъы бар.
 Башы барны къашлары да бар.
 Башы башланса, арты хошланар.
 Башы болгъанны ашы да болур.
 Башы болмакъ байлыкъдыр.
 Башы бузукъ башсыз-бавсуз сёйлер.
 Башы ёкъ гишиге: «Чачым ёкъ», – деп кант этмеге тюшмей.
 Башы ёкъну ашы ёкъ.
 Башы ёкъну баву ёкъ.
 Башы ёкъну бирев егер – юреги ёкъну бирев минир.
 Башы ёкъну малы ёкъ.
 Башы ишлегенни авзу да ишлер.
 Башы кёпню башы ёкъ – башдан-баракъ иши ёкъ.
 Башы къувукъдан толгъан.
 Башы къутулса, къуйругъуна харманма.
 Башы нечик гетсе, ахыры да шолай битер.
 Башы сумадан толгъан.
 Башы тийгенче гъакъылы ерге тиймес.
 Башы тийгенче гъакъылы ташгъа тиймес.
 Башы ябулгъан челекке чёп тюшмес.
 Башы янчылмагъан йылан оьлмес // Башы эзилмеген йылан оьлмес.
 Башыгъыздан садагъа болсун.
 Башым ярылса, бёркню ичинде; къолум сынса, енгни ичинде.
 Башыма ат тепгенми?

Башыма тай тепгенми?
 Башыма тай тепмеген.
 Башыма урайыммы?
 Башын башда тутмагъан артда тутар.
 Башын кесме³³ – тилин кес. [*Гъайдакъ диалект*].
 Башын сакълай бару тюпде ятгъанлар, башдагъылар баш алагъан гюнлерде.
 Башын сен башла – артын мен гелтирирмен.
 Башын суймейген – авлия.
 Башын тутдум – арты къалды, артын тутдум – башы къалды.
 Башын тутдум – гётю къалды, гётюн тутдум – башы къалды.
 Башына къолу етгенде башчысын унутгъанлар да бар.
 Башына тартса, аягъына етмей – аягъына тартса, башына етмей.
 Башына тартса, гётюне етмей – гётюне тартса, башына етмей.
 Башына тийгинче, башы гъакъыл алмас.
 Башына тюшген башмакъчы болур.
 Башынг авуртса, явлукъну ичинде – билегинг авуртса, енгни ичинде.
 Башынг англамайгъан затны башынга алма.
 Башынг бар – майынг ёкъ.
 Башынг бар туруп, аягъынга таш тюшмес.
 Башынг болмаса, малынг да болмас.
 Башынг бош буса, кашемир явлукъдан не пайда?
 Башынг гирмейген ерге аягъынгни сукъма.
 Башынг гирмейген ерге бурнунгну сукъма.
 Башынг сав буса, папах табылып.
 Башынг сав къалгъанны сюе бусанг, тилингни жый.
 Башынг сав къалса, тюклеринг чи оьсер эди.
 Башынг сувукъ буса да, аякъларынгни исси сакъла.
 Башынг сукъма гъар ёлукъгъан тешике.
 Башынг уллу болгъанны сюе бусанг, башындан башлап къуллукъ эт.
 Башынг уышюсе де, аягъынг уышюмесин.
 Башынг чыкъмайгъан ерге бурнунгну сукъма.
 Башынга балагъ гелгенде къардашынгни танырсан.
 Башынга балагъ тилингден гелер.
 Башынга етмегенни сорама.
 Башынга къолунг етген – суйгенингни эт.
 Башынга намус тюшгенде оьлюмню унут.
 Башынга тиймеген затлагъа къошулуп айланма.
 Башынга тиймейген затгъа неге сугъуласан?
 Башынга тиймейген сёзню сёйлеме.
 Башынга тиймейген сёзню сёйлеме: хайыр тапмассан.
 Башынга тюшсе, багъанагъа да салам берерсен.
 Башынга тюшсе, башмакъчы болурсан.
 Башынга тюшсе, тёнгекге де салам берерсен.
 Башынгда билим болмаса, аягъынга – авурлукъ.
 Башынгни кёп гётерме: яргъа тийсе, ярылып.

³³Кес – гес.

Башынгны парахат кьой: бош планланы кьурма.
 Башынгны сав сакъламагъа сую бусанг, айтагъан сёзюнгню ойлашып айт.
 Башынгны салкъында тут, аягъынгны – йылыда.
 Башында ел ойнай // Башыны ичинде ел ойнай.
 Башыны ичинде ел ойнай, тёбесинде от оьсе.
 Башыны тёбеси генг буса, кьайгъы гёрмес.
 Баъли байлыкъ – бир айлыкъ, бир айлыкъ байлыкъ учун дос-къардашдан айрылдыкъ.
 Баъли байлыкъ – бир айлыкъ.
 Бебей – багъана, абай – гьоп.
 Беженни башындан бир бюртюк.
 Бездирген де – тил, сьюдюрген де – тил.
 Бек анасы йыламас – бек байлагъан чечилмес.
 Бек анасы йыламас.
 Бек алив дели де болмасын, бек эрши гьакъыллы да болмасын.
 Бек байлагъан чечилмес – бек анасы йыламас // Бек байлангъан ачылмас – бек анасы йыламас.
 Бек байлагъан чечилмес.
 Бек безенген бездирир.
 Бек кьайнагъан тез сувур.
 Бек тутгъан биябур болмас.
 Бел авуртмаса, бежен толмас // Бели авуртмаса, бежен толмас.
 Бел сызласа, янгур явар.
 Белги болса, ёлда адашмас // Белги болса, ёлдан адашмас.
 Белги буса, ёлдан адашмас – гьакъыл буса, сёзден адашмас.
 Белгисиз ёлгъа сакъ къара.
 Бели ёкъ бавчу болмас – тьобеги ёкъ гъавчу болмас.
 Бели ёкъ бавчу болмас.
 Бели эмен эди – тили темир ине эди. *(Бели эмен агъач йимик иелмейген, тили де темир ине йимик чанчылагъан гелинлени гьакъында айтылгъан).*
 Белинде оракълы булан кьурдаш бол.
 Белинден оьр яны – бары да юрек // Белинден оьр яны – юрек.
 Бёлюнгенни бёрю ашар.
 Бёлюнгенни боран басар.
 «Бер чи» белин сындырыр – «ал чы» жанын тындырыр.
 «Бер, Аллагъ», – деген булан болмай.
 «Бер, Аллагъ», – деп тургъан учун болмай: оьзю де хымырлама герек.
 «Бер» дегенде эшитмей – «ма» дегенде эшит.
 «Бер», – деген – бир уятлы, бермеген – эки уятлы.
 «Бер», – дегенде кьол бергенни бир бергени булан ал.
 Берген – атам кьардашы.
 Берген алар – екген оар.
 Берген алар кьутгъаны.
 Берген булан мал битмей.
 Берген булан сен де ярлы болмассан – алгъан булан мен де бай болмасман.
 Берген бусанг, аларсан – алгъан бусанг, берерсен.
 Берген кьол – алгъан кьолдан сыйлы.

Берген кӱол кӱуру кӱалмас.
 Берген малынг кӱайтып гелир.
 Берген сӱзде турагъанынг – беклигинг.
 Берген сӱзюн тутуп болмак – алив хасият.
 Берген сӱзюнг унутма.
 Берген сӱзюнге де, ишинге де дурус бол.
 Берген согъар шувшувну.
 Бергенге Аллагъ берер.
 Бергенге бир де – кӱп, алгъангъа юз де – аз.
 Бергенде – берип, бермегенде – тартып алып.
 Бергенден алгъан чомарт.
 Бергенден берип алып, бермегенден тартып чыгъарып ала.
 Бергенден берип, бермегенден чыгъарып ала.
 Бергенден кӱайтаргъан – чомарт.
 Бергенинг зая гетмес – яшыргъанынг тас болур.
 Бергенинг зая гетмес.
 Бергенни «баракалла» айтып алма унутма.
 Бергенни алмагъан – авлия.
 Бергенни бетине кӱарамай.
 Бергенчеге сӱз – сени кӱулунг; берген сонг, сен сӱзню кӱулусан.
 Бере турсанг – сагъа гюч, бир бермесенг – бары да пуч.
 Берген – халкъгъа ярагъан.
 Береген адам бетинден билинир.
 Береген кӱолгъа Аллагъ да бере.
 Береген кӱолум – алагъан, береген – халкъгъа ярагъан.
 Береген кӱолум – алагъан.
 Берегенде ал – урагъанда кӱач // Берегенден ал – урагъандан кӱач.
 Бережекге алгъан этингни берегенде сюеклери йыртар бетингни.
 Бережекге ички ичген эки гюн эсирир.
 Бережекге ички ичген эки керен хумар болур.
 Берекет артмас, эринчек бусанг.
 Берекет берсин.
 «Берекет берсин», – деген ерде, берекет болур.
 Берекет гъаракатдыр.
 «Берекет кӱайда алгъасайсан»? – дегенде, – бирлик бар ерге», – деген.
 Берекетге – берекет, гъаракатгъа – гъаракат.
 Берекетге – берекет.
 Берекетни башы – бирлик.
 Берекетни бек ая.
 Берекетни еримен – хадири билгенге берермен.
 Берер кӱолу – бек.
 Берип яман болгъунча, бермей яман бол.
 Берип яман гӱрюнгюнге, бермей яман гӱрюн.
 Берип яхшы гӱрюнгюнге, бермей яман гӱрюн.
 Бет бетге кӱараса – бет ерге кӱарар.
 Бет билдире юрекни кӱарасын да, агъын да.

Бет билдире юрекни кьарасын яда агъын, огъар кьарап билмеге боласан кьалгъан ягъын.

Бет гёрсе, юз уялар.

Бетге айтганны юзю – ярыкъ.

Бетге макътав халкъ ичинде макъталмай.

Бетгёрдюню бети ёкъ.

Бетгёрюшлюк этеген заманда ат тартар – баш урмас.

Бетде – кьулакъ, тамда – гёз.

Бетер гетсе де, бет кьалар.

Бетеринден Аллагъ сакъласын.

Бетерни де бетери бар.

Бети алив – башгъа, негети алив – башгъа.

Бети кьучакълар – юреги бичакълар.

Бети кьызарганны юреги яман болмас.

Бетин гёргенде кьучакълай – артын бергенде бичакълай.

Бетин гёрсе, кьучакълай – артын берсе, бичакълай.

Бетин сатгъан намусун да сатар.

Бетинг кыйшыкъ буса да, анангны оьпкелеме.

Бетингни беземе – гъакъылынгны безе.

Бетингни сатма – малынгны сат.

Бетинден кьучакълай – артындан бичакълай.

Бетинден кьучакълап – артындан бичакълап.

Бетине айтгъангъа айып ёкъ.

Бетине айтганны айыбы ёкъ.

Бетине айтганны юзю – ярыкъ.

Бетине айтганынгны айыбы болмас.

Бетине ачув этип, тонун отгъа салгъан болгъан.

Бетине бал ягъа – артындан хола ташлай.

Бетине кюлеп тура – артындан бичакъ ура.

Бетине макътама – артындан сёкме.

Бетине макътап, артындан сёкме.

Бетни аливлюгю – къаш, уйню аливлюгю – яш.

Бетсиз адам – уятсыз.

Бетсизге бет этме – этсенг, бурулуп гетме.

Бетсизге бет этме.

Бетсизге хатир этме.

Беш бармагъы – беш гиши.

Беш бармагъынг – беш тюрю.

Беш бармакъ да тенг болмас.

Беш бармакъ да тенг тюгюл.

Беш бармакъгъа тюшген кьутулмас.

Беш бармакъдай таныйман.

Беш бармакны бирин гессенг, бары да аврур.

Беш беш болмас, вазир билимли болмаса.

Беш керен оьлче – бир керен бич.

Беш тавукъгъа – бир хораз.

Беш юхлап, бир тюш де гёрмедим.

Беш юхлап, бир тюшюмде гёрсем де кайырмайман.
 Беш юхласам да, бир де тюш гөрмедим.
 Бешге баш болгандан эсе, он бешге аяк болган – яхшы.
 Бешик баву – белинде, эмчек сютю – эрнинде.
 Бешикте кыз сал – сандыкга мал сал.
 Бешиктеги бала беш тюрленер.
 Бешиктеги баланы бек болурун ким биле – кырындагы баланы хан болурун ким биле?
 Бешиктеги баланы ким болурун бирев де билмей.
 Бешиктеги баланы ким болурун ким биле?
 Бешиктеги беш тюрю // Бешиктеги беш тюрленер.
 Бешиктегине тийме: бетингни юлкяр.
 Бешиксиз уйде берекет ёк.
 Берме бакса, эгиз-эгиз – алма бакса, сегиз-сегиз.
 Берме малынг болмасын – тилинде балынг болсун.
 Берме малынг ёк буса, тилинде балынг ёкму?
 Берме суймесе, алганга будай яяр.
 Берме суймесе, суюпге будай яяр.
 Бермеге малынг болмаса да, тилинде балынг болсун.
 Бермеге суймеген арканына тари яя.
 Бермеге суймесе, арканга будай яяр.
 Бермеген кюл алмас.
 Бермегени берип уялт // Бермегенге берип уялтар // Бермегени берип утандырыр.
 Бермегени берип уялт.
 Бермес кызы багасы – гючлю.
 Бермесни ашы бишмес, бишсе де, кызан тюшмес.
 Бермесни ашы бишмес.
 Бермесни иши битмес.
 Бермесни иши битмес – кызаны отдан тюшмес.
 Бермесни кызаны отдан тюшмес.
 Берсе – ашар, кюйса – яшар.
 Берсенг – аларсан, барсанг – гөрерсен.
 Берсенг – аларсан, эксенг – оарсан.
 Берсенг – аларсан, сюрсенг – чачарсан.
 Берсенг – аларсан, чачсанг – оарсан.
 Берсенг – аларсан.
 Берсенг, аларсан – чачсанг, оарсан.
 Бёдене сувга гирмей – чабак сувдан чыкмай.
 Бёдене сувга гирмес – дувадак сувдан чыкмас.
 Бёдене сувга гирмес.
 Бёденени сойса да, хасапчы сойсун.
 Бёденени ую ёк, кайда барса, – бытбылдык.
 Бёденени ую ёк.
 Бёденени эби ёк, кайда барса, сыйы ёк.
 «Бёрк» дегенде боз яраша – гыливага кюз яраша.
 «Бёркюн гелтир» десенг, башын гелтире.

«Бёрю бар» деп ормангъа бармай турмас.
 Бёрк алмакъ бар – баш алмакъ ёкъ.
 Бёрк гийгенлер барысы да эр болмас – явлукъ байлагъанлар бары да къатын болмас.
 Бёрк гийгенлер барысы да эр болмас.
 Бёрк гъакъыл бермей – чепкен чарх бермей // Бёрк гъакъыл бермес – чепкен чарх этмес.
 Бёрк гъакъыл бермес.
 Бёрк ургъанда, къыз йыгъылмаса, къызны эрге берип тайдыр. [Терик диалект].
 Бёркге баш тап, чарыкъгъа – аякъ.
 Бёркге къарама – бёркню тюбюндегине къара // Бёркге къарама – ону тюбюндеги башгъа къара // Бёркюне къарама – бёркню тюбюндеги башгъа къара.
 Бёркге салгъан булан бёрю бала ит болмас.
 Бёркюню бёркю йыртыкъ болур.
 Бёркю яманны бети де – яман.
 Бёркюн алып гел десе, башын да алып геле.
 Бёрю агъачлыкъдан къоркъмас.
 Бёрю азыгъы – боранда.
 Бёрю аманатгъа чабар.
 Бёрю арыкълыгъын билдирмес.
 Бёрю атар – бёркюнден белгили.
 Бёрю атарны – бёркюнден.
 Бёрю ач бара буса да, «гъай, гавур!» – токъ бара буса да, «гъай, гавур!»
 Бёрю ач бара буса да, «токъ бара» дейлер.
 Бёрю ач бара буса да, токъ гёрюнюр.
 Бёрю ач буса да елкесин гёрсетмес.
 Бёрю ачлыгъын итге билдирмес.
 Бёрю ашамагъан эчки Каабагъа барар.
 Бёрю ашамагъан эшек гъажгъа барар.
 Бёрю бар ерде къоянгъа гюн ёкъ.
 Бёрю бёрюню ашамай – адам адамны ашай.
 Бёрю бёрюню ашамас.
 Бёрю бёрюню оьлтюрмей – адам адамны оьлтюре.
 Бёрю бёрюню оьлтюрмес.
 Бёрю бир гёзю булан юхлар.
 Бёрю боранлы гече айланар.
 Бёрю боранлы гюн къутурур.
 Бёрю булан дос бусанг, итинг янынгда болсун.
 Бёрю гёрмеген бузав бёрюден къоркъмас.
 Бёрю гюнагъдан терисин берип къутулур.
 Бёрю де адашгъан малны ашар.
 Бёрю де ач къалмасын, эчки де ашалмасын.
 Бёрю де янгызны хаба.
 Бёрю де, итлер де ярашса, къотанда къойлар къалмас.
 Бёрю итден къоркъмас, тек ону гъаплагъанын суймес.
 Бёрю итден къоркъмас.
 Бёрю йыгъар – бёркюнден белгили.

Бёрю къарангыны сююр.
Бёрю къартлыгында чычкъанчы болур.
Бёрю къой болмас.
Бёрю къойгъа ёлдаш болмас.
Бёрю къойдан тоймас – адам уьйден тоймас.
Бёрю къойдан тоймас.
Бёрю къош итлер булан ярашса, къотанда къойлар къалмас.
Бёрю къылыгыын ташламас.
Бёрю къылын ташласа да, къылыгыын ташламас.
Бёрю къынын атса да, къылычын атмас.
Бёрю малдан тоймас.
Бёрю ормандан къоркъмас.
Бёрю оьзю тойса да, гёзю тоймас.
Бёрю оьзюню азыгыын оьзю табар.
Бёрю оьлтюрюп болагъан – бёркюнден белгили.
Бёрю сиривге гирсе, къуру чыкъмас.
Бёрю сиривге гирсенг, Айгъа улу.
Бёрю сыртын гёпдюрюр: билдирмес итге арыгыын.
Бёрю тапгъан – бёрюге.
Бёрю тойгъан сонг къутура.
Бёрю токъ болмас.
Бёрю тюгюн алышдырса да, къылыгыын къоймас.
Бёрю тюгюн ташласа да, къылыгыын ташламас.
Бёрю юрюген ёл булан баласы да юрюр.
Бёрю, къозуну къызгъанып, оьзю ашагъан.
Бёрюге азыкъ берсенг, тишин сындырып бер.
Бёрюге гече де, гюн де – бир.
Бёрюге де болмай гъаман байрам.
Бёрюден къойчу болмас.
Бёрюден къоркъгъан гъав этмес – янгыз терек бав этмес.
Бёрюден къоркъгъан гъав этмес.
Бёрюден къоркъгъан гъавгъа чыкъмас.
Бёрюден къоркъгъан къой сакъламас.
Бёрюден къоркъгъан къой этмес – оьлюмден къоркъгъан той этмес.
Бёрюден къоркъгъан къой этмес.
Бёрюден къоркъгъан мал сакъламас.
Бёрюден къоркъгъан ормангъа бармас.
Бёрюден къоркъгъан ормангъа гирмес.
Бёрюден сыпгъырылгъан къой бёрюге къачар.
Бёрюлени арасына гирдинг буса, улурсан.
Бёрюлени арасына гирсенг, бёрю йимик улурсан.
Бёрюлени арасына гирсенг, бёрюче улурсан.
Бёрюлени арасына тюшсенг, бёрюче улурсан.
Бёрюлер булан турсанг, бёрю йимик улурсан.
Бёрюлер де белги сала дазуvgъа.
Бёрюню авзу ашаса да – къан, ашамаса да – къан.
Бёрюню авзу къачан да – къанда.

Бёрюню авзу тойса да, гёзю ач болур.
 Бёрюню авзуна кьан тийген.
 Бёрюню азгъаны чычкъан тутар.
 Бёрюню азманы чычкъан тутар.
 Бёрюню азманы чычкъанчы болур // Бёрюню азгъаны чычкъанчы болур.
 Бёрюню азыгъы – боранда.
 Бёрюню азыгъы – ёлда.
 Бёрюню айнытсанг, оьзюнгни хабар.
 Бёрюню аягъы тойдура.
 Бёрюню баласы бёрю болур.
 Бёрюню баласы да – бёрю.
 Бёрюню баласы кьарнында улур.
 Бёрюню бир гюню – ач, бир гюню – токь.
 Бёрюню гючу – бойнунда // Бёрюню гючу бойнундадыр.
 Бёрюню гючу – тёшюнде, гишини гючу – ишинде.
 Бёрюню гючу – тёшюнде.
 Бёрюню гючу – тишинде, адамны гючу – ишинде.
 Бёрюню кьаргъышы кьойгъа етмес.
 Бёрюню кьарнын аягъы асырыр.
 Бёрюню кьойчу этген – сиривде кьойлар битген.
 Бёрюню кьойчу этгенде йимик.
 Бёрюню кьойчу этмес.
 Бёрюню кылычы – авзунда.
 Бёрюню насиби – аякъларында.
 Бёрюню нечакъы ашатсанг да, ит болмас.
 Бёрюню одаман этсенг, гьазир бир кьой тилер.
 Бёрюню сёйлесе, бёрю геле // Бёрюню сёйлегенде, бёрю геле.
 Бёрюню сёйлесе, бёрю гелер, ийис алып гелгендей.
 Бёрюню сёйлесе, бёрю чыгъар.
 Бёрюню сёйлесе, кьулагъы гёрюнюр.
 Бёрюню сыдырып, тюлкую тери гийдирген булан, бёрюлюгюн ташламас.
 Бёрюню терисин алагъанда да, гёзлерин кьойлагъа аралта болгъан.
 Бёрюню тоюна барсанг, бёрюбасарынгни да алып бар.
 Бёрюню тюгю тёгюлсе де, тишлери тёгюлмей.
 Бёрюню янында оьсген ит кьой тутар.
 Биз алгъынча кьараса, мишике мююз битгинче кьалар бугъай.
 Биз гоймесек, халкъ янмас.
 Биз де батыр болурбуз.
 Биз де киши³⁴ болурбуз, атгъа кишен саларбыз. [*Гъайдакъ диалект*].
 Биз де кьатын болурбуз, кьапгъа тари саларбыз.
 Биз де уллу болурбуз, атгъа кишен саларбыз – бугюн ярлы бусакъ да, бир гюн бай да боларбыз.
 Биз де уллу болурбуз, атгъа кишен саларбыз.
 Биз кьайтармасакъ да, Аллагъ кьайтарар.
 Биз кьакъылладыкъ – булар кьозлап кьутулду.

³⁴Киши – гиши.

Биз къакъылладыкъ – олар къозлады.
 Биз нечик болсакъ, олар да биздей болуп табылып.
 Биз этгенни этмегиз – биз айтгъанны этигиз. (*Молланы сёзю*).
 Биз ялласакъ да, ярар – артыбыздан гелегенлер бишмесин.
 Бизге де бир гюн гелер // Бизге де гелер бир гюн.
 Бизге де бир гюн тувар // Бизге де тувар бир гюн.
 Бизге де тувар бир хадиргюн.
 Бизге дегенде шакъысы битген.
 Бизге дейген къыз анасындан тувмагъан.
 Бизге шулай буюргъандыр.
 Бизге шулай язгъандыр.
 Бизде де болур балыкъ – биз де болурбуз тарыкъ.
 Бизде де болур балыкъ – биз де этербиз янгылыкъ.
 Бизде де болур балыкъ – сизге де болур тарыкъ.
 Бизин абзарда да байрам болур.
 Бизин абзарда да той болур.
 Бизин Акъай да, сизин Токъай да йимик.
 Бизин гемелени елкенлерине эшеген ел – бир.
 Бизин къазан да, сизин улакъ да теппе-тенг.
 Бизин орамда да байрам болур.
 Бизин сүймейгенлени гётюнде кирпичи къозласын.
 Бизин тавукъ къорт салса, савлай авул эшите – хоншуну байталы къозласа, бирев де эшитмей.
 Бизин тишибиз тутмагъанны халкъны эрни тутмай.
 Бизин тойгъа – бизин харс.
 Бизин тойда биз бийимесек, ким бийир?
 Бизни йимик, сюнкую де къапда яшынмас.
 Бизни къапда яшырып боламы?
 Бизни къапда яшырып болмай.
 Бий – атындан белгили.
 Бий – бёрю, бийче – тюлкую.
 Бий – бёрю, бийче – тюлкую: бийге инанма – сувгъа таянма.
 Бий – сёзюнден белгили.
 Бий айтгъангъа мадар ёкъ.
 Бий баласы бийге ошар.
 Бий билгенни къул да биле – айтмагъа къарыву ёкъ.
 Бий билгенни къул да биле.
 Бий билгенни къул билип. [*Гъайдакъ диалект*].
 Бий болар эдинг, бийден тувгъан бусанг.
 Бий булан давлашсанг да, къулу булан давлашма.
 Бий булан эришме: ондан озуп болмассан.
 Бий буса да герекмей, очагъы сувукъ буса.
 Бий кёп болса, дав кёп болур.
 Бий къардаш излемес.
 Бий озьденге таянар – озьден бийге инанар.
 Бий юрюр асгер башлап, садакъ бичер къарышлап.
 Бий юрюр асгер башлап.

Бийге инанма – сувгъа таянма.
 Бийден тувгъан бий болмас – яхшы тувгъан бий болур.
 Бийи бийик буса, къулу къутас³⁵ болур.
 Бийик тебеге минсенг, гёзюнг ачылыр – яхшы адам булан сёйлесенг, гёнгюнг ачылыр.
 Бийим тюгюл – сатмас, эрим тюгюл – салмас.
 Бийиме билмей бусанг, тойгъа барма.
 Бийип билмеген тойдан къачар // Бийип билмейген тойдан къачар.
 Бийкесини гъалын тавкеси билир.
 «Бийлемей», – деген – бир сёз.
 Бийлени бий болмагъы элдендир – тереклени чайкъалмагъы елдендир.
 Бийлени бий болмагъы элдендир.
 Бийни ачындан итни тогъу яхшы.
 Бийни – алдындан, эшекни артындан оџтме.
 Бийни бийкеси де къувурур.
 Бийни сёзю – тёрели.
 Бийни сёзю сёздюр.
 Билген – оџр, билмеген – ер.
 Билген адам билимин оџзгелерден къызгъанмас // Билген адам билимин башгъалардан къызгъанмай.
 Билген адам къолу булан къоян авлар.
 Билген билгенин ишлер – билмеген бармагъын тишлер.
 Билген билгенин ишлер – билмеген билегин тишлер.
 Билген билгенин ишлер.
 Билген билгенин сёйлер – гёрген гёргенин сёйлер.
 Билген билгенин сёйлер.
 Билген билгенин этер.
 Билген билимине таянар.
 Билген билимине таянар – билмеген билегине таянар.
 Билген билип чыгъар – билмеген билегин гётерип чыгъар.
 Билген бир айтар.
 Билген бирни айтар – билмеген бешни айтар.
 Билген бирни айтар – билмеген юзню айтар.
 Билген битдирир – билмеген ярты ёлда къояр.
 Билген де – бир, гёрген де – бир.
 Билген де сёйлей – билмеген де.
 Билген дёрт байлар – билмеген дерт байлар.
 Билген ишлеп ашар – билмеген бармагъын сорар.
 Билген ишлер – билмеген бармагъын тишлер.
 Билген минг балагъдан къутулгъан.
 Билген озар – билмеген тозар.
 Билген охур – билмеген тохур.
 Билген оџзю эте – билмеген уџйрете.
 Билген сёзюнг айт – билмес сёзден къайт.

³⁵ **Къутас** – атлыны бёркюн яда атны бойнун беземек учун къолланагъан атны къуџругъундан алынган акъ тюк байлам.

Билген сув ичер – билмеген ув ичер.
 Билген тилинг – айрылмас ашынг.
 Билгенге бир де – таман.
 Билгенге бир сёз етер, билмегенге минг сёз де – аз.
 Билгенге бир сёз таман – билмегенге юз сёз де – аз.
 Билгенге бир сёз таман.
 Билгенге яшав – чуду, билмегенге – тахана.
 Билгенге яшав – чуду.
 Билгенинг – бир тогъуз, билмегенинг – токъсан тогъуз.
 Билгенинг – отуз, билмегенинг токъсан тогъуз.
 Билгенинг тогъуз буса, билмегенинг – он.
 Билгенинг элден аяма.
 Билгенингден билмейгенинг – кёп, гёргенингден гёрмегенинг – кёп.
 Билгенингден билмейгенинг – кёп.
 Билгенингни айтма – гереклини айт.
 Билгенингни сёйлеме – не сёйлейгенингни бил.
 Билгенлер бийип чыгъа – билмегенлер зонкъуллай // Билгенлер бийип къайта – билмегенлер зонкъуллай.
 Билгенни баласы билген. *(Ана къаргъа баласына: «Эки чокъуп бир къарарсан», – деген. Баласы: «Бир чокъуп, эки къарасам, нечик болур?» – деп сорагъан анасына. «Гъай, билгенни баласы билген», – деп жавап берген баласына ана къаргъа).*
 Билгенни билеген эслер.
 Билгенни къолу къарны яндырыр.
 Билгенни сёйле – билмегенингге тынгла.
 Билгенни сюелер – билмегенни уйретелер.
 «Билдим» деп тутулдум – «билмедим» деп къутулдум.
 Билдирип гелген явдан къоркъма.
 Билдирип гелген явдан къоркъма – билдирмей гелген явдан къоркъ.
 Билдирмей гелген явдан къоркъ.
 Биле бусанг да, сора.
 Биле бусанг да, сорай тур.
 Биле бусанг да, сорап эт.
 Биле туруп алданма.
 Билеген билмейгенни уйретеген адат.
 Билеген билмейгенни уйретер.
 Билеген бирни айтар – билмейген юзю айтар.
 Билеген булан билмейген бир болмас.
 Билеген булан билмейген тенг болмас.
 Билеген минг балагъдан къутулур.
 Билеген оъю эте – билмейген оъзгеге тапшура.
 Билеген оъю эте – билмейгенни уйрете // Билеген оъю эте – билмейменге уйрете.
 Билеген оъю этер.
 Билеген сёзюнг айт – билмейген сёзюнгден къайт.
 Билеген сёйлемей – сёйлейген билмей.
 Билегенге сюйрюжибин де саз, билмейгенге накъыра-зурнай да – аз.

Билегенингден билмейгенинг – кѣп.
 Билегенингни иште гѣрсет.
 Билегенингни озгеге уйрет – билмейгенингни уйрен.
 Билегенингни сѣйле – билмейгенинге тынгла.
 Билегенингни сорама.
 Билегенни билмейген тенги болмас.
 Билегенни янында билмейген болмай.
 Билеги гючлю бирни йыгъар – билими гючлю мингни йыгъар.
 Билеги гючлю бирни йыгъар – досу кѣп мингни йыгъар.
 Билеги зор бирни йыгъар – билими зор мингни йыгъар.
 Билегинге таянма – билиминге таян.
 Билегинге таянма – юрегинге таян.
 Билегине къарама – юрегине къара.
 Билезигинг – алтын, юрегинг – салкъын.
 Билек бирни йыгъар – билим мингни йыгъар.
 Билек булан битмеген билим булан битер.
 Билек енгмегенни билим енгер.
 Билек йыкъмасны билим йыгъар.
 Билек ярагъа от – дарман, юрек ярагъа сѣз – дарман.
 Билекге бакъма – юрекке бакъ.
 Билекден билек – гючлю.
 Билекден билим – гючлю.
 Билекден де бар – юрекден де.
 Билекден юрек – гючлю.
 Билекли бирни йыгъар – билексиз мингни йыгъар.
 Билекни гючю – билекде.
 Билемеген – билев тюгюл, ишлемеген – гиев тюгюл.
 «Билемен», – деген – тутулур, «билмеймен», – деген – къутулур.
 Билим – акъчадан багъа, итти болат хынжалдан.
 Билим – акъчадан багъа, хынжалдан итти.
 Билим – акъчадан багъа.
 Билим – ачгъыч насипге.
 Билим – байлыкъ гѣзлерингни ачагъан.
 Билим – байлыкъ.
 Билим – бары да халкъгъа ортакъ.
 Билим – битмейген байлыкъ.
 Билим – битмейген хазна.
 Билим – гъакъыл чырагъы.
 Билим – гъакъылыны яртысы.
 Билим – гъакъылына гѣре, байлыкъ – насибине гѣре.
 Билим – гъакъылына гѣре.
 Билим – гюнлюк къонагъы, гъакъыл – есси мийини.
 Билим – гючде, гюч – билимде.
 Билим – девлетден къыйматлы.
 Билим – денгиз, гъакъыл – къайыкъ.
 Билим – дюньяны ярыгъы.
 Билим – ирис азыгъы.

Билим – китапда.
 Билим – кѳуш, гѳакѳыл – кѳанат.
 Билим – охувдан.
 Билим – оѳмюр азыгѳы.
 Билим – оѳмюр чырагѳы.
 Билим – оѳрлюкнѳю ачгѳычы, даражангнѳы батгѳычы.
 Билим – рызкѳы кѳазыгѳы.
 Билим – сѳнмейген чыракѳ.
 Билим – тавдан бийик.
 Билим – элге, сув – ерге.
 Билим – янып турагѳан чыракѳ.
 Билим – яшавнѳ гѳюзгѳюсѳю.
 Билим адамнѳы кѳанатыдыр.
 Билим акѳчагѳа гелмей – кѳаст булан геле.
 Билим акѳчадан багѳа, итти болат хынжалдан, топдан да гѳючлѳю, амма гѳючлѳю
 тѳюгѳюл ажжалдан.
 Билим алма сѳюегенге ѳл – ачыкѳ // Билим алма сѳюеген адамгѳа ѳллар – ачыкѳ.
 Билим алмагѳа кѳыйын – билим бермеге дагѳы да кѳыйын.
 Билим алмагѳа кѳыйын – билим бермеге эки кѳабат кѳыйын.
 Билим алсанг, билип ал.
 Билим алтынѳан багѳадыр // Билим алтынѳан багѳалыдыр.
 Билим алыв – ине булан кѳую кѳазыв.
 Билим алывнѳы бешикѳен башла.
 Билим ат болуп да чабар, кѳуш болуп да учар.
 Билим байлыкѳдан тѳюгѳюл, – охувдан.
 Билим билекге гѳюч бере.
 Билим болмай, илму болмас.
 Билим гелер – ачув гетер.
 Билим гетмес.
 Билим ерде кѳалмас.
 Билим кѳая тешер.
 Билим насип берер, ѳл гѳѳрсетер.
 Билим насип гелтирер.
 Билим насипли эте.
 Билим сатылмай – охуп табыла.
 Билим сатылмай.
 Билим тавланы тешер.
 Билим тоздурмас.
 «Билим» деген – гѳючдѳюр, «гѳюч» деген де – билимдир.
 Билимге – яхшы ѳл.
 Билимде – гѳюч.
 Билимден артыкѳ байлыкѳ ѳкѳ.
 Билимден уллу байлыкѳ болмас.
 Билимден уллу хазна ѳкѳ.
 Билими аз сынавда билинир.
 Билими азны авзунда – кирит.
 Билими бар – гѳакѳылы ѳкѳ, гѳакѳылы бар – билими ѳкѳ.

Билими бар – ғыақылы ёкь.
 Билими бар башғы балағы гелмес.
 Билими бар ғыар балағыдан кьутулур – билими ёкь минг балағығы тутулур.
 Билими бар ғыар балағыдан кьутулур.
 Билими бар минг балағыдан кьутулур.
 Билими бар хор болмас.
 Билими барғыа «яш» деме – билими ёкьғыа «баш» деме.
 Билими ёкь минг балағығы тутулур.
 Билими ёкьғыа гюн де – тун.
 Билими ёкьну авзунда – кирит.
 Билими ёкьну насиби ёкь.
 Билимин яшыргьан оьзю – билимсиз.
 Билиминг буса, озарсан – билимсиз бусанг, осалсан.
 Билиминг буса, озарсан.
 Билиминг оьссе, тилинг де оьсер.
 Билиминге ғыақыл кьуй.
 Билимине гёре юрюшю.
 Билимли – зор, билими ёкь – кёр // Билими бар – зор, билими ёкь – кёр.
 Билимли – чыракь, билимсиз – чолакь.
 Билимли билип ишлер – билимсиз бармағын тишлер.
 Билимли билип ишлер.
 Билимли болмағыа – тынч, адам болмағыа – кьыйын.
 Билимли гиши мингни йығыар.
 Билимли кьатын башғы кьарар – билимсиз кьатын яшғы кьарар.
 Билимли мингни енгер – билимсиз бирни енгер.
 Билимли мингни енгер.
 Билимли оьлмес – билимсиз гёрмес.
 Билимли оьлмес – билимсиз гюн гёрмес.
 Билимли оьлсе, кағызда хаты кьалар – билимсиз оьлсе, ишлеген заты кьалар.
 Билимlige бир айт – билимсизге минг айт.
 Билимlige дюнъя – ярыкь, билимсизге – кьарангы.
 Билимlige дюнъя – ярыкь.
 Билимлини билими юғыар – билимсизни неси юғыар?
 Билимлини билими юғыар.
 Билимлини дюнъясы – ярыкь.
 Билимлини ёлу – кьысғыа, гёзлери – итти.
 Билимлини ёлу – кьысғыа.
 Билимлини туну – гюн, билимсизни гюню – тун.
 Билимлини янында билимсиз болмас.
 Билимни гючлюсю – адамлыкь.
 Билимни дазусу ёкь.
 Билимни дюнъясы – ярыкь.
 Билимни кьадары сынагда билинир.
 Билимни оьзеги – иман.
 Билимни сатып алмай, кьазып ала.
 Билимни тамуру – аччы, емиши – татли.
 Билимни тюбю ёкь // Билимни тюбю болмай.

Билимни элден изле – алтынны ерден изле.
 Билимни элден изле.
 Билимсиз адам – тилсиз гъайван.
 Билимсиз бир иш де бажарылмай.
 Билимсиз бир яшар – билимли минг яшар.
 Билимсиз бирни гёрсе, билимли мингни гёрюр.
 Билимсиз бирни йыгъар – билимли бешни йыгъар.
 Билимсиз бирни йыгъар – билимли мингни йыгъар.
 Билимсиз бирни йыгъар, билимли – мингни.
 Билимсиз гишиге иш ёкъ – илмусуз гишиге аш ёкъ.
 Билимсиз гишиге иш ёкъ.
 Билимсиз иш болмас – ишсиз билим болмас.
 Билимсиз иш болмас.
 Билимсиз иш юрюмес.
 Билимсиз молладан уьстюне юк юкленген эшек – яхшы.
 Билимсизге бир гюн гелер: билимсизлик огъар биздей чанчылыр.
 Билимсизге инам ёкъ – гьонерсизге къуванч ёкъ.
 Билимсизге иш ёкъ.
 Билимсизлик – гёзлери байлангъандан да яман.
 Билимсизлик – пакъырлыкъдан бетердир.
 Билимсизликде оьтген оьмюр – оьмюр тьююл.
 Билмеген айып этмес.
 Билмеген эрнин хабар.
 Билмегенге айып тьююл – билме сюймейгенге айып.
 Билмегенге билдирген – оьксюзге гёлек этген булан тенг.
 Билмегенге билдирмек борчдур билегенлеге.
 Билмегенден билген – яхшы.
 Билмегенин сорап уьйренген алим.
 Билмегенни «билдим» деме,
 Билмегенни билеги аврутмай.
 Билмей алма ерингни – ямангъа айтма сырынгны.
 Билмей турма черингни – кимге де чечме сырынгны.
 Билмей турма черингни – ямангъа чечме сырынгны.
 Билмей этсенг – бир гюнагъ, билип этсенг – минг гюнагъ.
 Билмей этсенг, – бир терслик, билип этсенг, – минг терслик.
 Билмей этсенг, бир гюнагъ – билип этсенг, минг гюнагъ.
 Билмейген билегенге сорар // Билмейген билегенден сорар.
 Билмейген де – бир, тувмагъан да – бир.
 Билмейген дели тьююл – айтгъанны англамайгъан – дели.
 Билмейген дохтур жан алар.
 Билмейген ёлдан юрюмес.
 Билмейген ишге гиришме.
 Билмейген ишге урунма // Билмейген ишинге урунма.
 Билмейген ишингни этме.
 Билмейген минг балагъгъа ёлугъур – билеген минг балагъдан къутулур.
 Билмейген минг балагъгъа ёлугъур.
 Билмейгенге айып ёкъ – билме сюймейгенге айып.

Билмейгенге айып ёкъ.
 Билмейгенге билдирме борчдур билегенлеге.
 Билмейгенин «билдим» демес.
 Билмейгенин сорамакъ – адамлыкъ.
 Билмейгенин сорап уйренген алим.
 Билмейгенингге билемен деме.
 Билмейгенингни билегенден сора // Билмейгенинг билегенге сора.
 Билмейгенингни билегенден сора: сорамасанг, сагъа зарал.
 Билмейгенингни сорамакъ – айып тюгюл.
 Билмейгенни сорамакъ – адамлыкъ.
 «Билмеймен» деген – бир сёз.
 «Билмеймен» деген минг балагъдан къутулур.
 «Билмеймен» деген уят тюгюл.
 «Билмеймен» деп айтма – «суюмеймен» деп айт // «Билмеймен» деме – «суюмеймен» де.
 «Билмеймен», – деген – бир сёз, «билемен» – деген – минг сёз // «Билмеймен» – бир сёз, «билемен» – минг сёз.
 «Билмеймен», – деген бир сёз, «билемен», – деген минг сёз; «гёрмедим», – деген бир сёз, «гёрдюм», – деген минг сёз.
 Билмейменни башы аврумай.
 Билмек – бир гюнер, билдирмек – эки гюнер.
 Билмемек – айып тюгюл, уйренмемек айыпдыр.
 Билмесенг, билгенден сора.
 Билмеслик бир илмуда да болмай – толгъан савут бирдагъы толмай.
 Билмесни башы авуртмас.
 Билмесни бели авуртмас.
 Билмесни билеги авуртмас.
 Билмесни юреги авуртмас – къырыйындагъыны юреги аврур.
 Билмесни юреги авуртмас (аврумас).
 Бир – аз, минг етишмей.
 Бир – алгъа, беш артгъа къара.
 Бир – алгъа, бир артгъа къара.
 Бир – налына, бир – мыхына.
 Бир – уллугъа, бир гиччиге тынгла.
 Бир авлия суал берме башласа, он гъакъыллы ону эбинден гелмес.
 Бир авлия уъч гъакъыллы ашайгъан чакъы ашны ашар.
 Бир авуздан чыкъгъан минг авузгъа яйылыр.
 Бир авуздан яз да, буз да чыгъа.
 Бир авулда минг къардашынг болгъунча, гъар авулда бир къардашынг болгъан – къолай.
 Бир агъаргъан акъ сакъаллар къаралмас // Бир агъаргъан сакъал къайтара къаралмажакъ.
 Бир агъач печде де янмас.
 Бир агъачдан кюрек де, балкъашыкъ да этиле.
 Бир агъмакъны соравуна он эки гъакъыллы жавап берип болмай.
 Бир адам якъгъан отгъа онав исинир.
 Бир адамгъа эки алдангъан – дели.

Бир адамгъа эки керен алдангъан – дели.
 Бир адамдан агълю болмас.
 Бир адамны хатасы булан минг адам азап чегер.
 Бир адамны эки гёзю.
 Бир ай болжалдан борч төленмеге тарыкъ.
 Бир ай минмей, атынгны макътама.
 Бир айт – пир айт.
 Бир айтгъанны эки айтма.
 Бир айтдырып этсенг, – сен этген, эки айтдырып этсенг, – мен этген.
 Бир алдангъан минг алданар.
 Бир алдатгъан минг алдатар.
 Бир алдатып къутулсанг да, экинчилей къутулмассан.
 Бир алим юз авамны енгер.
 Бир ат оьлген деп, кериван гери къайтмас.
 Бир ата он баланы багъар – он бала бир атаны талар.
 Бир атгъа – бир къамучу.
 Бир атгъа бир къамучу – таман.
 Бир атгъа эки хамут салынмас.
 Бир атгъа эки юген герекмей.
 Бир атгъа эки юген салынмай.
 Бир атны себебинден минг ат сув ичген.
 Бир атны хайырындан минг ат сув ичген.
 Бир атны яхшылыгындан минг ат сув ичер.
 Бир ачгъыч бар бары да киритлеге ярайгъан – арив сёз.
 Бир аччыны – бир татлиси.
 Бир аягъы – ерде, бир аягъы – кёрде.
 Бир аягъы – ерде, экинчиси – кёрде.
 Бир аягъы – онда, бир аягъы – мунда.
 Бир аягъы атлангъанча, экинчисин ит ашай.
 Бир аягъы онда болсун – бир аягъы мунда болсун.
 Бир аягъым – тёрде, бир аягъым – кёрде.
 Бир аягъын алгъанча, бир аягъын ит ала.
 Бир аягъын алгъанча, бир аягъын ит ашар.
 Бир багъана болмаса, ёлда къуйрукъ табылмас. (*Тюлкюню сёзлери*).
 Бир балтагъа минг къайракъ³⁶.
 Бир бармакъ тасма бир атлыны ёлгъа салар.
 Бир батман алтынынг болмасын – бир гесек еринг болсун.
 Бир башгъа эки язув болмай.
 Бир башда – минг умут // Бир башгъа – минг умут.
 Бир башлап бурнунгну сибир.
 Бир бетин гёрсете – бир артын гёрсете.
 Бир бетин гёрсете – бир гётюн гёрсете.
 Бир болдунг – хор болдунг.
 Бир болса да яраp – пир болса.
 Бир болсун – пир болсун.

³⁶Къайракъ – билев таш.

Бир бу гече тюгюлмю – бир бутдан эретурарбыз.
 Бир булутдан кяр да, янгур да, буз да явар.
 Бир буса да – пир.
 Бир буса да, ёкъ тюгюл; он буса да, кёп тюгюл.
 Бир буса да, пир болесун.
 Бир бутакъгъа кьонгъан юз кьушну гёрсе, мурадына ете.
 Бир бутдан тургъан кьазны йимик токътагъан.
 Бир гёз бир гёзге – душман.
 Бир гёз бир гёзню гюллей, шону учун арасына Аллагъ бурун салгъан, дей.
 Бир гезик сув да таркъаяр.
 Бир гёзлюлени элине барсанг, бир гёзюнгню кьысып юрю.
 Бир гёнгюлге эки дерт сыймас.
 Бир гёнгюлде эки сююв болмай.
 Бир гёрген – ёлдаш, эки гёрген – кьардаш.
 Бир гёрген – таныш, эки гёрген – билиш, уьч гёрген – кьардаш.
 Бир гёрген – таныш, эки гёрген – билиш.
 Бир гёрген – юз эшитгенден яхшы.
 Бир гёргенде тон – сыйлы, танышгъанда бой – сыйлы.
 Бир гертини чоелтмей авурлукъда минг ялгъан.
 Бир гиши де оьз ишине терс демес.
 Бир гиши кьазгъан кьуюдан минг гиши сув ичер.
 Бир гиши сабан артындан юрюй, етти гиши кьалакъ тутуп юрюй.
 Бир гиши тахгъа минсе, кьыркъ гиши атгъа мине.
 Бир гиши эки гишини оьлтюрсе, оьлтюрген гиши янгыз кьанлы чыгып кьалмас.
 Бир гишини азгъаны минг гишиге ув берер.
 Бир гьёкюнчсюз оьлюм болмас.
 Бир гюн – тувмакъ, бир гюн – оьлмек.
 Бир гюн алда чачсанг, бир гюн алда жьырсан.
 Бир гюн буса да, гюн гёрген – яхшы.
 Бир гюн кьалгъан – минг гюн кьалар // Бир гюн кьалгъан – минг гюн кьалгъан.
 Бир гюн кьалгъан минг гюн кьалар.
 Бир гюн сыйлагъангъа кьыркъ гюн – салам.
 Бир гюн татывсузлукъ болгъан агьлюде кьыркъ гюн берекет болмас.
 Бир гюн тувгъан бир гюн оьлюр – дюнья гёрген ахырат гёрюр.
 Бир гюн тувгъан бир гюн оьлюр.
 Бир гюн тувгъан бир гюн оьлюр: тувмакъ, оьлмек – табиятны адаты.
 Бир гюн тузун татыгъангъа кьыркъ гюн – салам.
 Бир гюнагъдан юз тува.
 Бир гюнге бара бусанг, бир жумагъа азыкъ ал.
 Бир гюнге кьалгъан иш минг гюнге кьалгъан.
 Бир гюнге оьгюз болмас – эки гюнге еси де бермес.
 Бир гюнге оьгюз де оьлмес, эки гюнге еси де бермес.
 Бир гюнлюк ёлгъа чыкъсанг, бир жумагъа азыкъ ал.
 Бир гюню – яз, бир гюню – кьыш.
 Бир гюню – яй, бир гюню – кьыш.
 Бир де башгъа болмадынг гюнлюк ялчыдан.

Бир де башгъа тюгюл сув булан яв болгъандан.
 Бир де башгъа тюгюлсен сыдырылгъан тюлкюден.
 Бир де яман сёйлемей: атив сёз булан ала.
 Бир дос кыркъ йыл сыналар.
 Бир достум – бир достум.
 Бир душман – кёп, минг кърдаш – аз.
 Бир ёлну юрюген – сокъур.
 Бир ерде ишлеп турмагъанны бири эки болмай // Бир ерде ишлеп турмагъан гишини бири эки болмас.
 Бир ерде олтурмагъан, буруп урчукъ толтурмагъан.
 Бир жавапгъа – беш жавап.
 Бир заман да йыламайгъан адам гъакъ юрекден кюлей десе, инанма.
 Бир затны айтдымы – шондан къайтыв болмас.
 Бир затны гъакъында эки керен ант этмес.
 Бир инге эки аюв сыймас.
 Бир ине гийитни³⁷ де, гебинни де тиге.
 Бир ишни экевге тапшурма.
 Бир ишчи – минг башчы.
 Бир йыгъылгъан бир турар.
 Бир йыл – иш, бир йыл – яш.
 «Бир йыл битмеген» деп, экинчи йыл сюрмей къойма.
 «Бир йыл осьмеди» деп, экинчи йыл сюрмей къойма.
 Бир йылгъа къоян тери де чыдай.
 Бир йылда эки яз болмай.
 Бир йымырткъа ашагъан, бир тавукъ ашагъандай. [*Терик диалект*].
 Бир какичи шагъарда кългъан.
 Бир кёкде эки ай болмай.
 Бир кёкде эки ай болмас – бир гёнгюлде эки сююв болмас.
 Бир керен герти сёз айтгъан эдим – огъар да инанмадыгъыз.
 Бир керен къартгъа тынгла, бир керен – яшгъа.
 Бир керен къартгъа тынгласанг, бир керен яшгъа тынгла.
 Бир керен янгылса, Аллагъ да гечер.
 Бир китап минг адамны уйрете.
 Бир къазанда эки баш бишмес.
 Бир къазыкыгъа эки ат байланмас.
 Бир къайгъы бир къайгъыны унутдуруп.
 Бир кългъан иш кыркъ йылгъа кълар.
 Бир къап туз ашамай туруп, адамны гъалын билмеге болмас.
 Бир къарасанг, хундуздай – бир къарасанг, донгуздай.
 Бир къаргъа булан кыш гелмес.
 Бир къаркъарагъа бир баш хас йимик, бир жамиятгъа да бир баш герек.
 Бир кърлыгъач яз этмес.
 Бир къартгъа тынгла, бир – яшгъа.
 Бир – къартны, бир яшны янын тут.
 Бир къатынны алдында экинчи къатынны макътама.

³⁷Гийит – кызыны той опуракълары.

Бир к̑ашык̑ ашым – к̑авг̑асыз башым.
 Бир к̑ой эки союлмас.
 Бир к̑ойдан си́рив болмас.
 Бир к̑ойдан эки тери чык̑мас.
 Бир к̑ол булан тавну йыг̑а – бириси к̑олу булан юлдуз тута.
 Бир к̑ол булан тавну йыг̑а.
 Бир к̑ол булан т̑ойме т̑ое.
 Бир к̑ол булан т̑ойме т̑оймес.
 Бир к̑ол булан т̑оюн байланмай.
 Бир к̑ол булан харс урмас.
 Бир к̑олг̑а эки харбуз сыймас.
 Бир к̑олда беш бармак̑ бар – бешев̑ю де тенг т̑юг̑ол.
 Бир к̑олдан ексенг, эки к̑олдан о́рарсан.
 Бир к̑олтук̑г̑а эки харбуз сыймай – эки к̑атынг̑а бирден кешиш де гебин к̑ыймай.
 Бир к̑олтук̑г̑а эки харбуз сыймай.
 Бир к̑олу – балда, бир к̑олу – явда // Бир к̑олу – явда, бир к̑олу – балда //
 Бир к̑олу – майда, бир к̑олу – балда.
 Бир к̑олу булан ала – бириси к̑олу булан бере.
 Бир к̑олу булан бере – бириси к̑олу булан ала.
 Бир к̑олу булан бере – экинчиси булан ала.
 Бир к̑олунг̑у ачсанг, бириси к̑олунг̑у яп.
 Бир к̑олунда – аш, бир к̑олунда – таш // Бир к̑олунда – аш, бириси к̑олунда – таш.
 Бир к̑орк̑г̑ан ит у̑ч г̑он г̑аплар.
 Бир к̑очк̑арны башын гесгинче, минг к̑ойну жаны гетер.
 Бир к̑ояндан эки тери чык̑мас.
 Бир к̑ояр, эки к̑ояр, г̑аман к̑оюв боламы?
 Бир к̑улаг̑ым эшитмей.
 Бир к̑улаг̑ындан ги́рп, бириси к̑улаг̑ындан чыг̑а.
 Бир к̑улаг̑ыны салк̑ынлыг̑ындан минг ги́шиге ер болур.
 Бир к̑уш минген терекге, бирдаг̑ы к̑уш к̑онармы?
 Бир к̑уюг̑а эки йыг̑ылг̑ан – сок̑ур, бир адамг̑а эки алданг̑ан – дели.
 Бир к̑уюг̑а эки йыг̑ылг̑ан – сок̑ур.
 Бир к̑ыз – ёк̑ к̑ыз, эки к̑ыз – эрке к̑ыз, у̑ч к̑ыз – жут к̑ыз.
 Бир к̑ыз эрге барса, к̑ырк̑ к̑ыз т̑юш г̑ёрюр // Бир к̑ыз эрге чык̑са, к̑ырк̑ к̑ыз т̑юш г̑ёрюр.
 Бир к̑ыйынны – бир тынчы, бир о̑рню – бир эниши.
 Бир к̑ыйынны – бир тынчы.
 Бир к̑ынг̑а эки хынжал сыймас.
 Бир к̑ычыв тана б̑ютюн туварны похлар.
 Бир к̑ышг̑а к̑оян тери де чыдай.
 Бир к̑ююн эки де этмей.
 Бир манатны ёг̑ундан минг манатны заралы.
 Бир ма̑на болма тарык̑ к̑ыз уланн̑ы як̑лавда.
 Бир мингсиз адам болмас.
 Бир миши́кни к̑уйруг̑у минг шаг̑арны булг̑аг̑ан.

Бир мишикни кѳуйругѳу савлай кѳотанны бузѳан.
 Бир моюѳунча, эки керен тал.
 Бир моюѳунча, эки тал.
 Бир намазѳа эки азан айтылмай.
 Бир ожакѳда бирлик ѳкѳ, бирлик ѳкѳѳа – кюрлюк ѳкѳ.
 Бир онгмаѳан ѳеч онгмас.
 Бир оѳѳюзнѳ гѳчюнден минг оѳѳюз сув ичер.
 Бир оѳпмей юрек тербенмес.
 Бир оѳрнѳ – бир эниши, бир кѳыйынны – бир тынчы.
 Бир оѳрнѳ – бир эниши.
 Бир раѳмат минг балаѳдан кѳутѳарар.
 Бир раѳму минг балаѳдан кѳутѳарар.
 Бир сабурѳа – минг хайыр.
 Бир сабурѳа – эки хайыр.
 Бир садаѳа минг балаѳны башын ѳесер.
 Бир сѳз – аз, эки сѳз – кѳп.
 Бир сѳз айтса да, айтѳаны балтаны эмен тѳпгѳчѳне урѳандай.
 Бир сѳз бир сѳзнѳ айтдырыр.
 Бир сѳз сѳек сындыра – бир сѳз сѳек ялѳай.
 Бир сѳзге чыдамаѳан кѳп сѳзлер эшитир.
 Бир сѳзде туруп болмаѳан адам бир ерде де турмас.
 Бир сѳзнѳ эшитмей кѳойсанг, минг сѳзге тынгламаѳа тѳшюр.
 Бир сѳзнѳ яманындан яс болур.
 Бир сѳзѳ бир кѳапѳа ѳирмей.
 Бир сѳзѳ бир сѳзѳне кѳыйышмай // Бир сѳзѳ бир сѳзѳне ѳелишмей.
 Бир сѳйле – минг тынгла.
 Бир сѳйле – минг эшит.
 Бир сѳйле – пир сѳйле.
 Бир сѳйле – эки эшит.
 Бир сѳйле, эки эшит: кѳпнѳ анѳларсан.
 Бир сизин орамда байрам буса, бир бизин орамда байрам болур.
 Бир сиривге – бир бѳрѳ. [*Терик диалект*].
 Бир сукара – сукара тѳѳѳл, экинчиси – зат да тѳѳѳл, учѳнчѳсѳ – мадар болур, дѳртѳнчѳсѳ – ѳьяѳѳ болур. [*Терик диалект*].
 Бир сыйырны экев савмай.
 Бир сынаѳанны минг керен сынамай.
 Бир сынаѳанынѳны экинчилей сынасанг, шайтан кѳлер.
 Бир сыналѳан яманны бирдаѳы керен сынама.
 Бир сѳрѳнген деп, чонкѳѳа тебермес.
 Бир сѳрѳнген минг сѳрѳнѳр.
 Бир тамакѳны тойдурмаѳан эки де кѳол кѳурусун.
 Бир тамчы сув хомурсѳаѳа дерия болуп ѳѳрѳне.
 Бир тамчы таш яра – бир сѳз баш яра.
 Бир тамчыдан денѳиз артмас.
 Бир тамчыдан денѳиз болмай.
 Бир тамчыдан денѳиз кемимес.
 Бир татли сѳз сав этер минг ѳѳнгѳлнѳ ярасын.

Бир таш тѣбе этмес – бир баш эл этмес.
 Бир ташгъа уьч керен сюрюнген – гъайгев // Бир ташгъа уьч керен сюрюнсенг,
 гъайгевсен.
 Бир ташдан къала болмас – бир терекден бав болмас.
 Бир ташдан къала болмас.
 Бир терекден бав болмас.
 Бир терекни гессенг, къыркъны орнат.
 Бир теридеги къой нече семирип, нече азар.
 Бир териден тон чыкъмас.
 Бир тилден бал да, ув да тама.
 Бир тойгъанынг – той йимик.
 Бир толгъан савут бирдагъы толмас.
 Бир тюкюрсе, бир бола – эл тюкюрсе, кѣл бола.
 Бир тюкюрсе, не болар – эл тюкюрсе, кѣл болар.
 Бир тюлкю етти бѣрюню алдатар.
 Бир тюшген сонг чыкъма къыйын теренден.
 Бир уллу айтгъанны эт – бир гиччи айтгъанны эт.
 Бир уллугъа тынгла – бир гиччиге тынгла.
 Бир уллуну айтгъанын эт, бир гиччини айтгъанын эт.
 Бир уллуну сѣзюн тут – бир гиччини сѣзюн тут.
 Бир умутдан минг умут чыгъар.
 Бир урлар – къутулур, эки урлар – тутулур // Бир урлагъан къутулур, эки
 урлагъан тутулур.
 Бир урлар – къутулур, эки урлар – тутулур; бири ашап къутулур, бири ялап
 къутулур.
 Бир урмакъда агъач ярылмас.
 Бир уруп, экини йыгъар.
 Бир утар – бир утдуар.
 Бир уйге – бир къатын.
 Бир уйде – эки къыз, бириси – ине, бириси – биз.
 Бир уйде олтурмагъан, будай урчукъ толтурмагъан.
 Бир хапгъан булан бѣрю де тоймас, бирдагъы хапмагъа къойчу да къоймас.
 Бир хапгъан булан ит де тоймас, бирдагъы хапма еси де къоймас.
 Бир хапсам да, бал ашайым.
 Бир хапсам да, бал хабайым.
 Бир хата бирдагъысын тартар.
 Бир хата он хатадан сакълай.
 Бир хата экинчисин тарта.
 Бир чечек яз этмей.
 Бир чечекден бав болмас.
 Бир чечекден балжибин – бал, йылан ув эте.
 Бир чечекден яз болмас.
 Бир чирик алма барысын да чирите.
 Бир чирик алма савлай терекни чирите.
 Бир чомучдан ашагъан йимик татывлу болмас.
 Бир шагъат – шагъат тюгюл.
 Бир шариги етишмей.

Бир эди зурнайым, эки болду шувшувум.
 Бир эди кьомузум – эки болду дынгылым.
 Бир элни неси бар – эки элни сеси бар.
 Бир эсги дос – янгыны экисинден артыкъ.
 Бир эсги дос эки янгыгъа тие.
 Бир эшит – эки тынгла.
 Бир юрекде эки сюювге ер ёкъ.
 Бир ялгъан айтгъан къурдашынгны дагъы да ялгъаны чыкъмай къалмас.
 Бир ялгъан айтсанг, экинчилей тюз сёзюнге де инанмас.
 Бир ялгъан бир ялгъанны ачар.
 Бир яман гюнню бир яхшы гюню де болур.
 Бир ямангъа – бир яман.
 Бир яманны бир яхшысы бар.
 Бир яманны бир яхшысы болур.
 Бир яманны заралы минг яхшыгъа тиер.
 Бир янгылгъанны Аллагъ да гечер.
 Бир янгылгъанны ким де гечер.
 Бир янгылышдың буса, дагъы янгылышмасны гъайын эт.
 Бир яхшы иш – минг яхшы сёзден артыкъ.
 Бир яхшы сёз минг яраны сав этер.
 Бир яхшыгъа – бир яман.
 Бир яхшыгъа – бир яхшы, бир ямангъа – бир яман.
 Бир яхшыгъа – бир яхшы.
 Бир яхшыгъа бир яман да бар.
 Бир яхшылыкъ минг балагъдан къутгъара.
 Бир яхшылыкъ эсден чыкъмас – бир яманлыкъ унутулмас.
 «Бир», – дегенде бирикмеген эл – яман.
 Бир-бирде башынгны гъайын да этме тюше.
 Бир-бирде къарт тереклер къалып, яшлары ава.
 Бир-биревге кёмек этмек яхшы адамланы белгисидир.
 Бирге ишлесе, авур иш де – енгил.
 Бирге токътай, бирге ёрта.
 Бирде – туюгюл, элде – гюч.
 Бирдей гёрме озденни агъын да, къарасын да.
 Бирдей гёрме озденни агъын да, къарасын да: озден булан озденни кёп зат бар арасында.
 Бирдей ойлаша буса, аюв да, гъавчу да аюв тери болмас эди яйывда.
 Бирден эки – яхшы, экиден уьч – яхшы.
 Бирден эки де – къолай.
 Бирев – амалсыз, бирев – имансыз.
 Бирев – оьзю батыр, биревню сёзю – батыр.
 Бирев айтар – бирев тынглар.
 Бирев алда кюлер – бирев артда кюлер.
 Бирев арив гёрсе, бирев гёрмес.
 Бирев ашагъангъа бирев токъ болмас.
 Бирев ашап къутулур – бирев ялап тутулур.
 Бирев берген булан бирев бай болмас.

Бирев берген куйрукъдан май (яв) чыкъмас.
 Бирев билгенин макътар, бирев – гѣргенин.
 Бирев билгенни бирев де билир.
 Бирев билмегенин бирев билир // Бирев билмейгенни бирев билир.
 Бирев биревге аччы да дюр, татли де.
 Бирев биревге дарман да дюр, агъу да.
 Бирев биревню янгылышын гѣрюп уйрене, бирев оъзю янгылыша-янгылыша уйрене.
 Бирев бузар – бирев тизер.
 Бирев булан сырлаш – мингев булан ойлаш.
 Бирев гишини янгылышын гѣрюп уйрене – бирев оъзю янгылыша-янгылыша уйрене.
 Бирев къапталын жувагъанда, бирев де тонун жува эди.
 Бирев къатын гелтире – бирев атын оьлтюре.
 Бирев къой излей – бирев той гѣзлей.
 Бирев оьлмей, бирев тирилмес.
 Бирев оьлмесе, бирдагъысы тирилмес.
 Бирев оьлмесе, бирев тирилмес.
 Бирев сагъа таш булан урса, сен огъар аш булан ур // Бирев сагъа таш булан урса, сен ону аш булан ур.
 Бирев салганны бирев ала экен.
 Бирев сени «сюемен» десе, сен ону артыгъокъ сююп къойма.
 Бирев сыйыр сава – бирев мююзюн тутта.
 Бирев сыйген сююв насип гелтирмей.
 Бирев сююнюп йылай – бирев къайгъырып йылай.
 Бирев терек басгъанда ичкъына – бирев япыракъ басгъанда ичкъына.
 Бирев тѣшек болуп оьлдо – бирев эшек болуп оьлдо.
 Бирев тизир – бирев бузар.
 Бирев тойгъандан сокъур – бирев ачлыкъдан сокъур.
 Бирев топуракъ къаза – бирев кирит буза.
 Бирев учун бирев – багъанагъа тирев.
 Бирев учун бирев къазан асмас.
 Бирев харс ургъан булан той болмас.
 Бирев этген биревде къалмай.
 Бирев-биревге дарман да дюр, агъу да.
 Биревге – аш, биревге – таш.
 Биревге – базар, биревге – мазар.
 Биревге – къардаш, биревге – къурдаш.
 Биревге ачыв этемен деп, заманынгны йиберме.
 Биревге бирев – багъанагъа тирев.
 Биревге гѣтерген таягъынг оьзюнге тиер.
 Биревге гѣтерген таягъынг оьзюнгню башынга ур.
 Биревге къабур къазагъан заманда оьзюнгню оьлчеп къаз.
 Биревге къаршы экев де асгер йимик гѣрюне.
 Биревге оьлюм тилегенче, оьзюнге оьмюр тиле.
 Биревге сукъланып, пагъмунгну сатма – Аллагъ бергенни ерге атма.
 Биревге танг къата – биревге гюн бата.

Биревге экев – асгер чакъы // Биревге экев асгер чакъы гёрюне.
 Биревге яманлыкъ этип, оьзюнге яхшылыкъ тапмассан.
 Биревге яманлыкъ этип, яхшылыкъ гёрмессен.
 Биревден гёрюп атылган – йыгъылып башы тешилген.
 Биревден экев – яхшы, экевден уьчев – яхшы.
 Биревлеге – байрам, биревлеге – гъайран.
 Биревлеге – май сокъта, биревлеге – къан сокъта.
 Биревлеге – май сокъта, биревлеге – чий сокъта.
 Биревлеге – минав, биревлеге – минавну тешиги.
 Биревлеге авур болмаса, башгъалагъа енгил болмас.
 Биревлеге гъар гюн – байрам, гъар гюн – той.
 Биревлеге гюн де – байрам, гюн де – той.
 Биревлеге къарап пикир эт, биревлеге къарап шюкюр эт.
 Биревлеге минав тюшген чёбюне, сагъа тюшген тешиги шо минавну.
 Биревлеге сув табылмай ичмеге, биревлер кёпюр тапмай гечмеге.
 Биревлеге яв – сокъта, биревлеге къан – сокъта.
 Биревлени гёзю – сокъур, биревлени оьзю – сокъур.
 Биревлени сакъалы чиркийгенде, бирев огъар чишлик къызартган.
 Биревлени тили – юрегинде, биревлени юреги – тилинде.
 Биревлер – къадини, биревлер къатынын сюер // Биревлер къадини сюе, би-
 ревлер – ону къатынын.
 Биревлер – мал булан, биревлер тухум булан оьктем.
 Биревлер – мал къайгъыда, биревлер – жан къайгъыда.
 Биревлер гете – биревлер геле.
 Биревлер къатынны сюер, биревлер къатынын сёйлер.
 Биревлер тухум булан оьктем, биревлер – мал булан.
 Биревлер эли булан макътана, биревлер – бели булан.
 Биревлерде пагъму артмай, айнымай – биревлерде буса, къала уянмай.
 Биревни гёзю – сокъур, биревни гёнгю – сокъур.
 Биревники – торбада, биревники – ортада.
 Биревню – къолу, биревню авзу ашата.
 Биревню азыгъы экевню тойдурмас.
 Биревню айтгъанын этсенг, къатынынгдан айрылырсан // Биревню айтгъанына
 тынгласанг, къатынынгдан айрылырсан.
 Биревню айтгъанына къарасанг, къатынынгдан айрылырсан.
 Биревню алтынындан оьзюнгни багъырынг – яхшы.
 Биревню атын чайнама – биревню бёркю булан ойнама.
 Биревню аш – къайгъысы, биревню баш – къайгъысы.
 Биревню баш – къайгъысы, биревню бёрк – къайгъысы.
 Биревню бергени булан бирев бай болмас.
 Биревню бёркю булан ойнама.
 Биревню бёркюн алсанг, бёркюнгден сакъ бол.
 Биревню билеги – гючлю, биревню тилеги – гючлю.
 Биревню бою – къысгъа, биревню ою – къысгъа.
 Биревню бузаву оьлсюн деп къаргъасанг, оьзюнгню оьгюзюнг оьлюр.
 Биревню гёзю – сокъур, биревню гёнгю – сокъур.
 Биревню гъакъылына тынгла – оьзюнгню гъакъылынг булан иш эт.

Биревню де оъзюнгден кем гѣрме.
 Биревню де оъзюнгден тѣбен гѣрме.
 Биревню де ушатмай – сѣзю сѣзге кыйышмай.
 Биревню дертинде – жан, биревню дертинде – мал.
 Биревню ким экенин билме суюсенг, башлап ону уьюрлери кимлер экенни бил.
 Биревню кьатыны биревге кьыз гѣрюнюр.
 Биревню кьолу булан от иширме ярамас.
 Биревню кьув тѣшегинден эсе, оъзюнгню салам тѣшегинг – яхшы.
 Биревню кыйынын бирев билмес.
 Биревню оърдегин ашасанг, кьазынгны аягындан тутуп тур.
 Биревню сакъалы чиркийгенде, бирев огъар чишлик кьызартгъан.
 Биревню сѣзю – яхшы, биревню – оъзю.
 Биревню сувун тѣкме – биревню динин сѣкме.
 Биревню сынама – оъзюнгню сына.
 Биревню суюдюре – биревню гюйдюре.
 Биревню тавугъундан оъзюнгню жижегинг – яхшы.
 Биревню танымагъа суюсенг, уьюрлерин сора.
 Биревню танымагъа суюсенг, уьюрлерин тап.
 Биревню тѣрюнден оъзюнгню уьюнг – яхшы.
 Биревню тѣрюнден оъзюнгню эшик артынг – яхшы.
 Биревню уъчев булан ябушма гючю чатмас.
 Биревню уьуне гирсенг, кьуллугъунгну эретуруп айтма.
 Биревню этгени биревде кьалмас.
 Биревню юреги – денгиз, биревню юреги – донгуз.
 Биревню яманы мингевге тиер.
 Биревню яманы юзевге тие.
 Биревню яманын гѣрген оъзюню яманын унутар.
 Биревню янгысындан оъзюнгню эскинг – яхшы.
 Бири – бал, бири – къашыкъ.
 Бири – бешикде, бири – эшикде.
 Бири – битдир, бири – хуртдур; бирин ал да, бирине тутдур.
 Бири – гѣз, бири – къаш.
 Бири – таш, бири кьоз болсун.
 Бири – эшикде, бири – бешикде.
 Бири ашап кьутулур – бири ялап кьутулур.
 Бири ашап кьутулур – бири ялап тутулур.
 Бири ашар, бири багъар: кьыямат ондан кьобар // Бири багъар, бири ашар:
 кьыямат шондан кьобар.
 Бири ишлей – он бири тишлей.
 Бири ишлей – онусу тишлей.
 Бири от-ялын буса, бири сув болур.
 Бири тишлей – бири ишлей.
 Бири токмакъ, бири чюй – бирин алып бирин тюй.
 Бири чачар – башгъасы оар.
 Биригип ясалгъан къала бузулмас.
 Бирикген гюч – гюч, бирикмегени – пуч.
 Бирикген иш сонга кьалмас.

Бирикген уый озар, бирикмеген уый тозар.
 Бирикген халкъ тюзелир.
 Бирикген эл бузулмас.
 Бирикген эл енгилмес.
 Бирикген эл озар – бирикмеген – тозар.
 Бирикген эл озар.
 Бирикген элни бир гюч де алма болмас.
 Бирикген юрт бай болур.
 Бирикмеген бирлешмес.
 Бирикмеген иш бишмес.
 Бирини къапусун ел ачар – бириникин эл ачар.
 Биринчи абат – инг де къыйынлы абат.
 Биринчи къатын гюйдюрюр – экинчи къатын бездирир.
 Бириси – чёкюч булан, еттиси – чомуч булан.
 Бириси айтар, бириси тынгла – яв сёз булан оьлмес.
 Бирлеге – байрам, бирлеге – гъайран.
 Бирлеге – садагъа, бирлеге – къадагъа.
 Бирлени амалы ёкъ, бирлени иманы ёкъ.
 Бирлени денгиз тобугъуна да гелмей.
 Бирлер – ашап, бирлер ишлеп юрюйлер.
 Бирлер – ишлеп, бирлер ашап юрюйлер.
 Бирлер – тувгъан еринде, бирлер – тойгъан еринде.
 Бирлер кюлей – бирлер йылай.
 Бирлешген гюч енгилмес.
 Бирлешген иш сёгюлмес.
 Бирлешген къырал болур – бирлешмеген мал болур.
 Бирлешген къырал болур.
 Бирлешген мингни йыгъар.
 Бирлешген озар – бирлешмеген тозар.
 Бирлешген озар.
 Бирлешген эл озар.
 Бирлешгенден ишге уллу пайда бар, бирлешген гюч бузмайгъан беклик къайда бар?
 Бирлиги сыкъ буса, душман сугъулмас.
 Бирлик – байлыкъ.
 Бирлик – дослар очакъ салгъан айман таладыр.
 Бирлик – душман басмас къаладыр.
 Бирлик бар – тирилик бар.
 Бирлик бар ерде тирилик де бар.
 Бирлик бар уый – берекетли.
 Бирлик болмагъан ерде насип болмас.
 Бирлик болмай, тирилик болмас.
 Бирлик болса, гюч де болур.
 Бирлик болса, эл яшнар.
 Бирлик булан эл яшгъарар.
 Бирлик булан эл яшнар.
 Бирлик къайда – гюч шонда.

Бирлик туюбу – берекет.
 Бирликде – берекет.
 Бирликде – гюч.
 Бирликде – тирилик.
 Бирликде берекет бар.
 Бирликдир эллени эл этген.
 Бирликдир эллени эл этген: бирлик болса, эл яшнар.
 Бирликсиз берекет болмас.
 Бирликсиз гюч болмас.
 Бирликсиз тирилик болмас.
 Бирликсиз тирилик ёкъ.
 Бирни – беш этип, бешни – он этип.
 Бирни айтгъангъа бешни айтгъан – юрегине таш атгъан.
 Бирни айтгъангъа онну айта.
 Бирни айтсанг, бешни айта.
 Бирни баласы минге тиер.
 Бирни берип, экини ала.
 Бирни беш этер, бешни къош этер.
 Бирни билген бирни билмес.
 Бирни бирев берер – кёпню иш берер.
 Бирни бирев берер, кёпню – загъмат.
 Бирни гессенг, онну ялгъа.
 Бирни хадирин билмеген мингни хадирин билмес.
 Бирни яманы – минге.
 Бирче бир пуд туз ашамаса, адамны танымагъа къыйын.
 Бит басгъанны хурт басар.
 Битге ачув этемен деп, тонун отгъа атгъан.
 Битге ачув этемен деп, тонун отгъа ташлагъан.
 Битге ачувланып, къойнунгнун отгъа салма.
 Битге ачувланып, тонунгнун отгъа ташлама.
 Битге ачуву чыгып, тонун отда якъгъан.
 Битген ишге сынчы – кёп.
 Бите-бите бир къалгъан, шону да Аллагъ алгъан.
 Битимсиз битген мал – яман.
 Битине ачувлангъан тонун отгъа салар.
 Битлеге ачувгъа тонун отгъа ташлагъан.
 Битмеген иш – бишмеген емиш.
 Битмейген хазна сюйсенг, илму ал.
 Битмейген хазна сюйсенг, илму къазан.
 Битмейген хазна сюйсенг, илмулу бол.
 Битни ачувун сиркеден алмас.
 Бичагъынгны къыны ёкъ – къатынынгны сыны ёкъ.
 Бичакъ батгъан, биз оьтген – энни ондан не пайда?
 Бичакъ берсенг, къыны булан бер.
 Бичакъ булан ойнагъан бичакъдан оьлюр.
 Бичакъ къынын гесмес.
 Бичакъ оьтдю, биз батды. (*Жаныбыздан ачыдыкъ демек*).

Бичакъ сабын гесмес.
 Бичакъ урсанг, къан чыкъмай.
 Бичакъ учундан сыныр.
 Бичакъ яра бителир – авуз яра бителмес.
 Бичакъ яра сав болур – юрек яра сав болмас.
 Бичакъ ярасы сав болур – гёнгюл ярасы сав болмас.
 Бичакъ ярасы унутулур – тил ярасы унутулмас.
 Бичакъны билеп этмей итти.
 Бичген дерзи тюгюл, тикген – дерзи.
 Бичген ишлерине минг тапмай – тикгенде тенглилери кюлемей.
 Бичген чебер тюгюл – тикген чебер.
 Бичегенде минг къара: тикгенде халкъ кюлемес // Бичегенде минг къараса, тикгенде халкъ кюлемес.
 Бичен ёкъда салам да – ем.
 Бичен чалмакъ – чайкъалмакъ, оракъ ормакъ – ойнамакъ.
 Бичен чалсанг, чыкъ кепгенче чал.
 Бичени ёкъгъа гебен къайдан гелсин?
 Бичилмеген – тигилмес, чечилмеген – яйылмас.
 Бичилмеген – тигилмес.
 Бичимине къолларын салып токътагъан къатындан Аллагъ сакъласын.
 Бичимсизлер, тонсузлар бир-биринден онгсузлар.
 Бишген алма терекде къалмас // Бишген алма терегинде къалмас.
 Бишген алма терекде турмас.
 Бишген алманы артыкъ сакълагъан булан не пайда? // Бишген алманы артыкъ сакълагъан булан не бола?
 Бишген ашгъа – жувгъан къол.
 Бишген емиш терекде къалмас.
 Бишев ёкъда чычкъан – баш.
 Бишлакъ сыкъмакъ – жаны чыкъмакъ.
 Бишлакъ сыкъса, нагъ чыгъар – намус чыкъса, ягъ чыгъар.
 Бишлакъ сыкъса, нагъ чыгъар.
 Бишлакъ сыкъсанг, нагъ чыгъа, намус чыкъса, ягъ чыгъа – оьзюнгден ихтиярсыз биргине-бир «агъ» чыгъа.
 Бишмеген аш ичин бузар.
 Бишмеген емиш татывсуз болур.
 Бишмеген харбузну урлугъу кёп болур.
 Бой булан тюгюл – ой булан.
 Бой ишлемей – къол ишлей.
 Бой оьсдюргюнче, гъакъыл оьсдюр.
 Бойгъа бакъма – ойгъа бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Бойдакъ адам тоймас.
 Бойдакъ адам тойса, сав агълю тояр.
 Бойдакъ боюнгъа – бош хамут.
 Бойну буса, бойнуса табылыр.
 Бойнунг аврутса, къазгъа салам бер.
 Бойнунга къылыч салса да, тюзюн айт.
 Бойнундан байлангъан ит гъавгъа ярамас.

Бола буса, той болсун: тойдан артыкъ зат бармы?
 Бола буса, эркек болсун – болмай буса, боралай сѣнсюн.
 Бола бусанг – бол, болмай бусанг – боралай сѣн.
 Бола бусанг бол – Ватанында бол.
 Бола бусанг эр бол – болмай бусанг, къара ер бол.
 Бола бусанг, авлетлеге адам бол.
 Бола бусанг, батыр булан къурдаш бол.
 Бола бусанг, батыр булан къурдаш бол: ол батырда сенден аяр жан болмас.
 Бола бусанг, болат орнат къашынга.
 Бола бусанг, болат орнат къашынга – болмай бусанг, явлукъ байла башынга.
 Бола бусанг, эргиши бол болатдай.
 Бола бусанг, эргиши бол болатдай – болмай бусанг, боралай сѣн чыракъдай.
 Болагъан зат – жижегинде белгили // Болагъан зат – жижегинден белгили.
 Болагъан ишни болгъаны – яхшы.
 Болажакъ ат – къунан чакъдан белгили.
 Болажакъ бала – бешигинден белгили.
 Болажакъгъа чара ёкъ.
 Болар бала он бешде де «башман» дер – болмас бала отузда да «яшман» дер.
 Болат отда чыныгъа.
 Болгъан болду: торбам толду.
 Болгъан дерт байлар – болмагъан дѣрт байлар.
 Болгъан затгъа болат бол.
 Болгъан иш билинмей къалмас.
 Болгъан ишге батыр бол.
 Болгъан ишге болат бол, болат йимик къатты бол.
 Болгъан ишге болат бол.
 Болгъан ишге болуш бол. [*Терик диалект*].
 Болгъанда – къат-къат, болмагъанда ач ят.
 Болгъанда бережекге, оылгенде гечежекге.
 Болгъаны болур // Болагъаны болду.
 Болжаллы гюнден ъмюр узалмас.
 Болжаллы ишни бѣрю ашар.
 Болма сен тюлюкю – болурсан кюлюкю.
 Болмагъан уълкюню тюбюнде тувмагъан къоян баласы // Болмагъан уълкюню тюбюнде тувмагъан тавшан бала. [*Гъайдакъ диалект*].
 Болмагъан уълкюню тюбюнде тувмагъан къоян баласы; суда да ёкъ, сурат да – капот сюе анасы.
 Болмагъангъа болушма.
 Болмайгъан ишинг айтма – ярты ёлдан къайтма.
 «Болмайман» къуллукъ – тынч къуллукъ.
 Болмас гиши уллу таякъ гѣтерер.
 Болмас ишге болат бол, болатдан да къатты бол.
 Болмасгъа умут этип, этме авара башынг.
 Болмасны бойнунга алма.
 Болумсуз авзу булан къуш тутар.
 Болуп-битип бузулдунг, болатынгдан уъзюлдюнг.
 Болур адам – посагъадан белгили.

Болур адам бешигинде баш болур – болмайганы кыркъ яшында да яш болур.
 Болур адам он бешинде баш болур – болмаганы кыркъ яшында да яш болур
 // Болур адам он яшында баш болур – болмас адам кыркъ яшында да яш бо-
 лур.
 Болур адам он бешинде баш болур.
 Болур ат – тайдан белгили.
 Болур бала – бала чакъдан белгили, болажакъ ат – къунан чакъдан белгили.
 Болур бала – бала чакъдан белгили.
 Болур бала он яшында баш болур.
 Болур сыйыр – бузавундан белгили.
 Болур-болмас затлагъа этме башынг авара.
 Болур-болмаслар булан бузма тутгъан оюнгну.
 Борагъан аракъ басылса, янгур явар – Борагъан аракъ ачылса, янгур токътар.
 [Терик диалект].
 Борагъан атдан да оътмеген, Борагъан эрден де оътмеген. [Терик диалект].
 Борагъанны ер этгенче, боралай сён эркекче. [Терик диалект].
 Боран инени гёзюнден де гирер.
 Боранлы булутну явуну – аз.
 Боранлы гюн бёрю авлар // Боранлы гюн бёрю авда болур.
 Боранлы гюн бёрю кьутурур.
 Боранлы гюн бёрю озар – туманлы гюн тюлкю озар.
 Боранлы гюн бёрю озар.
 Борч башлангъан ерде дослукъ бузулур.
 Борч болгъан ерде дослукъ бузулур.
 Борч борч тувдурур.
 Борч дослукъну къайгысыдыр.
 Борч дослукъну къайгысыдыр: дослукъ суюсенг, борч алма.
 Борч таймайлы, дерт таймас.
 Борч тёленмей кьалмас.
 Борчгъа акъча бергенге, вёре, оylum ёрама.
 Борчгъа алгъан этингни сюеги йыртар бетингни.
 Борчгъа алма тынч буса да – къайтарма кыйын.
 Борчгъа алып ашагъан этингни акъчасын берегенде сюеклери йыртар артынг-
 ны.
 Борчгъа ичгенни башы эки керен аврур.
 Борчгъа ички ичген эки керен эсирир // Борчгъа ички ичген эки керен хумар
 болур.
 Борчдан йырлап кьутулмас.
 Борчлу айнымас – черли айныр.
 Борчлу айрылмас – черли таркьалмас.
 Борчлу айынмас – жигерли айыныр.
 Борчлу айынмас – черли айыныр.
 Борчлу айынмас.
 Борчлу кьутулмас – черли айрылмас.
 Борчлу оylum – черли³⁸ оylum.

³⁸**Черли** – борчгъа акъча яда мал береген идара яда адам)

Борчлуну борч ашар.
 Борчлуну тили – кыысгъа.
 Борчну амалы – берип къутулмакъ.
 Борчну къолунг булан бер де – аягъынг булан ал.
 Борчунг бар буса, харжынг ойлап эт.
 Борчунг болгъандан эсе, къарнынг ач болсун.
 Борчунгну тюшге къайтар.
 Борчу-харчы болмаса, багъанасы ёкъ эди.
 Бош авузгъа айтгъан да – бир, элге айтгъан да – бир.
 Бош батман бек оёкюре.
 Бош бочке бек зангырыр // Бош бочке бек янгырыр.
 Бош дорба булан ат тутмас.
 Бош дорба булан атны тойдурмассан.
 Бош къалар бозаргъанлар, аркъа таяп Аллагъгъа.
 Бош къалар бозаргъанлар, аркъа таяп Аллагъгъа: бош къалса да къайырмас,
 тарымаса балагъгъа.
 Бош къалар бозаргъанлар.
 Бош къап тик турмас.
 Бош къашыкъ авузгъа бармас.
 Бош къашыкъ авуз йырта.
 Бош къолну ит де яламай.
 Бош олтургъандан эсе, айланып тургъан да – къолай.
 Бош оёктемлик – сыйсыз кылыкъ адамгъа.
 Бош оёктемлик ямангъа ярашар.
 Бош сёз булан ичинге боран алма.
 Бош сёз къарнын тойдурмас.
 Бош сёзге – бош харс.
 Бош сёзден пайда чыкъмас.
 Бош сёзден сонг боран чыгъар.
 Бош сёзлеге къулакъ асма ярамас.
 Бош сёзлер булан уёстюнге борч алма.
 Бош сёзлю адам бош къазан йимик: къавгъасы гючлю – тутуму ёкъ.
 Бош сёзню азы – яхшы, аз сёзню ёгъу – яхшы.
 Бош сёзню азы – яхшы.
 Бош столгъа алгъыш айтылмас.
 Бош столгъа олтуртмас.
 Бош тирмен елсиз де айлана.
 Бош тирмен сувсуз да айлана.
 Бош торбагъа ат гелмес.
 Бош тургъан булан бой оёсмес // Бош тургъанны бою оёсмес.
 Бош тургъандан бош айлангъан къолай.
 Бош тургъунча, тегин ишле.
 Бош турмагъан токъ турар.
 Бош турмасгъа аш бер, эки де къолуна иш бер.
 Бош туруп, кюрлюк оётсе, оёгюз сюер сюзмеге.
 Бош хабардан бош къазан да къолай.
 Бош челек уллу тавуш этер.

Бош челекни тавушу уллу болур.
 Бошавузгъа айтгъанынг да – бир, элге айтгъанынг да – бир.
 Бою арив болмакъдан кылыгъы арив – яхшы.
 Бою бар оьсер, къабургъалы семирир.
 Бою бир къарыш – сакъалы минг къарыш.
 Боюма гёре – бой, кылыгъыма гёре кылыкъ тапмадым.
 Боюма гёре бой тапсам да, кылыгъыма гёре кылыкъ тапмадым.
 Боюма гёре гёлек тапсам да, юрегиме гёре юрек тапмадым.
 Боюмдай бой табулса да, оюмдай ой табулмас.
 Боюн болса, боюнса табылыр.
 Боюна багъана ёкъ, борчу-харчы ёкъ буса.
 Боюна бакъма – къолуна бакъ: бой ишлемей – къол ишлей.
 Боюна бакъма – оюна бакъ.
 Боюна къарама – ишине къара.
 Боюна къарама – къолуна къара.
 Боюна къарама – оюна къара.
 Боюна къарап, бёзюн ал – анасына къарап, кызын ал.
 Боюна къарап, бёзюн ал; инесине къарап, йибин ал.
 Боюна къарап, бёзюн ал; инесине къарап, йибин ал; анасына къарап, кызын ал.
 Боюнг булан макътанма – уёюнг булан макътан.
 Боюнг булан макътанма.
 Боюнг тенглилер булан ююме – гъакъылынг тенглилер булан юрю.
 Боюнга гёре бой табылса да, гъакъылынга гёре гъакъыл табылмас.
 Боюнга гёре тонунг бич.
 Боюнга къарап опуракъ бич.
 Боюнга къарап тон бич.
 Боюнга макътанма – оюнга макътан // Боюнгдан макътанма – оюнгдан макътан.
 Боюнгдай бой табылса да, оюнгдай ой табылмас.
 Боюнгну узунлугъундан не пайда, башында мийинг аз буса?
 Бояр аврувдан авругъангъа багъымчы не этсин?
 Бояр аврувдан авруйгъан къатынгъа багъымчы не этсин?
 Бу баламны баласы, балдан татли – анасы, бу баламны баласы, къара йылан – анасы.
 Бу баламны баласы, балдан татли – анасы.
 Бу баламны баласы, къара йылан – анасы.
 Бу болгъан муну дерти.
 Бу дюньяда адашмагъан о дюньяда адашмас.
 Бу дюньяда бал – татли, балдан да бала – татли.
 Бу дюньяда денгизге – къапкъач, кёкге – батгъыч ва сюювге дарман етишмей.
 Бу дюньяда ким къалгъан, ким къалажакъ?
 Бу дюньяда оьлмейген ким бар?
 Бу дюньяда этгенингни о дюньяда табарсан.
 Бу дюньяда яшамагъан о дюньяда яшамас.
 Бу дюньяны ёкълугъу – акъча ёкълукъдан.
 Бу дюньяны покълугъу – бары да акъча ёкълугъу.

Бу дюньяны сынамагъан о дюньягъа ярамас.
 Бу ер – къайда, сен – къайда? (*Хыйлы заман гѣрюшмей, гѣрюшгенде айтыла*).
 Бу жумагъа бу хутба – таман.
 Бу йылгъы бузав, былтыргъы тана; бырыкъларынг мен айтайым – сен сана.
 Бу межитге бу хутба – таман. (*Шу уйге шу къалкъы таман деген маънада*).
 Бу уйге бу къалкъы – таман.
 Бугъа булан сюзюшген оьгюзню мююзю тюшюр.
 Бугъа екген мунгаймас – оьгюз екген зар къалмас.
 Бугъа секирегенни орнуна инек секире.
 Бугъав алтын буса да – бугъав.
 Бугъав булан иш этме, бутунга бугъав тюшмесин.
 Бугъагъа бузав тапдырагъанлардан, къуйругъун авзуна хапдырагъанлардан ари тур.
 Бугъагъа бузав тиймес.
 Бугъаны гючу – бойнунда.
 Бугътан таш ярар – таш ярмаса, баш ярар.
 Бугътанны оьмюрю – къысгъа.
 Бугътанчы башчы ерде гертиликни излеме.
 Бугътанчы болгъан ерде гертилик излеме.
 Бугътанчы бугътандан оьлюр.
 Бугътанчыны шагъаты – оьлю.
 Бугюн – бизден, тангала – сизден.
 Бугюн – сагъа, тангала – магъа.
 Бугюн – сизден, тангала – бизден.
 Бугюн – ярлы, тангала – барлы.
 Бугюн ашагъанынг – тангалагъа азыкъ.
 Бугюн булан битип къалмай.
 Бугюн булан гюн битмей.
 Бугюн къонакъ – эртен ёмакъ.
 Бугюн магъа буса – тангала сагъа.
 Бугюн терек болмаса, тангала чумал оьсмес.
 Бугюн чыкъгъан тавуш тогъуз гюнден етише.
 Бугюн этген ишни багъасы болмас – тангалагъа къалгъанына къар явар.
 Бугюн этген ишни багъасы болмас.
 Бугюн этежек ишни эртенге къойма тюшмей.
 Бугюн этип, тангала гъёкюнмек – яхшы зат тюгюл.
 Бугюн этме болагъан ишни тангалагъа къойма.
 Бугюнге санавгъа барбыз.
 Бугюнге санавгъа дурусбуз.
 Бугюнге санавгъа тюзбюз.
 Бугюнгю ачувунг танга сакълама.
 Бугюнгю ачувунг тангалагъа сакълама.
 Бугюнгю ачувунг эртенге къой.
 Бугюнгю ишни тангалагъа къалдырма.
 Бугюнгю ишни тангалагъа къойма.
 Бугюнгю ишни эртенге къалдырма.
 Бугюнгю негетинг – эртенги девлетинг.

Бугюнню бетин этген, тангласын къара этген.
 Бугюнню тангаласы да бар.
 Бугюннюнгю эртенинге къалдырма.
 Будай ашынг болмаса да, будай йимик юзюнг болсун.
 Будай башны бошу – оьрге, толусу тьюпге багъар.
 Будай берип арпа алгъан – акъча берип къайгъы алгъан.
 Будай бишгинче, арпа – гъабуге.
 Будай бишгинче, арпа – сабугъа.
 Будай гьрсетип, арпа сатагъанлардан.
 Будай етгенде оракъ багъалы болур.
 Будай унунг ёкъ буса, будай тилинг ёкъму?
 Будай чачгъан будай орап.
 Будай чачып, арпа ормай.
 Будайбаш – дюньядагъы бары да башлагъа баш.
 Будайбашны бошу – оьрге, толусу ерге багъар.
 Будайдан – будай, арпадан – арпа.
 Будайны – къылчыгъы, арпаны балчыгъы бар. *(Ишюймесни канты)*.
 Будайны булутлу гюн чач.
 Будайны яхшысы – ерден, къатынны яхшысы – ерден.
 Будайны яхшысы – ерден.
 Буза бусанг, биз де гелейик.
 Бузав асырамагъан оьгюз екмес.
 Бузав урлагъан оьгюз де урлар.
 Бузавгъа гъайкел такъгъан булан адам болмас.
 Бузавланы арасында буту сынгъан тана бар.
 Бузавланы арасында буту сынгъан танадай.
 Бузавну да безендирсенг, къыз бола.
 Бузавну да гийиндирсенг, къыз бола.
 Бузавну урлагъан оьгюзню де урлар.
 Бузаву оьлген сыйырны сютю болмас.
 Бузгъа таянма – къызгъа инанма.
 Бузда токътагъан эшек йимик.
 Буздан алда чыкъ – сувдан артда чыкъ.
 Буздан сув тамар – балавуздан бал тамар.
 Буздан сув тамар – шалиден бал тамар.
 Буздан сув тамар.
 Буздан чыкъсанг, алдын чыкъ – сувдан чыкъсанг, артда чыкъ.
 Буздан чыкъсанг, алдын чыкъ.
 Бузма уьйренме – тизме уьйрен.
 Бузну уьстюнде налсыз ат йимик токътагъан.
 Бузну уьстюнде токътагъан эшек йимик.
 Бузукъ булан дос болгъунча, сав булан яв болгъан – къолай.
 Бузукъ булан дос болма.
 Бузукъ сёз айтса, адамны мазасы гете.
 Бузукъну чачып этмей, оьзю бола.
 Бузукъну чачып этмей, оьзю чыгъа.
 Бузукъну чачып этмей.

Бузулгъан адам – тухумуна душман.
Бузулгъан элни батыр тюзелтер.
Бузулгъан эр – эдепсиз, бузулгъан эл – адатсыз.
Бузулгъанны төре тиймес.
Буйрукъ булан оьлмей – языв булан оьле.
Буйрукъларынгни бурмадым, изнуларынгдан чыкъмадым.
Буйрукъчулар кеп буса, кют бирини буйругъун.
Булагъа сөйлеген де, оьлюге зурнай сокъгъан да – бир.
Булай гъайдасам, арба ава – алай гъайдасам, эшек оьле.
Булай олтуруп иш чыкъмас – кампет ашап, тиш чыкъмас.
Булай этсем, анай оьле – олай этсем, атай оьле.
Булакъ башындан сюзюгюр // Булакъ башындан сюзюлюр.
Булакъ башындан тонгар – сув башындан сюзюгюр.
Булакъ башындан тонгар.
Булакъ болмаса, оьзен болмас эди.
Булакъ сув сюзюк болур.
Булакъ ювукъ гишини уьюнде суву болмас.
Булакъ юртну юреги.
Булакъгъа сувсуз элтип, сувсуз гелтирир.
Буламукъ – бузав къайтаргъынча.
Булгъангъан сув терен гөрюнюр.
Булгъанч буса да, сув – яхшы, акъсакъ буса да, къыз – яхшы.
Булгъанч сув терен гөрюнюр.
Булгъанчыкъ сув балыкъ тутма яхшы.
Булгъанчыкъ сувда балыкъ тутма яхшы.
Булгъанчыкъ сувда балыкъ яхшы тутулур.
Булгъанышып акъгъан сувгъа тыныв ёкъ.
Булгъаса, къашыкъ сындыра.
Булкъаны иши тез битер.
Булут – кёкге, уят – бетге ярашар.
Булут болса, янгур явар.
Булут елге къаршы юрюмей.
Булут кеп буса, янгур явмай къалмас.
Булутдан чыкъгъан гюн бек къызартар.
Булутланы еллер къувар.
Булутлар болмаса, явун явмас.
Булутлар Къубагъа гечсе, кювукъ тек – Къырымгъа гечсе, къыр къара.
Булутлар Къырымгъа юрюсе, къыр къара, къыблагъа юрюсе, уй къара.
Булутлу гюн инныр екмес.
Булутлу гюн инныр салмас.
Булутлу гюн инныр яймас.
Булутсуз янгур болмас.
Бургъучну емиш терекге тюгюл урмас.
Бурну болмаса, эки де гёз бир-бирин чокъур эди.
Бурну булан сув ичмес.
Бурну салланып, авзуна гирме тура.
Бурну ташгъа тиймейли, сувда сюйрюк токътамас.

Бурнун гъар затгъа сугъа.
 Бурнун чюйген сюрюнмей къалмас.
 Бурнунг гирмейген ерге башынгны сукъма.
 Бурнунгну бек чюйме: бутакъгъа илинесен.
 Бурнуну ели хум чача.
 Бурчакъ шорпа – къонакъгъа, шюрмелери – оракъгъа.
 Бурчу кѣп буламукугъа себер.
 «Буса»-ны емиши ёкъ.
 Бусурман дин – ашкере яхшы.
 Бусурманны алды – онгмасын, арты – онгсун.
 Бут устьюне бут салып олтурмагъан, бутдай урчукъ толтурмагъан; барчы-
 гелчи, тамакъ ялчы – уёунде олтурмагъан.
 Бутакъда эретурма: йыгъыларсан, иелсе.
 Бутакъда эретурма: сыргъаларсан иелсе, артдан арбагъа минме: йыгъыларсан,
 чоелсе.
 Буту байлангъан къаракъуш бек чокъуй.
 Буту сынгъан тана бузавлар булан къалар.
 Буту сынгъанын еси билир.
 Бутуна ачувгъа шалбарын йыртгъан.
 Бутунг сынса, я къысгъа болур, я узун болур.
 Буюргъан ашар буюрекни.
 Буюргъан ашар къулакъны.
 Буюргъан ашар хоразны.
 Буюргъан болур.
 Буюргъанны гѣрмей, амал ёкъ // Буюргъанны гѣрмесе, амал ёкъ.
 Буюрмагъан ашгъа умут этме.
 Буюрмагъан къулакъны уялмагъан гиши ашар.
 Буюрмагъан къулгъа олюм ёкъ.
 Буюрмагъанны ит ашар.
 Былтыр оылген ябалакъ бу йыл башын гѣтерген.
 Былтыр оылгенге бу йыл яс.
 Былтыргъыны къар басгъан.
 Бырынгъы сѣзню кѣп айтсанг, сѣз билмесни башы автур.
 Бырынгъылар айтгъан сѣз китапны ичинде де тюгюл, тышында да тюгюл.
 Бытбылдыкъ арасында бюлбюл чарнамас.
 Бытбылдыкъны уёу ёкъ – къайда барса, кюю ёкъ.
 Бюгюн ярлы – тангала барлы.
 Бюйрек ашар буюргъан.
 Бюлбюл де «гюл» дегенде гъарай салма башлагъан.
 Бюлбюл йимик сарнай.
 Бюлбюл йырындан тоймас.
 Бюлбюл тили – гюл тили.
 Бюлбюл тили – йыр тили.
 Бюлбюлню башына гелгени тилинден чыгъар.
 Бюлбюлню йыры – кѣп.
 Бюлбюлню макъамы – макъамлардан атив.
 Бюлбюлню сарнавундан таный.

Бюртюкге бюртюк кьошса, кьап толар.
Бюртюклер оьсген сайын иелер будай башлар, тек, уьйден тарлыкь таяр, кёп
болгъан сайын яшлар.
Бюртюклер оьсген сайын иелер будай башлар.
Бюрчеге айып этип, ювургъанын яллатгъан.
Бюрчелеге ачувланып, тонунгну отгъа атма.
Бюрчени тут да гёзюне кюл сеп // Бюрчени тут да, гёзюне кюл себеле.

В

Вазирни вазыллагъаны – жибинден яман.
«Вай, сениден» пайда ёкъ, кёп сюеген дос-къардашдан айрылса.
«Вай» деген булан не пайда?
Вакил бир де утдурмай.
Вакъти – акъча: хадирина билмесенг, къача.
Вакъти – алтындан багъалы.
Вакъти етмей, ажжал гелмей.
Вакъти къайтмай: вакъти агъа сув йимик.
Вакътили иш – вакътисинде яхшы.
Вакътини еси айтар.
Вакътини зая йибермес.
Вакътини зая этмек – гъакъылсыз башны иши.
Вакътини сакъламагъан ватанын да сакъламас.
Вакътисиз ачылгъан гюл тез сёнер // Вакътисиз ачылгъан гюл тез солар.
Вакътисиз ишлеген иш – ишленмегенге гысап.
Вакътисиз къыз сайланмас.
Вакъу терек – бутакъсыз.
Варисни малындан молла сююнюр.
Васвасны жувма – насны жув.
Васвасны малы болса да, маслагъаты болмас.
Васият оьлюм гелтирмей.
Васиятынг мал болмасын насигъатынг тюз болсун.
Ватан йимик ер болмас.
Ватан учун отгъа тюшген янмас.
Ватан учун отгъа тюшсенг, янмассан.
Ватангъа сююв отбашдан башлана.
Ватангъа хыянат – оьзюнге хыянат.
Ватандашым – къардашым, къыйынлы гюн – сырдашым.
Ватандашым – къардашым, къыйынлы гюн гелгенде, мени улуу сырдашым.
Ватанны байлыгъы – сени байлыгъынг.
Ватанны унутгъан кётюрлюк тутгъан.
Ватанны хадири ят эллерде билинир.
Ватансыз адам – къанатсыз кьуш.
Ватансыз гиши – бахчасыз бюлбюл.
Ватансызны сыйынагъан ери – денгиз.
Ватаны ёкъ адам ватандаш болмас.
Ватаны ёкъдан ватандаш болмас.
Ватаны ёкъну ватандашы ёкъ.
Ватанын сатгъан – оьзюне къабур къазгъан.

Ватанын сатгъан атасын да сатар.
 Ватанын сатгъан эр болмас // Ватанын сатгъандан эр болмас.
 Ватанын унутгъан ватансыз къалар.
 Ватанын унутгъан гиши – адашгъан гиши.
 Ватанына къуллукъ этген – мурадына етген.
 Ватанына намерт болгъан атасын сатар.
 Ватанынгны топрагъы – ана сютюдей азиз.
 Ватаныны янгуру да огъар – эм сув йимик.
 Ваъда – намус гюзгюсю.
 Ваъдагъа ялгъан болмакъ – адамсызлыкъдыр
 Ваъдагъа ялгъан болмакъ адамсызлыкъдыр, ваъдасында турмакъ
 адамлыкъдыр.
 Ваъдагъа ялгъан болмакъ адамсызлыкъдыр.
 Ваъданы сангырав англар – саптакъсыз англамас.
 Ваъдасында турмакъ – адамлыкъдыр, ваъдагъа ялгъан болмакъ – адамсыз-
 лыкъдыр.
 Ваъдасында турмакъ – адамлыкъдыр.
 Ваъзаны ваъдасы – экевге.
 Ваъзаны сангырав англар – гъайгев англамас.
 Вилаятны онгмагъаны да, тонгмагъаны да – башындан.

Г

Гавгъар – гиччи, багъасы – уллу.
 Гавгъар гичгине буса да, багъасы – зор.
 Гамиш гёдек къозласа, бирев де эшитмей чувун – тавукъ йымырткъа къозласа,
 дюньягъа сала къувун.
 Гамиш сувдан тоймас – къатын тойдан тоймас // Гамиш – сувдан, къатын
 тойдан тоймас.
 Гамиш сют къалын болур.
 Гамишни сютю – къаймакъ.
 Гамишни сютю – сютно сютю.
 Гёбен ит къоян алмас.
 Гёбен ит къоян тутмас.
 Гебин гийген гелмес – гюбе гийген гелер.
 Гебин гийген гелмес.
 Гебинсиз анасы къызын бермес.
 Гебинсиз къабур болмас.
 Гебинсиз къыз гелешмес.
 Гёгю – гёк, агъы – акъ.
 Гёгюрчюн – Аллагъны артыкъ сыйген къушу.
 Гёгюрчюнню сютюнден къайры бары да зат бар.
 Гёз – гёнгюлню гюзгюсюдюр.
 Гёз – гёргенден, къулакъ эшитгенден тоймас.
 Гёз – гёрме, гёнгюл – сыйме.
 Гёз – гёрме, гъакъыл – билме.
 Гёз – гёрмек учун, гъакъыл – билмек учун.
 Гёз – гёрмек учун.
 Гёз – къоркъач, къол – батыр.

Гёз – сыйген ерде, кьол – авруйгъан ерде.
Гёз бар ерде кьаш бола – кьой кьотанда кьош бола.
Гёз бар ерде кьаш бола.
Гёз бирни гёрюр, гёнгюл – мингни.
Гёз бирни гёрсе, гёнгюл мингни гёрюр.
Гёз булан гёр – тил булан бил.
Гёз булан тергемесенг, башынг булан тёлерсен.
Гёз гёзге тийсе, сююв хозгъалар.
Гёз гёргенден пайда ёкъ.
Гёз гёргенден тоймас – кьулакь эшитгенден тоймас.
Гёз гёргенден тоймас.
Гёз гёргенни баш англасын.
Гёз гёрюр – гёнгюл англар.
Гёз гёрюр – гёнгюл сюер.
Гёз гёрюр – кьол ишлер.
Гёз гёрюр – юрек сюер.
Гёз гёрмегенни де гьакъыл гёре.
Гёз гёрмегенни де билим гёре.
Гёз гёрме сыймей буса, о юрекни буйругъу.
Гёз гёрмек учун – гьакъыл билмек учун.
Гёз гёрмесе, гёнгюл сыймес.
Гёз гёрмесе, жан сыймес.
Гёз гёрмесе, юрек сыймес.
Гёз де сёйлей сёзлени: сёзню тилмачы гёздюр.
Гёз етмеген ерге сёз етер // Гёз етмейген ерге сёз етер.
Гёз кьоркъа – кьол юлкъа.
Гёз кьоркъар – кьол этер.
Гёз – кьоркъач, кьол – батыр.
Гёз мингни гёрюр – гёнгюл бирни сююр.
Гёз ошай – кьаш ошамай, бет ошай – баш ошамай.
Гёз оьзюнгнюки – кьулакь оьзгеники.
Гёз рызкъыдан тоймас.
Гёз тойса, кьурсакь тояр.
Гёз топуракъдан тоймас.
Гёз учун – яз, авзу учун – гюз.
Гёз учун яз – яхшы, авзу учун гюз – яхшы.
Гёз этемен деп, кьаш этген.
Гёз этемен деп, кьаш этме.
Гёзге тюртсе, гёз гёрмей.
Гёзден гетген гёнгюлден де гете.
Гёзден гетсе, гёнгюлден гете – гёнгюлден гетсе, гёзден гете.
Гёзден гетсе, гёнгюлден де гете.
Гёзден йыракь – гёнгюлден узакь.
Гёзден йыракь гёнгюлден де йыракь болур.
Гёзден тайгъан гёнгюлде де кьалмай.
Гёзден тайгъан гёнгюлден де таяр.
Гёзден тайгъан юрекден таяр.

Гёзден тюшген гёнгюлден де тюшюр.
 Гёзден тюшген тилден де тюшюр.
 Гёзден тюшдюнг – пайда ёкъ.
 Гёзден узакъ – юрекден кыракъ.
 Гёзден узакъ гёнгюлден де йыракъ болур.
 Гезеген кыыздан гелин болмас // Гезейген кыыздан гелин болмас.
 Гезейген аякъга таш тиер.
 Гёзел – гёзел тюгюл, жан сыйген – гёзел.
 Гёзел – гёзюнден, игит – сёзюнден белгили // Гёзел – гёзюнден, игит – сёзюнден.
 Гёзел юз – гёзге савгъат.
 «Гёзел» деп гёзюн юмма: гёзелни де мырты бар.
 Гёзелге кёп гёз къарай – кёп гёз гёрген яшырылмас.
 Гёзелге кёп гёз къарар.
 Гёзеллеге гёнгюл сырын айтмаса, кюлбайланы сёзю кыргъа чачылмас.
 Гёзеллерден ким гёзел: кимни суюсенг, шо гёзел.
 Гёзеллик – тюш болгъунча.
 Гёзеллик Аллагъ берген байлыкъдыр.
 Гёзеллик базарда сатылмай.
 Гёзеллик – гёз учун, гъакъыл – гёнгюл учун.
 Гёзеллик гёз учун.
 Гёзеллик гёзде тюгюл – сёздедир.
 Гёзеллик гёнгюл аздырыр.
 Гёзеллик тойда герек, гъакъыл гъар гюн де герек.
 Гёзеллик тюш болгъунча – яхшылыкъ оьлгюнчеге.
 Гёзеллик – юзде, яхшылыкъ – иште.
 Гёзеллик – юзде тюгюл.
 Гёзелни гёрсенг, гёзге пайда – гёзелни суюсенг, юрекке пайда.
 Гёземеклик учун яхшылыкъ этме.
 Гёземелик учун яхшылыкъ этмес.
 Гезив къайтмагъан булан ахшам болмаймы?
 Гезиги гелгенде сёзню де кьойма.
 Гезиги гелгенде сёзню кьойма – ерсиз ерде де кьонма.
 Гезиги гелгенде сёзню кьойма – ерсиз ерде сёйлеме.
 Гёзлейгенге гюн узакъ.
 Гёзлейгенге минут да кёп гёрюнюр.
 Гёзлейгенни гюню оьтмес.
 Гёзлери гёгер-гёгер – яхшы яманны сёгер.
 Гёзлеринг ёкъ буса, орунлары да ёкъму.
 Гёзлеринг толгъан гёзьяшгъа себеп излесенг, гъашыкълыкъ отунда янгъанлардан сора.
 Гёзлерингни ачып бас аякъларынгни.
 Гёзлерингни ачып юрю юрюйгенде.
 Гёзню шагъаты – кьулакъ.
 Гёзню янында къаш да бар.
 Гёзьяш булан иржайыв гюн чыкыгъандагъы явун йимикдир.
 Гёзьяш булан чачылгъан сарын булан чалыныр.

Гёзьяшсыз яс боламы?
 Гёзю – къашына ювукъ, гёрмеге бети – сувукъ.
 Гёзю – къашына ювукъ, къарама бети – сувукъ.
 Гёзю авругъан гюнню суюмес.
 Гёзю гёрдю – гёнгюл суюдю.
 Гёзю гёре – къолу етмей.
 Гёзю гёрмес – гёнгюл суюмес.
 Гёзю гётюне битген.
 Гёзю ёкъ сюрюнюр – эси ёкъ янгылыр.
 Гёзю ёкъну оъзю ёкъ.
 Гёзю ёкъну юзю ёкъ.
 Гёзю сокъурдан гёнгю сокъур – яман.
 Гёзю сокъурдан къоркъма – гёнгю сокъурдан къоркъ.
 Гёзю сокъурдан къоркъма – юреги сокъурдан къоркъ.
 Гёзю тюшген зат – къонакъныки.
 Гёзю уьстде къашы бар демедим.
 Гёзю чыкъгъан къашын сакълар.
 Гёзю яман гишини оъзю яхшы боламы?
 Гёзюгюз айдын болсун.
 Гёзюн юмгъан таш ютар.
 Гёзюнг авруса, къолунгну байла – къурсагъынг авруса, авзунгну байла.
 Гёзюнг авруса, къолунгну жый.
 Гёзюнг булан гёрмегенни сёйлеме.
 Гёзюнг булан гёрмесенг, башынг булан телерсен.
 Гёзюнг булан сайлама – къулагъынг булан сайла.
 Гёзюнг гёрсюн – авзунга тиймесин.
 Гёзюнгню англамагъан сёзюнгню англамас.
 Гёзюнде огъу бар.
 Гёзюнде береги бар чёбю баргъа кюлемес.
 Гёзюнден макътама – артындан сёкме.
 Гёзюне къарама – сёзюне къара.
 Гёзюне къарап, гёнгюн биле // Гёзюнге къарап, гёнгюнню биле.
 Гёзюне къарап, гёнгюндегин биле.
 Гёзюне къашы – ювукъ, къарама бети – сувукъ.
 Гёзюне май битген: ханына да салам бермей.
 Гёк гёз гюндюз де юлдузланы гёре.
 Гёк десе, гёнгю тарта.
 «Гел» демек бар, «гет» демек ёкъ.
 Гелген гелин – айлы болсун, ашы-суву – майлы болсун.
 Гелген гелинни – аягъындан.
 Гелген къонакъны къувма – гетежек къонакъны тутма.
 Гелгенге гет демес.
 Гелген-гетген покъ ашай.
 Гелгенче гелешебиз – гелген сонг уьлешебиз.
 Гелгинче – гелешебиз, гелген сонг – уьлешебиз. (*Айлыкъ гъакъны гъакъында*).
 Гелеген йыл бишерсен.
 Гелеген йыл да бу йыл йимик болса, биз де болурбуз сизге ёлдаш.

Гелегенде – эгизден, гетегенде – сегизден.
 Гелегенде эгизлеп, гетегенде сегизлеп.
 Гелегени гелмесе, гетегени гетмес. [*Терик диалект*].
 Гёлегиме гёре – гёлек, юрегиме гёре юрек тапмадым.
 Гёлек тикген – гөрмемиш, иштан тикген – билмемиш, чепкен тикген – чебер-
 лик, къаптал тикген – къап тигив, чарыкъ тикген – тасмалав.
 Гёленткисине къыймат бермес.
 Гелерси янгыз гелмей. [*Гъайдакъ диалект*].
 Гелечи – етти гёзлю, бир сёзлю.
 Гелечи бир гюн гюнагъ алар, бир гюн зувап алар.
 Гелечи бир гюн зувап алар, бир гюн гюнагъ алар.
 Гелечи бир гюн зувап къазанар, бир гюн гюнагъ алар.
 Гелечи янгыз гелмей.
 Гелечиге оylum ёкъ.
 Гелечиге тёре ёкъ.
 Гелечини авзу – бош.
 Гелечини гери урма.
 Гелечини гечикгени – яхшы.
 Гелечини къойну ялгъандан толгъан.
 Гелечини сёзю – гъазир.
 Гелечини хуржуну генг болур.
 Гелечиси ёкъ къатынсыз къалар.
 Гелечиси яхшы буса, келибаш да эрге барар.
 Гелешинген къыз – ерленген ат.
 Гелимни кёбю-азы – гъеч, базманланы тешиги болмаса.
 Гелимни кёбю-азы – гъеч, путланы тешиги болмаса.
 Гелимни кёбю-азы – гъеч, терезени тешиги болмаса.
 Гелин – яхшы, гелген ери – яман.
 Гелин болмагъан гелинин сыйламас.
 Гелин геле, ялын геле, акъ башымны ачма геле, уланымны алып къачма геле.
 Гелин гелин болмас, къайын гелин болмаса.
 Гелин гелсе, къайынлагъа ат тагъар.
 Гелин гётю булан гентге къудалыкъ этмеге сую.
 Гелин гюлбетли болсун – тили шербетли болсун.
 Гелин де къайнана болур.
 Гелин къайын топуракъдан яратылыр.
 Гелин турду – там авду.
 Гелин турду – там йыкъды.
 Гелин турду – уый йыкъды.
 Гелин тюгюл айыргъан – айран тюгюл тойдургъан.
 Гелин урлагъан – токълукъ, къыз урлагъан – ёкълукъ.
 Гелин чайнагъан – гиевге.
 Гелин – яман тюгюл, гелген ери – яман.
 Гелин, гиев аминбиз деп ант эте, уьч гюн гетип, бир-бирине кант эте.
 Гелин, къарт буса да, гелинди³⁹. [*Гъайдакъ диалект*].

³⁹Гелинди – гелиндир.

Гелинден кызардаш болмас.
 Гелини эдепсиз болса, анасы яныкъ⁴⁰ болур.
 Гелини эдепсизни уланы кыарывлу болур. (*Эдепсиз гелини барны уланы да
 гьонкъа болур деген маънада*).
 Гелини яхшыны – уланы яхшы, уланы яхшыны – гелини яхшы.
 Гелини яхшыны уланы да – яхшы // Гелини яхшыны уланы да яхшы болур.
 Гелиним чайнагъанны уланым ютар.
 Гелиним, сагъа айтаман, кызым, сен тынгла.
 Гелиним, сагъа айтаман, кызым, сен эшит.
 Гелинин гюллеген къайнана гюн гөрмес.
 Гелинин сыйламагъан къайнана оъзю де сыйланмас.
 Гелинин чайнагъан къайнана гелинсиз кълалар.
 Гелинин чайнагъан уланын ашар – гиевюн чайнагъан кызын ашар.
 Гелинин чайнагъан уланын ашар.
 Гелинин чайнагъан уланын ютар – уланын чайнагъан гелинин ютар.
 Гелининг яман буса, уланынгдан гёр – гиевюнг яман буса, кызынгдан гёр.
 Гелининг яман буса, улынынгдан гёр – гиевюнг яман буса, кызынгдан гёр //
 Гелининг яман буса – улынынгдан, гиевюнг яман буса – кызынгдан.
 Гелининг яман буса, улынынгдан гёр.
 Гелининг яхшы буса, уланынгдан гёр, уланынг яман буса, гелинингден гёр //
 Гелининг яхшы буса – уланынгдан, уланынг яман буса – гелинингден.
 Гелинингни ёнкютме – уланынгны эрке этме (эркелетме).
 Гелинингни ёнкютме.
 Гелинингни ягъасындан илинсенг, уланынгны ютарсан.
 Гелинлик бети булан гентге кудалыкъ этген.
 Гелинни – аягъындан, кюйчуну – таягъындан.
 Гелинни бетин гелгенде гёрербиз.
 Гелинни гелгенде гёрербиз.
 Гелинни гелгенче гёр.
 Гелинни гелинлигин къайын ана билир.
 Гелинни гюзгюсю гентге ярыкъ берер.
 Гелинни гюллеген къайнана гелинсиз кълалар.
 Гелинни гюллеген къайнана гюн гөрмес.
 Гелинни пайы тавада кълалар.
 Гелинни уллусу болмас – къайынны гиччиси болмас.
 Гелинни уллусу-гиччиси болмас.
 Гелинни чайнагъан къайнана гелинсиз кълалар.
 Гелинни яхшы сыйласа, югюрюк болур.
 Гелинни, йыл битмейли, макътама.
 Гелиш – кьонакъдан, гетиш – уй есиден.
 Гелме бакъса, эгиз-эгиз – гетме бакъса, сегиз-сегиз.
 Гелме башласа, эгиз-эгиз – гетме башласа, сегиз-сегиз.
 Гелмеге ихтияр сенде буса да, гетмеге ихтияр – сенде тюгюл // Гелмеге ихтияр
 – сенде, гетмеге ихтияр – менде.
 Гелмеген булутгъа, ялмагъан янгургъа челек тутмай.

⁴⁰Яныкъ – яревке.

Гелсе, гетме билмей – гетсе, гелме билмей.
 Гелсе, гетме билмей.
 Гелсе, уый – бош; гелмесе, дагы – хош.
 Гелтир тѣк: ашамасам, мени сѣк // Гелтир тѣк: ашамасам, мени сѣк.
 Геме де минир кѣйыкѣгѣ, кѣйыкѣ да минир гемеге.
 Гемеге мингенни тилеги – бир.
 Гемеге минип, гемечи булан давламай.
 Гемеге минсенг, гемечини йырын йырла.
 Гемеде гемечи булан урушма.
 Гемеде гемечи булан эришме.
 Гемеде ким барны чыкѣгѣанда билирсен.
 Гемедегилени юреклери – бир.
 Гемеси кимни бу дюньяда батмагѣан.
 Гемечи кюсмен чалар.
 Гемечи минир гемеге.
 Гѣн чарыгѣынѣ – эр чарыкѣ, эринмесенг, эки кѣйт // Гѣн чарыгѣынѣ – эр чарыкѣ, эринмесенг, экини эт.
 Генг асгерлерден генг эдик, темир кѣпулардан бек эдик.
 Генг бичген опуракѣ тозулмас.
 Генг бичилген опуракѣ тез тозулмас.
 Генг бичилген тон тозулмас.
 Генг ѣлгѣа – генг арба.
 Генг опуракѣ тозулмас.
 Генг опуракѣ тозулмас – генгешген жыйын бузулмас.
 Генгеш болса, тынгла – тюзню-терсни англа.
 Генгеш буса, уруш болмас.
 Генгешде – генг тамакѣ, гѣакѣылы буса – оймакѣ // Генгешлерде – генг тамакѣ, гѣакѣылы-эси – оймакѣ.
 Генгешде – генг тамакѣ.
 Генгешде кюлеме – тойда йылама.
 Генгешип тикген тон тар болмас.
 Гѣнгю ачыкѣны ѣлу – ачыкѣ.
 Гѣнгю ачыкѣны кѣолу – ачыкѣ.
 Гѣнгю ачыкѣны кѣолу – ачыкѣ, кѣолу ачыкѣны ѣлу – ачыкѣ.
 Гѣнгю бошну тили – бош.
 Гѣнгю кѣараны юзю – кѣара // Гѣнгю кѣараны юзю де – кѣара.
 Гѣнгю кюлер башда гѣакѣыл болмаса.
 Гѣнгю кюлер башда гѣакѣыл болмаса, юреклери гѣакѣыллардан толмаса.
 Гѣнгю уллуну сѣзю де – уллу.
 Гѣнгю чыкѣса, гѣнгюн алмас.
 Гѣнгю ярыкѣны гѣзю де – ярыкѣ.
 Гѣнгюл – кѣоркѣач, кѣол – батыр.
 Гѣнгюл булан этилген иш уѣлгюлю болур – гѣнгюлсюз ишлеген иш кюлкюлю болур.
 Гѣнгюл булан этилген иш уѣлгюлю болур.
 Гѣнгюл гѣрюшновден тоймай.
 Гѣнгюл кѣркю – ой.

Гёнгул кьайда болса, гёз – онда.
 Гёнгул сюер – баш оьлчер.
 Гёнгул сюер – гёз гёер.
 Гёнгул суюмесе, гёз гёрмес.
 Гёнгул тартган аш – гьалал.
 Гёнгулге тиеген сёзну сёйлем.
 Гёнгулде бар тилге гелер.
 Гёнгулдеги ойланы гёзлер айтар.
 Гёнгулдеги ойланынг гёзлеринг айтып тура.
 Гёнгулден гетген гёзден де гетер.
 Гёнгулден гетсе, гёзден де гете.
 Гёнгулсюз башланган иш тез арыта.
 Гёнгулсюз ишни ахыры болмас.
 Гёнгулсюз кьатын гётсюз яш табар.
 Гёнгулсюз кьатын кьутсуз улан табар.
 Гёнгулсюз сёзну гечикгени – яхшы.
 Гёнгулсюз хабар тез яйыла.
 Гёнгулсюз этилген иш кюлкюлю болур.
 Гёнгумню алганча, гёзлерингни ач // Гёнгумню алганча, гёзюмню ач.
 Гёнгундеги – тилинде.
 Гёнгусюз кьатынны гюню ярлы болур.
 Генжени – ясы, тунгучну тою гючлю болур.
 Генжени ясы гючлю болур.
 Гёню кьалын адампавлар кьайда ёкъ?
 Гёрген – башгъа, эшитген – башгъа.
 Гёрген булан гёз тоймас.
 Гёрген булан эшитген бир болмас.
 Гёрген гёргенин сёйлер – билген билгенин сёйлер.
 Гёрген де, эшитген де – бир тюгюл.
 Гёрген зат гёргенни эсинден таймас.
 Гёрген сёйлейгенде, эшитген тынглап туруп.
 Гёрген эшитгенни енгер.
 Гёргенден билген – яхшы.
 Гёргендокъ, сую, сонг артда гую.
 Гёргениме атгъа ймик минемен.
 Гёргенинг – гerti, эшитгенинг – ялган.
 Гёргенинг – гerti.
 Гёргенинг кёпмю, бергенинг кёпмю?
 Гёргенинг кёпмю, гёрежегинг кёпмю?
 Гёргенинг сына – эшитгенинг терге.
 Гёргенингден гёрмегенинг – кёп, билгенингден билмейгенинг – кёп.
 Гёргенни гёз – гьашыгъы.
 Гёргенни гётлек енгер.
 Гёргенни кьуюп, эшитгенге инанма.
 «Гёрдюм», – деген – кёп сёз, «гёрмедим» деген – бир сёз.
 Гёрдюнгю – инан, эшитдингми – терге // Гёргенинге инан, эшитгенингми терге.

Гөрежекни гөрмей, көрге гирмей.
 Герек терекни йыгъа.
 Герек учун терек йыкъ.
 Герекде кепек де манатдыр // Герекге кепек де манатдыр.
 Герекли адам ялынчакъ болур // Герекли адам ялынлы болур.
 Гереклиге кепек де манатдыр.
 Герекмесни жыймасанг, герекгенде табылмас.
 Герекмесни сакъла: бир гюн герек болур.
 Герилген де – ургъан йимик // Герилген де ургъан йимикдир.
 Гери́ле-гери́ле генг болдукъ, елбели тонлагъа тенг болдукъ.
 Гөрме буюргъан гөресидир.
 Гөрме суйсе, гөзю ёкъ – гөзю ёкъну, оьзю ёкъ.
 Гөрмеген билмес – билмеген гөрмес.
 Гөрмеген билмес.
 Гөрмеген де – бир, тувмагъан да – бир.
 Гөрмегенингни гөргенге айтма.
 Гөрмегенингни гөргюнче айтма.
 Гөрмегенни гөзю чыкъсын.
 «Гөрмедим» деген – бир сөз, «гөрдюм» деген – минг сөз.
 Гөрмей гъашыкъ болагъан адат ёкъ.
 Гөрмей оьлгюнче, гөрюп оьл.
 Гөрмекликге сөз иерер, көрпе тонгъа чөп иерер.
 Гөрмелиге гөз иерир, көрпе тонгъа чөп иерер.
 Гөрмелиге гөз иерир.
 Гөрсө – баранта, гөрмесе – шаранта.
 Гөрсем, гөнгюм ачыла, ёкъда юрек излемей.
 Гөрсенг, инан – эшитсенг, терге.
 Гөрсетмесенг, гөрюнмей – сөйлемесенг, билинмей.
 Герти адам герти сөйлер – дертли адам дертин сөйлер.
 Герти адам герти сөйлер.
 Герти айтгъангъа жавап ёкъ.
 Герти байлыкъ – савлукъ булан адамлыкъ.
 Герти де, ялгъан да янаша юрюй.
 Герти дослукъну мезгили ёкъ.
 Герти ёлдаш кыйынлы гюн сыналар.
 Герти кюурдаш кыйынлы гюн кюурдашыны кырыйында табылыр.
 Герти кюурдаш кыйынлыкъда табылыр.
 Герти кюурдашлар кыйынлыкъда танылыр.
 Герти кылычдан да иттидир.
 Герти отда янмас.
 Герти сөз агъып барагъан сувну токътатар.
 Герти сөз аччы бола, амма чөрек тапдыра.
 Герти сөз аччы болур.
 Герти сөз гөз чыгъарар – ялгъан сөз жан йыбатар.
 Герти сөз гөз чыгъарар.
 Герти сөз гөзге тюртюлюр.
 Герти сөз гөзге чанчыла.

Герти сѣз гери кѡайтмас.
 Герти сѣз гери кѡалмас.
 Герти сѣз йыракъгѡа гетер.
 Герти сѣз оѡлмес.
 Герти сѣз таш яраp – ялгѡан сѣз баш яраp.
 Герти сѣз таш яраp.
 Герти сѣз унутула.
 Герти сѣзге – герти жавап.
 Герти сѣзге кѡарыв ѳкъ.
 Герти сѣзге тѳре ѳкъ.
 Герти сѣзню багѡасы ѳкъ.
 Герти сѣзню оѡзден айтар, яшырмайлы, гѳзден айтар.
 Герти сѣзню оѡзден айтар.
 Герти сююв – кѡоркъувгѡа ят.
 Герти сююв ѳкъ ерде ели эшер ажжалны – эркек бузмагѡа болмас кѡатын салгѡан болжалны.
 Герти сююв кѡоркъувну билмес.
 Герти сююв сатылмай.
 Герти сююв сюймей узун сѣзлени.
 Герти сююв талап этмей исбатны.
 Герти тиштайпаны баш савуту – ону яраp болмакѡлыгѡы.
 Герти ювукъ кѡыйынлы гюн табылыр.
 Герти ювукъ ят болмас – уѡйде олтуруп зат болмас.
 Герти ювукъ ят болмас.
 Герти, гѡалал кѡурдаш кѡардашдан кем тѡгюл.
 Гертиден бийик зат болмас.
 Гертиден кѡачагѡан адам – зайып.
 Гертиликге – бир ѳл, янгылышгѡа – минг ѳл.
 Гертиликге кѳмеклешив – сѡйлылыкъ, ялгѡангѡа кѳмеклешив буса – пучлукъ.
 Гертиликге кѳмеклешив – сѡйлылыкъ.
 Гертиликден гѡючлю савут ѳкъ.
 Гертиликни тах йыгѡагѡан тобу бар.
 Гертини билме сюе бусанг, гиччиге сора.
 Гертини гиччиден сора.
 Гертини ѳлу генг болур.
 Гертини сув алмас.
 Гертини сюйсенг, гиччиден сора // Гертисин сюйсенг, гиччиден сора.
 Гертини яшдан сора.
 Гертисин айтма тынч болмай.
 Гертме терек чум бермес.
 Гѳрюнген зат яшыныр – гѳргенни эсинден таймас.
 Гѳрюнген эт яшыныр – гѳргенни эсинден таймас.
 Гѳрюнгени – кѳрпе, эт япгѡаны – тери.
 Гѳрюнгени – кѳрпе, эт япгѡаны – элтир⁴¹.
 Гѳрюнюв (гѳрюнюш) гѳнгюл тартар.

⁴¹Элтир – кѡозу тери.

Гёрюнюшюне алданма.
 Гесекни артын кьувуп, савдан да кьуру кьалгъан.
 «Гет» дегенден «гел» деген тынч.
 Гетген адам кьайтып гелмей.
 Гетген затгъа кьайгъырма.
 Гетген оьмюр – акьгъан сув.
 Гетген оьмюр гери кьайтмас.
 Гетген оьмюр кьайтып гелмес.
 Гетген сув кьайтмас.
 Гетген янгуруну артындан ямучу алып чапгъан булан пайда ёкъ.
 Гетген янгуруну артындан ямучу алып чапгъандай.
 Гетген янгуруну артындан ямучу алып чапмакъ – гьакъылсызлыкъ.
 Гетген янгуруну артындан ямучу алып чапмас.
 Гетген яшав – оьлю йимик.
 Гетген яшав кьайтмас.
 Гетген яшлыгъынг базардан тапмассан.
 Гетгенге гёзюн юмгъан гелерге тёре гесмес.
 Гетгенге гёзюнг юмма.
 Гете бусанг гет – гелин тюгюлсен чи.
 Гетеменни алып гелгенсен.
 Гетемесден Аллагъ сакъласын.
 Гетер кьонакъ – ёлда яхшы.
 Гётерген гёерер кыйыны.
 Гётергенге салар юкню.
 Гётере туруп, гётенибиз чыкъды.
 Гетме сюйсенг, алаша – гелсенг, бийик – посагъам.
 Гетсе, гелме билмей – гелсе, гетме билмей.
 Гётю булан кьоз сындыра.
 Гётю булан уый сибире.
 Геч башлагъан гечигир.
 Геч билмесе, гьеч билмес.
 Геч болгъандан гьеч болгъан да – кьолай.
 Геч болсун – гюч болмасын.
 Геч болсун – гюч болсун.
 Геч гелген кьонакъ янындан ашар.
 Геч гелгенни кьондургъан – ач гелгенни тойдургъан.
 Геч гелгенни кьондуруп, ач гелгенни тойдуруп, кьонакъгъа кьой сойдуруп.
 [Гъайдакъ диалект].
 Геч гелгенни кьондуруп, ач гелгенни тойдуруп. [Гъайдакъ диалект].
 Геч гелгенни ятдыргъан – ач гелгенни тойдургъан.
 Геч гелип тез уйренген, хомуз йимик кюйленген.
 Геч гелип, тез уйренген гелин.
 Геч кьалгъан эрнин хабар.
 Гёчген юртну хадири кьонгъан юрта билир.
 Гечгенге – макътав, гечмегенге – дав.
 Гечде онгарылмагъан гьеч де онгарылмажакъ.
 Гече – бёрю, гюндюз – ит.

Гече – гюнню кърдашы.
 Гече – йыбанч, гюндюз – къуванч.
 Гече ачылса, гюн болмас.
 Гече болмай юху ёкъ.
 Гече гетсин, гюн гетсин – ялчыны чагъы битсин.
 Гече къалмай, сёзден тоймас – сюек гемирмей, этден тоймас.
 Гече къалмай, сёзден тоймас.
 Гече къалмай, хабардан тоймай.
 Гече къалмай, хабардан тоймассан – сюек гемирмей, этден тоймассан.
 Гече къоркъгъан гюндюз чырагъын ягъар.
 Гече къыдыр, гюндюз ят – тамакюге бёркюнг сат.
 Гече тургъан адам нечик гюн гёре.
 Гече юрюген гюндюз сююнюр.
 Гече юрюген эртен сююнюр.
 Гечеги ишден гюндюзге де къалар.
 Гечеликте адашсанг, ёлну табарсан – адамлардан айырылып адашсанг,
 бармакъ хабарсан.
 Гечем де – гече, гюнюм де – гече.
 Гечени гёзю ёкъ.
 Гечени минг гёзю бола – гюн гёре бир гёз булан.
 Гечени пачасы ёкъ.
 Гечени хайырындан эртенни заралы да къолайдыр.
 Гёчерагъач сынгъан сонг, ёл гёрсетегенлер кёп болур.
 Гечеси ёкъну гюню ёкъ – иши ёкъну ашы ёкъ.
 Гечив билмей, сувгъа гирмей.
 Гечив сорамас – гечге къарамас.
 Гечивюн билмей, сувгъа гирме.
 Гечилген гиши – гечинген гиши.
 Гечилген душман бир де гечмес.
 Гечинген гиши – гечилген гиши.
 Гечип билмейген къурдашсыз къалар.
 Гечмегенге – дав, гечгенге – макътав.
 Гечмейгенге гечме.
 Гёчюп гелген геч ятар.
 Гёчюп гетген гечилир – гёчюп гелген гечинир.
 Гиев ашы – къуймакъ.
 Гиев гиргинче, къызынг сакъла.
 Гиев де, эшек де – бир.
 Гиев сыйы – хан сыйы.
 Гиев эшик – жагъаннем тешик.
 Гиев эшик артны сакълар.
 Гиев эшик артда болур.
 Гиевге къайнанаасыны къаргъышы етмегей эди.
 Гиевни ери – эшик арт.
 Гиевни орну – эшик арт.
 Гиевни узукъариси болгъунча, гелинни ийиспусу болур эдим.
 Гиевюн сыйламагъан эгечисин де сан этмес.

Гиевюн чайнагъан кызын ашар.
 Гиевюнг бар буса, абзарда эшек сакъламагъа тарыкъ тюгюл.
 Гиевюнг яман буса, кызынгдан гёр – гелининг яман буса, уланынгдан гёр //
 Гиевюнг яман буса – кызынгдан, гелининг яман буса – уланынгдан.
 Гиевюнг яман буса, кызынгдан гёр.
 Гиевюнгно тёрюнден уланынгны кьапу тюбю – артыкъ.
 Гийик – тавгъа, чабакъ – сувгъа.
 Гийикни не эринмеген, не гёрюмеген оьлтюрюр.
 Гийим бичсенг, генг бич.
 Гийимине къарап, къаршылар – гъакъылына къарап, узатар.
 Гийимни – янгысы, досну эсгиси – яхшы.
 Гийимни бир гюн аясанг, минг гюнге ярар.
 Гийимни гийгинче гёр – гелинни гелгенче гёр.
 Гийимни кири жувса, гетер, юрекни кири айтса, гетер.
 Гийимни янгысы – яхшы, къурдашланы эсгиси – яхшы.
 Гийимни янгысы – яхшы.
 Гиргинче нечик чыгъажагъынгны ойлаш.
 Гиреген эшигинг къатты япма.
 Гирип чыкъма – билип чыкъ.
 Гичгине эменде бутакъ кёп бола.
 Гиччи авуздан уллу сёз чыгъагъан адат тюгюл.
 Гиччи ачгъыч булан уллу сандыкъны ачма бола.
 Гиччи ачгъыч уллу кьапуланы ачар.
 Гиччи балта да гесер уллу терекни.
 Гиччи балта да уллу терекни авдара.
 Гиччи башлы – уллу ишли.
 Гиччи буса да, ёлдаш – яхшы, яман буса да, къардаш – яхшы.
 Гиччи бусанг да, кьонакъ барсанг, уллусан.
 Гиччи гиши уллу тюш гёргенде йимик.
 Гиччи гюлле де уллу гемени тешме бола.
 Гиччи ит гъар заманда да гючюкдюр.
 Гиччи ит, къарт буса да, – гючюк.
 Гиччи ишни сан этмей, уллу ерни кыдырма.
 Гиччи къазан тез къайнар.
 Гиччи кызыны да, уллу кызыны да тою – бир // Гиччи кызыны тою да, уллу кызыны тою да – бир йимик.
 Гиччи оьзенни къавгъасы гючлю болур // Гиччи оьзенни уллу болур къавгъасы.
 Гиччи сёзон тилеп айтар – уллу сёзон эслеп айтар.
 Гиччи сирив де адашмай, эркечи буса.
 Гиччи терек де уллу бавну безей.
 Гиччи тойну да, уллу тойну да аварасы бир болур.
 Гиччи учгъун уллу юртну да яллата.
 Гиччи хабып, кёп чайна.
 Гиччи халкъ да уллу бола, Ватаны буса.
 Гиччи чычкъанны тишлери – итти.
 Гиччи юртну молласындан уллу юртну гамиши де – гъакъыллы.
 Гиччи яш бар уйде языкъ ёкъ. [*Терик диалект*].

Гиччи яшлар да уллу тюшлер гөрелер.
 Гиччиге – гиччи иш.
 Гиччиге – гиччи, уллугъа – уллу.
 Гиччиге – сув, уллугъа – сый.
 Гиччиге гиччи тарыгъыр – уллугъа уллу тарыгъыр.
 Гиччиге ёл бер – уллугъа къол бер.
 Гиччиде къызын тюймеген уллуда тизлерин тюер.
 Гиччиде охугъан ташны оюп язгъандай – уллуда охугъан ташны уьстюне кьурум булан язгъандай.
 Гиччилеге яхшы бол – уллулагъа гьюрмет эт.
 Гиччинева гиччи балта уллу терекни авдара.
 Гиччисинде эдеп ёкъ – уллусунда билим ёкъ.
 Гиши болгъан гишини гиши булан иши бар.
 Гиши болгъан гишини гиши булан иши бар – гиши болмагъан гишини гиши булан не иши бар? // Гиши болур гишини гиши булан иши бар – гиши болмас гишини гиши булан не иши бар?
 Гиши болур гишини гиши булан иши бар.
 Гиши гишини таныгъынча, бир пут туз ашай.
 «Гиши ёкъ» деп сёйлеме: авзунг яман уйренер.
 Гиши ёлдашындан танылыр.
 Гиши иште сыналар.
 Гиши ожагъы – тар: тур да, уьюнге бар.
 Гиши сёйлегенни сёйлеме – оьзюнг гёргенни сёйле.
 Гиши ушатмайгъан сёзню сёйлеме.
 Гиши этген иш – ярты иш, оьзюнг этген иш – бютюн иш.
 Гиши юртда шагъ болгъунча, оьз юртунгда къуда бол.
 Гишиге айтылгъан сырдан сыр болмас.
 Гишиге айып этгенче, оьзюнге сут эт.
 Гишиге берген бир гесек ашынг кьурсакъ тойдурмас, тек сююмлюкню, дослукъну артдырыр.
 Гишиге береген затынгны тегенек ягъын берме.
 Гишиге гьюрмет этсенг, гьюрмет гёрерсен.
 Гишиге кьарап сув ичме.
 Гишиге кьюу къазгъан оьзю тюшюр бёттёбен.
 Гишиге кюлегенче, башлап гюзгюге кьара.
 Гишиге кюлеме: сени башынга гелмесе, балаларынгны башына гелер.
 Гишиге сора – оьзюнг ойлашагъан кюйде эт.
 Гишиге тапшурулгъан ишинг кьалса эртенге, балгъам болур дертинге.
 Гишиге тузакъ салгъан оьзю тюшюр тузакъгъа.
 Гишиге чечген кьайгъы – ярты кьайгъы.
 Гишиге яманлыкъ тилегенче, оьзюнге яхшылыкъ тиле.
 Гишиге яхшылыкъ этмеген оьзю де яхшылыкъ гёрмес.
 Гишиге яхшылыкъ этсенг, оьзюнге пайда болур.
 Гишиге, сёзюне кьарап, багъа берилир.
 Гишиден гёрме – оьзюнгден гёр.
 Гишилени арасында гиши бол.
 Гишини авзуна кьарагъан ач кьалар.

Гишини айыбын гёрсенг, оьзюнгнюкин ойла.
 Гишини алтыны бек йыртыллар.
 Гишини артындан сёйлеме – алдында сёйле.
 Гишини артындан сёйлемес.
 Гишини атына минген тез тюшюр.
 Гишини атына минме.
 Гишини ашына гёзюнгню сатма.
 Гишини бавуна гёзюнгню тикме: сокъур болуп къаларсан.
 Гишини багъасы сёзюнден билинир.
 Гишини байлыгъы булан макътанма.
 Гишини баласы сёзюнден билинир.
 Гишини бетине айтып болмайгъан затны артындан да айтма.
 Гишини бетине къарама – ишине къара.
 Гишини бир хапгъынча, итинг оьзюнгню хапсын.
 Гишини бити хапгъынча, оьзюмню итим хапсын.
 Гишини гёзюндеги чёпню гёргюнче, оьзюнгдеги чёпню алып къой.
 Гишини гемесине минип давламас.
 Гишини гемесине минип, давчу болгъандай.
 Гишини гёнгюн басгъанны кёк басмаса, ер басар.
 Гишини гийимине къарап багъалама – ишине къарап багъала.
 Гишини гъакъылы – сёзюнден белгили.
 Гишини гъакъылы булан бай болмас.
 Гишини гъакъылы булан узакъгъа бармассан.
 Гишини гъакъылын эшит, оьзюнгнюкю булан иш эт.
 Гишини гъалын гиши билмей, оьз башына тюшмесе.
 Гишини гьюрмети оьзюню къолунда.
 Гишини гючден женнетге де алып барма – къыйын.
 Гишини гючю – ишинде, атны гючю – тишинде.
 Гишини гючю – ишинде.
 Гишини женнетге алып барма да къыйын. (*Гюч булан демек*).
 Гишини заты булан чомарт болма.
 Гишини иши булан макътанма.
 Гишини ким экенин билме сую бусанг, тёшюне къарама – досуна къара.
 Гишини кимлиги – ишинден белгили.
 Гишини кимлигин тюзюнден билип болмай – ишинден билип бола.
 Гишини къайгъысы – этекде, оьзюню къайгъысы юрекде болур.
 Гишини къайгъысы кимге тарыкъ?
 Гишини къайгъысына кюлеме.
 Гишини къатынын суюген эрини ювугъу болур.
 Гишини къатынына инанып, оьз къатынынгдан къуру къалма.
 Гишини къолу булан къычыткъан жыйма.
 Гишини къолундагъы къалач уллу гёрюнюр.
 Гишини къолундагъына умут этип, оьзюню къолундагъындан да къуру къалгъан.
 Гишини къыйынына къайгъырмагъан карасдай янгыз къала.
 Гишини малына гёз салма.
 Гишини тавугъу – къаз йимик, йымырткъасы – баш йимик.

Гишини таныма суйсенг, уьюрлерин тап.
 Гишини тьюмеды айыбын гёре – оьзюню тьюедей айыбын гёрмей.
 Гишини уьюндеги балдан оьзюнгню уьюнгде буламукъ – татли.
 Гишини уьюндеги явдан оьзюнгню уьюнгде буламукъ – татли.
 Гишини уьюнден оьзюню посагъасы да – артыкъ.
 Гишини экмеги булан узакъ яшамассан, гишини гьакъылы булан узакъгъа бармассан.
 Гишини экмеги булан узакъ яшамассан.
 Гишини элинде солтан болгъунча, оьз элингде ултан бол.
 Гишини юреги – къарангы гечени йимик.
 Гишини яманын бетине айт.
 Гишини яманын бетине айт: халкъ билмесин.
 Гишиники булан чомарт болма.
 Гюбе гийген гелер – гебин гийген гелмес.
 Гюе – гийимни, къайгъы адамны ашай.
 Гюе гёлекни талар – къайгъы юрекни талар.
 Гюе гёлекни талар.
 Гюз гелтирир – къыш битдирир.
 Гюз иш – юз иш.
 Гюз нечик болажагъын яйда бил.
 Гюз сув – юз сув.
 Гюзге къайгъысыз – кимге де асувсуз.
 Гюзгю ел ерни берекетин алар.
 Гюзгю жижек гиччи болур.
 Гюзгю иш – къарывлу.
 Гюзгю сувукъдан гюнлюк къач.
 Гюзгю чечек гиччи болур.
 Гюзгюге кёп къарагъан – бары халкъгъа ярагъан.
 Гюзгюге кёп къарагъан булан къынгыр танав (бурну) тюз болмас.
 Гюзгюге къарап байла башынгны – адамлагъа къарап сайла ишингни.
 Гюзгюнюкю гюзгюдюр – ёкъ затны къайдан къоша.
 Гюзде бир сагъатны ичинде къар да, янгур да явма бола.
 Гюзде къайгъысыз адам – кимге де асувсуз адам.
 Гюзде къыйналгъан къышда къуванар.
 Гюзде ургъаласанг топурагъынгны, язда чачывунг гелимли болур.
 Гюзде этербиз тоюнгну.
 Гюзде юз иш болур, уьюнг берекетден толур.
 Гюзде явгъан бузну гюзгю къалынлыгъына да инан.
 Гюзден къоркъма: арты булан къыш гелер.
 Гюзню ахырында гюн – къоянны къуйругъундан да къысгъа // Гюзню ахырында гюн – тавшанны къуйругъундан да къысгъа. [*Гъайдакъ диалект*].
 Гюзню сувугъундан гюнлюк къачар.
 Гюйген тёнгек бек янар.
 Гюйген тёнгек тез янар.
 Гюйген экмек – гелинники.
 Гюкюкню алда къычыргъаны алда оьлюр.
 Гюкюкню уясы ёкъ.

Гюл – тегенексиз, сююв гюнчюлюксюз болмас.
 Гюл – чечегинден белгили.
 Гюл бахчадан не пайда, бахчаны гюлю сёнген сонг.
 Гюл болдум гюл сатагъанлагъа.
 Гюл гюлге ошар, гёзел – гёзелге.
 Гюл де даим яшнап турагъан зат тююл.
 Гюл чечексиз болмас.
 Гюлайлан – гюнню, балжибин балны кёп сюер.
 Гюлайлан гюнню сюер.
 Гюлбахчадан не пайда, бахчаны гюлю сёнсе.
 Гюлдей атив буса да, гюмелекни хурту бар.
 Гюлле – биревню, сёз онавну оьлтюре.
 Гюлле алмайгъан гъеч жан ёкъ.
 Гюлледен сюлче – гючлю.
 Гюллемеген гюн гёрмес.
 Гюллемейген кьыз болмас.
 Гюллемейген уй болмас – кёп гюллеген гюн гёрмес.
 Гюллемейген уй болмас.
 Гюлмелли кепгенчеге де гюн – яхшы // Гюлмелли кепгенчеге буса да, гюн –
 яхшы // Гюлмелли кепсин учун да гюн герек.
 Гюлмелли кьурумагъа да гюн герек.
 Гюлню де тегенеги бар.
 Гюлню сюйген тегенеклерин де сюй.
 Гюлню сюйген чечекни де сююр.
 Гюлню тону – кьыркъ ямав.
 Гюлню тону кьыркъ ямавлу, инг янгысы – ичинде.
 Гюлню тубюнде кьычыткъан оьсмей.
 Гюлюнг чечек ачмаса, биревню де оьпкелеме – оьзюнгню оьпкеле.
 Гюмюш аякъда сув татывлу болур.
 Гюмюшге дамгъа тюшмес.
 Гюмюшчюню кьызы – юзюксюз.
 Гюмюшчюню кьызына гюмюш юзюк табылмас.
 Гюн – ашлыкъны атасы, сув – анасы.
 Гюн – гъаваны, дос юрекни иситир.
 Гюн – узун, оьмюр – кьысгъа.
 Гюн аз гиреген ерге докътур кёп гирир.
 Гюн аз гиреген уйге докътур кёп гелер.
 Гюн аз тиеген уйге эмчи кёп гирир.
 Гюн барда юлдуз гёрюнмей.
 Гюн батмай, мал кьайтмас.
 Гюн батмай, мал тоймас.
 Гюн болмаса, гюндюз болмас.
 Гюн булан гече – гюзгюню эки яны.
 Гюн булан гече – гюрен йимик.
 Гюн гёрмеген гюн гёрсе, гюнге чыракъ якъдырыр.
 Гюн гёрмеген гюн гёрсе, гюндюз чыракъ якъдырыр // Гюн гёрмеген гюн гёрсе,
 гюндюз чыракъ яндырыр.

Гюн гөрмей, аякъ басмай.
 Гюн гөрмей, гюл ачылмас.
 Гюн геч болмай къаламы, тувар гелмеген булан?
 Гюн геч болсун, къой ач болсун. (*Байны малын багъагъан къойчу айтгъан*).
 Гюн гъаваны иситир – дос юрекни иситир.
 Гюн къайгъысы – тангдан, йыл къайгъысы – яздан.
 Гюн къайтмай, мал къайтмас.
 Гюн озюнню шавлаларын биревден де къызгъанмай.
 Гюн сайын гелип тургъан сыйсыз болур.
 Гюн сайын налат алып мал жыймакъ гюнер тюгюл.
 Гюн сайын оьсмейген билим азар.
 Гюн сайын той болмас.
 Гюн тиймей, алма бишмес.
 Гюн тиймейген уйге докътур кеп гирир.
 Гюн тувмаса, гёнгюллерде яз болмас.
 Гюн узаймай, гече къысгъармас.
 Гюн чыкыгъан буса да, ямучунгну унутма.
 Гюн чыкыгъангъа ябалакълар талчыкъсын.
 Гюн чыкыгъанда ай батар.
 Гюн чыкъса, ай яшына – юлдуз яшынмай айдан.
 Гюн ямангъа да, яхшыгъа да тиер.
 Гюн, сойсенг де, соймесенг де, гъар гюн чыгъа.
 «Гюнагъларым аз», – деме, «зувапларым кеп», – деме.
 Гюнагълы гиши кеп дуа къыла.
 Гюнагъны азы да – бир, кёбю де – бир // Гюнагъны азы да бир, – кёбю де.
 Гюнагъсыз адам пачадан къоркъмас.
 Гюнагъсыз адамны хорламас.
 Гюнагъсыз гиши болмас.
 Гюнагъсыз къыз не этмес – сюексиз тил не демес.
 Гюнагъсыз къыз не этмес.
 Гюнагъсыз сююв излеген сюювсюз къалар.
 Гюнагъы – магъа, зувабы – сагъа.
 Гюнагъы – меники, зувабы – сеники.
 Гюнагъын тазаламакъ – гюнагъдан авур.
 Гюнагъына гёре язуву.
 Гюнагъындан чыкъмай туруп, адамны зувабына гирме болмай.
 Гюнбатышдан ургъан ел – яман, элинден айрылгъан эр – яман.
 Гюнбатышдан ургъан ел – яман.
 Гюнге бакъса, гюн къамаша.
 Гюнге чыракъ якыгъандай.
 Гюнде гелин, гюнде къыз. (*Оьзюнню арев тутагъан сюйкюмлю тишитайпагъа айттыла*).
 Гюнде гийген – кюлкюлю, айда гийген – айбатлы.
 Гюнден алда чыкъмагъа къаст эт, бажарсанг, къыргъа.
 Гюндеш – гюлню чечеги, апсун – арпа къылчыгъы.
 Гюндеш сюювден тоймас.
 Гюндюз – байрам, гече – той.

Гюндюз – бир чыракъ, гече – минг чыракъ.
 Гюндюз – ишлеме, гече – юхлама.
 Гюндюз – намаз, гече – уру.
 Гюндюз – сагъыш, гече – тюш.
 Гюндюз ерге къара – гече кёкге къара.
 Гюндюз сёйлегенни иши къалар – гече сёйлегенни юхусу къалар.
 Гюндюз чалгъан биченни бузар гече салгъан чыкъ.
 Гюндюз чыракъ булан да тапмассан.
 Гюндюз чыракъ ягъып излесенг де, тапмассан.
 Гюндюз юлдуз гёрюнмес.
 Гюндюзлени кёркю – кёкдеги гюн.
 Гюндюзлер юхлайгъан гёзетчи болур.
 Гюндюзню гёзю бар – гечени къулагъы бар.
 Гюндюзню иши – кёп.
 Гюнлер де гетер, къайгъы да гетер.
 Гюнлюк гетген гёрюшюр – кюрек япгъан гёрюшмес.
 Гюнлюк ёлгъа – айлыкъ аш.
 Гюнлюк пайдалагъа алданып, йыллыкъ пайдаланы унутма.
 Гюнлюк тутгъан гёрюшюр – кёрюк тутгъан гёрюшмес.
 Гюнлюк япгъан гёрюнюр – кюрек япгъан гёрюнмес.
 Гюнлюкге алданып, йыллыкъны бузма.
 Гюнню – гёзлери, гечени къулакълары бар.
 Гюнню аривлюгю – Гюн, гёнгюлню аривлюгю – ойлар.
 Гюнню гёзю бар, гечени – къулагъы.
 Гюнню къызыву гюн кёкню тёрюне чыкъгъанда гючлю бола.
 Гюнню янында – иссилик, ананы янында – яхшылыкъ.
 Гюнчю гиши гюн гёрмес.
 Гюнчю гюн гёрмес – тилчи сый гёрмес.
 Гюнчю гюн гёрмес.
 Гюнчю тили булан ув яяр.
 Гюнчюлени гёзю уллу отгъа – тенг.
 Гюнчюлени гюню – къысгъа.
 Гюнчюлюк гюнчюлюкге ошамай
 Гюнчюлюк оъмюрню къысгъарта.
 Гюнчюню гёнгю тар болур.
 Гюнчюню оту тананы гюйдюрюр.
 Гюнчюню хатири кёп къалар.
 Гюню бар – нюрлю, гюню ёкъ – нюрсюз.
 Гюню барны гюлю бар.
 Гюню ёкъну нюрю ёкъ.
 Гюню яманни гёнгю де яман.
 Гюнюн гётерип болмай. *(Яхиы яшайгъан адам, шашып, бузукъ ишлени юрютсе, айтыла).*
 Гюч – билимде, билим – китапда.
 Гюч – билимде, билим де – гючде.
 Гюч – билимде.
 Гюч – бирликде.

Гюч атасын танымас.
 Гюч битер – гыакбыл оытер.
 Гюч булан чычкыаннн да тутуп болмай.
 Гюч буса, кийиз кызыкк да ерге гирир.
 Гюч етмесе, амал бар.
 Гюч етмесе, гылла бар.
 Гюч кыйда буса – тах да шонда.
 Гюч этмегенни гылла этер.
 Гюч этмегенни сёз этер.
 Гючге тёре ёкк.
 Гючден ачылгъан чечекни ийиси болмас.
 Гючден гюч озар.
 Гючден гюч озар – сёзден сёз озар.
 Гючден гюч озар – сёзден сёз озар, гыакбылдан гыакбыл озар – гюнерден гюнер озар.
 Гючден къала кърдурмай.
 Гючден салгъан гёзден нюр болмас.
 Гючден салгъан гёзню болурму нюрю?
 Гючден салгъан гёзню нюрю болмас – емишсиз терекни бюрю болмас.
 Гючден салгъан гёзню нюрю болмас.
 Гючден салынгъан гёзню ярыггы болмас.
 Гючден сюдюрюп болмай.
 Гюченген булан гюч гелмес.
 Гюченген булан кюл кыабармас – кычыргъан булан иш битмес.
 Гючлю – гючюн, гюнерли гюнерин гёрсетер.
 Гючлю – яман тюгюл, оычлю – яман.
 Гючлю адам бир заманда да, гезиги етмейли, савутгъа харманмас.
 Гючлю болма суйсенг, душмандан гючюнг яшыр.
 Гючлю гиши бирни йыгъар – билимли гиши мингни йыгъар.
 Гючлю гючюн гёрсетер.
 Гючлю гючюн гёрсетер – гюнерли гюнерин гёрсетер.
 Гючлюден гючлю чыккса, гючлю гётюн кысар.
 Гючлюден гючлю чыккса, гючлю еринде олтурур.
 Гючлюден гючлю чыккса, гючлю пысып кылар.
 Гючлюден гючлю чыккса, гючсюз кыйда барсын?
 Гючлюден кюркма – оычлюден кюркк.
 Гючлюлеге гючлюлер де табыла.
 Гючлюлени кюлунда гючсюз кыалгъан.
 Гючлюлер гемени де кърудан юрютюр.
 Гючлюлер гемени ерден юрютюр.
 Гючлюлер гемени топуракъдан юрютюр.
 Гючлюню сийдиги тирмен айландырыр.
 Гючсюз кюрек сындырыр.
 Гючсюзлюк – гючлюлерден сююнмей, уыгю алмай, оланы сёгюп турмакк.
 Гючсюзлюк гюнчюлюк тувдура – гючлюлюк ярыш тувдура.
 Гючсюзлюк гюнчюлюк тувдура.
 Гючлюлюк ярыш тувдура.

Гючсюзню ачуву – гючлю.
 Гючю кѣп бирни йыгъар – билими кѣп мингни йыгъар.
 Гючюк билмей гъапламай, ит билмей гырылламай.
 Гючюк билмей гъапламай. [*Терик диалект*].
 Гючюк ит бола – ит къарт бола.
 Гючюк ит болгъанда, ит къарт болур.
 Гючюкден къоркъгъан яш болмас.
 Гючюкден къоркъгъан батыр болмас.
 «Гючюм бар» деп, вѣре болма жанавар: Тенгир бир гюн жан алгъандан жан алар.
 Гючюнг барда ишле – тишинг барда тишле.
 Гючюнг барда ишле.
 Гючюнг барда ишни гъайын эт.
 Гючюнг булан макътанма – ишинг булан макътан.
 Гючюнг етеген булан ябуш.
 Гючюнг етмейгенге гюченме.
 Гючюнг етмесе, гюченме.
 Гючюнге базма – ишинге баз // Гючюнге базынма – ишинге базын.
 Гючюнге гѣре гючен.
 Гючюнге таянма – ишинге таян.
 Гюювюнг ѣкъ буса, суювюнг де ѣкъ.

Гъ

Гъав бар уйде аврув бар.
 Гъав бар уйден аврув таймас.
 Гъав бир гюн оьлюр, гъавчу гъар гюн оьлюр // Гъав бир гюн оьле, гъавчу – гъар гюн.
 Гъав тюшмеген бѣрю аякъларын чайнар – зат тюшмеген молла бармакъларын чайнар.
 Гъав тюшмеген бѣрю аякъларын чайнар. (*Бѣрю оьзюне ав тюшмегенни аякъларындан гѣрюп, оланы чайнай деп айтыла*).
 Гъав ургъанныки тьогюл – буюргъанныки.
 Гъава ашын ерден алар – ер ашын гъавадан алар.
 Гъавагъа юген салма – болмасны бойнунга алма.
 Гъавагъа юген салмас // Гъавагъа юген салма. (*Болмайгъан затны этме, деген маънада*)
 Гъавадагъы турнагъа алданып, къолунгдагъы торгъайны къачырма.
 Гъавадагъы турнадан къолдагъы жымчыкъ – яхшы.
 Гъавайын аш болмай.
 Гъавайын зат болмай.
 Гъавайын олтургъунча, гъавайын ишлеген – къолай.
 Гъавайынны багъасы – эки пай.
 Гъавалангъан балыкъ гъавада къалар.
 Гъаваслыкъ болду – иш норма толду.
 Гъавасыз эркек гъайлы болмас.
 Гъавчу – гъавда, батыр явда билинир.
 Гъавчу – гъавда, ѣлчу – ѣлда.
 Гъавчу гъавда билинир.

Гъавчу гъавчуну йыракъдан таный.
 Гъавчу макътагъан итни бѣрю де, къоян да, тюлю де сыймес.
 Гъавчу урар – эгер тутар.
 Гъавчуну антлысы гъав урмас.
 Гъавчуну ашы – аягъында, къойчуну насиби – къоюнда.
 Гъавчуну ашы – аягъында.
 Гъавчуну байлыгъы — гъав.
 Гъавчуну бѣркю гийик териден болур.
 Гъавчуну гѣзлейген башлап ону итин гѣре.
 Гъавчуну къаз-къув – дерти, тирменчини сув – дерти.
 Гъагав халкъны авлия этер – оъзюнюкин онг этер.
 Гъагев чокъмар жыяр. [*Терик диалект*].
 Гъагев чокъмар жыяр – дели таш жыяр. [*Терик диалект*].
 Гъагъына алданма – чагъына алдан.
 Гъазир ашгъа – бисмилла.
 Гъазир ашгъа – гъазир къарын.
 Гъазир ашгъа – терен къашыкъ.
 Гъазир ашгъа – терен чолпу.
 Гъазир ашгъа – уллу къашыкъ.
 Гъазир ашны оъмюрю – къысгъа.
 Гъазирге ким де – гъазир.
 Гъазирсиз къувунунг – къыйынлы гюнюнг.
 Гъай гавур оъгей ана, отдай эте гѣзлерин.
 Гъайван – бойнундан, адам сѣзюнден тутулур.
 Гъайван – тизгининден, адам тилинден тутулур.
 Гъайван оълсе, къаргъа шат – адам оълсе, молла шат.
 Гъайван оълсе, къаргъа шат.
 Гъайван оълсе, териси къалар – адам оълсе, иши къалар.
 Гъайван оълюр – эти къалар, адам оълюр – аты къалар.
 Гъайванны азыкъ булан уыйрете.
 Гъайванны – азыкъ булан, адамны тил булан уыйрете.
 Гъайванны – бойнундан, адамны тилинден тутар.
 Гъайванны – тиши, гишини иши болсун.
 Гъайванны азыкъ булан уыйрете.
 Гъайванны ала-къуласы – уъстюнде, адамныки – ичинде.
 Гъайванны аласы уъстюнде болур – адамны аласы ичинде болур.
 Гъайванны тишине бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Гъайванны тишине бакъ – адамны ишине бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Гъайгев агъач жыяр – дели таш жыяр.
 Гъайгев агъач жыяр.
 Гъайгев айтды – агъмакъ инанды // Гъайгев айтар – агъмакъ инанар.
 Гъайгев берген сорагъа жавап бермес.
 Гъайгев болмагъа кѣп зат герекмей.
 Гъайгев оъз башына яв болур.
 Гъайгев оъктемлик – айыплы.
 Гъайгев оыпке тутмас – къыдырым яс тутмас.
 Гъайгев ювукъдан гъакъыллы душман – къолай.

Гъайгевге гъар гюн – байрам.
 Гъайгевге къаршы болсанг, тилегенин берип гет.
 Гъайгевге намаз къылдырсанг, башын жарар.
 Гъайгевге сорама: оъзю айтар.
 Гъайгевден арчылып бажар – гъакъыллы оъзю арчылыр.
 Гъайгевден гъакъыл сорама.
 Гъайгевню гъакъ берип токътат.
 Гъайгевню гъакъылы – пысып турмакъ.
 Гъайгевню сёйлетмей билирсен.
 Гъайгевню хынжалы къында турмас.
 Гъайгевню янып къой, гъайгевлюгюн танып къой.
 Гъай-гъай улангъа дав ёкъ, акъча да тегин герек.
 Гъайдан гелген – гъуйдан гетер.
 Гъайдап болса, ат озар – гъайсыз атлы ат бузар.
 Гъайдап болса, ат озар – ич бузулса, ят озар.
 Гъайдап болса, ат озар.
 Гъайлы сёзю кёп болса да, ону да азы – яхшы // Гъайлыны сёзю кёп болса да, ону да азы – яхшы.
 Гъайлыны гъажаты тез битер.
 Гъайран болмакъ – гъайбатлыкъгъа гелечи.
 Гъайсыз атлы ат бузар.
 Гъайсыз гиши сувгъа семирер.
 Гъайсыз юрюш адамны абурун артдырмай.
 Гъайы ёкъну ую ёкъ.
 Гъайы ёкъну ую ёкъ – ую ёкъну кюю ёкъ.
 Гъайын этсенг, гъайва терек де бюрленип, гъалива берер.
 Гъаким бусанг да, къонакъ гелсе, къулусан.
 Гъакимге гъакимлер гелер (*къонакълай*).
 Гъакимге де дос герек.
 Гъакимлик гелгенде, уят гете // Гъакимлик гелгенде, уят тая.
 Гъакимлик тапсанг, ювукълар оъзлер табылыр.
 Гъакимликде душманлыкъ ёкъ.
 Гъакимни гъакигени – гъёкюнгени.
 Гъакъ бусурманлар миллет айырмай.
 Гъакъ гертини эр айтар.
 Гъакъ гертини эр айтар, эр айтмаса, эл айтар.
 Гъакъ гючлюдюр – гюч гъакълыдыр.
 Гъакъ сёз аччы болур.
 Гъакъ сёз иелсе де, сынмай.
 Гъакъ сёзге жавап ёкъ.
 Гъакъ тенгири бийни-къулну айырмай.
 Гъакъ юрекден тилей буса, сокъурну гёзлеринден гёзьяшы да агъыла.
 Гъакъгъа тутулгъан асгерден асгер болмас.
 Гъакълашма дазуву ёкъ – пакарлы языву ёкъ.
 Гъакъны гёр – халкъны гёрме.
 Гъакъны негъакъ этме.
 Гъакъны ялгъан енгмес.

Гъакъсыз ашгъа – бисмилла.
 Гъакъыкъатда – берекет.
 Гъакъыл – алдын, ачув – сонг яхшы.
 Гъакъыл – башда, гюч – яшда, асил – ташда.
 Гъакъыл – башда.
 Гъакъыл – башда, гюч – яшда.
 Гъакъыл – башдан, асил – ташдан.
 Гъакъыл – башдан, эдеп – яшдан.
 Гъакъыл – билмек учун.
 Гъакъыл – гёнгюл учун.
 Гъакъыл – денгизден терен, билим – тавдан бийик.
 Гъакъыл – денгизден терен.
 Гъакъыл – къартда, яшда тюгюл, – башда.
 Гъакъыл – неден де гючлю.
 Гъакъыл – рагъмуну атасы.
 Гъакъыл – тизгин, кылыкъ – ат: тизгинингни билип тарт.
 Гъакъыл – хазна, тил – ачгъыч.
 Гъакъыл – хазна.
 Гъакъыл – яшав чырагъы.
 Гъакъыл – яшдан, эдеп – башдан.
 Гъакъыл аздырмас – билим тоздурмас.
 Гъакъыл аздырмас.
 Гъакъыл акъчаны таба.
 Гъакъыл аривлюкде тюгюл.
 Гъакъыл базарда сатылмай.
 Гъакъыл байлыкъ булан оьлченмей.
 Гъакъыл башда тюгюл – иште.
 Гъакъыл бой булан оьлченмей – ой булан оьлчене.
 Гъакъыл бой булан оьлченмей.
 Гъакъыл бойда тюгюл, – ойда.
 Гъакъыл булан алтын табыла – алтын булан гъакъыл табылмай.
 Гъакъыл булан алынмагъан мал гъакъылын алар, сонг оьзюн алар.
 Гъакъыл булан алынмагъан мал гъакъылын алар.
 Гъакъыл булан эдеп – тенг.
 Гъакъыл буса, сёзден адашмас – белги буса, ёлдан адашмас.
 Гъакъыл – гёзелликде тюгюл.
 Гъакъыл гёрмей болгъан сонг, гёз гёрмекден пайда ёкъ.
 Гъакъыл гъакъылдан озар.
 Гъакъыл гъисге бойсынмай.
 Гъакъыл да, эдеп де – тенг.
 Гъакъыл да, эдеп де – эгизлер.
 Гъакъыл есисин табар.
 Гъакъыл излеген гъакъыл табар – мал излеген мал табар.
 Гъакъыл излеген гъакъыл табар – мал излеген мал табар; бир нечеге иерген малындан да, гъакъылындан да къуру къалар.
 Гъакъыл излеген гъакъыл табар.
 Гъакъыл излесенг, – къартлардан.

Ғыакъыл къуйсанг билиминге, билим тамар тилингден.
 Ғыакъыл недир: ойламакъ, аз сёйлеп, кёп тынгламакъ.
 Ғыакъыл озар – агъмакъ азар.
 Ғыакъыл ой булан оылчене.
 Ғыакъыл оылчевю – сёз, сёз оылчевю – ғыакъыл.
 Ғыакъыл сакъал булан бирге оьсмей.
 Ғыакъыл сакъалгъа къарап билинмей.
 Ғыакъыл сатма: оьзюнге къалмас.
 Ғыакъыл сатып алагъан зат тьююл.
 Ғыакъыл сатып алынмас.
 Ғыакъыл сёз ғыакъыл берер.
 Ғыакъыл сёз ғыакъылгъа ой кьошар.
 Ғыакъыл сёзге багъа ёкъ.
 Ғыакъыл сёзню ғыакъыллы эшитир.
 Ғыакъыл сорап гелмегенге ғыакъыл уйретме.
 Ғыакъыл тебе алтын тебедир.
 Ғыакъыл тиш агъмакъда да бар.
 Ғыакъыл тогъас салмаса, тил нени де сёйлер.
 Ғыакъыл уьлешегенде уйде болмагъан.
 Ғыакъыл ярым байлыкъдыр.
 Ғыакъыл яшда болмас – башда болур.
 Ғыакъыл яшда тьююл – башда.
 Ғыакъылгъа гёз тиймес.
 Ғыакъылгъа етер байлыкъ ёкъ.
 Ғыакъылгъа оылчев ёкъ // Ғыакъылны оылчевю ёкъ.
 Ғыакъылдан артыкъ байлыкъ ёкъ // Ғыакъылдан артыкъ байлыкъ болмас.
 Ғыакъылдан ғыакъыл озар – гьюнерден гьюнер озар.
 Ғыакъылдан ғыакъыл озар.
 Ғыакъылдан уллу байлыкъ да, билимден уллу хазна да ёкъ.
 Ғыакъылдан уллу байлыкъ ёкъ.
 Ғыакъыллы – иши булан, авлия – авзу булан.
 Ғыакъыллы – иши булан, авлия – тили булан.
 Ғыакъыллы – иши булан, агъмакъ – сёзю булан.
 Ғыакъыллы – иши булан.
 Ғыакъыллы – тил булан, гъайгев – кьол булан.
 Ғыакъыллы – тил булан, ғыакъылсыз кьол булан сёйлер.
 Ғыакъыллы – элни еси, дели – элни баласы.
 Ғыакъыллы адам билимин артдырма къаст этер, гъайгев билегенлерине де кьол силлеп гетер.
 Ғыакъыллы адам билимин артдырма къаст этер.
 Ғыакъыллы адам билимли болмагъа сюер.
 Ғыакъыллы адам бир минутун да бош йибермес.
 Ғыакъыллы адам бугюнгю ишин тангалагъа кьалдырмас.
 Ғыакъыллы адам заманын бош йибермес.
 Ғыакъыллы адам оьктем болмас.
 Ғыакъыллы адамгъа мал герекмей.
 Ғыакъыллы адамны сёзю къысгъа болур.

Гъакъыллы айтар – эл къатлар.
 Гъакъыллы айтар эди – гъакъылсыз къоймады.
 Гъакъыллы акъча жыя – гъакъылсыз таш жыя.
 Гъакъыллы алгъа барар – артына къарар.
 Гъакъыллы англар – агъмакъ тынглар.
 Гъакъыллы англар – гъакъылсыз тынглар.
 Гъакъыллы атаны да гъакъылсыз уланы болур.
 Гъакъыллы атын макътар, дели къатынын макътар, авлия озюн макътар.
 Гъакъыллы атын макътар, дели къатынын макътар.
 Гъакъыллы ачув сакъламас.
 Гъакъыллы аш жыяр – гъайгев таш жыяр.
 Гъакъыллы балагъа мал герекемей.
 Гъакъыллы баш къутулду – авзун ачгъан тутулду // Гъакъыллы баш къутулур – авзун ачгъан тутулур.
 Гъакъыллы башгъа догъура⁴² чыкъмас.
 Гъакъыллы башгъа таякъ герекемей.
 Гъакъыллы башда чач турмай.
 Гъакъыллы башны тили – къысгъа.
 Гъакъыллы бир керен алданар.
 Гъакъыллы бир ташгъа эки керен сюрюнмес.
 Гъакъыллы бирден англар – гъакъылсыз кепден де англамас.
 Гъакъыллы бирден англар – гъакъылсыз мингден де англамас.
 Гъакъыллы болма да, насипли болма да – чыдамлыкъ герек.
 Гъакъыллы бугюнго ишин тангалагъа къалдырмас.
 Гъакъыллы бузав эки ананы ичер.
 Гъакъыллы булан гъакъылсыз бир булакъдан сув ичмес.
 Гъакъыллы булан иш тутгъан алданмас.
 Гъакъыллы булан иш юрютсенг, гъакъыл жыярсан.
 Гъакъыллы булан юрюсенг, гъакъыллы болурсан.
 Гъакъыллы булан юрюсенг, гъакъыллы болурсан – гъакъылсыз булан юрюсенг, гъакъылсыз болурсан.
 Гъакъыллы булан юрюсенг, гъакъыллы болурсан – агъмакъ булан юрюсенг, агъмакъ болурсан.
 Гъакъыллы буса къатынынг, яхшылыкъгъа чыгъарар атынг.
 Гъакъыллы бусанг да – балагъ.
 Гъакъыллы бусанг, ачма сырынг досунга: досунгну да бар досу.
 Гъакъыллы бусанг, ачма сырынг досунга: досунгну да досу бар, ол да айтар досуна.
 Гъакъыллы бусанг, ачма сырынгны кимге де.
 Гъакъыллы бусанг, ачув сакълама.
 Гъакъыллы бусанг, заманынг бош йиберме.
 Гъакъыллы генгешир – гъакъылсыз оьчешир.
 Гъакъыллы гёнгюн алар – гъакъылсыз хатирин къалдырыр.
 Гъакъыллы гёргенин сёйлер – гъакъылсыз эшитгенин сёйлер.
 Гъакъыллы гиши «алтын» деп оьлмес, «халкъым» деп оьлур.

⁴²Догъура – шишик.

Ғақыйллы гиши айрылмас ерге унутмас сёз айтмас.
 Ғақыйллы гиши айтывсыз сёйлемес.
 Ғақыйллы гиши кьатын алғанча, ғайгевню эки яшы болур.
 Ғақыйллы гишиден ғақыйллы сёз чығар.
 Ғақыйллы гишини бир гюню – авлияны минг гюнюнден артыкъ.
 Ғақыйллы гишини бир гюню – авлияны оьмюрюнден артыкъ.
 Ғақыйллы гишини сёзю алдан юрюр.
 Ғақыйллы ғақыйл айтар.
 Ғақыйллы ғақыйл сёйлер.
 Ғақыйллы ғақыйллығьа – ёлдаш, яман яманғьа – ёлдаш.
 Ғақыйллы ғақыйллығьа – ёлдаш.
 Ғақыйллы ғақыйлы булан макътанар.
 Ғақыйллы ғьеч заман эсин тас этмес.
 Ғақыйллы дели булан гёрюшмес.
 Ғақыйллы душмандан кьоркъма – агьмакъ досдан кьоркъ.
 Ғақыйллы душмандан кьоркъма – дели душмандан кьоркъ.
 Ғақыйллы ерге кьарар – ғақыйлсыз оьрге кьарар.
 Ғақыйллы ичин алар.
 Ғақыйллы иш – кьанатлы кьуш.
 Ғақыйллы иш сюер – ғақыйлсыз сёз сюер.
 Ғақыйллы иш этегенлерден ғақыйллы сёйлейгенлер – кёп.
 Ғақыйллы ишине бағьар – авлия (дели) тишине бағьар.
 Ғақыйллы ишине инанар, ғақыйлсыз – тюшюне.
 Ғақыйллы ишине таянар, агьмакъ – умутуна.
 Ғақыйллы ишине тюшюнюр, ғақыйлсыз – тюшюне.
 Ғақыйллы ишни табар – иш ғақыйллыны табар.
 Ғақыйллы кьарт болса да, ғақыйлы кьарт болмас.
 Ғақыйллы кьатын – хазна.
 Ғақыйллы кьатын алғанча, ғайгевню эки яшы болур.
 Ғақыйллы кьызлар яшыртгьын сюйдюрте.
 Ғақыйллы кьысматына таянар.
 Ғақыйллы кьысматына таянар – агьмакъ умутуна таянар.
 Ғақыйллы минсе, ат да чююлмей.
 Ғақыйллы насибин табар.
 Ғақыйллы ойлағанча, темтек сувдан оьтер.
 Ғақыйллы ойлап айтар – ғақыйлсыз ойнап айтар.
 Ғақыйллы ойлап айтар.
 Ғақыйллы ойлашғанча, дели ишин битдирир.
 Ғақыйллы оьзюн гюнагьлар, ғақыйлсыз – ёлдашын.
 Ғақыйллы оьзюн айыплар, ғақыйлсыз – ёлдашын.
 Ғақыйллы оьзюнден гёрюр – авлия кьурдашындан гёрюр.
 Ғақыйллы оьзю-оьзюню кьулу да дюр, пачасы да.
 Ғақыйллы оьктем болмас.
 Ғақыйллы сагьыш этгенче, дели ишин битдирир.
 Ғақыйллы сёз агьып барагьан сувну токътатар.
 Ғақыйллы сёз – алтындан багьа.
 Ғақыйллы сёз ғақыйл берер.

Җаҡыйллы сёз җаҡыйл салар.
 Җаҡыйллы сёз кыйсҗа болур.
 Җаҡыйллы сёз ойҗа ой кёшар.
 Җаҡыйллы сёзге баҗа ёкъ.
 Җаҡыйллы сёзге тынглаҗанда, ашар ашынг унутулур.
 Җаҡыйллы сёзден кёркъар – аҗмакъ таякдан кёркъар.
 Җаҡыйллы сёзюн «мен» деп башламас.
 Җаҡыйллы сёзюн тергер, җаҡыйлсыз – җёзюн.
 Җаҡыйллы сени де алдатмас, оьзю де алданмас.
 Җаҡыйллы сырын сакълар.
 Җаҡыйллы тынҗлар – җаҡыйлсыз варыллар.
 Җаҡыйллы уйленгенче, җайҗевню эки яшы болур.
 Җаҡыйллы уйренер – җаҡыйлсыз уйретер // Җаҡыйллы уйренер – аҗмакъ уйретер.
 Җаҡыйллы уйренме сюер – җаҡыйлсыз уйретме сюер.
 Җаҡыйллы хатирин къалдырмас.
 Җаҡыйллы хикмат җелтирир – җаҡыйлсыз къайҗы җелтирир // Җаҡыйллы хикмат җелтирир – җаҡыйлсыз балаҗ җелтирир.
 Җаҡыйллы чычкъан эки тешик тешер.
 Җаҡыйллы эдепни эдепсизден уйренер.
 Җаҡыйллы эр – эл аҗасы.
 Җаҡыйллы эр къатынын яманламас.
 Җаҡыйллы эр кёлундаҗын алдырмас, бугюнҗю ишин тангалаҗа къалдырмас.
 Җаҡыйллы эркек атын макътар – җайҗев къатынын макътар.
 Җаҡыйллы эсин ютмас.
 Җаҡыйллы ярты сёзден анҗлай.
 Җаҡыйллыҗа – җюрмет.
 Җаҡыйллыҗа – ишара, аҗмакъҗа – токмакъ.
 Җаҡыйллыҗа – ишара, сокъурҗа – таякъ.
 Җаҡыйллыҗа – ишара.
 Җаҡыйллыҗа айтсанҗ, биле – темтекге айтсанҗ, кюлей.
 Җаҡыйллыҗа баш – кыймат, җаҡыйлсызҗа мал – кыймат.
 Җаҡыйллыҗа билдирсенҗ, билимин чыракъ этер – җаҡыйлсызҗа билдирсенҗ, билимин бичакъ этер.
 Җаҡыйллыҗа бир айт – җаҡыйлсызҗа минҗ айт.
 Җаҡыйллыҗа бир айт – делиге минҗ айт.
 Җаҡыйллыҗа бир керен айт, авлияҗа – минҗ керен.
 Җаҡыйллыҗа бир сёз – мая, җаҡыйлсызҗа минҗ сёз – зая.
 Җаҡыйллыҗа бир сёз – таман.
 Җаҡыйллыҗа бир сёз де бесдир.
 Җаҡыйллыҗа җёз тиймес.
 Җаҡыйллыҗа җакъ берип де эрши ишни этдирме – кыйын.
 Җаҡыйллыҗа ишара – таман.
 Җаҡыйллыҗа ишара бола.
 Җаҡыйллыҗа ишара бола, аҗмакъҗа токмакъ да – аз.
 Җаҡыйллыҗа сырынҗ айтсанҗ, җаҡыйлынҗ артар.

Ғақыйллығға таянған йығыйлмас.
 Ғақыйллығға эки кѳулакъ аз болур.
 Ғақыйллығға эл – рази.
 Ғақыйллыдан – бир, авлиядан минг зарал тувар.
 Ғақыйллыдан ғақыйлсыз сѳз умутлама.
 Ғақыйллыдан илму ал.
 Ғақыйллылыкъ – кѳылыкъланы инг де асилидир.
 Ғақыйллыны – гѳнгюлѳнде, агмакълны – тилинде.
 Ғақыйллыны алдына тюш.
 Ғақыйллыны алдында ат сюрѳнмес.
 Ғақыйллыны алдыдан юрю – агмакълны артыдан юрю.
 Ғақыйллыны аты да арымай, тону да тозулмай.
 Ғақыйллыны ачуву – ишинде.
 Ғақыйллыны ачуву ишинде болур.
 Ғақыйллыны баласы ғақыйллы болур.
 Ғақыйллыны бир гюню авлияны ѳмюрѳне тие.
 Ғақыйллыны гѳнгюндеги – агмакълны тилинде // Ғақыйллыны гѳнгюлѳнде – агмакълны тилинде.
 Ғақыйллыны ғақыйлы – алтын.
 Ғақыйллыны ғақыйлы – ғақыйлсызлагға уылгю.
 Ғақыйллыны ғақыйлы – юрегинде, темтеknики – тилинде.
 Ғақыйллыны даву болмас.
 Ғақыйллыны ёлу – эркин ёл.
 Ғақыйллыны жанын ғайгевню сѳзю кыйнар.
 Ғақыйллыны оюндагғы – ғақыйлсызны тилинде.
 Ғақыйллыны сѳзю – кѳысғға.
 Ғақыйллыны тили – гѳнгюлѳнде, авлияны ғақыйлы – тилинде.
 Ғақыйллыны тили – гѳнгюлѳнде, ғақыйлсызны гѳнгюлю – тилинде.
 Ғақыйллыны тутған иши ер болмас.
 Ғақыйллыны хадири агмакълны алдында билинir.
 Ғақыйллыны юзю айтар – юзю айтмаса, сѳзю айтар.
 Ғақыйллыны юзю айтар.
 Ғақыйллыны янғылғаны делиден озар.
 Ғақыйллыны – алдыдан, авлияны – артыдан.
 Ғақыйллыны – ғақыйлсыздан, эдепни эдепсизден уыйрен.
 Ғақыйллыны акъчағға сатып алып болмай.
 Ғақыйллыны бағасы ёкъ, тарбияны – дазусу.
 Ғақыйллыны бағасы ёкъ.
 Ғақыйллыны борчғға алып болмай.
 Ғақыйллыны гѳнгюл билir.
 Ғақыйллыны гѳнгюл билir – аrivлюкню гѳз билir.
 Ғақыйллыны ғақыйлсыздан уыйрен.
 Ғақыйллыны кѳадары – эдеп булан.
 Ғақыйллыны кыйматын бил.
 Ғақыйллыны кыйматын бил: о сени ѳр этер.
 Ғақыйллыны ѳлчевю – сѳз, сѳзню ѳлчевю – ғақыйл.
 Ғақыйллыны ѳлчевю – сѳз.

Гъакъылны сатып алмай.
 Гъакъылсыз авузну ачмагъа ачгъыч герекмей.
 Гъакъылсыз алгъанын айтар – гъакъыллы гѣргенин айтар.
 Гъакъылсыз атгъа минсе, атасын танымас.
 Гъакъылсыз баш – нюрсюз чыракъ.
 Гъакъылсыз баш аякъгъа тынчлыкъ бермес.
 Гъакъылсыз башгъа алтын бѣрк пайда бермес // Гъакъылсыз башгъа алтын папах да пайда бермес.
 Гъакъылсыз башгъа жибин къонмас – къонса да, узақ турмас.
 Гъакъылсыз башгъа сѣз кѣмек этмес – татывсуз ашны туз татывлу этмес.
 Гъакъылсыз башгъа сѣз кѣмек этмес.
 Гъакъылсыз башдан гъакъыллы сѣз чыкъмас.
 Гъакъылсыз гиши алтмышда да яш болур – гъакъыллы гиши алтыда да баш болур.
 Гъакъылсыз гиши душманы булан дос болур – досу булан душман болур.
 Гъакъылсыз гиши душманы булан дос болур.
 Гъакъылсыз гъакъылы булан макътанар.
 Гъакъылсыз досгъа кюлер – гъакъыллы досну сюер.
 Гъакъылсыз досдан гъакъыллы душман – къолай.
 Гъакъылсыз досунг болгъунча, гъакъыллы душманынг болсун.
 Гъакъылсыз душмандан бир сакълан – гъакъылсыз досдан минг сакълан.
 Гъакъылсыз юрюген ажжалсыз оьлур.
 Гъакъылсызгъа юху татли тиер.
 Гъакъылсыздан ари бол: кѣп хаталар этер ол.
 Гъакъылсыздан ари тур.
 Гъакъылсызлар булан бал аякълар ичгенче, гъакъыллылар булан къан аякълар ичген – къолай.
 Гъакъылсызлар булан тойда болмакъдан, гъакъыллылар булан явда болмакъ – яхшы.
 Гъакъылсызлыкъ – ойлашмакъ «инг гъакъыллы менмен» деп, тѣшюне къагъа туруп: «Мен кимлерден кеммен», – деп.
 Гъакъылсызлыкъ – ойлашмакъ «инг гъакъыллы менмен» деп.
 Гъакъылсызны авзундан да бир гъакъыллы сѣз чыгъар.
 Гъакъылсызны гъакъылын ит ашар.
 Гъакъылсызны сакъалы оьссе де, гъакъылы оьсмес.
 Гъакъылсызны тилиндеги – гъакъыллыны оюндагъы.
 Гъакъылы азны азабы – кѣп.
 Гъакъылы азны къыйыны – кѣп.
 Гъакъылы артыкъ – иши артыкъ, вакъти тутгъан гиши – артыкъ.
 Гъакъылы артыкъны иши – артыкъ // Гъакъылы артыкъ – иши артыкъ.
 Гъакъылы бар – билими ѳкъ, билими бар – гъакъылы ѳкъ.
 Гъакъылы бар – билими ѳкъ.
 Гъакъылы бар буса да, теренден ою ѳкъ.
 Гъакъылы барны англаву бар.
 Гъакъылы башындан бир къарыш тюпде.
 Гъакъылы гѣрмеген сонг, гѣзю гѣрмекден пайда ѳкъ.
 Гъакъылы гѣрмей болгъан сонг, гѣзю гѣрмекден не пайда?

Гъакъыллы гиши – сёзюнден белгили.
 Гъакъылы ёкъ кёкге къарар.
 Гъакъылы ёкъ не де айтар.
 Гъакъылы ёкъну да тили бар.
 Гъакъылы ёкъну даву – аз.
 Гъакъылы ёкъну даву кёп.
 Гъакъылы етсе де, къолу етмей.
 Гъакъылы кёпню даву – аз, ювугъу кёпню яву – аз.
 Гъакъылы кёпню даву – аз.
 Гъакъылы кёпню даву болмас.
 Гъакъылы къысгъаны оьмюрю – къысгъа.
 Гъакъылы къысгъаны тили – узун // Гъакъылы къысгъаны тили узун болур.
 Гъакъылы сайны тили – узун.
 Гъакъылы ыртдан саны ырты – яхшы.
 Гъакъылым – кёп, акъчам – аз.
 Гъакъылын алтынгъа алышдыргъан алтынын езге алышдырыр.
 Гъакъылынг бар буса, англа – гъакъылынг ёкъ буса, тынгла.
 Гъакъылынг бар буса, макътанма.
 Гъакъылынг кёп буса, ачув битер.
 Гъакъылынг кёр буса, гёзден пайда ёкъ.
 Гъакъылынг сокъур болгъунча, гёзлеринг сокъур болсун.
 Гъакъылынга – гъакъыл, ягъынга ягъ къош.
 Гъакъылынга гъакъыл къош – ачувунга ачув къош.
 Гъакъылынга гъакъыл къош.
 Гъакъылыны даву – аз.
 Гъал – гъалгъа гёре, гъалива – балгъа гёре.
 Гъал – гъалгъа гёре, гъалива – балгъа гёре: гъаливасын ашарсан, чий къоз не пайда бере.
 Гъалал адамны иши де, ашы да – гъалал, гъарам адамны иши де, ашы да – гъарам.
 Гъалал адамны иши де, ашы да – гъалал.
 Гъалал артар – гъарам батар.
 Гъалал аша – гъакъ яша.
 Гъалал бишип чыгъар – гъарам тешип чыгъар.
 Гъалал гёзге гёрюнмес.
 Гъалал иш ерде къалмас.
 Гъалал иш ерде ятмас.
 Гъалал ишге ант болмас.
 Гъалал ишлегенни ашы – татывлу, ую – берекет.
 Гъалал ишлегенни ашы – татывлу.
 Гъалал ишлегенни ую – берекетли.
 Гъалал ишлеп, гъалал тишле // Гъалал ишле – гъалал тишле.
 Гъалал малгъа гъакъ етмес.
 Гъалал малынгны Аллагъ табушдурсун.
 Гъалал рызкъы – аш болур, гъарам рызкъы – таш болур.
 Гъалал яшав тутмагъан гъарамны узакъ ютмас.
 Гъалалдан гъарам излеме.

Гьалаллыкъ – адамлыкъны баш шарты.
 Гьалгъа гёре уьч сай бёрк.
 Гьалекликге къул болма.
 Гьали болду юз къаз.
 Гьали де онда ат авнамагъан.
 Гьали тютюню гёрюне, бираздан ялын чыгъар.
 Гьали тютюню гёрюнеген болгъан.
 Гьали этмеге болагъан ишни сонггъа къойма.
 Гьали этмеге болагъан ишни тангалагъа къойма.
 Гьалива – балгъа гёре.
 Гьалива ашама гьалым ёкъ.
 Гьалива ийислери чыгып тура.
 «Гьалива, гьалива» деген булан авуз татли болмай // «Гьалива, гьалива» деп къычыргъан булан авзунг татли болмай.
 Гьалимлини тили – таза.
 Гьалкъа – къулакъда, юзюк – бармакъда // Гьалкъа къулакъда болур – юзюк бармакъда болур.
 Гьалпама суюе бусанг, гюз гече гьабижай ув.
 Гьалпамадан бал тама.
 Гьалпаманы шорпасы къабургъагъа югъа.
 Гьалын билмей, атгъа минме.
 Гьалын билмей, сувгъа гирме.
 Гьалынга къарап иш гёр – бурнунга къарап шюшгюр.
 Гьаман этсем, магъа – гюч, бир де этмесем, бары – пуч.
 Гьаман этсем, магъа – гюч, мен этмесем, бары – пуч. (*Авлетлер кёмеклешмей деген маънада*).
 Гьаман-гьаман гьалива бармай пирлеге.
 Гьаман-гьаман гьалива бармай пирлеге – гьаман-гьаман дёврэн болмай бирлеге.
 Гьаман-гьаман гьалива чыкъмас пирлеге.
 Гьампа, бир гьинкалгъа чанчып берсенг де, къазыкъны да ашар.
 Гьанжиде⁴³ аваданлыкъ буса, къумукъда токълукъ болар.
 Гьапгъа – тап.
 «Гьап-гьапны» башы – «тап-тап».
 Гьаплайгъан ит хапмас.
 Гьапламайгъан итге таякъ атма.
 Гьаплап чабагъан итден кьоркъма.
 Гьар авругъан сайын оьлмес.
 Гьар адам оьзюню келпетин оьзю ярата.
 Гьар адамгъа оьзюню кьозусу кьочкъар гёрюнюр.
 Гьар адамны – бир дерти.
 Гьар адамны – бир дерти, тирменчини сув – дерти // Гьар гишини – бир дерти, тирменчини сув – дерти.
 Гьар адамны оьзюню бир йыры бар.
 Гьар адамны сыйы – оьзюню кьолунда.

⁴³**Гьанжи** – Анжи (Магъачкъаланы бырынгъы аты).

Гъар адамны уьчкер уью болма герек.
 Гъар адамны яшавда бир ёлу бола.
 Гъар ажжалгъа – бир себеп.
 Гъар ахшамны бир тангы бар.
 Гъар ашгъа ер башгъа. [*Терик диалект*].
 Гъар бавну аривлюго – терекден, гъар адамны аривлюго – юрекден.
 Гъар балагъдан Аллагъ сакъласын.
 Гъар балагъны бир себеби бола.
 Гъар бир ишни вакътиси бар.
 Гъар бир ишни оьз вакътисинде эт.
 Гъар бир сёзню оьзюню ери болур.
 Гъар будай бюртюкде – адамны загъматы.
 Гъар гёзелни бир мини⁴⁴ бар.
 Гъар гёргенде «досум» деме – гъар ачувлангъанда «душманым» деме.
 Гъар гертини эр айтар – эр айтмаса, эл айтар.
 Гъар гечени бир гюндюзю бар.
 Гъар гишини – бир дерти.
 Гъар гишини – бир дерти, тирменчини сув – дерти.
 Гъар гишини сёзюне инанмакъ – агъмакълыкъ.
 Гъар гьалда сакълукъ – яхшы.
 Гъар гъаракат гъасилинден билинир.
 Гъар гюл оьзюню заманында чечек ача.
 Гъар гюлню ийиси – башгъа.
 Гъар гюлню оьз ийиси бар // Гъар гюлню оьз ийиси болур.
 Гъар гюн байрам болмас.
 Гъар гюн оьлгенден бир гюн оьлген яхшы.
 Гъар гюн той болмас.
 Гъар гюн эртен савмаса, сыйыр сютюн къурутур.
 Гъар гюнню – бир гечеси.
 Гъар гюнню бир гечеси де болур.
 Гъар гюнню дёрт бёлюмо: биринчиси – ишлемек, экинчиси – Аллагъгъа къуллукъ этмек, уьчюнчюсю – ял алмакъ, дёртюнчюсю – юхламакъ.
 Гъар девюрню – бир сююнчю, бир дерти.
 Гъар дертни бир дарманы бар.
 Гъар дертни дарманы бар.
 Гъар ёлукъгъангъа сыр чечме.
 Гъар емишни бир дады бар.
 Гъар ерни бир адаты.
 Гъар ерни танытма бир белги бола.
 Гъар жанны дерти – айры.
 Гъар жибин бал гелтирсе, тавлар балдан толар эди.
 Гъар жымчыкъны тавушу – башгъа.
 Гъар заман «мен, мен» болмас.
 Гъар заман «мени, мени» болмас.
 Гъар заман «мени, мени» абурсуз этер сени.

⁴⁴**Мин** – кемчилик.

Гъар заман ашап турса, бал да гёрюне аччы.
 Гъар заман безенип, гийинип, даим опуракъны гъайында турма.
 Гъар заман да бетъярыкълыкъ табарсан гъалал кюйде къуллукъ этсент
 Ватангъа.
 Гъар заманда да «ямангъа – яман, яхшыгъа – яхшы» деп айт.
 Гъар заманны оз кюю.
 Гъар зарал бир гъакъыл гелтирир.
 Гъар зарал бир гъакъыл къошар.
 Гъар зат – гъакъылгъа, гъакъыл – сынавгъа гъажатлы.
 Гъар зат – заманына гёре.
 Гъар зат – кызывунда яхшы.
 Гъар зат – озюнню еринде яхшы.
 Гъар затгъа себеп бар.
 Гъар затны бир къайдасы болур.
 Гъар затны бир сыры бар.
 Гъар затны вакътиси бар.
 Гъар затны оз заманы бар – кызы барны кызы чакъы назы бар.
 Гъар затны оз заманы бар.
 Гъар затны озюнню орну бола.
 Гъар затны эки ягъы бола.
 Гъар ишни алды – кыйын.
 Гъар ишни артына къара.
 Гъар ишни башы – савлукъ.
 Гъар ишни бир устасы бар – гъар устаны бир устазы бар.
 Гъар ишни бир устасы болур.
 Гъар ишни вакътиси бар.
 Гъар ишни де башлама кыйын.
 Гъар ишни оз ери бар.
 Гъар йылавну бир кюлевю бар.
 Гъар йыравну оз йыры – гъар йырны оз сыры бар.
 Гъар йырны оз сыры бар.
 Гъар йыртыллайгъан алтын туюл.
 Гъар ким билгенин айтар.
 Гъар ким билгенин этер.
 Гъар ким кычытгъан ерин хашый.
 Гъар ким оз къарышы булан оылчер.
 Гъар ким оз насибине озю – себеп.
 Гъар ким озюнню айыбын билмек – уллу билим.
 Гъар ким озюнню кечелин хашый.
 Гъар ким озюнню уьюнде пача.
 Гъар кимге оз баласы татлидир.
 Гъар кимге оз Ватаны азиздир.
 Гъар кимге оз халкъы яхшы гёрюнюр.
 Гъар кимге оз эли – аявлу.
 Гъар кимге сора – озюнг билгенни эт // Гъар кимге сора – билгенингни эт.
 Гъар кимни – бир дерти, тирменчини сув – дерти.
 Гъар кимни ажжалы – инбашында.

Гъар кимни баласы – оъзюне багъалы.
 Гъар кимни баласы – оъзюне ювукъ.
 Гъар кимни баласы оъзюне ошар.
 Гъар кимни бир авруву.
 Гъар кимни бир заты ёкъ – делини мурады ёкъ.
 Гъар кимни бир къылыгъы бар.
 Гъар кимни къозусу оъзюне къочкъар гёрюнюр.
 Гъар кимни ожагъы да, къайгъысы да – башгъа.
 Гъар кимни оъз къайгъысы, къарт къызны эр – къайгъысы.
 Гъар кимни оъз къайгъысы, тирменчини сув – къайгъысы.
 Гъар кимни оъз эли – оъзюне татли.
 Гъар кимни сыйы – оъзюню къолунда.
 Гъар кимни тувгъан ери Мисирдир.
 Гъар кимни увуз малы – увучда яхшы.
 Гъар кимни чырагъы оъзюню уьюнде яна.
 Гъар кимни эсинде бир зат кёп къала.
 Гъар кимники – оъзюне, ай гёрюнюр гёзюне.
 Гъар къакъыллагъан къозламас.
 Гъар къакъыллайгъан тавукъ къозламас.
 Гъар къумукъда бир къыпчакъ ятар.
 Гъар къунан⁴⁵ оъзю сув ичген булагъын макътар.
 Гъар къуш оъзюню уясына багъып учар // Гъар къуш оъз уясына къарап учар.
 Гъар къушну бир сарнаву бар, йыры бар.
 Гъар къушну тавушу – оъзюне хош.
 Гъар къырны бир ичидей, гъар ични бир къыры бар.
 Гъар нени ашагъанча, ашамай тургъан – къолай.
 Гъар оърню бир эниши бола.
 Гъар папахны тубюнде бир баш бола.
 Гъар сакъалдан бир тюк алса, кёсеге сакъал болур.
 Гъар сёзюню ери бар // Гъар сёзюню ери бола.
 Гъар сенден озгъандан озмагъа къара.
 Гъар сенден озгъандан озмагъа къара – муаллимге тынглай туруп, илмусуз къалма.
 Гъар таякъ – эки янлы // Гъар таякъ эки янлы бола.
 Гъар терек оъзюню заманында чечек ачар.
 Гъар терекни бир салкъыны болур.
 Гъар теренлик бир сайлыкъны ойлата.
 Гъар тувгъан къыз булан берекет де берилир.
 Гъар узатгъан ёлдаш болмас.
 Гъар устаны бир устазы бар – гъар ишни бир устасы бар.
 Гъар устаны бир устазы бар // Гъар устаны бир устазы болур.
 Гъар ханны бир девюрю.
 Гъар чечекни ийиси – башгъа.
 Гъар шиърю язгъан шаир болмай.
 Гъар элни адаты – башгъа.

⁴⁵ **Къунан** – тай, гюлюк.

Гъар элни ачгъычы – тил.
 Гъар элни ачгъычы – тил: тили булан эл ачар.
 Гъар элни закону – башгъа.
 Гъар элни озюню тарихи бола.
 Гъар элни эт тувраву – башгъа.
 Гъар этилген къуллукъ къалса гёрюнмей, не юрюлме герек дагъы яшавда?
 Гъар эшитгенин сёйлеген ялгъанчы болур.
 Гъар эшитгенинге инанма – гъар инангъанынгны сёйлема.
 Гъар эшитгенинге инанма.
 Гъар юлдузну бир башгъа сыры бар.
 Гъар юртда бир дос тут.
 Гъар юртда бир къонакъ тут.
 Гъар юртда бир уй тик. (*Гъар юртда бир къонакъ тут деген*).
 Гъар юртда бир уй этме – бир ёлдаш тут гъар юртда.
 Гъар юртда эки къонакъ тутса, яхшы. [*Терик диалект*].
 Гъар юртну гъавасы – башгъа.
 Гъар яманлыкъны башы – гъаракъы.
 Гъар япсаргъа бармагъынгны сукъсанг, я йылан, я алпелек тигер.
 Гъар яхшыны бир яман ягъы бола.
 Гъар яхшыны бир яманы да бола.
 Гъаракат – берекет.
 Гъаракат – сенден, берекет – менден.
 Гъаракат болмай, берекет болмас.
 Гъаракат ёкъ ерде берекет де ёкъ.
 Гъаракат кёп – берекет ёкъ.
 Гъаракат этмей, гелим ёкъ.
 Гъаракат этсенг, берекет болур.
 Гъаракатгъа – берекет.
 Гъаракатда – берекет.
 Гъаракатсыз берекет болмас.
 Гъаракатсыз билимни енгме болмас.
 Гъаракатчы яман адамдан эринчек яман адам – къолай.
 Гъаракатынг – савлугъунг, загъматынг – байлыгъынг.
 Гъаракатынг эрте болса, гюзде эрте орарсан.
 Гъаракъы арсланны да йыгъар.
 Гъаракъы булан дос бусанг, къатынсыз къалдырыр.
 Гъаракъы булан дос бусанг, малсыз къаларсан.
 Гъаракъы гирер, сыр гетер.
 Гъаракъы гъакъыллыны да дели этер.
 Гъаракъы гъалдан чыгъарар.
 Гъаракъы гъалсыз этер – гъакъылсыз малсыз этер.
 Гъаракъы гъалсыз этер.
 Гъаракъы ичген булан гъакъыл къошулмас.
 Гъаракъы ичген гъакъылын да ичер.
 Гъаракъы ичиндегин чыгъарар.
 Гъаракъы кёп сёйлетер.
 Гъаракъы малсыз этер.

Гъаракъы сѣзню узайта – оъмюрню кыысгъарта.
 Гъаракъы оъмюрню кыысгъарта.
 Гъаракъыдан ари бол – бир балагъгъа салар ол.
 Гъаракъыдан тойгъан той бузар – айрандан тойгъан эл бузар.
 Гъаракъыдан тойгъан той бузар.
 Гъаракъыны ич – гъакъылынгны ичме.
 Гъарам адамны иши де, ашы да – гъарам.
 Гъарам байдан гъалал ярлы – яхшы.
 Гъарам гелген гъарамгъа гетер.
 Гъарам зат кѣп болуп гѣрюнсе де, берекети болмас.
 Гъарам зат кѣп буса да, берекети болмас.
 Гъарам затны берекети болмас.
 Гъарам къардашдан гъалал къурдаш – яхшы.
 Гъарам малны хайыры ѳкъ.
 Гъарам юрекли эл бузар.
 Гъарам юрекли эл бузар – жагъил молла дин бузар.
 Гъарамгъа гѣз къаратмакъ – насипсизликни башы.
 Гъарамгъа гъакъ ярашар.
 Гъарамгъа чомулгъан баш янгыз гъарамны гѣрюр.
 Гъарамдан гелген гъарамгъа гетер.
 Гъарамдан сакълан: гъарам зат кѣп болуп гѣрюнсе де, берекети болмас.
 Гъарамдан сакъланмагъан гъалал малгъа етишмес.
 Гъарамзада, будай гѣрсетип, арпа сатар.
 Гъарамны ашасанг, гъалалынгны къусарсан.
 Гъарамны гъайын этген артындан вайын да этер.
 Гъар-бир гъисап барып малгъа байлана.
 Гъар-бир ишни, кыйналсанг да, бютюн эт.
 Гъарзисиз малгъа ес кѣп болур.
 Гъариси бир тюк берсе, хожа сакъаллы болур.
 Гъармут терекде алма битмей.
 Гъармутда алманы татыву болмас.
 Гъарпгъа гъарп кьошма билмей.
 Гъарсыз гиши къоркъач болур.
 Гъарсыз тынгламас – авам англамас.
 Гъарсызгъа хырсыз ѳлдашдыр.
 Гъатдан оздурса, бир зат да яхшы болмай.
 Гъатдан озуп шашыма – тюшюр башынг хашыма.
 Гъашыкъ англатар – дерт сѣйлетер.
 Гъашыкъ болсанг, таякъны да къучакъларсан.
 Гъашыкъ ишин де унутур, ашын да унутур.
 Гъашыкъ минген атны ѳллар арытмас.
 Гъашыкъ минсе, ат туягъы ер тутмас.
 Гъашыкъгъа Багъдат узакъ тююл.
 Гъашыкъгъа эшик бек буса, терезеден гирир.
 Гъашыкълар аврувдан оълмей – сагъынчдан оъле.
 Гъашыкълыкъ йылатар.
 Гъашыкълыкъ йылатар – дерт сѣйлетер.

Ѓашыкълыкъ отдур, кѣабунса, сѣндюрюк ѣкъдур.
 Ѓашыкълыкъѣа сѣз кѣоймамакъ эрдендир.
 Ѓашыкълны гѣзю гѣрмей.
 Ѓашыкълны гѣзю гѣрмей, кѣулагъы эшитмей.
 Ѓашыкълны гѣзю – кѣр, кѣулагъы – кар.
 Ѓашыкълны сѣюгенини янындан изле.
 Ѓашыкълны кѣулагъы эшитмей.
 Ѓаясыз эркек гѣайлы болмас.
 Ѓей барагъан ит, гелип бетимни йырт.
 Ѓѣкюнгенден пайда ѣкъ.
 Ѓѣкюнѣп, сен юз ярылып ѣлсенг де, йиберилген ѣкъѣа дагъы кѣайтыв ѣкъ.
 Ѓѣкюнѣр алгъасагъан.
 Ѓѣч болгъандан гѣч болгъан да – кѣолай // Ѓѣч болмакъдан гѣч болмакъ да – кѣолай.
 Ѓѣч болгъунча, гѣч болсун.
 Ѓѣч ким айрангъа аччы демес.
 Ѓѣч кимни ѣзюнгенден тѣбен гѣрме.
 Ѓѣчден гѣч де – кѣолай.
 Ѓылла – байлыкъ, ѣзса, – бир айлыкъ.
 Ѓылла аювну да тута.
 Ѓылла булан табылгъан намус бир сагъатдан тас болур.
 Ѓылла яхшы чы тѣюѣл, тек алдангъандан – кѣолай.
 Ѓыллагъа кѣаршы гылла бар.
 Ѓыллалы иште хайыр ѣкъ.
 Ѓылласыз батыр тез ѣлѣур.
 Ѓылласыз дѣунъа – пайдасыз.
 Ѓынкалгъа умут этип, шорпадан да кѣуру кѣалгъан.
 Ѓысабы тѣюз болгъанны юзю ярыкъ болур.
 Ѓысапгъа бар – сангъа ѣкъ.
 Ѓысапдан адашсанг да, досдан адашма.
 Ѓысаплы дос айрылмас.
 Ѓысни чаналатып, гѣакълны егип, айланмагъа герекбиз.
 Ѓѣнкѣа болгъандан тонкѣу болгъан да – кѣолай.
 Ѓѣнкѣа ѣюн бузар – темтек той бузар.
 Ѓѣнкѣалыкъ савлукълну душманыдыр.
 Ѓѣкуматны малына кѣѣл узатмайгъан – гѣалал гишидир.
 Ѓѣзын тапгъан ѣзюн де табар.
 Ѓѣонер – агъагъан булакъ.
 Ѓѣонер – битмейген хазна.
 Ѓѣонер гѣаракатсыз болмас.
 Ѓѣонер – гѣаракатсыз, гѣѣл тегенексиз болмас.
 Ѓѣонер – эрни кѣанаты.
 Ѓѣонер ашатар – гѣаракат яшнатар.
 Ѓѣонер билген ач болмас.
 Ѓѣонер болса кѣѣлунгда, аш табылыр ѣлунгда.
 Ѓѣонер болса кѣѣлунда, чѣрек болур ѣлунда. [*Ѓѣайдакъ диалект*].
 Ѓѣонер отда янмай.

Гьюнер отда янмай, сувда батмай.
 Гьюнер сувда батмай.
 Гьюнерден гьюнер озар – гьакъылдан гьакъыл озар.
 Гьюнерден гьюнер озар.
 Гьюнери бар ач къалмас.
 Гьюнери бар май ашар.
 Гьюнери бар оьрге юзюр.
 Гьюнери барны къоллары – алтын.
 Гьюнери ёкъ гишини пайдасы ёкъ ишини.
 Гьюнеринг етмей, «тох» этме.
 Гьюнерли адам – емиш бав.
 Гьюнерли булуп улан оьссюн, къылыкълы болуп къыз оьссюн.
 Гьюнерли гиши ач къалмас.
 Гьюнерли гьюнерин гёрсетер – гючлю гючюн гёрсетер.
 Гьюнерли гьюнерин гёрсетер.
 Гьюнерли къол ач болмас.
 Гьюнерли къолда берекет бар.
 Гьюнерли май ашар – гьюнерсиз лай ашар.
 Гьюнерли оьлмес – гьюнерсиз гюн гёрмес.
 Гьюнерли оьрге юрюр – гьюнерсиз кёрге гирир.
 Гьюнерлиге оьлюм ёкъ.
 Гьюнерлини гьюнери мурадына етдирир – гьюнерсизни гьюнери къара ерге гийирир.
 Гьюнерлини гьюнери мурадына етдирир.
 Гьюнерлини къолу – алтын, гьакъыллыны гьакъылы – алтын.
 Гьюнерлини къолу – алтын.
 Гьюнерни артыгъы ёкъ.
 Гьюнерсиз адам башгъалагъа кюлер.
 Гьюнерсиз адам гишиге кюлер.
 Гьюнерсиз гюн гёрмес.
 Гьюнерсиз эр – къанатсыз къуш.
 Гьюнерсиз эркекден инеси бар къатын – яхшы.
 Гьюнерсизге дюнья – тар.
 Гьюнерсизге иш этме.
 Гьюнерсизден йыракъ тур.
 Гьюнерсизни гьюнери – эринчеклик.
 Гьюнерсизни гьюнери – ялкъывлыкъ.
 Гьюнерсизни гючу болур – гьюнерсизге оьчлю болур.
 Гьюрмет – битмейген байлыкъ.
 Гьюрмет болмагъан ерде берекет болмас.
 Гьюрмет суйсенг, ишлеме суй.
 Гьюрмет суйсенг, кёп сёйлеме.
 Гьюрмет суйсенг, кёп сёйлеме – савлукъ суйсенг, кёп ашама.
 Гьюрмет этген гьюрмет гёрюр.
 Гьюрмет этсенг, гьюрмет гёрюрсен.
 Гьюрметли адам оьзю де халкъдан шо къадар гьюрмет гёрюр.
 Гьюрметли гиши гьилла кийизни гьюрметсизден табар.

Гьюрметсиз болсанг, сагъа да гьюрмет этеген гиши болмас.

Д

Дав бир битсе, бир гелер, тек бир улан эки тувмас анадан.

Дав болмай, яв болмас.

Дав суйген давда къалар.

Дав суймей бусанг, давгъа гъазир тур.

Давгъа барма да сую, гюлле тиймесни де сую.

Давда той болмас.

Давдагъы юху – душманны мурады // Давдагъы юху – душмангъа муратлыкъ.

Давдан улан тувмас.

Давлашма – тынч, ярашма – къыйын.

Давлу дамгъасыз болмас.

Давну дав токътатар – оылгенни ер гётерер.

Давну дав токътатар.

Давну кёп яны алдатыв болур.

Давну хайыры аз болур, бары да асгерлери гъажилер буса да.

Даву ёкъну яву ёкъ.

Давчу къуру къалмас.

Дагъы бетерни Аллагъ бермесин.

Дагъы йылгъа ким бар, ким ёкъ.

Дагъы хатаргъа Аллагъ берекет бермесин.

Дазусуз сёзлю, дамгъалы юзлю.

Даим яхшылыкъ да болуп турмас.

Далаплы адамгъа далапсыз адам къыйышмас.

Дамагъкар гиши ач къалмас.

Дамагъкарлыкъ баш ярар.

Дамагъкарны мал басар – тембелни⁴⁶ юху басар. [*Гъайдакъ диалект*].

Дамагъкарны мал басар.

Дамагълыкъ этген озден – къулдур.

Дамагълыкъ этмеген къул оздендир – дамагълыкъ этген озден – къулдур.

Дамагълыкъ этмеген къул оздендир.

Дамгъа – таякъ, дамчыгъа – акъча. [*Гъайдакъ диалект*].

Дамгъалы мал тас болмас.

Дарагъачгъа илин – дармангъа илинме.

Даражасыз аврув болмас.

Даражасын билип, дарман бер.

Дарайына бакъ – бёзюн ал.

Даргъа⁴⁷ илин – дармангъа илинме.

Дарман бар ерде дерт болмас.

Дарманны – татлиси, аврувну яхшысы болмас.

Дармансыз аврув болмас, бал болмас балжибинсиз.

Дармансыз аврув болмас.

Девлет битер – билим битмес.

Девлет гелсе, эт басар.

⁴⁶Тембел – чабан, ишсуюмес.

⁴⁷Даргъа – дарагъачгъа деген.

Девлет гелсе, эт басар – тарчыкълыкъ гелсе, бит басар.
 Девлет дегерек болур – тарчыкълыкъ япалакъ болур.
 Девлет учун дос-ювугъун сатар бай.
 Девлетингни аяй бусанг, ана тилинг аяп бил.
 Девлетлерсиз досну малгъа санамай.
 Девлетлини дос чырагъы сѣнемес.
 Девлетлини хоразы да йымырткъа къозлар.
 Девлетни башы – яш.
 Дегереген ташгъа тюк битмес // Дегерейген ташгъа тюк битмей.
 Дегерейген ташгъа от битмес.
 Дегерейген ташгъа тюк битмей: инанмасанг, сынап къара – дегере.
 Дегерек ташны нечик салсанг, не башгъа – энишге дегерей.
 Дегерчик болгъан сонг айланмай къалмас.
 Дели – делиден, молла оьлюден сююнюр.
 Дели азыгъын ашап тайдырыр.
 Дели айтгъанындан таймас.
 Дели айтса, гъакъыллы тынглар – гъакъыллы айтса, дели тынгламас.
 Дели айтып эсгерер.
 Дели арыгъанын билмес.
 Дели батыр тез оьлюр.
 Дели бийиме билмес – бийисе, тынма билмес.
 Дели бийимес – бийисе, тынмас.
 Дели билген далалай.
 Дели булан ёл чыкъсанг, салар башынга балагъ.
 Дели булан ёлгъа чыкъма: башынга балагъ гелтирир.
 Дели де бол, эсли де бол; элинг, еринг булан бирге бол.
 Дели деврен сюрюр – гъакъыллы яна-яна къалар.
 Дели деврен сюрюр.
 Дели делиден къоркъмас.
 Дели делиден сююнюр.
 Дели делиден хошланар, молла – гъалвадан.
 Дели делиден хошланар.
 Дели делини макътар.
 Дели делини суймес.
 Дели делини табар.
 Дели къайгъыдан оьлюр.
 Дели къатынын макътар.
 Дели къатынын макътар – авлия оьзюн макътар.
 Дели къутурса, тенгирин танымас.
 Дели оьзю айтар да, оьзю кюлер.
 Дели оьзюн макътар.
 Дели оьзюн сорамай танытыр.
 Дели оьзюню оьзю макътар.
 Дели сѣзюн эки айтар.
 Дели сѣйлесе, гъакъыллы тынглар – гъакъыллы сѣйлесе, дели тынгламас.
 Дели сѣйлесе, гъакъыллы тынглар.
 Дели сорамасанг да айтар этген-болгъанын, ким айырыр герти булан ялгъанын.

Дели сорамасанг да, айтар этген-болгъанын.
Дели таш жыяр – гъайгев агъач жыяр.
Дели таш жыяр.
Дели тойдан тоймас.
Дели тойса, той бузар.
Дели турса, той бузар.
Дели тутгъанын йибермес.
Дели тутса, бек тутар.
Дели туюгенни гъакъыллы чечмес.
Дели тюшюнмес.
Дели тююшюр – гъакъыллы гелишир.
Дели хабарын къатлар.
Дели чархын къыйнатар – обур башын сыйлатар.
Дели, оъзю айтып, оъзю кюлер.
Делиге бичакъ бермес.
Делиге гъакъыл уйретме: оъзюнг дели болурсан.
Делиге гъар гюн де байрамдыр.
Делиге дели къуванар.
Делиге денгиз тобукъгъа ете.
Делиге ёл – ачыкъ.
Делиге от якъ десенг, уюнге от салар.
Делиге: «Папахын ал», – десенг, башын алар.
Делиге сорама: оъзю айтар.
Делиге таш атма: башынгны ярар.
Делиге тёре ёкъ.
Делиден де чыгъар бир гъакъыллы сёз.
Делиден тувра хабар.
Делини гёню – къалын.
Делини гъакъыллы этген ер ёкъ.
Делини гъакъылы артда гелер.
Делини етмиш эки тюрлюсю болур.
Делини сёзю айтар – къоркъачны гёзю айтар.
Делини сёзю айтар, къоркъачны гёзю айтар.
Делини сёзю айтар.
Делини сёйлегени де дели.
Делини сорауна гъакъыллы жавап бермес.
Делини уллусу-гиччиси болмас.
Делини урмажагъын ондан бил: ташны уллусуна харманар.
Делини уйретген сувгъа урлукъ сепген йимикдир.
Делини уйретгенче, оълюню тирилтме тынч.
Делини уйретмек – сувгъа урлукъ сепмек.
Делиси ёкъ элге яр авар.
Деллек алсанг, тырнагъынг тийдирип, белбавунга янып ал.
Деллек етимни башында уйренер.
Деллекчи етимни башында уйренер.

Демегине⁴⁸ кьонмагъа тавугъу ёкъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Демек, оьлме заманы гелген.
 Демли дослукъ дев йыгъар.
 Демлилик дев йыгъар.
 Демсиз ашгъа – туз, гъакъылсыз башгъа сёз – пайдасыз.
 Демсиз пастанны къуму кёп болур.
 Денгиз – сувдан, адам (инсан) сыйдан тоймас.
 Денгиз – уллу дерия.
 Денгиз балыкъсыз болмас.
 Денгиз башдан булгъанар // Денгиз башындан булгъанар.
 Денгиз бойда къую къазмас.
 Денгиз еллер гемечи сюйген якъгъа эшмей.
 Денгиз ичгенни тобукъларына да гелмей.
 Денгиз ташыса, тобугъуна гелмей // Денгиз ташыса, тобугъуна етмей.
 Денгиз тобугъуна геле.
 Денгиз толкъунсуз болмас.
 Денгиз ягъада къую къазмас.
 Денгиз ягъада яшайгъан юзме уста болур.
 Денгизге атгъан таш йимик.
 Денгизге аш ташласанг, балыкъ билмесе, Халыкъ⁴⁹ билир.
 Денгизге тюшген йыланни къучакълар.
 Денгизге янгур явгъандан не пайда?
 Денгизде балыкъ базары болмас.
 Денгизден къашыкъ булан сув алгъан чакъы да болмас.
 Денгизден чыгып, къуюгъа батдым.
 Денгизден чыкъдым – къуюгъа батдым.
 Денгизлеге тюшсенг, дев бол, юзюп оьт – бугъавлагъа салса, був бол, уьзюп оьт.
 Денгизлеге тюшсенг, дев бол, юзюп оьт – ёл бергенге ёл бермесе, сюзюп оьт.
 Денгизлерде юзсе де, оьрдкегс сув сингмес.
 Денгизни малын донгуз аяр.
 Денгизни суву не ичилмес, не гечилмес.
 Денгизни суву не йырылмас, не гечилмес.
 Денгизни сувуну татывун билмек учун ону барысын да ичип турмагъа тюшмей
 // Денгизни татывун билмек учун ону барын да ичме тарыкъ тюгюл.
 Денгизни тюбю – дерия.
 Денгизни тюбюн бойлама тынчдыр, бу тиштайпаны англамакъдан эсе.
 Денгизни тюбюндеги инжиден тав башындагъы таш – артыкъ.
 Денгизни чирпи⁵⁰ булан булгъап болмай. [*Гъайдакъ диалект*].
 Дёнмейли, арслан явгъа тутулмас.
 Депутат билгенин айтар – Президент сюйгенин этер.
 Дервиш – ашавундан, бай яшавундан билинир.
 Дервиш ашавундан билинир.

⁴⁸ Демек – тавукъ уя (Гъайдакъ диалектде).

⁴⁹ Халыкъ – Аллагъны кёп атларыны бириси.

⁵⁰ Чирпи – чурпу.

Дервиш гиши – дели иши.
Дерзи бай буса, къайчы бермес бичмеге.
Дерт – башгъа, ажжал – башгъа.
Дёрт аякълы ат да болмай хатасыз.
Дёрт аякълы ат да сюрюне.
Дерт бар – дарман ёкъ.
Дерт бар ерде гёзьяш агъар.
Дерт болгъан ерде гёзьяш агъар.
Дёрт гёз булан гёр, дёрт къол булан тут.
Дёрт гёз булан гёр.
Дёрт гёзлю – авур сёзлю.
Дёрт де санынг сав буса, «ярлыман» деме.
Дерт дертни ачар.
Дерт йылатар – сююв сёйлелер.
Дерт йылатар.
Дёрт къол булан тут.
Дерт сёйлелер.
Дерт сёйлелер – гъашыкълыкъ йылатар.
Дёрт тогъайсыз дегерчик юрюмес.
Дёрт тогъунсуз арба юрюмес.
Дерти ёкъну оту ёкъ.
Дертин айтгъангъа кюлегенни дерт басар – дерт басмаса, ер басар.
Дертин айтгъангъа кюлейгенни дерт басар.
Дертин яшыргъан дарман тапмас.
Дертинг болмаса, дарманынг болмай.
Дертинг дарман излесенг, авруп сав болгъанлардан сора.
Дертингни дерти баргъа айт // Дертингни дертлиге айт.
Дертингни дертлиге чеч.
Дертли адам дертин сёйлер.
Дертли адам сёйлер – янындагъы тынглар.
Дертли юрек деврюй.
Дертлини дертин дертсиз не билсин?
Дертлини дертсиз англамас.
Дертсиз баш болмас.
Дидарлагъа тун-тумансыз гюн бермес.
Дини ёкъ пачалыкълар да тозула гелген.
Динибиз де – бир – тилибиз де – бир.
Динине арт берген миллет тас болур.
Динсиз адам – имансыз.
Динсиз булан тойгъа баргъандан динли булан явгъа баргъан – къолай.
Динсизни артындан имансыз гелер.
Докътурдан аврувун яшыргъан оъз башына хыянатлыкъ этген.
Докътурдан аврувун яшыргъан сав болмас.
Доланма дув баш булан – болсанг, къутул аш булан.
Доланма дув баш булан.
Донгуз донгузну сюймес.
Донгуз тюк битген сайын къартыллар.

Донгузгъа ай тутулду – не, гюн тутулду – не.
 Донгузгъа ёлдаш болгъан бурну булан покъ къазар.
 Донгуздан бир тюк алып да бош йиберме.
 Донгуздан бир тюк юлкъса да, ансатдыр.
 Донгуздан бир тюк юлкъса да, кёмекдир.
 Донгуздан бир тюк юлкъса да, къолайдыр.
 Донгуздан бир тюк юлкъса да, мадар.
 Донгуздан донгуз тувар.
 Донгузну аласы-къуласы болмас – къайда да байны чомарты болмас.
 Донгузну аласы-къуласы болмас.
 Донгузну къуйругъун гесген булан къой болмас.
 Донгузну оьлгенде де хырыллаву токътамас.
 Дондан оьтютп гет. [*Даим «гетемен» деп турагъан тынглавсуз авлетге айтыла*].
 Дос – ашкере, душман – яшыртгъын.
 Дос – башгъа, душман аякъгъа къарар.
 Дос – досгъа къалкъан.
 Дос – йылатып, душман кюлетип сёйлер.
 Дос – эгиз, душман – сегиз.
 Дос – юзюнден, душман гёзюнден белгили болур // Дос – юзюнден, душман – гёзюнден.
 Дос авур гюн билинир.
 Дос атгъан таш баш ярмас.
 Дос ачувланса, бергенин алар.
 Дос ачытып урар – душман кюлеп урар.
 Дос башгъа багъар, душман – аякъгъа // Дос башгъа къарар, душман – аякъгъа.
 Дос бетинге айтар – душман артынгдан айтар.
 Дос бетинге сёйлер – душман артынгдан сёйлер.
 Дос булан бичен чалсанг, авур тиймей билекге; душманынгны балы да къайгъы сала юрекге.
 Дос булан бичен чалсанг, авур тиймес билекге.
 Дос булан дослаш – душмангъа янаш.
 Дос буса, аз – душман буса, кёп.
 Дос бусанг, дослугъунгну гёрсет.
 Дос бусанг, досунгну айыбын тюзет.
 Дос гёзюнден билинир.
 Дос гёзюнден де, сёзюнден де билинир.
 Дос гелсе, дурус гелер.
 Дос генгешде билинир.
 Дос гюйдюрюп айтар, душман – суюдюрюп.
 Дос гюйдюрюп айтар.
 Дос дос булан эришсе, душманлары сююнюр.
 Дос досгъа багъар – сув сувгъа агъар.
 Дос досну къыйынлы гюн сынар.
 Дос ёлунда боран болур, къар болур.
 Дос йылата айтар – душман кюлете айтар // Дос – йылата, душман кюлете айтар.

Дос йылатар – душман кюлетер.
 Дос йыракъда болса да, гёнгю – ярыкъ.
 Дос йыракъда болса да, юреги – ювукъ.
 Дос къайгыырса, душман сююнюр.
 Дос къарагюнде билинир.
 Дос къыйынлы гюн билинир.
 Дос къыйынлы гюн сынала.
 Дос къыйынлы гюн танылыр.
 Дос ойнакълар яхшыланы тёрюнде.
 Дос сёзюнден билинир.
 Дос сююнюр – душман къайгыырыр.
 Дос тапма тынч – дослукъну юрютме къыйын.
 Дос уёуне гирсенг, йылай чыгъарсан – душман уёуне гирсенг, кюлей чыгъарсан.
 Дос уёуне гирсенг, йылай чыгъарсан.
 Дос уёуне тез-тез бар – от битмесин ёлунга.
 Дос хадирина билмеген гъеч ким булан дос болмас.
 Дос хадирина дос билир – ят билмес.
 Дос хадирина дос билир.
 Дос юзюнге багъар.
 Дос юзюнден билинир.
 Дос юзюнден де, къаравундан да билинир.
 Дос, минг болса да, аз – душман, бир болса да, кёп.
 Досгъа – ялгъан, душмангъа герти сёйлеме.
 Досгъа – ялгъан, душмангъа гъакъ сёйлеме.
 Досгъа дос бол, душмангъа – душман.
 Досгъа душман болма – тынч, душмангъа дос болма – къыйын.
 Досгъа сырынгни айтма – о да айтар досуна.
 Досгъа хиянат болма.
 Досда душманны кёулагъы бар.
 Досдан айры тургъан гюнлер – зая.
 Досдан айрыла бусанг, къайтып кёшулма ер кёй.
 Досдан айрылсанг, кёшулма чакъы ер кёй.
 Досдан аягъан башына ярамас.
 Досдан аягъан мал болмас.
 Дос-душмансыз адам болмас.
 Дос-къардашны сыйласанг, зор дюньягъа сыймассан.
 Дослар акъчанг барда кёп бола.
 Дослар давласа, душманлар къанар.
 Дослар ябушса, ятлар сююнюр.
 Досларын унутгъанны оёзю де унутур.
 Дослукъу – сувну уёстюндеги буз йимик.
 Дослукъ – байлыкъ.
 Дослукъ – байлыкъдан артыкъ.
 Дослукъ – табылмас байлыкъ.
 Дослукъ адамны ювукъ ёлдашыдыр.
 Дослукъ акъчагъа сатылмай.

Дослукъ алтынгъа сатылмай.
 Дослукъ ашда билинмей – ишде билине // Дослукъ ашда тюгюл – ишде билине.
 Дослукъ байлыкъдыр.
 Дослукъ бар агълюде къайгъы турмас // Дослукъ бар агълюде къайгъы ёкъ.
 Дослукъ ишде билинир.
 Дослукъ къайда барасан? – Бирлик бар ерге.
 Дослукъ сатылмай.
 Дослукъ сюйсенг, борч алма.
 Дослукъ сююнчню булагъыдыр.
 Дослукъ учун не мезгил ёкъ – не дазу.
 Дослукъну генглешдирип болагъан зат бир – гъакъыл.
 Досну досгъа сёкген яман гишидир.
 Досну дослугъу явда билинир.
 Досну къыйынлы гюн гелгенде танырсан.
 Досну оъзюне къарама – юзюне къара.
 Досну сёзюне къарама – ишине къара.
 Досну сёзюне къарама – оъзюне къара.
 Досну сырын дос билир.
 Досну тапма енгил – сакълама къыйын.
 Досну тилин бил – душманныкин уыйрен.
 Досну юзюне къара – оъзюне къарама.
 Досну яманы ят болур – тайны яманы ат болур.
 Досну яманы ят болур.
 Доссуз адам къанатсыз къуш йимикдир.
 Доссуз башым – тузсуз ашым.
 Дост достну явда сынар.
 Достну дослугъу явда билине.
 Достну тили – таза, юзю – ачыкъ.
 Достунг учун агъу ют.
 Достунг учун загъру ют.
 Досу аз булан сырлаш – досу кёп булан сыйлаш.
 Досу кёп булан сыйлаш – досу аз булан сырлаш.
 Досу кёпню яв алмас.
 Досума айтдым сёзюмню – душман билди сырымны.
 Досумну душманы – мени душманым. [*Гъайдакъ диалект*].
 Досуна гъюрмет этген оъзюне сый къазанар.
 Досуна умут этип, эринден къуру къалгъан.
 Досунг – байлыгъынг.
 Досунг булан олтуруп сёйле – душманынг булан эретуруп сёйле.
 Досунг булан сырдаш бол.
 Досунг гъакъыллы болсун.
 Досунг ёкъ буса – изле, тапсанг – ташлама.
 Досунг сенден яхшы болсун.
 Досунг ял буса, яягъынг тербенмес.
 Досунга борчлу болма.
 Досунгда душманынгны къулагъы бар: унутма.
 Досунгну айыбын бетине айт.

Досунгну душманынга яманлама.
 Досунгну душманынга яманлама – анангны атанга яманлама.
 Досундан айрылгъан етти йыл йылар – элинден айрылгъан элли йыл йылар.
 Досундан айрылгъан етти йыл йылар – юртундан айрылгъан оьлгюнче йылар.
 Досундан айрылгъан етти йыл йылар.
 Дув башны дувлатма.
 Дувадакъ сувдан чыкъмас – бѣдене сувгъа гирмес.
 Дувадакъ сувдан чыкъмас.
 Дувлап, къалмагъал булан къолгъа баргъанча, сѣзсюз къамалып турмакъ – къолай.
 Дувлап, къолгъа баргъандан сѣзсюз къамалгъан – къолай.
 Дум тюгюл, хали тюгюл, дюньяны малы тюгюл, межитден калуш урлап, гѣрмедик гъали тюгюл.
 Дум тюгюл, хали тюгюл, дюньяны малы тюгюл.
 Дурус пикругъа гьюрмет герек.
 Дурус сѣзге айып ъкъ.
 Дурус сѣзге жавап ъкъ.
 Дурус сѣзню де ойлап айтмагъа герек.
 Дурус сѣйлеген янгылышмай.
 Дурусну ялгъан бир заманда да енгмес.
 Дурусну ялгъан енгмес.
 Душман – сегиз, дос – эгиз.
 Душман – сюдюрюп, дос гюйдюрюп айтар.
 Душман – шат, дос – пашман.
 Душман ашынгны ашар, сонг башынгны ашар.
 Душман аякъгъа къарар – дос башгъа къарар // Душман – аякъгъа, дос башгъа багъар.
 Душман бар уйге гирме – гирсенг, бек сакъ тур.
 Душман битсе де, душманлыкъ битмес.
 Душман болма гечикген ъкъ.
 Душман булан дос бусанг, балтанг белингде болсун.
 Душман гѣзюнден белгили болур.
 Душман гѣрсетген гечивден оьтгюнче, гечивсюз ерден оьт.
 Душман гъажат битдирмес.
 Душман да досунг бола, сырынг билме суюгенде.
 Душман дос болса, къоркъунчу гючлю болур.
 Душман досланы арасындан чыгъар.
 Душман душман тюгюл, досну яманы – душман.
 Душман къазанма: арты – пашманлыкъ.
 Душман къашыкъдан чыгъар.
 Душман кюлете туруп айтар, дос йылата туруп айтар // Душман кюлете айтар – дос йылата айтар.
 Душман оьлсе де, душманлыкъ оьлмес.
 Душман оьлюр – дост къалар.
 Душман сагъа – таш булан, сен душмангъа – аш булан // Душман сагъа таш булан урса, сен огъар аш булан ур.
 Душман салгъан тузакъ: тюшсенг, боларсан чолакъ.

Душман сени – таш булан, сен душманны – аш булан.
 Душман сени таш булан урса, сен аш булан ур.
 Душман суйдюрюп айтар.
 Душман уйден арек тур // Душман уйден ари тур.
 Душман уйден ари тур – гирдинг буса, бек сакъ тур.
 Душман уйден бек сакъ тур.
 Душман хомурсгъа буса да, сен ону пил гёр.
 Душман чакъырса, барма – дос чакъырса, къалма.
 Душман яманлыкъ тилер – халкъ аманлыкъ тилер.
 Душмангъа ашынгни берсенг, башынга минир.
 Душмангъа гёре этсенг, достунга болур.
 Душмангъа жанынгни берсенг де, сырынгни берме.
 Душмангъа инангъан къолсуз къалгъан – байгъа инангъан ашсыз-сувсуз къалгъан.
 Душмангъа оylum тилегенче, оylumге оylum тиле.
 Душмангъа сыр бермесге, бёрю сыртын гёпдюрген.
 Душмангъа төре этген досуна уылгю болур.
 Душмангъа туврасын айтсанг, досгъа уылгю болур.
 Душмандан гъажат битмес.
 Душмандан дос болмас.
 Душмандан дос кёпге дюнья – паряхат.
 Душмандан къачгъан – оylumге тарыгъан.
 Душмандан къоркъма – экиюзлюден къоркъ.
 Душманлыкъ къазансанг, арты – пашманлыкъ.
 Душманлыкъны арты – пашманлыкъ // Душманлыкъны арты пашманлыкъ болур.
 Душманны азы да – душман, кёбю де – душман.
 Душманны азы да – кёп.
 Душманны балы да къайгъы сала юрекге.
 Душманны душман таныр.
 Душманны кюлегени – сырынгни билгени.
 Душманны савгъатындан досну ургъаны – яхшы.
 Душманны савгъатындан къоркъ.
 Душманны тышы – акъ, ичи – къара болур.
 Душманны уюнде яшагъандан эсе, ювугъунгу уюнде оылген – къолай.
 Душманны экмегинден досну къапасы – яхшы.
 Душманны языкъсынып, дослагъа душман болма.
 Душманны ятивунда сыйпа – досну ятивунда сыйла.
 Душманны ятивунда сыйпа.
 Душмансыз алам болмас.
 Душманым да болмасын мени йимик.
 Душманыма да ёрамайман шу гюнню.
 Душманымны досу – мени душманым, душманымны душманы – мени досум.
 Душманымны досу – мени душманым.
 Душманымны душманы – мени досум.
 Душманынг бетинге макътар – ювугъунг артындан макътар.
 Душманынг бир буса, онга сана: ону да дослары бар.

Душманынг кѣп буса, оъзюнгню оыпкеле.
 Душманынг сув берсе, досунгдай гѣр.
 Душманынга айтма ярамайгъанны досунга да айтма.
 Душманынга оылюм тилегенче, оъзюнге оымюр тиле.
 Душманынга тѣре этсенг, досунга уылгю болур.
 Душманынга тувра айтсанг, досунга уылгю болур.
 Душманынгдан кѣоркъма – экиюзлюден кѣоркъ.
 Душманынгны балы да кѣайгъы сала юрекке.
 Душманынгны досу да сагъа душман болур.
 Душманынгны душман таныр.
 Душманынгны душманы сени булан дос болур.
 Душманынгны душманы, сагъа дос болур.
 Душманынгны кѣаргъама: досунга тиер.
 Дюгюден пилав да болур, талав да.
 Дюгюден пилав этеген де бар, талав этеген де бар.
 Дюгюню ичинде тари болмай кѣалмай.
 Дюнья – пилав, сен кѣашыкъ, турасан уруп, сюрюп.
 Дюнья – эркин, мачий – тар.
 Дюнья – яйы булан, кѣуймакъ майы булан.
 Дюнья байлыгъы дюньяда кѣалар.
 Дюнья бир адамгъа таянмас.
 Дюнья бир алдын, бир артын гѣрсетер.
 Дюнья бир бетин гѣрсетер, бир гѣтюн гѣрсетер.
 Дюнья биревге – кѣп, экевге – аз.
 Дюнья битир – иш битмес.
 Дюнья бош кѣалмасгъа яратылгъан адам. [*Терик диалект*].
 Дюнья булай кѣалмас.
 Дюнья булай турмас.
 Дюнья генг буса да, мачийим тар, не этейим.
 Дюнья генг буса да, чарыгъым тар, не этейим.
 «Дюнья генг», – деп таранма: таралгъан тарыны тавукъ чѣплей.
 Дюнья гѣрген ахырат да гѣрюр.
 Дюнья гѣрген дувламас.
 Дюнья деген аччы денгиздир – гемеси онда кимни батмагъан.
 Дюнья деген денгиздир.
 Дюнья деген денгиздир: терени кѣп сайындан.
 Дюнья деген денгиздир: терени кѣп сайындан; сай ерлени сайласанг, батыл-макъ бар лайында.
 Дюнья дѣгерек айлана: инсангъа бир алды багъар, бир арты багъар.
 Дюнья кѣркю – сюйгени булан.
 Дюнья малы – дюньягъа // Дюнья малы – дюньяда.
 Дюнья малы – дюньяда, дюньягъа кѣарамайман.
 Дюнья малы – терек япыракъ.
 Дюнья малы дюньяда кѣалар.
 Дюнья малын берип де алма болмай кѣурдашны.
 Дюнья малына сатылма, оъзюнгден авлиягъа кѣатылма.
 Дюнья чар йимик айлана.

Дюнья чардыр – айланар: яв юрюген ат минир.
 Дюнья яшап билегенге – чуду.
 Дюньягъа татыв береген – туз, дуньяны татывун алагъан – яман къатын. [*Терик диалект*].
 Дюньяда – уый, ахыратда – кёр.
 Дюньяда адамгъа макътав береген ону ишидир.
 Дюньяда ата-анадан башгъа не зат да табыла.
 Дюньяда ач адамдан къоркъувлу зат болмас.
 Дюньяда жагъил⁵¹ къалмакъдан яман зат болмас.
 Дюньяда гёргенин ахыратда да гёрер.
 Дюньяда дазусуз зат болмай.
 Дюньяда зарлыкъ – халкъгъа тарлыкъ.
 Дюньяда инг аччы зат – етимликни аччысы.
 Дюньяда инг аччы зат да – тил, инг татли зат да – тил.
 Дюньяда инг гиччи насип – байлыкъ, инг уллу насип – савлукъ.
 Дюньяда инг де караматлы ер – мактап.
 Дюньяда инг де къоркъунчлу зат – яшавда янгуз къалмакъ.
 Дюньяда инг зор байлыкъ билимдир.
 Дюньяда инг къыйын зат – озюн танымакъ озю, озюн танымай буса, бир кепек ону сёзю.
 Дюньяда инг къыйын зат – озюн танымакъ озю.
 Дюньяда инг татли зат да – тил, инг аччы зат да – тил.
 Дюньяда инг уллу байлыкъ – билим.
 Дюньяда сёзден гючлю зат ёкъ.
 Дюньяда табушмагъан буса, ахыратда табушар эди.
 Дюньяда таш – къатты, ташдан да баш – къатты.
 Дюньяда тилден татли зат да, тилден аччы зат да ёкъдур.
 Дюньяда уллу насип – даим тюз болмакъ сёзде.
 Дюньяда яман булан яхшыны айырмасанг, башынгдан абур-сийинг тас болур.
 Дюньядагъы бары да киритлеге ярайгъан ачгъыч – алив сёз.
 Дюньяланы – тартывлукъ, адамланы татывлукъ сакълай.
 Дюньяланы ачагъан алтын ачгъыч – ана тил: адам болмагъа сюйсенг, башлап ана тилинг бил.
 Дюньялар дюнья тюгул – дюньялар болсун пана.
 Дюньялар тербенсе де, тербенмес темиркъазыкъ.
 Дюньяны аливлюгу – гюнню нюрю агъагъан.
 Дюньяны байлыгъы дюньяда къалар.
 Дюньяны башлап нечик тутсанг, арты да шолай гетер.
 Дюньяны генглингден не пайда – аякъ гийиминг тар буса?
 Дюньяны гъалын билип болмай.
 Дюньяны дазуларын оьтмеге болур, тек дослукъну дазуларын оьтермен деген гъагъевдур.
 Дюньяны ел буза – адамны сёз буза // Дюньяны ел бузар – адамланы сёз бузар.
 Дюньяны малы – адамны жаны.
 Дюньяны малы – гече гёрген тюш йимик. [*Терик диалект*].

⁵¹**Жагъил** – билимсиз деген маънада.

Дюньяны малы дюньяда къалар.
 Дюньяны малын берсе де, вёре, намусунгну, абурунгну тас этме.
 Дюньяны малын берсе де, вере, намусунгну, ягъынгны сатма.
 Дюньяны малын берсе де, намусунгну сатма.
 Дюньяны намусу, жагъаннемни отундан гючлю.
 Дюньяны сув алгъан булан бабишге не къайгъы // Дюньяны сув алса да, ба-
 бишге не авара // Дюнья сувгъа батса да, бабишге не авара.
 Дюньяны сув алса да, оърдекге не авара // Дюньяны сув алса да, оърдеклеге
 къайгъы ёкъ // Дюньяны сув алса, оърдекге не къайгъы // Дюньяны сув алгъан
 булан оърдекни не къайгъысы бар.
 Дюньяны сюр чалса да, эркекни бюдюретмес.
 Дюньяны сюр чалып гетсе де, къулагъына гирмей.
 Дюньяны татыву – соймекликде.
 Дюньяны четим иши – англавсузгъа сёз англатмакъ.
 Дюньяны ярыкъ этеген – гюнеш, юрекни ярыкъ этеген – адам.

Е

Ебевдей арба ер бузар – яман къатын уй бузар.
 Егъерни (ерни) авурлугъун ат билир. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ез башлы эркек – алтын башлы къатындан артыкъ.
 Езиги гелгенде сёзню къойма – ерсиз ерде де къонма.
 Езни къызгъангъандан алтын умутлама.
 Екген атынг елдей болсун.
 Екген атынг тай буса да, яшайгъан еринг бай болсун.
 Екген атынг тай буса да, яшайгъан элинг бай болсун.
 Екмеге атынг ёгъу – яман, къурдашларынг ёгъу – дагъы да яман.
 Екмеге атынг ёкъ – яман, къурдашларынг ёкъ – лап яман.
 Екмесенг де, ат – яхшы.
 Екмесенг де, ат яхшы – соймесенг де, къыз яхшы.
 Ел – тилли, сув – гёнгюллю.
 Ел – янгуруна, сув – чонгуруна.
 Ел айтар – къаммакъ айтар.
 Ел алып гелген, ел булан гетер.
 Ел бар гюн от якъмас.
 Ел болмаса, сувукъ ёкъ – мал болмаса, ювукъ ёкъ.
 Ел болмаса, сувукъ ёкъ.
 Ел болса, узакъ къалмай, булут ярып гюн чыгъар.
 Ел гелтиргенни ел элтер.
 Ел гелтиргенни сув элтер.
 Ел гелтир – сув элтер.
 Ел гелтирсе, ел элтер – ел элтмесе, сел элтер.
 Ел гелтирсе, ел элтер, ел элтмесе сел элтер – ел де, сел де элтмесе, ону гъайын
 эл этер.
 Ел ерни бугъасыдыр, сув буса – суратчысы.
 Ел къайсы якъгъа эшсе, къамуш шо якъгъа бурулур.
 Ел къайсы янга уьфюрсе, ол да – шо янга.
 Ел къапчыкъ излетеген кюй.
 Ел тавланы бузар – сёз халкъланы аякъгъа тургъузар.

Ел тавну бузар – сёз халкыны тургузар.
Ел тавну бузар – сёз халкыны хозгар.
Ел терекни тамурундан авдарар.
Ел уьфюрсе, кёл ойнар.
Ел чачгъан боран къаравулласын.
Ел чыкъмай, туман ачылмай – йырламай, гёнгюл ачылмай.
Ел чыкъмай, туман яйылмас.
Ел элтген – елники, ерде кьалгъан – меники.
Ел эшмей, япыракъ тербенмес.
Елге къаршы тюкюрме – къайтып гелер оьзюнге.
Елге къаршы тюкюрме.
Елге сенек булан къаршы турмай.
Елден гелген елге гетген.
Еликген бугъагъа сюзюшюв ялдыр.
Елинни яхшы сыйпаса, челек тола.
Елкенгни гёргенде гёерсен.
Елкени баргъа ел герек.
Елли гюн тартгъан папирос йимик.
Елли янгур тез токътар – артыкъ бармас узакъгъа.
Елли янгур тез токътар.
Елни арты явун болур // Елни арты янгур болур.
Елсиз гюн – ел кьапчыкыны излетер.
Елсиз терек чайкълмай.
Елсиз япыракъ да тербенмей.
Емиш ашама сую бусанг, чечегин юлкъма.
Емиш бермейген терекге таш атмай.
Емиши бар терек алаша герек – гъаман оьрге багъар емишсиз терек.
Емиши болмаса, терек айыплы тьогюл.
Емиши ёкъ терекге ташлар атмай.
Емиши ёкъ терекге тирев салынмай.
Емишин аша – бахчасын сорама.
Емишин аша – бутагъын сындырма.
Емишлер Туршу⁵² тувгъанда бишер.
Емишли терек – алаша герек // Емишли терек алаша болур.
Емишли терек уллу болмай.
Емишни аша – бутагъын сындырма.
Емишни вакътисинде аша – ишни вакътисинде ишле.
Емишни тьогшгени бишмей – бишгени тьоше.
Емишни яхшысын аюв ашар.
Емишни яхшысын хурт ашай.
Емишсиз агъачгъа таш атмай.
Емишсиз бола буса, эмен болсун терегинг.
Емишсиз терек бийик болур.
Емишсиз терек узун болур.

⁵²**Туршу** – бырынгъыланы сынавларына гёре, август айны 12-синден 13-не чыгъагъан гече тувагъан юлдузну аты.

Емишсиз терекге бургъуч атмас.
 Емишсиз терекден пайда – аз.
 Емишсиз терекни бюрю болмас.
 Емсиз инек сют бермес. [*Гъайдакъ диалект*].
 Енги тонуна гёре тюгюл.
 Енгил гелген енгил гетер.
 Енгилни ел гётерер – авур еринде къалар.
 Енгилни ел учурур.
 Енгилни умут этип, яшаву гери гетген.
 Енгсиз къатынны енгер эргишини сабуру.
 Енгсиз къатынны ий этер эргишини сабуру.
 Еп-енгил эренлени енгер къатынны абуру.
 Ер – ана, сув – ата, иш – байлыкъ.
 Ер – байлыкъны анасы, иш – атасы.
 Ер – байлыкъны анасы.
 Ер – хазна, иш – ачгъыч.
 Ер байлыгъы ерде къалар.
 Ер басгъанны от билир – от басгъанны ер билир.
 Ер билгенни де, эр билгенни де эл билир.
 Ер билегени – етти къат туюю.
 Ер болмаса, мал болмас.
 Ер болмаса, эл болмас.
 Ер гъайдасанг, гюз гъайда – гюз гъайдамасанг, юз гъайда.
 Ер гъайдасанг, гюз гъайда.
 Ер къазмасанг, алтын чыкъмас.
 Ер къатты – гирме болмайман, кёк бийик – минме болмайман.
 Ер къатты болса, оьгюз оьгюзден гёрер.
 Ер къулагъы – етти къат.
 Ер къутлу буса, мал сютлю болур.
 Ер къыдыргъан сув табар – сув къыдыргъан сал табар.
 Ер сайлама – сув сайла.
 Ер салынса да эшек, эшек куюнде яшар.
 Ер сувдан тоймас.
 Ер сувдан тоймаса, эл тоймас. (*Янгурлар болмаса, къургъакълыкъ болуп, халкъны гелими аз болур деген маънада*).
 Ер сюрмеген айнымас.
 Ер сюрмеген байнымас.
 Ер тавсуз болмас – халкъ хансыз болмас.
 Ер тавсуз болмас – эл явсуз болмас.
 Ер ташсыз болмас – той йырсыз болмас.
 Ер ташсыз болмас – эл башсыз болмас.
 Ер ташсыз болмас.
 Ер тойдурур – от гюйдюрюр.
 Ер тоймайлы, мал тоймас // Ер тоймай, мал тоймас.
 Ер тоймайлы, эл тоймас // Ер тоймай, эл тоймас.
 Ер тоймаса, мал тоймас.
 Ер тоймаса, халкъ тоймас.

Ер тоймаса, эл тоймас.
 Ер хадин билмеген ашын тас этер.
 Ер чырайы – сабан, эр чырайы – билим.
 Ер чырайы – сабан, эр чырайы – гъакъыл.
 Ерге бакъгъан кекню гөрмес.
 Ерге гёре айраны, элге гёре байрамы.
 Ерге гирсин ерсиз сёз.
 Ерге гирсин масхара, бир къырыы герти болмагъан // Ере гирсин масхара, къырыы герти болмагъан.
 Ерге гирсин яманлар – яхшы чы бар батырлар яв гёргенде тувра чабып оьлеген.
 Ерге гирсин яманлар – яхшы чы бар батырлар.
 Ерге Гюн бере ярыкъ – адамгъа билим тарыкъ.
 Ерге йыгъылса, бир увуч топуракъ алып туруп.
 Ерге намерт болгъанны ери-юрту йылар.
 Ерге сен де гирмесен – гирсенг, мен де кыймасман.
 Ерге таянма – эрге инанма.
 Ерге тюшген – етимники.
 Ерге тюшген гюл болур – отгъа тюшген кюл болур.
 Ерге урунгъан ач кълмас.
 Ёргъа минген ёлдашындан айрылып – кёп яшагъан кърдашындан айрылып.
 Ерге излеп тапмагъанынг кекден тюшер деп, къаравуллама.
 Ердигин жый: яйыгдагы зая болмас.
 Ерден айрылгъан етти йыл йылар – элден айрылгъан оьлгюнче йылар.
 Ерден айрылсанг да – элден айрылма.
 Ерден излеп табылмагъан кекден тюшмес.
 Ерден йылан гюмюшегенни биле.
 Ерден чыкыгъан ерге кълитар.
 Ери байны эли – бай.
 Ери бар атланар.
 Ери бар ач кълмас.
 Ери барны еми бар.
 Ери гелсе, кършы тур – ерсиз сёзден ари тур.
 Ери гелсе, кършы тур.
 Ери ёкъ – урлукъ тилей.
 Ерин билмейген ерсиз кълар.
 Ерин суймес эл болмас – элин суймес эр болмас.
 Еринг нечик буса, экмегинг де шолай болур.
 Еринг яхшы буса, амбарынг ашлыкъдан толур.
 Еринде айтылгъан сёз – алтынны да ирите.
 Еринде айтылгъан сёз – атылгъан окъ.
 Еринде айтылгъан сёз алтынны да иритир.
 Еринде айтылгъан сёз де, ерленген ат да – бирни йимик.
 Еринде айтылгъан сёзге кърыв ёкъ.
 Еринден айрылгъан етти йыл йылар – элинден айрылгъан оьлгюнче йылар.
 Ерине гёре битими.
 Ерине гёре тюз сёйле – заманына гёре сёз сёйле.
 Ерине гёре тюз сёйле.

Ерине къарап – ашлыгъы.
Ерли гелди – ерсиз къач.
Ерли къыздан къалма – сепли къызны алма.
Ерни авурлугъун ат билир.
Ерни гюзде сюрюр – гюз сюрмесе, юз сюрюр.
Ерни гюзде сюрюр.
Ерни нюрю – Гюн, адамны нюрю – илму.
Ерни сув бузар – адамны акъча бузар.
Ерни суймеген оьзюн де суймес.
Ерсиз – ишге къазаплы.
Ерсиз атгъа юк салмас.
Ерсиз атланыв болмас.
Ерсиз гелди – ерли гет.
Ерсиз гелди – ерли къач.
Ерсиз гиши – элсиз гиши.
Ерсиз гиши байгъа иерер – азгъын ат тайгъа иерер.
Ерсиз гиши байгъа иерер.
Ерсиз ерде олтурма – олтурсанг да, утдурма.
Ерсиз ерде сёйлеме – гезиги гелгенде сёзню къойма.
Ерсиз ерде сёйлеме.
Ерсиз къаргъыш ерин табар.
Ерсиз къаргъыш етишмес.
Ерсиз макътав еликдирир.
Ерсиз макътав ер этмес – негъакъ макътав эр этмес.
Ерсиз макътав ер этмес.
Ерсиз масхара еликдире.
Ерсиз сёзден ари тур.
Ерсиз сёзню айтгъанлар артда бармагъын хабар.
Ерсиз сорап – агъмакълыкъны белгиси.
Ерсиз-юртсуз эл болмай – ашсыз-сувсуз гюн болмай.
Ерсиз-юртсуз эл болмай.
Еси айтгъанны этсе, сабаны бек битер.
Еси ёкъ мал дув болур.
Еси ёкъ эшекни бёрю ашар.
Еси ёкъну бёрю ашар.
Еси кёп болса, мал гъарам оьлюр.
Еси къайнамаса, къазан къайнамас.
Еси къулагъы – сангырав.
Еси ягъсызны ити ач къалар.
Есин ойлагъан уручу болмас.
Есин сыйлагъан итине сюек ташлар.
Есин суйсенг, итине сюек бер.
Есинден къачгъан итден ит болмас.
Есирликден оьлюм яхшы.
Есирни жаны – ёлда.
Есирни эси – етти.
Есисин гьюрмет эте бусанг, итин сёкме.

Есисин ит де сыйлай.
 Есисине ошамагъан мал – гъарам.
 Есисине ошамагъан мал гъарам оьлюр.
 Есисине тарыкъ буса, хоншусу оьпкелемес.
 Ессиз къалгъан ит болур.
 Ессиз малны бёрю ашар.
 Етегейлер – етти юлдуз, Темиркъазыкъ – янгыз юлдуз.
 Етегейлер (Еттилер) етти айланмай, танг къатмас.
 Етим бай буса, айран бермес ичмеге.
 Етим бала хуйлу бола.
 Етим болмай, ата-ананы хадирина билмес.
 Етим бузав урласа, оьгюз де урлар.
 Етим енгсиз болур.
 Етим йыласа, ер-кёк йылар.
 Етим оьз гиннигин оьзю гесер.
 Етим тайдай ёргъа болур.
 Етим тоймай йырламас.
 Етим улакъ эки ананы ичер // Етим улакъ эки ананы сорар.
 Етим яш – етти авуз.
 Етим яш тез ятар, тюшюнде анасын гёрмеге сююп.
 Етим яшгъа балавуз да – аш.
 Етим яшны сакъласанг, авзунг-бурнунг къан этер – етим улакъ сакъласанг,
 авзунг-бурнунг май этер.
 Етим, тоймай (тоймайлы), йырламас.
 Етимге «гъуя» да кёп дегенлей.
 Етимге «етим» дейген кёп, тек аш береген ёкъ.
 Етимге де бир гюн тувар – алдан чубулдурукъ къуар.
 Етимге де гюн тувар – алдын чубулдурукъ бувар.
 Етимге: «Кимникисен?» – деп сораса: «Аш бергенникимен», – дер.
 Етимлени байрамы – янгы гёлек гийгенде.
 Етимликни бир белгиси къала: адам арагъа къошулмас, артыкъ сёзю,
 масхарасы болмас.
 Етимни ашы ярты бишер.
 Етимни гёзьяшы тирмен ташны иритир.
 Етимни гёлеги енгсиз болур.
 Етимни етти къурсагъы бола: инг гиччиси – къувукъ алачыкъ чакъы.
 Етимни етти къурсагъы болур.
 Етимни йылатма.
 Етимни къалачы къойнунда ярашар // Етимни къалачы къойнунда болур.
 Етимни къалачын чыгъарып алгъандай.
 Етимни къарни – етти. [*Гъайдакъ диалект*].
 Етимни къурсагъы етти болур.
 Етимни малын алгъан мурадына етмес.
 Етимни насибин ел гелтирир.
 Етимни сююндюргенден уллу зувап болмас.
 Етимни сююндюрсенг, ондан уллу зувап ёкъ.
 Етимни тили аччы болур.

Етимни токчалама – тонун йырт.
 Етимсиз эл болмас.
 Етишген кыыз – еринде яхшы.
 Етишген кыыз – сувну уьстюндеги гёбюк йимик.
 Етишген кыыз гиевден кьоркъмас.
 Етишген кыыз да, ерленген ат да – бир.
 Етишген кыыз ерленген эшекни танымас.
 Етишген кыыз ерли эшекни танымас.
 Етишген кыызгъа – чилле явлукъ.
 Етишген кыызгъа – чилле явлукъ, авругъангъа – гийик савлукъ.
 Етишген кыызны гёзюне бир зат да гёрюнмей.
 Етишген кыызны гёзюне ерленген ат гёрюнмес.
 Етишген кыызны гёзюне ерленген эшек гёрюнмес.
 Етишген улангъа оьгей ана ошамас.
 Етишгенде уйлю бол, уьюнг булан кюйлю бол.
 Етмегенге ез кьонгурав.
 Етмиш – дюньядан гетмиш.
 Етмиш гелди – эгерлик гетди.
 Етмиште кьартлыкъ ете – гьакъыл гете.
 Етмишден сонг атайынгдан гьакъыл сорама.
 Етти атасын билген адам женнетге бара.
 Етти атасын билмеген – етимликни белгиси.
 Етти атасын билмеген эргишиден эргиши болурму?
 Етти атасын билмек – парз.
 Етти атасына ерли атларын билмейген авлетлер ерге гирсин.
 Етти башлы йыландан кьоркъма – экиюзлю адамдан кьоркъ.
 Етти башлы йыландан эки юзлю адам – яман.
 Етти керен тиле, тек уручу болма.
 Етти оьгюзге салагъанны саламысан?
 Етти оьгюзге салагъанны салдынг. (*Артыкъ этип салмакъ, масала, экмекни хадирасына*).
 Етти ташдан оьтген сув янгыдан таза болур.
 Етти уланым болгъунча, дыртыр бир эрим болсун.
 Етти Юлдуз ерине етишмей, танг кьатмас.
 Етти Юлдуз етти айланар – Темиркъазыкъ еринде.
 Етти юртну тилин бил – етти тюрюлю билим бил.
 Етти ятлар чакъы да болмадынг.
 Еттисинде не болса, етмишинде шо болур.

Ё

Ёгени чечеги – бал, къабугъу – юккъа, чириги – дарман.
 Ёгъу – ёкъ, бары – бар.
 Ёгъум – герек, барым – аз.
 Ёгъун айтып, яллата.
 Ёгъун бар этген – барын бал этген.
 Ёгъун бар этген – барын ёкъ этген.
 Ёгъун яшыргъан бай болмас.
 Ёкъ гюйдюре – бар сюйдюре.

Ёкъ демес – туруп бермес.
 Ёкъ ерден дав сюеген харшдан балыкъ чыгъарар.
 Ёкъ унну къалачы йимик.
 Ёкъ унунга сув къуйгъун. [*Терик диалект*].
 Ёкъгъа айып ёкъ.
 Ёкъгъа амал ёкъ.
 Ёкъгъа инанып, бардан да къуру къалгъан.
 Ёкъгъа кёрпе элтир гёрюнюр.
 Ёкъгъа мадар ёкъ.
 Ёкъгъа умут этгенче, барындан пайдалан.
 Ёкъдан бир оьгюз де – къолай.
 Ёкъдан къолай – бардан шай.
 Ёкъдан къолай.
 Ёкъдан покъ – къолай.
 Ёкъдан тезек – къолай.
 Ёкъдан умутлу – къолай, умутлудан бары – къолай.
 Ёкъдан умутлу – къолай.
 Ёкъдур демес – туруп бермес.
 Ёкълугъун халкъдан гёрмес – ёлукъгъангъа кант этмес.
 Ёкълугъун халкъдан гёрмес.
 Ёкълукъ адамны къолун байлар.
 Ёкълукъ герек тувдурур.
 Ёкълукъ талашдырыр – барлыкъ ярашдырыр.
 Ёкълукъ талашдырыр – токълукъ ярашдырыр.
 Ёкълукъ чомартны да къолларын байлар.
 Ёкълукъ чомартны да къызгъанч этер.
 Ёкъну айтып тамшангъанча, барны гюмюшеген – къолай.
 Ёкъну бар этген – барны мал этген.
 Ёкъну бар этген – барны оьр этген.
 Ёкъну герек тапдырыр // Ёкъну тарыкъ тапдырыр.
 Ёкъну гъалын барлы не билсин?
 Ёкъну ёкъ излегенде табар.
 Ёкъну ери – къатты // Ёкъну ери къатты дей.
 Ёкъну эшигин ел ачар.
 Ёл азабы – кёр азабы.
 Ёл азыгъы – емишден.
 Ёл азыкъсыз ёл чыкъма.
 Ёл айланчсыз болмас.
 Ёл бергенге ёл бермесе, сюзюп оьт – денгизлеге тюшсенг, дев бол, юзюп оьт.
 Ёл бергенге ёл бермесе, сюзюп оьт.
 Ёл бергенге къол бер.
 Ёл бергенде, ёл бермесе, сюзюп оьт.
 Ёл билмейген ёлдашын адашдырыр.
 Ёл билмесенг, ёлну сора юрюгенден – сёз билмесенг, сёзню сора билгенден.
 Ёл бир адамдан башлана.
 Ёл битсе де, йыр битмей: йырны авзу – къылавлу.
 Ёл булан сёзню къыйыры ёкъ.

Ёл ёлдашсыз болмай.
 Ёл кьайтагъанда кьысгъа гёрюнюр.
 Ёл кьыдырып кьайтгъан абзарында сюрюнюр.
 Ёл сорагъанча, ёлукъгъанны таны.
 Ёл сорамай, ёлгъа чыкъма // Ёлну сорамай, ёлгъа чыкъма.
 Ёл тапгъанча, ёлдаш тап.
 Ёл уьстюнде ятгъан йыланнны башы эзилер.
 Ёл этмеген ёлдашны я сёкме, я макътама.
 Ёл этмеген ёлдашны я сёкме, я макътама: сёгегенлер болса да, кьырыйында токътама.
 Ёл ягъада яшасанг, ёлавчугъа азыкъсан.
 Ёл, сорашып, табыла.
 Ёлавчу – ёлда яхшы, сарынчы тойда – яхшы.
 Ёлавчу – ёлда яхшы.
 Ёлавчу – узакъгъа, уручу – тузакъгъа.
 Ёлавчу бусанг, ёлгъа тюш.
 Ёлавчу ёлда кьалмас.
 Ёлавчугъа – азыкъ, тонавчугъа – къязыкъ.
 Ёлавчугъа ёл бермес – сёйлейгенге сёз бермес.
 Ёлавчугъа ёл сорама – алдына аш сал.
 Ёлавчугъа таякъ да – ёлдаш.
 Ёлавчугъа явьёрме де азыкъдыр.
 Ёлавчудан алгъыш кьалар.
 Ёлавчулар кьонакъларынг буса, кьабакъларынг эркин ачылсын.
 Ёлавчунг чомарт буса, алданоъ тап эсингни.
 Ёлавчуну азыгъы – ёлда.
 Ёлавчуну сабаны кьуругъа битер.
 Ёлгъа ёлдаш алып чыкъ.
 Ёлгъа ёлдашсыз чыкъма.
 Ёлгъа чыкъгъан ёлда кьалмас.
 Ёлгъа чыкъгъанда ёлдаш булан чыкъ.
 Ёлгъа чыкъгъанда чачлары сари, гёзлери гёк кьатын ёлукъса, ёлунгдан кьайт.
 Ёлгъа чыкъгъанны артындан кьычырма.
 Ёлгъа чыкъма не гъажат, ёл азыгъынг ёкъ буса.
 Ёлгъа чыкъсанг, атынг арымасын – уйге кьайтсанг, кьатынынг аврумасын.
 Ёлгъа чыкъсанг, ёлдаш ал – янына жавгъар таш ал.
 Ёлгъа чыкъсанг, ёлдаш ал.
 Ёлгъа чыкъсанг, ёлдаш герек, ондан сонг аш герек.
 Ёлгъа чыкъсанг, ёлдашынг обзюнгден яхшы болсун.
 Ёлгъа чыкъсанг, таягъынг болсун.
 Ёлгъа чыкъсанг, эрте чыкъ.
 Ёлда адашгъан ёлавчу умут булан тас болур.
 Ёлда атынг аямасанг, ярты ёлдан кьайтарсан.
 Ёлда ёлукъгъан ёлдаш болмас.
 Ёлда ёлукъгъандан кьурдаш болмас.
 Ёлда кьошулгъан ёлдаш болмас.
 Ёлда юхлайгъанда бир гёзюнг ачыкъ болсун.

Ёлда ятгъан йыланны башы эзилир.
 Ёлда ятгъан йыланны оъмюрю – къысгъа.
 Ёлдагъы эки къушдан къолдагъы бир къуш яхшы.
 Ёлдан адашгъан айып тюгюл, адашып ёлну тапмагъан – айып.
 Ёлдан баргъан адашмас.
 Ёлдан къал – ёлдашдан къалма.
 Ёлдан къалсанг да, ёлдашдан къалма.
 Ёлдан тапгъан – ёлдашгъа.
 Ёлдан тапгъан – ёлдашныки.
 Ёлдан тапгъан ёлда къалар.
 Ёлдан тапсанг да, санап ал.
 Ёлдан чыкъма – адашарсан.
 Ёлдан чыкъсанг да, элден чыкъма.
 Ёлдан чыкъсанг, чыкъ – элден чыкъма.
 Ёлдашлар кыйынылы гюн табылыр.
 Ёлдашны ёлда таныр.
 Ёлдашсызны ёлу – узун.
 Ёлдашы барына бары да – ашна.
 Ёлдашын ташлагъан ёлда къалар.
 Ёлдашынг билимли буса, ёлунг къысгъа болур.
 Ёлдашынг ким экенин айтсанг, сен ким экенни айтарман.
 Ёлдашынг яман буса, яманлыкъда яшарсан – ёлдашынг яхшы буса,
 яхшылыкъда яшарсан.
 Ёлдашынг яман буса, яманлыкъда яшарсан.
 Ёлдашынг яхшы буса, яхшылыкъда яшарсан.
 Ёлдашыны сырын ёлдашы билир.
 Ёлну билген арымас.
 Ёлну билеген сюрюнемей.
 Ёлну да, сёзню де къырыйы ёкъ.
 Ёлну сыры – ёлчуда.
 Ёлну сырын ёлчу билир.
 Ёлну танымайгъан ёлда йылай олтургъан.
 Ёлну-ёрукъну билген ёлдашларын кызартар.
 Ёлсуз барсанг, ёрай бар, ёлукъгъандан сорай бар // Ёлсуз барсанг, ёрап бар,
 ёлукъгъангъа сорап бар.
 Ёлукъа бусанг, ёлдашгъа ёлукъ.
 Ёлукъгъангъа кант этмес.
 Ёлунг ёл болсун.
 Ёлунг инамлы буса, узунлукъундан тартынма.
 Ёлунг мамукъдан болсун.
 Ёлунг тегиш болгъан сонг, ёл ягъадагъы тегенеклерден къоркъма.
 Ёлунгда ит ятса, айланып оьт.
 Ёлчуну авзу – хабар, йыланны тили – ув.
 Ёлчуну авзу – хабар.
 Ёмакъда да ёрукъ бар.
 Енгил ачывлангъан енгил ярашар.
 Ёнкю де, гъайгев де бир тюгюл.

Ёнкюген адам болмаса да, барлыкъ адамны ёнкюте.
Ёнкюден ёлдаш болмас.
Ёнкюме: тюшюр артда гьёкюнме.
Ёнкюмес къурсагъы ач.
Ёргъа минген ёлдашына къарамас.
Ёргъагъа минген ёл алар.
Ёргъагъа минген ёл танглар.
Ёрукъну билгенге ёл – къоркъунчсуз.

Ж

Жабар къалкъы тоймай туруп, чоргъа атмай // Жабар къалкъы тоймай туруп,
чоргъа акъмай.
Жавабы къарывсуз яш – анагъа ярыкъ язбаш.
Жавап алтын буса, сорав – гюмюш.
Жавап орнуна – сувап.
Жагъаннемге барагъан оьзюне ёлдаш ахтарар.
Жагъаннемде уьйренген женнетге бармас.
Жагъаннемни де яхшы негет булан къургъандыр.
Жагъил атны макъта – улуу атны ек.
Жагъил буса анасы, не билежек баласы.
Жагъил бусанг, жанынгны къыйнарсан – алим бусанг, башынгны сыйларсан.
Жагъил девюр – шат девюр, яяву да – от девюр.
Жагъил девюр жад девюр, яяву да от девюр.
Жагъил заманда арыкъ мал да ойнакълай.
Жагъил заманынгда да тюгюл эдинг бир зат да, гъали де тюгюлсен бир покъ да.
Жагъил заманынгда да тюгюл эдинг къаркъ этеген зат, гъали де тюгюлсен бир покъ да.
Жагъил терек тюртген булан авмай.
Жагъил турма сюйсенг, дос тут.
Жагъил яшны макътав бузар.
Жагъилинде нарт болгъан, сонг абурлу къарт болгъан.
Жагъиллеге – шагъра ёл.
Жагъиллер гелсе, иш башлай – къартлар гелсе, сёз башлай.
Жагъиллер сагъынчгъа чыдашмай – ярагъа, яллавгъа чыдай.
Жагъиллик – язбаш, къартлыкъ – къарагюн.
Жагъилликде йибериленг янгылышлар къартлыгъы къаршы гелгенде аякъ тюпге чырмалар.
Жагъилни ачуву – сёзюнде, гъакъыллыны ачуву – ишинде.
Жагъилни ачуву сёзюнде болур // Жагъилни ачуву – сёзюнде.
Жаза ерде ятмас.
Жамаат гесген бармакъ къанамас. [*Гъайдакъ диалект*].
Жамият гесген бармакъ авуртмас.
Жамият къазаны отсуз да къайнар.
Жамият сагъа тюгюл – сен жамиятгъа ярама герексен.
Жамият ятса – кийиз, турса – мююз.
Жамиятны бузукълугъу – халкъны билими ёкълугъундан.
Жамиятны еси болма – ерлиси бол.
Жамиятны сёзю тав авдарар.

Жан – сыйлы опуракъдан.
 Жан – татли, жандан да бала – татли.
 Жан – татли, заман – атлы.
 Жан – юрекни генглиги, сююв булан толагъан.
 Жан авруса, сокъур гёзден де яш агъар.
 Жан аврутмаса, мал къолуна гелмес.
 Жан авуртгъан дос болмас.
 Жан айтгъанны сан этер.
 Жан да – сыйлы, сан да – сыйлы.
 Жан да Аллагъныки – Жагъаннем де // Жан да, Жагъаннем де – Аллагъныки.
 Жан къардаш буса да, мал къардаш тюгюл.
 Жан къыйналмай, иш битмес.
 Жан сыйдан тоймас – къурдашлар бир-биринден тоймас.
 Жан сыйдан тоймас.
 Жан сюйген – жандан артыкъ.
 Жан тартмаса да, къан тарта.
 Жан тартмаса, гёнгюл сюймес.
 Жан тартмаса, къан тартмай.
 Жан янмаса, гёзден яш чыкъмай.
 Жан яшавдан тоймас.
 «Жан, жан» дей туруп, жанынгны ала.
 Жанаварлыкъ жан ачытыр.
 Жанаварлыкъ жан къалдыра.
 Жанаварлыкъ жан къалдырмас.
 Жанаварлыкъ жангъа себеп гелтирмес.
 Жанаварлыкъ покъ ялатгъан
 «Жан-жан» дей туруп, жанынг ала. [*Гъайдакъ диалект*].
 Жанлы тил – жавгъарлы ниъмат.
 Жанны ачытыр ачув.
 Жанны ачытыр ачув: арчыллан ачув ойдан.
 Жаны аврумагъан адамны янында башынг аврумасын.
 Жаны авуртуп этилинмеген ишни хайыры болмас.
 Жаны ачыгъанны тили ачий.
 Жаны бошну тили – бош.
 Жаныварны къаны бар – къаны барны жаны бар.
 «Жаным, жаным», – деп, жанынгны ала.
 Жаным-тиним – ана тилим.
 Жанын аямайгъан батыр бола.
 Жанынга етсе, санынга гюч болур.
 Жанынгны бер – ягъынгны берме.
 Жанынгы берсенг де, сырынгны берме.
 Жаядан пайда болурму окъсуз?
 Жаясыз да барма, явдан да къачма.
 Жибин бичгенлер – къанын ичгенлер. (*Къызгъанч адамланы гъакъында*)
 Жибин де жанлы затгъа къона.
 Жибин де къанлы затгъа къона.
 Жибин де, балжибин де бир яшике яшамай: касбулары ошамай.

Жибин де, балжибин де бир яшике яшамас.
 Жибин чакъы буса да, душманны пил чакъы гёр.
 Жибинге бал этме уйретегенде йимик.
 Жибини азгъан четендей.
 Жибини бар бал этер.
 Жибини барны балы да бар.
 Жибини кёп бал этер – адамы кёп мал этер.
 Жибинни оьлтюрген чакъы да гёрмей.
 Жибинни тикгени – аччы, балы – татли.
 Жигерли иште танылыр.
 Жигерли ишин тюшюнде гёрюр.
 Жигерли кьолдан иш кьоркьар.
 Жигерли чарыкъ тозар, насипли буса – озар.
 Жигерлини тангы тез кьатар.
 Жижек тавукъну уйретеми? [*Терик диалект*].
 Жижеклени гюзде санай.
 Жинге папах тигер, шайтангъа – башмакъ.
 Жогъан яш аявлап бажармас.
 Жувгъан булан къара къанчыкъ акъ болмас.
 Жувгъан учун къара мишик акъ болмас.
 Жугъутгъа кьонакъ бол – эрмелиде гече кьал.
 Жугъутда аша – орусда ят.
 Жугъутда аша – эрмелиде ят.
 Жугъутланы кьагъалы битмей, ерге исив тюшмес.
 Жума ахшамны сютю – авул-хоншуну.
 Жума ахшамны, жума гюн эртенни сютю – халкъныки. [*Терик диалект*].
 Жумагъа – гёлек, айгъа – шалбар.
 Жумагюн гюнлеге ошамас.
 Жумагюн чакъ бузулса, сонгугюн ачылыр – сонгугюн бузулса, не гюн ачылыр?
 Жумагюн явгъан янгур – жумалыкъ янгур. (*Бир жумадан (сонгугюн) токътар демек*).
 Жумагюн явса, сонгугюн ачылыр – сонгугюн явса, не гюн ачылыр?
 Жумагюн явса, сонгугюн ачылыр.
 Жыжымгъа басгъан йимик чалт айлан. [*Терик диалект*].
 Жыжымны – узуну, сёзню кьысгъасы – яхшы.
 Жыйнакълы – кьолу булан, макътанчыкъ – тили булан.
 Жыйнакълы озар – жыйнакъсыз чарыгъын тозар.
 Жыйнакълыны кьолу ишлер – макътанчыкъны тили ишлер.
 Жыйыла-жыйыла эл болур – тама-тама кёл болур.
 Жыйын – жинлер булан кыйын.
 Жыйында ят гиши болмас.
 Жыйынны башы кьаргъа буса, жыйынын покъгъа элтер.
 Жыкы согъагъанны тангда чыгъар тавушу.
 Жыкы согъагъанны эртен чыгъар тавушу.
 Жымчыкъ кьонмагъан терек болмас.
 Жымчыкъ нечакъы кёп семирсе де, авурлугъу бир пуд болмажакъ.
 Жымчыкъдан кьоркьгъан тари чачмас.

Жымчыкъдан къоркъгъан терекге минмес.
Жымчыкъдан къоркъсанг, юхлама.
Жымчыкъны къанына гёре жаны да.
Жымчыкъны сойса да, хасапчы сойсун.
Жымчыкъны сютюнден къайры не де бар.
Жымчыкъны тилин жымчыкъ билир.
Жынс жынсын табар – тапгъанны тапмас.
Жынс жынсын табар.
Жырыллайгъан къушдан йырлайгъан къуш – яхшы.

З

Загъмат – байлыкъны булагъы.
Загъмат – сонггъу рагъатлыкъ.
Загъмат – сонггъу рагъатлыкъ. [*Терик диалект*].
Загъмат да, сююнч де янаша юрюр.
Загъмат насип гелтирир.
Загъмат тюбю – хазна.
Загъмат яшнатар – эринчеклик къартайтар.
Загъматда сыналгъан – элге аявлу.
Загъматны сонгу – рагъатлыкъ.
Загъматсыз рагъатлыкъ болмай.
Загъматсыз рагъмат болмас.
Загъматчыны къыйынын ашагъан азапгъа тарыр.
Загъматчыны къыйынын ашагъан онгмас.
Загърулугъа ювурт бер, юртдан юртгъа барсанг да.
Загърулугъа ювурт бер.
Зайтунлу терек – аврувгъа герек.
Зайыпгъа кюлеген акъсакъ болгъан.
Закатлы къой – чечексиз.
Закон – гючлюнюки.
Закон – Къуран тюгюл.
Закон тилев тюгюл – борч: законгъа башынгны ий.
Законгъа башынгны ий – закон о тилев тюгюл.
Законгъа къарыв ёкъ.
Закону ёкъ юрт болмас.
Залимден къач – зулмугъа чанч.
Заман – адамгъа гёре, адам – замангъа гёре.
Заман адамгъа гъар затны уйреретер.
Заман адамны уйрете.
Заман бизге гъали шулай айлангъан.
Заман бир затны да къутгъармас.
Заман бузукъ тюгюл, адам – бузукъ.
Заман булай турмас.
Заман гетер – сёз къалар.
Заман гетер – халкъ гетмес.
Заман деген залимдир.
Заман замангъа ошамас.
Заман нечик буса, бёркюнгни де шолай гий.

Заман сав этер.
 Заман сагъа бакъмай буса, сен замангъа бакъ.
 Заман сагъа бакъса, сен де замангъа бакъ.
 Заман сагъа гёре болмас: сен замангъа гёре бол // Заман сагъа гёре болмаса, сен замангъа гёре бол.
 Заман сагъа иермес – сен замангъа иер // Заман сагъа иермесе, сен замангъа иер.
 Заман сени охутур.
 Заман сынап уйреретер.
 Заман уйретмей къоймас.
 Заман яман тюгюл – биз яманбыз.
 «Заман» деген от йимик, темир ашагъан тот йимик.
 Замангъа гёре амалы.
 Замангъа гёре кюю, кююне гёре ую.
 Замангъа гёре – кюю.
 Замангъа гёре – макъамы.
 Замангъа гёре чычкъан тешик – юз тюмен.
 Заманлар алышынса, адамлар да алышына.
 Заманлар гетсе де, халкъ гетмес // Заманлар гетер – халкъ гетмес.
 Заманны бош йиберген гиши – агъмакъ.
 Заманны зая этген оъюн де зая этер.
 Заманны эки кажини бола: бири – балдан, бири – балагъдан.
 Замансыз ачылгъан гюл тез сёнер.
 Заманы бар адамны сёзю кёп болур.
 Заманы башгъаны амалы – башгъа.
 Заманы бирни амалы – бир.
 Заманы бирни амалы бир – заманы башгъаны амалы башгъа.
 Заманы гелгенде буламукъгъа тиш сынар.
 Заманына гёре сёз сёйле.
 Заманында ачылмагъан гюл тез сёнюр.
 Заманында чанг чыгъармас эрлеге, къартлыгъында къала бузса, инанмас.
 Заманында чачылса, заманында чечек ачар.
 Зар болма да, эргиши бол.
 Зарал этмеген хайыр да этмес, иннемей тургъан муратгъа этмес.
 Зарал этмеген хайыр да этмес.
 Зараллы гиши хасны кем гёерер.
 Зараллыны арбасындан ари тур.
 Зарапатынг булай экен, гертингден Аллагъ сакъласын.
 Зарлы ясдан тоймас.
 Зарлыны зары – оъюне.
 Зарны зарлыгъы – жанына зарал.
 Зат кёп болса, татывсуз болур.
 Зат тилеген зат алар – берген сыйлы ат алар.
 Зат тюшмеген молла бармакъларын чайнар.
 Зат янгы буса, багъалы болур.
 Затны барагъан ёлу булан къойса, яхшы.
 Затны кёп айтса, татыву тая.

Затны янгысы – яхшы, досну эгиси – яхшы.
Зиндандан кьоркыгъан эл батыры болмас.
Зорлукъ бой булан тюгюл – ой булан.
Зорлукъда да хорлукъ бар.
Зувап ал да, сувгъа ат: халкъ гёрмесе, Халыкъ гёрюр.
Зувапдыр кёпюр салмакъ.
Зулму ерде ятмас.
Зулмулу билек эки сыныр.
Зулмуну кылычы юреке тиер.
Зулмучу жазасыз кьалмас.
Зурнайчы – тойдан, зарлы ясдан тоймас.
Зурнайчы тойдан тоймас.

И

Ибадатынгны артдырмагъа кьаст эт.
Игит – сёзден, атив гёзден билинир.
Игит – сёзюнден белгили.
Игит – сёзюнден, гёзел гёзюнден белгили.
Игит – тёшюнден белгили.
Игит айтмас – айтса, кьайтмас.
Игит атадан осал улан тувмас.
Игит бир керен оьлюр – кьызбай минг керен оьлюр.
Игит бир керен, осал минг керен оьлюр // Игит бир керен оьлюр, осал – минг керен.
Игит болмагъан ерде, уьстюнлюк болмас.
Игит бусанг, майданга чыкъ.
Игит гиши сакъат санын гёрсетмес.
Игит гиши сёгюлмес.
Игит гишиге етмиш тюрю гьюнер – аз.
Игит майданда белгили болур.
Игит майданда сынала.
Игит не ат ойнатар, не де ер хармап ятар.
Игит оьзю оьлсе де, аты оьлмей.
Игит оьзю учун тува – эл учун оьле.
Игит оьзю айыплар – кьоркыч кьурдашын айыплар.
Игит оьлсе де, сёзю оьлмес.
Игит оьлсе, аты кьалар – йырчы оьлсе, йыры кьалар.
Игит оьлсе, аты кьалар – кьоркыч оьлсе, не кьалар?
Игит оьлсе, игитлиги кьалар.
Игит оьлсе, эл турар – кьызбай оьлсе, юз бурар.
Игит оьлюр – аты кьалар.
Игит оьлюр – шан кьалар.
Игит сёзюнден кьайтмас.
Игит сёзюнден кьайтмас – арслан гьызындан кьайтмас.
Игит чырайы – аргъумакъ, гелин чырайы – яш.
Игит явда сынала.
Игит яхшысы – сёзден белгили.
Игитге гюлле батмас.

Игитге гюлле къатылмас.
 Игитге етмиш тюрлю гюнер де – аз.
 Игитге тувмакъ бар – оьлмек ёкъ.
 Игитге я гюлле, я сюлче батмас.
 Игитден гюлле де – къоркъа.
 Игитлеге оьлмек бар – дёнмек ёкъ.
 Игитлеге оьлюм ёкъ.
 Игитлеге тувмакъ бардыр, оьлмек ёкъ.
 Игитлер савутуна шайланар – осаллар къош артына айланар.
 Игитлик тас этмес есини атын.
 Игитлик таш белгидир – тас этмес есини атын.
 Игитлик уьч керен.
 Игитни анасы йыламас.
 Игитни атасын сорамас.
 Игитни аты ерде къалмас.
 Игитни атын эл билир.
 Игитни гетивюне къарама – геливюне къара.
 Игитни гюню – эл булан.
 Игитни гюню – элде.
 Игитни игит этеген – ат.
 Игитни оьлюмю – ямандан.
 Игитни оьмюрю – аз.
 Игитни оьмюрю – къысгъа.
 Игитни тюшюне къарама – ишине къара.
 Игитни явгъа баргъанда сына.
 Игитни явгъа баргъанда сынар, итни – гъавгъа баргъанда.
 Игитники – не оьлмек, не оьлтюрмек.
 Игитники – уьчге ерли.
 Игитники уьч керен.
 Иелген башны къылыч гесмес.
 Иелген терекге сюелме: сени де иелтер.
 Иелмеген бюгюлмес.
 Иелмегенге бюгюлме.
 Иерген аврувгъа эп болур.
 Иерген аврувлагъа эп болур – эренлеге эмсиз гюнлер кёп болур.
 Иерген аврувлагъа эп болур.
 Иесиз къалгъан ит болур.
 Излеген жибин бал табар – ишлеген гиши мал табар.
 Излеген жибин бал табар.
 Излеген табар – тапгъан алар.
 Излеген табар тайын.
 Излеген табар.
 Излегенге бал агъач да бар, балагъ агъач да бар. [*Терик диалект*].
 Излегенге табылгъан – ошагъангъа ярагъан.
 Излеп тапгъан аврувгъа дарман герекмей.
 Ийис биле бусам, ач къалмас эдим. (*Бёрюню сёзлери*).
 Ийленмеген териден тон болмас.

Илбис – кѣп.
 Илмек чалса, думгъа асув.
 Илму – ав, языв – бав.
 Илму – ачгъыч, яшав – кирит.
 Илму – битмейген хазна.
 Илму – булакъ, билим – чыракъ.
 Илму – гъакъыл булагъы, гъакъыл – яшав чырагъы.
 Илму – гъакъыл булагъы.
 Илму – гъакъыл чырагъыдыр.
 Илму – гъакъылны башы.
 Илму – гъакъылны яртысы.
 Илму – денгиз, билим – къайыкъ.
 Илму – ерленген ат: билгенге – дос, билмегенге – яв.
 Илму – есине сыйлы, мал – есине душман.
 Илму – къуш, гъакъыл – къанат.
 Илму – оъмюрлюк байлыкъ.
 Илму – шавла, авамлыкъ – зулмат.
 Илму – янагъан чыракъ.
 Илму – яшавну ёлу.
 Илму – яшавну чырагъы.
 Илму ва тарбия къылыч да, къалам да йимик.
 Илму гиччини уллу эте, ярлыны бай эте.
 Илму китапны ичинде де, тышында да бола.
 Илму къазанмакъ – таш гемирмек.
 Илму насип гелтирир.
 Илму отда да янмас.
 Илму отда ялламайгъан хазнадыр.
 Илму терек бийикдир – башына чыкъгъан игитдир.
 Илму харжлагъан сайын артар – башгъа зат кемир.
 Илму харжлагъан сайын артар.
 Илмугъа адам тынчыкъда ес болмай.
 Илмугъа бакъгъан билимден тоймас.
 Илмугъа излеген етер.
 Илмугъа уйренмекни эртеси-гечи ёкъ.
 Илмуда да зулму бар. *(Илмугъа адам тынчыкъда ес болмай демек).*
 Илмуда, къуллукъда болса юрегинг, къатын-къыз болмас сени герегинг.
 Илмудан уллу хазна ёкъ.
 Илмулу гиши булан гъар бир ишинг тынч битер.
 Илмунг буса, адам болуп яшарсан.
 Илмуну башы – аччы, арты – бал.
 Илмуну башы – аччы, арты – татли.
 Илмуну оьлчевю – гъакъыл.
 Илмуну тамуру – аччы, емиши – татли.
 Илмуну береги тер булан сугъарыла.
 Илмуну хадирин билимли билир.
 Илмуну, бешикден башлап, къабургъа ерли изле.
 Илмусу бар гиши ач къалмажакъ.

Илмусу бар языкъ болмас
 Илмусуз амал ёкъ.
 Илмусуз имамдан къозламайгъан тавукъ – къолай.
 Илыкъдан къач – зулмугъа чанч.
 Илыкъмасанг, минг яша.
 Илыкъны атасы – къоркъачлыкъ.
 Имам билгенин охур.
 «Имам боламан», – деп, дав этме – тавну-тюзю бир-бирине яв этме.
 Имам, Аллагъдан къоркъмай, халкъгъа зарал этмес.
 Имамны да имансызы бола.
 Имамдан айрылсанг да, тамурдан айрылма.
 Иманлы гишиге Тенгири ёлну оъзю гёрсете.
 Имансызгъа товба ёкъ.
 Имансызны гъакъындан динсиз гелер.
 Имансызны гъатындан динсиз гелер.
 Имансызны динсиз енгер.
 Имансызны эбинден динсиз гелер.
 Иманы ёкъну адамлыгъы болмас.
 Иманынг камил болганны сюйсенг, къылыгъынгни алив эт.
 Инамсызгъа аш – гъарам.
 Инамсызлыкъ дослукъну бузар.
 Инангъан башны ит ашар.
 Инангъан тюлкюге къалар кюлкюге.
 Инангъанынг къызыл итге аш болсун.
 Инангъанынгдан чыгъар уллусу.
 Инангъанынгдан чыкъсын.
 Инанма биревню сёзюне – инан оъзюнгню гёзюнге.
 Инанма гишини сёзюне – инан оъзюнгню гёзюнге.
 Инанма тюлкюге – къаларсан кюлкюге.
 Инг алив зат – къызгъанчылыкъгъа чомартлыкъ.
 Инг алив опуракъ да яхшы этмей яманны.
 Инг аччы зат – къартлыкъ булан сыркъавлукъ.
 Инг башлап ойла, ондан сонг жавап бер.
 Инг де авур зат – пайланмайгъан пашманлыкъ.
 Инг де алив зат – яшлыкъ, яш чакъдагъы къурдашлыкъ.
 Инг де къоркъунчул зат – яшыртгъын душманлыкъ, инг де авур зат – пайланмайгъан пашманлыкъ.
 Инг де къоркъунчул зат – яшыртгъын душманлыкъ.
 Инг де эрши затланы инг де эршиси – уру.
 Инг де яхшы лакъырдаш – тынглап болагъан адам.
 Инг де яхшы хасиятлар юрюлмей, не юрюлме герек дагъы яшавда?
 Инг къыйматлы гъакъыл – оъзюнг сынагъан гъакъыл.
 Инг татли зат яшлыкъдыр.
 Инг татли тил – ана тил, ана сёйлеп тургъан тил.
 Инг эрши зат – къурдашына намартлыкъ, инг алив зат – къызгъанчылыкъгъа чомартлыкъ.
 Инг эрши зат – къурдашына намартлыкъ.

Инг яхшы дос китапдыр.
 Индияда – иш байлыкъ, Арабияда – дин байлыкъ.
 Ине – гиччи, иши – уллу // Ине – гиччи, ишлери – уллу.
 Ине – гъакъылны емиши.
 Ине – душман, йип – къанлы.
 Ине бермегенден ирк умутлама.
 Ине булан къюу къазмас // Ине булан къюу къазып болмай.
 Ине булан кюр къазып, йип булан кёкге чыкъгъан.
 Ине къайда буса, йип де – шонда.
 Ине къайсы якъгъа – йип шо якъгъа.
 Ине оьтген ерден йип де оьтер.
 Ине тикмей – къол тиге.
 Ине урлагъан сыйыр да урлар.
 Ине халкъгъа опуракъ тиге, оьзю буса ялангъач.
 Инеге йип сапламагъан – къапгъа ямав къапламагъан.
 Инеги ёкъну къысыр тувары болмас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инеден къаяв излеме.
 Инек алсанг, танып ал – танымасанг, талгъырын ал. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инек аягъы бузав оьлтюрмес. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инек дувласа, атдан да – яман. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инек йимик сют бермейген оьгюз йимик кутан⁵³ сюрюр. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инек къозлагъангъа оьгюзню неси аврусун? [*Гъайдакъ диалект*].
 Инек савуп бажармайгъангъа – азвар къингир. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инек урлагъан да – уручу, ине урлагъан да – уручу. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инек чакъы бусанг да, бузав чакъы билмейсен. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инекни аягъы бузав оьлтюрмес. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инекни къарны токъ буса, елими де тыкъ болур. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инекни къарны токъ буса, елими тыкъ болур. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инекни отлагъанына къарама – челекни толгъанына къара.
 Инекни сютю – тилинде. [*Гъайдакъ диалект*].
 Инелери – отлукъда, оймакълары – поклукъда.
 Инели къыз – ириси.
 Инели къыз – эрсиз.
 Инели тегенек де эмсиз болмас.
 Инени артындан йип юрюр.
 Инени уйде тас этип, орамда излемес.
 Инесиз жибин бал жыймас.
 Инесиз къыз – ирисиз.
 Инесине къарап, йибин ал.
 Инжил – кёкюрекге, ингилик – гёнге.
 Инингни малы кёп буса, агъа болур.
 Иниси барны ириси бар.
 Иниси яхшы буса, агъаны насиби.
 Инисине агъасы тюбек алып чапса, ят гишилер не алып чабар?
 Иннемей тургъан муратгъа етмес.

⁵³Кутан сюрюр – сабан сюрюр.

Иннемей туруп уй бузган.
 Иннемейден уй чакы // Иннемесден уй чакы.
 Иннемесден иш чыгар.
 Иннемесден уй бузган.
 Иннемесден чыгар уллусу.
 Иннемесни ит хабар.
 Инныр чычкансыз болмас.
 Инныры йыракъ рагъат юхламас.
 Инсан бир керен тува, бир керен оьле.
 Инсан оьлюр – айтган сёзю кьалар.
 Инсан – ташдан бек, гюлден де назик.
 Инсан топуракдан тоймас.
 Инсан тувганларына таянар.
 Инсан тюсю гьайванлар – ялында ялламайган, жыжымда гюймейгенлер.
 Инсан хатасыз болмас.
 Инсан этген бир рагьмуну берекети миллетине минг болуп кьайтар.
 Инсан этген бир рагьмуну берекети огьар минг болуп кьайтар.
 Инсан этген бир рагьмуну берекети ону элине де, миллетине де минг болуп кьайтар.
 Инсан, сен тилингни сакъла: ол йыландыр, болур хапма.
 Инсан, сен тилингни сакъла: ол йыландыр, сени тигер.
 Инсангъа арив кьылыкдан артыкъ ярашаган зат болмас.
 Инсангъа борчлу болма – кьайгыдан, дертден толма.
 Инсангъа борчлу болма: «сонг берермен», – деп, алма.
 Инсанлагъа гюч береген илмудур.
 Инсанлыкъ – кьылыкъланы инг де асидир.
 Инсанлыкъны инг де асили – гьакъыллыкъ.
 Инсанны – юзюнден, оьгюзню мююзюнден тутар.
 Инсанны азатламакдан уллу ва сыйлы борч болмас.
 Инсанны иш безей, авузну тиш безей.
 Инсанны иш безей.
 Инсанны иши – гьакъылына гёре.
 Инсанны хадирын инсан билир.
 Инсансан – элге оша, юз элли минг йыл яша.
 Инсансан – элге оша.
 Инсап кьылыкъланы инг де аривюдюр.
 Инсаплы адамны тили – таза.
 Инсаплы кьатын – сёзюнден белгили.
 Инсаплыны тили – таза.
 Ириялыкъ да – аривлюк.
 Исбайы адамгъа гьар не зат да яраша.
 Исбайы болмакъ чачдандыр.
 Исбайы ичинден кьартыллар.
 Исбайы кьатын – кьыр безевю, гьакъыллы кьатын – уй безевю.
 Исбайы онгмас – исси онгар.
 Исбайы сувукъ болмас – кьартыллар.
 Исбайы тонгар – эсги онгар.

Исбайыгъа насипни ел гелтирир.
 Исбайылыкъ гъакъылдан оьтеген гезиклер кѣп.
 Исбайылыкъ чачдандыр.
 Исбайылыкъ чачдандыр – арив болмакъ къашдандыр.
 Исбайылыкъ, не опуракъ гийсенг де, бузулмай.
 Исбайыны илыкъгъаны – оьлгени.
 Исбайыны ирисин эл гелтирир.
 Исси ашгъа «бисмилла».
 Исси гелер ер булан – сувукъ гелер ел булан.
 Исси гийим эт йылытыр – исси сѣз бет йылытыр.
 Исси гъабижай, сувукъ сув – тиш агъусу.
 Исси гъабижай, сувукъ сув – тиш агъусу; къарт гишиге яш къатын – уьй агъусу.
 Исси сюек сындырмас.
 Исси ятдырыр – сувукъ чапдырыр.
 Иссиден сюек сынмай.
 Иссилик яй чилледе къысар.
 Иссиликде таш да чартлар.
 Ит – адамны къурдашы.
 Ит – биченни уьстонде: оьзю де ашамай, ашайгъанланы да къоймай.
 Ит – итге, ит – къуйругъуна.
 Ит – итни, эшек эшекни сюер.
 Ит – итни, эшек эшекни якълар.
 Ит – къойчуну къулагъы.
 Ит – къойчуну ёлдашы.
 Ит – тойгъан еринде яхшы.
 Ит – тойгъан еринде, эр – тувгъан элинде.
 Ит – тойгъан ерине, игит – тувгъан ерине.
 Ит «хапмас» деме.
 Ит адамны къулагъыдыр.
 Ит айгъа къарап гъаплар.
 Ит айтгъан: «Дагъы йыл уя этермен», – деп, янгыдан къышны заманы гелгенде:
 «Баягъы кюйде къышны арба тюпде оьтгерермен», – деп къоя.
 Ит асырагъанны бѣрю тапмас.
 Ит атасын да танымас.
 Ит атасын танымас.
 Ит аягъына ит басмас.
 Ит баласы – итге яхшы, къуш баласы – къушгъа яхшы // Ит баласы – итге, къуш баласы – къушгъа.
 Ит баш сугъагъан ер тюгюл.
 Ит башлап итни таныр, сонг буса есин таныр.
 Ит болмагъан ерде тюлкую кѣп болур.
 Ит боранлы гюн къутурур.
 Ит булан къурдаш болсанг, таякъны ташлама.
 Ит булан къурдаш болсанг, янынгда таягъынг болсун.
 Ит булан къуюгъа тюшгендей.
 Ит булан ятгъан бит булан турар.

Ит булан ятгъан бюрче булан турар.
 Ит бурнундан улур.
 Ит гебенде ята эди: оъзю де ашамай эди, инекни де ашама къоймай эди. [*Гъай-дакъ диалект*].
 Ит гёзю тютюн гёрмес – гёрсе де бютюн гёрмес.
 Ит гёрмесе, гъапламас.
 Ит гетер – бёрю гелер.
 Ит гётермес – ирк гётерер.
 Ит гетип, бёрю гелди // Ит гетсе, бёрю гелер.
 Ит гъавда сыналар.
 Ит гъамар сакълай – мишик къазан сакълай.
 Ит гъаплай деп, ёлавчу ёлдан къайтмас.
 Ит гъаплайгъан ерде адамлар болмай къалмай.
 Ит гъаплар – кериван гечер // Ит гъаплар – кериван юрюр.
 Ит гъаплар – кериван гечер, кёп сёйлеген шорпа ичер.
 Ит де оъз юртюн биле.
 Ит де оъзюню еринде арслан йимикдир.
 Ит деме – къуйругъу ёкъ, сыйыр деме – мююзю ёкъ.
 Ит ёкъ ерде къоян да макътанар.
 Ит ёкъ ерде тюлкю юрюр. (*Абурлу ёкъ ерде абурсуз тёрге чыгъар деген маънада*).
 Ит ёлукъса, тебип тайдыр – донгуз ёлукъса, ёл бер.
 Ит есисин хабар.
 Ит игитге гъаплар – къоркъачны хабар.
 Ит излеген итге ёлугъур, ат излеген явгъа ёлугъур, къыз излеген тойгъа ёлугъур.
 Ит излеген итге ёлугъур.
 Ит итге буюрур, ит де къуйругъуна буюрур.
 Ит итге буюрур.
 Ит итге гъаплар.
 Ит итдей оьлюр.
 Ит итден оьлюр.
 Ит итлигин къоймас.
 Ит итлигин этер.
 Ит итлигин этмей къоймас.
 Ит итлигин этмей турмас.
 Ит итни ашамас.
 Ит итни аягъын басмас.
 Ит итни къуйругъун хапмас.
 Ит итни къуйругъуна басмас.
 Ит итни сынамас.
 Ит итни таныр, сонг буса есин таныр.
 Ит итни хапмас.
 Ит ким ашатса да, рази.
 Ит къанлы болсун – игит жанлы болсун.
 Ит къарт болур – гючюк ит болур.
 Ит къоркъачны хабар // Ит къоркъачгъа хабар.

Ит кьоркъмайгъангъа гъаплар, кьоркъачгъа хабар // Ит кьоркъачгъа хабар –
 кьоркъмайгъангъа гъаплар.
 Ит кьуйругъун гесгенге амыракъ болур.
 Ит кьуйругъун гесгенге ий болур.
 Ит кьуйругъун гесгенге ялыныр.
 Ит кьуйругъун гесгенни ялар.
 Ит кьуйругъун чююре.
 Ит кьуйругъуна етгенде ююр.
 Ит кьутурса, есин хабар.
 Ит кышда: «Яйгъа чыкъсам, сюеклерден уя тигер эдим», – дей болгъан, яз
 гелгенде унутуп къала болгъан.
 Ит мурдар оьлюр.
 Ит оьз орамында – арслан.
 Ит оьзю ит экенни билсе, юреги ярылып, оьлюр эди.
 Ит оьзюню кьуйругъун оьзю гетермесе, ону ким гетере?
 Ит оьзюню нажжас билмес – билсе, межигитге гирмес.
 Ит оьлгенге бёрю йыламас.
 Ит оьлсе, еси чыгъар.
 Ит оюну – ит булан.
 Ит семирсе, кьутуруп.
 Ит сени гёргюнчеге, сен итни гёрсенг, кьолай. [*Къоянны сёзлери*].
 Ит сюекден къачмас.
 Ит сюекни сайлагъандай.
 Ит тартар – бёрю йыртар.
 Ит териге гирдинг буса, – гъапла.
 Ит тийгенни ит ашар.
 Ит тойгъан ерин излей – эр тувгъан ерин излей.
 Ит тойгъан ерин излер.
 Ит тойгъан ерине алгъасар.
 Ит тойса, есине чабар.
 Ит тутгъан сюек итни авзунда – яхшы.
 Ит улугъан булан Айгъа зарал берерми? // Ит улугъан булан Айгъа зарал бо-
 лурму?
 Ит улур – майдан къалар, йигит оьлюр – жан къалар. [*Терик диалект*].
 Ит улуса, бёрю гелер.
 Ит уясында оьзюн арслан гёрюр.
 Ит хапгъан ичинден гююр.
 Ит хапгъан ичинден ичгъыныр.
 Ит хапмас – ат тепмес деме.
 Ит чаба деп, бит чаба.
 Ит чайнагъан – итге.
 Ит чайнагъан сюек – итге.
 Ит экмек бергенге хабар.
 Ит юрюр – ел сюрюр.
 Ит яраны тили булан ялап кьолай эте.
 Ит яшгъа тиймес.
 Ит, гёрмей, гырылламас.

Ит, нечакъы нас, нажжас буса да, денгизни сувун булгъамагъа болмас.
Ит: «Къышдан яйгъа чыкъсам, сюеклерден тешек этер эдим», – дей болгъан, яз гелгенде унутуп къала болгъан.
Итге – ит оьлюмю.
Итге «гырт» деген де, мишикге «шит» деген де бугъар барып тие.
Итге арыкълыгъын билдирмес учун, бёрю сыртын гёпдюрю // Итге арыгъын билдирмей, бёрю сыртын гёпдюрген.
Итге атылгъан сюек йимик.
Итге берсенг ашынгны, итлер ашар башынгны – эрге берсенг ашынгны, эрлер сыйлар башынгны.
Итге берсенг ашынгны, итлер ашар башынгны.
Итге гёре ит болма.
Итге де намус герек, къазанны башы ачылса. [*Терик диалект*].
Итге ит оьлюм.
Итге итдей оьлюм.
Итге сюек булан ургъан учун гъанцылламас.
Итге урма агъачы ёкъ, хамур басма уьлепе уну ёкъ.
Итге урма агъачы ёкъ.
Итге урма таягъы ёкъ.
Итге чарыкъ тиксенг, оьзю ашар.
Итге чарыкъ этсе, къулагъын оьзю чайнар.
Итге чарыкъ этсенг, оьзю ашар.
Итден – гючук, эшекден къодукъ торайыр.
Итден де, атдан да, яман къатындан да Аллагъ сакъласын.
Итден ит тувар.
Итден къалгъанны арслан ашамас.
Итден къалгъанны мишик ашамас.
Итден къоркъгъан тиленчи болмас.
Итден къоркъгъан садагъачы болмас.
«Итден къутуламан», – деп, бёрюге тутулма.
Итден къутулгъан къоян йимик.
Итден сюек артмас.
Ити бар къонакъ сыйынмас.
Ити яман атып къутулур – аты яман сатып къутулур.
Ити яман атып къутулур – аты яман сатып къутулур – хоншусу яман къачып къутулур.
Итинг гишини хапгъынча, оьзюнгню хапсын.
Итинг яман буса, сатып къутулурсан.
Итинг яман буса, сатып къутулурсан – тилинг яман буса, нечик къутулурсан?
Итингни сыйласанг, халинге чычар.
Итлеге шорпа теккенде йимик.
Итлени арасына гирсенг, итдей улурсан // Итлени арасына тюшсенг, итдей улурсан // Итлени арасына тюшсенг, улурсан.
Итлер бир-бири булан ябуша буса, уручу абзаргъа тартынмай гирир // Итлер бир-бири булан ябушса, уручу абзаргъа рагъат гирир.
Итлер булан турсанг, ит йимик гъапларсан.
Итлер де билмей гъапламай.

Итлер жыйылгъан ерде гъыр-мыр кѣп болур.
 Итлер къайыр болгъанлы, таякълар багъа болгъан.
 Итли къонакъ сыйынмас.
 Итлигин этер итлер – дюньялагъа ой салгъан аман къаралсын Гитлер.
 Итлигин этер итлер.
 Итни гъавгъа баргъанда сынар.
 Итни авзуна таякъ сукъса, гъырыллар.
 Итни авзундан сюек алып болмай // Итни авзундан сюекни алып болмас.
 Итни авзундан сюек алып болмай.
 Итни авзундан сюекни чыгъарып алгъан йимик.
 Итни авлиясы сокътагъа умут этер.
 Итни авлиясы, сокътагъа умут этип, шорпадан да къуру къалар.
 Итни агъайы болмас.
 Итни агъы да, къарасы да – бир.
 Итни агъы да, къарасы да итдир.
 Итни агъы-къарасы болмай.
 Итни акъайы болмас.
 Итни атасы – минг, анасы – бир.
 Итни ачувун не сюек, не таякъ басылтыр.
 Итни баласы ит болур.
 Итни башын енгсенг, къуйругъу оъзю енгилir.
 Итни башын ит ашар.
 Итни башын сыйпасанг, къуйругъун кымылдатар.
 Итни гѣргенде, таякъ эсинге тюшюр.
 Итни гъавгъа баргъанда сынар, игитни – явгъа баргъанда.
 Итни гъавгъа баргъанда сынар.
 Итни гъайгевю кѣрюкдеги чудугъа умут этер.
 Итни гъайгевю чудугъа умут этген.
 Итни гъаплайгъанындан къоркъма – гъапламайгъанындан къоркъ.
 Итни гъырылагъаны – саламлашгъаны.
 Итни дерти – сюекде.
 Итни индемеси – яман.
 Итни къаргъышы бѣрюге етмес.
 Итни къарты – бѣрюге аш.
 Итни къуйругъун тутгъан сувда батылыр.
 Итни къуйругъун тутгъан сувда батылыр – атны къуйругъун тутгъан ягъагъа атылыр.
 Итни къуйругъундан тутгъан сувдан гетер.
 Итни кызбайы уру гетгенден сонг гъаплар.
 Итни кылычы – авзунда.
 Итни кылычы – шорпа, атны кылычы – арпа.
 Итни семиртсенг, сени хабар.
 Итни сыйпасанг, къолунгну ялар.
 Итни сынар гъавгъа баргъанда, игитни – давгъа баргъанда.
 Итни тилеги къабул болса, кѣкден сюек явар.
 Итни тилеги къабул буса, кѣкден сюеклер явар эди.

Итни тилегин къабул этсе, кёкден сюеклер тюшюр.
Итни тили – ярасына дарман.
Итни түйсе, мишик сююнюр.
Итни түйсенг, мишик сююнюр.
Итни хапганын гёрген – еси.
Итни эркелетсенг, къолунгну ялар.
Итни этге тойдурсанг, къутурур.
Итни яманын гючюк талар.
Итнигюн – сапаргъа яхшы гюн.
Итнигюн итдей болур.
Итсиз абзар – сангырав.
Итсиз авул болмай.
Итсиз къоян тутулмай.
Итсиз сирив болмас.
Итсиз сиривге бёрю гирир.
Итсиз сиривге бёрю тюшюр.
Итсиз сиривге бёрю чабар.
Итти бичакъ – къынгъа оьч, ялгъан сёз – жангъа оьч.
Итти бичакъ – къынгъа оьч.
Итти бичакъ – къында яхшы.
Итти сёзню къылыч гесмес.
Ихтиярлы гиши – бар гиши, ихтиярсыз гиши – ёкъ гиши.
Ихтиярлы гиши – ихтибарлы гиши.
Ич бузулса, ят озар.
Ич ел – пич ел.
Ич ел ичин ачар – баш ел балагъ салар.
Ичген адам айыкъгъынча – бютюн авулгъа пача.
Ичген адам тойгъанча – бютюн авулгъа пача.
Ичген ичиндегин ойлар, айыкъ – гъакъылындагъын.
Ичген ичиндегин ойлар.
Ичген эр гъаракъы ичмес – къатынны гёзьяшын ичер.
Ичгенге денгиз тобукъгъа геле.
Ичгенге сорама: оьзю айтар.
Ичгенни ичи гюер.
Ички ичме: бары да яманлыкъланы анасы ичгидир.
Ичдим шарап – болдум харап.
Иче бусанг, ич – гъакъылынгны ичме.
Ичгенлер булан олтурсанг, къутулмассан давундан.
Ичи гетгенни иштаны билир.
Ичи къараны юзюнде нюр болмас.
Ичилген ерде тёгюлме де тёгюлюр.
Ичилеп этилген иш ич-бавурну аямай.
«Ичимдеги – тышымда» деп, яшайгъан заман тюгюл.
Ичимден чыкъды хата – къайда барайым сата?
Ичингден от янса да, тютюнюн чыгъарма.
Ичингдегин ичингде чиритме.
Ичингден чыкъгъан йылан буса да, белинге байла.

Ичинде жаны барны башында ажалы бола.
 Ичиндеги битген сонг, ит ашасын хуманы.
 Ичиндегин ичингде чиритме.
 Ичинден сакъал чыкъгъан.
 Ичип билмеген гъакъылын ичер.
 Ички авуртар башны.
 Ички ичге гирсе, гъакъыл тышгъа чыгъар.
 Ички ичдегин айтдырыр.
 Ички ичден чыгъарар ичгенни бар гъюнерин.
 Ички ичден чыгъарар ичгенни гъар гъюнерин.
 Ички ичин чыгъарар.
 Ички ичингдегин чыгъарар.
 Ички ичиндегин айтдырыр.
 Ички ичине гирсе, ичиндегин чыгъарар.
 Ичкиге салам берсенг, савбол эт гъакъылынга.
 Ичкини аввалы – гюч, ахыры – пуч. (*Авлетлер кѣмеклешмей деген маънада*).
 Ичкини алды къувана, арты – жыгъана.
 Ичкиники – тири, артыкъ ичген – итимни бири.
 Ичкичи авзун кепдирмес – уьюне чѣп де гелтирмес.
 Ичкичи адам той бузар – саякъ къатын уьй бузар.
 Ичкичи адам той бузар.
 Ичкичи бѣркюн гъаракъыгъа сатар.
 Ичкичи булан дос бусанг, ичексиз къаларсан.
 Ичкичи ишлема сюймес.
 Ичкичини ичиндеги – тышында.
 Ичлер булан ят бусанг, ятлар минир яврунга.
 Ичмеге суву ѣкъ.
 Иш – адамны къанаты; къанатлы бол, къанатлы!
 Иш – билгенники, къылыч – тутгъанныки // Иш – билгенни, къылыч – тутгъанны. [*Гъайдакъ диалект*].
 Иш – кѣп, кѣмюр – аз; уста – кѣп, темир – аз.
 Иш адамдан къоркъа – адам ишден къоркъмай.
 Иш адамдан къоркъар.
 Иш адамны адамлыгъын танытыр.
 Иш адамны билимин де тишей, берекетин де болдура.
 Иш адамны гюзгюсюдюр.
 Иш алда болса, авзунг балда болур.
 Иш атынгны айтдырыр.
 Иш бар ерде аш бар.
 Иш бар ерде хата болур.
 Иш батырдан къоркъар.
 Иш башгъа – сѣз башгъа.
 Иш башлагъанда макътанма.
 Иш башлагъанда макътанма – иш битгенде макътан // Иш башында макътанма – иш битгенде макътан.
 Иш башында макътанма.
 Иш бел язар.

Иш билген – тизир, билмеген – бузар.
 Иш билекде туююл, – юрекде.
 Иш билмеген иш уьстюнде оьлген.
 Иш билмейли, гьакьыл билмессен.
 Иш битген сонг ойнама ярай.
 Иш битгенде насигьат берегенлер кёп болур.
 Иш битгенде, маслагьатчылар кёп бола.
 Иш битдиргенни иши битер.
 Иш битмейли, гюч битмес.
 Иш битмейли, дерт битмес.
 Иш булан вакьти тез гете.
 Иш булан заман тез гете.
 Иш буюрса, – бугьа, бурнун гьар затгьа сугьа.
 Иш буюрса, буюгьа, бурнун гьар затгьа сугьа.
 Иш гёрсе, акьсай – сув гёрсе, сувсай.
 Иш гёрсе, акьсай.
 Иш гишини – гюзгюсю.
 Иш гишини гиши этер.
 Иш гьакьыллыны табар – гьакьыллы ишни табар.
 Иш ёлдашлар – кьардашлар.
 Иш ишге уьйрете.
 Иш ишдир, ишни таманы – ишни ёкьдур ер кьазмакьдан яманы.
 Иш кьайратлыдан кьоркьар.
 Иш кьалдыргьан – ял алдыргьан.
 Иш кьачагьан зат туююл.
 Иш кьылычы – иштагьлыкь.
 Иш оьзю уьйрете.
 Иш сени енгмесин – сен ишни енг.
 Иш сынава туююл – бажарывлукьда.
 Иш суюген онгар – суюмеген тонгар.
 Иш суюгенде эл суюген.
 Иш суюгенни даражасы артар.
 Иш суюгенни даражасы артар – ишсуюмесни бузукьлугьу артар.
 Иш суюгенни эл сюер.
 Иш суюмеген гюн гёрмес.
 Иш суюмеген гюн этмес.
 Иш суюмейген гишиден кюрт салгьан тавукь – яхшы.
 Иш суюмейген гюн гёрмес.
 Иш тапшурмакь – гьюнер туююл, ишни этмек – гьюнер.
 Иш тапшурса, буюгьа, бурнун гьар затгьа сугьа.
 Иш тюшген ерде ишле – аш тюшген ерде аша.
 Иш устадан кьоркьар // Иш устасындан кьоркьар.
 Иш хабарны сувума кьоймай.
 Иш этип билмейгенни тили узун болур.
 Иш этмеге бажармайгьан гиши кёп сёйлер.
 Иш этмеге бажармайгьанны тили узун болур.
 Иш яшда туююл – башда.

Ишге – вакъти, оюнгъа – сагъат.
 Ишге – чолакъ, ашгъа – къонакъ.
 Ишге болжал салма.
 Ишге ёлукъгъанда – иш, ашгъа ёлукъгъанда – аш.
 Ишге ёлукъгъанда ишле, ашгъа ёлукъгъанда аша.
 Ишге ёлукъгъанда ишле.
 Ишге къаршы болгъан ишлер – ашгъа къаршы болгъан ашар.
 Ишге къаршы болгъан ишлер.
 Ишге чакъырсанг, бармас – ашгъа чакъырсанг, къалмас.
 Ишге эринчек кёп такъыллар.
 Ишгъынсыз иш бажармас.
 Ишгюн – дюнья малына тенг.
 Ишде – артгъа, ашда – алгъа.
 Ишде алдынлыкъ алмакъ – исбайылыкъ.
 Ишде заман тез гетер.
 Ишде сыналгъан – элге аявлу.
 Ишде терлемегенни къазаны къайнамас.
 Ишде уллу-гиччи болмас // Ишде уллу-гиччи ёкъ.
 Ишден безмек эринчекликдир.
 Ишден къача бусанг, ашдан да къач.
 Ишден къачгъан – ашдан къачгъан.
 Ишден къачгъан да, ашдан къачгъан да – бир.
 Ишден къачсанг, ашдан да къач.
 Ишден къоркъгъанны насиби болмас.
 Ишден къоркъма – иш сенден къоркъсун.
 Ишден къоркъмагъан къышдан къоркъмас.
 Ишден оылген ёкъ.
 Ишден тартынгъан эргишиден адам болмас.
 Ишден ялкъма – ишсизликден ялкъ.
 Иши – уллу, тепсиси – къуру.
 Иши бар иш артдырыр – иши ёкъ иш къалдырыр.
 Иши баргъа бир гюн – байрам, иши ёкъгъа гъар гюн – байрам.
 Иши баргъа гюн етмес – иши ёкъгъа гюн гетмес.
 Иши баргъа заман етмей – иши ёкъгъа заман оътмей.
 Иши баргъа сагъат етмей – иши ёкъгъа сагъат оътмей.
 Иши барны ашы бар.
 Иши барны гъюрмети бар.
 Иши барны гючю бар.
 Иши барны сыйы бар.
 Иши барны эл сюер.
 Иши барны, ашы бар – иши ёкъну ашы ёкъ.
 Иши барны, ашы бар.
 Иши ёкъ ач олтургъан – ашы ёкъ ораза тутгъан.
 Иши ёкъ гишиге гъар гюн – байрам.
 Иши ёкъ жибин тутар.
 Иши ёкъ иш табар: иштан салып, бит багъар.
 Иши ёкъ иш чыгъарар – иштаны ёкъ ел чыгъарар.

Иши ёкъ иш чыгъарар – иштаны ёкъ эл гезер.
 Иши ёкъ иш чыгъарар.
 Иши ёкъ къатынны къулагъы – узун.
 Иши ёкъ къатынны тили – узун.
 Иши ёкъ къатынны тили – узун.
 Иши ёкъ къатынны къулагъы – узун, тили – ондан да узун.
 Иши ёкъ хораз болуп къычырыр.
 Иши ёкъгъа гъар гюн – байрам.
 Иши ёкъну – насиби ёкъ.
 Иши ёкъну – сыйы ёкъ.
 Иши ёкъну ашы ёкъ – ашы ёкъну иши ёкъ.
 Иши ёкъну ашы ёкъ – гечеси ёкъну гюню ёкъ.
 Иши ёкъну ашы ёкъ.
 Иши ёкъну гючю ёкъ.
 Иши ёкъну рызкъысы ёкъ.
 Иши ёкъну сыйы ёкъ.
 Иши ишге ошамай – къолу ишден бошамай.
 Иши кёпню гючю – кёп.
 Иши хотда – иштаны парохотда.
 Ишим сураат кёпюрню уъстюнде. (*Чагъы уллу адамны сёзлери*).
 Ишин билген гишиге алтын болур бу дюнья, иш билмеген гишиге ялкъын болур бу дюнья.
 Ишин гёрюп, устагъа багъа бер.
 Ишин суюгенни эл сюер.
 Ишин этип битдирип, эрине къаптал тикгендей.
 Ишинг алгъа барса, тишинг балда болур.
 Ишинг алда буса, авзунг балда болур
 Ишинг бир болсун – берекетли болсун.
 Ишинг тюгюл затлагъа башынгны сукъма.
 Ишингни гишиге тапшурма.
 Ишинде хыянат болгъан гиши талайлы болмас.
 Ишине гёре – ашы.
 Ишине гёре – гьюрмети.
 Ишине гёре – сыйы.
 Ишине гёре – ялы.
 «Ишле» дегенде ишлемеген «ишле» дегенде ишлерсен.
 Ишлеген – ашар, ишлемеген – ашамас.
 Ишлеген – ашар, ишлемеген – башын хашыр.
 Ишлеген – тишлеген, ишлемеген – кишнеген.
 Ишлеген – тишнер, ишлемеген – тишнемес.
 Ишлеген – тишнер.
 Ишлеген адам янгылыр.
 Ишлеген алар – юхлагъан къалар.
 Ишлеген ач къалмас – ач къалса да, кёп къалмас.
 Ишлеген ач къалмас.
 Ишлеген аш ашар – ишлемеген таш ашар.
 Ишлеген башгъа таякъ тиймей.

Ишлеген бир янгылыша – ишлемеген минг янгылыша.
 Ишлеген гиши мал табар.
 Ишлеген гиши оьлмес – ишлемеген гюн гёрмес.
 Ишлеген гиши тишлеп ашар.
 Ишлеген гиши токъ болур – ишлемеген ёкъ болур.
 Ишлеген иш артдырыр – ишлемеген иш къалдырыр.
 Ишлеген ишин билир.
 Ишлеген ишлей – ишлемеген тирсегин тёшлей.
 Ишлеген къарыв табар.
 Ишлеген къарыв табар – ишлемеген аврув табар.
 Ишлеген къарыв табар – эринчек аврув табар.
 Ишлеген насип гёрюр.
 Ишлеген озар – ишлемеген тозар.
 Ишлеген озар.
 Ишлеген оьлмес – ишлемеген гюн гёрмес.
 Ишлеген савлукъ табар – эринчек аврув табар.
 Ишлеген темир тот басмас.
 Ишлеген тишлей – ишлемеген кишней // Ишлеген тишнер – ишлемеген кишнер.
 Ишлеген токъ болгъан – ишлемеген ёкъ болгъан.
 Ишлеген хор болмас.
 Ишлеген эр тишлеп яшар – ишлемеген аврумай оьлюр.
 Ишлегенге – азыкъ, ишлемеген – языкъ.
 Ишлегенге – ёрме, ишлемегенге берме.
 Ишлегенге таякъ тиймес.
 Ишлегенден гиши оьлмей.
 Ишлегенинг – гиши учун буса, билгенинг – оьзюнг учун.
 Ишлегенинг – элинге, уйренгенинг – оьзюнге.
 Ишлегенинг ашарсан.
 Ишлегенни ашы – татли.
 Ишлегенни гёзю – ярыкъ.
 Ишлегенни гёнгю – ярыкъ, ишлемеген болур арыкъ.
 Ишлегенни иши битер – ишсизни гюню оьтер.
 Ишлейген насипни ишинде гёрюр.
 Ишлейген насипни ишинде гёрюр – эринчек насипни тюшюнде гёрюр.
 Ишлейгенде – бир гиши, ашайгъанда – кёп гиши.
 Ишлейгенде кёп адам – яхшы.
 Ишлейгенде маймакълай – ашайгъанда ойнакълай.
 Ишлейгенде эринме.
 Ишлейгенде эринме, ишде чолакъ гёрюнме.
 Ишлейгенни къолу тынмас – тилчини тили тынмас.
 Ишлеме башлагъанны макътама – ишни битдиргенни макъта.
 Ишлеме билеген ашама да билир.
 Ишлеме билмейгенни иши битмес.
 Ишлемеге иш – яхшы, ашамагъа аш – яхшы.
 Ишлемеген арымас.
 Ишлемеген ашамас.

Ишлемеген ашамас – ишлеген ашар деген.
 Ишлемеген гишини абуру болмас.
 Ишлемеген онгмас.
 Ишлемеген тишлемес – ишлеген тишлер деген // Ишлемеген тишнемес – ишле-
 ген тишнер деген.
 Ишлемеген тишлемес // Ишлемеген тишнемес.
 Ишлемеген тишлемес, «агъ» дегеген «огъ» демес.
 Ишлемеген тишнемес, ишлегенге бар – азыкъ.
 Ишлемеген тоюнмас.
 Ишлемеген янгылмас.
 Ишлемегенден эсе аз ишлеген де – яхшы.
 Ишлемей ашагъан аврумай оьлюр.
 Ишлемей ашасанг, терлемей оьлюрсен.
 Ишлемей рызкъы болмас – ашамай къурсакъ тоймас.
 Ишлемей рызкъы болмас.
 Ишлемей тамакъ тоймай.
 Ишлемей турса, топуракъ да бузула – эринчеклик тартып, адамлар да бузула.
 Ишлемей турса, топуракъ да бузула.
 Ишлемей яшайгъан адамдан Аллагъ сакъласын.
 Ишлемей яшайгъан адамдан Аллагъ сакъласын: ондан бир заманда да рагъму
 чыкъмас.
 Ишлемей яшайгъан адамдан рагъму гёзлеме.
 Ишлемей, муратгъа етмес.
 Ишлемейген балтаны тот басар.
 Ишлемейген гиши мурадына етмес.
 Ишлемейген гишиден курк⁵⁴ салгъан тавукъ – къолай. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ишлемейген гишини абуру болмас.
 Ишлемейген яш «эргишимен» демесин.
 Ишлемейген яш – югенсиз ат.
 Ишлемейли, ашап болмай – ашамасанг, яшап болмай.
 Ишлемесе, бир пагъму да бишмей: ишдир пагъмуну атасы да, анасы да.
 Ишлемесенг иш гюню, не ашарсан къыш гюню // Ишлемесенг иш гюн –
 ашамассан къыш гюн.
 Ишлемесенг план булан, ашарсан грамм булан.
 Ишлемчикге – къап-къап, эринчекге – бош къап.
 Ишленеген балта тот болмас.
 Ишленеген темир тот болмас // Ишленеген темирни тот басмас.
 Ишлени гиччи-мичиси болмай.
 Ишлени этмейгенни эл булан эл жыйылып гёмме герек бел булан.
 Ишленмейген темирни тот басар.
 Ишлеп акъча тап – рагъатланып ят.
 Ишлеп ашасанг, гъар рызкъынг балдай татли болур.
 Ишлеп ашасанг, татывлы болур.
 Ишлеп билмейгенни иши битмес.
 Ишлеп билмейгенни иши юрюмес.

⁵⁴Курк – кюрт.

Ишлеп тапгъан аш – татли.
 Ишлеп тапгъан аш татывлу болур.
 Ишлеп уйренмеген адамны тили узун болур.
 Ишлесенг – тишлерсен.
 Ишлесенг, терлерсен – урласанг, төлерсен.
 Ишлетилмей ташлангъан чий гёнден гийим бичмес.
 Ишли бусанг, харшлысан – харшлы бусанг, ашлысан.
 Ишли бусанг, харшлысан.
 Ишли гелер – иш артдырыр, ишсиз гелер – иш къалдырыр.
 Ишли гелсе, иш артар – ишсиз гелсе, иш къалар.
 Ишли гелсе, иш артдырыр – ишсиз гелсе, иш къалдырыр.
 Ишли гиши – гючлю гиши.
 Ишли гиши иш артдырыр.
 Ишли гиши иш артдырыр – ишсиз гиши иш къалдырыр.
 Ишли иш артдырыр – ишсиз иш къалдырыр.
 Ишлини къолу тынмас.
 Ишлини къолу тынмас – тилчини тили тынмас.
 Ишни – заманында, дослукъну – девюрюнде.
 Ишни авурун – алда, енгилин артда эт.
 Ишни авурун алда эт.
 Ишни авурун алда эт – енгилин артда этерсен.
 Ишни алгъасап башлама – башлагъан сонг ташлама.
 Ишни алгъасап башлама – башлагъан сонг ташлама.
 Ишни алды – йыбанч, арты – къуванч.
 Ишни алды булан къуванма – арты булан къуван.
 Ишни алды нечик башланса, арты да шолай битер.
 Ишни алды нечик башланса, арты да шолай гетер.
 Ишни ахырын ойламай, башлама.
 Ишни башлагъан гишини макътама – ишни битдирген гишини макъта.
 Ишни башлагъанда ахырын ойла.
 Ишни башлагъанда макътанма – битдиргенде макътан.
 Ишни башлагъанча, ахырын ойла.
 Ишни башлайгъанда къуванма – битдиргенде къуван.
 Ишни башлайгъанда сонгун ойла.
 Ишни башлама – башласанг, ташлама // Ишни башлама – башлагъан сонг, ташлама.
 Ишни башлама – къыйын.
 Ишни башлап ташлагъанча, башламай яхшы.
 Ишни башы – ишни яртысы.
 Ишни башы – негет.
 Ишни башы – савлукъ.
 Ишни башында макътанма – артында макътан.
 Ишни билеген гелсе, бир сёзюне тынгла, бир ишине къара.
 Ишни битдиргенде макътан.
 Ишни деми – ахырында. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ишни инг леззетлиси – билимге уйренив.
 Ишни сюегенге тапшурма – билегенге тапшур.

Ишни суйген гъёкюнмес.
Ишни суйген иш чыгъарар – иштаны ёкъ эл гезер.
Ишни суйген иш чыгъарар.
Ишни суйгенге берме – билегенге тапшур.
Ишни эт – ойлашып эт.
Ишни этип, сонг макътан.
Ишни этип, сонг макътан: башлагъанча макътанма.
Ишни этип, сонг макътан: бетлешивлерден сакъ бол.
Ишни яманы болмас.
Ишни ярты этгенче, этмей къойгъан – кёп яхшы.
Ишни яхшысы-яманы болмай.
Ишни, ахырын ойламай, башын башлама.
Ишсиз адамны къарны тоймас.
Ишсиз адамны сёзю кёп болур.
Ишсиз гиши – гючсюз гиши.
Ишсиз гиши иш къалдырыр.
Ишсиз гюнню Аллагъ да бермесин.
Ишсиз гюнню Аллагъ да гёрсетмесин.
Ишсиз къарны тоймас.
Ишсиз саякъ къатын алмас.
Ишсизлик – ярлылыкъны башы.
Ишсизни иши – уру.
Ишсуймесге ит де бакъмас.
Ишсуймесни ит де суймес.
Ишсуймесни ишге уыйретсенг, ол сагъа гъакъыл уыйретер.
Ишсуймесни къыз суймес.
Ишсуймесни къыш суймес.
Ишсуймесни эл суймес.
Иштагъсыз ашагъан аш чархгъа пайда бермес.
Иштагълыкъ – гъар гюнлюк ишни къызардашы.
Иштагъсыз иш тез арытыр.
Иштансыз белге – къайыш бав.
Иштаны ёкъ эл гезер.
Ишчи – ишинден белгили.
Ишчи адам жигерли болур.
Ишчи мурадын ишинде гёрюр, эринчек – тюшюнде гёрюр.
Ишчи мурадын ишинде гёрюр.
Ишчини баласы ишге уста болур.
Ишчини къызы ишге уста болур.
Ишчини яшы ишге уста болур.
Ишылмакъ да, суйкелмек де – бирни йимик.

Й

Йибек аркъан уъзюлмес – игит гиши сёгюлмес.
Йибек аркъан уъзюлмес – игит гиши сёгюлмес.
Йиберилген окъгъа къайтыв ёкъ.
Йибиген явундан къоркъмас // Йибиген янгурдан къоркъмас.
Йигирмада тай минмеген къыркъда атгъа минмес.

Йип бойласанг, юмакъгъа ёлугъарсан.
 Йип инче еринден уъзюлюр.
 Йип назик еринден уъзюлюр.
 Йип созулгъан еринден уъзюлюр.
 Йипни узун къой.
 Йипни узуну – яхшы, сёзню къысгъасы – яхшы.
 Йипни узуну – яхшы.
 Йыбавну ёлу: ёрукъ берилген – бичимингни гёрсет.
 Йыгъылажагъым билген бусам, салам яяр эдим.
 Йыгъылар еримни билсем, тешек салар эдим.
 Йыгъылгъан йыгъылгъанны сюер.
 Йыгъылгъан сюрюнгенге кюлей болгъан.
 Йыгъылгъан урушдан тоймас.
 Йыгъылгъан ябушувдан тоймас.
 Йыгъылгъанны аякъгъа тургъуз.
 Йыгъылгъанны ер гётерер – гётермесе, кёр гётерер.
 Йыгъылгъанны ер гётерер.
 Йыгъылгъанны сырты ерден тоймас.
 Йыгъылма тюшсе, аякъларынгдан тюш.
 Йыгъылмагъан да ёкъ, янгылмагъан да ёкъ.
 Йыгъылсанг, гючлюден йыгъыл.
 Йыгъылсанг, терекден йыгъыл – бирев де сагъа кюлемесин.
 Йыгъылсанг, учадан йыгъыл.
 Йыл – узун, оьмюр – къысгъа.
 Йыл болгъунча, къатынынгни макътама.
 Йыл битмейли, къатынынгни макътама.
 Йыл гетмей, гелин макътама.
 Йыл гетмей, гиев макътама.
 Йыл гюзгюсю – гюз арты.
 Йыл йылгъа гелмей.
 Йыл сайын бир янгы сёз эшитмеген къулакъ сангырав болур.
 Йылав – осаллыкъны белгиси.
 Йылав булан битмесе, кюлкюден яхшы зат ёкъ.
 Йылав йылавну гётермес – йылав гишини де оьлтюрмес.
 Йылавуч йылап тоймас.
 Йылавуч яш атасыны сакъалы булан ойнар.
 Йылавуч яшны гёзю къычытыр.
 Йылайгъангъа кюлеген йырлайгъангъа тынгламас.
 Йылайгъангъа сорама – кюлейгенге сора // Йылайгъандан сорама – кюлейгенден сора.
 Йылайгъандан сорама – йыламайгъандан сора.
 Йылама сюйген яш анасын чюмлер.
 Йылама, къыз, вёре, эрге баргъынча, сонг гынкъ этме заман болур къангъынча.
 Йыламагъан яшгъа (балагъа) эмчек ёкъ // Йыламайгъан яшгъа (балагъа) эмчек ёкъ // Йыламайгъан яшгъа (балагъа) эмчек бермей.
 Йыламайгъан баланы бешигин чайкъамай.

Йыламайгъан яш (бала) мамайсыз къала.
 Йыламайгъан яш болмас – яшынг тепсин башынга.
 Йыламайгъан яш болмас – яшынг ярсын башынгны.
 Йыламайгъан яш болмас.
 Йыламайгъан яшгъа аш бермес.
 Йыламайгъан яшгъа мамай бермес.
 Йылан агъу тапгъан чечекден балжибин бал табар.
 Йылан булан дос болсанг, агъуланарсан.
 Йылан да ий йыравгъа.
 «Йылан йыл», – деп сююнме (къуванма): йылкъы йылынг – алдынгда.
 Йылан йыланны къуйругъун узмес – тѳре тѳрени буйругъун бузмас.
 Йылан йыланны къуйругъун узмес.
 Йылан къуйрукъсуз болмас – бий буйрукъсуз болмас.
 Йылан отбашынгдан чыгъар. (*Къатыны яман буса, шулай айтыла*).
 Йылан озю оълсе де, къуйругъу оълмес.
 Йылан озюню агъусундан оълмес.
 Йылан оълме заманы гелгенде гызында ятар.
 «Йылан оълмей» дейлер, башын эзмесе.
 Йылан оълсе де, агъусу тишинде къалар.
 Йылан оълтюре бусанг, оълтюр йылан чагъында.
 Йылан оълтюре бусанг, оълтюр йылан чагъында: аждагъагъа айланса, Ажжал бармас ягъына.
 Йылан тапгъан посагъасына гѳмюр.
 Йылан хапгъан аркъандан къоркъар.
 Йылан ютгъан ув болур – отлукъ чакъгъан къув болур.
 Йылан ютгъан ув болур.
 Йылангъа сув берсенг де, агъу тамар.
 Йыландан къоркъгъан адам, йип гѳрсе де, къоркъар.
 Йыландан къоркъгъан аркъандан къачар.
 Йыландан къоркъгъан йипден къачар.
 Йыландан къоркъгъан сувгъа гирмес.
 Йыланны – тишинден, яманны тилинден ув тамар.
 Йыланны авзу ув болур – еси ёкъ мал дув болур.
 Йыланны авзу ув болур.
 Йыланны агъусу – тишинде.
 Йыланны агъусу – тишинде, яманны агъусу – гѳнгюлюнде.
 Йыланны агъусу – тишинде, адамныки – тилинде.
 Йыланны агъусу – тишинде, ялгъанчыныки – тилинде.
 Йыланны агъусу – тишинде, яманны агъусу – тилинде.
 Йыланны агъы да, къарасы да – йылан.
 Йыланны баласы да – йылан.
 Йыланны бассанг, башындан бас.
 Йыланны башын гесме – къуйругъун гес.
 Йыланны башын душманны къолу булан янч.
 Йыланны башын узмесенг, къуйругъун узгенден пайда ёкъ.
 Йыланны башын янчсанг, кѳп силлемес къуйругъун.
 Йыланны гѳлеги алышынса да, тили алышынмас.

Йыланны къарасы да – йылан, агъы да – йылан.
 Йыланны куйругъуна басма.
 Йыланны суймейген оту тешигини алдына битер // Йыланны суймейген оту
 тешигини къырийына битер.
 Йыланны тешигине кълунгну сукъма.
 Йыланны тиши – ув.
 Йыланны уву – тишинде, адамны уву – тилинде.
 Йыланны уву – тишинде.
 Йыланны чархы тюз, юрюшю – къынгыр.
 Йыласанг да, ёкъ, йырласанг да, ёкъ.
 Йылгъын оту йыл турар – йыл турса да, йылытмас.
 Йылгъын оту йыл турар – къатын йыкыгъан уй турмас.
 Йылгъын оту йыл январ – йыл янса да, йылытмас.
 Йылгъын оту йыл январ.
 Йылгъын оту йыл яшар – йыл яшаса да, йылытмас.
 Йылда бир янгы сёз эшитмеген къулакъ, сангырав болур.
 Йылда бир янгы сёз эшитмесенг, къулагъынг – сангырав.
 Йылкы – данглыкъ, къой – байлыкъ.
 Йылкы – йыбанчылыкъ, къой – байлыкъ.
 Йылкы – къырда, йырав – уйде.
 Йылкы уьюрюн табар.
 Йылкы ятып ял алмай.
 Йылкыда дёнен-къунан болмаса, аргъумакъны агъачы-ери азар.
 Йылкычы – къырда, йыравчу уйде болур // Йылкычы – къырда, йыравчу –
 уйде.
 Йылкычы къырда болур.
 Йылкычыны къуруху тийсе, оьлген де сав болур.
 Йыллар къартайтмай – къайгы къартайта.
 Йыллар къартлыкъгъа тюгюл – яшлыкъгъа ишлей.
 Йыллар оьтген булан къардаш ят болмас.
 Йыллар тюгюл адамны гьюрметли этеген – ягъ да, намус да.
 Йылны берекети – яй.
 Йылы гийим санынгны йылытыр.
 Йылы гийим санынгны йылытыр – йылы сёз жанынгны йылытыр.
 Йылы гийим эт йылытыр – йылы сёз бет йылытыр.
 Йылы ел бузну ирите – йылы сёз юрекни ирите.
 Йылы ел бузну иритир.
 Йылы сёз – жан азыгъы, яман сёз – баш къазыгъы.
 Йылы сёз – жан азыгъы.
 Йылы сёз жан ирите.
 йылы сёз жанынгны йылытыр.
 Йылы сёз ине саплай.
 Йылы сёз йылангъа кеп чечдире.
 Йылы сёз йыланны ининден чыгъарар.
 Йылы сёз йыланны кебин чечдирир.
 Йылы сёз йыланны кебинден чыгъарар.
 Йылы сёз таш ирите – яман сёз баш чирите.

Йылы сёз таш ирите.
 Йылы сёз таш сындырыр.
 Йылы сёз юрекни ирите.
 Йылы сюек сындырмай.
 Йылы-йылы сёйлесе, йылан да кебин чечер.
 Йылына гёре йыланы.
 Йымырткъа булан таш синдирмес.
 Йымырткъа тавукъну гъакъылгъа уйретмес.
 Йымырткъа тавукъну уйрете.
 Йымырткъа урлагъан тавукъ да урлар.
 Йымырткъа чартламаса, жибинлер ябурулмас.
 Йымырткъагъа туз яраша – токъ къойлагъа гюз яраша.
 Йымырткъагъа туз яраша.
 Йымырткъада тюк излейгендей.
 Йымырткъадан чыгып да битмеген бабиш бала къайда къайсы сув барны, кёл барны билип бола.
 Йымырткъанга гёре къакъылда⁵⁵. [*Гъайдакъ диалект*].
 Йымырткъаны ичинден де чёп излей.
 Йымышакъ агъачны хурт ашар.
 Йымышакъ агъачны хурт басар.
 Йымышакъ сёз къатты таякъны сындырыр.
 Йымышакъ сёз къатты таякъны сындырыр.
 Йымышакъ сёз къылычны гесер.
 Йымышакъ сёзден батыр илиякълы бола, къайратлы бола.
 Йымышакъ сёйлеген – йымышакъ сюелген.
 Йымышакъ терекни хурт ашар.
 Йыр – адамны ёлдашы.
 Йыр – гёнгюлню къанаты.
 Йыр – йырчыны юрек сеси.
 Йыр бар ерде иш къайнай.
 Йыр болмаса, кюй болмай.
 «Йыр енгер» дей, арада ёл йыракъны.
 Йыр къайгъыны басмаса да, гёнгюлню ача.
 Йыр лакъыргъа дюнья – тар.
 Йыр ожакъдан йыр чыгъа.
 Йыр терекни тамур тюбю терендир, тамурларын тартса, тахлар тербенер.
 Йыр, къайгъыны басмаса да, гёнгюлню баса.
 Йырав – тойдан, молла ясдан сююнюр.
 Йырав – тойдан, яныкъ ясдан тоймас.
 Йырав гелсе, йыр гелер.
 Йырав озынюкин – шайтан озынюкин йырлар.
 Йырав оылсе, йыры къалар.
 Йыравгъа тарыкъ – бир саз, бир сёз.
 Йыракъ булан ювукъну юрюген билир, татли булан аччыны татыгъан билир.
 Йыракъ булан ювукъну юрюген билир.

⁵⁵ **Къакъылда** – къакъылла.

Ыракъ буса да ёл – яхшы, сокъур буса да къыз – яхшы.
 Ыракъ буса да ёл – яхшы.
 Ыракъ буса да, ёл – яхшы, къарт буса да, къыз – яхшы.
 Ыракъ ерни арпасындан ювукъ ерни саламы – яхшы.
 Ыракъ къардашдан татывлу хоншу – яхшы.
 Ыракъгъа салсанг – ювукъдан аларсан.
 Ыракъда яшарсан – янынгдан аларсан.
 Ыракъдагъы къардашдан ювукъдагъы хоншу – алдын.
 Ыракъдагъы къардашдан ювукъдагъы хоншу – яхшы.
 Ыракъдан гелген къонакъ аявлу бола.
 Ыракъдан гелген къонакъ сыйлы болур.
 Ыракъдан дорбалап алгъандан ювукъдан увучлап алгъан – къолай.
 Ыргъа уста адам ярыкъ юлдуз йимикдир.
 Ырдашлагъа йырдаш бол – сырдашлагъа сырдаш бол.
 Ырлай бичилген йырлай тигилир // Ырлай туруп бичилген йырлай туруп тигилир.
 Ырлайгъангъа йыр да бар, урлайгъангъа уру да.
 Ырлайгъангъа тынглагъан – йылайгъангъа кюлеген.
 Ырлайгъангъа тынгламас йылайгъангъа кюлеген.
 Ырламай, гёнгюл ачылмай.
 Ырламас эдим – ички йырлата.
 Ырлап ачылмагъан гёнгюл йылап ачылмас.
 Ырлап билмейген сызгырып юрюр // Ырлап билмеген сызгырып юрюр.
 Ырлап ишлесенг, йрлап яшарсан.
 Ырлар – тилни сырларын ачагъан ачгъычлар.
 Ырлы юрек тырнай.
 Ырны башы – бешик тют, ёлну башы – посагъа.
 Ырны бирев шатлыкъдан, бирев къайгыдан йырлай.
 Ырны да къанаты бар.
 Ырны ёлу – юрекге.
 Ырны ёлу – юрекге.
 Ырны йыртыгъы ёкъ, йыртылса, ямаву ёкъ.
 Ырны йыртыгъы ёкъ.
 Ырны къанаты бар.
 Ырны таъсири йырагъанда билинир.
 Ырсыз гюн батмас – ишсиз къарны тоймас.
 Ырсыз гюн батмас.
 Ырсыз той болмас.
 Ыртгъыч – тырнагъындан белгили.
 Ыртыкъ тондан эр чыгъар.
 Ыртыкъ уйден йыр чыгъар.
 Ыртыкъ, тешик къапталдан къазылгъан къую – яхшы.
 Ыртыкъгъа – ямав.
 Ыртыкъны тикмейген къатын алгъынча, йыллар булан бойдакъ тур.
 Ыртыллайгъан бары да алтын болмас.
 Ыртылласа да – къартыллата // Ыртыллатса да – къартыллата // Ыртыллата буса да – къартыллата. (*Къышны гюню гъакъында*).

Йырчы йырын егги юртгъа учура.
Йырчыгъа тарыкъ – бир саз, бир сёз.
Йырчыны сыйы тойда билинир.
Йырчысы есир топуракъны тузундан эсе чангы – кёп.
Йыры ёкъну халкъы ёкъ – халкъы ёкъну хадир гюнлю эли ёкъ.
Йыры ёкъну халкъы ёкъ.
Йырынгны йырлап, сырынгны сырлап къой.

К

Каабадан гелген менмен – хабар айтагъан сенсен.
Кагъыз ойналды – яшав чайналды.
Кагъызгъа язылмагъан зат унутулгъангъа гысапдыр.
Каламдан алда – салам.
Канада ятар къабан.
Кант – эргишини ер этеген, осал хасиятланы бириси.
Кантдан къала къурулмас – къатын бузгъан уй турмас.
Кантдан къала къурулмас.
Кар – эшитгенин, кёр гёргенин унутмас.
Кар – эшитгенин, кёр тутгъанын йибермес.
Кар авзуна багъар, кёр – сесине.
Кар болсанг, бол – кёр болма.
Кар карны таныр.
Кар эшитгенин къоймас, кёр – тутгъанын.
Карасгъа тери илгенде йимик. (*Бийик бойлу адам къысгъа опуракъ гийсе, ай-тыла*).
Касбуну тюбю – насип.
Касбуну яманы ёкъ.
Касбусуз касип болур, керханалары буса да.
Касбусуз касип болур.
Кёк – хыял учун, ер – яшав учун.
Кёк кёкюрөп, яшмын яшнаса, ашлыкъ болур.
Кёк кёкюресе, ер буваз болур.
Кёк кёкюресе, янгур явар.
Кёк тербенсе, тербенмес Темиркъазыкъ юлдузсан.
Кёк ургъангъа кёмекчи ёкъ.
Кёк урмасын – гюн урсун.
Кёк яшнамай, кёк кюкюремес.
Кёкге атсанг да, окъ ажжаллыгъа тиер.
Кёкге бакъгъан сюрюнюр.
Кёкге бакъма – кёпге бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
Кёкге батгъыч салгъанда, онда тийсин магъа гёз.
Кёкге къарап тюкюрсенг, бетинге тюшер.
Кёкде – къуш, сувда – балыкъ, тутуп болсанг, ашарсан.
Кёкде ай гюренленсин, ерде чатыр къуардай.
Кёкде той бола десе, къатынлар батгъыч излер.
Кёкдеги Етти Юлдуз етер ерине етмейли, танг къатмас.
Кёкден къыдырдым – ерден тапдым.
Кёкден эшек къычырса да, инанман.

Кёкню булут кършаса да, гюн чыкъмай кълмажакъ.
 Кёкню гюню — гюн оъзю, ерники — халкъны юзю, йылны дёрт бёлюгюнден
 инг байы — ону гюзю.
 Кёкню олъчевю ёкъ.
 Кёкню тюсюне къарама — ерни тюсюне къара.
 Кёкню юзюнде булут гёрюнмек — явмакъ тюгюл, эки енгин чююрмек —
 сыйырны савмакъ тюгюл.
 Кёкюреги мингли — кёп дертли.
 Кёкюреги мингли — кёп дертли, тюбю мингли — девлетли.
 Кёкюрев кёкден эсе, кёкюрекде кёп болур. [*Гъайдакъ диалект*].
 Кёкюрев, кёкден эсе, кёрюкде — кёп.
 Кёкюреген булутну янгуру аз болур.
 Кёкюрейген булутну явуну — аз.
 Кёкюрекге базынма — юрекге базын.
 Кёкюреп явагъан янгур тез гетер.
 Кёл бакъасыз болмас.
 Кёл буса, балыкъ болур.
 Кёл тамчыдан жыйыла.
 Кёл терен болгъан сайын балыгъы кёп бола.
 Кёл шайтансыз болмай.
 Кёлню макътаву — балыкъдан, элни макътаву — халкъдан.
 Кёлню макътаву — балыкъдан.
 Кем гёрмегиз яхшы уланны, «ярлы болгъан» деп.
 Кёмеги гючлю буса, кийиз къазыкъ ерге гирир.
 Кёмеги етишсе, кийиз къазыкъ ерге гирир.
 Кёмек къолун узатмай къоймас.
 Кёмек тилейгенге «кимсен» деп сорамас.
 Кемчиликге илинип турмай, халкъгъа болагъан яхшылыгъынгни эт.
 Кемчиликсиз адам болмас.
 Кемчиликсиз кърдаш болмас.
 Кемчиликсиз кърдашны излеп, кърдашсыз кълма.
 Кемчиликсиз сюов излеген сюовсюз кълалар.
 Кёмюр ашагъан — кёп яшагъан, гъаракъы ичген — аз яшагъан.
 Кёмюрдей къара юрек — Жагъаннемни ачгъычы.
 Кеннир чачсанг, гёлек гиерсен.
 Кёп авругъан — ярым докътур.
 Кёп авругъан адам — докътур.
 Кёп авругъан адам оъзю де — докътур.
 Кёп авуз бир болса, бир авуз ёкъ болур.
 Кёп авуз кёп сёйлер.
 Кёп адам адашмас.
 Кёп алдангъан Аллагъгъа да инанмас.
 Кёп ант этеген гишини гертиси аз болур.
 Кёп ант этеген гишини ялгъаны кёп болур.
 Кёп аш кърсакъ аврута.
 Кёп ашагъан аз яшар — аз ашагъан кёп яшар.
 Кёп ашагъан аз яшар.

Кёп ашагъан покъ ашар.
 Кёп ашар – покъ ашар.
 Кёп ашаса, ашны татыву болмас // Кёп ашасанг, татыву болмас.
 Кёп ашаса, бал да балагъ болур.
 Кёп ашаса, бал да гёнгюне тие.
 Кёп ашасанг, аз яшарсан – аз ашасанг, кёп яшарсан.
 Кёп ашасанг, бал да аччы болур.
 Кёп ашасанг, оылмессен – яхшылыкъ да гёрмессен.
 Кёп ашасанг, татыву болмас.
 Кёп ашасанг, татыву болмас – кёп сёйлесенг, маънасы болмас.
 Кёп берген – кёп алар.
 Кёп берген малдан берер – аз берген жандан берер.
 Кёп бил – аз сёйле // Кёп бил, тек аз сёйле // Кёп биле бусанг, аз сёйле // Кёп билсенг де, аз сёйле.
 Кёп билген аз сёйлер, аз сёйлесе де, саз сёйлер.
 Кёп билген аз сёйлер.
 Кёп билген кёп янгылыр.
 Кёп билме сюеген гиши кёп юхламай.
 Кёп билмек де – къайгъы.
 Кёп билсенг де, кёпден артыкъ билмессен.
 Кёп билсенг, тез къартаярсан.
 Кёп бириксе, эл болур – кёп тюкюрсе, кёл болур.
 Кёп бириксе, эл болур.
 Кёп болса, гетер – аз болса, етер.
 Кёп буса, битер – аз буса, етер.
 Кёп бусагъыз да, кёп гёрюнмегиз.
 Кёп гёз гёрген зат яшырылмас.
 Кёп гелип, къаргъа болгъунча; аз гелип, къарчыгъа болмагъа сюемен.
 Кёп гёрген кёп билир.
 Кёп де – яман, ёкъ да – яман.
 Кёп де яман – аз да яман.
 Кёп дос тутгъан доссуз къалар.
 Кёп жыйылса, эл болур.
 Кёп жыйын – покъ жыйын.
 Кёп итлер янчгъан бёрюбюз.
 Кёп ичген аз яшар.
 Кёп ишлемек инг де тизив къылыкъдыр, амма ялкъмакъ адам учун илыкъдыр.
 Кёп ишлесенг иш гюню, токъ болурсан къыш гюню.
 Кёп къайгъыны дос басар – аз къайгъыны аш басар.
 Кёп къайгъыны дос басар.
 Кёп къайгъыны дос енгер.
 Кёп къайгъырма – къайгъы гишиге кёп зиянлы болур.
 Кёп къыдыргъан кёп билир.
 Кёп къызлы юртда сув болмас.
 Кёп къыйынны бир – тынчы.
 Кёп кюлеген бир гюн йылар.
 Кёп кюлеген кёп йылар.

Кёп кюлейген гиши гъаясыз болур.
 Кёп кюртюллеген къайгъырсын.
 Кёп макътав адамгъа не балагъ, не хорлукъ гелтире.
 Кёп мал гёз чыгъармас.
 Кёп мал гъарамсыз болмас.
 Кёп оздурулгъан зат терс маънаны ала.
 Кёп ойла – бир сёйле.
 Кёп ойлашып, аз сёйлесенг – илыкъмассан.
 Кёп ойнагъан бир гюн йылар.
 Кёп ойнагъан бир гюн тыныр.
 Кёп охугъан – кёп билген, кёп кыдыргъан – кёп гёрген.
 Кёп охугъан кёп билир.
 Кёп охугъан кёп билмес – кёпню гёрген кёп билир.
 Кёп охугъан хатасыз язар.
 Кёп охусанг, кёп билирсен.
 Кёп оюн яхшы болмас.
 Кёп сайлагъан кёп янгылыр.
 Кёп сайлагъан покъ сайлар.
 Кёп сайлагъан уёлюшсюз къалар.
 Кёп сайласанг, къатынсыз къаларсан.
 Кёп сёз – башгъа зарал.
 Кёп сёз – бош сёз, аз сёз – алтын сёз.
 Кёп сёз – бош сёз.
 Кёп сёз – ёкъ сёз.
 Кёп сёз – кёмюр, аз сёз – алтын.
 Кёп сёз – китапгъа яхшы.
 Кёп сёз – покъ сёз.
 Кёп сёз – чёп сёз.
 Кёп сёз – эшекге юк.
 Кёп сёз башны аврута – кёп аш къурсакъ аврута.
 Кёп сёз башны аврута – кёп ашдан къурсакъ авруй.
 Кёп сёз башны аврута.
 Кёп сёз Къурангъа ярашар.
 Кёп сёз лакъырны маънасын тас этер.
 Кёп сёз маънасын тас этер // Кёп сёз маъна тас этер.
 Кёп сёз ялгъансыз болмай.
 Кёп сёз ялгъансыз болмас – кёп мал гъарамсыз болмас.
 Кёп сёзден гынкал – яхшы, анасындан кызы – яхшы.
 Кёп сёзден гынкал – яхшы.
 Кёп сёзню азы – яхшы, аз сёзню ёгъу – яхшы.
 Кёп сёзню азы – яхшы, аз сёзню неси – яхшы?
 Кёп сёзню азы – яхшы, аз сёзню оёзю – яхшы.
 Кёп сёзню азы – яхшы, аз сёзню сазы – яхшы.
 Кёп сёзню азы – яхшы, кызыяшны назы – яхшы.
 Кёп сёзню азы – яхшы.
 Кёп сёзню арасында ялгъаны болмай къалмай.
 Кёп сёзню дарманы – бир сёз.

Кёп сёзню маънасы болмас.
 Кёп сёйлевден пайда ёкъ.
 Кёп сёйлеген – аз ишлеген, аз сёйлеген – кёп ишлеген.
 Кёп сёйлеген аз билир.
 Кёп сёйлеген аз ишлер.
 Кёп сёйлеген бош сёйлер.
 Кёп сёйлеген кёп янгылыр // Кёп сёйлеген кёп янгылышыр.
 Кёп сёйлеген покъ сёйлер.
 Кёп сёйлеген янгылышгъанын билмес.
 Кёп сёйлейген адам кёп янгылыр.
 Кёп сёйлейген гиши я къурдашындан, я ёлдашындан айрылыр.
 Кёп сёйлейген гишини гертиси де – негъакъ.
 Кёп сёйлейген гишини къолундан иш чыкъмас.
 Кёп сёйлейген гишини янгылышы (хатасы) да кёп болур.
 Кёп сёйлейген ялгъанчы болур.
 Кёп сёйлейген янгылышгъанын билмес.
 Кёп сёйлеме – гёз тиер.
 Кёп сёйлемек – къартлыкъны аламаты.
 Кёп сёйлесе, гёз чыгъар.
 Кёп сёйлесенг, къаргъа алып гетер.
 Кёп сёйлесенг, маънасы болмас.
 Кёп суюдюрмек гёздендир.
 Кёп суюдюрмек сёздендир.
 Кёп тамчыдан кёл болур, кёп бириксе, эл болур.
 Кёп тамчыдан кёл болур.
 Кёп татли болса, жибин ябушур.
 Кёп тилеген кёп ялыныр – кёп сёйлеген кёп янгылыр.
 Кёп тилейген адам кёп ялыныр.
 Кёп токътагъан сув ийис болур.
 Кёп туз – ашгъа зарал.
 Кёп туз – ашгъа зарал, кёп сёз – башгъа зарал.
 Кёп тынгла да – аз сёйле.
 Кёп тююлбюз: дёртеvbиз, кёп турмайлы, гетербиз.
 Кёп тюкюрсе, кёл болур.
 Кёп урласанг да – уру, аз урласанг да – уру.
 Кёп чайнап, аз ютсанг, тоймассан.
 Кёп чайнап, аз ютсанг, тююлмессен.
 Кёп чайнаса, бал да татывсуз болур.
 Кёп юрюген адашар – кёп сёйлеген янгылышыр.
 Кёп юрюген адашар.
 Кёп юрюген азар.
 Кёп явун ерни бузар – кёп сёйлейген халкъны бузар.
 Кёп явун ерни бузар.
 Кёп яхшы да болма – кёп яман да болма.
 Кёп яхшы да болма, ашалып къаларсан – кёп яман да болма, ташланып къаларсан.
 Кёп яшагъан – кёпню сынагъан.

Кёп яшагъан билмес – кёп гезеген билир // Кёп яшагъан билмес – кёп кы-
 дыргъан билир.
 Кёп яшагъан кёп билмес – кёп кыдыргъан кёп билир.
 Кёп яшагъан кёп билмес – кёп охугъан кёп билир.
 Кёп яшагъан кёп билмес – кёпню гёрген кёп билир.
 Кёп яшагъан кёпню гёрюр.
 Кёп яшагъан кёпню сынар.
 Кёп яшагъан не билир – кёп охугъан шо билир // Кёп яшагъан не билсин, кёп
 охугъан шо билир.
 Кёп яшагъангъа сорама – кёп гёргенге сора // Кёп яшагъангъа сорама – кёпню
 гёргенге сора // Кёп яшагъандан сорама – кёп гёргенден сора.
 Кёп яшагъандан кёп гёрген – яхшы.
 «Кёп» деп де къуванма – «аз» деп де йылама.
 Кёпге гетсе, чёпге гете.
 Кёпге кьошулгъан озар.
 Кёпге сора – гёнгюнг ушатагъанны эт.
 Кёпге сора – гёнгюнгдегин эт.
 Кёпге сора – оьзюнг ушатгъанны эт.
 Кёпге сора – суюгенинг эт.
 Кёпге сора – ушатгъанынгны эт.
 Кёпге сора да бирни эт.
 Кёпге сора, гёнгюнг ушатгъанны эт.
 Кёпге таш атма.
 Кёпге тынгла – бирин эт // Кёпге тынглап, бирин эт.
 Кёпге умут этип, аздан да къуру кьалгъан // Кёпню умут этип, аздан да къуру
 кьалгъан // Кёпге умут этип, аздан да къуру кьалма.
 Кёпге чыдагъан азгъа да чыдар.
 Кёпге ювукъ – кёкге ювукъ.
 Кёпден айрылгъан азар – кёпге кьошулгъан озар.
 Кёпден айрылгъан азар.
 Кёпден кёп болур – аздан аз болур.
 Кёпден кёп гьакъыл чыгъар.
 Кёпден кёп оьлюр – аздан аз оьлюр // Кёпден – кёп, аздан аз оьлюр //
 Кёплерден кёп оьлюр, азлардан аз оьлюр.
 Кёпден сорама – кёрюкге сора // Кёпден сорама – кёрюкден сора.
 Кёпден умут этген аздан къуру кьалар // Кёпден умут этип, аздан къуру
 кьалма.
 Кёпдюр деп де къуванма – аздыр деп де йылама.
 Кепеги гючлю буса, кийиз къязыкъ да ерге гирир.
 Кепекге тюбек атгъан.
 Кепекни аямагъан манат этмес.
 Кепекни жыймагъан манат жыймас.
 Кепекни сакъласанг, манат болур.
 Кепекни тергемеген кепекден де кыйматсыз болур.
 Кепекни хадирин билмеген манатны хадирин де билмес.
 Кепексиз манат болмас.
 Кёплени кёгю кёплеге гёк майдандыр.

Кёплени яманлайгъан оъзю – яман.
 Кёплени яманламас.
 Кёплер гиегенни сен де гий, кёплер гюегенге, сен де гюй // Кёплер гиегенни
 сен де гий, кёплер гюегенде, сен де гюй.
 Кёплер гиегенни сен де гий.
 Кёплер гюегенге, сен де гюй // Кёплер гюегенде, сен де гюй.
 Кёплер кёплеге ошамас.
 Кёплер кёплерден кёпню гёрюп билген.
 Кёплер суюгенни сен де сую.
 Кёплер этген яхшы иш кёкlege де етишмей къалмас // Кёплер этген яхшы иш
 кёплеге де етишир.
 «Кёпмен» деп, сукъланма: янгызлыкъ да бар.
 Кёпню авзу – карамат.
 Кёпню авзу – келемет.
 Кёпню алма – аздан къалма.
 Кёпню билсенг, тез къартаярсан.
 Кёпню гёр де, пикир эт – ёкъну гёр де, шюкюр эт.
 Кёпню гёрген гёк бёрю.
 Кёпню гёрген бёрю.
 Кёпню гёрген кёп билир.
 Кёпню гёрген тюлюк де бёрю болур // Кёпню гёрсе, тюлюк де бёрю бола.
 Кёпню гъакъылы да – кёп.
 Кёпню гючу – карамат.
 Кёпню гючу де – кёп.
 Кёпню иши – берекет.
 Кёпню къолу – кёп.
 Кёпню насиби де – кёп.
 Кёпню рызкъысы да – кёп.
 Кёпню сёзю – темир багъана.
 Кёпню суюген бирден де къуру къалгъан.
 Кёпню суюген бирни суюмес.
 Кёпню тилесенг, аздан да къуру къаларсан.
 Кёпню яманлайгъан оъзю – яман.
 Кёпюр салгъан оъзю гечер – къую къазгъан оъзю тюшюр.
 Кёпюр салгъан оъзю гечер.
 Кёпюр салмакъдан зуап – эки суюген бир болмакъ.
 Кёр⁵⁶ атлар гече отлар. [*Гъайдакъ диалект*].
 Кёр гёргенин унутмас.
 Кёр кёрню гёрмес. [*Гъайдакъ диалект*].
 Кёр кёрню гёрсе, къытыгъы гелер.
 Кёр кёрню къарангыда да табар.
 Кёр сюеген – бир гёз, эки буса – не сёз.
 Кёр тутгъанын йибермес.
 Кёрге – гъаца⁵⁷. [*Гъайдакъ диалект*].

⁵⁶Кёр – сокъур, гёрмейген.

⁵⁷Гъаца – аса таякъ.

Кѣрге гирген гери кѣйтмас.
 Кѣрге гюзгю герекмей.
 Кѣрге ине герекмей.
 Кѣрге тюшген кѣайтып чыкмас.
 Кѣрде ятгѣанча, тѣрде ят.
 Кѣрдеги тѣрге кѣайтмас.
 Кериван гетер – черив гелер.
 Кериван гетсе де, кериван-сарай – еринде // Кериван гетген булан да, кериван-сарай – еринде.
 Кериван гѣчдю буса, кериван-сарай – еринде.
 Кериван гечер – гызы кѣалар, кызы гетер – сѣзю кѣалар.
 Кериван гечер – гызы кѣалар.
 Кериван гечер – ѣл кѣалар, эшек оьлюр – чул кѣалар.
 Кериван гечер – ѣл кѣалар.
 Кериван оьтер – гызы кѣалар.
 Кериванчыгѣа кѣурдаш болсанг, кѣапуларынгны даим ачыкѣ сакѣла.
 Керханалар кѣурса да, касбусуз касип болур.
 Кѣрюкдеги – меники, сенекдеги – сеники.
 Кѣрюкню очары кюлкюлю бола.
 Кѣрюнден кѣоркѣмаса, адашмакѣлыкѣ бар.
 Кѣсе бийик эшикден энкейип гирип.
 Кѣсе билмесни кѣплер билмес.
 Кесев узун буса, кѣол гюймес.
 Кесевню теберсенг, янар – тартсанг, сѣнер.
 Кесевюнг узун буса, кѣолунг гюймес.
 Кѣсеге сакѣал чыкѣмагѣан булан кѣарт болмаймы?
 Кѣсени малы – гѣз алдында.
 Кѣсени малы гѣз алда – яхшы.
 Кѣтек⁵⁸ этден оьтер, сѣз – сюекден // Кѣтек этден оьтер – сѣз сюекден оьтер.
 [Гѣайдакѣ диалект].
 Кетен гѣлек кѣурутма – айтгѣан сѣзюнг унутма.
 Кечел башгѣа тюк битсе, хашый-хашый кѣанатар // Кечел башгѣа тюк чыкѣса, хашый-хашый кѣандырыр.
 Кечел башлы хашынып битгенче, той битер.
 Кечел кечелни борчгѣа хашыр.
 Кечел кызы кюйленгенче, той битер // Кечел кызы онгарылгѣынча, той битер.
 Кечелни айыбын бѣрк ябар.
 Кийиз гессенг, кысыгѣа гес: тарта-тарта, узаяр.
 Кийиз тикген уялмас.
 Ким – ашы булан онглу, ким – башы булан онглу.
 Ким – кѣолдан, ким – авуздан.
 Ким ант этип сейлей буса, ону герти сѣзю кѣп аз болур.
 Ким бузав урласа, сонг оьгюз де урлар.
 Ким булан уьюр болсанг, шогѣар ошарсан.
 Ким буса да тынглама терс буса, буйругѣуна.

⁵⁸Кѣтек – кѣапас.

Ким гишиге кьюю къазса, оъзю тюшюр бёттёбен.
 Ким кант этип сёйлей буса, ону герти сёзю аз болур.
 Ким сёйлейгенге бакъма – не сёйлейгенге бакъ.
 Ким тергевюн тайдырса, артда да гёнгюн ашар.
 Ким тергевюн тас этсе, артда да гёнгюн ашар.
 «Ким уыйретди?» – десе, «оъзюм билдим», – де.
 Ким хали яйса, оъзю олтурур.
 «Ким эдим, – деме, ким болурман», – де.
 Ким экенинг билме сюйсенг, къыз тилет.
 Ким экенингни билмеге сюйсенг, уланынга гелин гелтир.
 Ким яш гёммеген – къайгы гёрмеген.
 Ким яшлар тапмагъан – насип билмеген.
 Кимге – кюлюк, кимге – яс.
 Кимге – той, кимге – яс.
 Кимге де чечме сырынгны.
 Кимге ошаса да къайырмас, адамгъа ошаса.
 Кимни арбасына минсенг, ону атын макъта.
 Кимни арбасына минсенг, ону йырын йырла.
 Кимни арбасына минсенг, ону йырын йырларсан, йырламасанг, йыларсан.
 Кимни бай этген уру?
 Кимни гемесине минсенг, ону йырын йырла.
 Кимни гемесине минсенг, ону йырын йырларсан, йырламасанг, йыларсан.
 Кимни кимлиги къыйынлы гюн билине.
 Кимни къылыгы итти буса, шо болур имам.
 Кимни сабаны яхшы битсе, жымчыкъ онуки.
 Кимни сюе бусанг, ону итине сюек ат.
 Кимни тили, тиши – онглу, кимни – кьолу, иши – онглу.
 Кимни тилинде не буса, гёнгюнде де – шо.
 Кимни уюнде – шону кююнде.
 Киреге барсанг, толу къайт.
 Киресиз гиши кепленмес.
 Киритге гёре ачгыч изле – ачгычгъа гёре кирит излеме.
 Киритге гёре – ачгыч.
 Киритли къапу ачылмас.
 Кирпи баласына «йымышагъым» деген.
 Кирпи тегенек арагъа «аявлу ватаным» деген.
 Кирпи териден тон тикмес.
 Киседе малы да ёкъ, тилинде балы да ёкъ – халкъарагъа кьошулуп, сёйлеме
 гъалы да ёкъ.
 Киседе малы да ёкъ, тилинде балы да ёкъ.
 Кисенгде акъчанг болмаса, кёкге башынг тийсе де, пайда ёкъ.
 Кисенгде акъчанг кёп буса, къурдашларынг кёп бола.
 Кисенгде акъчанг кёп буса, къурдашларынг кёп бола – кисенгде акъчанг бол-
 маса, барысы да ёкъ бола.
 Кисенгде малынг ёкъ буса, авзунгда балынг ёкъму?
 Кисенгде малынг ёкъ буса, тилингде балынг ёкъму?
 Кисенгде малынг ёкъда малынг болсун тилингде.

Китап – билим ачгычы.
 Китап – билим бахчасы.
 Китап – билим булагы, билим – оьмюр чырагы.
 Китап – билим булагы.
 Китап – билим хазнасы.
 Китап – билимни анасы.
 Китап – яшавгъа уьлгю.
 Китап – яшавну гюзгюсю.
 Китап алимни бахчасыдыр, бавудур.
 Китап охусанг, билиминг артар – охумасанг, билгенинг де унутулур.
 Китап тутгъан тюзелер.
 Китапсыз билим ёкъ.
 Китапсыз билим ёкъ – билимсиз илму ёкъ.
 Китапсыз гъакъыл – къанатсыз къуш.
 Кокан байлыкъ – бир айлыкъ.
 Колхоз бизин атабыз, колхоз бизин анабыз, колхозну иши булан оьтесиз къуванабыз.
 Колхоз гелди – дерт гетди.
 Колхозну байлыгъын ашлыгъына къарап сынайлар.
 Колхозунг алда буса, авзунг балда болур.
 Конакълыкъ уьч гюндюр.
 Кукай «къувун» дегенде – артда, «уьйге» дегенде – алда болур.
 Кукай булан юз яшагъандан игит булан гюз яшагъан – къолай.
 Кукай эркекден къоркъач да – къолай.
 Кукайлагъа – Аллагъны минг налаты.
 Кюйленген тари кюр битер.
 Кюйлю къатын – тойлу къатын.
 Кюйлю къатын кюйсюзю кюйлендир.
 Кюйсюз демек – ач демек, кюйлю демек – гюч демек.
 Кюйсюз демек – ач демек, кюйлю демек – токъ демек .
 Кюкю пилав этип чакъыражакъман. (*Узакъ заман гелмей тургъан адамына айтыла*).
 Кюл отну орнун тутмас.
 Кюл тебе болмас.
 Кюлден къайтып жыжым болмай.
 Кюлегенни англамагъан ургъанны англамас.
 Кюлей-кюлей, сёз чыгъар.
 Кюлей-кюлей, сёз чыгъар – ойнай-ойнай, гёз чыгъар.
 Кюлеме хоншунга – гелер башынга.
 Кюлеме яшгъа – гелер башгъа.
 Кюлемегенни оьпкеси шишер.
 Кюлеп бакъсам, «кюйлю» дей – кюлемесем, ойлу» дей.
 Кюлеп бакъсам, «кюлей» дей – кюлемесем, «хуйлу» дей.
 Кюлеп бакъсанг, кюл чачар.
 Кюлесем, «кюлей» дейлер – кюлемесем, «зар» дейлер.
 Кюлкю сёз – тюлкю сёз.
 Кюлкюню арты – йылав.

Кюлно тюрюндеги от гёрюнмес.
Кюмес чюйре болмас.
Кюннени ашагъан кёрюкге бармас.
Кюрек булан иш гёрген, сенекден де силкинмес // Кюрек булан иш гёрсенг,
сенекден де силкинме.
Кюрекдеги – меники, сенекдеги – сеники.
Кюрчюню кюйлю салса, кюлеп-ойнап олтурур.
Кюрчюсю гылла буса, кьалкы салма чырлагъа.
Кюрчюсю осал буса, кьалкы салма чырлагъа.

Къ

Къабагъына къара къаргъа да къонмай.
Къабакъ чачып, харбуз алмай.
Къабалай этсенг, къайып эт, гёз алдынга яйып эт.
Къабан оылмей, ит тоймас.
Къабангъа «бабам» деп айтагъанлай.
Къабангъа атгъан окъ болсун.
Къабанны гючю – тишинде.
Къабанны йыгъар – бёркюнден белгили.
Къабанны къарты болмас – аювну нарты болмас.
Къабанны къарты болмас.
Къабу ел къап толтурур – башъел боран гелтирир.
Къабу ел къап толтурур.
Къабугъундан кьоз алдын.
Къабуздумаса, чурпу да янмай.
Къабур басылгъан сайын юрек де басыла.
Къабур болмас гебинсиз.
Къабургъа сав гирме – сал гир.
Къабурлагъа зурнай сокъгъан да – бир, сагъа айтгъан да – бир.
Къабурлагъа зурнай сокъгъанда йимик.
Къабурлагъа элтинген гелтирилмес къайтарып.
Къабурланы тюрюлюню болмай.
Къабурну белгиси – сынташ.
Къавгъа «сен-мен» деп чыгъар.
Къавгъа «сен-менден» башлана.
Къавгъалы бир де онгса, бир де онгмас // Къавгъалы бир онгса да, бир онгмас.
Къавгъалы бир онгса да, бир онгмас – къатынлагъа сыр чечеген эр де онгмас.
Къавгъалы гюн эр майданда танылыр // Къавгъалы гюн эр майданда билинир.
Къавгъалы гюн яман кьардаш ят болмас – оьктемлик, сенден сыйсыз зат болмас.
Къавгъалы гюн яман кьардаш ят болмас.
Къавгъалы уйде къазан къайнамас.
Къавгъалы янгур тез оьтер.
Къавгъасы гючлю – тутуму ёкъ.
Къавгъасыз уй – кьомузсуз той.
Къавгъачы бир онгса, бир онгмас.
Къавгъачы юртдан татывлукъ гетер.
Къавгъачыдан къайпанма – тюз сёзден къайпан.

Къавжагъан дёгерчикге инанып, ёлгъа чыкъма.
 Къавумсузгъа уйленме, къавумлу бола туруп.
 Къагъа турсанг, таш да ярылып.
 Къагъал гетмей, къар гетмес.
 Къагъал таймай, къар таймас.
 Къагъны я сёйлетип бакъ, я юрютюп. (*Гъайдакъ диалект*).
 Къагъны я сёйлетип къара, я юрютюп.
 Къагъба кюлеп къутулур, обур йылап къутулур.
 Къагъба кюлеп къутулур.
 Къагъбаны гёзю – яшлы, обксюзню сёзю – яшлы.
 Къагъбаны гёзю – яшлы.
 Къагъбаны къазангъаны – безенгени.
 Къагъбаны къазангъаны безенгенине гетер.
 Къагъбаны товбасы йимик.
 Къагърулу гюн къатмагъан, ортен тюшсе де, обтмес.
 Къадавну⁵⁹ тогъустандан⁶⁰ этсе, обгюзлеге гёз тиймес.
 Къадар къыйнап тёлетер – заман сынап уйретер.
 Къадаргъа мадар ёкъ.
 Къадардан иман – гючлю.
 Къаз – къаз булан, ордек ордек булан учар.
 Къаз гелсе, яз гелер // Къаз гелди – яз гелди.
 Къаз йимик къачаман деп, къаргъагъа къыйын гелген.
 Къаз йимик къычыраман деп, къаргъагъа къыйын гелген.
 Къаз йимик къычыраман деп, къаргъаны гётю йыртылгъан.
 Къаз йимик къычыраман деп, къаргъаны гётю ярылгъан.
 Къаз йимик къычыраман деп, къаргъаны къарны йыртылгъан.
 Къаз йимик къычыраман деп, къаргъаны къурсагъы ярылгъан.
 Къаз къакъылладан тоймас – ордек бакъыллавун къоймас.
 Къаз къанаты акъдыр, эр къанаты – атдыр.
 Къаз обзю чёлде буса да, гёзю – кёлде.
 Къаз сувдан къуру чыгъар, тек гызын къояр: гызына тюшген тюлкю къаз
 этден тояр.
 Къазават къансыз болмас.
 Къазакъ да билмей тюгюл экишерлеп алмагъа.
 Къазакъ жанын къара пулгъа санамас.
 Къазакъ ишлей – мен талай.
 Къазакъ йыр къанна болур – къанна ит къайыр болур.
 Къазакъ йыр къанна болур.
 Къазакъ улангъа ёрме де ашдыр.
 Къазакъ улангъа къара ёрме де азыкъдыр.
 Къазакъ ятыв – къанлы облюм.
 Къазакъ яшав бир-бир батыр уланлагъа хас болгъан буса да, ялчы болмакъ –
 къумукъ къылыкъ тюгюл.
 Къазакъны бош къалгъаны – аран кюрегени.

⁵⁹ **Къадав** – арбаны къуралы.

⁶⁰ **Тогъустан** – улкю болуп обсеген, увакъ къызыл емишлери булангъы агъач.

Къязан асмакъ — къатынгъа, агъач ярмакъ — эркекге.
 Къязан булан ойнасанг, къара боларсан — кызылар булан ойнасанг, ата болар-
 сан.
 Къязан къайнагъанда чѣмючно багъасы ёкъ.
 Къязан къайнап тѣгюлсе, оту сѣнюр отбашны.
 Къязан къайнар — эр ойнар.
 Къязан къара буса да, кѣплени тойдура.
 Къязан къарасы гетер — намус къарасы гетмес.
 Къязан негер тарыкъ болагъанны ач гиши яхшы билир.
 Къязан татар, погъуна батар.
 Къязан ташыгъан сонг, чомуч герекмей.
 Къязан урлагъан къутулур — чомуч урлагъан тутулур.
 Къязангъа не салсанг, чомучунга шо гелер.
 Къязангъа салмагъанны къашыкъ булан излеме.
 Къязангъа сув да къуюп, батылып обълюрмен. (*«Обълемен» дейген, тек обълме-
 жек адамны гъакъында*).
 Къязангъа ювукъ бусанг, къарасы югъар.
 Къязангъа ювукъ бусанг, къарасы югъар — ямангъа ювукъ бусанг, яманы
 югъар.
 Къязангъан къаз эт ашагъан — къазанмагъан къара экмек де тапмагъан.
 Къязангъан къаз эт ашар, къазанмагъан — къара экмек.
 Къязангъан хазна табар — юхлагъан юху табар.
 Къязангъаны безенгенине етмей.
 Къязанда — эт, кѣрюкде экмек ярашар.
 Къязанда — эт, печде аш ярашар.
 Къязанда болса, къашыкъ булан чыгъар.
 Къязанда болса, чолпугъа чыгъар.
 Къязанда буса, къашыкъ булан да чыгъар.
 Къязанда буса, чолпугъа гелер.
 Къязанда буса, чомучгъа чыгъар.
 Къязанда къайнагъанны чолпу билир.
 Къязанда къайнайгъан бавур — союлмагъан къойну къуйругъундан яхшы.
 Къязанда къайнар къарасув, ёкъдур гъинкалдан асув, яш улангъа — тулкъатын,
 бузулсун булай сатыв.
 Къязанда чолпу чакъы да гѣрюнмейсен.
 Къязанда чолпу чакъы да чыкъмайсан.
 Къязандагъы гъалны чомуч яхшы биле.
 Къязандан чомуч чакъы да чыкъмайсан.
 Къязанмагъанны къазаны къайнамас.
 Къязанмай бусанг, къазан къайнамас.
 Къязанны — къарасы, яманны яласы югъар.
 Къязанны — къарасындан, яманны — яласындан, къачып къутулма къара адамны
 аласындан.
 Къязанны — къуруму, яманны къылыгъы югъар.
 Къязанны башы ачыкъ болгъан булан, итге де намус тарыкъ // Къязанны башы
 ачыкъ буса да, итге де намус герек.

Къазанны башы ачыкъ буса да, итге де намус герек: намусу ёкъ буса, таякъ герек.

Къазанны гёрген бошгъапгъа къанмас. [*Гъайдакъ диалект*].

Къазанны гъалын чолпу билир. [*Гъайдакъ диалект*].

Къазанны гъалын чомуч яхшы биле.

Къазанны къарасы гетер – бетни къарасы гетмес.

Къазанны къарасы гетер – гёнгюлню къарасы гетмес.

Къазанны къарасы гетер – намусну къарасы гетмес.

Къазанны къарасы югъар – яманны яласы⁶¹ югъар.

Къазанны къарасы югъар.

Къазанны къарасындан, яманны яласындан, къачып къутулма къара адамны аласындан.

Къазанны къурутгъан чолпу йимик.

Къазанны тюбюн къырса, янгур явар.

Къазанны янына барма: къарасы югъар – яманны янына барма: яласы югъар.

Къазанны янында турсанг, къарасы югъар.

Къазанчы ашны пусуна тояр.

Къазанчы къайнамаса, къазан къайнамас.

Къазанчы пусундан тояр.

Къазанчы яман буса, къазаны къайнамас.

Къазанчы, бармагъын ялай туруп, тояр.

Къазанчылар кёп болса, аш татывсыз болур.

Къазаны – къырда, очагъы – уйде.

Къазаны башгъаны къайгъысы – башгъа.

Къазаны нечик буса, гелини де – шолай.

Къазанына гёре чомучу.

Къазанынга не атсанг, чомучунга шо гелер.

Къазанышны къадиси кёп къартындан.

Къазгъа сув тарыкъ.

Къаздай къычыраман деп, къаргъаны тамагъы ярылгъан.

Къази рушбатсыз болмас.

Къазиден къардаш болмас.

Къазны гызындан баргъан къаргъа аякъларын уышютюр.

Къазны гызындан баргъан тавукъ аякъларын уышютюр.

Къазны орнуна – къаргъа.

Къазны оьмюрю – аз.

Къайгъы – гёзден, ачув юзден билине.

Къайгъы адамны къартайта – сагъыш адамны саргъайта.

Къайгъы адамны къартайта.

Къайгъы адамны юрегин гемирир.

Къайгъы бар уйге къонакълай барма.

Къайгъы бар уйге къонакълай барма, барсанг да, гече къалма.

Къайгъы барда узун бола гечелер.

Къайгъы басгъан эр азар.

Къайгъы басса, эр азар.

⁶¹ **Яласы** – яманлыгъы, заралы.

Къайгъы башгъа ура.
 Къайгъы башда бола.
 Къайгъы болмагъан ерде гёзьяш болмас.
 Къайгъы булан борчдан къутулмассан.
 Къайгъы булут тююл: ону ел элтмей.
 Къайгъы гелсе, сорамай геле.
 Къайгъы гелсе, эгиз геле.
 Къайгъы гелсе, янгыз гелмей.
 Къайгъы гёрген адам гюнагъларындан чайыла.
 Къайгъы гөрмеген къуванч гөрмес.
 Къайгъы гөрмеген сююнүп билмес.
 Къайгъы да, шатлыкъ да бирге (бирче) юрюй.
 Къайгъы ёкъ ерде гёзьяш болмас.
 Къайгъы инсанны башына гелме бакъгъанда эгизлеп геле.
 Къайгъы кёп болса, эл бузулур.
 Къайгъы кёп болса, эр азар.
 Къайгъы оьгюз тююл – оькюрюп гелмей.
 Къайгъы сорап гелмей.
 Къайгъы тюбю – денгиз.
 Къайгъы чыкъса, ямандан чыгъар.
 Къайгъы эрни къартайта – сагъынч эрни саргъайта.
 Къайгъы эшикден гире – насип терезеден къарай.
 Къайгъы юрекни талар.
 Къайгъы янгыз гелмей.
 Къайгъы янгызлыкъны билмей: ол инсанны башына гелме бакъгъанда эгизлеп геле.
 Къайгъыгъа башынг ийме.
 Къайгъыгъа ёлукъмай туруп, шатлыкъны билип болмай.
 Къайгъыгъа къайгъырмагъан – шатлыкъгъа сююнмес.
 Къайгъыгъа тюшген шатлыкъдан да умут уьзмес // Къайгъыгъа тюшгенде шатлыкъдан умут уьзме.
 Къайгъыдан къоркъгъан гиши рагъат болмас.
 Къайгъыдан сонг къуванч – яхшы, къуванчдан сонг къайгъы – яман.
 Къайгъыдан сонг къуванч – яхшы.
 Къайгъыланы къайгъысы – къайнананы къайгъысы.
 Къайгъылы гюн гёрсем де, къарагюн гөрмейим.
 Къайгъылы сапар – къайыкълы сапар.
 Къайгъылы сёйлер – янындагъы тынлар.
 Къайгъылыгъа къыркъ гюнден сонг къайгъырышма.
 Къайгъылыны байлыгъы къайгъыдыр.
 Къайгъынг аз буса, той эт – къайгъынг кёп буса, ой эт.
 Къайгъынгны билдирсенг, душманынг сююнюр.
 Къайгъынгны досунга айтсанг, къайгъырыр, душмангъа айтсанг – сююнюр.
 Къайгъынгны душмангъа билдирме.
 Къайгъынгны душмангъа билдирме: сююнюр.
 Къайгъынгны душманынга айтма: сююнюр – къайгъынгны досунга айтма: къайгъырыр.

Къайгъынгни душманынга айтма: сююнюр.
 Къайгъыны гёзьяш булан басылтмай.
 Къайгъыны гёзьяш булан басылтмай: къайгъыны гючлю енгер.
 Къайгъыны гёзьяш булан басылтмай: къайгъыны заман енге.
 Къайгъыны гючлю енгер.
 Къайгъыны заман енгер.
 Къайгъыны къайгъы гёргенге айт.
 Къайгъыны къайратлы енге.
 Къайгъыны сюйген — къайгъы табар.
 Къайгъыны тавгъа бергенде, тав увалгъан — сонг ону адамгъа берген.
 Къайгъыны тавгъа бергенде, тав увалгъан.
 Къайгъыны тюбю — денгиз.
 Къайгъыны уйден чыгъарма.
 Къайгъырып къала къурмассан.
 Къайгъысы болмагъан къуру сувдан семирир.
 Къайгъысы ёкъ, къуру сув ичсе де, семирир.
 Къайгъысыз адам сувдан да семирир.
 Къайгъысыз гиши болмас.
 Къайгъысыз гюн къара лачин эрлеге къайгъылы гюн къаргъа болма ярамай.
 Къайгъысыз къара сувгъа семирир.
 Къайгъысыз сувдан семирир.
 Къайгъысыз юрек — алгъышда, къайгъылы юрек — сагъышда.
 Къайгъысыздан узакъ бол, къайгъылыгъа ювукъ бол.
 Къайда аш — шонда баш.
 Къайда барса да, эшекге иш табыла.
 Къайда барсанг да, Гюн — бир.
 Къайда барсанг да, сагъа язгъан сагъа болур.
 Къайда барсанг да, чачып бар: къайтывунгда аш болур.
 Къайда барсанг да, чачып бар: къайтывунгда оарсан.
 Къайда барсанг, онда бол; бир де, юз де уйде бол.
 Къайда бирлик — онда тирилик.
 Къайда гёрдюм къара эшек.
 Къайда гъаракат — онда берекет.
 Къайда йыгъылагъанымны биле бусам, салам яйып къояр эдим.
 Къайда къуймакъ — шонда къонакъ.
 Къайда къушлукъ аш ашагъан, онда тюш ашгъа да алгъасай.
 Къайда сув — онда яшав.
 Къаймагъына умут этип, нагъындан да къуру къалгъан.
 Къаймакъ сюйсенг, гамиш ал.
 Къаймакъны къаравуллап, нагъдан да къуру къалгъан.
 Къайна, къазан, алты ай — олтур къонакъ етти ай
 Къайна, къазан, алты ай — олтур къонакъ етти ай: гелеген айда бишерсен, дагъы айда тюшорсен.
 Къайна, къазан, алты ай — олтур къонакъ етти ай: къарт огъюзню этисен, гелеген йыл бишерсен.
 Къайнана ана болмас — къайната ата болмас.
 Къайнананы гючю къызына чатар.

Къайнананыки – ортада, гелинники – сумкада.
 Къайнанасы болмаса, гелин атив айлана.
 Къайнанасы яхшы буса, айлы гелин къайгъырмас.
 Къайната аявлу болур.
 Къайнашгъан къанын бузар, сабурлукъ санын бузар.
 Къайнашгъан къанын бузар.
 Къайнашгъан къарнын ачар.
 Къайракъ⁶² буса да къайырмас, къазаны бош къайнамаса.
 Къайракъсыз чалгъы да гесмей.
 Къайратлы – иш уьстюнде, ярахсыз аш уьстюнде билинир.
 Къайратлы адам къатынына къабынмас.
 Къайратлы адам къатынына къатылмас.
 Къайратлы иш уьстюнде билинир.
 Къайратлыдан йылан къачып къутулмас.
 Къайратлылар ала къаланы – къажыгъанлар хаба холаны.
 Къайратлылар алар къаланы.
 Къайратлыны баласы эринчек болур.
 Къайсадакъ къайгъылы гюн чалышыр.
 Къайсы ерим къычытагъанны билсем, алданокъ хашынып къояр эдим.
 Къайсы тюлюк де оьзюню къуйругъун макътай.
 «Къайсы юртдансан»? – деп сорагъанда: «Гъали де къатын алмагъанман», – деген.
 Къайсы юртлу экенимни оьзюм де билмеймен: гъали де къатын алмагъанман.
 Къайтарып айтгъан сёзюю дамы болмас.
 Къайтгъан малны хайыры бар.
 Къайтып гелеген уьйню къатты япма эшигин.
 Къайтып гирир эшигингни къатты ябып гетме // Къайтып гирир эшигингни къатты уруп гетме.
 Къайыкъ – сув уьстде, къаймакъ – сют уьстде.
 Къайыкълы сапар – къайгъылы сапар // Къайыкъ сапар – къайгъылы сапар.
 Къайыкъны къалакъ юрюте.
 Къайыкъчы адашса (адаса), къайыгъы авар.
 Къайын абур сюер, гиев алма сюер.
 Къайын къайынламай, гелин гелинлемес.
 Къайын къайынлыгъын этсе, гелин гелинлигин этер.
 Къайын суву бал болмас.
 Къайынагъач тал болмас – къайын суву бал болмас.
 Къайынагъач тал болмас.
 Къайындан – къардаш, гелинден къызардаш болмас.
 Къайындан къардаш болмас.
 Къайынлары гелгенде, гиев эшик артны сакълар.
 Къайынны уллусу-гиччиси болмас.
 Къайыны бар къайгъырмас – темири бар телмирмес.
 Къайыны бар къайгъырмас.
 Къайынын къаршыламагъан къатынына ярамас.

⁶²Къайракъ – билев.

Къайыр итни тишлери тез тѣгюлюр // Къайыр итни тишлери тез тюшюр.
 Къайырда къурдаш болгъанлар оьлгюнчеге къарт болмай.
 Къакъгъан къазыгъы да ёкъ. (*Ери-юрту ёкъ адамны гъакъында*).
 Къакъыллаву – бизде, къозлаву – сизде.
 Къакъыллаву мунда буса да, къозлаву онда.
 Къакъыллавчу тавукъну къарчыгъа ашар.
 Къалагъангъа «гет» демен, гетегенге «къал» демен: къалгъан ерин билир – гетген ёлун билир.
 Къалай тил булан болмаса, къолай // Къалав тил булан болмаса, къолай.
 Къалакъ тутса, ханны къызыны къолу къабара.
 Къалакъда гѣрюлген болуп юрюлген.
 Къалакъдан от-ялын чыгъа.
 Къалалардан къызлар алсын уланым.
 Къалам – къылычдан гючлю.
 Къалам – къылычдан итти.
 Къалам – тилни тилмачы, тил – юрекни тилмачы.
 Къалам – тилни тилмачы.
 Къалам булан яз.
 Къалам булан язгъанны къылыч булан да бузуп болмассан.
 Къалам этгенни бир зат да этмес // Къалам этгенни гъеч зат этмес // Къалам этегенни гъеч бир зат этмес.
 Къаламны гючю этишмейген ерде къылыч булан иш гѣрмеге герек.
 Къаламны гючю чатмайгъан ерде къылычгъа къынында ятма ярамас.
 Къаламны къартлыкъда излемес // Къаламны къартлыкъда къыдырмас.
 Къаламны учу – къылычны гючю.
 Къаламы къарт да сынар, къартайса, нарт да сынар // Къаламы сынгъан къарт да сынар, къартайгъан нарт да сынар.
 Къаламынгдан от-ялын чыгъа.
 Къалгъан ерин билир – гетген ёлун билир.
 Къалгъан затгъа от тюше.
 Къалгъан иш къыркъ йылгъа къалар.
 Къалгъан ишге къар явар.
 Къалгъан ишге къар явар: къойма ону эртенге.
 Къалгъанлар сѣйлер сѣзюбюз.
 Къалгъанчагъа яп-янгыз, донгуз болгъанынг – къолай.
 Къалгъанына да адаршай: ёкъдан къолай – бардан шай.
 Къалкъанлы жанын сакълар – душман янын сакълар.
 Къалкъанлы жанын сакълар – къаракълы⁶³ янын сакълар.
 Къалкъанлы жанын сакълар.
 Къалкъанлы къанын сакълар – къаракълы янын сакълар.
 Къалкъаны булан къар кюрей.
 Къалкъы ягъа – къонушунг, къабакъ алдыр турушунг.
 Къалкъы ягъанг – тулансыз, тутгъан уьюнг – улансыз.
 Къалкъынг къая сермегенче, ер хапсын посагъангны.
 Къалкъыны – чыр, гъавчуну къыр яшата.

⁶³Къаракълы – душман.

Къалкъыч урмас къалкъыгъа гъакъылдан пайсыз адам.
 Къалмагъал бар ерде авзунгнуча.
 Къалмагъалда ит де иштан гьер.
 Къалымгъа къарап, насибингни къутгъарма.
 Къалын орманлыкъда да, ярыгъы ёкъ уйде де яшыртгъын сырларынг сёйлеме.
 Къамучу – атгъа, сёз – бетге.
 Къамучугъа минип узагъгъа бармассан.
 Къамучуну аччысы учунда болур // Къамучуну аччысы – учунда.
 Къамучуну учунда бийитермен, къурумсакъ!
 Къамуш сувдан тоймас.
 Къамушгъа атгъан бир окъдур.
 Къамушда турна кычырыр.
 Къамушдагъын от чыгъарар, тешикегин сув чыгъарар.
 Къамушлу ер – гюмюшлю ер, миялалы ер – гъуялы ер. (*Сабанчыны сёзю*).
 Къамушлу ер – гюмюшлю ер.
 Къамчыгъа⁶⁴ ат чыдамас – тамчыгъа таш чыдамас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къамышакълар баш къусгъан сонг сув суюмес.
 Къамышакълар баш къусгъан сонг сув суюмес, къара гиши баш гётерсе, бий суюмес.
 Къан алажакъ тамурну тапды.
 Къан болмагъан ерде жан болмас.
 Къан болмаса, жан болмас – жан болмаса, сан болмас.
 Къан булан гирген жан булан чыгъар.
 Къан да, мал да къарт болмас.
 Къан къуссанг да, сырынгни билдирме.
 Къан чыкъды – жан чыкъды.
 Къан явсун дюгю ёгъуна: май буса, пилав этер эдик.
 Къанат алмагъа барып, къуйрукъсуз къайтдыкъ.
 Къанатлыгъа кёк де – алаша.
 Къанатсыз – къуш, айыпсыз эр болмас.
 Къанатсыз къуш ав алмас.
 Къанатсыз къуш болмайгъанда йимик, айынсыз эр де болмас.
 Къанатсыз къуш болмас.
 Къанатсыз къуш къамалмас.
 Къанатсыз къуш учмас.
 Къанда болмагъан жанда болмас.
 Къандан гелген къардашыкъны бузгъан ёкъ.
 Къанлы бусанг, къаз сакъла.
 Къанлы гюнде – къарындаш.
 Къанлы къаз сакълар.
 Къанлы къазакъ къапу ичинде къорамас, къангъа дёнмей, баш яшырып ярамас.
 Къанлы къазакъ къапу ичинде къорамас.
 Къанлынгни душманы сени булан дос болур.
 Къанлыны сёзю – бичакъ, мидирни⁶⁵ сёзю – минчакъ.

⁶⁴ **Къамчы** – къамучу.

⁶⁵ **Мидир** – ярашывлукъ юрютеген.

Къанна ит къайыр болур.
 Къанны гючден ишлетип болмай.
 Къанны гючден ишлетип, жанны гючден сёйлетип болурму?
 Къанны да, иринни де бир-бирине къатышдырагъан тилдир.
 Къанны къан булан жувма.
 Къансыз къазават болмас.
 Къансыз яшав ёкъ.
 Къаны бузукъ – жаны бузукъ.
 Къаны булан гирген жаны булан чыгъар.
 Къаны ёкъну жаны ёкъ.
 Къап тигив де – иш, чарыкъ тигив де – иш.
 Къапгъа салгъан булан сюнкую яшынмас.
 Къапда биз яшынмас.
 Къапиялы сёзге къарыв ёкъ, къайтарып айтгъан сёзню дамы ёкъ.
 Къапиялы сёзге къарыв ёкъ.
 Къап-къара тавукъ да ап-акъ йымырткъа къозлай.
 Къапкъачсыз къазан геч къайнар.
 Къапкъачсыз къазан къайнамас – къайнаса да, геч къайнар.
 Къаплан да къала болмай, арсланы болмаса.
 Къаплан къапкъангъа тюшмес.
 Къаплан секирсе, бугъав герилир.
 Къапланны баласы къаплан болур.
 Къапланны къуйругъун тутма – тутсанг, йиберме.
 Къапланны терисин гийген булан къоркъачдан батыр болмас.
 Къаптал тигив – къап тигив.
 Къаптал этсенг, къыйып эт, къаршы алдынга яйып эт.
 Къапталдан гёлек – ювукъ.
 Къапталны бузуп, гёлек этмес.
 Къапу алдан акъгъан сувну хайыры ёкъ.
 Къапу ачыкъ болса да, къагъып гир.
 Къапу ачыкъ буса да, сорап гир.
 Къапу йимик генг авузлар табыла, тек къапулар авуздан тынч ябула.
 Къапу япгъан гъакъыллыдан эл арадагъы авлия – къолай // Къапу япгъан гъакъыллыдан эл арадагъы къагъ – къолай.
 Къапугъа тикленсе, къонакъ гелер.
 Къапудан гирип, терезеден чыкъмас.
 Къапул оylum авлия этер.
 Къапул оylum къагъ этер.
 Къапусуна багъып да билме бола къатынны иш суюмейгенин.
 Къапусуна къаргъа къонмай.
 Къапусуну алдында савусгъан чарнаса, гелечилер гелер.
 Къар – тобукъдан, от – белден.
 Къар болмай, сувукъ болмас – мал болмай, ювукъ болмас.
 Къар болмай, сувукъ болмас.
 Къар болмаса, бар болмас.
 Къар болмаса, къорт болмас – яв болмаса, дерт болмас.
 Къар иресе де, сув иримес.

Къар кѣп явса, гелим кѣп болур.
 Къар къаланы къаралдысында болмасын: болса, къаланы бузар.
 Къар къалын буса, ашлыкъ кѣп болур.
 Къар кюреген ашлыкъ кюрер.
 Къар кюремеген будай кюремес.
 Къар кюремеген инныр кюремес.
 Къар таймай, кѣк кѣкюресе, ашлыкъ болмас.
 Къар явмай, сувукъ болмас – мал бермей, ювукъ болмас.
 Къар явмай, сувукъ болмас.
 Къара агъачда къара бар, тез юрюсенг, етерсен.
 Къара билевге ябушгъан булан къара жибинге не пайда?
 Къара болур къара агъачны къабаны – яллы болур бѣрюлени арсланы.
 Къара гѣзлюлер де бар, къара юзлюлер де бар.
 Къара гийген къайгъырмас – къарны гюйген къайгъырыр.
 Къара гъакъылгъа къарангылыкъ да англашылмас.
 Къара гюн къалгъытыр – акъ гюн алжатыр.
 Къара гюн къаралтар – акъ гюн агъартар.
 Къара гюн къаралтар.
 Къара гюн къаралып къалмас.
 Къара гюнню гѣзлеген къара гюнде къалар.
 Къара дегени – къаргъыш, акъ дегени – алгъыш.
 Къара ерге къан таммас.
 Къара ерни къаргъама: къайтып онда барарсан.
 Къара ерни къаргъамагъа гъал да ёкъ.
 Къара ерни къарны генг.
 Къара ерни яманлама: къайтып онда барарсан – элинг, юртунг яманлама:
 къаргъышына къаларсан.
 Къара ерни яманлама: къайтып онда барарсан.
 Къара инекден де акъ бузав тува. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къара кийиз жувгъан булан агъармас.
 Къара къазанда бишген аш татли болур.
 Къара къазанда бишген зат татывлу болур.
 Къара къазанны ашы татли болур.
 Къара къайгъылар къопгъанда акъ къайгъылар унутула.
 Къара къайракъдан къаражибинге не асув?
 Къара къаргъа къарда къонур – акъ къаргъа, къарап, оытер.
 Къара къаргъаны къаны да – къара.
 Къара къойну терисин жувгъан булан акъ болмас.
 Къара къойну эти татли бола.
 Къара къыз къутлу болур.
 Къара къыш аврувлу болур.
 Къара лачин къарт буса, къаргъалагъа аш болур.
 Къара сувукъ – къардан яман.
 Къара сувукъ къагъарланмас къардан сонг – аргъумакъны сыйы болмас ёлдан
 сонг.
 Къара сувукъ къагъарланмас къардан сонг.
 Къара сыйырдан да акъ бузав тува.

Къара тавукъну семизин билесен.
 Къара талдан къыйгъан булан тиш болмас.
 Къара хабарны къанатлары генг бола.
 Къара чай къарнын чаяр.
 Къара чувакълы ер къаврамас.
 Къара юзюм татли бола.
 Къара юзюм татли болур – къара къыз къутлу болур.
 Къара юрек – покъ юрек.
 Къара юрек акъ болмас.
 Къара юрекли адамны къараву яхшы болмас.
 Къара язбашда къара къаргъагъа да сув тюшмес.
 Къара язбашда къара къаргъаны авзуна таммагъа сув да тюшмей.
 «Къара» дегени – къаргъыш, «акъ» дегени – алгъыш.
 «Къара» деп айтылмас эди, акълар болмаса – «жутлар» деп айтылмас эди,
 таклар болмаса.
 Къарабий тахдан тюшсе⁶⁶, къазакълары жыйылып.
 Къаравашгъа тон гийдирген булан ханым болмас // Къаравашгъа тон гийдир-
 сенг, ханым болмас.
 Къарагъай узун буса да, оъзеге оъзден тюгюл.
 Къарагъай узун буса да, оъзю оъзден тюгюл.
 Къарагъайдан къара лачин къарамай.
 Къарагъайны кюлю – кёп, эменни кёмюрю – кёп.
 Къарагъан тапмас – сорагъан табар.
 Къарагъандан къарын тоймай.
 Къарагъыз сёзюме – къарамагъыз юзюме.
 Къарадан къоркъгъан къошгъа гирмес.
 Къарай-къарай, къакъ болгъан – сорай-сорай, къади болгъан.
 Къарай-къарай, къакъ болдукъ.
 Къаракълы янын сакълар.
 Къаракъуш жибин тутмас – арслан чычкъан тутмас.
 Къаракъуш жибин тутмас.
 Къаракъуш къарт буса, чычкъангъа гъавлар.
 Къаракъуш уя темирсиз болмас.
 Къаракъуш, янгур явса, – балаларын, буз явса, башын аявлар.
 Къаракъушдан уяларда тюк къалар – оърдек учса, оъгейленген сув къалар.
 Къаракъушдан уяларда тюк къалар.
 Къаракъушну уясы бош болмас.
 Къарама билекге – къара юрекге.
 Къарама оъзюне – къара сёзюне.
 Къарама тишине – къара ишине.
 Къарама юзюне – къара сёзюне.
 Къарама яшына – къара башына.
 Къарама яшына – къара ишине.
 Къарамагъан гёрмес – сынамагъан билмес.
 Къарамагъан гёрмес.

⁶⁶Къарабий тахдан тюшсе – къазан очакъдан тюшсе деген.

Къарамагъанны – къатына, бакъмагъанны малы гетер.
 Къарамагъанны къатыны ташлар – бакъмагъанны малы ташлар.
 Къарамагъанны къатыны ташлар.
 Къарамагъыз обзюме – къарагъыз чы сёзюме.
 Къарамай гёрмес – сынамай билмес.
 Къарамасанг, къатын гетер – бакъмасанг, малынг гетер.
 Къарангы юзден багъыйлы сёз чыкъмас.
 Къарангы юзден татли сёз чыкъмас.
 Къарангыда – я аласы, я къарасы.
 Къарангылыкъ – аламаты къартлыкъны.
 Къарангылыкъда оьтген оьмюр – оьмюр тьогюл.
 Къарангыны гёзю ёкъ.
 Къарангыны да гёзю бар.
 Къаранчгъыдан къойчу болмас.
 Къараны акъдан яшырма халкъдан.
 Къарап олтур да, эслеп сёйле.
 Къарапайлар чарнаса, чакъ бузула.
 «Къарарбыз», – деген бир сокъур.
 Къараса, аркъа сюегинден таба гюн гёрюне.
 Къарасанг – бавман, къарамасанг – тавман.
 Къараталдан къыйгъан булан тиш болмас.
 Къаратегенек де бутакъны гюлюн сакълай.
 «Къаргъа – къуш» демей бусанг, къычытгъангъа «аш» деме.
 Къаргъа адамны юрюшюн уйренеме деп, обзюню юрюшюн унутгъан.
 Къаргъа баласы – къардан акъ.
 Къаргъа баласы «ап-агъым», кирпи баласы «йымышагъым».
 Къаргъа баласына – «ап-агъым», кирпи баласына «йымышагъым» деген.
 Къаргъа болуп минг йыл яшагъандан, арслан болуп бир йыл яшамакъ – къолай.
 Къаргъа гёзюн къаргъа чокъумас.
 Къаргъа гелсе, гюн бузулур.
 Къаргъа гелсе, къар гелер.
 Къаргъа гелсе, къар ирир.
 Къаргъа гёргенин чокъур – молла билгенин охур.
 Къаргъа гёргенин чокъур.
 Къаргъа къакъыллап, къаз болмас.
 Къаргъа къанат къагъып, къарчыгъа болмас.
 Къаргъа къар тилесе, янгур явар.
 Къаргъа къаргъаны гёзюн чокъумас.
 Къаргъа къаргъаны гёзюн чыгъармас.
 Къаргъа къарчыгъа болмас, къонгъан булан къаягъа.
 Къаргъа къарчыгъа болмас.
 Къаргъа къозну бийикден ташлар.
 Къаргъа къычырып, къыш болмас – торгъай чарнап, яз болмас.
 Къаргъа къычырып, къыш болмас.
 Къаргъа нечакъы къычырса да, къаз болмас.
 Къаргъа обзюн къуш биле – къычыткъан обзюн аш биле // Къаргъа обзюн къуш
 гёре, къычыткъан обзюн аш гёре.

Къаргъа оъзюн къуш биле // Къаргъа оъзюн къуш гёре.
 Къаргъа оъзюн къуш санар.
 Къаргъа покъгъа сююнюр.
 Къаргъа чакъырып къыш болмас – торгъай чакъырып яз болмас.
 Къаргъа чакъырып къыш болмас.
 Къаргъа, къаргъа, менде къоз бар.
 Къаргъагъа – огъунгну, ямангъа сёзюнгну зая этме.
 Къаргъагъа огъунгну зая этме.
 Къаргъадан да пайда ёкъ, къанаты болмаса.
 Къаргъадан да пайда ёкъ, къанаты сынса.
 Къаргъадан къарчыгъа тувмас.
 Къаргъадан къуш болмас.
 Къаргъаны алда къычыргъаны алда оълюр.
 Къаргъаны бал булан сыйласанг да, тезек чокъумай къоймас.
 Къаргъаны баласы анасын уыйретер.
 Къаргъаны бир гёзю – окъда, бириси – покъда.
 Къаргъаны бир гёзю покъда болур.
 Къаргъаны бурну покъда болур.
 Къаргъаны гёзю – покъда.
 Къаргъаны гёзю – чёпде.
 Къаргъаны не булан жувсанг да, акъ болмас.
 Къаргъаныки – ортакъ, къузгъуннуки – энчи.
 Къаргъаныки – терек баш, къузгъунгъа да тенг ортакъ.
 Къаргъаныки – терек башда, бёрюнюкю – ортакъ.
 Къаргъаныки – энчи, бёрюнюкю – ортакъ.
 Къаргъыш гетер – алгъыш етер.
 Къаргъыш етмесин – алгъыш гетмесин.
 Къаргъыш эки башлы – базыкъ башы сагъа тиер.
 Къаргъыш юрюген ерде берекет болмас.
 Къаргъышгъа – къаргъыш.
 Къаргъышлы къаргъышдан оълюр.
 Къаргъышны оъзюнг билмей бусанг, биревден де уыйренме.
 Къардан къутулгъан янгургъа тутулгъан.
 Къардаш бусанг, къардаш бол: сабуну башын бек толтур.
 Къардаш бусанг, сабуну башын бек толтур.
 Къардаш жыйылса, къавум болур.
 Къардаш жыйылса, къавум болур – сыйыр жыйылса, савун болур.
 Къардаш къалса, юрт табар – къатын къалса, эр табар.
 Къардаш къанлы гюнюнгде де, баллы гюнюнгде де – къардаш.
 Къардаш ташлап, къурдашына инангъан къарагъайдан балта оътмесдей чор табар.
 Къардашдан борчгъа зат алма.
 Къардаш-къурдаш табушур, ятгъа балагъ ябушур.
 Къардашлыкъ гючлю йыракъ мезгилде.
 Къардашлыкъны гючю – мезгилде.
 Къардаш-мардаш мен билмен: къурдашны гюнюдюр.
 Къардашны авзу сёйлесе де, юреги – таза.

Къардашны байы – яхшы.
 Къардашны къардашы – къамавада белгили // Къардашны къардашы къамавада билинир.
 Къардашынг ёкъ буса, къайынларынг болсун.
 Къардашынг⁶⁷ ёкъ буса, къайынларынг болсун. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къардашынг ёкъ буса, къурдаш сама тап.
 Къардашынгдан борчгъа алма.
 Къардашынгдан борчгъа зат алма: борч дослукъну къайгъысыдыр.
 Къардашынгны⁶⁸ авзу сёйлесе де, юреги – таза. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къардашынгны таныма сюйсенг, ондан сатып мал ал.
 Къаркъара баш болгъан булан не пайда, башда гъакъыл болмаса.
 Къаркъарагъа тийген ярадан эсе, юрекни ярасы – гючлю.
 Къаркъарасы бар – иши ёкъ.
 Къаркъарасы гюнерсиз гююрметсиз де болур.
 Къаркъарасына тынглагъанны къайгъысы ари янда болмас.
 Къарлы къышны язы битимли болур.
 Къарлы къышны язы тюшюмлю болур.
 Къарлыгъач – Аллагъны артыкъ сюйген къушу.
 Къарлыгъачны уясын бузсанг, инегингни сютю къурур. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къармакъдан къачгъан балыкъ болур даим макътавада – бир маъна болма тарыкъ къыз уланны якълавада.
 Къармагъына гёре балыгъы.
 Къармакъдан къачгъан балыкъ болур даим макътавада.
 Къарны ач буса, иш къулагъына гирмес.
 Къарны ач гёзю ачдан тез тояр.
 Къарны ач къазангъа къарар.
 Къарны ач къанлыгъа гийирир.
 Къарны ачны бети саз.
 Къарны ачылмагъанны къолу ачылмас.
 Къарны ашамас – барны ашар.
 Къарны гючюн исси алар – ханны гючюн хан алар.
 Къарны тойса да, гёзю тоймай.
 Къарны токъ – къайгъысы ёкъ // Къарны токъну къайгъысы ёкъ.
 Къарны токъ къайгъысыз болур.
 Къарны токъну къайгъысы болмас.
 Къарны устьюнде къазан къайната.
 Къарны ямангъа къазан асдырма.
 Къарны ямангъа къазан илдирме.
 Къарны ямангъа къазан такъдырма – къолу ямангъа от якъдырма.
 Къарны ямангъа къазан такъдырма.
 Къарнына къор болмагъан гиши болмас.
 Къарнынг авруса, авзунгнун жый – гёзюнг авруса, къолунгнун жый.
 Къарнынг авруса, авзунгнун жый.
 Къарнынг ач болса, иш къулакъгъа гирмес.

⁶⁷ **Агъанг, ининг** деген маънада.

⁶⁸ **Къардаш** – *агъа-ини* деген маънада.

Къарнынг булан оьч алма.
 Къарнынг къанлынга гийирир.
 Къарнынг тойгъунча аша – белинг талгъынча ишле.
 Къарнынг тоймаса, гёзюнг тоймаса.
 Къарнынг токъ – къайгъынг ёкъ.
 Къарнынга не затны буса да тыгъып тургъунча, ач тур.
 Къарсалагъан адамны гъакъылы чы нечик де, гёзлери де сокъур бола.
 Къарт – гъакъылы булан гючлю.
 Къарт – гъакъылы булан, яш – къарыву булан гючлю.
 Къарт адамгъа кюлеме.
 Къарт айтгъанны этмеген къартаймас.
 Къарт ат харшны бузмай.
 Къарт бёрю адашмас.
 Къарт бёрю ёлгъа уста болур.
 Къарт бёрю къуйрукъ ашамаймы?
 Къарт бёрю суюмейми къуйрукъ ашамагъа?
 Къарт бёрю яш къозуну суюмейми?
 Къарт бёрюге къуйрукъ берген йимик.
 Къарт билгенин айтар – яш гёргенин айтар.
 Къарт болгъан ерде берекет болур.
 Къарт болгъан сайын адамны гъакъылы сай бола.
 Къарт болдунг – покъ болдунг // Къарт болдунг – пырт болдунг.
 Къарт болса, сандыракъ бола.
 Къарт болсанг да, нарт бол.
 Къарт болуп, гючден тайгъанда арсланкъапландан тюлкю болмас.
 Къарт булан баш аша – жагъил булан аякъ аша.
 Къарт буса да, нарт йимик.
 Къарт буса да, эринг болсун.
 Къарт гелсе, – ашгъа, яш гелсе, – ишге.
 Къарт гетсе, яш къалар – сув гетсе, таш къалар.
 Къарт гетсе, яш къалар.
 Къарт гишиге яш къатын – уьй агъусу.
 Къарт гъакъылы булан – гючлю.
 Къарт ит негъакъ гъапламас. *(Уллу гиши негъакъ сёйлемес деген маънада).*
 Къарт къаз артдан учар.
 Къарт къартайды – юрт таркъайды.
 Къарт къойнунда – къалач.
 Къарт къойнунда къалач бар – яш къойнунда къамучу бар.
 Къарт къойнунда къалач бар.
 Къарт къуш талны учуна къонмас.
 Къарт къушну уясы къуру болмас.
 Къарт къыз уьйде олтурур, къырдан хабар гелтирир.
 Къарт къыз эр сайламас // Къарт къыз эр тангламас.
 Къарт къыз эр тангламас – оьлген адам ер тангламас.
 Къарт къыз ясангъанча, той битир.
 Къарт ойлама сюер, яш ойнама сюер.
 Къарт оьгюз – даим харшда.

Къарт оьгюз харшны бузмас.
 Къарт оьгюзге – къаталан.
 Къарт оьлсе, ожакъ бошар.
 Къарт оьлсе, ожакъ бошар – яш оьлсе, юрек бошар // Къарт оьлгенде, уьй бош бола – яш адам оьлгенде, юрек бош бола.
 Къарт терек иелмес.
 Къарт терек оьзю-оьзю къурур.
 Къарт терекни башгъа ерге орнатмай: орнатса да, яш терекдей, жанланмай.
 Къарт терекни башгъа ерге орнатмас.
 Къарт терекни къайтарма къыйын болур.
 Къарт терекни орнатмас.
 Къарт тюлкю къапкъангъа тюшмес.
 Къарт тюлкю тузакъгъа тюшмес.
 Къарт эшек къаталангъанда йимик // Къарт эшек къаталангъандай.
 Къарт эшекге – къаталан.
 Къартайгъан къарчыгъа къаргъаны гюллер.
 Къартайгъан къыз эр сайламас.
 Къартайгъынча къыз сайлагъан тул къатынга зар болур.
 Къартайса, нарт да сынар.
 Къартгъа – гьюрмет, яшгъа – ёл.
 Къартгъа – къарт, яшгъа – яш.
 Къартгъа «къарт» деп кюлеме: тюшюр ону гюлеме.
 Къартгъа ёл бер: оьзюнг де къартаярсан.
 Къартгъа кюлеме: оьзюнг де къартаярсан.
 Къартгъа кюлеме: сен де болурсан къарт.
 Къартгъа ошагъан яш – гъакъыллы, яшгъа ошагъан къарт – дели.
 Къартгъа ошагъан яш гъакъыллы болур.
 Къартгъа сый этмеген къартлыкъда яшамас.
 Къартгъа тынгла – яшны уьйрет.
 Къартда сыйынг болмаса, яшынгны сыйы болмас.
 Къартлагъа ёл къой – оьзюнг де къартаярсан.
 Къартланы сёзлери – нарт.
 Къартланы сёзю – гъакъыллы гёзю.
 Къартланы сёзюн къапгъа сал.
 Къартланы сёзюн къар басмас.
 Къартлардан къоркъ – яшлардан уял.
 Къартлыгъын яшыргъан дарман тапмас.
 Къартлыкъ – башгъа, уллулукъ – башгъа.
 Къартлыкъ – тёрге тартар.
 Къартлыкъ – шатлыкъ тюгюл.
 Къартлыкъ – яшлыкъны давамыдыр.
 Къартлыкъ тёрге тартар.
 Къартлыкъ тишсиз арсландай.
 Къартлыкъгъа болжал ёкъ.
 Къартлыкъгъа дарман ёкъ.
 Къартлыкъда – бир, яшлыкъда бир сююв.
 Къартлыкъны башы – яшлыкъны сонгудур.

Къартлыкъны гёлеги – акъ тюк.
 Къартлыкъны ишин билмеге – кыйын.
 Къартлыкъны кыйгысы – кыркдан сонг.
 Къартлыкъны чечеги – акъ тюк.
 Къартны алдатган къартлыкда яшамас.
 Къартны алдатсанг, къартлыкда яшамассан.
 Къартны гючю – сёзюнде.
 Къартны иши – къарт йимик, яшны иши – яш йимик.
 Къартны иши – къарт йимик.
 Къартны макъта – яшны ал, качични кый – башны ал.
 Къартны макъта – яшны ал.
 Къартны макътаву – сакъалда, яшны макътаву – гакъылда.
 Къартны макътап, яшны ал.
 Къартны сёзю – гакъыллыны гёзю.
 Къартны сыйламаган сыйланмас.
 Къартны сыйы ёкъ ерде яшны сыйы да болмас.
 Къартны сыйын гёрмеген къартлыкда сыйлы болмас.
 Къарты бар авлет – ириси.
 Къарты бар уйню куту бар.
 Къарты булан яшы болмаган элде берекет болмас.
 Къарчыга бар ерде туюлюгенге ер ёкъ.
 Къарчыга гёгюрчюн булан дос болмас.
 Къарчыга жымчыкны гъавада туту.
 Къарчыга къартайса, къарганы гюллер.
 Къарчыгадан да пайда ёкъ, къанаты болмаса.
 Къарчыгалар бар ерде иши болмас къарганы.
 Къарчыгалар бар ерде не иши бар къарганы – чапдырып къарамаса, билип болмас ёрганы.
 Къарчыгалар бар ерде не иши бар къарганы?
 Къаршы адам оюн бузар – темтек адам жыйын бузар.
 Къаршы адам оюн бузар.
 Къаршы тавга къар явса, кюреме кюрек герек, суйген кызын алмагъа улангъа юрек герек.
 Къаршылава узатыв – къонакны биринчи гюрмети.
 Къары ириси де, бузу къала.
 Къары терен кышны язда оту къалын болур.
 Къарывлу сёзге къара гюн.
 Къарывсуз адам амалчы болур.
 Къарывсузгъа кюлеме – гъавкъатсызгъа тийме.
 Къарывсузгъа кюлемес.
 Къарывсузну хорлагъан хорлатган йимикдир.
 Къарым булан ун тартма.
 Къарым гишини генги болмас.
 Къарымдан къардаш болмас.
 Къарымдан къач.
 Къарымны авлети болмас.
 Къарымны атын семиртме: мингенде сени йыгъар.

Къарымны къазанында къозу да къой йимик гёрюнюр.
 Къарымны къарны болмас.
 Къарымны къарны тоймас.
 Къарымны къолу къартыллар.
 Къарын къуру болса, юрек уру болур.
 Къарын токъ – къайгы ёкъ.
 Къарындагы къылыкъ – къара ерге гиргинче.
 Къарыны ач къазанга къарар.
 Къарыны токъ ачны танымас.
 Къарыш гелсе, къари, тур. (*Улду адам гелгенде, гиччи турма герек деген маънада*).
 Къаст булан къала болур – къастсыз иш ала болур.
 Къаст булан къала болур.
 Къаст къалалар къура.
 Къаст къачан да отсуз къазан къайната.
 Къаст эт саламатлыкъны, сабурлукъну суймеге.
 Къаст этген озар.
 Къаст этген тамчы таш тешген.
 Къастлы етер муратга.
 Къастлыдан тер чыкъгынча, эринчекни жаны чыгъар.
 Къастлыкъ – зорлукъ, эринчеклик – хорлукъ.
 Къастлыкъ къала тиздирир, эринчеклик – буздурур.
 Къастлыкъ къала тиздирир.
 Къастлыкъ къала тургузур.
 Къастлыкъ насип гелтирир – эринчеклик ачдан оьлтюрюр.
 Къастлыкъ насип гелтирир.
 Къастлыны иш енгмес.
 Къастсыз иш ала болур.
 Къата-къата къатыв болур – айта-айта айтыв болур.
 Къатты агъач тез сынар – чириген агъач къыркъ йыл чыдар.
 Къатты агъач тез сынар.
 Къатты агъачга – къатты чюй.
 Къатты ачув тез басылыр – къатты янгур тез ачылыр.
 Къатты ачув тез басылыр.
 Къатты сёз къабургъадан чыгъар.
 Къатты сёз ташны гесер.
 Къатты сёз ташны гесер – атив сёз къылычны гесер.
 Къатты сёз ташны тешер – атив сёз къылычны гесер.
 Къатты сёз ташны тешер.
 Къатты явун тез токътар.
 Къатты янгур тез ачылыр – къатты ачув тез басылыр.
 Къатты янгур тез ачылыр.
 Къатты янгур тез токътар.
 Къаттыгюн къулагы зуулласа, сапардан пайда болур.
 Къаттыгюн тырнакъ гессе, берекет аз болур.
 Къаттыны къайырмажакъ, йымышакъны майырмажакъ.
 Къатун алмаса, чарасы авулдан айланаму? [*Гъайдакъ диалект*]

Къатунну тили эрни төшекде ятгъанда да къоймас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къатыгъы ёкъну эрни къургъакъ.
 Къатыкъсыз аш тамагъын йыртыр.
 Къатын – боюн, эр – баш.
 Къатын – уйде, эр – тышда.
 Къатын – уйню гюнеши.
 Къатын – эрни къанаты.
 Къатын – яхшы, эр – яхшы.
 Къатын азса, эр башына.
 Къатын азса, эр башына; төре азса, эл башына.
 Къатын айтар – эр къайтар.
 Къатын ал – къолгъа балта ал. [*Терик диалект*].
 Къатын алагъан яшны хуржуну ялгъандан толгъан.
 Къатын алагъанда мангалайыны тахчасына къарап алмас, бавуна-бахчасына къарап алар. (*Эгер абзарында баву-бахчасы болса, ишлеп уйренген къатын болажакъ деген маънада*).
 Къатын алма – къайын ал.
 Къатын алма сүйсенг, бойдакъгъа тынглама.
 Къатын алмасанг, къайнана къайда?
 Къатын алса да, гюллей – къысыр къалса да, гюллей.
 Къатын алсанг, балта ал – аякъларынг чалт ал // Къатын алсанг, балта ал – аякъларынгны чалт ал.
 Къатын алсанг, балта ал.
 Къатын алсанг, къайнанагъа къарап ал.
 Къатын алсанг, къарап ал, хоншусуна сорап ал // Къатын алсанг, къарап ал, хоншусундан сорап ал.
 Къатын алсанг, къолунга балта ал.
 Къатын алсанг, отун ал.
 Къатын алсанг, сынап ал – акъча алсанг, санап ал.
 Къатын алсанг, сынап ал.
 Къатын алсанг, танып ал.
 Къатын байлыкъны сюер – эр савлукъну сюер.
 Къатын балагъдан Аллагъ сакъласын.
 Къатын болмай ой болмай.
 Къатын бузгъан уй турмас.
 Къатын бусанг да, тавакаллы бол.
 Къатын гёнгюлсюз буса, тюшеде стол бош бола.
 Къатын гетсе, яш къалар.
 Къатын да билмей тюгюл гынгалны увакъ салмагъа – къазакъ да билмей тюгюл экишерлеп алмагъа.
 Къатын йыкъгъан ожакъ турмас.
 Къатын йыкъгъан уй турмас.
 Къатын йыкъгъан эр турмас, Тенгири йыкъгъан, бир турмаса, бир турар.
 Къатын йыкъгъан эр турмас.
 Къатын къанаты – эр.
 Къатын къуллукъчу тюгюл, къуллукъчу къатын тюгюл.
 Къатын төшегинден билинир.

Къатын тойдан тоймас.
 Къатын тойдан тоймас – гамиш сувдан тоймас.
 Къатын турмай эр турмас.
 Къатын туююл – алтын.
 Къатын уыйретсенг, башда уыйрет – яш уыйретсенг, яшда уыйрет.
 Къатын уыйретсенг, башда уыйрет.
 Къатын эрин сюе буса, ашы тузлу бола.
 Къатын эрин ярлы да этер бай да этер // Къатын эрни ярлы да этер, бай да этер.
 Къатын якъдан байлагъа барма тюшмей тойлагъа: не тарыкъ элтип негъакъ башын сукъма ойлагъа.
 Къатын ямав туююл, сёгюп, ташлап къоймагъа.
 Къатын яманы бай булан ойнар – ат яманы тай булан ойнар.
 Къатын яманы бай булан ойнар.
 «Къатын» деген – бойну, «эр» деген – баш.
 Къатынгиши – къатынлыгъын, эргиши эркеклигин юрютмеге герек.
 Къатынгиши – эргишини къанаты.
 Къатынгиши баш болгъан агълюде авлетлер де къатынча тарбиялана.
 Къатынгиши булан лакъыр этегенде, эргиши буса да, макътама къаст эт.
 Къатынгиши ёкъ ерде насип болмас.
 Къатынгиши ёкъ ожакъ – сувсуз тирмен.
 Къатынгиши хамур булан къартая. (*Эсги айтыв*).
 Къатынгишини азгъаны эшитгенин, гёргенин якъ-якъгъа чачар.
 Къатынгишини айтгъанына тынгла – оъзюнг сюйгенни эт.
 Къатынгишини аривлюгю – сюйкюмлюкде.
 Къатынгишини гъакъылы этегинде бола.
 Къатынгишини гъакъылы этегинде бола – тургъанда тюшюп къала.
 Къатынгишини гючлюсю йыланны тешигинден чыгъарар.
 Къатынгишини гючлюсю къарны уьстюнде къазан къайнатар.
 Къатынгишини тили озар – эргишини къолу озар.
 Къатынгишини тюклюсюнден де, эргишини тюксюзюнден де Аллагъ сакъласын.
 Къатынгишини чачы узун буса да, гъакъылы – къысгъа.
 Къатынгишини яманы эргишини авлия этер.
 Къатынгишисиз уй есисиз мал йимикдир.
 Къатынгъа инанма – сувгъа таянма.
 Къатынгъа инанмагъан къатынсыз къалар.
 Къатынгъа къарап, эрин таны // Къатынгъа къарап эрни таныр.
 Къатынгъа къол гётерген къатындан башгъа туююл.
 Къатындан айрылгъан етти йыл телмирир.
 Къатындан айрылгъан етти йыл телмирир – юртундан айрылгъан оьмюрю телмирир.
 Къатындан тюзелмеген эр – насипсиз эр.
 Къатын-къыздыр дюньяны матагъы.
 Къатын-къызны чачы – узун, гъакъылы – къысгъа.
 Къатынлагъа сыр чечеген эр онгмас.
 Къатынланы артындан айлангъан гишини онг болмас иши.
 Къатынланы артындан айланса гиши, абурсузлукъ табар, онг болмас иши.

Къатынланы безенмейгени болмас.
 Къатынланы ғыақылы – этегинде.
 Къатынланы ғыақылы этегинде бола: эретурса, о да тюшюп къала.
 Къатынланы къылычын бир заман да тот басмай.
 Къатынланы чачы узун буса да, ғыақылы къысга болур.
 Къатынланы яманы атдан уруп тюшюрюр.
 Къатынланы яхшысы – алтындан сыйлы // Къатынланы яхшысы сыйлы болур алтындан.
 Къатынланы яхшысы – къатынланы алтыны.
 Къатынланы яхшысы сыйлы болур алтындан, яман къатындан, чабып, ат озмагъан чалтындан.
 Къатынланы яхшысына зат етмес, яманына бек чабагъан ат етмес.
 Къатынланы яхшысына зат етмес, яманындан чабып ону ат да оьтмес.
 Къатынлар – уйню аркъа таяву.
 Къатынлар сокъур къойчулар йимик затлар: къолуна нечақы берсенг, кисенг-де де шончақыны къойгъан деп ойлаша.
 Къатынлар учун инг авур иш – сыр сакълав.
 Къатынлар эришсе, яшлыгы булан къартлыгын айтарлар.
 Къатынлардан къапасы артыкъ Къазгерей.
 Къатынны – башда, яшны – яшда // Къатынны – башдан, баланы – яшдан.
 Къатынны – башдан уйрет, баланы – яшдан уйрет.
 Къатынны – къызгъанчы, эрни чомарты – яхшы.
 Къатынны алты сансызын да алмас: шолайы мингден бир де болмас.
 Къатынны ативлюгюн макътама – жигерлигин макъта.
 Къатынны безенмегени болмас.
 Къатынны билимсизи – яхшы: тынглаву бола.
 Къатынны гёзю – алтында.
 Къатынны ғыақылы, ел урса, етти тюрлю бола.
 Къатынны ғыақылын – ативлюк, эркекни ативлюгюн ғыақыл безей.
 Къатынны ғыақылын ативлюк безей.
 Къатынны ғыалын къатындан сора.
 Къатынны гюлю эрни гючюне ачылып // Къатынны гюлю эрни гюнюне ачылып. *(Эрини яшаву яхшы буса, мадарлы, бай буса, къатын чечек ачар, гюл ачар деген маънада).*
 Къатынны къанаты – эр.
 Къатынны къаргъышы къангадан оьтер.
 Къатынны къарны ачылса, гёнгю де ачыла дей.
 Къатынны къойнунга алсанг, бойнунга оьзю минир.
 Къатынны малы – къазанда яхшы.
 Къатынны насиби – эрде, етимни насиби – эрде.
 Къатынны насиби – эрде.
 Къатынны онгганы эрге ярагъан – эрни онганы элге ярагъан.
 Къатынны онгмагъаны гёлексиз болур.
 Къатынны питнеси къыркъ эшекге юк бола.
 Къатынны сёзлерин арбагъа юклегенде, гёчерагъачы увалгъан.
 Къатынны сёзлерин арбагъа юклегенде, дёгерчиги увалгъан.
 Къатынны сыйы эрине гёре.

Къатынны таныма суйсенг, уьстюне къара.
 Къатынны тили – ожакъны онгарма да, тозма да болагъан гюч.
 Къатынны тили – савлай агълюню яшавун онгарагъан ачгъыч.
 Къатынны тили озар – эргишини къолу озар.
 Къатынны тили озар – эрни къолу озар.
 Къатынны тили эрни тешекге ятгъанда да къоймас.
 Къатынны тилин эрни тирилиги токътатар.
 Къатынны хадирын билеген эрге къатын эркелер.
 Къатынны яхшысы – сёзюнден белгили.
 Къатынны яхшысы – эрден, будайны яхшысы – ерден.
 Къатынны яхшысы – эрден.
 Къатынны яхшысы – эркек енгинден, эркекни яхшысы – къатын энгинден.
 Къатынны яхшысы уьй тизгенинден билинир.
 Къатынны яхшысы-яманы къонакъ гелгенде билинир.
 Къатынсыз ожакъ – сувсуз тирмен.
 Къатынсыз тешек буз йимик болур.
 Къатынсыз уьй – сувсуз тирмен.
 Къатынсыз уьй яйнамас.
 Къатынсыз эркек уьйню гъалын-гюнюн билмей.
 Къатыны башлыдан эркек болмас.
 Къатыны булан урушгъан къайынына салам бермей болгъан.
 Къатыны гъаракатлы буса, эри берекетли болур.
 Къатыны оьлмеген адам къайгъы билмес.
 Къатыны оьлмек – ожагъы сувумакъ.
 Къатыны энечи буса, эри палчы болур.
 Къатыны яман къарт болур.
 Къатыны яман уьй къалмас.
 Къатыны яман эр азар.
 Къатыны яман эргиши азар.
 Къатыны яман эрни сакъалы тез агъарар.
 Къатыны яманны – бети яман.
 Къатыны яманны – енгинден.
 Къатыны яманны сакъалы чыкъгъынча башы агъарар.
 Къатыны яманны сакъалы чыкъгъынча, башы агъарар.
 Къатыны яхшы – яш болур, къатыны яман – къарт болур.
 Къатыны яхшы буса, ёлгъа азыкъсыз чыкъмас.
 Къатыны яхшы гиши ёлгъа азыкъсыз чыкъмас.
 Къатыны яхшы гишиге насип герекмей.
 Къатыны яхшы къарт болмас.
 Къатыны яхшы къартаймас.
 Къатыны яхшы уьйден ялкъмас.
 Къатыны яхшы эргиши ёлгъа азыкъсыз чыкъмас.
 Къатыны яхшы яш болур – къатыны яман къарт болур.
 Къатыны яхшы яш болур.
 Къатыны яхшыгъа насип герекмей – къатыны ямангъа къабур герекмей.
 Къатыны яхшыгъа насип герекмей.
 «Къатыным бар» деп макътанма.

Къатынын гёммеген насип гөрмеген.
 Къатынына къарап, эрин таныр // Къатынына къарап, эрни таныр // Къатынгъа
 къарап, эрин таныр.
 Къатынына къол гөтерген къатындан башгъа туююл.
 Къатынына къол гөтерген къатынсыз къалар.
 Къатынынъ – оьмюрлюк ёлдашынъ.
 Къатынынъ анив буса, досларынъ сокъур болсун.
 Къатынынъ булан гъакълашма, гъакълашсанг да, давлашма.
 Къатынынъ къавгъачы буса, элни тынчлыгъындан не пайда?
 Къатынынъ огъурсуз буса, абзарынга ит байлама.
 Къатынынъ огъурсуз буса, абзарынга ит де гирмес.
 Къатынынъ яман буса, абзарынга ит байлама.
 Къатынынъ яман буса, къайгъыгъа барма: къайгъы сени уююнде.
 Къатынынъ яхшы болса, оьмюрюнг узакъ болур.
 Къатынынъны башда уыйрет, балангны буса, – артда.
 Къатынынъны башда уыйрет, балангны буса, – яшда.
 Къатынынъны башда уыйрет.
 Къатынынъны йыл яшамай, макътама.
 Къатынынъны кемчиликлерин ананг яхшы билир.
 Къатынынъны кемчиликлерин къайнананг билир.
 Къатынынъны яманлыгъын бетине айтмасанг, къатынынъ о яманлыгъын сагъа
 айтар.
 Къатынындан айрылгъанны къанаты къайырылгъан.
 Къатынындан уялгъан авлетсиз къалар.
 Къатыныны атын эри унутур. (*Къатыныны атын айтмай, биздеги, уыйдеги,
 арт вакътилерде ва бир-бирде гъали де **хозяйка** деп, къатыныны атын яшыра
 болгъан*).
 Къатыны яман тез къарт болур.
 Къачакъ яшына гелмес, ятып рагъат да оьлмес.
 Къача-къача, къачакъ болур.
 Къачалай⁶⁹ чарыкъны пентин⁷⁰ билгенмен, ахшам йибитип, эртен гийгенмен.
 Къачар къызны гёзю – эшикде.
 Къачгъан – къутулур, тургъан – тутулур.
 Къачгъан булан къадардан къутулмас.
 Къачгъан ёл тангламас.
 Къачгъан къутула буса, къоян къутулур эди.
 Къачгъан къызны къумманы къабакъ тюнде къалар.
 Къачгъанны артындан чапмас.
 Къачгъанны башлап тутта.
 Къачгъанны къувмай.
 Къачгъанны къувма – къувагъандан къачма.
 Къачып гетсенг де, чачып гет: къайтывунгда аш болур.
 Къачып гетсенг, чачып гет.
 Къачып гетсенг, чачып гет: къайтып гелсенг, аларсан.

⁶⁹**Къачалай** – яхшы ишленмеген бузав гён, чий гён.

⁷⁰**Пентин** – кююн.

Къачып гетсенг, чачып гет: къайтып гелсенг, ашарсан.
 Къачып гетсенг, чачып гет: къайтып гелсенг, оарсан.
 Къачып къутулмакъ да игитликдир.
 Къачыргъа: «Атанг кимдир?» – деп сорагъанда: «Атамны эркъардашы ат», – деген къачыр.
 Къаш ал десе, баш алма.
 Къаш арасы ачыкъ буса, тюз гиши болур.
 Къаш саламан деп, гёзюн чыгъармай // Къаш саламан деп, гёз алма.
 Къаш этемен деп, гёз этген.
 Къашдан гёз – алдын, къышдан яз – алдын.
 Къашдан гёз – алдын.
 Къашдан гёз алдын – къышдан яз алдын.
 Къашкъаралгъанда къашыкъ булан гелгендей.
 Къашсыз юзюк эшиксиз уйдюр.
 Къашыгъынга къарап, авзунг ач.
 Къашыкъ булан аш берип, сабы булан гёзюнг чыгъарар.
 Къашыкъ булан аш берип, чурпу булан гёз чыгъармай.
 Къашыкъ булан ашатып, сабы булан гёзюнгню чыгъарар.
 Къашыкъ булан ашатып, сабы булан къусдура.
 Къашыкъ булан жыйгъанны чомуч булан тёмке.
 Къашыкъ булан жыйып, челек булан чача.
 Къашыкъ булан жыйып, челек булан чачма.
 Къашыкъ булан халдырып, сабы булан къусдура.
 Къашыкълап жыйып, челеклеп чачма.
 Къашын ал десе, башын алма.
 Къашына бакъма – башына бакъ.
 Къая ёлда ёртма – ачыкъ сёзден къоркъма.
 Къаявлудан къат чыгъар – къуршавсуздан ат чыгъар.
 Къизил⁷¹ балчыкъда да парылдар⁷². [*Гъайдакъ диалект*].
 Къизли уй къизилдан⁷³ тоймас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къизни гёзю – къизилда. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къизни гёзю къизилга багъар. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къодук болмагъан хохабазлыкъ этмес.
 Къодукгъа он йыл битсе де, эшекден ат болмас.
 Къоздай уьюнге къозгъавул салма. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къозлап битмеген йымырткъаны ичинден де чёп излей.
 Къозну сындырмай, ашын ашамассан.
 Къозну, сындырмай, ашап болмас.
 Къозу – гиччи, къой – арыкъ. (*Къонакъ гелгенде соймас учун айтылгъан*).
 Къозу берген къой алар – гъеч бермеген не алар?
 Къозу берген къой алар.
 Къозу берип къой алгъан.
 Къозу болсун, къой болсун – къуйругъу уллу болсун.

⁷¹Къизил – алтын (Гъайдакъ диалектде).

⁷²Парилдамакъ – лансылламакъ.

⁷³Къизилдан – алтындан.

Къозулу къойлар къырылса, къотур эчкилер баш болур.
 Къозулугъунда тоймагъан къойлугъунда тоймас.
 Къозуну урлагъан, къойну да урлар.
 Къой – арыкъ, къозу – гиччи. (*Къонакъ гелгенде соймас учун айтылгъан*).
 Къой – яшав гъакъда, хасапчы ону семизи гъакъда ойлар.
 Къой авзундан чёп алмас.
 Къой бакъгъан къойну семизин ашамас.
 Къой бакъгъан къойчу семизин ашамас.
 Къой берип сёйлетген эдим, сыйыр берип токътатып болмайман.
 Къой гёрмеген бусанг, къый да гёрмегенмисен? // Къой гёрмегенмисен, къый гёрмегенмисен?
 Къой гёрмесе де, къый гёрген.
 Къой къотанда къош бола.
 Къой къыркъылгъан ерде тюк къалар.
 Къой къыркъылгъан ерде тюк тюшюр.
 Къой къырылмай, къотур эчки баш болмас.
 Къой къырылса, юн къала.
 Къой себепсиз оълмес.
 Къой семизи – къойчудан.
 Къой семирсе, къуйругъун гётере – адам семирсе, бурнун гётере.
 Къой эки къат этинг ашамай, этин ашатмас.
 Къой юзден айланса, къазан отдан тюшмес.
 Къойгъа – бичакъ, къызгъа – къучакъ.
 Къойгъа къуйрукъ – юк туюл.
 Къойгъан къатынынгни сёкме.
 Къойлар авруп, къыргъан тюшюп къырылса, къотур эчки баш болур.
 Къойлар авруп, къыргъан тюшюп къырылса, къотур эчки баш болур – янгы къурум къурулса, эски къурум тас болур.
 Къойну – туягъындан, гелинни – аягъындан сына.
 Къойну – эти, эчкини шорпасы – яхшы.
 Къойну башы – къуданы ашы.
 Къойну башына гелген къозунукине де гелер.
 Къойну душманы – бёрю.
 Къойну къаргышы бёрюге етмес.
 Къойну къарны тояр – гёзю тоймас.
 Къойну семиртеген – къойчу.
 Къойну сютю – къургъашын.
 Къойну тилин аша – адамны тилинден оъзюнгню сакъла.
 Къойну уьстюнде къара торгъай къозлайгъан ахыр заман геле сама турмаймы?!
 Къойну хасапчы сойсун – ашны азбаз этсин.
 Къойну яхшысы боз болур – эрни яхшысы баз болур.
 Къойну яхшысы боз болур.
 Къойнунга душман гирди. (*Яшларыны къыйынын гёрген къатынны гелинине тогъушув*).
 Къойнунгдагъын къоян тебип чыгъарсын.
 Къойчу ит къошдан къалач урламас.
 Къойчу кёп буса, къой мурдар болур.

Къойчу кѣп буса, къой мурдар оьлюр.
 Къойчу къойчу буса, къочкъардан улакь болур.
 Къойчу къойчу буса, текеден улакь алар.
 Къойчулар кѣп болса, къойлар гъарам оьлюр.
 Къойчуну – таягъындан, гелинни – аягъындан.
 Къойчуну аягъы етмеген ерге таягъы етер.
 Къойчуну насиби – къоюнда.
 Къойчуну озгъаны – одаман.
 Къойчуну сюеген ону итин де сюер.
 Къойчусу кѣпню къою мурдар оьлюр.
 Къойчусуз сиригъ сиригъ болмас.
 Къол – къоркъач, къол – батыр.
 Къол бергенге къол бермек – адамлыкь // Къол бергенге къол бермеклик – адамлыкь.
 Къол бермек де, сѣз бермек де – бир йимик.
 Къол булан ишлетген аркъасы булан гѣтерер.
 Къол гѣтермек де, урмакъ да – бир.
 Къол ишлер – авзу тишлер.
 Къол къолну жува.
 Къол къолну жувар – бет бетге багъар.
 Къол къолну жувар – къол бетни жувар // Къол къолну жувар – эки къол бетни жувар // Къол къолну жувар – экиси де бетни жувар.
 Къол тиймесе, къорумас.
 Къол этип болмагъанны билим эте.
 Къол ярасы гетсе де, тил ярасы гетмей.
 Къол-аягъынгъ уьзюлсе де, умутунгъ уьзюлмесин.
 Къолгъа къонгъан бир – яхшы, терекге къонгъан уьчден.
 Къолгъа тюшген къутулмас.
 Къолдагъы бармакълар да – тенг тюгюл.
 Къолдан гелмесе, юрекде болгъандан пайда ѳкъ.
 Къолкъотур янгурдан тоймас.
 Къолну бармакълары да тенг болмай // Къолну бармакълары да тенг тюгюл.
 Къолну къол жувар – экиси де бетин жувар.
 Къолтугъу тутуп гелген къолуна тутуп гетер.
 Къолу ачыкъны ѳлу – ачыкъ.
 Къолу ачыкъны юзю – ачыкъ.
 Къолу базыкъ бирни йыгъар – гъакъылы базыкъ мингни йыгъар.
 Къолу бар къойчугъа къош тар болур.
 Къолу башына етген.
 Къолу билген байдан да яхшы яшар.
 Къолу билген бал ашар – байдан да яхшы яшар.
 Къолу билген бал ашар – билмеген покъ ашар.
 Къолу билген бал ашар.
 Къолу билген къол – алтын.
 Къолу гючлю бирни енгер – билими гючлю мингни енгер.
 Къолу кычыгъгъан иш бузар – тили кычыгъгъан сѣз бузар.
 Къолу сувукъ сувгъа тиймежек.

Къолу узун къатын, уйге яхшы болмаса да, мишикте яхшы бола.
 Къолу узун суюгенин алар – къолу къысгъа етишгенин алар.
 Къолу узун суюгенин алар.
 Къолу уста алтын аякъ булан сув ичер.
 Къолу устаны къолу – ортакъ, сёзю устаны сёзю – ортакъ.
 Къолу устаны къолу – ортакъ.
 Къолу ямангъа от якъдырма – къарны ямангъа къазан такъдырма.
 Къолу ямангъа от якъдырма.
 Къолум ачыкъ – юзюм ачыкъ.
 Къолун берер – аягъын излер.
 Къолун жыйгъан къолун сакълар – тилин жыйгъан тилин сакълар.
 Къолунг булан берип, аягъынг булан чабарсан. [*Терик диалект*].
 Къолунг булан берсенг, аягъынг булан аларсан.
 Къолунг булан къыдырма.
 Къолунг булан этер ишни башынг булан ойлаш.
 Къолунг гётерип болмайгъан чокъмарны белинге такъма.
 Къолунг ишлесе, авзунг да ишлер.
 Къолунг нас болса, сув булан жуварсан – сув нас болса, не булан жуварсан?
 Къолунг уста болсун – сёзюнг къысгъа болсун.
 Къолунгда болмасын – башынгда болсун.
 Къолунгда къуймакъ ашатсанг да, ананы борчундан къутулмассан.
 Къолунгда къуймакъ биширип берсенг де, ананы борчундан къутулмассан.
 Къолунгда малынг ёкъ буса, авзунгда балынг ёкъму?
 Къолунгда саниатынг бар буса, ач къалмассан.
 Къолунгдагына бек болсанг, хоншунг булан татывлу болурсан.
 Къолунгдан гелмейген ишге тюртюнме.
 Къолунгдан гелмейген ишге урунма.
 Къолунгдан гелмейген ишни бойнунга алма.
 Къолунгдан гелмейгенге тилинг булан сёз берме.
 Къолунгдан гелмесе, тилингден гелсин.
 Къолунгдан яхшы иш гелмесе, негетинг яхшы болсун.
 Къолунгну аясында ананга къуймакъ этип берсенг де, огъар къарывун
 къайтармагъа болмассан.
 Къолунгну жый, къолунгдан да бек тилингни жый.
 Къолундан – иш, тилинден сёз къачып къутулмас.
 Къомуз къуванчны чырагъыдыр.
 Къомузсузгъа уйленме, къавумлу бола туруп.
 Къомузчу болмагъан ерде йыбав болмас.
 Къомузчу болмаса, той болмас.
 Къомузчу назлы болур.
 Къонагъы ёкъну къурдашы болмас.
 Къонагъы кёп ач къалар.
 Къонагъым, сен магъа «эт» деме, мен сагъа «гет» демесмен.
 Къонакъ – къойдан да юваш: май берсенг де, ашай.
 Къонакъ – уйню оъктемлиги.
 Къонакъ аз олтурур – кёп сынар.

Къонакъ айтгъанны титме⁷⁴, мыйыгына битме. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къонакъ алмайгъан Аллагъ этмесин.
 Къонакъ атангдан да – уллу.
 Къонакъ ашы – ёлгъа яхшы.
 Къонакъ бармагъа сюе – къонакъ гелгенни суймей.
 Къонакъ билмейген тилде сёйлеме.
 Къонакъ булан давлашма.
 Къонакъ бусанг – уьч гюн.
 Къонакъ бусанг – уьч гюн, уьч гюнден сонг – гёчгюн.
 Къонакъ бусанг, къойдан юваш бол.
 Къонакъ гелген булан тамлар герилмей.
 Къонакъ гелген гиши йимик.
 Къонакъ гелгенни суймей – къонакъ бармагъа сюе.
 Къонакъ гелеген уьй – берекетли.
 Къонакъ гелмеген гюнню Аллагъ да гёрсетмесин // Къонакъ гелмейген гюнню
 Аллагъ гёрсетмесин.
 Къонакъ гелмейген гюн болмасын.
 Къонакъ гелмейген ерге берекет гелмес.
 Къонакъ гелсе, берекет гелер.
 Къонакъ гелсе, къазан ас.
 Къонакъ гелсе, къазан ас: къонакъ янгыз ашамас.
 Къонакъ гелсе, къут гелер – къут гелсе, къуванч гелер.
 Къонакъ гелсе, эт бишер – эт бишмесе, бет бишер.
 Къонакъ гирмес уьй чёксе герек.
 Къонакъ итни къуйругъу бут арасында болур.
 Къонакъ йыкъгъан уьй турар – къатын йыкъгъан уьй турмас.
 Къонакъ кёп гелеген уьйню къазаны отдан тюшмес.
 Къонакъ кисесинден ашар.
 Къонакъ къойдан ювашдыр, огъар къуйрукъ да ашдыр.
 Къонакъ къойдан ювашдыр.
 Къонакъ къонакъдан къачар, гёз тюбюнден от чачар.
 Къонакъ къонакъны суймес, уьй еси бирин де суймес // Къонакъ къонакъны
 суймес, уьй еси экевюн де суймес.
 Къонакъ къонакъны суймес.
 Къонакъ къонамагъан къонушгъа къайгъы къонар.
 Къонакъ къонмай гетмес.
 Къонакъ озю булан берекет алып геле.
 Къонакъ сорамай тапдыра.
 Къонакъ сыйлагъан итине сюек ташлар.
 Къонакъ суйген от ягъар.
 Къонакъ суймеген яшларын тебелер.
 Къонакъ суймейген къатын артын берип олтурур.
 Къонакъ тойса, эшикке къарар.
 Къонакъ уьйге барганмусан, уллу яов басганмусан? [*Гъайдакъ диалект*].
 Къонакъ уьйде де янгыз ялкыывлу бола.

⁷⁴Мунда: къонакъны артындан сёз юрютме деген маънада.

Къонакъ уйде уллу сёйлер осаллар, кыйын гюнде сес чыгъармай пысарлар.
 Къонакъ уйде уллу сёйлер осаллар.
 Къонакъ уьстюне къонакъ болуп барма.
 Къонакъ уьюнг тар болса да, ашынг-сувунг бар болсун.
 Къонакъ эшигинг ачгъанда, сен юзюнгню ач.
 Къонакъ эшигинг ачса, сен юзюнгню ач.
 Къонакъ янгыз ашамас.
 Къонакъ, аз олтуруп, кёп гёрюр.
 Къонакъгъа «гел» демек бар – «гет» демек ёкъ.
 Къонакъгъа «гет» демес.
 Къонакъгъа «олтур» десенг, олтуруп, демесенг – артгъа бурулур.
 Къонакъгъа аш бер, атына ем бер.
 Къонакъгъа ашынг берме – къашыкъ бер.
 Къонакъгъа ашынг берме – къашынг бер.
 Къонакъгъа барсанг, ач да барма, токъ да барма.
 Къонакъгъа гёре къонакълыкъ да бола.
 Къонакъгъа иш буюрма.
 Къонакъгъа татли сёз бер.
 Къонакъгъа тююлген къаш эшик йимик чюйленген.
 Къонакъгъа уьч гюнден сонг – тогъанакъ // Къонакъгъа уьч гюнден сонг – тогъанакъ.
 Къонакъгъа, къурдашгъа ачылса къашынг, бал булан этгендей болажакъ ашынг.
 Къонакъгъа, къурдашгъа ачылса къашынг, нече де татывлу болажакъ ашынг.
 Къонакъгъа: «Ашаймысан?» – дегенинг – «ашама» дегендир.
 Къонакълай барсанг, ач да барма, токъ да барма.
 Къонакълай барсанг, къонакъ гелер.
 Къонакъланы жыйылмагъы – уьйню берекеги.
 Къонакълы уьй ашдан къуру болмас.
 Къонакълыкъ уьч гюндюр.
 Къонакълыкъда болмагъан къонакъ алма билмежек.
 Къонакъны абурламагъан оьзю абурсуз болур.
 Къонакъны алдында мишигинге «шит» деме.
 Къонакъны алдында яшынга урушма.
 Къонакъны алдыдан арты – яхшы.
 Къонакъны арекден упай.
 Къонакъны болжалы – уьч гюн.
 Къонакъны гетивюн сорама – геливюн сора.
 Къонакъны гийимине къарап къаршылай, гъакъылына къарап узата.
 Къонакъны къаршылагъандан озгъаргъан – къолай. [*Терик диалект*].
 Къонакъны къачан гетежегин сорама – къачан гележегин сора.
 Къонакъны къолуна гёз къарар.
 Къонакъны къурдашы къалсын – къуйрукъчусу оьлсюн.
 Къонакъны къурсагъы тойса, гёзю ёлгъа къарар.
 Къонакъны опурагъына гёре къаршылай – гъакъылына гёре узата.
 Къонакъны оьзю де – къонакъ, сёзю де – къонакъ.
 Къонакъны узатгъандан къонакъ болмас.

Къонакъны устыюне къонакъ гелсе, къатынны устыюне къатын гелгендей.
 Къонгуравлу мишик чычкъан тутмас.
 Къонгъан уйге янгыз бар, къонуш болмас учун тар.
 Къонма тюшсе, къуш да таба атавну.
 Къоргъашын ириген булан гюнесув болмас.
 Къоркъа бусанг – айтма, айта бусанг – къоркъма.
 Къоркъа бусанг, ишлеме, ишлеген сонг къоркъма.
 Къоркъа бусанг, къошда тур. (*Къоркъач къойчугъа айтыла*).
 Къоркъагъанны гёзю айтар – гёзю айтмаса, сёзю айтар.
 Къоркъагъанны гёзю айтар.
 Къоркъа-къоркъа, къоян погъу болдукъ.
 Къоркъач – гёзюнден, эринчек – сёзюнден белгили.
 Къоркъач – кёр, намарт – хор.
 Къоркъач – уёюнде гючлю.
 Къоркъач авлакъда батыр бола.
 Къоркъач адам – ёкъ адам.
 Къоркъач ат оъз гёленткисинден уъркюр.
 Къоркъач бабиш артын ерли юзер.
 Къоркъач башлап юмурукъ гёрсетер.
 Къоркъач бийге – къулну сыйы.
 Къоркъач болма – батыр бол.
 Къоркъач гиши – къырав йимик.
 Къоркъач гиши – къырав йимик, батыр гиши – тав йимик.
 Къоркъач ит абзардан чыкъмас.
 Къоркъач ит абзарында батыр болур.
 Къоркъач ит къуйругъун къысар.
 Къоркъач ит уй алдында айланар.
 Къоркъач ит уйге ювукъ юрюр.
 Къоркъач ит яшыртгъын хабар.
 Къоркъач итни къуйругъу – къысыкъ.
 Къоркъач итни къуйругъу бут арасында болур.
 Къоркъач итни къуйругъу къысгъа болур.
 Къоркъач йылкъы къоркъутур.
 Къоркъач къачып къутулмас.
 Къоркъач – къоркъачгъа ортакъ.
 Къоркъач къурдашын айыплар.
 Къоркъач оъз гёленткисинден де къоркъар // Къоркъач оъзюню гёленткисинден де къоркъа.
 Къоркъач оъзден къулдан яман.
 Къоркъач оърдек гётюнден чомулур.
 Къоркъач тутгъанын, йибермес.
 Къоркъач тюеге минсе де, ону ит хаба.
 Къоркъач тюлкю ачгъа оълор.
 Къоркъач яш уллу таш алар.
 Къоркъач яшдан батыр къыз – яхшы.
 Къоркъачгъа гёленткиси – азирейил.
 Къоркъачгъа гече мишик де дев йимик гёрюнюр.

Къоркъачгъа дюнья – тар.
 Къоркъачгъа йип йылан болуп гёрюнюр.
 Къоркъачгъа къатын болгъандан эсе, батыргъа есир болсанг, яхшы.
 Къоркъачгъа къатын болгъунча игитден къалгъан тулкъатын болмакъ – яхшы.
 Къоркъачгъа къатын болгъунча, игитден къалгъан къысыр болмакъ – яхшы.
 Къоркъачгъа чёп терек йимик гёрюнюр.
 Къоркъачда уят болмас.
 Къоркъачдан къойчу болмас.
 Къоркъачдан къоччакъ болмас.
 Къоркъачдан сорама – гёзю айтар // Къоркъачгъа сорама – гёзю айтар.
 Къоркъачдан сорама – гёзю айтар, темтекден сорама – сёзю айтар.
 Къоркъачлыкъ ажжалдан къалдырмас.
 Къоркъачны – гёзю, ялгъанчыны сёзю билдирир.
 Къоркъачны артындан оylum гызарлар.
 Къоркъачны башындан юмурукъ таймас.
 Къоркъачны гёзлери артында болур.
 Къоркъачны гёзю – уллу, агъмакъны сёзю – уллу.
 Къоркъачны гёзю – уллу, делини сёзю – уллу.
 Къоркъачны гёзю – уллу.
 Къоркъачны гёзю айтар.
 Къоркъачны гёзю айтар – гёзю айтмаса, сёзю айтар.
 Къоркъачны гёзю де, ялгъанчыны сёзю де – бир йимик.
 Къоркъачны гёзю мангалайына минир.
 Къоркъачны гюлле табар.
 Къоркъачны кёп къувсанг, батыр болур.
 Къоркъачны къаны чыкъгъаны – жаны чыкъгъаны.
 Къоркъачны къозу сюзер.
 Къоркъачны къолу – къысгъа.
 Къоркъачны къолу алгъасар.
 Къоркъачны къуваласанг, батыр болур.
 Къоркъачны уяты ёкъ.
 Къоркъачны юмургъу – кисесинде.
 Къоркъгъан айтмас – айтгъан къоркъмас.
 Къоркъгъан бабиш артын ерли юзюр.
 Къоркъгъан бёрю къой элтмес.
 Къоркъгъан гёзге чёп тюшюр.
 Къоркъгъан гёзге чёп чыгъар.
 Къоркъгъан ит къуйругъун къысар.
 Къоркъгъан ит къыргъа чыкъмас.
 Къоркъгъан ит уьч гюн гъаплар.
 Къоркъгъан къой этмес.
 Къоркъгъан къоччакъ болмас.
 Къоркъгъан къуру къалар.
 Къоркъгъан утдурур.
 Къоркъгъан уялмас – уялгъан къоркъмас.
 Къоркъгъан уялмас.
 Къоркъгъангъа – къош-къош.

Къоркъгъангъа – къош-къош, къоркъмагъангъа – боп-бош.
 Къоркъгъангъа – къош-къош, къоркъмагъангъа – хораз баш.
 Къоркъгъангъа къош-къош гёрюнюр // Къоркъгъангъа – къош-къош //
 Къоркъгъангъа къош гёрюнюр.
 Къоркъгъангъа къоян да аюв болуп гёрюнюр.
 Къоркъгъандан къоркъ.
 Къоркъгъанны – гёзю, ялгъанчыны сёзю билдирир.
 Къоркъгъанны гёзю – уллу, делини сёзю – уллу.
 Къоркъгъанны гёзю айтар, гёзю айтмаса, сёзю айтар.
 Къоркъгъанны гёзю айтар.
 Къоркъгъанны гёзю де, ялгъанчыны сёзю де – бир йимик.
 Къоркъгъанны къоя буса, къоянны къояр эди.
 Къоркъдунг – тутулдунг, къоркъмадын – къутулдунг // Къоркъгъан тутулур –
 къоркъмагъан къутулур.
 Къоркъма оylumден – къоркъ пайдасыз оylumден.
 Къоркъмагъангъа – хораз баш.
 Къоркъмай душмангъа чапмакъ – устынлюкге тенг бола.
 Къоркъмакъ айып тюгюл.
 Къоркъса да, къой оyle – къоркъмаса да.
 Къоркъса, гъакъыл да югюрюк ишлей.
 Къоркъсанг, айтма – айтсанг, къоркъма.
 Къоркъсанг, къабурда ят.
 Къоркъув – оylumню ёлдашы.
 Къоркъув ажжалдан озмай, я оздурмай заманны.
 Къоркъув ажжалдан озмай.
 Къоркъув булан дос болма: о ажжалны токътатмай.
 Къоркъув женнетден чыкыгъан.
 Къоркъув оylumден къутгъармас.
 Къоркъувну сабусу – он эки сагъ.
 Къоркъувну устыне къоркъув гелгенде алдагъы къайгъылар унутула.
 Къоркъунчлукъ ювукъ буса, бабиш де сувгъа артын ерли чомулур.
 Къоркъунчлукъ ювукъ буса, бабиш де сувгъа къуйругъуна ерли чомула.
 Къоркъунчну сабы – ярым.
 Къоркъуп оylum сюргюнче, йыгъылып оylumген – яхшы.
 Къоркъутма тавшанны: арслан этерсен.
 Къоркъач – къоркъачгъа къурдаш.
 Къорлукъсуз оylum ёкъ.
 Къорулгъан атны юрюшю ёргъа болур.
 Къотан толуп къой къырылса, къотур улакъ башчы болур.
 Къотанда къой къырылса, къычыв улакъ баш болур.
 Къотанда къой къырылса, къотур эчки баш болур.
 Къотангъа бёрю гирсе, итлерин сатып алар.
 Къотур – къолдан, балагъ – ямандан.
 Къотур – къолдан, балагъ ямандан югъар.
 Къотур къолдан югъар, балагъ тилден югъар.
 Къотур къолдан югъар.
 Къотур къызгъа – къоргъашын туюме.

Къотурлу къойлар къырылып, къырчын эчки баш болгъан.
 Къотурну хашыса, къан чыгъар.
 Къочкъар болгъан къозуну мангалайы генг болур.
 Къочкъардан къоркъгъан бёрю – бёрю тюгюл.
 Къочуну къоркъутгъан къойчу.
 Къоччакъ адам айыпны оъзюне сала – осал адам ёлдашына сала.
 Къоччакъ айыпны оъзюне алар – осал ёлдашына салар.
 Къоччакъ бусанг, явгъа чап: къоччакъ явда сыналар.
 Къоччакъ да къайнатмаса, ким къайнатар къазанны?
 Къоччакъ къой – бёрюню ашы.
 Къоччакъ къыйынны енгер – ярахсыз башын егер.
 Къоччакъ къыйынны енгер.
 Къоччакъ майданда билинir.
 Къоччакъ уланлар болмаса, юрт оъксюз болур.
 Къоччакъ явда сыналар.
 Къоччакъ явдан къоркъмас.
 Къоччакъгъа рагъму ёкъ, къоркъачгъа – гъюрмет.
 Къоччакълыкъ билекде тюгюл – юрекде.
 Къоччакълыкъ сёзде тюгюл – юрекде.
 Къоччакъны къолу алгъасамас – къоркъачны къолу алгъасар.
 Къоччакъны къолу алгъасамас.
 Къоччакъны не къайгъы, не сююнч къайнашдырмас.
 Къоччакъны не къайгъы, не сююнч оърчюкдюрмес.
 Къоччакъны хор этме, ярахсызны зор этме.
 Къоша турса, къой болур.
 Къоша турса, къош болур.
 Къоша турсанг, къош болур – ала турсанг, бош болур.
 Къошда ашны еси ёкъ.
 Къошда ёкъгъа уьлюш ёкъ.
 Къошда оьсген эр болур.
 Къошкъашлы къыз къошулгъан ерге барар.
 Къошулгъан эл озар – айрылгъан эл азар.
 Къошулгъан эл озар.
 Къошулма – къыйын, айрылма – тынч.
 Къошулма да ят – яхшы, айрылма да ят – яхшы.
 Къошулушгъан явлар чапмас узакъгъа.
 Къошулчан иши – къошулчан ашы.
 Къою кёпню къою оьлюр, къою ёкъну неси оьлюр?
 Къою тас болгъанны къулагъына къойну мангырав авазы гелер.
 Къоя бусанг эртенге, ишни къойма – ашны къой.
 Къоя-къоя къоян болгъан къоянлар.
 Къоян – къамушгъа, тюкю – тешике.
 Къоян гёленткисинден де къоркъа // Къоян оьз гёленткисинден де къоркъар.
 Къояндан арслан болуп гёрген ёкъ.
 Къоянны къамуш оьлтюре, игитни – намус.
 Къоянны къоркъутсанг, арслан болур.
 Къоянны шорпасыны да шорпасы.

Къоянны этинден шорпасы – татывлу.
 Къувагъан «Аллагъ» деп къувалай эди, къачагъан да «Аллагъ» деп къача эди.
 Къуванчдан сонг къайгъы – яман.
 Къувагъа базынма – юреке базын.
 Къувунлу гюн къувнакъсыз айрылыр.
 Къувурмач къартламас, къувурагъан гиши къартламаса.
 Къувурмач чартламас, къувурагъан гиши чартламаса // Къувурагъан гиши чартламаса, къувурмач чартламас.
 Къуда болгъунча соращ, болгъандан сонг, къул буса да, сыйла.
 Къуданы ашы – къойну башы.
 Къудратлы ишни этме эби табылмай къалмас.
 Къудратлы тюзлюк болса къанынгда, къутсуз юзлер оьзлер таяр янынгдан.
 Къузгъун къара деп, къаргъаны хорлагъан.
 Къузгъун учса, къув учар.
 Къузгъун учса, тюк къалар.
 Къузгъун учса, тюк къалар – дувадакъ учса, покъ къалар.
 Къузгъуннуки – энчи, бёрюнюки – ортакъ.
 Къуймур болмакъ гёздендир – кёп суюдюрмек сёздендир.
 Къуймур болмакъ гёздендир.
 Къуймурну гёзю къайнай.
 Къуймурну гёзю къайнар, сёзюнден оьзю къайнар.
 Къуйругъу уьзюлсе де, йылан оьлмес.
 Къуйругъун бассанг, чычкъан бала да хабар.
 Къуйругъун бассанг, чычкъан да хабар.
 Къуйругъун гесген булан бёрю итге айланмай.
 Къуйругъун гесген булан бёрюден ит болмай.
 Къуйругъун гесгенни йылан унутмас – атасын оьлтюргенни уланы унутмас.
 Къуйругъун гесгенни йылан унутмас – атасын хорлагъанны уланы унутмас.
 Къуйругъун гесгенни йылан унутмас.
 Къуйрукъ да сюесен, хапма да къоркъасан.
 Къуйрукъ суюген къозуну эрнин оьбер.
 Къуйрукъ сюртме не тарыкъ май толгъан акъчалыкъгъа.
 Къуйрукъгъа май сюртгендей.
 Къуйрукъгъа май сюртмес.
 Къуйрукъну ичиндеги хурт йимик.
 Къул башгъа – ялчы башгъа.
 Къул болуп гишини къолун оьпгюнче, адам болуп оьзюнгню къолунгню гессенг, къолай.
 Къул болуп яшагъанча, ябушуп оьлген – къолай.
 Къул булан ашама: къусдурмаса – чычдырыр.
 Къул булан ишлесенг, башынг булан жавап берерсен.
 Къул булан къошулма.
 Къул булан къуймакъ ашама: къусдурмаса – чычдырыр // Къул булан къуймакъ ашама: я къусдурур, я чычдырыр // Къул булан къуймакъ ашасанг, къусдурмаса, къарарсан.
 Къул буса да къайырмас, булагъы явлу буса.
 Къул буса да къайырмас, къазаны майлы буса.

Къул буса да къайырмас, къулагъы майлы буса.
 Къул буса да къайырмас, къулагъы явлу буса – оьзденге де от тюшсюн, от-
 башы давлу буса.
 Къул йимик ишле – бий йимик аша.
 Къул йимик ишлесенг, бий йимик ашарсан.
 Къул йимик ишлесенг, бий йимик яшарсан.
 Къул оьзден болмас.
 Къул тап, тек къул болма.
 Къул улан оьзден болмас – бурнунг оьрге гётерме.
 Къул улан оьзден болмас.
 Къулагъы сангырав – ярты аврув, юреги сангырав – герти аврув.
 Къулагъын аяйгъан тиштайпа гьалкъа такъмас.
 Къулагъын аяйгъан тиштайпа сыргъа такъмас.
 Къулагъын чайнап юрой.
 Къулагъын ятдыргъан атдан сакъ бол.
 Къулагъына урмаса, эшек ёлгъа тюшмес.
 «Къулагъындан тут» десе, къуйругъундан тута.
 Къулагъыны арты сама терлемей.
 Къулакъ – гёзню шагъаты.
 Къулакъ – сёз учун, алам – гёз учун.
 Къулакъ – сёз учун.
 Къулакъ – эки, авуз – бир.
 Къулакъ – эки, авуз – бир: аз сёйлеп, кёп эшитмели.
 Къулакъ – эки, авуз – бир: айтагъанынгны ойлашып айт.
 Къулакъ – эки, тил – бир: эки тынгла, бир сёйле.
 Къулакъ булан эшитгенден эсе, гёз булан гёрген – яхшы.
 Къулакъ сангырав – ярты аврув.
 Къулакъ сангырав – ярты аврув, юрек сангырав – герти аврув.
 Къулакъ эшитгенден тоймас.
 Къулакъ эшитгенни барысын да гёз гёрмес.
 Къулакъ эшитгенни гёз гёрмес.
 Къулакъ эшитмегенни де юрек эшите.
 Къулакъгъа гирген сувукъ сёз юрекке барып буз болур.
 Къулакъгъа гирсе, юрекке барып буз бола.
 Къулакъдан гёз гъакъ.
 Къулакъдан гирген яман сёз, юрекке тийип, буз болур.
 Къулакъдан чолакъ – яхшы.
 Къулакъдан эсе гёз тюз: гёзге инан.
 «Къулакъларынг да, къуйругъунг да меники йимик» – дей болгъан тавшан ба-
 ласына. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къулгъа инанма.
 Къулдай ишлеген байдай яшар.
 Къулдан къул болмас, къулакъ арты яв буса.
 Къулдан къул болмас, къулакъ арты яв буса – оьзденден оьзден болмас,
 ожагъында дав буса.
 Къулдан тувгъан бий болмас.
 Къулдан тувгъан къул болмас – къынгыр тувгъан къул болур.

Къулдан тувгъан къул болмас – яман тувгъан къул болур.
 Къулдан тувгъан къул болмас – ямандан тувгъан къул болур.
 Къуллугъун этмей къойгъунча, чачмай къой.
 Къуллукъ – кѣп, гелим – кѣп.
 Къуллукъ этген бийлик табар.
 Къуллукъ этген доллукъ алар.
 Къуллукъ этген доллукъ табар.
 Къуллукъ этген уллулукъ алар.
 Къуллукъ этген уллулукъ табар.
 Къуллукъ этгенде къулдай бол, атлангъанда бийдей бол.
 Къуллукъ этгенде къулдай бол.
 Къуллукъчу къатынны эри тез оьлмес.
 Къулну – бир гѣзю, ялчыны эки гѣзю – сокъур.
 Къулну бий этсенг, анасын къараваш этер.
 Къулну къулу болуп яшагъанча, яшамагъан – къолай.
 Къулну къулу болурман, болмас учун ярлы оьзден.
 Къумачсыз къыз болмас – ожакъсыз улан болмас.
 Къумукъ – гѣтю юмукъ.
 Къумукъ къутурса, къатынгъа чаба.
 Къумукъ къутурса, къатынгъа чаба – эрмени къутурса, алтынгъа чаба.
 Къумукълуну ичегинден май тама – ногъайлыны ичегинден бокъ тама. *(Деген ногъайлы къумукъ къонагъында къакъ ичек ашап, сонг уьюнде этдирип ашагъан сонг).*
 «Къумукълуну сонг гъакъылы – магъа», – деген ногъайлы.
 Къумукъну къудадан сыйлы къонагъы болмас.
 «Къумукъну сонггъу гъакъылы магъа буса эди», – деген ногъайлы.
 Къунан – туз деп, ат бола, улан – къыз деп, къарт бола.
 Къуралсыз уста болмас – тизгинсиз нокъта болмас.
 Къуралсыз уста болмас.
 Къурбансыз яв болмас.
 Къургъакъ буса да, яз – яхшы, сокъур буса да, къыз – яхшы.
 Къургъакъ ерге сув яраша – гѣк кѣлге акъ къув яраша.
 Къургъакъ къашыкъ авзун йыртар.
 Къургъакъ сѣз баш аврутур.
 Къургъакъ сѣзде маъна ѳкъ.
 Къургъакъ сѣзден пайда болмас.
 Къургъакъ сѣзден юху – яхшы.
 Къургъакълыкъ сув излетер – балагъ дос излетер.
 Къургъакъны ютундан янгурну юту – яман.
 Къургъашынны ялын ирите – гѣнгюлно яхшылыкъ ирите.
 Къурдашлагъа йыбанч бол – къардашлагъа къуванч бол.
 Къурдашланы – эгиси, гийимни янгысы – яхшы.
 Къурдашланы болдурма тынч – оланы сакълама къыйын.
 Къурдашлар бир-биринден тоймас.
 Къурдашлар къыйынлы гюн табылыр.
 Къурдашлар къыйынлы гюн танылыр.
 Къурдашлар тапма тынч – сакълама къыйын.

Къурдашлардан айрыла бусанг, къошулма ер къой.
 Къурдашлары бар адамгъа къайгъысын енгме де тынч бола.
 Къурдашлары кёпню яву болмас – гъакъылы кёпню даву болмас.
 Къурдашлары кёпню яву болмас.
 Къурдашларынг бар буса, оланы якъла.
 Къурдашларынг бар буса, оланы якъла: якъламасанг, олар сагъа душмандыр.
 Къурдашларынг булан дослукъ юрют: юрютмесанг, олар сагъа душманлыкъ этме болур.
 Къурдашларынг минг буса да – аз, душманынг бир буса да, – кёп.
 Къурдашлыкъ да – гъавайын, къардашлыкъ да – гъавайын, гъайсызлыкъдан этмейбиз гъавайын затны гъайын.
 Къурдашлыкъ ябушувда сынала.
 Къурдашны тапмагъа тынч, къурдашлыкъны сакъламагъа – къыйын.
 Къурдашынг ёкъ буса, изле, бар буса, сакъла.
 Къурдашынг учун я борангъа къарама, я къаргъа.
 Къурдашынга борчлу болма.
 Къурмангъа сойма эшек ярамай буса, ону акъчасы да ярамаймы?
 Къурсагъы ач ёнкюмес.
 Къурсагъы ач къазангъа къарар.
 Къурсагъы ачныки – къыр, ялангъачныки – уый.
 Къурсагъы бек оьссе, башы аста оьсе.
 Къурсагъы тойгъан къонакъны гёзю ёл къарай.
 Къурсагъы тойса да, гёзлери тоймас.
 Къурсагъы токъну къайгъысы ёкъ.
 Къурсагъыны устю – чилле, ичи – бош.
 Къурсакъ аврув герек буса, Аллагъдан тиле. [*Терик диалект*].
 Къурсакъ ач буса, папахны хырындан салгъандан пайда ёкъ.
 Къурсакъ не ашагъанны билмесе де, къол не этгенни биле.
 Къурсакъ не де сую, гёз не де гёре.
 Къурсакъ не де сую, не де гёре.
 Къурсакъ тоймас бош сёзден.
 Къурсакъ тойса да, гёз тоймай.
 Къурсакъ чалт оьсе буса, баш аста оьсе.
 Къурсакъ чалт оьсе буса, билим аста оьсе.
 Къурсакъгъа гирген затгъа не къар явмас, не къырав тюшмес // Къурсакъгъа гирген затны уьстюне къар да явмас, къырав да тюшмес.
 Къурсакъны бетин этген бетъярыкълыкъ тапмас.
 Къурсакъны да, гёзлени де къулу болмагъа тарыкъ тюгюл.
 Къуру барып, бош гелдим.
 Къуру къармакъгъа балыкъ гелмес.
 Къуру къашыкъ авзун (авуз) йыртар.
 Къуру къашыкъ тамакъ йырта.
 Къуру къушгъа гюмюш челтирлерде тургъунча, ялангъач турса, яхшы.
 Къуру сёз баш авурта.
 Къуру сёзден аш болмас, май (яв) булан дюгю болмаса.
 Къуру сёзден аш болмас.
 Къуру сёзден пилав болмас.

Къуру сѣзден четен эшилмес.
 Къуру сѣзден яв таммас.
 Къуру столгъа алгъыш айтылмас.
 Къуру сувукъ – къардан яман, яман гиши – явдан яман.
 Къуру сувукъ – къардан яман.
 Къуру тарбия гѣрген учун хайыр ѳкъ, охуп илму болмаса.
 Къуругъа къошулуп чий де янар.
 Къуругъан къамуш йыракъдан тавуш этер.
 Къуругъан терек къув болур.
 Къуругъан терек къув бутакъдыр.
 Къуругъан терек яшгъармас – сѣнген гюл яшнамас.
 Къуругъан терек яшгъармас // Къуругъан терек яшнамас.
 Къурудан къуйрукъ къолай.
 Къурулгъан къызны къувуну узакъ къалмас.
 Къурулгъан уый бош къалмас.
 Къуруну янында яш да янар.
 Къурусуз къонакъгъа къуллукъ – аз.
 Къутан бѣрюсюз болмас – эл урусуз болмас.
 Къутгъарылгъан сагъатны йыл чапсанг да, тутмассан.
 Къутсуз адам ѳлукъса, ѳлунг онг болмас.
 Къутсуз къатын олтургъан ожакъ онгсуз болмай къалмас.
 Къутургъан гъайвангъа ѳл бер.
 Къутургъан ит есин танымас.
 Къутургъан ит есин хабар.
 Къутургъан ит есисине гъаплар.
 Къутургъан ит къуйругъуна етгенде юзер.
 Къутургъан обгюз гирсе, мююзюне алып чыкъма заты ѳкъ.
 Къутургъан обгюзню мююзюне илме малы ѳкъ.
 Къутургъан оърдек гѣтюднен чомулур.
 Къутургъан сув тав бузар.
 Къутургъан сувгъа гирсенг, ажжалсыз облюрсен.
 Къутургъан хытанны харбузу гечигир.
 Къуш – гъавада, ат – тавда, игит явда сыналар.
 Къуш – къанаты булан, агълю – татывлугъу булан гючлю.
 Къуш – къанаты булан, адам – юртун сатгъан кюртде къалар.
 Къуш – къанаты булан, адам – иши булан.
 Къуш – къанаты булан, адам – рагъмусу булан.
 Къуш – чарнавундан белгили.
 Къуш айланып, айланып, обзюню уясына геле.
 Къуш баласы уяда не гѣрсе, учгъанда да шону этер.
 Къуш гетсе де, обз элине къайтар.
 Къуш къанаты булан – тири, адам – гъаракаты булан.
 Къуш къанатына умут эте, адам – досуна.
 Къуш къапулда хар болмас.
 Къуш къарт болса, чычкъанланы къувар.
 Къуш къонмагъан терек болмас.
 Къуш къонмас къуру къолгъа.

Къуш къутулмас болжалдан – эр къутулмас ажжалдан.
 Къуш къутулмас болжалдан.
 Къуш уясында гёргенин этер.
 Къушгъа, гюмюш челтирде тургъунча, ялангъач бутакъда – яхшы.
 Къушкъонмас терек о да тюгюл – къуштутмас эркек сен де тюгюлсен.
 Къушлагъа кёк де алаша.
 Къушлар кёп буса да, сарнайгъанлары – аз.
 Къушлукъ аш къуш йимик енгил болмагъа герек.
 Къушлукъ ашынг къуш йимик.
 Къушну – ем булан, адамны – татли сёз булан.
 Къушну аривлюгю – тюсюне къарап // Къушну аривлюгю – тюсюне гёре.
 Къушну аривлюгю – тюсюне къарап, адамны аривлюгю – ишине къарап //
 Къушну аривлюгю – тюсюне гёре, адамны аривлюгю – ишине гёре.
 Къушну да тувгъан уясы бар.
 Къушну сютю – авзунда.
 Къушну сютюнден къайры не де бар.
 Къушну тилин къуш билир.
 Къуюгъа бир авлия ташлагъан ташны заралы минг гъакъыллыгъа тие.
 Къуюгъа тюкюрме: ичмели болурсан.
 Къуюгъа тюкюрме: ким биле, сув ичмеге тюшюр.
 Къуюгъа тюкюрме: къайтып сув ичерсен.
 Къуюшгъанынг къойма, алтындан буса да.
 Къыдырагъан къатынны товвасы болмас.
 Къыдыргъан не аш табар, не сёз эшитир.
 Къыдыргъан саякъ табар таякъ.
 Къыдыргъыч (къыдырым) къатын уюне етегенде алгъасар.
 Къыдыргъыч къатын эрге бармас.
 Къыдыргъыч къатынны авругъаныны багъасы ёкъ.
 Къыдыр-къыдыр, уйню сыдыр.
 Къыдырма саякъ, къыркъаякъ.
 Къыдырмагъан итге таякъ тиймес.
 Къыдырым къатын уйге етегенде алгъасай.
 Къыз – башгъа агълюню чырагъы.
 Къыз – бешикде, къалын – сандыкъда.
 Къыз – къачыргъанныки, ат – мингенники. (*Эсги айтыв*).
 Къыз – къачыргъанныки. (*Эсги айтыв*).
 Къыз – къылыгъы булан.
 Къыз – уйде, къылыгъы – элде.
 Къыз – элники, къатын – сеники.
 Къыз алсанг, гёрюп ал.
 Къыз алив деп, яманлардан къыз алма – къыз эрши деп, яхшылардан къыз
 къойма.
 Къыз алив деп, яманлардан къыз алма.
 Къыз бар уй къызылдан тоймас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къыз баргъан еринде таш болуп батсын.
 Къыз берсенг, атасына къарап бер – къыз алсанг, анасына къарап ал.
 Къыз болсанг, къыздырып сёйле.

Къыз буса, къыз болсун – юлдузгъа тенг болсун.
 Къыз да – бир, ярылмагъан харбуз да – бир.
 Къыз да сюесиз, тез де сюесиз.
 Къыз дегенде къытыгъы геле – мал дегенде чычыгъы геле.
 Къыз дегенде къытыгъы геле.
 Къыз заманда къыз эди: яман къатын къайдан чыкъды?
 Къыз къартаймай – бал чиримей.
 Къыз къартаймас.
 Къыз къонакъдыр.
 Къыз къылыгъы булан сюйдюрюр.
 Къыз кюйде оълсе, жагъаннемни къап ортасына сала дей.
 Къыз насибинден къоркъар.
 Къыз оъзюню уъюнде де къонакъдыр.
 Къыз сайлагъан къысыр къалмас.
 Къыз сакълагъан да, къанлы сакълагъан да – бир. [*Терик диалект*].
 Къыз сакълагъанча къаз сакълагъан – къолай.
 Къыз сакълагъанча, къаз сакъла.
 Къыз узатсанг, къып-ялангъач къаларсан.
 Къыз уъюне гёре болур.
 Къыз хасияты булан сюйкюмлю.
 Къыз чагъында – солтан, гелин чагъында – ултан.
 Къыз эрши деп, яхшылардан къыз къойма.
 Къыз, анадан гёрмейли, инсап алмас – улан атадан гёрмейли, гезме яймас.
 Къыз, соймесе, къарамас.
 «Къыз» дегенде – къытыгъы, «мал» дегенде – чычыгъы.
 Къыза турса, таш да атыла.
 Къызардашы оълмек – бавур эти уъзюлмек.
 Къызбай абзарында батыр болур.
 Къызбай батырлыкъ этмес.
 Къызбай болма – доммай бол.
 Къызбай ит абзарында батыр болур.
 Къызбай оъзюню гёленткисинден къоркъар.
 Къызбай уыйде батыр болур.
 Къызбай уъюне сав къайтмас.
 Къызбайгъа къыз береми?
 Къызбайлыкъ этмеген батырлыкъ этмес.
 Къызгъа – къурчакъ, душмангъа – бичакъ.
 Къызгъа – къучакъ, къойгъа – бичакъ.,
 Къызгъа берген гёрюнмес.
 Къызгъа гелер юз гиши – алып гетер бир гиши.
 Къызгъа къызыл къыйыша.
 Къызгъан темирни – чёкючге, эринчек атны – къамучугъа.
 Къызгъан урлукъну чачмас.
 Къызгъангъан мал хайыр гелтирмес.
 Къызгъангъанынг – къызыл отгъа.
 Къызгъангъанынг къызыл итге аш болур.
 Къызгъанч авлия болмас – авлия къызгъанч болмас.

Къызгъанч адам – насибин тас этген адам.
 Къызгъанч адам ант этер.
 Къызгъанч адам олтургъан ерине къарамай турмас.
 Къызгъанч адам ялгъанчы да болур.
 Къызгъанч адам, тегин берсенг, увну да ичер // Къызгъанч адам, гъавайын бер-
 сенг, увну да ичер.
 Къызгъанч акъчадан тоймас.
 Къызгъанч бергенин унутмас.
 Къызгъанч бермес, берсе, гёзюне юху гелмес.
 Къызгъанч берсе, унутмас – алса, «алдым» деп айтмас.
 Къызгъанч болма – чомарт бол.
 Къызгъанч булан саламлаш, тек чыкъма узакъ ёлгъа.
 Къызгъанч гишиден къышны гюнюнде къар да алмассан.
 Къызгъанч оьзден болмас.
 Къызгъанч тоймас, къызгъанчлыгъын къоймас.
 Къызгъанч чомартгъа кюлер.
 Къызгъанч чомартны сюймес.
 Къызгъанч ялгъанчы болур.
 Къызгъанчгъа аш этдирме – эринчекге от якъдырма.
 Къызгъанчгъа аш этдирме.
 Къызгъанчгъа чомарт – дели.
 Къызгъанчгъа чомарт дели гёрюнюр.
 Къызгъанчдан да бир тиле – чомартдан да бир тиле.
 Къызгъанчдан къыркъ керен чыгъар.
 Къызгъанчдан къышда буз да алмассан.
 Къызгъанчдан къышда къар да алмассан.
 Къызгъанчлыкъ, ялгъан, гылла – къошсанг, болур намартлыкъ.
 Къызгъанчны акъчасын гюе ашар.
 Къызгъанчны ашы бишмес.
 Къызгъанчны бармагъын гессенг де, къан чыкъмас.
 Къызгъанчны гёзю тоймас.
 Къызгъанчны къарны тояр – гёзю тоймас.
 Къызгъанчны къолу – авур.
 Къызгъанчны къолу авур оьзю береген затгъа.
 Къызгъанчны къылыгъы – къысгъа.
 Къызгъанчны къылыкъ айтар.
 Къызгъанчны сыйы болмас.
 Къызгъанчны тереги оьсмес – оьссе де, емиш бермес.
 Къызгъанчны топуракъ тойдурур.
 Къызгъанчныки – даим «ёкъ».
 Къызгъанчыны бети ёкъ: къазан асар эти ёкъ.
 Къызгъанчыны малын къыйынсыз ашар.
 Къыздан учуз зат болмас, сатылгъан сонг къалымгъа.
 Къыздыр уьюнгни кёркю, улан – уьюнгни бёркю.
 Къыздырса, таш да чартлай.
 Къызлагъа къызгъан – къатынсыз къалгъан.
 Къызлагъа эдебин ачма да тынч болмай.

Къызланы арасында оьсген улан къызбай болур.
Къызланы жаны къыркъ бола.
Къызланы кѣп сайлама, сайлай турсанг, сюйдюрюр.
Къызланы кѣп сайласанг, къысыр къаларсан.
Къызланы кѣп тангласанг, бойдакъ къаларсан.
Къызланы къыркъ гиши сюер – бир гиши алар.
Къызлар – гишини чырыны ташы.
Къызлар къуймур болалар.
Къызлар учун къыйналма къызы кѣплеге къыйын.
Къызлы уй къызылдан тоймас.
Къызлы уйде нюр бола.
Къызлы юрт – нюрлю юрт.
Къызны айыбы – анагъа, уланники – атагъа.
Къызны аривлюгю – юрегинде.
Къызны аривлюгю булан сув ичмессен.
Къызны аривлюгюне сувдан тоймассан.
Къызны аривю – къашдан.
Къызны артындан юрюсенг, къызарарсан.
Къызны бир аягъы – посагъада.
Къызны бир гѣзю – ашда, бир гѣзю – яшда.
Къызны гѣзю – алтында.
Къызны гѣзю къыл къыяр.
Къызны иши – гюлню иши.
Къызны кѣркю – наз, батырны кѣркю – гьюнер.
Къызны ким сюймес.
Къызны къыйыгъы уйде къалар.
Къызны къылыгъы кѣп болур.
Къызны къылыгъы къыркъ болур.
Къызны къылыгъы орамда билинир.
Къызны къыркъ гиши сюер – бир гиши алар.
Къызны къыркъ гиши сюер – бириси алар.
Къызны къыркъ гиши тилер – бирев алар.
Къызны малы – къыз оьзю.
Къызны назы кѣп болур.
Къызны намусу булан ойнасанг, бѣркюнгню ерден изле.
Къызны насиби – эрни девлети.
Къызны озгъаны – юртну азгъаны.
Къызны сюйгенине бер.
Къызны тамагъы къылдай.
Къызны таныма сюе бусанг, анасына бакъ (къара).
Къызны танымай, аривлюгюне къарама.
Къызны тѣшюн макътамас – ишин макътар.
Къызны тилер юз гиши – алып гетер бир гиши.
Къызны тою – къыйын, уланны тою – оюн.
Къызны уйде къылыгъы сакълай.
Къызны уйдеги къылыгъы тышында да болур.
Къызны уйретмеген гьѣкюнюр.

Къызыны уялчанлыгы уй болгунча.
 Къызыны уяты – анагъа, уланны уяты – атагъа.
 Къызыны эркеси дели болур – уланны эркеси бёрю болур.
 Къызыны эркеси дели болур.
 Къызыны эркеси тилли болур.
 Къызыны яхшысы – къуллугъундан.
 Къызыны яхшысы – къылыгъындан белгили.
 Къызыны яхшысы – къылыгъындан.
 Къызыны яхшысы – халкъдан белгили.
 Къызыны яхшысы – хасиятындан.
 Къызыны, анасына къарап, ал.
 Къызыяш къонакъдыр.
 Къызыяш папах ургъанда йыгъылмаса, эрге берме ярай.
 Къызыяшны къысматы – къыркъ ерде.
 Къызыяшны назы – яхшы, кёп сёзню азы – яхшы.
 Къызыяшны назы – яхшы.
 Къызы бар уйге къыркъ ат байланар.
 Къызы баргъа – гюзгю.
 Къызы барны абзарына къыркъ ат байланар.
 Къызы барны дарайы бар.
 Къызы барны къызы чакъы назы бар.
 Къызы барны назы бар.
 Къызы болур гишини – къызы булан иши бар, къызы болмас гишини – гиши булан не иши бар.
 Къызы магъа яраса, бёрю ашасын анасын.
 Къызы оьлмек – узун тамы бош къалмакъ.
 Къызыл алма хуртсуз болмас.
 Къызыл гийим къыркъны къаратар.
 Къызыл гийимни мал суюмес.
 Къызыл йымырткъадан къойнунг толтура // Къызыл йымырткъадан къойнунг толтургъандай.
 Къызыл йымырткъаны къабугъу ерге тюшмей, исив тюшмес. (*«Орусланы байрамы битмей туруп, исив тюшмес» демек бола*).
 Къызыл йымырткъаны къабугъу ерге тюшмес. (*Бырынгъы айтывлардан: байрамда къызылгъа боялгъан йымырткъаны къабугъун ерге ташламайгъан адатны гъакъында*).
 Къызыл къыркъны къаратар.
 Къызыл опуракъны мал суюмес.
 Къызыл оьгюзню авлиясы оьзю гелер хасапгъа.
 Къызым – уйде, къылыгы – тышда (тышгъариде).
 Къызым, сагъа айтаман, гелиним, сен тынгла.
 Къызым, сагъа айтаман, гелиним, сен эшит.
 Къызым, сен тынгла – гелиним, сен эшит.
 Къызыма айтаман – гелиним эшит.
 Къызын къыйнамагъан тизин къыйнар.
 Къызын тарбиялап билмеген тул этер – яшын тарбиялап билмеген къул этер.
 [*Бырынгъы айтыв*].

Къызын тьюмеген – тизин тьюер.
Къызын урмагъан – тизин урар.
Къызын уййретмеген гёкюнюр.
Къызына гёзюнг тюшсе, анасын таны башлап; бир бирин макътай буса, гет
экисин де ташлап.
Къызына гёзюнг тюшсе, башлап анасын таны.
Къызына жаны ачыгъан гелинин сакълар.
Къызына урмагъан тизине урар.
Къызынг берегенде, тьюбуне къарап бер.
Къызынг болса, эрге бер.
Къызынг кимни суюсе, гиевюнг шо болур.
Къызынг кимни суюсе, шогъар бер.
Къызынг хоншунгну уюнде къалмасын.
Къызынг эрши буса, къызыл опуракъ гийдир.
Къызынг яман буса, къырда къатылма.
Къызынгдан къутулмай, уланынгны уй этме // Къызынгдан къутулмай туруп,
уланынгны уйлендирме.
Къызынгны атив этме суюсенг, къызыл гийдир.
Къызынгны къылыгъын къызлардан сора.
Къызынгны оьрге бер.
Къызынгны тёрюнде олтургъандан эсе, яшынгны эшик артында олтур.
Къызынгны тёрюнден уланынгны эшик арты – яхшы.
Къызынгны хоншуларда ятдырма.
Къызынгны эрге берме суюсенг, къызыл гийдир.
Къызынгны яшама бере бусанг, башынгны борчгъа гийирмей бер.
Къыйгъан булан гертме терек чум бермес.
Къыймат геленткисине къарап берилмес.
Къыйматлысын къыдыр, ал: учуз затдан чыкъмас бал.
Къыйналгъан да – къул, къуру къалгъан да – къул.
Къыйналгъан къазны къара гюню артда къалар.
Къыйналма: къыйналсанг, юрекге къыйын.
Къыйналмагъан къуванмас.
Къыйналмагъан сыйланмас.
Къыйналмагъан тынчаймас, чачса, битер бав терек.
Къыйналмагъан тынчаймас.
Къыйналмай тапгъан ашдан, къыйналып тапгъан таш – яхшы.
Къыйналмай тапгъан рызкъы юрегин къувандырмас.
Къыйналмай, бал да ашаламас.
Къыйналмай, шайы тапмас.
Къыйналмай, яшав болмас.
Къыйналмайлы, иш битмес, иш битсе де, гюч битмес.
Къыйналмайлы, иш битмес.
Къыйналып ишлегенингни къуванып ашарсан.
Къыйналып табылгъан рызкъы багъалы болур.
Къыйналып табылгъан рызкъы берекетли болур.
Къыйшыкъ битген терекни тамурлар да тюз этмей.
Къыйшыкъ иш къыркъ йылдан да чыгъар.

Къыйшыкъны яшы-къарты болмай.
 Къыйыкъсытылгъан къырда къалар.
 Къыйын болмай, тынч болмас.
 Къыйын гёзге гёрюнмес.
 Къыйын гелсин къысгъа аякълы къызлагъа эренлени барын бирдей гёреген.
 Къыйын гелсин къысгъа аякълы къызлагъа, «малы бар», – деп, къызбайланы сюеген.
 Къыйын гөрмей, тынч гөрмес.
 Къыйын гёрсе, къачып тайгъан эр болмас.
 Къыйын гёрсенг, къыйналма: тынчлыкъны да табарсан.
 Къыйын заманда да къыйыкъ болма.
 Къыйын ишге усталыкъ да, амал да герек.
 Къыйын тёкген гъалал ашар.
 Къыйын тёкмеген ерден гъаёкъ излемес.
 Къыйын тёкмей, гъаёкъ гёзлеме.
 Къыйынгъа чыдагъан тынчны гөрмей къалмас.
 Къыйындан къачма.
 Къыйынлар гөрмей, эрлер тынчаймас.
 Къыйынлы гюн ана топуракъгъа арт бергенлер ят эллерде гюн гёрмес.
 Къыйынлы гюн гелгенде, хантав турма, эретур.
 Къыйынлы гюн къайгъы кёмек этмес.
 Къыйынлы гюн къоркъгъан эркек дюньяда инг эсгик адамдыр.
 Къыйынлыкъ гөрмей, енгиллик болмай.
 Къыйынлыкъ къыныма сыймасдай.
 Къыйынлыкъда якъламагъан сени явунгдур.
 Къыйынлыкъланы барындан – ёгъу яхшы.
 Къыйынлыкъны барындан ёгъу – яхшы.
 Къыйынлыкъны гөрмеген яхшылыкъны билмес.
 Къыйынлыкъны оёзю чайнамагъан ону татывун билмес.
 Къыйынлыкъны сынамагъан тынчлыкъны билмес.
 Къыйынлыны гюню – къарангы.
 Къыйынлыны къаргъышы етер – насиплини алгъышы етер.
 Къыйынлыны мадарын къадары озар.
 Къыйынны оёмюрю – къысгъа.
 Къыйынсыз адам болмас.
 Къыйыны – бизге, къыйматы – сизге // Къыйыны – бизде, къыйматы – сизде.
 Къыйынынгны къыйнашгъа айт.
 Къылны къыркъ къыя.
 Къылны узунлугъу хомузну узунлугъу булан оёлчене.
 Къылсыз къомуз кюйлемес – яманлагъа гёре сёйлемес.
 Къылчыкъсыз будай болмас.
 Къылыгъы бар адам ким булан да къыйышар.
 Къылыгъы ёкъ адам женнетге бармас.
 Къылыгъы ёкъну къытыгъы ёкъ – къытыгъы ёкъну къылыгъы ёкъ.
 Къылыгъы ёкъну къытыгъы ёкъ.
 Къылыгъы къысгъаны иши де – къысгъа.
 Къылыгъы яманны илыгъы да – яман.

Къылыгъын билмейген малгъа ювукъ болма.
 Къылыгъын билмейген малны янына барма.
 Къылыгъын таптагъан къылгъа сюрюнюр.
 Къылыгъын ташлагъан къылгъа сюрюнюр.
 Къылыгъын ташлагъан тапталгъан къылгъа сюрюнюр.
 Къылыгъын юрютюп болмакъ – яхшы хасият.
 Къылыгъындан къан тама.
 Къылый буса да, кыз болсун.
 Къылый гёзню май тюземес.
 Къылыкъ адамны адам этип, гъайванлардан айырагъан затдыр.
 Къылыкъ билген гишиге къыйматлыдыр бу дюнья – къылыкъ билмес гишиге къыйын болур бу дюнья.
 Къылыкъ билген гишиге къыйматлыдыр бу дюнья.
 Къылыкъ билир гишиге къаймакъ болур бу дюнья – къылыкъ билмес гишиге къыйын болур бу дюнья.
 Къылыкъ билир гишиге къаймакъ болур бу дюнья.
 Къылыкъ билмейгенге дюнья татывсуз болур.
 Къылыкъ билмес гишиге къыйыкъ болур бу дюнья.
 Къылыкъ билмес гишиге къыйын болур бу дюнья – къылыкъ билген гишиге къыйма болур бу дюнья.
 Къылыкъ билмес гишиге къыйын болур бу дюнья.
 Къылыкъ ёкъ ерде татывлукъ болмас – татывлукъ ёкъ ерде берекет болмас.
 Къылыкъ ёкъ ерде татывлукъ болмас.
 Къылыкъ къангъа къатыша.
 Къылыкъ къыркъавну къолгъа алар.
 Къылыкъ озар – яман азар.
 Къылыкъгъа уйрет яшынгны – акъчагъа уйретме.
 Къылыкъны гёзеллиги сёнмейген гюлдюр.
 Къылыкъны таптагъанлар къылгъа сюрюнюр.
 Къылыкъсыз – къылсыз къомуз // Къылыкъсыз адам – къылсыз къомуз йимик.
 Къылыкъсыз адам бир гюн – ювукъ, бир гюн – сувукъ.
 Къылыкъсыз гиши къыркъ гишини арасында да танылыр.
 Къылыкъсыз тёрге чыкъса, тёрюнг сени ер болур.
 Къылыкъсыз тёрге чыкъса, тёрюнгде къылыкъ къалмас.
 Къылыкъсызлыкъ озюнгню башгъалардан артыкъ гёрмекден башлана.
 Къылыкъсызны ачуву – бурнуну устыонде.
 Къылыкъсызны ачуву танавуну учунда.
 Къылыкъсызны иши – къавгъа.
 Къылын ташласа да, къылыгъын ташламас.
 Къылыч – сенде, баш – менде.
 Къылыч бирни оьлтюрюр, тил мингни оьлтюрюр.
 Къылыч булан гелген къылычдан оьлюр.
 Къылыч гётерген къылычдан оьлюр.
 Къылыч гётерген къылычдан оьтер.
 Къылыч итти, тек къынын гесмей.
 Къылыч къыйын этмегенни йыкъмас.
 Къылыч къынын гесмес.

Къылыч къынын ярмас.
 Къылыч сувургъунча, къайтарышын оила.
 Къылыч тутгъан къылычдан оьлюр.
 Къылыч урмас къалкъыгъа гъакъылдан пайсыз адам.
 Къылыч яра бителер – авуз яра бителмес.
 Къылыч яра бителер – тил ярасы бителмес.
 Къылыч яра сав болур – сююв яра сав болмас.
 Къылыч яра сав болур – тил ярасы сав болмас.
 Къылыч яра сав болур – юрек яра сав болмас.
 Къылыч, нечакъы итти буса да, къынын гесмес.
 Къылычынгдан къан тама.
 Къыналгъан къылыч къылны къыркъ къыяр.
 Къынгыр айтып, тюз тийдире.
 Къынгыр атып, тюз тийдире.
 Къынгыр бусанг, сынар къанатынг – тюз бусанг, чыгъар атынг.
 Къынгыр гишини юрюшю де къынгыр болур.
 Къынгыр иш – къыргъын иш.
 Къынгыр иш къыркъ йылдан да билинир.
 Къынгыр иш къыркъ йылдан сонг билине.
 Къынгыр ишни къыйыгъы къыркъ йылдан да билинир.
 Къынгыр къязыкыгъа – къынгыр токъмакъ.
 Къынгыр къылыч – къында яхшы.
 Къынгыр къылычны къыны да къынгыр.
 Къынгыр олтургъан бусанг да, тюз дуван эт.
 Къынгыр олтурсанг да, тюз сёйле.
 Къынгыр оьсген бутакълар да раслаша.
 Къынгыр оьсген терек тюз болмас.
 Къынгыр оьсюп къартайгъан терекни тюз этип болмай.
 Къынгыр таш чырда къыйышмас.
 Къынгыр терек тюз оьсмес.
 Къынгыр терекни гёленткиси де къынгыр болур.
 Къынгыр терекни салкъыны да къынгыр болур.
 Къынгыр уруп, тюз тийдире.
 Къынгырны гёленткиси де – къынгыр.
 Къынгырны иши де – къынгыр.
 Къынгырны иши де, гёлентгиси де – къынгыр.
 Къынгырны къабур тюз этер.
 Къында ятгъан хынжалны тот басар.
 Къында ятгъан хынжалны тот гемирир.
 Къыптыны орну-ожагы болмас.
 Къыр авлакъларда къоян къувалаймы эдинг? (*Хыйлы заман гёрюнмей тургъан адамны гёргенде айтыла.*)
 Къыр мишик гелип, уьй мишикни къувалагъан кюй // Къыр мишик гелип, уьй мишикни къувалагъан йимик.
 Къыралы бар къуралар, къыралы ёкъ ювалар⁷⁵. [*Гъайдакъ диалект*].

⁷⁵ Ювалар (гъайдакъ диалектде) – уялар.

Кыргъа къарагъанны гёзюн чокъумас.
 Кыргъый уясыз болмас.
 Кырда – кьомуз, уйде – донгуз.
 Кырда авзун япмай – жыйында сёз тапмай.
 Кырда айтгъан сёз – кыркъ гишини тилинде.
 Кырда боран болса, уйге гирерсен, уюнгде боран болса, къайда барарсан?
 Кырда онгмагъан уйде онгмас.
 Кырда оьлсе, гиев оьлсюн – уйде оьлсе, гелин оьлсюн.
 Кырда оьсген кылыкълы болур.
 Кырда ярыкъмы, къарангымы – сокъургъа башгъалыгъы ёкъ.
 Кырдагъы ашлыкъ – байлыкъ туююл, амбардагъы ашлыкъ – байлыкъ.
 Кырдагъы ашлыкъ туююл, амбардагъы – ашлыкъ.
 Кырдагъы кызыл аякъдан уйдеги яланаякъ – яхшы.
 Кырдагъы кызыл мачийден уйдеги яланаякъ – кьолай.
 Кырдагъы кызыл аякъдан уйдеги яланаякъ – кьолай.
 Кырдан кыргъын – яман.
 Кыркъ адам – бир якъгъа, кынгыр адам – бир якъгъа.
 Кыркъ адам да – бир, кынгыр адам да – бир.
 Кыркъ битди – пырт битди.
 Кыркъ гиши – бир ян, кынгыр гиши – бир ян.
 Кыркъ гиши – бир янгъа, кынгыр гиши – бир янгъа.
 Кыркъ гиши де – бир, кынгыр гиши де – бир.
 Кыркъ гюнден сонг эшек кылыгъына гёчер.
 Кыркъ йыл атгъа минмеген элли йылында айгъыргъа минмес.
 Кыркъ йыл буса да кызы болсун.
 Кыркъ йыл кыргъын болса да, ажжал етишген оьлюр.
 Кыркъ йыл янгур явса да, мармар ташдан сув оьтмес.
 Кыркъ керен дели десенг, гъар ким де дели болур.
 Кыркъ кызыбайдан бир къатын кёп де – кьолай.
 Кыркъда ат минмеген эллиде айгъыр минмес.
 Кыркъда буса да, кызы болсун.
 Кыркъны бири вали⁷⁶ болур.
 Кырны кьомузу – уйню донгузу.
 Кырны хомузу – уйню донгузу.
 Кырчын кызы безенгинче, той битер.
 Кырчын кызы безенгинче, той тозулур.
 Кырчын эчки таза сувну суймес.
 Кырыйында булагъы барны сувселпичи бош болур.
 Кырыйында булакъ бар буса, акъчалыгъы бош болур.
 Кырылгъанда кыркъгъа ерли бар. *(Тухумну кёплюгюне айтыла).*
 Кырым къараса, кыр къара; кыбла къараса, уй къара.
 Кырым эгев.
 Кысас ерде ятмас.
 Кысасдан кысас болмас, гертиден буса.
 Кысгъа базыкъ къандыра – узун назик яндыра.

⁷⁶**Вали** – яхшы, гьалал, гъар затдан таза адам деген маънада

Къысгъа дуаны хатасы аз болур.
 Къысгъа язмакъ – къыркъ чайнамакъ, бир ютмакъ.
 Къысгъа язмакъ – къыркъ чайнамакъ, бир ютмакъ, узун язмакъ – ютуп турмакъ, чайнамай.
 Къысгъалыкъда – усталыкъ.
 Къысмаат бир башынг сыйпар, бир жанынгны ачытыр.
 Къысмаат къысгъан сайын адам къата, чыныгъа.
 Къысмаат сагъа къыйышмаса, сен къысмаатгъа къыйыш.
 Къысмаатны къысмачлары адамны бир сёйлете, бир йылата, бир де кюлете.
 Къысыр къалса да, гюллей – къатын алса да, гюллей.
 Къысыр къатын – къыз йимик, къарын яву – буз йимик.
 Къысыр къатын – къыз йимик, ятыву – донгуз йимик.
 Къысыр къатын – къыз йимик.
 Къысыр сыйыр кёп мангырар.
 Къысыр тавукъ кёп къакъыллай.
 Къысыр тавукъ кёп къакъыллар.
 Къытыгъы ёкъну къылыгъы ёкъ.
 Къытынгыши уйню чырагъыдыр.
 Къычыв эчки бютюн сиривни бузар.
 Къычыву гетер – къылыгъы гетмес.
 Къычымайгъан ерингни хашыма.
 Къычырыкъ адамланы культурасы аз бола.
 Къычырыкъ булан дюньяны тюз эте буса, Совет Гьукумат эшеклени жыяр эди.
 Къычырыкъ булан оърлюк ала буса, эшек пача болур эди // Къычырыкъ булан оърлюк ала эди буса, эшек пача болур эди.
 Къычытгъан ерден къол таймас.
 Къычытмагъан ерин хашымас // Къычытмагъан ерни хашымай.
 Къыш – чепкенли, яз – тонлу.
 Къыш азыгъынгны яй жый.
 Къыш болсун - къарлы болсун.
 Къыш болмаса, яз болмас.
 Къыш болмаса, яз болмас – къар болмаса, бар болмас.
 Къыш болсун – къарлы болсун.
 Къыш борансыз болмас – къыз орунсуз болмас.
 Къыш борансыз болмас.
 Къыш гиерин яз гийсе, ярлы къайдан бай болсун?
 Къыш гийгенин яз гийсе, ярлы къайдан бай болур?
 Къыш гюню – къарыш булан тенг.
 Къыш дегенинг – къылыч йимик.
 Къыш кулегин⁷⁷ къар гелтирир. [*Гъайдакъ диалект*].
 Къыш къарлы буса, яз явунлу болур.
 Къыш къарлы буса, яй барлы болур.
 Къыш къышлыгъын этер.
 Къыш къышлыгъын этмей къоймас.
 Къыш къышлыгъын этмей, яз гелмес.

⁷⁷Кулек – ел.

Къыш къышлыгъын этмесе, яз язлыгъын этмес // Къыш къышлыгъын этсе, яз язлыгъын этер.

Къыш къышлыгъын этсе, яхшы.

Къыш умутунг яйда толур.

Къыш уйретер – яй ишлетер.

Къыш чилледе къув сакъла – яй туршуда сув сакъла.

Къыш чилледе къув сакъла – яй чилледе сув сакъла.

Къыш чилледе къув сакъла.

Къыш чилледе сувукъ – яхшы, яй чилледе сув – яхшы.

«Къыш» десе, къысыла – «яз» десе, языла.

Къышгъа гирсенг, яйны ойла, яйгъа чыкъсанг, къышны ойла.

Къышгъы гюн – къоянны къуйругъу чакъы.

Къышгъы къар – гюзге экмек.

Къышда – мююз, язда – кийиз. [*Терик диалект*].

Къышда – юргъан⁷⁸, яйда – айран. [*Гъайдакъ диалект*].

Къышда – язны, язда къышны унутма.

Къышда айран, яйда юргъан юрюлмес. [*Гъайдакъ диалект*].

Къышда арба ишле – яйда чана ишле.

Къышда арбангны гъазирле – язда чанангны гъазирле // Къышда – арбангны, яйда чанангны гъазирле.

Къышда къалия суюсенг, гюзде согъумгъа мал сой.

Къышда къар кюремеген язда инныр кюремес.

Къышда къар тилесенг де – бермес.

Къышда къушлар агъачлыкъны ягъасына къонса, гюн сувукъ болур.

Къышда къушлар терекни башына къонса, гюн йылы болур.

Къышда къушлар терекни башына къонса, гюн йылы болур – агъачлыкъны ягъасына къонса, гюн сувукъ болур.

Къышда къызыл аякъ – язда яланаякъ.

Къышда тилеп, къар да алмассан.

Къышдагъы къар гюзге экмек.

Къышдан къоркъма: арты булан яз гелер.

Къышдан къоркъма: арты булан яз гелер – гюзден къоркъма: арты булан къыш гелер.

Къышдан яз – алдын, къашдан гёз – алдын.

Къышдан яз – алдын.

Къышдан язда къоркъма – гюзде къоркъ.

Къышны алды йымышакъ буса, арты къатты болур.

Къышны бир гюню де къышдыр.

Къышны боранындан тилни сёзю – сувукъ.

Къышны гёзю – къырав.

Къышны гийимин язда жый.

Къышны гюню – къыркъ тюрю, къыркъысы да – къылыкъсыз.

Къышны гюню – къыркъ тюрю.

Къышны гюню де, къоянны къуйругъу да – тенг.

Къышны гюнюнде къар тилесенг де, бермес.

⁷⁸Юргъан – ювургъан.

Къышны тарыгъы къыркъ тюрлю болур.
Къышны яздан къаршылар.
Къышы – къарлы, язы – барлы.
Къышы къарлы буса, яйы барлы болур.
Къышында къырда болсанг, язбашында уйде бол.

Л

Лайыкълы буса, кѐмексиз къалмас.
Лакъыр да гертини гелечисидир.
Лачин алашагъа къонмас.
Ленинсиз элге эм ёкъ, партиясыз – гюн ёкъ.
Ломлар бузуп болмайгъан киритни ача ачгъыч.
Ломлар бузуп болмайгъан киритни ачар ачгъыч.
Лопа-лопа къар явса, кюреме кюрек герек; гъар заманда бир йимик эргиши юрек герек.

М

Март – сувлу, апрель – отлу.
«Ма» дегенде алмагъан, «бер» дегенде табылмас // «Ма» дегенде алмасанг, «бер» дегенде тапмассан.
«Ма» дегенни билмесенг, «бер» дегенни билмессен.
«Ма» дейген – досу, «бер» дейген – душманы.
Мавуллайгъан мишик чычкъан тутмас.
«Магъа» дегенде молла да гечинди.
«Магъа» десенг, не исси тюгюл, не сувукъ тюгюл.
Магъа минсе, сени унута – менден тюшсе, мени унута.
«Магъа» деген бай болмас.
«Магъ» берме – мангалай бер.
«Магъ» десе, гъайван да къарай.
«Магъ» десе, гъайван да къарай – халкъ къараса, айыпмы?
Мадар болса, къадар болур.
Мадар къарын тойдурур.
Мадарсыз бѐрю аякъларын чайнар.
Мадарсыз янгыз малын сояр.
Мажар⁷⁹ арбаны дѐгерчиги йимик.
Мажар оьгюзню мююзю йимик, мажар арбаны дѐгерчиги йимик.
Мажар оьгюзню мююзю йимик.
Мазаллы бирни тизер – гъакъыллы юзню тизер.
Май (яв) тутгъан къашыкъ ялар.
Майданлагъа янгыз терек битмесин, битсе де бир, иелмесин, сынмасын.
Майлы къолларынгны башынга сюрт // Майлы къолунгну башынга сюрт.
Маймун да ойнай бергенге.
Маймунну сюйсенг, «марал» дерсен.
Майсан эки явса, байсан – уьч явса, урусбайсан.
Майсанда бир явса – байсан, эки явса – гъогъойсан, уьч явса – урусбайсан.
Майсыз къашыкъ авуз йырта.
Майсыз къуймакъ тавагъа ябушур.

⁷⁹Мажар – венгр.

Макансыз адам – тавушсуз бюлбюл.
Макансызгъа ватан ёкъ.
Маккагъа баргъан булан туюден гъажи болмай – туюсю акъ болгъан булан
кежиден мамукъ болмай.
Маккагъа баргъан булан туюден гъажи болмас.
Маккадан гелген менмен – хабар айтагъан сенсен.
Мактап – геме, илму – денгиз.
Макътав – халкъдан.
Макътав юхлатар – танкъыт уятар.
Макътавлукъ яшда туююл – башда.
Макътагъанынг сёкме – сёкгенинг макътама.
Макъталагъан малны багъанасы бар.
Макъталгъан инек челегин тегер.
Макъталгъан кыыз тойда йыгъылгъан.
Макъталгъан малны дынкъы бар.
Макътангъан адам ишни бажармас.
Макътангъан кыыз тойда йыгъылыр.
Макътангъан кыыз тойда юхлар.
Макътангъанны аты озмас.
Макътанма хораз: гюнеринг – аз.
Макътанма, къаз: гюнеринг – аз.
Макътанма: сени булан гъавда мен де бар эдим.
Макътанмакъ – къартлыкъгъа хас хасият.
Макътанчы эр – къанатсыз къуш.
Макътанчыкъ – эринчекге оюнчакъ.
Макътанчыкъ адам ишни бажармас.
Макътанчыкъ аювдан къоркъмагъан – чычкъандан жаны гетген.
Макътанчыкъ дос тутма, дос тутсанг да, иш тутма.
Макътанчыкъ дос тутма.
Макътанчыкъ кёп сёйлер.
Макътанчыкъ кыыз тойда халкъны кюлетген.
Макътанчыкъ оъзю этип билмес, тек гиши этгенин де сыймес.
Макътанчыкъ эр – къанатсыз къуш.
Макътанчыкъ, тютюшюп битген сонг, батыр болур.
Макътанчыкълыкъ сенден къалгъан.
Макътанчыкъны арты – ачыкъ, авзуна – къуру къашыкъ.
Макътанчыкъны арты – ачыкъ.
Макътанчыкъны башы – ачыкъ.
Макътанчыкъны бир ери тешик.
Макътанчыкъны гётю – ачыкъ.
Макътанчыкъны дос тутма – дос тутсанг да, иш тутма.
Макътанчыкъны дос тутма.
Макътанчыкъны къолундан гелмесе де – тилинден геле.
Макътаныв – кукайлыкъдан чыгъагъан аврув – хантав болма; югъажакъ.
Макътаныв – кукайлыкъдан чыгъагъан аврув.
Макътасанг, чомартны макъта.
Макюр этгенге мал – кёп.

Макюрден йымырткъа алсанг, ичинде сариси болмас.
 Мал – ашагъан ерине, эр тувгъан элине къайтар.
 Мал – бакъгъанныки, ер – екгенники.
 Мал – бакъгъанныки, ер – сюргенники.
 Мал – барлыдан, къыз – ярлыдан.
 Мал – бир гюнлюк, билим – оъмюрлюк.
 Мал – гёбюк, билим – хазна.
 Мал – тойгъан ерин, эр тувгъан ерин унутмас.
 Мал – тойгъан ерин, эргиши тувгъан ерин унутмас.
 Мал – тойгъан ерине, адам – тувгъан ерине.
 Мал – тургъан ерин, эр тувгъан элин унутмас.
 Мал алсанг, барлыдан ал – къыз алсанг, ярлыдан ал.
 Мал алсанг, барлыдан ал.
 Мал ашавдан тоймас – жан яшавдан тоймас.
 Мал багъасы акъчадыр – сакъланар ер – бокъчадыр.
 Мал бакъгъанны бармагъындан май тамар.
 Мал бакъгъанны малына бакъ, бакъмагъанны – гъалына.
 Мал башы – тавукъ.
 Мал бермей, ювукъ болмас.
 Мал бир гюнлюк – гюнёр оъмюрлюк.
 Мал болмай, ювукъ болмас.
 Мал болмаса, ювукъ ёкъ – ел болмаса, сувукъ ёкъ.
 Мал болмаса, ювукъ ёкъ.
 Мал болса, ювукъ кёп болур.
 Мал гёрмеген мал гёрсе, къувалай туруп, оьлтюрюр.
 Мал да къайтар орнуна.
 Мал да, къан да къарт болмас.
 Мал деген зат къолну кири йимикдир.
 Мал дегенинг сувну уьстюндеги гёбюкге ошай: гъали бар, гъали ёкъ // Мал сувну уьстюндеги гёбюкге ошай: гъали бар – бираздан ёкъ.
 Мал дегенинг сувну уьстюндеги гёбюкдюр.
 Мал есине – душман, илму буса – дос.
 Мал есине ошар.
 Мал излеген мал табар.
 Мал оьлсе, сюек къалар – адам оьлсе, иши къалар.
 Мал сакъласанг, авзунг-бурнунг май болур.
 Мал сакъласанг, тон бола – будай чачсанг, ун бола.
 Мал семирсе, май болур – ер семирсе, бав болур.
 Мал семирсе, май болур.
 Мал тойгъан ерин излер.
 Мал урлагъан – бир гюнагълы, малы тас – минг гюнагълы.
 Мал урлагъан къутула – тавукъ урлагъан тутула.
 Мал учун адам харлы болмас.
 Мал учун ялчы турмакъ – адилсиз ярлыны иши.
 «Мал» дей туруп баш гетген, мурадына ким етген?
 Малай оьлдю – мал къалды, юван оьлдю – юрт къалды.
 Малай оьлдю – мал къалды.

Малгъа бакъсанг, токъ болур – бакъмай къойсанг, ёкъ болур.
 Малгъа къазылгъан къую маънасыз толур.
 Малгъа намус сатагъан къызлар сюер къызбайны.
 Малдан тоймагъан топуракъ тюпде тояр. *(Бу яшавда малдан тоймагъан адам оьлген сонг тояр, – деген маънада)*
 Маллы болгъунча, билимли бол.
 Маллыны малы гюер – малсызны жаны гюер.
 Малны гиреген къапусу тар, чыгъагъаны – генг.
 Малны гъагъын бакъгъан билир. *[Гъайдакъ диалект]*.
 Малны гъалын бакъгъан билир – отну гъалын якъгъан билир.
 Малны гъалын бакъгъан билир.
 Малны маллыгъын малчыдан сора.
 Малны маллыгъын орушчугъа⁸⁰ сора. *[Гъайдакъ диалект]*.
 Малны маллыгъын сиривчюге сора.
 Малны сатма тынч – сакълама къыйын.
 Малны семиртип сояр.
 Малны токълугъу – къаравгъа гёре.
 Малны токълугъу – орушдан. *[Гъайдакъ диалект]*.
 Малны токълугъу – орушунга гёре. *[Гъайдакъ диалект]*.
 Малсызгъа мал тувду – маллыгъа Аллагъ урду.
 Малсызланы солу кёпдюр онгундан.
 Малсызлыкъ ярлылыкъ тюгюл, гъакъылсызлыкъ – ярлылыкъ.
 Малчы май ашар – балчы бал ашар.
 Малчы мал къарар – балчы бал къарар // Малчыгъа – мал, балчыгъа – бал.
 «Малы бар» деп ямангъа яхшы деме.
 Малы барны назы бар.
 Малы барны сыйы бар – малы ёкъну сыйы ёкъ.
 Малы барны сыйы бар.
 Малы болгъан эт табар – эти болгъан бет табар // Малы барны эти болур – эти барны бети болур.
 Малы буса, ким де алар уллу сый.
 Малы ёкъ бёрюден къоркъмас.
 Малы ёкъ гишини халкъны арасында абуру-сыйы болмай.
 «Малы ёкъ» деп эрден къалма // «Малы ёкъ» деп эрсиз къалма.
 Малы ёкъну гюню ёкъ – гюню ёкъну нюрю ёкъ.
 Малы ёкъну гюню ёкъ.
 Малы ёкъну гюнюдюр. *(Дёргелини къазакълар ялатгъанда айтылгъан дей)*.
 Малы ёкъну къайгысы ёкъ.
 Малы ёкъну сыйы ёкъ.
 Малы кёпню къайгысы – кёп.
 Малы кёпню ювугъу – кёп.
 Малы тас ата-анасыны къойнундан излер.
 Малы тас этген тюгюл, ягъын тас этген – ярлы.
 Малынг аз буса да, билиминг кёп болсун.
 Малынг болмасын – билиминг болсун.

⁸⁰Орушчу – туварчы.

Малаынг мал болгъунча, базарынг базар болсун.
 Малаынг мал болмасын, базарынг базар болсун. (*Алыш-беришчилени сёзю*).
 Малаынгны багъасын билмей туруп, базаргъа чыгъарма.
 Малаынгны сатсанг да, бетингны сатма.
 Мамайны асгери гетгенде йимик // Мамайны асгери гетгендей.
 Мамукъ булан соя.
 Мамукъ зарал этген, къар гёрсе де, къартыллар.
 Мамукъ сатагъан гиши акъ итни гёрюп ярамас.
 Мамукъ ялламай, гюе.
 Мамукъдан зарал гёрген къар гёргенде къоркъар.
 Манавун айтгъанда анавун англай.
 Манатны хадирын билмеген кепекге тиймес.
 Мангалай теринг булан табылгъан мал – гьалал.
 Мангалай терлемей, мал болмас.
 Мангалайы тар болса, къылыгъы да тар болур.
 Мангалайы терлемегенни къазаны къайнамай.
 Мангалайымда болса, гёрюрмен – аямда болса, яларман.
 Мангалайын терлетмеген малдан мал болмас.
 Мангалайын терлетмей жыйылгъан малдан мал болмас.
 Мангушлукъ – миллетни ёкълар.
 Мангушну авазы аз болур.
 Марагъанны къарагъан озар.
 Маралны баласы агъачлыкъда оьсер.
 Маралны баласы агъачлыкъны ичинде оьсер.
 Маралны макамы агъачлыкъда болур.
 Маркъалы маркъа⁸¹ болмас, олжасы маркъа болмаса.
 Март ай – дерт ай.
 Март⁸² басып къалгъай эди.
 Март гелди – дерт гелди.
 Март гелди – шатлыкъ гелди.
 Март гетмейли, дерт гетмес.
 Март сувлу – апрель отлу // Март сувлу буса, апрель отлу болур.
 Март чыкъды – дерт чыкъды.
 Март чыкъмайлы, дерт чыкъмас.
 Мартда бакъа сувгъа сув къошмасын.
 Мартда явмасын – апрелде тынмасын.
 Масалдан пайдаланмагъан масхарасыз эшекдир.
 Маслагъат – бизден, эдеплик – сизден.
 Маслагъатны алмайгъан адам — тешик хадира.
 Маслагъатны игитден сора.
 Масхара – гёнгюлню ачгъычы.
 Масхара – гертини гелечиси.
 Масхара айтгъанны гертиге алма.
 Масхара айтсанг да, ойлап айт.

⁸¹**Маркъа** – кир, майлы.

⁸²**Март** – къаражибин.

Масхара озар – оюнну бузар.
 Масхарагъа айта бусанг да, ойлап айт.
 Масхараны арты герти болмаса да, нечик де яртысы чы болур.
 Масхараны арты герти болур.
 Масхараны бары да герти болмаса да, яртысы чы герти болур.
 Масхараны гъар-ким де билмес: адамгъа гёре сёйле.
 Масхарачы адамларсыз юрт болмас.
 Маша бар тура, къолунгну биширме.
 Маша булан тутсанг, къолунг бишмес.
 Маша буса, къол бишмес.
 Маша узун буса, къол гюймес.
 Маъналы сёз – малдан артыкъ.
 Маънасыз кюлеме – эдепсиз юрюме.
 Маънасыз кюлемес.
 Маънасыз кюлкю эдепсизлики башы.
 Маънасын билмей, иш башлама.
 Маялыкъны инче учу – гётенни базыкъ башы.
 Маясыз ювурт тутмас.
 Мегътерчи⁸³ болсанг, бийик тутарсан абурунг.
 Межитни минмарасы нечакъы бийик буса да, эртен чыгъып гелеген гюнню токътатмас.
 Межитни оърю-тёбени болмас // Межитни оърю-эниши болмас.
 Межитни тёрю-тюбю болмас. [*Терик диалект*].
 Мекенли затгъа мин чыкъмас.
 Мекенли малгъа мин чыкъмас.
 Мелтеси ёкъ чыракъ янмас.
 Мен баш урмагъан ер де къалмады.
 Мен болмагъан учун дюнья бузулмажакъ.
 Мен гёргенни душманым да гёрмесин.
 Мен гетгендей, аврувунг да гетсин.
 Мен не сёйлеймен – сен не сёйлейсен.
 Мен не сёйлеймен, домбрам не чала?
 Мен оьлгенде чали башда къара къаргъа да къычырмасын.
 Мен сагъа ёкъман – сен магъа ёкъсан.
 Мен сени булан сабангъа чыкъмас эдим.
 Мен харс ургъан булан той болмас.
 Мен эгизин айтаман, сиз англар деп сегизин.
 Мен этгенни этме – мен айтгъанны эт.
 «Мен яманман» деп бирев де айтмай.
 «Мен, мен» дегенни иши онг болмас.
 «Мен, мен» ябушувну ювугъудур.
 Менден баш – сенден хынжал. (Бырынгъы айтив: *эгер мен айтагъан тюз болмаса, башымны гесме къояман, деген маънада*).
 Менден башгъа неме де ёкъ, сувну устьюнде геме де ёкъ.
 Менден гёрмеген заралны Аллагъдан гёргюр.

⁸³Мегътерчи – темирчи.

Менден гетсин, есисине етмесин. (*Сатывчуну сёзю*).
 Менден къайры – неме де, сувну уьстюнде – геме де.
 Менден къайры неме де ёкъ, денгиз уьстде геме де ёкъ.
 Менден сагъа ёкъ, сенден магъа ёкъ.
 Менден яхшылар да оьлген.
 Мени ашама – шуну аша. (*Кикимав къычыргъанда адамлар, аш атып, айта болгъан*).
 Мени бёркюмню тьобюнде менден онглу ёкъ.
 Мени гёрмейгенни гёзю чыкъсын.
 Мени дёрт гёзюм бар.
 Мени тилим – мени душманым.
 Мени ууюмде мен – эркин, сени уьюнгде сен – эркин.
 Менликни минбарасы уьч гюндюр.
 «Мен-мен» дейген игитни яв гелгенде гёрербиз // «Мен-мен» дейген игитни яв гелгенде гёр.
 «Мен-мен» дейгенлени иши оьр болмас.
 Мидирни сёзю – минчакъ.
 Мийиси барны сыйы да бар.
 Мийисинде къазан къайната.
 Миллет аздыргъан улан тувмай къалсын анадан.
 Миллет бирлеше, къырал болур.
 Миллет миллетине базар.
 Миллет онгар, кьоччакълары кёп болса.
 Миллет ятса, кийиз – турса, мююз.
 Миллетин суюмеген ата-анасын да суюмес.
 Миллетингни аминлигин сакъла.
 Миллетингни менлигин якъла.
 Миллетингни озьденлигин якъла.
 Миллетине намарт болгъан атасын сатар.
 Миллетни аслу белгиси тилдир.
 Миллетни гъайын этмеген – дюньяны гъайын да этмес.
 Миллион акъчасы бар – бай тьогюл, эдепли бир баласы бар – бай.
 Минг адам салгъан кёпюрню бир адам бузар.
 Минг балтагъа – бир къайракъ.
 Минг башчы – бир ишчи.
 Минг гишиге – бир башчы, он гишиге – бир ашчы.
 Минг гъайваны бар оьлген – минг кьурдашы бар къалгъан.
 Минг дос – аз, бир душман – кёп.
 Минг ишчиге – бир башчы // Минг ишчи – бир башчы.
 Минг керен бурлукъгъунча, бир керен къара.
 Минг керен сюрюнген бир гюн йыгъылыр.
 Минг керен эшитгенден бир керен гёрген – яхшы.
 Минг кьулакълы эл билмей къаламы?
 Минг манатынг болгъунча, бир юугъунг болсун.
 Минг сёзден бир гъакъ сёз – яхшы.
 Минг сёзден бир иш – яхшы.
 Минг сёзден гъакъ сёз – яхшы, яшама ватан – яхшы.

Минг чычкѡан уѣге ташый – бир чычкѡан кѡыргѡа ташый.
 Минг эшит – бир сѣйле // Минг керен эшит – бир керен сѣйле.
 Минг эшитген бир гѣргенге тиймес.
 Минг явдан бир душман – яман.
 Минг яхшылыкѡны бир яхшылыкѡ кѡаплай.
 Мингден бир тулпар чыгѡар амалы ѣкѡ сюрюнке.
 Мингсиз гиши ѣлукѡмас.
 Минилмеген ат арымас.
 Минмара нечакѡы узун буса да, молла билгенин охур.
 Минмарагѡа минме – миннерге мин.
 Минутлукѡ хата оѡмюр бузар.
 Минутну ѣйберсенг, сагѡатны тас этерсен.
 Мичари булан кѡара чай, истемесенг, ари тай.
 Мичари кюлегенде кюлегир.
 Мичари сѣйлегенде сѣйлегир.
 Мичариден кѡач ари.
 Мичаринг таза буса, ѣлда олтуруп ашарсан.
 Мишик баласын ашама сѡйгенде кюлге бояр (булгѡар).
 Мишик баласын ашама сѡйгенде: «Чычкѡангѡа ошай», – дер.
 Мишик баласын ашама сѡйсе, чычкѡангѡа ашатар.
 Мишик баласын ашар.
 Мишик болмагѡан ерде чычкѡанлар гѡавгѡа чыгѡар.
 Мишик гѡажгѡа баргѡан кюй.
 Мишик де адамгѡа ѣлдашдыр.
 Мишик ѣкѡ ерде чычкѡан баш гѣтерер.
 Мишик ѣкѡ ерде чычкѡан кѡутурур.
 Мишик оѡлсе, чычкѡангѡа – байрам.
 Мишик сакѡламагѡан чычкѡан сакѡлар.
 Мишик сакѡлыкѡ этмесе, чычкѡан да берер зарал.
 Мишик тюшонде чычкѡан гѣрюр.
 Мишик чычкѡангѡа арслан гѣрюнюр.
 Мишик чычкѡанлар булан кѡурдаш болса, ичкерѡй бош болур.
 Мишик чычкѡанны уясына гирип болмас.
 Мишикге мѡюз битгенде, бакѡалар кѣкге учгѡанда...
 Мишикге оѡн – чычкѡангѡа оѡлум.
 Мишикге эки кѡанат берилген буса, болмас эди дѡнѡяда кѡаргѡагѡа яшама ер.
 Мишикге эт тюшмегенде: «Бугѡн мен оразаман», – дей болгѡан.
 Мишиклер чычкѡанлар булан дос болса, беженде ашлыкѡ кѡалмас //
 Мишиклер чычкѡанлар булан дос болса, беженде бир зат да кѡалмас.
 Мишикни кѣп ѣртагѡан ери – алачыкѡ.
 Мишикни кѣп ѣртгѡан ери – кѡувукѡ алачыкѡ.
 Мишикни кѡанатлары бар буса, кѣкде учагѡан бары да кѡушланы тутар эди.
 Мишикни кѡанаты болса, кѣкде кѡушну кѡоймас эди.
 Мишикни оѡну – чычкѡанны оѡлюмѡ.
 Мишикни тюйсенг, чычкѡан сѡюнюр.
 Мишикни югѡрюшѡ алачыкѡгѡа етише.
 Миялы ер – гѡуялы ер, кѡамушлу ер – гѡмѡушлѡ ер. (*Сабанчыны сѣзѡ*).

Мол тюшюм алма суюсенг, шо гюзюнде ургъа сюр.
 Молла айтгъанны эт, этгенин этме.
 Молла акъчаны дос тутмай, къолуна бергенде бош тутмай.
 Молла ашны гёрсе, Къуранын унутур.
 Молла бардан къайры олюп къалайыкъ.
 Молла берерден бек сакъ.
 Молла бермес – береген ерден къалмас.
 Молла билгенин охур – къаргъа гёргенин чокъур.
 Молла билгенин охур – тавукъ гёргенин чокъур.
 Молла билгенин охур.
 Молла гьалваны гёрсе, Къуранны унутур.
 Молла макътагъанча, йырав макътагъан – къолай.
 Молла молланы суюмес.
 Молла оъзюне ёл табар.
 Молла олюден къоркъмас.
 Молла хорлама къараса, кимге арзгъа барарсан?
 Моллагъа баргъанча, бойдакъ яшагъан – къолай.
 Моллагъа гъакъыл уйретген – тамакъ.
 Моллагъа къол-алыш этдинг буса, юзюгюнгню терге: къашы бармы экен.
 Моллагъа мазар герек – савдюгерге базар герек.
 Моллаланы яманы – гъакимлер булан, гъакимлени яманы – моллалар булан.
 Молланы авзу «бер»-ге ачылгъан.
 Молланы айтгъанны эт – этгенин этме.
 Молланы алдында тилингни жый – устаны алдында къолунгну жый.
 Молланы гьилласы мол буса, къадиники – къадавлу.
 Молланы къызы да мингсиз тюгюл.
 Молланы оъзюне къарама – сёзюне къара.
 Молланы сакъалы – узун, гъакъылы – къысгъа.
 Молланы уюнде аш болмас – олюню гёзюнде яш болмас.
 Молланы уюнде аш болмас.
 Молланы шагъаты – имам.
 Молланы этгенине къарама – айтгъанына къара.
 Молланы юзюне бакъма – сёйлейген кююне бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Молласына гёре межити.
 Муна болду маркача, къайда бизин тапанча.
 Мунгу булан йыласа, сокъур гёзден яш чыгъар.
 Мунда къакъыллай – онда къозлай, онда къакъыллай – мунда къозлай.
 Муну беш керен сёйлете, беш шагъарны бузар.
 Муну да бир хайыры бардыр.
 Мурады – уллу, оъзю де – уллу.
 Мурады битмей – болжалы бите.
 Мурадынг нечик буса, адамлыгъынг да шолай.
 Мурат – къая башда, ажжал – инбашда.
 Мурат барда яшав бар.
 Муратдан мурат тува.
 Муратларыбыз – тавбашда, ажжалыбыз – инбашда.
 Муратсыз гиши – къанатсыз къуш.

Муслимандан тувгъан булан боламы, юрютмесе иман-ислам ёлларын?
 Муштарлы булан сатыв эт.
 Муштарлыны гёзю – сокъур.
 Мыйыгъы мишикни де бар.
 Мыйыгъын балта гесмей.
 Мыйыгъындан алып сакъалына сала.
 Мычгышшаны молласына да инам ёкъ: артынга салма, алдынга юрют. [*Терик диалект*].
 Мюлк – адамны кыйыны.
 Мюлк – кьолну кири.
 Мюлк де, мал да ата-анадан къалагъан варисликдир.
 Мюлк тас болса, табылыр – намус тас болса, табылмас.
 Мююз – сюзме, бут – тепме яратылгъан.
 Мююз салдыраман деп, эшек кьулагъын алдыргъан.
 Мююзлер чыкмагъан булан дава кьарт болмаймы?
 Мююзлер чыкмаса да, дава кьарт бола.
 Мююзю бар туруп, кьуйругъундан тутма.

Н

Навруз байрам – язбашда.
 Нагъ алгъан тутулду – айран ичген кьутулду.
 Нагъ да сув бола, тилеме барсанг.
 Нагъ да сют бола, тилеме барсанг.
 Нажжасны налат енгер.
 Назлы назлангъанча, назсыз ашап тояр.
 Найсан эки явса – байсан, уьч явса – урусбайсан.
 Найсан эки явса, байсан.
 Найсан⁸⁴ эки явса, байсан; уьч явса, урусбайсан.
 Найсан, бир тамса да, байсан; эки явса, урусбайсан; кёп явса чы, гьогъайсан.
 Накъыра-зурнай сокъ – эшитмес.
 Накъыра-зурнай сокъсанг да, пайда ёкъ.
 Налат баш ярмас – тюкюрюк гёз чыгъармас.
 Налат берген терек де кьурур.
 Налат суймей бусанг, намусунг болсун.
 Налатдан – отну, хорлукъдан оьлюмню кьолай гёремен.
 Наллангъан ат да сюрюне.
 Наллангъан ат да тайгъалай // Наллангъан ат да тая.
 Налчы нал гесмей – акъча гесе.
 Налчыны кёмекчиси болма.
 Намаз жувунгъан сувун ташлагъан гишиге – кёп уллу зувап.
 Намазгъа – азан, сёзге къазан ярашар.
 Намазгъа азан ярашар – сёзге къазан ярашар.
 Намазынг ёкъ буса, авзунга да алма.
 Намарт – намартлыгъын, ит итлигин этмей кьоймас.
 Намарт адам сырынг ачар.
 Намарт болуп кёрге гиргинче, чомарт болуп оьлген яхшы.

⁸⁴ **Найсан** – язбашгъы янгур.

Намарт болуп минг оьлгюнче, бир оьлген – кьолай.
 Намарт гиши кьоркьач болур.
 Намарт намартлыгъын этмей кьоймас.
 Намарт насибине тебер.
 Намарт токътагъан ерни кьазып ташла балчыгъын.
 Намарт токътагъан ерни кьазып ташла балчыгъын: яллат чёп-чёпюрелер
 яшырмасын кьылчыгъын.
 Намарт эрлер бир онгса да, бир онгмас.
 Намарт, тилин берип, юрегин ачмас // Намарт тилин берер, юрегин ачмас.
 Намартгъа арекден къара.
 Намартгъа налат – ошавлу.
 Намартгъа налатдан башгъа савгъат ёкъ.
 Намартгъа налатдан яхшы савгъат болмас.
 Намартгъа ялынгъынча, чомартгъа ялын.
 Намартгъа ялынма – чомартгъа ялын.
 Намартгъа ялынма.
 Намартда намус болмас.
 Намартдан душман – яхшы.
 Намартдан кёмек тилеме.
 Намартлагъа инансанг, елге таянгъандай болур.
 Намартланы сёзюн герти алма.
 Намартлыкъ – кьурдашыны сырын чечмек башгъагъа.
 Намартлыкъ этмес учун жанынгны бер.
 Намартны иши – намарт, чомартныки – чомарт.
 Намартны иши – намарт.
 Намартны кёпюрюнден оьтгюнче, оьзенде батгъан – яхшы.
 Намартны кьатыны болгъунча, ярахсызны есири болайым.
 Намартны пилавундан ярахсызны шорпасы – яхшы.
 Намартны чырагъы янмас.
 Намус – авур, ягъ – сырлы.
 Намус – башгъа, сююв – башгъа.
 Намус – инсанлыкъны кюрчюсю.
 Намус – оьлюмден гючлю.
 Намус – яшдан, уят – башдан.
 Намус билген – гюн гёрген.
 Намус билген – насипли.
 Намус болмагъан ерде берекет болмас // Намус ёкъ ерде берекет болмас.
 Намус ёкъ ерде насип болмас // Намус болмагъан ерде насип болмас.
 Намус ёкъ ерде рызкы болмас.
 Намус инсанны къаны багъасыдыр.
 Намус сатылагъан не базар. не тюкен ёкъ.
 Намус сатылып алынмай.
 Намус тас болса, табылмас – байлыкъ тас болса, табылыр.
 Намус учун къавшалмайгъан эрлеге оьзден деме ярамас.
 Намус чыкъса, ягъ чыгъар – бишлакъ сыкъса, нагъ чыгъар.
 Намус чыкъса, ягъ чыгъар.
 Намус эрге де герек, элге де герек.

Намусгъа къуллукъчу бол, кыысып сакъла ягъынгны.
 Намусгъа къуллукъчу бол.
 Намуслу адамны оьпкелеме.
 Намуслу бусанг, намуссуз булан айланма.
 Намуслу гелин буса, кыйын булан урушмас.
 Намуслу гиши – ирисли гиши.
 Намуслу намусдан кьоркьар, намуссуз неден кьоркьар?
 Намуслу намусдан кьоркьар.
 Намуслу озар – намуссуз азар.
 Намуслу эр досдан жанын аямас.
 Намуслу эр хор болмас.
 Намуслу эр ялгъан айтмас.
 Намуслуда адамлыкъ болур, намуссузда – яманлыкъ // Намуслудан – адамлыкъ, намуссуздан – яманлыкъ.
 Намуслуда адамлыкъ болур.
 Намусну бойнуна алгъан ёкъну да ёлда кьоймас.
 Намусну кьарасы гетмес – кьазанны кьарасы гетер.
 Намусну кьарасы гетмес.
 Намусну насгъа этме, наслугъа эт.
 Намусну наслугъа эт.
 Намусну сатып алмай.
 Намусну сатып да болмай, алып да болмай.
 Намусну яшдан асыра.
 Намуссуз адам – насипсиз адам.
 Намуссуз адам уялмас, уятсыз намуслу болмас.
 Намуссуз адам уялмас.
 Намуссуз азар – намуслу озар.
 Намуссуз байдан намуслу кьатын – кьолай.
 Намуссуз байдан намуслу оьленли гён чарыкълы эр – кьолай.
 Намуссуз болуп яшагъанча, намуслу болуп оьлген – кьолай.
 Намуссуз гиши акъчагъа атасын сатар.
 Намуссуз досдан намуслу душман – кьолай.
 Намуссуз кукай байдан намуслу кьатын – кьолай.
 Намуссуз кукайдан намуслу кьатын – кьолай.
 Намуссуз юрюгенден намуслу оьлген – яхшы.
 Намуссуз яшагъанча, намуслу оьлген – яхшы.
 Намуссузгъа ата-анадан мал – татли.
 Намуссузгъа аш – гьарам.
 Намуссузда яманлыкъ болур.
 Намусу бар улан хытыр буса да, сутур болмай.
 Намусу ёкъ кьардашдан намуслу душман – кьолай.
 Намусу ёкъ уландан намуслу кьыз да – кьолай.
 Намусу ёкъну иманы ёкъ.
 Намусу ёкъну ягъы ёкъ.
 Намусун малгъа сатгъан – дини ёкъдур кьызбайны.
 Намусун малгъа сатгъан байлагъа, «малы бар» деп, оьктем кьызлар кёп бара.
 Намусун малгъа сатгъан.

Намусун сакълап болмайгъан адам – намуссуз адам.
 Намусунг булан яша.
 Намусунг сатма – атынг сат.
 Намусунг тас этме: табылмас.
 Намусунгну гиччиден сакъла.
 Намусунгну таза сакъла.
 Намусунгну яшдан сакъла // Намусунгну яшлайын сакъла.
 Намусунгну яшлайын сакъла – опурагъынгни янгылайын сакъла.
 Намус-ягъын тас этгенге – адаршай.
 Нап бар ерде намартдан сакълан.
 Нап гъаливадан чакъы бир зат да англамадым.
 Напсын енгме ягъ герек.
 Напсын айтгъанны этме – намусунг айтгъанны эт.
 Нар битсе де, юрек битмес терекде.
 Нарат – башындан, эмен тюбюнден къуруй.
 Нарат агъачдан – бешик, эмен агъачдан – эшик.
 Нарат башындан къуруй – эмен тюбюнден къуруй.
 Нарат башындан къуруй.
 Нарны къабугъу – къурсакъгъа.
 Нарыста кюлей – насип иржая.
 Нас насны табар, таза – тазаны.
 Насдан хас да бола.
 Насдан хас да тувар – хасдан нас да тувар.
 Насдан хас тувар.
 Насиби бар эрлеге яман олжа тарырмы?
 Насиби турмагъанны бавуна янгурну бир бюртюгю де тюшмес.
 Насиби тутмагъанны бавуна янгурну тамчысы да тюшмей.
 Насибинг – обзюнгню къолунгда.
 Насибингни къоздан билме – кыыздан бил.
 Насибингни къоздан гёр. [*Терик диалект*].
 Насибингни къоздан гёрме – кыыздан гёр.
 Насигъат бермек — бир кылыкъ, кёмек этмек — пир кылыкъ.
 Насип – байлыкъ, мал – сатгъыч, киритден гючлю – ачгъыч.
 Насип – язбашны йимик: гъар гюн обзюню гёрюнюшюн алышдыра.
 Насип аривлюкге къарамай.
 Насип базарда сатылмай.
 Насип белгиси – билим.
 Насип болса, талигъ герекмей – сююв болса, аривлюк герекмей.
 Насип болса, талигъ герекмей.
 Насип гъавада тюгюл – насиплини къолунда.
 Насип ерден чыкъмай – терден чыгъа.
 Насип кёкден тюшмес.
 Насип малда тюгюл.
 Насип обзю гелмей – ону излеп табалар.
 Насип обзю гелмей.
 Насип сатып алынмай.
 Насип сюювде тюгюл – билекде ва юрекде.

Насип тахгъа миндире – насип тахдан тюшюре.
 Насип терезеден къарай – къайгъы эшикден гире.
 Насип топуракъдан тюгюл – терден.
 Насипли баланы тили – татли.
 Насипли башда болмаса, насипли де – касип.
 Насипли болма суюсенг, гишиге яманлыкъ этме.
 Насипли болмакъ учун экевню бири – я эри, яда къатыны – сокъур да, сангы-
 рав да болур // Насипли болмакъ учун экевню бири сокъур да, сангырав да
 болма тарыкъ.
 Насипли къатын эрден тюзелер.
 Насипли насдан болмас.
 Насипли ожакъ къонакъсыз болмас.
 Насипли элин сюер – насипсиз оъзюн сюер.
 Насиплилер сагъатгъа къарамай.
 Насиплини баласы башлы болур.
 Насиплини баласы гюнден гюнге баш болур – насипсизни баласы, гюнден
 гюнге яш болур.
 Насиплини баласы гюнден гюнге баш болур.
 Насиплини баласы гюнден-гюн баш болур – насипсизни баласы гюнден-гюн
 яш болур.
 Насиплини баласы он бешинде баш болур – насипсизни баласы отузда да яш
 болур.
 Насиплини баласы он бешинде баш болур.
 Насиплини гемеси къурудан да юрюр.
 Насиплини ирисин ел гелтирир – ел гелтирмесе, эл гелтирир.
 Насиплини ирисин ел гелтирир – исбайыны ирисин эл гелтирир.
 Насиплини ирисин ел гелтирир.
 Насиплини къазаны айры болур.
 Насиплини отаву бош къалмас.
 Насиплини хоразы да къозлай.
 Насиплини хоразы да кюрт сала.
 Насиплини яшлары гёмер – насипсиз яшларын гёмер.
 Насипни акъчагъа сатып алып болмай.
 Насипни баш белгиси – яшлыкъ.
 Насипни башы – къатынны уну.
 Насипни белгиси – билим.
 Насипни ёлдан излеме – билимден изле.
 Насипни сатып алып болмай.
 Насипсиз будай чачгъан – арпа чыкъгъан.
 Насипсиз гишини тюени уъстюнде ит хабар.
 Насипсиз оъзюн сюер – насипли элин сюер.
 Насипсиз сувгъа гирсе, бетине бакъа ябушур.
 Насипсиз тюеге минсе де, ит хабар.
 Насипсиз юртгъа талайсыз янгур явар.
 Насипсиз ялчы – гюнбетде.
 Насипсизге бош тюбек де атылыр.
 Насипсизге итге атгъан таякъ да тие.

Насипсизге кѳуннакъ атылыр.
 Насипсизге кѳуннакъсыз тюбек де атылыр.
 Насипсизге таш да ява.
 Насипсизни ат уѳстюнде ит талар.
 Насипсизни башына таш авар.
 Насипсизни этегине будай кѳуйсанг, тѳгюлюр.
 Начальниклер кѳп буса, кют бирини буйругѳун.
 Наягъ балагъ деген шудур.
 Наягъ балагъдан Аллагъ сакъласын.
 Не айтсанг, шону эшитирсен.
 Не акъ демей, не кѳара демей.
 Не алажагъым ѳкъ – не бережегим ѳкъ.
 Не алапат буса да, янгыз адам бий болмас.
 Не ариводир, оьлгенлер тирилип ашар йимик. (*Ашны макътайгъанда айтыла*).
 Не атсанг ашынга, шо чыгъар кѳашыгъынга.
 Не билейик, юз дынкъы бар байланы.
 Не биширсенг, шону ашарсан.
 Не болса да, болсун – яшлагъа аш болсун. [*Терик диалект*].
 Не гюнагъны есидир.
 Не де сатып алынмай.
 Не ерим кѳычытагъанны биле бусам, хашып кѳояр эдим.
 Не кѳадар дуа этсенг де, кѳкден аш тюшмес.
 Не кѳадар кѳатынны хасияты, кѳылыгъы яман – о кѳадар эрни сакъалы – акъ.
 Не кѳуйсанг, шону ичерсен – не айтсанг, шону эшитирсен.
 Не кѳуйсанг, шону ичерсен.
 Не кѳуллукълар этсенг де, донгуз болажакъ – донгуз.
 Не кѳыйынлар гелсе де, эргийиге кант этме де, йылама да ярамай.
 Не кѳыйынын бар, балам, етти уйню есири йимик олтургъансан?
 Не оьзюмню енгермен, не де боралай сѳнермен.
 Не пача бусанг да, эл сенде кѳалмас.
 Не сѳйлесенг, шону эшитирсен.
 Не суйсе де болсун, тек Самевге сют болсун. (*Борагъан юртда кѳоллана*).
 Не чачсанг, шону аларсан.
 Не чачсанг, шону ашарсан.
 Не чачсанг, шону орасан.
 Не эдик – не болдукъ.
 Не эрши затсан хари, атанг-ананг кимлердир? – дегенде эшек кѳачыргъа:
 «Атам эшек», – деп, анасын яшыргъан.
 Не этейим бу дюньяны генглигин, чарыкъларым тар буса.
 Не этейим дюньяны генглигин, макийим тар буса.
 Не этейим дюньяны генглигин, чарыгъым тар буса.
 Не яманлыкъгъа гѳнгюнг барса да, Ватангъа намарт болма.
 Невидалым⁸⁵ бар чакъы башыма таякъ тиймес.
 Неге кѳалдын гаянгны сувгъа салгъандай?
 Неге кѳалдын иржайып, ай гѳрген Абулладай?

⁸⁵Орус тилден: *не видал* «гѳрмедим» деген.

Неге кьалдынг иржайып, ай гёрген аювдай?
 Негет – амалдан артыкъ.
 Негъакъ айтылгъан сёз сагъа тиер.
 Негъакъ балагъ тышмесин адамны башына.
 Негъакъ балагъгъа чыкыгъан гъакъ.
 Негъакъ къан ерде ятмас.
 Негъакъ макътав эр этмес.
 Немелерден неме гелип, немегизни беригиз, неме де этмей беребиз. [*Гъайдакъ диалект*]. (*Не сюегенин ачыкъ кюйде англатмаса, айтыла*).
 Несия⁸⁶ сатыв – юрекге къатыв.
 Несия юрекге къатывдыр.
 Несиягъа алгъан этингни акъчасын берегенде, сюеклери йыртар гётюнгно.
 Несиялы несиялыдан къачар.
 Несиялы сатыв – юрекге къатыв.
 Нечакъы айландырсанг да, яман этден яхшы пилав болмас.
 Нечакъы айландырсанг да: элли аппасы – бир тюмен.
 Нечакъы ашив опуракъ да яманны яхшы этмес.
 Нечакъы базыкъ буса да, янгыз терек бав болмас.
 Нечакъы билимли болсанг да, тарбия етишмесе, яшама къыйын бола.
 Нечакъы гиччи геме де къурудан юзмей.
 Нечакъы гючлю геме де къуруда юзмей.
 Нечакъы къуллукъ этсенг де, тегенек бермес юзюм.
 Нечакъы онглу болсанг да, элден онглу болмассан.
 Нечакъы оьрден ташласа да, мишик бёттёбен тышмей.
 Нечакъы сёйлесегиз де, сёз битмес.
 Нечакъы уллу бёркню тубюнде де баш бир бола.
 Нечакъы уллу буса да, ортакъ оьюзден сени гиччи эшегинг – яхшы.
 Нечакъы урсанг да сув сув кююнде къалажакъ.
 Нечакъы эркинликде болсанг да, топуракъдан айрылма.
 Нечакъы яхшы геме де къурудан юзмей.
 Нечакъы яшнаса да, бав болмас янгыз терек.
 «Нече гюнден тикген?» – деп айтмас, «ким тикген?» – деп айтар // «Нече гюнден тикген?» – деп сорамас, «ким тикген?» – деп сорар.
 Нече малы буса да, бай сююнюр эгизге.
 Нече тилни билсенг, шонча адамгъа саналарсан.
 Нече тюрлю зувап ишлер гёрюне – акъча булан тюгюл етмей ерине.
 Нечик болса да чакълар, сёнме кюй ёкъ очакълар.
 Нечик салам берсенг – шолой жавап аларсан.
 Нечик суйсенг, эт – мурадынга ет.
 Нечик тёшек салсанг, шолой тёшекде ятарсан.
 Низамны болдур – низамсызлыкъ оьзю де болур.
 Низамсыз агълюден къач.
 Низамсыз адамдан къач.
 Низамы ёкъ элде сакъат улан тувар.
 Ниъматны ниъмат билмеген балагъны башына алар.

⁸⁶Несия – борчгъа сатыв.

Нокъта бир тилсиз бавдур – атгъа инангъан гъагавдур⁸⁷.

Нормам толду – дорбам толду.

Нужумчуну обзюне, инанмагъыз сёзюне.

Нукъсанлыкъ – сёзде, нюр – гёзде.

Нюр – гёзде, нукъсанлыкъ – сёзде.

О

О дюньягъа умут этип, бу дюньядан уылюшсюз къалма.

О дюньяда бары да халкъ – бир.

О дюньяда биринчилей: «Хоншуларынг булан нечик яшай эдинг», – деп сорай.

О замангъа не эшек оылюр, не хан оылюр // О замангъа не эшек оылюр, не хан.

О замангъа не эшек оылюр, не эшекни еси оылюр.

О замангъа хыйлы гишини бёркю чюйде къалар.

О замангъа хыйлы сув эниш агъар.

О замангъа я – эшек, я эшекни еси оылюр.

О замандан берли кёп сувлар акъгъан.

О эшекде югом де ёкъ, ярдан тюшсе, къайгъым да ёкъ.

Обур алдын буварар, ёлда арбасын туварар.

Обур алдын буварар.

Обур башын сыйлатар.

Обур башын сыйлатар – дели чархын къыйнатар.

Обур гетди – орну къалды.

Обур йылап къутулур – къагъба кюлеп къутулур.

Обур йылап къутулур – уштукъул кюлеп къутулур // Обур – йылап, уштукъул кюлеп къутулур.

Обур йылап къутулур.

Обур къабурда да токътамас.

Обур таяр – орну къалар.

Обурну олтургъаны да, агъмакъны тургъаны да – теппе-тенг.

Обурныки – ортакъ, къузгъунныки – терек башда.

Огъар (олагъа) гётюн тегенек булан сибирсе де кёп тююл.

Огъар айтгъан да – бир, къабурлагъа зурнай сокъгъан да – бир.

Огъар айтгъан да, оылюге зурнай сокъгъан да – бир.

Огъар чыдагъан, негер де чыдар.

Огъурлу ерде мал къалмас.

Огъурлу къарт – яшланы къуванчы.

Огъурлуну орну болур.

Огъурлуну сёзю – сув, огъурсузну сёзю – ув.

Огъурсуз ожакъ онгмас // Огъурсуз ожакъ онг болмас.

Огъурсуз ожакъны онгмагъан пичи.

Огъурсузну онгу болмас.

Огъурсузну сёзю отдай гюйдюрюр.

Огъ ярлылыкъ, ярлылыкъ, ярлы кисенг толмаса, къурдашдан да пайда ёкъ.

Ожагъына къутургъан ит де гирмес.

Ожакъларын къоду салып бий ёйса, эр уланлар ат уыстюнде эл табар.

Ожакъсыз улан болмас.

⁸⁷Гъагав – авлия.

Озгъан алар къаланы.
 Озгъан алар ярышны.
 Озгъан оьмюр – акъгъан сув.
 Озгъан явунну къамучу булан къувма // Озгъан янгурну къамучу алып къувма.
 Озгъан янгургъа ямучу алып чапмас // Озгъан янгурну артындан ямучу алып чапгъандай.
 Озгъангъа зар болма.
 Оздуруп айтгъанча етдирмей айт // Оздуруп айтгъанча, бираз етишдирмей айт.
 Ой етмеген ерге бой етмес.
 Ой къургъан онгар – ойсуз гиши тонгар.
 Ой къургъан онгар.
 Ой тюбюнде алтын бар, ойлай барсанг, табарсан.
 Ойлагъанынг оюнгда къалар.
 Ойладынг буса, азарсан.
 Ойлама сюегенлер – къартлар, ойнама сюегенлер – яшлар.
 Ойламагъан гъёкюнюр.
 Ойламай айтгъан сёз – гёзлемей атгъан окъ.
 Ойламай ашагъан аврумай оьлюр.
 Ойламай ишлеген аврумай оьлюр.
 Ойламай ишлесенг, аврумай оьлюрсенг.
 Ойламай сёз айтма.
 Ойламай сёйлеген аврумай оьлюр.
 Ойламай сёйлесенг, башынг токъмакъ тиер.
 Ойламайлы айтгъан сёз – гёзлемейли атгъан окъ.
 Ойламайлы башлама, башладынгмы – ташлама.
 Ойламайлы ишлеме.
 Ойламайлы сёз айтмас.
 Ойламайлы сёз айтмас – айтгъан сонг, сёзюнден къайтмас.
 Ойламайлы, башлама, башладынгмы – ташлама.
 Ойлап айтсанг сёзюнгню, уялтмассан юзюнгню.
 Ойларынг бек авурму, башынг неге ийгенсен?
 Ойларынгны яшырма, яшырсанг, унутурсан.
 Ойлашгъан булан ой битмей.
 Ойлашгъангъа ой гелер.
 Ойлашмай сёз айтгъан аврумай оьлюр.
 Ойлашмай туруп сёзюнг айтма – айтгъан сонг сёзюнгден къайтма.
 Ойлашмай туруп сёзюнг айтма.
 Ойлашмай этген ишге бармакъ хабулмай къалмас.
 Ойлашмай этген ишинг аягъынг чырмалар.
 Ойлашмайлы иш этме: гъёкюнерсен.
 Ойлашып айт сёзюнгню.
 Ойлашып эт, досум, этер ишингни: ойсуз ишинг аягъынг чырмалар.
 Ойлашып этилген иш бузулмас.
 Оймакъ булан сув тёкген чомучун чомуп алар.
 Оймакъ тёгюп, сув берген чомучун чомуп алар.
 Ойнавуна гёре бийивю.
 Ойнавунг ойна – ишни де ойна.

Ойнагъан ачувланмас.
 Ойнагъан гиши оюндагъын айтар.
 Ойнай-ойнай, гёз чыгъар.
 Ойнама билмеген уруп къачар.
 Ойнама да бил – ишлеме де бил.
 Ойнап айтсанг да, ойлап айт.
 Ойнап билмейген оюн бузар.
 Ойнап билмейген уруп къачар.
 Ойнап сёйлеме – ойлап сёйле.
 Ойнап сёйлесенг де, ойлап сёйле.
 Ойнашгъа инанып, эрсиз къалма.
 Ойнашчы къатын – гёзюнден белгили.
 Ойнашчы къатын – гёзюнден, инсаплы къатын – сёзюнден белгили.
 Ойнашына инангъан къатын эрсиз къалар.
 Ойну кёркю – тил, тилни кёркю – сёз.
 Ойсуз ишинг аягъынга чырмалар.
 Ойтанны сув оёзю табар.
 Ойчу ойлагъанча, тавакал ишге етер.
 Ойчу ойлап битгинче, тавакал ишин битдирир.
 Ойчу ойлашгъанча, тавакал ишге етер.
 Ойчу ойлашгъанча, тавакал ишин башлар.
 Ойчу ойлашгъанча, тавакаллы ишге гетер.
 Ойчуну ою битгинче, тавакаллы тою битир.
 Оксюзню тили аччы болур.
 Окъ булан йыгъылмагъанны аш булан йыгъарсан.
 Окъ булан йыгъылмагъанны аш булан йыкъ.
 Окъ етмес ерге кылыч силлеме.
 Окъ етмес ерге топ етер.
 Окъ етмес ерде кылыч чыгъарма.
 Окъ йыракъгъа етмес – сёз етер.
 Окъ садакъсыз атылмас – эр сынавсуз танылмас.
 Окъ тийген еринде къалар.
 Окъ ярадан сёз ярасы ямандыр.
 Окъдан къоркъгъан отдан къоркъар.
 Ол айтгъан бар – айтмагъан ёкъ.
 Ол эркекге эркек деп чи ким де айтмас, ол къанчыкъны тили булан ёймаса.
 Ол эшекде югом де ёкъ, ярдан учса да, гъайым да ёкъ.
 Ол эшекде югом де ёкъ, ярдан учса, къайгъым да ёкъ.
 Олай болмаса – булай, булай болмаса – шулай.
 Олай да – яман, булай да – яман.
 Олай этмей, булай болмай.
 Олай этсе – ана оёле, булай этсе – ата оёле // Олай этсе – анай оёле, булай этсе – атай оёле.
 Оланы мишиги де къоян тута.
 Оланы оёгюзю де сют бере.
 Олар гётюн тегенек булан сибирсе де, гюню гётере.
 Олар: «Гел», – деп чакъыра – булар: «Гет», – деп акъыра.

Олжадандыр эренлени азгъаны.
 Олжанг ёкъ буса, албаслыны къучакъларсан.
 Олжасыз отав болмас.
 Олжасыз отав болмас; элчи барса, дав болмас.
 Олтур къонакъ тогуз ай, къайна къазан он уъч ай.
 Олтургъан адамны акъсагъын, тююлюн билип болмайсан.
 Олтургъан кыыз – орунлу.
 Олтургъанда гёрмеген боюнгну эретуруп гёрсетме.
 Олтургъанны ит хапмас.
 Олтурса – бийке, турса – эргиши.
 Олтурса – бийче, турса – къараваш.
 Олтуруп юхла, эретуруп аша – элингде яша.
 Олтуруп юхлай эди, ятып ишлей эди.
 Омюрюнг нечик буса, олюмюнг де шолай болур.
 Он бармагъым, эки къолум янымда.
 Он бармагъым, эки къулагъым янымда.
 Он беш йыл битген кыыз – эрде яхшы, эрде болмаса, кёрде яхшы. *(Бырынгъы айтывлардан)*.
 Он беш йыл битген кыыз – эрде яхшы. *(Бырынгъы айтывлардан)*.
 Он бешиндеги кыыз я эрде герек, я ерде герек. *(Бырынгъы айтывлардан)*.
 Он да бармагъындан бал тама.
 Он затны осал билгенден, бир затны яхшы бил.
 Он керен бич – бир керен тик.
 Он керен оьлче – бир керен бич // Он оьлче – бир бич.
 Он керен оьлче – бир керен гес.
 Он сёзден бирисин айт, тогузу оьзюнде къалсын.
 Он уруп къакъгъан чюйню алма бола бир уруп.
 Онг гёз гёрюр, сол гёз инанар.
 Онг къолда не барны сол къол билмей.
 Онг къолу кычытса, акъча геле // Онг къолу кычытса, акъча тюше.
 Онг къолунг бергенни сол къолунг билмесин.
 Онг къолунг булан берсенг, сол къолунг булан аларсан.
 Онг къолунг этгенни сол къолунг билмесин.
 Онгайсыз ерге къуш да къонмай.
 Онгайсыз ерге къуш да учмай.
 Онган бир оьлюр – онгмагъан минг оьлюр.
 Онган гелин – чалмасындан белгили.
 Онган гиши басгъан еринде от чыгъара.
 Онгеси ёкъ, сёнгеси, салам тыкыгъан тёшеги.
 Онглу бала атгъа миндир – онгсуз бала атдан тюшюрюр.
 Онглу да болур онгсуз – онгсуз да болур онглу.
 Онглу да болур онгсуз, онгсуз да болур онглу.
 Онглу ише танылыр.
 Онглугъа – болжал, онгсузгъа – ажжал.
 Онглуну неси де – онглу.
 Онгмагъан тухум аздыргъан // Онгмагъан тухум аздырыр.
 Онгмагъандан хабар сорама.

Онгмагъанны бир къонагъы он гелер.
 Онгмагъанны оту янмас.
 Онгсузну явдан якъла.
 Онгсузуна къуш да учмас.
 Онгу да ёкъ, солу да, оъзю тутгъан ёлу да.
 Онгъа бирев етишмей.
 Онда – улакъ, йигирмада – бёрю. (*Жагъыл адамны тутгъанын юлкъуп алагъан заманы*).
 Онда бол, мунда бол – балдыра жузда уйде бол. (*Борагъан айтыв*).
 Ондан кукай гелмесе, мунда кукай азмы эди?
 Ондан къачгъан, мундан къачгъан, яманлыкъда гёзюн ачгъан.
 Онну сайлагъанча, бирни сайласа, яхшы.
 Ону аты да, «эргиши» деген сёз де – бирни йимик танывлу.
 Ону къуйругъун тутуп болмай.
 Ону мишиги тюкю туту. (*Гюнчюню тилинден*).
 Ону тас этгенче, сувгъа ташлап, яс этсенг, къолай.
 Опурагъынгны – янгылайын, намусунгну яшлайын сакъла.
 Опуракъны – янгы заманындан, намусну яш заманындан къору.
 Опуракъны янгысы – яхшы, досну – эгиси.
 Оравлу гъалын билмесе, оьтесиз ишлер ерге батылмас.
 Ораза тутагъан адамгъа башгъаланы кепин бузма ярамай.
 Оразаны ону гетип, ону къалгъан – адамланы эти гетип, гёню къалгъан.
 Оразлыны къонагъы тез гетер.
 Оразлыны ожагъы айрылып.
 Оразлыны он къонагъы тенг гелер – онгмагъанны бир къонагъы он гелер.
 Оразлыны он къонагъы тенг гелер.
 Оразлыны отаву бош болмас.
 Оразлыны отаву бош къалмас.
 Оразлыны уй къонагъы тез гетер.
 Ораймагъан орагъындан гёрер.
 Оракъ оргъан – ойнатмыш, бичен чалгъан – чайнатмыш, уй сибирген – бел сынгъан, бишлакъ сыкъгъан – жан чыкъгъан.
 Оракъ ормакъ – ойнамакъ.
 Оракъгъа – оракъсыз, ормангъа балтасыз бармас.
 Оракъгъа оракъсыз бармас.
 Оракъчыны елкесине къарама – кюлтесине къара.
 Орам сёзсюз болмас – орман къулакъсыз болмас.
 Орам сёзсюз болмас.
 Орам ябушувда янчылгъан ит уясына етишмеге алгъасар.
 Орман – бёрюсюз, тав къоянсыз болмас.
 Орман – емиши булан, адам – загъматы булан.
 Орман бёрюсюз болмас.
 Орман гийиксиз болмас.
 Орман къулакъсыз болмас.
 Орман къушсуз болмас.
 Орман чагъансыз болмас.
 Ормангъа – балтасыз, оракъгъа оракъсыз бармай.

Ормангъа «адашарман» деп гирмей.
 Ормангъа балтасыз бармас.
 Ормангъа гиргенде (гиргинче) чыгъар ёлунга къара.
 Ормангъа гирсенг, гёзюнгден сакъ бол.
 Орманда артда къалма – чыкъда алда юрюме.
 Ормандагъы гийикден къолдагъы къоян – къолай.
 Ормандан орман болмас, къыржанлары болмаса.
 Орманны – къулакълары, топуракъны гёзлери бар.
 Орну ёкъ – ятгъанда, уёстю ёкъ тургъанда кюстюнюр.
 Орну ёкъну – сыйы ёкъ.
 Орнусузну иши очарда болур.
 Орнусузну орну болмас.
 Орта къылым уёзюлсюн, шу сёзюмде турмасам.
 Ортада бурну болмагъан буса, гёз гёзню чыгъарар эди.
 Ортакъ атдан оёзюнгню тайынг – яхшы.
 Ортакъ атдан тай – яхшы.
 Ортакъ ашагъан самурсакъны ийиси чыкъмас // Ортакъ ашагъангъа самурсакъны ийиси чыкъмас.
 Ортакъ ашалгъан аш да, бирге этилген иш де — яхшы болур.
 Ортакъ къайгъы – ярты къайгъы.
 Ортакъ мал оър болсун.
 Ортакъ малгъа от тюшсюн.
 Ортакъ малгъа узатылгъан къолгъа тюшсюн от.
 Ортакъ малны аямагъан онгмас.
 Ортакъ малны къайгъысы – кёп.
 Ортакъ намусдан баш къачырма ярамас.
 Ортакъ ой – оёз башынгны бир яны.
 Ортакъ ойнашдан онгача эр – яхшы.
 Ортакъ оёгюз оёлдю – ортакъ арба сынды.
 Ортакъ оёгюзден онгача бузав – къолай // Ортакъ оёгюзден онгача бузав – яхшы.
 Ортакъ оёгюзден онгача тана – яхшы.
 Ортакъ оёгюзден оёзюнгню бузавунг – яхшы.
 Ортакъ оёгюзден сени гиччи эшегинг – яхшы.
 Ортакъ оёгюзден яман бузав да – къолай.
 Ортакъ оёгюзю оёлген, ортакъ арбасы сынган.
 Ортакъ сыйырдан онгача бузав – яхшы.
 Ортакъ уйге от тюшсюн. (*Гюндешлени сёзю*).
 Ортакъ уйге от тюшюр.
 Орталыкъгъа чыкъгъандокъ бармакъ учлардан тургъандай.
 Орунлу сёз окъдан оёткюр.
 Орус булан къурдашлыкъ догуздан юн йимик.
 Оругъа хынжал такъгъандай // Орусгъа хынжал такъган йимик.
 Орусдур – дурусдур.
 Орусланы байрамыны къызыл йымырткъасыны къабугъу ерге тюшмей туруп, исив тюшмес.
 Оруслар арба булан тутар къоянны.

Орушчулар кѣп буса – гъайванлары кырылыр. [*Гъайдакъ диалект*].
 Осал адам айыпны ёлдашына салар.
 Осал адам гѣлентки йимик: гюн тийгенде янынгдан таймас, гюн батгъанда, тапмассан.
 Осал адам къоркъач болур.
 Осал адам не къарап турур, не марлап турур.
 Осал адам сѣзчю болур.
 Осал адам эл ташлар.
 Осал адам эринчек болур.
 Осал бергенин айтар – оьзден гѣргенин айтар.
 Осал болсанг, асарлар – юваш болсанг, басарлар.
 Осал гиши – аччы сѣзлю, яхшы гиши – ачыкъ сѣзлю.
 Осал гишилер де арив тюшлер гѣрмеге бола.
 Осал гишини бирев де гѣрмеге суймей.
 Осал ит яшыртгын хабар.
 Осал ишден де, осал сѣзден де сакълан.
 Осал къазанчыны оту янмас.
 Осал къатынга тарыма – тарысанг, арыма.
 Осал тувса, эл ташлар.
 Осал уланлар эркек оьлном булан оьлмеге бажармас.
 Осал эр болуп яшагъанча, гѣрти эр болуп, кѣрде ятгъан – кьолай.
 Осал эрге сыр чечме.
 Осал эркек – къатынын, яхшы эркек атын макътар.
 Осал эркек байлап сояр хоразны.
 Осал эркек къатынын макътар.
 Осал эркек кышны гюнюне кьуванар.
 Осал явгъа барагъанда макътанар, батыр – кьайтгъанда.
 Осаллагъа аркъа таямас.
 Осалланы кьурдаш тутма.
 Осалланы яманындан батырлар кыыйнылыкъгъа тюшген заманлар кѣп болгъан.
 Осаллар бир де бетъярыкълыкъ тапмас.
 Осаллар булан дос болмас.
 Осаллар булан иш тутма.
 Осаллар булан кьурдаш болма: кыыйнылы гюн ол осаллар ян болмас.
 Осаллар осал сѣйлер пулундан.
 Осаллар оьктем сѣйлер пулундан.
 Осаллар согъуп сѣйлер молуна. («Тюртюп сѣйлер» деген маънада)
 Осаллар тувса, эл ташлар.
 Осалларда гъар не яман хасият да табылыр: олардан ариде тур.
 Осаллардан давгъа ёлну сорама.
 Осаллардан, вѣре, кѣмек сорама.
 Осаллыкъгъа башын салар ер гиши.
 Осаллыкъдан оьлгюнче, игитлик этип оьл.
 Осалны оздурагъан – акъча.
 Осалны оьсдюреген – акъча.
 Осалны тили – яман, асилни тили – дарман.
 Осалны тили – яман.

«Осур» деп осуртуп, «осуракъ» деп ат тагъагъанлардан.
 Осургъан осургъанны гётюне мамукъ тыгъып турсакъ – Мазандаранда мамукъ кълмас.
 Осургъан сонг, тюз олтур.
 Осурмагъан гётден ийис чыкмас.
 От – очакъда яхшы, къыз – къучакъда яхшы.
 От – тютюнсюз, эл етимсиз болмас.
 От агъачдан тоймас.
 От алдында ой гелер.
 От алма гелген къатын бир гюнню сёзюн айтар.
 От балагъдан да, сув балагъдан да Аллагъ сакъласын.
 От битген ерге от битер – сув акъгъан ерден сув агъар.
 От битген ерге от битер.
 От болмагъан ерден тютюн чыкмас.
 От болмаса, аш бишмес.
 От булан кёп ойнама: хантав болсанг, гюйдюрюр – къызланы кёп сайлама, сайлай турсанг, суюдюрюр.
 От булан кёп ойнама: хантав болсанг, гюйдюрюр.
 От булан ойнагъан иштансыз кълар // От булан ойнагъан шалбарсыз кълар.
 От булан ойнагъан шалбарына сиер.
 От булан ойнамакъ – темтекини иши.
 От булан ойнамас // От булан кёп ойнама.
 От булан ойнасанг, гюерсен.
 От булан ойнасанг, орунгъа сиерсен.
 От булан ойнасанг, тешекге сиерсен.
 От булан сув – тилсиз явлар.
 От булан сувдан башынгны сакъла.
 От ва сув – адамланы къысматы.
 От гюйдюрген сав болур – дос гюйдюрген сав болмас.
 От гюйдюрген сав болур – сёз гюйдюрген сав болмас.
 От гюйдюрюр – ер тойдурур.
 От да, сув да – тилсиз яв.
 От ёкъ ерде ялын да болмас.
 От отну отлап, отсуз уйню къутлап.
 От оыгюз къарт болгъанда гелер.
 От сёнесе де, гёзлери кълар.
 От сёнесе де, кесевю кълар.
 От таш ярар – таш баш ярар.
 От тиймеген авзунга бал тийсин. (*Баракалла гъисапда айтыла*).
 От тилсиз явдур. (*От адамгъа тилсиз душман йимикдир деген маънада*).
 От тютюнсюз болмай, тютюн отсуз болмай.
 От тютюнсюз болмай.
 От ягъылмагъан ерден тютюн чыкмас.
 От якъмаса, тютюн чыкмай.
 От якъсанг, тютюн чыгъар.
 От ялламайгъан ерде тютюн болмас // От янмайгъан ерде тютюн болмас.
 От янмагъан ерден тютюн чыкмас.

От янмай, тютюн болмас – ярты иш бютюн болмас.
 От янмай, тютюн болмас.
 От ярыкъгъа барма – итни гызындан къалма.
 От ярыкъгъа къаршы юрюгенни оьлюмю ёл ташлап гетер.
 Отавдагыны насибине очардагыны къатыны оьлюр.
 Отбаш алда ой гелер.
 Отбашдан – от ярыкъ, лампадан – шавла.
 Отгъа атсанг, янмай – сувгъа атсанг, батмай // Отгъа салсанг, янмай – сувгъа атсанг, батмай.
 Отгъа баргъан къатынны отуз авуз сёзю бар.
 Отгъа баргъан къатынны отуз онгсуз сёзю бар.
 Отгъа гетген къатынны еринде олтурма.
 Отгъа инанма – сувгъа таянма.
 Отгъа олтургъан авун гюйдюрю.
 Отгъа тамызса, тютюн чыгъар.
 «Отгъа тюш», – десе, тюшюрмюсен?
 Отда янмас акъ уьрге – янса, сёнмес ябушгъан.
 Отдан гёлек гиер.
 Отдан къачгъан тютюнден де къачар.
 Отдан къоркъгъан тютюнден де къоркъар.
 Отдан къоркъгъан тютюнден къачар.
 Отлар булан ойнама – сувгъа аркъа таяма.
 Отлар булан ойнама, сувгъа аркъа таяма – аркъа таяв табулса, жанынгны да аяма.
 Отлугъу тизив буса, оьгюз арымас – яшаву тизив буса, эр моюмас.
 Отлугъу тизив буса, оьгюз арымас.
 Отлукъ чакъгъан къув болур – еси ёкъ мал дув болур.
 Отлукъ чакъгъан къув болур.
 Отлукъташы – тюбек, окъ жаясы – топ.
 Отлукъташы, тюбек оту кёп буса, батырланы окъ-жаясы топ болур.
 Отну гъалын якъгъан билир.
 Отну гючюн къазан билир.
 Отну заманында сёндюр.
 Отну сёндюрме таза сув герекемей.
 Отну сёндюрмек учун, таза сув излемес.
 Отну уьфюрегенни гёзлерине учгун гирир.
 Отну хозгъагъан оьчюртю, хоншуну хозгъагъан гёчюртю.
 Отсуз къазан къайнамас – къатынсыз уьй яйнамас.
 Отсуз къазан къайнамас.
 Отсуз ожакъдан тютюн чыкъмас.
 Отсуз очакъ болмас.
 Отсуз тютюн болмай.
 Отсуз ялын болмас.
 Оту сёнсе де, кесевию къала.
 Отуз авзу сёзю бар.
 Отуз авуздан чыкъгъан отуз авулгъа етер.
 Отуз гюнлюк оразаны да бир байрамы бола.

Отуз эки тишден ытген ордугъа яйылыр.
 Отуз эки тишден чыккыган отуз элге яйылыр.
 Отузда – арслан, кырккыда – кыабандай кыарывлу.
 Отузда окъ атмагъан кырккында кылыч чапмас.
 Охув – билим азыгы, билим – рызкы кыазыгы.
 Охув – билим азыгы.
 Охув – билим булагы, билим – омыюр чырагы.
 Охув – билим булагы.
 Охув – билимге ачгыч, билим – насипге ачгыч, шолай ачгычы барлар касипге гысап болмас.
 Охув – билимге ачгыч, билим – насипге ачгыч.
 Охув – билимге ачгыч.
 Охув – билимни ачгычы.
 Охув – ине булан кую кыазы.
 Охув бир вакътиде де геч тююл.
 Охув кыйын буса да, емиши – татли.
 Охувга етер зат ёкъ.
 Охувга таш атган озыю-озыюн алдатган.
 Охувдан асил загмат ер юзюнде болмас.
 Охувсуз билим болмас.
 Охувсуз билим ёкъ
 Охувсуз билим ёкъ – билимсиз гюнюнг ёкъ.
 Охувсуз билим ёкъ – билимсиз яшав ёкъ.
 Охувсуз билим ёкъ.
 Охувсуз билим тапмассан.
 Охуву бар улгъаяр – охуву ёкъ саргъаяр.
 Охуву бар улай⁸⁸ – охуву ёкъ саргъаяр. [*Гъайдакъ диалект*].
 Охугъан – тёрде, охумагъан – кёрде.
 Охугъан гиши хор болмас.
 Охугъан озар – охумагъан тозар // Охусанг, озарсан – охумасанг, тозарсан.
 Охугъан охур, охумагъанны гёзю – сокъур.
 Охугъан оьлмес – охумагъан гюн гёрмес.
 Охугъан эл озар – охумагъан эл азар.
 Охугъан эл озар – охумагъан эл тозар.
 Охугъанны бети – ыркы, охумагъан болур харип.
 Охугъанны бети – ыркы.
 Охугъанынг – озыюнге.
 «Охудум» деме – «билдим» де.
 «Охудум» деп айтма – «англадым» деп айт.
 «Охунгму?», – деме, «англадынгмы?», – де.
 Охумагъан – бир тилли, охугъан – эки тилли.
 Охумагъан – эки гёзлю, охугъан – дёрт гёзлю.
 Охумагъан – эки гёзлю, охугъан – дёрт гёзлю: гёз гёрмегенни де гыакыыл, билим гёре.
 Охумагъан адам томакъ балта йимик болур.

⁸⁸Улайр – оьсер деген.

Охумагъан эл бузар – охугъан эл тизер.
 Охумагъан эл бузар.
 Охумагъанны ашыгъы – алчи турар.
 Охумай къади болгъан.
 Охумай молла болгъан.
 Охумай молла болгъан чокъумай къаргъа болур.
 Охумакъ, язмакъ – ине булан къую къазмакъ.
 Охумакъны эртеси-гечи болмас.
 Охуп алгъан – бир, урлап алгъан – башгъа.
 Охуп алгъан – бир, утуп алгъан – башгъа.
 Охуп билген – бир башгъа, гёрюп билген – бир башгъа.
 Охуп билгенден англап билген – артыкъ.
 Охуп билгенден англап билген – яхшы.
 Охуп билмек – бир, гёрюп билмек – бир.
 Очагъы – уйде, къазаны – къырда.
 Очакъгъа олтургъан авун гюйдюрю.
 Очакъдагъы от башгъа – юрекдеги от башгъа.
 Очакъсыз ожакъ болмас.
 Очакъсыз отбаш онгмас – къазаны ёкъ печ онгмас.
 Очаргъа салгъан гёнден чарыкъ чыкъмас – оюн къурсакъ тойдурмас.
 Очаргъа салгъан гёнден чарыкъ чыкъмас.
 Очаргъа салгъан гёнден чарыкъ чыкъмас: чыгъар – биревге бичме къойса.
 Очарда чарыкъ бичген йимик.
 Очарларда макътанагъан эрлени неси башгъа къатындан?
 Очарларда осал эркек мунгайса, артын таптап иерчени ёкъдандыр.
 Ошагъангъа ярагъан – излегенге табылгъан.
 Оъзю ишлеп къазанмагъан акъчаны хадирын билмес.
 Оъксюз буса да, къыз болсун.
 Оюн да ойна, ишни де ойла.
 Оюн къарнын тойдурмас.
 Оюн къурсакъ тойдурмас.
 Оюнга алданып, ашавдан къалма.
 Оюнга баланг болмаса, ойлагъанынг не маъна.
 Оюнгъа къызышып, ишингни унутма.
 Оюнда бар тилге гелер.
 Оюндагъы – тилинде.
 Оюндан – оймакъ.
 Оюндан оймакъ чыгъар.
 Оюндан от чыгъар.
 Оюнунг ойна – ишингни де ойла.

Оъ

Оъгей ана гелтирген ата – оъзю де оъгей.
 Оъгей ана гелтирген оъзю де – оъгей.
 Оъгей ана яхшы буса, етим етимлигин билмес.
 Оъгей ананы оъзлюгю болса да, тюзлюгю болмас.
 Оъгей ананы сатып ал.
 Оъгей ананы яхшысы да – яман.

Оьгей ананы яхшысы да яшнамай.
 Оьгей оьз болмай – кьулакь гёз болмай.
 Оьгей яшына онг бакъмагъан оьзюнюкин ашар.
 Оьгейни яшаву да – оьгей.
 Оьгейни яшавун сорама.
 Оьгюз – екгенники, ат – мингенники.
 Оьгюз алгъан оьзю гелтирир, арба берген оьзю алар.
 Оьгюз алгъан оьзю гелтирир, арба берген оьзю барар.
 Оьгюз арыкъ буса, уьй семирир.
 Оьгюз арыкъ буса, уьй семирир – оьгюз семиз буса, уьй арыкъ болур.
 Оьгюз ат болмас – сыйыр тана болмас.
 Оьгюз берсенг, оьзю гелер – арба берсенг, барып аларсан.
 Оьгюз бойнусаны гёргенде: «Инекмен», – дей болгъан, челекни гёргенде:
 «Оьгюзмен», – дей болгъан.
 Оьгюз болажакъ тана – танавундан белгили, оьгюз болмайгъан тана – гёзле-
 ринден белгили.
 Оьгюз болажакъ тана – танавундан белгили.
 Оьгюз болмайгъан тана гёзлеринден билине.
 Оьгюз де мююзсюз тува.
 Оьгюз екген зар къалмас.
 Оьгюз екген кьар⁸⁹ къалмас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Оьгюз екген оьксюз къалмас.
 Оьгюз екген хар къалмас.
 Оьгюз екген харлы къалмас.
 Оьгюз есине гётен ёкъ – бав есине салкъын ёкъ.
 Оьгюз есине гётен ёкъ.
 Оьгюз есине ичек ёкъ – бав есине емиш ёкъ.
 Оьгюз есине ичек ёкъ.
 Оьгюз мююзлерини авурлугъун билмес.
 Оьгюз мююзлю сыйыр да, сыйыр мююзлю оьгюз де къутсуз болур.
 Оьгюз мююзлю сыйыр къутсуз болур.
 Оьгюз мююзлю сыйыр сютсюз болур – сыйыр мююзлю оьгюз гючсюз болур.
 Оьгюз мююзлю сыйырны сютю болмас.
 Оьгюз насип тапмагъанлар оьксюз дей.
 Оьгюз оьлдю – ортакълыкъдан айрылдыкъ.
 Оьгюз оьлеген еринде оькюре.
 Оьгюз оьлсе – эт, арба сынса – агъач.
 Оьгюз оьлсе, ортакъ болур.
 Оьгюз оьлсе, эти къалар, игит оьлсе, аты къалар.
 Оьгюз теке булан сююзшмей.
 Оьгюз челекни гёргенде: «Бугъаман», – дей болгъан, боюнсаны гёргенде:
 «Сыйырман», – дей болгъан.
 Оьгюз эрши миликден.
 «Оьгюз ярдан тюше», – деп, эшек акъыра болгъан.
 Оьгюзбаш инекни сютю болмас. [*Гъайдакъ диалект*].

⁸⁹Къар – хар, харлы.

Оьгюзбаш инекни сютю болмас – инекбаш оьгюзню гючю болмас. [*Гьайдакъ диалект*].

Оьгюзге гелген гюн бузавгъа да гелер.

Оьгюзге гючю етмеген арышын тѣбелер // Оьгюзге гючю етмеген арышын токъалар // Оьгюзге гючю етмеген арышын тюер.

Оьгюзге сорагъан: «Къайда барасанг?» – деп, оькюрюп: «Ишге бараман», – деген. [*Терик диалект*].

Оьгюзлеге гѣз тиймей.

Оьгюзлер тартмайгъангъа арба – айыплы тюгюл.

Оьгюзлерин урлатгъан сонг, тогъаслар салгъандай.

Оьгюзню – сюзме, балыкъны юзме уйретмей.

Оьгюзню ачувун арбадан алмай.

Оьгюзню гючю оькюрювюнден билинмей – ишде билине.

Оьгюзню макъта – атны ек.

Оьгюзню мююзюнден тута – адамны сѣзюнден тута.

Оьгюзню мююзюнден тута.

Оьгюзню оьлюмю – итни байрамы.

Оьгюзню сомундан чюмлеген йимик.

Оьгюзю ѳкъ аранда, къайгъысы ѳкъ боранда.

Оьгюзю ѳкъну чангы кѣп болур – эшеги ѳкъну хуржуну авур болур.

Оьгюзюм ѳкъ орамда, не къайгъым бар боранда?

Оьгюзюм оьддю – ортагъымдан айрылдым.

Оьгюзюне гючю етмеген арышын тѣбелер // Оьгюзюне гючю етмеген арышын токъалар // Оьгюзюне гючю етмеген арышын тюер // Оьгюзюне гючю чатмагъан арышын тѣбелер // Оьгюзюне гючю чатмагъан арышын тюер.

Оьжетли жанда оьлюм бар.

Оьжетликни не досу ѳкъ, не дини.

Оьз айыбын билген – къоччакъ.

Оьз анангны сюе бусанг, меникин мысгъыл этме.

Оьз атынгны сынамакъ учун гишини атына мин.

Оьз гъакъылынг етмесе, гишиге тынгла.

Оьз гъакъылынг оьзгеге берме.

Оьз гючюн билмеген кюлкюге къалар.

Оьз ишинге оьзюнг жавап бер.

Оьз ишингни оьзюнг бил.

Оьз къайгъынгны оьзюнг ют.

Оьз миллетин суймеген оьзге миллетни суймес.

Оьз наму сун сакъламагъан гишиникин сакъламас.

Оьз наму сунг – оьз къолунгда.

Оьз орунун билмеген орунсуз къалар.

Оьз оьзенингни сен абурламасанг, ким абурлар?

Оьз оьзенингни сен сыйламасанг, ким сыйлар?

Оьз оьлчевюнг билмей туруп, башгъаланы оьлчеме // Оьз оьлчевюнг билмей туруп, оьзгелени оьлчеме.

Оьз пайдасын агъмакъ да биле.

Оьз оьзгенинг оьзюнге гьюри къыздай гѣрюне.

Оьз тили – оьзюне душман.

Оьз хади́рин билме́ген башгъаны хади́рин билме́с.
 Оьз хади́ринг оьзю́нг бил.
 Оьз халкъын танымагъан элге баш болмас, баш болса да, узакъгъа болмас.
 Оьз элим – алтын бешик, гиши эли – йылан тешик.
 Оьз элим – алтын бешик.
 Оьз элингде къарлыгъач бусанг да, гиши элинде къаргъа болурсан.
 Оьз элингде ярлы бол, ятда болгъунча пача.
 Оьз элингни башлап сен абурла.
 Оьз элингни оьз этсенг, ят халкъгъа къул болмассан.
 Оьз юртунгнү хадири оьзге юртда билинир.
 Оьз юртунгнү хади́рин оьзге юртда билирсен.
 Оьзге адамлагъа гюнчюлюк этме.
 Оьзгеге къую къазгъан оьзю тюшюр бёттёбен.
 Оьзгеге къую къазгъан оьзю тюшюр къуюгъа.
 Оьзгеге тузакъ салгъан – оьзю тюшюр тузакъгъа.
 Оьзгеге чонгур къазгъан оьзю тюшюр бёттёбен.
 Оьзгеге чонгур къазгъан оьзю тюшюр.
 Оьзгелени умутларын таптама, ярахсызны макътама.
 Оьзден антын унутмас.
 Оьзден буса да, не этесен, отбашы давлу буса. (*Къалмагъаллы ожагъны гъакъында*).
 Оьзден гиши намусун малгъа сатмас.
 Оьзден сёз оьзенни оьрге айландырыр.
 Оьзден сёз оьзенни оьрге акъдырыр.
 Оьзден сёз оьзенни сувун да къайтарар.
 Оьзден эрлер осаллыкъгъа чыдамас.
 Оьзден яшав – намуслу яшав.
 Оьзденге де от тюшсюн, отбашы давлу буса.
 Оьзденде оьзденлик бар: ялгъан айтып алдатмас.
 Оьзденден оьзден болмас, ожагъында дав буса.
 Оьзденлер яман сёз айтмас, оьзденлер яман сёз айтса, оьзлени оьзден башын сыйлатмас.
 Оьзденлер яман сёз айтмас.
 Оьзденлер, къулдай тутулуп, сатылмас.
 Оьзденлиги бар гиши намусун малгъа сатмас.
 Оьзденлиги бар гиши ялгъан айтып алдатмас.
 Оьзденликге эки шагъат герек.
 «Оьзденмен», – деп айтасан – окъ тийгенде, къажыйсан.
 Оьзденни аты карасда семирир.
 Оьзденни оьзден алар.
 Оьзекли жанда оьлюм бар.
 Оьзекли сувлар оьрге акъмас, оьзденлер яман сёз къатмас⁹⁰.
 Оьзекли сувлар оьрге акъмас.
 Оьзексиз урлукъ къоймас.
 Оьзен де оьзекден агъа // Оьзенлер оьзекден агъа.

⁹⁰«Эрши сёйлемес» деген маънада.

Оьзен сувсуз болмас.
 Оьзенгилер басгъан аякъ бошагъан.
 Оьзенден оьзен болмас, ичинде балыгъы болмаса.
 Оьзенни бувуп бола – токътатып болмай.
 Оьзлеге боза биширип билмейгенлер халкъгъа бозалыкъ бишире.
 Оьзлени оьзлер кызыбайлар макътар.
 Оьзлюгюнден гъеч бир иш болмай.
 Оьз-оьзюн ким де кыызгъанар, башгъаланы да кыызгъан.
 Оьз-оьзюнгню макътама, къой, эл сени макътасын.
 Оьзю – башгъа, сёзю – башгъа.
 Оьзю – гиччи, сёзю – уллу // Оьзю гиччи буса да, сёзю – уллу.
 Оьзю – уллу, иши – гиччи.
 Оьзю – яслы, гёзю – харслы.
 Оьзю – яслы, гётю – харслы.
 Оьзю – яслы, юзю – харслы.
 Оьзю – яхшы, оьзюнден де сёзю – яхшы.
 Оьзю абурун сакъласа, гишилер салмас сыйдан.
 Оьзю агъмакъны сёзю де – агъмакъ.
 Оьзю алтын болмаса да, сёзю – алтын.
 Оьзю ашагъанны оьзю кёп гёре.
 Оьзю билмесе, – бир балагъ; айтгъан башына гирмесе, – минг балагъ.
 Оьзю билмесе, – бир башгъа; айтгъан башгъа гирмесе, – минг башгъа.
 Оьзю гелген къонакъны оьзю чакъы сыйы бар.
 Оьзю де ашамай, итге де бермей.
 Оьзю де бажармай, бажарагъанланы да къоймай.
 Оьзю де билмей, гишиге де сорамай.
 Оьзю де, сёзю де – мекенли.
 Оьзю ёкъну гёзю ёкъ.
 Оьзю йыгъылгъан бала йыламас.
 Оьзю йыгъылгъан йыламас.
 Оьзю йыгъылгъан оьзю турар.
 Оьзю йыгъылгъан яш йыламас.
 Оьзю – къарт, юреги – яш.
 Оьзю къарт буса да, юреги – нарт.
 Оьзю къарт буса да, юреги – яш.
 Оьзю къартны эси къарт.
 Оьзю къынгырны сёзю – къынгыр.
 Оьзю сувукъну сёзю – сувукъ.
 Оьзю сюйгенин этсе, сабаны бек битер.
 Оьзю тазаны юзю ярыкъ болур.
 Оьзю тербенсе тюгюл дагъы зат тербетмес.
 Оьзю тойса да, гёзю тоймай.
 Оьзю токъ буса, гёзю ач къалмас.
 Оьзю учун юхлагъан бирев учун тюш гёрмес.
 Оьзю шатны эли шат.
 Оьзю яманны бети – яман.
 Оьзю яхшыны оьзю де – яхшы.

Оьзю яхшыны сёзю де – яхшы.
 Оьзюбюз де этмейбиз, этегенлени де кьоймайбыз.
 Оьзюм – ярлы, гёнгюм – бай.
 Оьзюм гёнгюлсюз экенге савлай дюнъя гёнгюлсюзмю экен деп эсиме геле.
 Оьзюм деген гёзюмдюр.
 Оьзюм учун айта бусам, кьурсагьым ярылсын.
 Оьзюм учун тувгъанман, элим учун оьлюрмен // Оьзюм учун тувсам да, элим
 учун оьлюрмен.
 «Оьзюм» деген оьрден чыкъмас.
 «Оьзюме» дегенде, оьгюз тенгли гючюм бар – «оьзгеге» дегенде, нече тюрлю
 ишим бар // «Оьзюме» дегенде, оьгюзде чакьы гючюм бар – «башгъагъа»
 дегенде, ишим бар.
 Оьзюмню ашым – кьайгьысыз башым.
 Оьзюмню уьумде мен де ханман.
 Оьзюмнюкин де бермен, гишиникин де алман.
 Оьзюн билген оьзгени де билир.
 Оьзюн сыйламагъанны эл де сыйламас.
 Оьзюн суюмейген – авлия.
 Оьзюн танымагъан гишини танымас.
 Оьзюнг алтын болмасанг да, сёзюнг алтын болсун.
 Оьзюнг билесен халкъны тилин: бирев анив гёрсе, биревлер гёрмес.
 Оьзюнг билмей бусанг, билегенге сора // Оьзюнг билмей бусанг, билегенден
 сора.
 Оьзюнг билмей бусанг, билегенге тынгла.
 Оьзюнг билмейген ишге тюртюнме.
 Оьзюнг болмагъанны башгъалардан талап этме.
 Оьзюнг гьалал бусанг, хоншунг хыянат болмас.
 Оьзюнг ерге энкеймесенг, ер сагъа созулмас.
 Оьзюнг игьтият бусанг, хоншунг хиянат болмас.
 Оьзюнг ичгинче, атынгны ичир.
 Оьзюнг ичеген сувгъа тюкюрме.
 Оьзюнг ишлеп тапгъан зат аявлу бола.
 Оьзюнг ким экенингни билме сую бусанг, кьыз гелеш.
 Оьзюнг ким экенингни билмеге суюсенг, хоншунгдан сора.
 Оьзюнг ким экенни билме суюсенг, кьурдашынгдан сора.
 Оьзюнг ким экенни билме суюсенг, хоншудан сора.
 Оьзюнг кьан кьусгъан сонг, легенинг алтын болгъандан не пайда?
 Оьзюнг кьартайсанг да, гёнгюнг кьартаймасын.
 Оьзюнг кьыйыкь олтурсанг да, сёзюнг тюз болсун.
 Оьзюнг кюлеп битдирме, гишиге де кьой.
 Оьзюнг минген бутакъгъа балта чапма.
 Оьзюнг оьзюнгден гёнгюнг чыгъарма.
 Оьзюнг оьзюнгден илыгъып яшагъан узакь оьмюрден эсе, Аллагьны ажжалы –
 кьолай.
 Оьзюнг оьзюнгню макътама – халкълар макътасын.
 Оьзюнг оьзюнгню ойламасанг, башгъа адам сени ойламас.
 Оьзюнг оьзюнгню ойламасанг, сени гиши ойламас.

Оьзюнг сёйлеп башлагъанча, гишини сёзюне тынгла.
 Оьзюнг сёйлеп билмей бусанг, гишини сёзюне тынглап бил.
 Оьзюнг суюгенни алгъандан эсе, сени суюгенни ал.
 Оьзюнг суюгенни алма – сени суюгенден къачма.
 Оьзюнг суюгенни суюме – сени суюгенни сую.
 Оьзюнг суюмейген затны халкъгъа да этме.
 Оьзюнг суюмейгенни башгъагъа этме.
 Оьзюнг суюп янмасанг, яндырмассан башгъаны.
 Оьзюнг тапгъан аврувгъа дарман ярамас.
 Оьзюнг тапмагъан акъчаны хадири ёкъ.
 Оьзюнг тапмагъан малны берекети ёкъ.
 Оьзюнг тапмагъан рызкъыны Аллагъ бермес.
 Оьзюнг тюз бусанг, къынгыр гёлентгиден къоркъма // Оьзюнг тюз юрюй
 бусанг, къынгыр гюлентгинден къоркъмагъа герекмей.
 Оьзюнг эшитме суюмейген сёзню гишиге сёйлеме.
 Оьзюнг янмасанг, башгъаны яндырып болмассан // Оьзюнг янмасанг,
 озгелени яндырып болмассан.
 Оьзюнг ярлы бусанг да, намусунг бай болсун.
 Оьзюнг яхшы бусанг, озгелер де яхшы болур – оьзюнг яман бусанг, озгелер
 де яман болур.
 Оьзюнг яхшы бусанг, озгелер де яхшы болур.
 Оьзюнг яхшы, оьзюнгден де сёзюнг – яхшы.
 Оьзюнгде болмаса да, элингде болсун.
 Оьзюнгден бир гюн алда тувгъандан гъакъыл сора.
 Оьзюнгден гъакъыллы булан ёлдаш бол.
 Оьзюнгден ихтиярсыз биргине-бир агъ чыгъа.
 Оьзюнгден уллу буса, ташгъа да сора.
 Оьзюнгден уллугъа ёл бер.
 Оьзюнгден уллугъа сорап эт.
 Оьзюнгден уллудан уьлгю ал.
 Оьзюнгден уллуну генгеш этмей туруп ишин башлама.
 Оьзюнге де ёкъ гъакъылны гишиге сатма.
 Оьзюнге яман болагъанны гишиге этме.
 Оьзюнгню – токъгъа, душманны ёкъгъа санама.
 Оьзюнгню айыбынгны озгелеге салма.
 Оьзюнгню атынгны сынама учун гишини атына мин.
 Оьзюнгню ачгъынча, гёзюнгню ач.
 Оьзюнгню ачытгъынча, гёзюнгню ач.
 Оьзюнгню башгъадан тёбен де гёрме, оьр де гёрме.
 Оьзюнгню башгъалардан артыкъ гёрюп, оьктемлик этме.
 Оьзюнгню билме суюсенг, барып хоншунга сора.
 Оьзюнгню гёрме суюсенг, алып гюзгюге къара.
 Оьзюнгню гёрме суюсенг, алып гюзгюге къара яда хоншулардан сора.
 Оьзюнгню гёрме суюсенг, хоншулардан сора.
 Оьзюнгню гишиден тёбен де, оьр де гёрме.
 Оьзюнгню гъайын оьзюнг этмесенг, гиши сени гъайынг этмес.
 Оьзюнгню гъакъылынг етмесе, гишиден сора.

Оьзюнгню гючюнге таян.
 Оьзюнгню оьзюнг макътама: гиши сени макътасын.
 Оьзюнгню оьзюнг макътама: сени бирев макътасын.
 Оьзюнгню оьзюнг ойламасанг, сени гиши ойламас.
 Оьзюнгню рызкынг тапмасанг, сагъа гиши рызкы бермес.
 Оьзюнгню тилинг оьзюнге душман.
 Оьзюнгню элинг – алтын бешигинг.
 Оьзюнгнюки тюз буса, гъеч бир затдан тартынма.
 Оьзюнгнюкин – бермевюч, гишиникин – сермевюч.
 Оьзюнден гючлюден арслан да кьоркъа.
 Оьзюнден оьтме болмайгъан оьзен ёкъ.
 Оьзюнден оьтме болмайгъан тав ёкъ – ягълансанг, оьтерсен.
 Оьзюнден оьтмеге болмайгъан оьзен де ёкъ: ягълансанг, юзюп чыгъарсан.
 Оьзюнден тили – узун.
 Оьзюнден уллу сёйлейгенде бёлмес.
 Оьзюнден уллу сёйлейгенде тынглап турар.
 Оьзюнден эсе тили алда юрюй.
 Оьзюне абур сюеген гиши башгъалагъа оьзю де абур этсин.
 Оьзюне абур сюеген гиши башлап башгъалагъа абур этсин.
 Оьзюне абур сюеген оьзю де абур этсин.
 Оьзюне айтылгъан яхшы сёзню сангырав да эшитир.
 Оьзюне бакъма – сёзюне бакъ.
 Оьзюне де билмей – элни уыйрете.
 Оьзюне къарама – сёзюне къара.
 Оьзюне къуйрукъ бережек болгъан деп, кьоян гъали де къаравуллай.
 Оьзюне не тарыкъны девюр оьзю биле.
 Оьзюне сув къайнатмагъан гишиге чай къайнатмас.
 Оьзюне тарыкъда – тюлкю, сагъа тарыкъда – кирпич.
 Оьзю-оьзю макътайгъан усталар кълалар ишсиз.
 Оьзюню гебенин гёрмей, халкыны черенин гёре.
 Оьзюню гёзюндеги аркъалыкыны гёрмей, гишини гёзюндеги чёпню гёре.
 Оьзюню гёленткисинден оьзю кьоркъа.
 Оьзюню кёбюн гёрмей – биревню азын гёре.
 Оьзюню кыйыны булан яшагъан рызкысын сав ашар.
 Оьзюню миллетин сюймеген башгъасын да аямас.
 Оьзюню намусун оьзю сакълап болмагъан кызлагъа «кыыз» деп айтма ярамас.
 Оьзюню намусун оьзю сакълап болмагъан кызлагъа «кыыз» деп айтма ярамас:
 кызыл ит кьолайдыр олай кызылардан.
 Оьзюню насибин оьзю ерге ура.
 Оьзюню насибин оьзю кыркыгъан.
 Оьзюню насибине оьзю тебип юрюйген адам.
 Оьзюню оз кыйыны булан яшайгъан адамдан гъакъыллы адам болмас.
 Оьзюню соягъан бичакъны, оьзю хотгъап чыгъара.
 Оьзюню тили – оьзюне душман.
 Оьзюню тили – оьзюне яв.
 Оьзюню тюесин гёрмей – биревню гюесин гёре.
 Оьзюню учун юхлагъан бирев учун тюш гёрмес.

Оьзюню уьюнде кьул да – бий йимик.
 Оьзюнюкин бермей, гишиникин сермей // Оьзюнюкин бермей, башгъаланыкин сермей.
 Оьзюнюкин бермес – гишиникин алмас.
 Оьксюз бала айнымас.
 Оьксюз кьалгъан оьксюз кюйде оьлюр.
 Оьксюз кьозу оьсдюрсенг, авзунг-бурнунг май болур – оьксюз бала оьсдюрсенг, авзунг-бурнунг кьан болур.
 Оьксюз кьозу токьлу болмас.
 Оьксюз оьзюню гиннигин оьзю гесер.
 Оьксюз улакь сакъласанг, авзунг-бурнунг май болур – етим бала сакъласанг, авзунг-бурнунг кьан этер.
 Оьксюз улакь сакъласанг, авзунг-бурнунг май болур – оьксюз улан оьсдюрсенг, авзунг-бурнунг кьан болур.
 Оьксюз улакь сакъласанг, авзунг-бурнунг май этер.
 Оьксюз улан оьсдюрсенг, авзунг-бурнунг кьан болур.
 Оьксюз уланны тили аччы болур.
 Оьксюз яш айнымас.
 Оьксюз яшны гёнгю ёкъ.
 Оьксюзге «огъай» да – кёп.
 Оьксюзню гёзьяшы тирмен ташны иритир.
 Оьксюзню гюню – къарангы.
 Оьксюзню гюню де, гечеси де – къарангы.
 Оьксюзню гюню – пашман.
 Оьксюзню къалачы уллу гёрюнюр.
 Оьксюзню къалачын чыгъарып алгъандай.
 Оьксюзню къувандырсанг, ондан уллу зувап ёкъ.
 Оьксюзню къыйыкъсытма.
 Оьксюзню малын ашама.
 Оьксюзню сёзю – яшлы.
 Оьктем болмакъ – осалланы мердеши.
 Оьктем болмакъ – сыйсыз къылыкь адамгъа.
 Оьктем болмакъ – сыйсыз къылыкь адамгъа: бош оьктемлик ярашадыр ямангъа.
 Оьктем йилик ашамас.
 Оьктем юрек – бош юрек.
 Оьктем юрек – нас юрек. (*Бош оьктемлик гъакъда*).
 Оьктем юрек – покь кюрек.
 Оьктемлик булан эрлер тёр алмас – оьктемлеге олтурмагъа ер кьалмас.
 Оьктемлик булан эрлер тёр алмас.
 Оьктемлик гюргюрге къыйышыр.
 Оьктемлик хоразгъа ярашар.
 Оьктемлик, сенден сыйсыз зат болмас.
 Оьктемликни артындан хорлукь гелер.
 Оьктемликни артындан хорлукь юрюр къыдырып.
 Оьктемликни де кьой, балагъгъа да сабур бол.
 Оьлген – языкь, савну эби табылыр.

Оьлген адам ер тангламас – кьарт кьыз эр тангламас.
 Оьлген адам ер тангламас.
 Оьлген адам уянмас, бетсиз адам уялмас.
 Оьлген арслангъа кьоян да барып, тебип гетген.
 Оьлген арсландан чычкъан кьоркъмас.
 Оьлген балыкъ сувда кьалкъар.
 Оьлген гебинсиз гёмюлмей кьалмас.
 Оьлген гебинсиз кьалмас.
 Оьлген де – бир, умут уьзген де – бир.
 Оьлген душман кьолай осал он досдан.
 Оьлген кьайтмас – сёнген янмас.
 Оьлген кьой бёрюден кьоркъмас.
 Оьлген оьгюз этли болур – оьлген сыйыр сютлю болур.
 Оьлген оьгюзге – оьтгере бичакъ, оьлген игитден осалдыр кьоччакъ.
 Оьлген оьгюзге – оьтгере бичакъ.
 Оьлген сонг «товва» болмас // Оьлгенден сонг «товва» ёкъ.
 Оьлген сыйыр сютлю болур.
 Оьлген сыйырны сютю майлы болур.
 Оьлген тавукълар йымырткъа кьозламай.
 Оьлген терс болмай, оьлтюрген терс болмас.
 Оьлген эшек бёрюден кьоркъмас.
 Оьлгенге – яс, савгъа – харс.
 Оьлгенге амал ёкъ – аврувгъа эм бар.
 Оьлгенге дарман ёкъ.
 Оьлгенге дарман табылмас.
 Оьлгенге жан салмай.
 Оьлгенге зурнай сокъгъандан не пайда // Оьлгенге зурнай сокъмакъдан не пай-
 да?
 Оьлгенде уят ёкъ.
 Оьлгенден кьалгъан – оьлгюнче кьанлы.
 Оьлгенден кьоркъгъан – яман.
 Оьлгенден паракхат ёкъ.
 Оьлгенден сонг барыбыз да тенгбиз.
 Оьлгенин сыйламагъан савун сан этмес.
 Оьлгенлер дав этип болмай.
 Оьлгенни артындан оьлген ёкъ.
 Оьлгенни артындан оьлюп болмай.
 Оьлгенни бети – чарыкъ, кьалгъанны бети – ярыкъ.
 Оьлгенни бети – чарыкъ, савну бети – ярыкъ.
 Оьлгенни гёзю яман кьарар.
 Оьлгенни гёрсе, савну нюрю гетер.
 Оьлгенни ер гётерер.
 Оьлгенни сав унутдуруп.
 Оьлгенни сагъынса, савну нюрю гетер.
 Оьлгенни сыйы ёкъ ерде савну да сыйы болмас.
 Оьлгенни тургъузуп болмай.
 Оьлгенни ягъ-намус гёмген.

Оьлгюнчеге – харс, оьлгенден сонг – яс.
 Оьлгюнчеге сав болмай яла япгъан сёз яра.
 Оьлеген гъайван къарангыгъа тармашар.
 Оьлегенге яс этмек де, сувгъа харш этмек де – бир йимик.
 Оьлен оьлмес авлакъ болмай, чёл болмай, уьфюрген ел оьнатмайгъан кёл болмай.
 Оьлен оьсмес авлакъ болмай, чёл болмай.
 Оьленли ерде мал семирир – оьлюмлю ерде молла семирир.
 Оьленли къонакъ гелгенче, оьртен тюшсюн уьюме.
 Оьлме заманы етгенде, къара жибин бек хабар.
 Оьлмеген гёерер.
 Оьлмегенге бар яшав.
 Оьлмей туруп адамны яхшылыгъы билинмес.
 Оьлмек – насип намусланы тюбюнде.
 Оьлмек бар, дёнмек ёкъ.
 Оьлмекни иши – гёммек.
 «Оьлсем» деп ойлашма – элингни гъакъында ойлаш.
 Оьлсенг де, душмангъа сырынгны айтма.
 «Оьлсюн» дейген оьзю оьлсюн, бизге оьмюр тилейгенлер кёп болсун.
 Оьлтюрсе, батыр оьлтюрсюн.
 Оьлтюрюлмеген аювну терисин пайлама.
 Оьлчевсюз сёз берген булан эр болмас.
 Оьлю къартны, яшны айырмай.
 Оьлюге зурнай сокъгъандай.
 Оьлюге зурнай сокъгъандан не пайда?
 Оьлюге зурнай сокъгъандан пайда ёкъ.
 Оьлюге пай тюшмес.
 Оьлюден къалгъан – оьлгюнче къанлы.
 Оьлюлер тюшюнде савлагъа гёрюнюп, оьзлени эсге сала.
 Оьлюм – инбашда, умут – тав башда.
 Оьлюм «бай», «ярлы» деп къарамай.
 Оьлюм «сен барлыгъа, мен ярлыгъа» къарамай.
 Оьлюм – бар халкъгъа тенг.
 Оьлюм деген залимдир – оьлген деген къыйындыр.
 Оьлюм кимге де тенгдир.
 Оьлюм къартгъа-яшгъа къарамай (бакъмай).
 Оьлюм къартны-яшны айырмай.
 Оьлюм къартны-яшны ахтармай.
 Оьлюм сорап гелмей.
 Оьлюм ярлыгъа да бар, барлыгъа да бар.
 Оьлюм яшгъа бакъмай.
 «Оьлюм» деген залимдир.
 Оьлюмге барлы да бир, ярлы да.
 Оьлюмге дарман ёкъ.
 Оьлюмге себеп табылыр.
 Оьлюмден къачып болмас.
 Оьлюмден къачып къутулмас.

Оьлюмден къачып къутулув ёкъ.
 Оьлюмден кьоркъгъан кьоркъувдан оьлюр.
 Оьлюмден кьоркъгъан той этмес.
 Оьлюмден кыйын зат болмас.
 Оьлюмден кыйын зат болмас – шатлыкъдан артыкъ байлыкъ болмас.
 Оьлюмден намус – гючлю.
 Оьлюмден уят – гючлю.
 Оьлюмден хорлукъ – яман.
 Оьлюмден яман – зарлыкъ.
 Оьлюмлерде оьлюм бар, къутуруп, кыргъа гетердей.
 Оьлюмлерде оьлюм бар, кыр авлакъгъа гетердей.
 Оьлюмлерде оьлюм бар, харс уруп той этердей – оьлюмлерде оьлюм бар, къутуруп, кыргъа гетердей.
 Оьлюмлерде оьлюм бар, харс уруп, той этердей.
 Оьлюмсюз дюнья болмас.
 Оьлюмсюз къазават болмас.
 Оьлюню азы-кёбю болмас.
 Оьлюню гебинин чыгъарып алгъанда йимик.
 Оьлюню гёзюнде яш болмас.
 Оьлюню токътатма бола буса, дюнья не болур эди.
 Оьлюню хотгъаса, гебини чыгъар.
 Оьлюп тирилген ким бар, ким гелген гери кыйтып?
 Оьлюп тирилген ким бар?
 Оьлюр аврувгъа дарман ёкъ.
 Оьлюсю бар бир гюн йылар, делиси бар гъар гюн йылар.
 Оьмюр – алтындан да багъалы.
 Оьмюр – бир алтын пайтон: чаналай ва дегерей.
 Оьмюр бою атыла турса да, бакъа батмакъдан арекге гетмес.
 Оьмюр инсангъа бир керен бериле: ону билип яшамагъа герек.
 Оьмюр кьюудан чыкъмай.
 Оьмюр кьюудан чыкъмас: пайдаланып бил.
 Оьмюр не къадар татли болса – оьлюм шо къадар аччы болур.
 Оьмюр оза – гёлек тоза.
 «Оьмюр» деген – кысгъа ёл, тартгъан булан созулмай.
 Оьмюрге оьзек ялгъанмас.
 Оьмюрлеге оьзек ялгъанмас – оьлгенлеге дарман табулмас.
 Оьмюрню багъасы давда билинир.
 Оьмюрню билип болмай: бугюн бар – эртенге ёкъ.
 «Оьмюрюм явдур, оьмюрюм сувдур», – деген сакътиян.
 Оьмюрюнг нечик болса, оьлюмюнг де шотай болур.
 Оьнгеси ёкъ – сёнгеси. (*Герекни кююп, герексизни алагъан адамгъа айта*).
 Оьнгеси ёкъ, сёнгеси, салам тыкъгъан тёшеги.
 Оьпге басдырагъан таш излетгендей.
 Оьпге-бавурну арасына кьол сукъгъандай.
 Оьпке басагъан таш излетген кюй.
 Оьпкелев – гючсюзлюкню белгиси.
 Оьпкелеген уьлюшюнден кьюру кьалар.

Оьпкелеме оьпгени: гьёкюнюрсен оьмюр оьтгенде.
 Оьпкелесенг, гьёкюнюп кьайтарсан.
 Оьр яны – бары да юрек.
 Оьрге кьарап тюкюрме: кьайтып бетинге тюшюр // Оьрге кьарап тюкюрсенг,
 кьайтып бетинге тюшюр.
 Оьрге кьарап, пикир эт – тёбенге кьарап, шюкюр эт.
 Оьрге кьарап, пикир эт.
 Оьрге тюкюрсем – мыйыгьыма, эниш тюкюрсем – сакьалыма.
 Оьрдек берген кьаз алар.
 Оьрдек берип, кьаз алгьан.
 Оьрдек кьаз болмас – гелин кьыз болмас.
 Оьрдек оьлегенде де сувгьа чабар.
 Оьрдек оьрдек булан учар – кьаз кьаз булан учар.
 Оьрдек учса, оьгейленген сув кьалар.
 Оьрдекге гьеч сув сингмес, темтекге гьеч сёз сингмес.
 Оьрер буса да, ёл – яхшы.
 Оьрленмеге тюшгенде тёбенлешмеге тюшежегин унутмагьа тюшмей.
 Оьрлюк суюген кёп охур.
 Оьрлюк юрюй хорлукь булан янаша.
 Оьрю болса, болмай кьалмас эниши.
 Оьсмейген билим гюн сайын кемир.
 Оьтген булутдан янгур гёзлеме.
 Оьтген гери кьайтмай.
 Оьтген иш гери кьайтмай.
 Оьтген оьмюр – акьгьан сув.
 Оьтген оьмюр гери кьайтмас, оьзенлер гери кьайтса да.
 Оьтген оьмюрге оьзек ялгьанмас – агьаргьан сакьал кьайтып кьаралмас.
 Оьтген оьмюрге оьзек ялгьанмас // Оьтген оьмюрлеге оьзек ялгьанмас.
 Оьтген янгургьа ямучу алып чапгьандан не пайда?
 Оьтген янгурну артындан кьамучу алып чабагьандай.
 Оьтген янгурну артындан тон алып чапма.
 Оьтгени кьайтарып болмай, оьлгени тургьузуп болмай.
 Оьтгени кьайтарып болмай.
 Оьткюр адам ач кьалмас.
 Оьткюр адам гьакьылы булан иш гёрюр, агьмакь буса авлияларын чачып
 айланар.
 Оьткюр адам гьакьылы булан иш гёрюр.
 Оьтер ишлер оьтген сонг, гьёкюнгенден зат чыкьмас.
 Оьткюр бичакь – кьынгьа гюч, оьткюр сёз – жангьа гюч.
 Оьтмес бичакь кьол гесер.
 Оьчлюк гелгенде, гьакьыл гете – гьакимлик гелгенде, уят гете.
 Оьчлюк гелгенде, гьакьыл тая – гьакимлик гелгенде, уят тая.
 Оьчлюк оьрлюк гелтирмес.
 Оьчлюк оьрлюк этмес.
 Оьчлюкню эбинден оьчлюк гелер.
 Ою бузукь тюзелмес.
 Ою бузукь тюзелмес – ую бузукь тюзелер.

Оюн бузгъан онгмас.
Оюн къарын тойдурмас.
Оюнгъа алданып, ашавдан къалма.
Оюнда – не, тилинде – шо.
Оюнда озгъан жыйында озар.
Оюндан – оймакъ, табадан – къуймакъ.
Оюндан оймакъ бола.
Оюнунг къайда ойнасанг, йылавунг да шонда болур.

П

Пагъму къартаймай.
Пагъму къаст этип ишлеген адамда бола.
Пагъму сатылмай: ону Аллагъ бере.
Пагъмугъа макътав – тийишли.
Пагъмулу гиши авзу булан къуш тута, арты булан юн тита⁹¹. [*Гъайдакъ диалект*].
Пагъмулу гиши авзу булан къуш тутар.
Пагъмунг бар буса – бери, пагъмунг ёкъ буса – гери.
Пагъмуну борчгъа бермейгени – уллу яхшылыкъ.
Пагъмусуз сенек сындырыр – гючсюз кюрек сындырыр.
Пагъмусуз сенек сындырыр.
Пагъмусузгъа бий болгъунча, пагъмулугъа къул бол.
Падишагълар Тенгирини ердеги гёленткисидир.
Пайдалы ишни гечи ёкъ.
Пайдасыз алим – янгурсуз булут.
Пайдасыз йиберген сагъатларынгны, йыл чапсанг да, тутмассан.
Пайдасыз сёзню айтма – пайдалы сёзден къайтма.
Пайдасызгъа пай болмас – пай болса да, бай болмас.
Пайдасызны къуйругъу башы гёргенни гёрер.
Пайхаммар да ерге дуа этген дей.
Пайхаммар да озъ башына дуа этген.
Пайхаммар да озюню башына дуа къылгъан.
Пакъыр бишмеге салгъанча ашар.
Пакъыр бусанг, тез уйлен.
Пакъырлыкъ айып тюгюл – тембеллик айып. [*Гъайдакъ диалект*].
Пакъырлыкъ айып тюгюл – эринчеклик айып.
Пакъырлыкъ айып тюгюл, бош тургъанлыкъ – айып // Пакъырлыкъ айып тюгюл, бош турмакълыкъ – айып.
Пакъырлыкъ айып тюгюл.
Пакъырлыкъ яшавгъа чатакъ буса да, эркек гишиге шо бир зат да тюгюл. [*Хасавюрт диалект*].
Пакъырлыкъны атасы – эринчеклик.
Пакъырлыкъны башы – эринчеклик.
Пакъырны ашы бишмес – бишсе де, очакъдан тюшмес.
Пакъырны ашы бишмес.
Пакъырны байлыгъы савлукъдур.

⁹¹**Тита** – «тютю» деген.

Пакъырны бары битгенче – байрам.
 Палан – палан буса да, эшекге палан – бизге палан тююл.
 Палан ерде алтын бар деп эшитип, барып бакъса, гюмюш де ёкъ, ез де ёкъ.
 Палан ерде алтын бар, барса, багъыр да табылмай.
 Палан ерде алтын бар, излеп барсанг, ез де ёкъ.
 Палан ерде пайда бар – оъз ерингдей къайда бар?
 Палчы болма – пегъливанчы бол.
 Палчыгъа инангъан да – гавур, инанмагъан да – гавур.
 Палчылыкъда ялгъан болмаса, ярамай.
 Папайчылар тююлбюз.
 Папах нечакъы уллу буса да, тюрбюнде бир баш табарсан.
 Папах урса, йыгъылмайгъан заманына етишген.
 Папахдан папах болмас, оъзюнден учуз башда гёрюнсе.
 Папирос тютюн – кёкюрек бютюн.
 Парахат турмакъ пакъырлыкъны ачгъычыдыр.
 Пасат ожакъны гиччиси де папирос тартар.
 Пасатлыкъдан арек бол.
 Пастан байлыкъ – бир айлыкъ, бир айлыкъ байлыкъ учун дос-къардашдан ай-рылдыкъ.
 Пастан байлыкъ – бир айлыкъ.
 Пастан битди – бет къалды.
 Пастан битер – бет къалар.
 Пастан бишгенде пастанчы кар болур.
 Пастан бишди – салкъын тюрдю.
 Пагъмусузгъа бий болгъунча, пагъмулугъа къул бол.
 Пачалар да аналарындан ялангъач тувгъанлар.
 Пачалыкъ ёл – уллу ёл, адашып, шашып гетмес.
 Пачалыкъ ёл – уллу ёл.
 Пачанг къаргъа буса, ашайгъанынг покъ болур.
 Пачанг сокъур буса, бир гёзюнгню къысып къой.
 Пачасыз яшап бола – акъчасыз яшап болмай.
 Пашманлыкъ – жан авруву, къалгъаны – сан авруву.
 Пашманлыкъ пачагъа да гелер.
 Печни артында ятгъан булан къалач бишмес.
 Пикири ачыкъны ою да – ачыкъ.
 Пил гётермесни тил гётере // Пил гётермейгенни тил гётерер.
 Пилав – татывлукъну белгиси.
 Пилав – татывлукъну, талав – оъчлюкню ишарасы.
 Пилавдан къайтгъан къашыкъ сынсын.
 Пилни де адамлар еге.
 Писиревсюз анангны къызы оълейим.
 Писиревсюз къуллукъ – зая оълюм.
 Писиревсюз къуллукъ, – зая оълюм, сагъа тюршген не намус.
 Писиревюм – бир кепек.
 Пис-пис тогъузавуч, гёзюнг гёрсюн, къарнынг тоймасын (*къаргъыш айтыв*).
 Питнени къырдагъы – гъеч, къырылагъаны болмаса.
 Питнечи къылда – экинчи йылда.

Питнечини башы, башда къанамаса да, артда къанар.
 Питнечини гёзюне къара – оьзюне къарама.
 Питнечини сёзю – ув.
 Питнечини сёзюне къарама – гёзюне къара.
 Питнечини сёзюне къарама – оьзюне къара.
 Питнечини сёзюне къарама.
 Питнечини тилинде – балы, тилчигинде агъусу болур.
 Пичге «пич» демей – ямангъа «пич» дей.
 Плансыз иш – кьолайсыз иш.
 Покъ ашайгъан гишини къашыгъы белинде болур.
 Покъ ашайгъан гишини къашыгъы янында болур.
 Покъ хотгъайгъан кьонгузакъ: сен ондан тайыш узакъ.
 Покъгъа гирме, гирсенг, этек гётерме.
 Покъгъа кюрек табылыр.
 Покъгъа кюрек эгсимес.
 Покъгъа тийсенг, ийис этер.
 Покъдан ёкъ – яхшы.
 Покъдан тезек – кьолай.
 Посагъа бийик болгъанмы?
 Посагъадан атланмай, хабарынгны башлама.
 Президент айтар – депутат этер.
 Пулу ёкъну гюню ёкъ, пулу кёпню досу – кёп.
 Пуч гишини кылаву да – талавлу.
 Пуч юрюген пуч оьлюр.
 Пучлукъгъа гёре борчлукъ.
 Пучну янашасыны янындан ярым ай арек.
 Пысгъып янагъан отдан исси болмас.
 Пысыллап янагъан от исив бермес.
 Пысып турмакъ – гъайгевню гъакъылы.

Р

Рагъат тёшегинде оьлмекден душман булан ябушуп оьлмек – яхшы.
 Рагъатлыкъ бошлукъда тюгюл.
 Рагъатлыкъ сюйсенг, гerti бол.
 Рагъатлыкъда усталыкъ болмас.
 Рагъатлыкъны анасы – загъмат.
 Рагъатсыз юрюш – къатынсыз туруш.
 Рагъму – бирлик бар ерде.
 Рагъму къайда яшайсан? – Бирлик бар ерде.
 Рагъмугъа рагъму – тёре, рагъму – адамгъа гёре.
 Рагъмулу адам емишли терекдир.
 Рагъмулу рагъмусу булан рагъатлыкъ табар.
 Рагъмулукъ азда да, кёпде де тюгюл – хадирын билмекде.
 Рагъмуну атасы – гъакъылдыр.
 Рагъмуну гечи ёкъ.
 Рагъмусуз адамдан рагъмулу ит – яхшы.
 Рагъмусуз атын кыйнар.
 Рагъмусуз гиччини атар, уллуну сатар.

Рагъмусуз гишиден рагъмулу ит – яхшы.
Рагъмусуз кьол балагъ салар башына.
Рагъмусузну ягъы ёкъ.
Разилик буса, кызы гъазир.
Разиликсиз бий де алмас халкъдан сый.
Раиятны⁹² азабы – ханны ажжалыны ачгъычы.
Раиятны гъалын башгъалардан сорама – батырлардан сора.
Раствор бар – керпич ёкъ, керпич бар – раствор ёкъ.
Ренкине къарап ёлдаш бол.
Ругъну еси – намус.
Рум ат буса да, азгъан ат арбаны тартмас.
Рушбат бергенни шагъаты шайлы сёйлер.
Рызкы – иште, иш – кьолда.
Рызкы герек буса, белинг талгъынча ишле.
Рызкы ёкъ ерде берекет болмас.
Рызкы кёкден авмай.
Рызкы кёкден тюшмей.

С

Сабан салсанг, терен сал.
Сабан сюрген бел язар.
Сабан сюрегендей яшагъан.
Сабан сюрсенг – тюзде, къатын алсанг – гюзде.
Сабан тутгъан – бирев, къашыкъ тутгъан – бешев.
Сабан тутгъан ач кьалмас.
Сабангъа баргъан – санлы аякъ.
Сабангъа егилген оьгюз оькюрмес.
Сабанлыкълар тюбю – сари саз.
Сабанны тирилиги сюрюлгенине гёре болур.
Сабанчы бусанг, къазма бил – алим бусанг, язма бил.
Сабанчы иннырда танылыр.
Сабанчы йыласа, сабан къазапланар.
Сабанчы яз чачывны гюзде этер ургъасын.
Сабанчы янгурну сюер – арбачы къургъакъны сюер.
Сабанчыны баш насиби – оьгюз.
Сабанчыны гъалын туварчыдан сора.
Сабанчыны ёлдашы – хуржун.
Сабаны барны насиби бар.
Сабаны болмагъанны саламы болмас.
Сабаны ёкъну саламы да ёкъ.
Сабанын алгъан балтасын да урлагъан.
Сабанынг алтын буса да, гъайдамасанг, ач кьаларсан.
Сабанынг алтын буса да, къызгъанып, гъайдамасанг, ач кьаларсан.
Сабанында сёйлешген индырында гёнгюремес.
Сабанында сёйлешген иннырында гёкюнмес.
Сабанында сёйлешген иннырында эришмес.

⁹²**Раят** – шавхалны кьолундагъы адам.

Сабий булан къарт бирдир.
 Сабий тувса – гөрме бар, савгатынгны берме бар.
 Сабийликде уйретмесенг, уллу болса, тюзелмес.
 Сабийни тилин анасы билир.
 Сабийсиз къатын – емишсиз терек.
 Сабудан алып, сагыгъа тѣк.
 Сабур – женнетни ачгычы, алгъасавлукъ – шайтан батгычы.
 Сабур – женнетни ачгычы.
 Сабур – оъмюр хазнасы.
 Сабур алтын буса, гъаракат – инжи.
 Сабур болсанг, озарсан – сабурсуз болсанг, тозарсан.
 Сабур етер мурадгъа – сабурсуз къалар уятгъа.
 Сабур женнетден чыкыгъан.
 Сабур мурадына етер.
 Сабур сонгун ойлашар.
 Сабур тюбю – саламат.
 Сабур тюбю – сари алтын, гъѣкюнюр алгъасагъан.
 Сабур тюбю – сари алтын, сабургъа зат етерми?
 Сабур тюбю – сари алтын, саргъаймаса, неси алтын?
 Сабур тюбю – сари алтын, уялар алгъасагъан.
 Сабур тюбю – сари алтын.
 Сабур тюбюне етер зат ѣкъ.
 Сабур чыдар – сабурсуз йылар.
 Сабур эрде эркеклик бар.
 Сабур этген – мурадына етген.
 Сабур этген етер мурадгъа – сабурсуз къалар уятгъа.
 Сабур этген етер мурадгъа – сабур этмеген къалар уятгъа.
 Сабур этген май ашар.
 Сабур этген сююнюр – алгъасагъан сююнюр.
 Сабур этген сююнюр.
 Сабурланы иши бир де бузулмас.
 Сабурланы иши сан да бузулмас.
 Сабурлар сонгун ойлашар.
 Сабурлар сонгун ойлашар: «сен-мен» десе, осал гирир кебине.
 Сабурлу бусанг, озарсан – сабурсуз бусанг, тозарсан.
 Сабурлу озар – сабурсуз тозар.
 Сабурлугъунгн у ташгъа байла.
 Сабурлукъ – устынлюкню ачгычы.
 Сабурлукъ булан бетъярыкълыкъ табар.
 Сабурлукъ сакъ батгычдыр.
 Сабурлукъ этген – мурадына етген.
 Сабурсуз, озъ аягына сююнюр, йыгылыр.
 Сабурсузу иши – тамурсуз.
 Сабын алгъан балтасын да урлагъан.
 Сабын тутгъан бузмаса, савут бузмас.
 Сав адамгъа ярлылыкъ ѣкъ.
 Сав адамны къуллугъу битерми?

Сав адамны эби табыла – оылген языкъ.
 Сав адамны эби табылыр.
 Сав бармакъгъа – чюпюрек.
 Сав гишини къуллугъу битмес.
 Сав гъакъыл енгмейген балагъ болмас.
 Сав заманда мал – татли, баш авруса, жан – татли.
 Сав къалгъан амал этер.
 Сав къалгъангъа амал болур.
 Сав къалгъанланы эби бар // Сав къалгъанланы эби гелир.
 Сав малны къуйругъун гесгенде йимик.
 Савгъат савгъат этилинмей.
 Савгъат этилген атны тюсюне къарамай.
 Савгъатгъа берилген зат оъмюрлюкге сакъланагъангъа гысапдыр.
 Савгъатлы къонакъ – уый еси.
 Савгъатны сокъмакъларындан юрюгюнче, Сираткёпюрден оътме рагъат: илбис кёп.
 Савда гёнгюн алмагъан йыламасын оылгенде.
 Савда сав буса, авругъанда да, оылгенде де сав болур.
 Савда сыйламагъан оылгенде йылама.
 Савдюгерге базар герек.
 Савдюгерде дослукъ ёкъ.
 Савдюгерде иман ёкъ.
 Савдюгерни арты болур абдюгер.
 Савдюгерчи йылкъы гъайдар.
 Савдюгерчи къатын башлап эрине хыянат болур.
 Савдюгерчини эсинде – байлыкъ, ярлыны эсинде – айлыкъ.
 Савдюгерчини эсинде – байлыкъ.
 Савлугъу бар салгъанны сан этер.
 Савлугъу бек сакъланар ятгынча чий ичгенни.
 Савлугъум – баш байлыгъым.
 Савлугъун сакъламагъан савлугъундан айрылыр.
 Савлугъунг болмаса, мал гёзге гёрюнмей.
 Савлугъундан да, байлыгъындан да пайдаланып бажармайгъан гишиге савлукъ да, байлыкъ да негер тарыкъдыр.
 Савлукъ – байлыкъ.
 Савлукъ – байлыкъдан артыкъ.
 Савлукъ – инг уллу байлыкъ.
 Савлукъ – сатып алагъан зат тюгюл.
 Савлукъ – табиятны рагъматы.
 Савлукъ болса, байлыкъ табылыр.
 Савлукъ болса, иш табылыр.
 Савлукъ буса, мал да, гъал да табылыр.
 Савлукъ буса, мал табылыр.
 «Савлукъ» деген – болжаллы гюн, аз заман.
 «Савлукъ» деген – болжаллы гюн, аз заман: бир дюньяда эки къайтып айланмай.
 Савлукъ ёкъ буса, адамны яшавда да гёнгю болмай.

Савлукъ ёкъда сулагъ ютар кавлугъунг.
 Савлукъ суюсенг, аз аша – яхшы чайнап, тез аша.
 Савлукъ суюсенг, аз аша // Савлукъ суюсенг, кёп ашама.
 Савлукъ суюсенг, таза тур.
 Савлукъ эшекде де бар: адамлыкъ герек.
 Савлукъда хорлукъ ёкъ.
 Савлукъдан уллу байлыкъ болмас.
 Савлукъдан уллу байлыкъ къайда бар?
 Савлукъну багъасы ёкъ.
 Савлукъну бар заманда аямасанг, тас этгенде излеп тапмассан.
 Савлукъну хадирин билмей бусанг, аврувгъа ачувланма.
 Савлукъну хадирин гетген сонг билирсен.
 Савмагъа инеги ёкъну къумасында⁹³ айраны болмас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Савну бети – ярыкъ, оьлгенни бети – чарыкъ.
 Савну эби табылыр – оьлген языкъ.
 Савулагъан инекни бузаву кесилмас⁹⁴. [*Гъайдакъ диалект*].
 Савунчуну къолундан сют тамар.
 Савусгъан гелип уьйню ювугъунда къычырса, къонакъ гелер.
 Савусгъан чарнагъанда бир сююнч болмай къалмай.
 Савут гъар заман тарыкъ болмай.
 Савут есине де явдур.
 Савутлу адамгъа савутсуз булан ябушма ярамай.
 Савут-сабанг – санынгдыр, минген атынг – жанынгдыр.
 Савутсуз дав болмас.
 Сагагъа салгъан эшек тегенек отлар.
 Сагагъа салгъан эшек тегенек чёплер.
 Сагъа – ялгъан, магъа – герти.
 Сагъа айтгъан да – бир, айтмагъан да – бир.
 Сагъа айтгъан да – бир, къабурлагъа зурнай сокъгъан да – бир.
 Сагъа айтгъан да – бир, оьлюге зурнай сокъгъан да – бир.
 Сагъа айтгъан да – бир, элге айтгъан да – бир.
 Сагъа айтгъан да, тамгъа айтгъан да – бир.
 Сагъа айтгъанны ташгъа айтса, таш жанланар эди.
 Сагъа айтып зая этмеге сёзюм ёкъ.
 Сагъа аччы сёз айтса да, сен татли сёз булан жавап бер.
 Сагъа башгъаны сырын айтгъан сени сырынгны башгъагъа да айтар.
 Сагъа берилген эки къулакъ, бир тил: эки тынгла – бир сёйле.
 Сагъа бишмей буса, магъа да гуймей.
 Сагъа иелмейгенге югюнюп этме абур – абурну да, сыйны да, къазанма герек сабур.
 Сагъа иелмейгенге югюнюп этме абур.
 Сагъа къарап, мени гёре.
 Сагъа къатты айтса да, сен йымышакъ сёз булан жавап бер.
 Сагъа сёйлеген де – бир, тамгъа сёйлеген де – бир.

⁹³ **Къума** (гъайдакъ диалектде) – адабият тилде – **хума**.

⁹⁴ «Сютден айрылмас» деген маънада.

Сагъа сёйлеген де, къабурлагъа зурнай сокъгъан да – бир.
 Сагъа таш булан ургъангъа аш булан ур.
 Сагъа тегюлсе, магъа да чачылыр.
 Сагъа тынгламайгъан ерде сёйлеме.
 Сагъа эр болур – баланга ата болмас.
 Сагъа явмай буса, мени де гюйдюрмей // Сагъа явмай буса, магъа да гюймей.
 Сагъа яман сёйлесе де, сен йылы сёз булан жавап бер.
 Сагъа яхшы къалай берк.
 Сагъа яхшылыкъ этген адамгъа яхшылыкъ этмеге болмасанг, этген яхшы-
 лыгъын сама унутма.
 Сагъалангъанланы гъакъыллысы – гюнагълы // Сагъаллашгъанланы гъакъыл-
 лысы – гюнагълы.
 Сагъыш – сари май тюгюл.
 Сагъатчыны сагъаты ёкъ.
 Сагъаты етгенде амал ёкъ.
 Садагъа арандан чыкъмас // Садагъа сарайдан чыкъмас.
 Садагъа этгенни оъмюрю узакъ болур.
 Садагъалы уйню хоншусу да гелишли болур.
 Садагъангны савунгда эт.
 Садагъаны сатып ал.
 Садагъаны азы-кёбю болмас.
 Садагъаны садагъасы гючлю бола.
 Садагъаны сатып ал.
 Садагъасына гёре зувабы, сёзюне гёре жавабы.
 Садагъасына гёре зувабы, соравуна гёре жавабы.
 Садагъасына гёре зувабы.
 Садагъачы садагъачыны сюймес.
 Садагъачыны жаны – торбасында.
 Садагъачыны торбасы – тешик.
 Саз ер – яйлавгъа, къысгъа йип байлавгъа ярамай.
 Саз ер яйлавгъа ярамас.
 Сайлагъан – сайгъа.
 Сайлагъан – сазгъа, йыгъылгъан бузгъа.
 Сайлагъан – сазгъа, кёп излеген азгъа.
 Сайлагъан – сазгъа, сыргъалагъан – бузгъа.
 Сайлагъан эрнин хабар.
 Сайламай алма – санамай берме.
 Сайлангъан гишини сай сёзю аз болур.
 Сайлап берген сайлап алар.
 Сакъ къалдырыр, сангырав алдырыр.
 Сакъ сёйлесенг, тилинг сагъа беклик къаладыр – бош сёйлесенг, балагъдыр.
 Сакъ уёуне сав барар.
 Сакъал гъакъыллыкъны аламаты тюгюл: сакъалы эчкиники де бола.
 Сакъал текеде де бар.
 Сакъалгъа къарама – гъакъылгъа къара.
 Сакъалсызны сёзю гысапгъа алынмас.
 Сакъалы – узун, гъакъылы – къысгъа.

Сакъалы акъ болгъан учун акъсакъал болмай.
 Сакъалы болгъан булан супу болмас.
 Сакъалы оьсген – гъакъылы оьсмеген.
 Сакъалы узун – гъакъылы къысгъа.
 Сакъалы узун гишини гъакъылы къысгъа болур.
 Сакъалы эчкини де бар – мыйыгъы мишикни де бар.
 Сакъалы эчкини де бар.
 Сакъалым ёкъ – абурум ёкъ.
 Сакъалына инанып, имандан кълдыкъ.
 Сакъла арбаны – гелер заманы.
 Сакъла саламны – гелер заманы.
 Сакъла саманны – гелер заманы.
 Сакъла тонунг – гелер гюню.
 Сакълагъанны сакъалына.
 Сакълыгъын тас этген чычкъан – мишикге азыкъ.
 Сакълыкъ – яшавну анасы.
 Сакълыкъ къоркъув тюгюл.
 Сакълыкъ сакъат этмес.
 Сакълыкъгъа сокъурдан уйрен.
 Сал байлагъан сув гечер.
 Салаланы сансызы – сандыгъында малсызы.
 Салам бермек – сюннет, салам алмакъ – парз.
 Салам булан сёз башлар.
 Салам сатсанг, хоншунга сат: бир четенде оьзюнг олтурарсан.
 Саламатлыкъ сакълагъан абур алар – авлия сёйлеген къабур алар.
 Саламатлыкъ сакълагъан абур алар.
 Саламгъа – салам, каламгъа – калам.
 Саламны биченден айырып болмай.
 Саламы нечик буса, жавабы да шолай.
 Саламына гёре жавабы.
 Саламынг бар буса, отдан къоркъ.
 Саламынга гёре къувугъунг, оьзюнгге гёре ювугъунг.
 Салат⁹⁵ болагъан унну, кюлню⁹⁶ суву булан басмагъа тюше. [*Терик диалект*].
 Салатавдан кёк кёкюресе, тюзге къара – кыбладан кёкюресе, тавгъа къара.
 Салгъан къатынны табанлары алтын болур.
 Салгъан чыгъар къазандан – салмагъан чыгъар сагъдан.
 Салгъан чыгъар къазандан, салмагъан чыгъар сагъдан – кългъан зат эпден гелер, бар буса, намус-ягъдан.
 Салгъан чыгъар къазандан.
 Салкъын юзлюден йылы сёз чыкъмас – сувугъан печден исси экмек чыкъмас.
 Салкъын юзлюден йылы сёз чыкъмас.
 Салкъынчы оьзден тюшюр гёзден.
 Салмагъа сари токътай болмаса, чал бедевню юню азар.
 Салмайгъан къатынынг «саламан» деме.

⁹⁵ Салат – бирикмейген ун.

⁹⁶ Кюлню мунда «эмен агъачны кюлю» деген маънада.

Самайлары – сари алтын, чачларын сирке басгъан.
 Самалардан саллар созулмас – сабурланы иши сан да бузулмас.
 Самурсакъ баш гёммегенмен чи.
 Самурсакъ баш гъажгъа баргъан булан татли болмас.
 Самурсакъ етти аврувдан сав этер.
 Самурсакъ нече керен гъажгъа барса да, ийиси таймас.
 Самурсакъны гелин этгенде, къыркъ гюн ийиси чыкъмагъан // Самурсакъны
 гелин этгенлер: къыркъ гюн ийиси чыкъмагъан.
 Самъел⁹⁷ болуп эшсе де, башынгны тыкъма икъгъа.
 Сан авруса, баш тынглар – баш авруса, не тынглар?
 Сан сав чакъы борч эсгимес.
 Сан талмаса, жан талмас.
 Санавгъа бар – сангъа ёкъ.
 Санавгъа барбыз.
 Санавгъа тюзбюз.
 Санавсуз акъча болмай.
 Санаву бар – саны ёкъ.
 Санамай, «сегиз» деме.
 Санап бас аягъынгны – ойлап сёйле сёзюнгню.
 Сангъа бар – санавгъа ёкъ.
 Сангырав – бир янгъа, сокъур – бир янгъа.
 Сангырав – эшитгенин, сокъур гёргенин айтар.
 Сангырав бусанг, тилсиз къатын ал.
 Сангырав да, тилкъав да – бир йимик.
 Сангырав да, тилсиз де бир йимикдир.
 Сангырав кёп эшите – сокъур кёп гёре.
 Сангырав къулакъ эл бузар – ярым молла дин бузар.
 Сангырав къулакъ эл бузар.
 Сангырав къулакъда гюнагъ ёкъ.
 Сангырав учун эки керен намаз чакъырмас.
 Сангырав эшитгенин айтар – сокъур гёргенин айтар.
 Сангырав эшитгенин айтар.
 Сангыравгъа кёк кёкюремей – сокъургъа яшмын яшнамай.
 Сангыравгъа кёк кёкюремей.
 Сангыравгъа салам берсенг: «Атангны жаны учун», – дер.
 Сангыравгъа тюртюп къой.
 Сангыравгъа тюшден ерли // Сангыравгъа тюшден сонг.
 Сангыравгъа эки азан кычырмай.
 Сангыравну алдында йырламас.
 Сангыравну артына барма.
 Сандыгъы кёп деп къыз алма.
 Сандыгъы уллу деп къыз алма.
 Сандыкъда малы кёп деп, яманны кызын алма.

⁹⁷**Самъел** – Африкада ва Гюнбатыш Азияны чёллеринде болагъан къайнар къургъакъ ел.

Сандыкъда малы кѣп деп, яманны кызын алма – ял кѣуйругъу уллу деп, ямандан айгъыр алма.

Сандыкъда себи⁹⁸ кѣп деп, яманны кызын алма.

Саниат⁹⁹ аш, сув тилемес – оъзю берер.

Санларынг сав буса, юрегинг тав болур.

Санлы эрни садакъдан¹⁰⁰ бил.

Саны бар – жаны ёкъ.

Саны бар – сыпаты ёкъ.

Саны савну юреги – токъ.

Саны сакъат сав болур – гъакъылы сакъат шав болур.

Саны ярты – неден де ярты.

Саны ярты ярты тюгюл, гъакъылы ярты – ярты.

Саным негъакъ сѣгюлмес – къаным негъакъ тѣгюлмес.

Санына бакъма – ичине бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].

Санынг сав болса, юрегинг тав болур.

Сапда турмайгъан балта.

Сапны алгъан балтасын да урлагъан.

Сапсыз балта агъач чапма ярамас.

Сапун булан нечакъы жувса да, къара къаргъа акъ болмас.

Сари майгъа не сѣз бар?

Сарсакъны ким де сагъынмас.

Сарын – сапсыз да маъналы.

Сатагъанны иманы ёкъ – алагъанны амалы ёкъ.

Сатма билген алма да билир.

Сатма тюлкю терини, алып битмей сыдырып.

Сатмайгъан малынгны «сатаман» деме, салмайгъан къатынынг «саламан» деме.

Сатмайгъан малынгны «сатаман» деме.

Сатыв – хатирни сюймей.

Сатыв булан гиши савлугъун сакъламас.

Сатыв къавгъасыз болмас.

Сатыв-алывны орта бойлу адам булан эт.

Сатывда къардаш болмас.

Сатывда хатир болмас.

Сатывда ювукъ болмас.

Сатывчу кѣр сатмасын – аывчу кѣр алмасын.

Сатывчуну иманы ёкъ – аывчуну амалы ёкъ.

Сатывчуну кыйыны кѣп тынчындан.

Сатывчуну сѣзю – итти, аывчуну гѣзю – итти.

Сатылгъан зат оъмюрлюкге тас болгъангъа гысап.

Сатылгъан мал – атылгъан окъ.

Сатып алгъан самурсакъ саптагъына ерли бал болур.

«Сатып алгъанман», – деп, малай¹⁰¹ сапун ашай болгъан.

⁹⁸ **Себи** – къалымы, малы.

⁹⁹ **Саниат** – касбу.

¹⁰⁰ **Садакъ** – окъ-жая салынагъан къап, дорба.

«Сатып алгъанман», – деп, ногъайлы сапун ашай болгъан.
Сатып алмагъан къул болмас.
Сатып ёл алгъан // Сатып ёл алма.
Сатып макътавлар алма.
Сахават гиши – тюзелер иши.
Саякъ адам таякъ табар.
Саякъ айлангъан таякъ табар.
Саякъ гетди – артындан таякъ гетди.
Саякъ ит я эт табар, я ону сюегин табар.
Саякъ итге ким де урар – янгыз гиши есирдей турар.
Саякъ итге ким де урар.
Саякъ къалгъан таякъ табар.
Саякъ къатын уый бузар.
Саякъ къыдыргъан таякъ табар.
Саякъ янашасын ян этер.
Саякъгъа – таякъ.
Саякъны янашасын ян этме.
Себепсиз зат болмас.
Себепсиз оylum болмас.
Себепсиз сув да сай болмай.
Себепсиз япыракъ да тербенмей.
Сегиз гюнге – тогуз байрам.
Сегиз инек сакълама – семиз инек сакъла. [*Гъайдакъ диалект*].
Сегиз оygюз булан сабан салгъан ач къалмас.
Сегиз оygюзден семиз оygюз яхшы.
Сегиз сыйыр сакълагъанча, семиз сыйыр сакъла.
Сегиз эчкиге – сексен теке.
Сегиз эчкиге сексен теке.
Сегизден семиз – яхшы.
Сёгюлген сёгюлмес – сёкген сёгюлюр.
Сёз – авур, иш – енгил.
Сёз – адамны дюнъясыны баш белгиси.
Сёз – аякълы, баш – къулакълы.
Сёз – башгъа, иш – башгъа.
Сёз – бир гюнлюк, тил – оымюрлюк.
Сёз – бир, къулакъ – эки.
Сёз – гёнгюлню гюзгюсю.
Сёз – гюмюш, йыр – алтын.
Сёз – жанны дарманы.
Сёз – савутдан гючлю.
Сёз – савутдан итти, садакъдан гючлю.
Сёз – савутдан итти.
Сёз – садакъдан гючлю.
Сёз – сёзге таянар.
Сёз – сёзню иргъагъы.

¹⁰¹ **Малай** – къуллукъчу.

Сёз – сюекден, таякъ этден оьтер.
 Сёз авзудан чыкьгъан сонг, эл кьопса да, тутулмас.
 Сёз авзунгдан чыкьгъынча – сеники, чыкьгъан сонг – элники.
 Сёз анасы – кьулакь, сув анасы – булакъ.
 Сёз артындан сёз чыгъар, кёп сёйлесе, гёз чыгъар.
 Сёз артындан сёз чыгъар.
 Сёз атасы – кьулакь, сув атасы – булакъ.
 Сёз атасы кьулакьдыр – сув атасы булакъдыр.
 Сёз батмагъангъа гюлле де батмас.
 Сёз башгъа – иш башгъа.
 Сёз билесен, сёйле – инансынлар; билмей бусанг, сёйлеме.
 Сёз биревню авзундан чыгъар да, биревню кьулагъына гирир.
 Сёз болмаса, йыр болмай – йыр болмаса, кюй болмай.
 Сёз болмаса, йыр болмай.
 Сёз болмаса, тил де ёкъ.
 Сёз булан аш бишмес.
 Сёз булан ёлну арты табылмас.
 Сёз булан макътангъанча, иш булан макътан // Сёз булан макътанма – иш булан макътан.
 Сёз булан пилав биширип болмай: дюгю де герек.
 Сёз булан сыйлама – аш булан сыйла.
 Сёз булан тюгюл, иш булан гёрсет.
 Сёз булан халкъланы кьошма да болур, айырма да.
 Сёз булан халкълар кьошулмагъа да бола, айрылмагъа да бола.
 Сёз герекмей – иш герек.
 Сёз гесгенни кьылыч гесмес.
 Сёз гюйдюрген сав болмас.
 Сёз гюмюш буса, иш – алтын.
 Сёз десенг – кьап-кьап, иш десенг, Гьаштархандан тап.
 Сёз десенг – кьап-кьап.
 Сёз еринде айтылса, сёздюр.
 Сёз есин табар.
 Сёз жымчыкъ йимик: авзудан чыкъса, тутуп болмассан.
 Сёз жымчыкъ тюгюл: авзудан чыкъса, тутуп болмассан.
 Сёз жымчыкъ тюгюл: учурсанг, тутуп болмассан.
 Сёз кёп болса, иш аз болур.
 Сёз кёп ерде иш аз бола.
 Сёз кёркю – айтив.
 Сёз кьанатсыз учар.
 Сёз кьуш тюгюл: авзудан чыкъса, тутуп болмассан.
 Сёз кьуш тюгюл: учду буса – гетди.
 Сёз кьысгъа болсун – кьол уста болсун.
 Сёз отуз тишингни арасындан чыкъса, отуз адамгъа етер.
 Сёз оьзюню тынглавчусун табар.
 Сёз салайым алдынга – ким тынгласа, ол алсын.
 Сёз салайым ортагъа – ким бажарса, ол алар.
 Сёз сёз чыгъарар – юмурукъ гёз чыгъарар.

Сёз сёзге таявдыр.
 Сёз сёзден тувар.
 Сёз сёзден чыгъар – сёйлемесенг, неден чыгъар?
 Сёз сёзден чыгъар.
 Сёз сёзню айтдырыр – юмурукъ гёзню чыгъарар.
 Сёз сёзню айтдырыр.
 Сёз сёзню ачар.
 Сёз сёзню йыгъар.
 Сёз сёзню табар.
 Сёз сёзню тарта – яхшы сёз юрекде ята.
 Сёз сёзню тувдура – масхара кюлюкю чыгъара.
 Сёз сёзню чыгъарар – юмурукъ гёзню чыгъарар.
 Сёз сёзню чыгъарар.
 Сёз сёйлесенг, аз сёйле, ерине гёре тюз сёйле – тюз сёйлеп болмай бусанг, яз сёйлеме – гюз сёйле.
 Сёз сёйлесенг, аз сёйле, ерине гёре тюз сёйле.
 Сёз сёйлесенг, ойлап сёйле.
 Сёз сюекден оьтер, таякъ – этден.
 Сёз сюекден оьтер.
 Сёз суюмейген (гиши) тирмен кьургъан.
 Сёз темирден оьтер.
 Сёз тюлюке етсе, тавукъ сакъ болсун.
 Сёз хадирын билмеген оьз хадирын билмес.
 Сёз халкъны тургъузур.
 Сёз халкъны хозгъар.
 Сёз юрекден чыгъар.
 Сёз ярасы бителмес – кыылыч яра бителер.
 Сёз ярасы сав болмас.
 Сёз, авзунгдан чыкъса, эл кьопса да, тутулмас.
 Сёзге авур – ишге енгил.
 Сёзге инанма – гёзге инан.
 Сёзге инанма – ишге инан.
 Сёзге къазан ярашар – намазгъа азан ярашар.
 Сёзге къарама – кыйывуна къара.
 Сёзге тутулгъан – ишден кьутулгъан.
 Сёзге уста ярыкъ юлдуз йимикдир.
 Сёзде макътанма – иште макътан.
 Сёзден билгени.
 Сёзден гъабижай да бола, сёз болатны да ирите.
 Сёзден сёз тувар.
 Сёзден сёз чыгъар.
 Сёзден сёз чыгъар: сёйлемесенг не чыгъар?
 Сёзлерден кьурулгъан тав ишден кьурулгъан тёбеге тиймей.
 Сёзлеринг гюмюш буса, сёйлемей тургъанынг – алтын.
 Сёзлю отбашда берекет токътамас.
 Сёзню – азы, кызыны – назы яхшы.
 Сёзню кыысгъасы – яхшы.

Сёзню – кыысгъасы, йипни узуну – яхшы.
 Сёзню азы – яхшы.
 Сёзню айтма тюшмей артын ахтармай.
 Сёзню алды кьатты болса, арты татли болур.
 Сёзню анасы – кьулакъ, сувну анасы – булакъ.
 Сёзню арты ёкъ.
 Сёзню асили кетен кьапда сакъланмай.
 Сёзню атасы – кьулакъ.
 Сёзню ачыгъы – яхшы, ёлну ярыгъы – яхшы.
 Сёзню ачыгъы – яхшы.
 Сёзню багъасы – тынглагъан.
 Сёзню башы – кьулакъ.
 Сёзню башы – масхара.
 Сёзню билген ишни де билир.
 Сёзню бошуна атгъандан, бошалып ятгъан – кьолай.
 Сёзню ерине гёре айтма тарыкъ.
 Сёзню еси – авзу.
 Сёзню инг де оьздени – айтмай англангъан сёздюр.
 Сёзню кёбю – эшекге юк.
 Сёзню кёплюгю – гьакъылны азлыгъы.
 Сёзню кёркю – айтывда.
 Сёзню кьанаты бар.
 Сёзню кьатлама: кьатласанг, маънасы гетер.
 Сёзню кьувгъан сёзлюк болур.
 Сёзню кызывунда айт.
 Сёзню кыысгъасы – яхшы, бавну узуну – яхшы.
 Сёзню кыысгъасы – яхшы, йипни узуну – яхшы.
 Сёзню кыысгъасы – яхшы.
 Сёзню кыысгъасы татли болур.
 Сёзню кыысгъасы татывлу болур.
 Сёзню онгун терслеген сыйы булан гёмюлмес.
 Сёзню оьлчевю – гьакъыл, гьакъылны оьлчевю – сёз.
 Сёзню сёз ачар.
 Сёзню сёйлеген ерде кьалгъаны – яхшы.
 Сёзню сонгу – башындан белгили.
 Сёзню суюген сёз табасы болур.
 Сёзню суюген семирмес.
 Сёзню суюгенни башы – сёзлюк.
 Сёзню тамакъда тангла: башын кьой, артын англа.
 Сёзню тилмачы гёздюр.
 Сёзню туврасы – яхшы.
 Сёзню туврасы темирни тешер.
 Сёзню тузу – айтыв.
 Сёзню тынглайгъангъа айт.
 Сёзню тюбюн сёз табар.
 Сёзню тюзю – айтывда.
 Сёзню тюшонюп сёйле.

Сёзню хозгъасанг, сёз чыгъар.
 Сёзню эшитеген – кьюлакъ, сув болагъан ер – булакъ.
 Сёзню яхшысы – балдан да татли.
 Сёзню, кёп ойлашып, сонг айтмалы.
 Сёзчю сёзден эринмес.
 Сёзю – бир тюрлю, иши – бир тюрлю.
 Сёзю – гъакъ, юзю – акъ.
 Сёзю – сёз, айтгъаны – айтгъан.
 Сёзю – татли, юреги – къатты.
 Сёзю – уллу, оъзю – гиччи.
 Сёзю – хош, кисеси – бош.
 Сёзю барда сеси ёкъ – тили барда эси ёкъ.
 Сёзю барда сеси ёкъ.
 Сёзю булан йыбата – экмек бермей, узата.
 Сёзю булан сюйдюре – гёзю булан гюйдюре.
 Сёзю гъакъны юзю – акъ.
 Сёзю де – бир, оъзю де – бир.
 Сёзю де бар, оъзю де бар.
 Сёзю сёзге ошамай – авзу бир де бошамай.
 Сёзю сёзге ошамай, авзу бир де бошамай – шолай болгъунча адам, оълсе кёлай, яшамай.
 Сёзю сёзге ошамай, авзу сёзден бошамай.
 Сёзю сёзге ошамай, амма авзу бошамай.
 Сёзю сёзге ошамай, амма авзу токътамай.
 Сёзю чалт гиши пагъмулу болур.
 Сёзю ялгъанны гертиси де – шек-шек.
 Сёзю ялгъанны гертиси де шекли болур.
 Сёзю яман гишини гёзю яхшы боламы – гёзю яман гишини оъзю яхшы боламы?
 Сёзю яман гишини гёзю яхшы боламы?
 Сёзю яманны оъзю – яман.
 Сёзюм сёздюр.
 Сёзюнг авзунгдан чыкъгъынча, ону еси – сенсен.
 Сёзюнг булан ишинг бир болсун.
 Сёзюнг булан макътанма – ишинг булан макътан.
 Сёзюнг гюмюш буса, ишинг – алтын.
 Сёзюнг де, ишинг де бир болсун.
 Сёзюнг къысгъа болсун – кёолунг уста болсун.
 Сёзюнг оьлгюнче, оьзюнг оьл.
 Сёзюнгню гишиге айтгъанча, тузу бармы, ойлашып къара.
 Сёзюнгню къайтарып айтсанг, маънасы гетер.
 Сёзюне бакъма – ишине бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Сёзюне гёре – жавабы, садагъасына гёре – зувабы.
 Сёзюне инанма – ишине къара.
 Сёзюне къарагъанда – токъ, гёзюне къарагъанда – ач.
 Сёзюне къарама – ишине къара.
 Сёзюне къарама – кыйывуна къара.

Сёзюне ялгъан къошагъан гиши бир заманда да талайлы болмас.
Сейир сесден чыгъар – яманлыкъ терсден чыгъар.
Сейлевчю агъмакъ буса, тынглавчу гъакъыллы болма герек.
Сейлевчю тапма къыйын тюгюл – тынглавчу тапма къыйын.
Сейлеген – гюмюш, тынглагъан – алтын.
Сейлеген булан сёз битмес // Сейлеген учун сёз битмес.
Сейлеген тутула – сёйлемеген къутула.
Сейлеген чакъы сёз кёп болур.
Сейлегенче адамны гъакъылы билинмес.
Сейлей туруп ашама – ашай туруп сёйлеме.
Сейлей туруп ашама.
Сейлейген авлия буса, тынглайгъан гъакъыллы болма герек.
Сейлейген билмей – билеген сёйлемей.
Сейлейген гиши агъмакъ буса да, тынглайгъан гъакъыллы болма герек.
Сейлейген дели буса, тынглагъан гъакъыллы болмагъа герек.
Сейлейген ерде сёзсюз болма.
Сейлейген сёзюнгню адамгъа гёре сёйле.
Сейлейген чача – тынглайгъан ора.
Сейлейгенге бакъма – сёйлетегенге бакъ.
Сейлейгенде – алда, ишге етсе – артда.
Сейлейгенде авзунгну оылчеп ач.
Сейлейгенде сёзлери къапгъа сыймай.
Сейлейгенде сёзлери къапгъа сыймай – ишлейгенде шолай болма ким къоймай.
Сейлейгенинг сакъ сёйле: авуз – бир, къулакъ – эки.
Сейлей-сёйлей, сёз чыгъар – тюрте турса, гёз чыгъар.
Сейлей-сёйлей, сёз чыгъар.
Сёйлеме – тынч, ишлеме – къыйын.
Сёйлеме билмейген оюнну бузар.
Сёйлеме билмек – яхшы, тынглап билмек – ондан да яхшы.
Сёйлемеге билмеген согъуп къачар.
Сёйлемеге билмей бусанг, пайдасыз сёйлеме.
Сёйлемеге билмей бусанг, сёйлемей тур.
Сёйлемеге билмейген лакъырны бузар.
Сёйлемеге уйренген – тынглама да уйрен.
Сёйлемек – гюмюш буса, сёйлемей турмакъ – алтын.
Сёйлеп билеген тынглап да билир.
Сёйлеп билмеген сёгюп къачар.
Сёйлеп билмеген сёз гелтирир.
Сёйлеп билмеген сугъуп къачар.
Сёйлеп билмей бусанг, пысып тур.
Сёйлеп билмей бусанг, сёйлемей турмагъа сама уйрен.
Сёйлеп билмей бусанг, тынглап билмеймисен.
Сёйлеп билмейген авуздан тилсиз авуз – къолай.
Сёйлеп билмейген сёгюп къачар.
Сёйлеп билмейген сёз бузар.
Сёйлеп билмейген сёзюне батар.
Сёйлеп билмейген созуп къачар.

Сёйлеп билмейген уруп къачар.
 Сёйлеп болмагъан сёгюп къача – уруп болмагъан тюртюп къача.
 Сёйлеп болмагъан сёгюп къача.
 Сёйлеп болмагъан сугъуп гетер.
 Сёйлеп болмай бусанг, пысып бол // Сёйлеп болмасанг, пысып бол.
 Сёйлеп болмайгъан адам – инсанны инг языгъы.
 Сёйлеп гёрсетме – ишлеп гёрсет.
 Сёйлер сёзюнг сёйлеп айт, дёрт де янгъа гёзлеп айт.
 Сёйлер сёзюнг сёйлеп айт, дёрт де янгъа къарап айт.
 Сёйлер сёзюнг тюзлеп айт, дёрт де янынг гёзлеп айт.
 Сёйлесем – бир хайыр, сёйлемесем, эки – хайыр.
 Сёйлесем – етмиш, сёйлемесем – алтмыш.
 Сёйлесенг – билгенингни сёйле.
 Сёйлесенг, сёз кёп бола.
 Сёйлетсенг, яралы къабан.
 Сёйлешсенг – сёз чыгъар, тюртюшсенг – гёз чыгъар.
 Селни сейир этмеге бирев болмас – эл болар.
 Секет иманны белгисидир.
 Сёкме мени бий атамны – сёгермен сени къул атангны.
 Сексен чапырса, шекери чыгъар.
 Сексен, токъсан – бир гюн ёкъсан // Сексен, токъсан – ахыры бир гюн ёкъсан.
 Сексен, токъсан – бир гюн покъсан.
 Сексенге етгенни ашы да буламукъ, иши де.
 Сексенде де сыйы болмас малсызны.
 Сёлейгенге – гюмюш, тынглагъангъа – алтын.
 Семиз атгъа минген арымас.
 Семиз атны аркъасы йымышакъ болур.
 Семиз эт ашайгъанлар макътай арыгъын – арыкъ эт ашайгъанлар биле семиз тарыгъын.
 Семизге минген арымас.
 Семизлик гъайвангъа яхшы къыйыша.
 Семизлик малгъа яхшы къыйыша.
 Семизни минген арымас // Семизге минген арымас.
 Сен – агъа, мен – агъа, бу сыйырны ким багъа?
 Сен – бий, мен – бий, атгъа бичен ким салар?
 Сен – къарт, мен – къарт, абур-сыйны кимге тарт.
 Сен агъа, мен агъа, инеклеге ким багъа? [*Гъайдакъ диалект*].
 Сен айтагъан гъармутдур – бир бишмесе, бир бишер.
 Сен айтагъан къышда бишеген шапталлар.
 Сен айтагъан шапталлар – олар гюзде бише.
 Сен айтарны сен эшитер ерлерде сёзюнг зая этме.
 Сен айтгъан бар – сен айтмагъан ёкъ.
 Сен айтгъангъа къулагъыны арты да терлемеген.
 Сен айтгъангъа сен тынгла.
 Сен айтгъанны сен эшит.
 Сен айтмадын – мен эшитмедим.
 Сен ата-анангны нечик гёре бусанг, сени яшларын да сени шолай гёерерлер.

Сен бар чакъы – мен тав чакъы. [*Гъайдакъ диалект*].
 Сен бѣрюню аясанг, бѣрю сени талар.
 Сен биревге уъч керен алдансанг, сав тюгюлсен.
 Сен бирни айтсанг, бирев де бирни къошар.
 Сен бирсен – бир де тюгюлсен – пирсен.
 Сен болгъунча, сагъа да болур.
 Сен болмагъан адам шу затны этмес.
 Сен де гелдинг къаз йимик, мундагъылар аз йимик.
 Сен де этме осал ишни, сагъа этме де къойма.
 Сен деген еринге биз гирсин.
 Сен замангъа ошамасанг, заман сагъа ошамас.
 Сен ишни суйсенг, иш де сени сюер.
 Сен ишни суйсенг, сени де сюерлер.
 Сен къадар этсенг, мен мадар этермен.
 «Сен къаст эт, мен кѣмек этермен», – деген. (*Аллагъны сѣзлери*).
 Сен къоркъмасанг, душман къачар.
 Сен къоркъмасанг, яв къачар.
 Сен магъа ёкъсан – мен сагъа ёкъман.
 Сен не сѣйлейсен – мен не айтаман.
 Сен нечик бусанг, мен де шолайман.
 Сен охума барагъанда, мен охуп битип, къайтып геле эдим.
 Сен охумагъа барагъанда, мен къайтып геле эдим.
 Сен охумасанг, заман сени охутур.
 Сен оъзюнгню макътама: гиши сени макътасын.
 Сен оъзюнгню макътама: сени бирев макътасын.
 Сен оъзюнгню макътама: сени халкъ макътасын.
 Сен оългенде ясгъа да гелмежек олай къатынлар.
 Сен сав – мен саламат.
 Сен сѣйлеме – ишинг сѣйлесин.
 Сен сѣйлесенг, сеники – тюз, мен сѣйлесем, меники – тюз.
 Сен сен бусанг, мен де менмен.
 Сен сенекге – мен кюрек, сен болгъансан дандерек.
 Сен сенекге – мен кюрек.
 Сен сенекге узайсанг, сагъа кюрек гѣтерер.
 Сен сени макътама – сени халкъ макътасын.
 Сен суйгенге барма – сени сюегенге бар.
 Сен суйгенге барма – сени суйгенден къачма.
 Сен суйгенден сени суйген – къолай.
 Сен суйгенден сени суйген къолай – экиси де буса, уллу талай.
 Сен суйгенни алма – сени суйгенни ал.
 Сен тюлкую бусанг, мен къуйругъуман.
 Сен уйде айтсанг да, сѣз къыргъа чыгъар.
 Сен уйде айтсанг да, сѣз эшикден чыгъар.
 Сен уйренмесенг, заман сени уйретер.
 Сен этген бар – этмеген ёкъ.
 «Сен, мен» десе, осал гирир кебине.
 «Сен, мен» ябушувну ювугъудур.

«Сен» деп турсанг, «сагъа» дейген болмас.
 Сёнген кюлню хотгъап не этесен.
 Сёнген отбашны кюлюнде кесев излеп айланма.
 Сенде – гъаракат, менде – берекет.
 Сенде бар – менде ёкъ, менде бар – сенде ёкъ.
 Сенден – гъаракат, менден – берекет. (*Аллагъутааланы сёзлери*).
 Сенден алгъаным да ёкъ, сагъа бережегим де ёкъ.
 Сенден алгъаным сувгъа гетсин.
 Сенден гъалива ийис геле.
 Сенден кьоркъагъандан (кьоркъгъандан) сакъ тур.
 Сенден кьоркъгъандан сен де – кьоркъ.
 Сенден кьоркъгъаным – къара кьойдан кьоркъгъаным.
 Сенден магъа ёкъ – менден сагъа ёкъ.
 Сенекден кюрек болгъан.
 Сенекни кюрекден айырып билмей.
 Сени авзунга от тиймеген бал тийсин.
 Сени адам этген тилдир.
 Сени башынг – къапда.
 Сени бёркюнгно тюрбюнде сенден игит адам болмас (ёкъдур).
 Сени ватанынг ва бавунг – сени женнетинг ва Багъдатынг.
 Сени ватанынг сени учун женнетдир.
 Сени гъакъылынг – ананы базарывлугъундан – ананы гъакъылы буса – ону чыдамлыгъындан.
 Сени гъакъылынг – тавукъну башы чакъы.
 Сени ишинге сен жавап бер.
 Сени йимик уланлар байлап сояр хоразны. (*Осал улангъа айтыла*).
 Сени кьуйругъунг тутуп болмай.
 Сени оьлгенинг – мени гёргеним.
 Сени оьлгенинг де, мени гёргеним де – теппе-тенг.
 Сени погъунг дарманмы?
 Сени сакъалынгда мени тюрюм бар.
 Сени сёзюнг де – бир, итни осурагъы да – бир.
 Сени сырынг – сени есиринг.
 Сени тапгъан мени къарным жувлусун.
 Сени тюрбюнгню тапгъан денгизни тюрбюм табар. (*Гъиллачы адамгъа айтыла*).
 Сени харсынга бийийгенлерден тюрюлмен.
 «Сен-мен» десе, осал гирир кебине.
 Сепли болгъунча, эпли бол.
 Сепли гелин болма – эпли гелин бол.
 Сеплини алма – эплини ал.
 Сермешге¹⁰² барма да суюе, окъ тиймесни де суюе.
 Сибирткиде гетип, кюлтеде гелген.
 Сиз сав – биз саламат.
 Сиз суюгенни мен де суюермен.

¹⁰²Сермешге – уллу давгъа, урушгъа деген.

Сизге бишмей буса, бизге де гуймей // Сизге бишмеген буса, бизге де гуймес
// Сизде бишмеген бизде гуймес // Сизде бишмеген бизде де гуймес // Сизге
бишмейген бизге гуйеми?

Сизин къавум чепкен берсе, тон бермес, сизге бакъгъан батыр эрлер гюн
гёрмес.

Сизин къавум чепкен берсе, тон бермес.

Сизин улакъ да, бизин къазан да – теппе-тенг.

Сизин элде гюн де – байрам, гюн де – той, бизин элде гюн де – сагъыш, гюн де
– ой.

Сизин эчки де, бизин къазан да – теппе-тенг.

Сийдиги тирмен айландыра.

Сийрек гёрюшмек – сююп оёбюшмек.

Сийрек согъанны башы уллу болур.

Силкген булан бармакъ тюшмей – сув тюше.

Силкген булан бармакъ тюшмес.

Силкген булан сув тюшюр, бармакъ тюшмес.

Силкген учун бармакъ тюшмес, сув тюшюр.

Сирив – итсиз, тери битсиз болмас.

Сирив акъсакъсыз болмас.

Сирив итсиз болмас.

Сиривге кычыв тюшмес, къутулса кыырчын кёйдан.

Сиривден айрылгъан кёйну бёрю ашар.

Сиривден айрылгъан теке – бёрюге азыкъ.

Сиривден айрылгъанны бёрю ашар.

Сиривден къалгъан сюрюнюп оёлюр.

Сиривден къалмасгъа – сюрюнюп йыгъылмасгъа. (*Экев этген шарт*).

Сиривлер кёшулса, итлер ябушур – сиривлер айрылса, кёйчулар ябушур.

Сиривлер кёшулса, итлер ябушур.

Сиривчю таягъы булан генгешер.

Сиривчю таягъына сорар.

Сиривчю яхшы буса, текеден де сют алар.

Сиривчюлер кёп буса, мал гъарам оёлюр.

Сиривчюню – таягъындан, гелинни – аягъындан.

Советни якъламакъ – намусун сакъламакъ.

Согъан ашамагъанны ийиси чыкъмас.

Согъан сийрек буса, башы уллу болур.

Согъан сийрек чачылса, башы уллу болур.

Согъанларым – къалач-къалач.

Согъанны сийрек салса, башы уллу болур.

Сойгъан сыдырыр.

Сойгъунча малны семизи билинмес – сёйлегенче адамны гъакъылы билинмес.

Сойгъунча малны семизи билинмес.

Сокъмагъын тас этген адашмай – суйгенин тас этген адай.

Сокъта ашагъан сонг тояр, сабудан алып сагъ къуяр.

Сокъта ашагъан сонг тояр, сабудан алып сагъ къуяр; сокътасы да, сагъы да
ёкълар не ашап тояр?

Сокъта ашагъан сонг тояр.

Сокътагъа умут этип, шорпасындан да къуру къалгъан.
 Сокътадан ашамагъан тоймас.
 Сокъур алдын эшитир.
 Сокъур буса да, къыз – яхшы.
 Сокъур гёз ярыкъны сюер.
 Сокъур гёзден гёзьяш чыкъмас.
 Сокъур гёргенин айтар.
 Сокъур гёрюп тоймас – акъсакъ юрюп тоймас.
 Сокъур гёрюп тоймас – ашап тояр.
 Сокъур гиши чыракъ тутгъан йимик.
 Сокъур гишиге чыракъ тарыкъ тюгюл.
 Сокъур излейген – сав гёз.
 Сокъур йыгъылса, таягъын айыплар.
 Сокъур къаргъа акъсагъын уйрETER.
 Сокъур къыз эрге барар хоншулар яхшы экенге.
 Сокъур оьгюз оьзю барар хасапгъа.
 Сокъур оьгюз оьзю гелер хасапгъа.
 Сокъур оьзю – сёйлейген сёзю.
 Сокъур сатыв гёкюндюрю.
 Сокъур сатыв этгендей.
 Сокъур сёзге инанмас.
 Сокъур сёзден тоймас.
 Сокъур суюген – бир гёз, эки болса, не сёз // Сокъурну сюегени – бир гёз, эки болса, не сёз.
 Сокъур суюген – гёз ярыкъ.
 Сокъур суюв, арты – гюов.
 Сокъур тавукъ ёлгъа чыкъса, боран болур.
 Сокъур тавукъгъа арпа да – будай.
 Сокъур тавукъгъа бары да ер – тав.
 Сокъур тавукъгъа бары да зат – будай // Сокъур тавукъгъа бары да зат будай болуп гёрюне.
 Сокъур тутгъанын бек тутар // Сокъур тутса, бек тута.
 Сокъур тутгъанын йибермес.
 Сокъур тутса, бек тута – чолакъ урса, бек ура.
 Сокъур тутса, бек тутар.
 Сокъур тырнакъ – гёт хашыма яхшы.
 Сокъур шайыгъа да тиймей.
 Сокъур элге гирсенг, гёзлерингни къыс.
 Сокъур элге гирсенг, гёзлерингни юм.
 Сокъур яшыргъанны сав тапмас.
 Сокъургъа атив къатын тарыкъ тюгюл.
 Сокъургъа гече де – бир, гюн де – бир.
 Сокъургъа гече де – къарангы, гюн де – къарангы.
 Сокъургъа гече де, гюн де – теппе-тенг.
 Сокъургъа гюзю герекмей.
 Сокъургъа ёл ташлы болур.
 Сокъургъа ёл чонкълу болур.

Сокъургъа къайда да – къарангы.
 Сокъургъа таякъ тутдургъандай.
 Сокъургъа чыракъ герекмей.
 Сокъургъа яшмын яшнамай.
 Сокъурланы ичинде башчы бола бир гёзлю – тилсизлеге башчылыкъ этип
 болмай бир сёзлю.
 Сокъурну алдында бийиме – сангыравну алдында йырлама.
 Сокъурну алдында бийиме.
 Сокъурну гёзю – бармагында.
 Сокъурну гёзю – бармакъ уьчюнде.
 Сокъурну гёзю гёрмесе де, жаны сезе.
 Сокъурну кьолуна тюшме – сангыравну тюбуне тюшме.
 Сокъурну кьолуна тюшме.
 Сокъурну оьзю – сёйлеген сёзю.
 Сокъурну тилеги – эки гёз.
 Сол аякъдан тургъан.
 Сол бутун башлап алса, адам ачувлу бола.
 Сол гёзюнг онг гёзюнге къаравул болсун.
 Сол кьолума сал – онг кьолумдан ал // Сол кьолгъа сал – онг кьолдан ал.
 Сол кьолунг этгенни онг кьолунг билмесин.
 Сол кьолунгну ишин онг гёзюнг билмесин.
 Сол кьолунгну ишин онг кьолунг билмесин.
 Солгъа егилсе де, онггъа егиле.
 Сонг болса да, онг болсун.
 Сонг болсун, тек онг болсун.
 Сонггъа сатыв – юрекге къатыв.
 Сонггъу марал – кьуйрукъсуз.
 Сонгда ашагъан сонг тояр.
 Сорав табар гъар затны.
 Соравуна гёре жавабы.
 Сорагъан адашмас.
 Сорагъан айып тюгюл – билмеген айып.
 Сорагъан айып тюгюл.
 Сорагъан бир утанар, бермеген эки утанар.
 Сорагъан Индиягъа ерли де таба ёлну.
 Сорагъан табар.
 Сорагъан янгылмас.
 Сорагъангъа айып ёкъ.
 Сорагъангъа айып тюгюл – билмегенге айып.
 Сорагъанны айыбы ёкъ.
 Сорай баргъан адам ёл табар – сорамагъан, адашып, терс ёл табар.
 Сорай баргъан адам ёл табар.
 Сорай туруп гъикматлы болур.
 Сорай-сорай, къади болгъан.
 Соралгъан иш сёгюлмес.
 Сорама адам тапмасанг, бёрк агъач булан генгеш.
 Сорамай алма.

Сорамай алма – чакъырылмай барма.
 Сорамайгъан адамгъа таныш этме юзюнгню.
 Сорамакъ айып тюгюл, билмейгенлик – айып.
 Сорап бергенче, сугъуп бер.
 Сорап берме – сююп бер.
 Сорап берме къонакъгъа – сююп бер.
 Сорашма билмейген къатын: «Авруймусан?», – деп сорашар.
 Стол артда кишнеген тюбюне тюшюр.
 Столну артында душман да дос.
 Сув – байлыкъны еми.
 Сув – башындан яхшы.
 Сув – гиччиники, сёз – уллуники.
 Сув – гиччиники, сый – уллуники.
 Сув – ерге, байлыкъ – элге.
 Сув – топуракъны уллу суратчысы.
 Сув – яшав яратар.
 Сув агъар – таш къалар, сюрме гетер – къаш къалар.
 Сув алса, ер азар.
 Сув алсанг, ярлыдан ал.
 Сув бар ерде буз болур.
 Сув бар ерде яшав бар.
 Сув басгъан ер азар.
 Сув басса, ер азар – къайгъы басса, эр азар.
 Сув башында туруп сувсар.
 Сув башындан булгъанар.
 Сув башындан сюзюгюр.
 Сув башындан тонгар.
 Сув болгъан сонг, сувукъ да болур.
 Сув болмаса, кёл болмас.
 Сув буламукъдан тиш тюшюр.
 Сув булан ойнама – батарсан, от булан ойнама – янарсан.
 Сув булан ойнасанг, батарсан.
 Сув гелтире – ел элте.
 Сув гёрмей, чарыкъ чечме – къыз гёрмей, белбав чечме.
 Сув гёрмей, чарыкъ чечмес // Сувну гёрмей, чарыкъ чечмес.
 Сув гёрмей, этик чечмес.
 Сув гёрмейли, аякъгийимлерингни чечме.
 Сув гёрсе, балыкъ йимик.
 Сув гёрсе, сувсай – ат гёрсе, акъсай.
 Сув гёрсе, сувсай – аш гёрсе, акъсай.
 Сув гёрсе, сувсай – иш гёрсе, акъсай.
 Сув гёрсе, сувсай.
 Сув гетер – таш къалар // Сув гетсе, таш къалар.
 Сув гетер – таш къалар, сюрме гетер – къаш къалар.
 Сув гетсе, таш къалар – къарт гетсе, яш къалар.
 Сув да башындан тонгса, – яхшы, хабар да башындан башланса, – яхшы.
 Сув да башындан тонгса, – яхшы.

Сув да бермей леззетни, сувсап болуп ичмесенг.
 Сув ичген кьюгъа тюкюрме.
 Сув ичер сал байлагъан – боза ичер тари салгъан.
 Сув ичирмегенге сют ичир.
 Сув йимик сыйлы болгъур. (*Сув бергенге айтыла*).
 Сув кѣп болса, ер азар – къайгъы кѣп болса, эр азар.
 Сув кѣп буса, ер азар.
 Сув кѣп буса, ер азар – къайгъы кѣп буса, эр азар.
 Сув къуйругъуна етсе, ит юзмеге башлай.
 Сув оъзюню ёлун табар.
 Сув оъзюню ёлун табар – сѣз оъзюню есин табар.
 Сув сакълагъан дербиш йимик. [*Терик диалект*].
 Сув сорасанг, сют берген адам.
 Сув сувгъа кьошула – май майгъа кьошула.
 Сув сугъарагъан сувсап оьлген. (*Сув ичмеге чоласы болмагъан*).
 Сув таманлыкъ эте буса, балыкъ къармакъгъа тюшмес эди.
 Сув таманлыкъ эте буса, балыкъ къармакъны хапмас эди.
 Сув тама-тама турса, ташны да тешер.
 Сув ташны тешер.
 Сув тѣгюлсе, – берекет.
 Сув тилегенге бал берген.
 Сув тилесе, бал берген.
 Сув тилесе, сют берген.
 Сув тилесенг, сют берген – сют тилесенг, бал берген.
 Сув тирмен – эки ташдан, суймеклик – эки башдан.
 Сув чермелер сувда сыныр – кѣп кьутургъан бир гюн тыныр.
 Сув чермелер сувда сыныр – кѣп кыдыргъан бир гюн тыныр.
 Сув чермелер сувда сыныр – кѣп ойнагъан бир гюн тыныр.
 Сув чермелер сувда сыныр.
 Сув чыкъмагъан ерде кьюу къаза.
 Сув элтер – ел гелтирир.
 Сув эсги ерине къайтмай къалмас.
 Сув ягъада кюстюнген сююнмес.
 Сув ягъада яшайгъан юзмеге уста болур.
 Сув ягъада яшама: суванасы алар.
 Сувгъа авзу бишген сувну да уьфюрюп ичер.
 Сувгъа баргъан къатынны алтмыш авуз сѣзю бар.
 Сувгъа барып, сувсуз гелер.
 Сувгъа барып, сувсуз къайтар.
 Сувгъа батагъан саламгъа къарышыр.
 Сувгъа батагъан саламгъа харманар.
 Сувгъа батгъан саламгъа ябушур.
 Сувгъа батгъан янгурдан кьоркъмас.
 Сувгъа гирген кьюру чыкъмас.
 Сувгъа гиргинче, юзмеге уйрен.
 Сувгъа гирип, кьюру чыгъа.
 Сувгъа да, отгъа да, итге де инанмас.

Сувгъа инанма – яргъа таянма.
 Сувгъа сенек булан язылгъан.
 Сувгъа сюелме – явгъа инанма.
 Сувгъа сюелме.
 Сувгъа таянма – байгъа инанма.
 Сувгъа таянма – бийге инанма.
 Сувгъа таянма – душмангъа инанма.
 Сувгъа таянма – ерге таян.
 Сувгъа таянма – къатынгъа инанма.
 Сувгъа таянма – экиюзлюге инанма.
 Сувгъа таянма – явгъа инанма.
 Сувгъа тюшген кюлей агъа.
 Сувгъа хуйланып, жувунмай къойма.
 Сувгъа элтип, сув ичирмей къайтаражакъ.
 Сувгъа элтип, сувсуз гелтирир.
 Сувда акъгъан йылангъа да харманар.
 Сувда батагъан саламгъа къарышыр.
 Сувда батмай – отда янмай.
 Сувда болур бакъалар.
 Сувдан буз болур – буздан сув болур.
 Сувдан къуру чыгъар.
 Сувдан чыкъсанг, артда чыкъ – буздан чыкъсанг, алдын чыкъ.
 Сувдан чыкъсанг, артда чыкъ.
 Сувлу ашда татыв ёкъ – ачувлу башда гъакъыл ёкъ.
 Сувлу терекден – сув, къарлы терекден къар явар.
 Сувну агъымы булан юз // Сувну агъымына къарап юз.
 Сувну барагъан якъгъа акъма къойса, яхшы.
 Сувну башы – булакъ, сёзню башы – къулакъ.
 Сувну башы – булакъдан // Сувну башы – булакъ // Сувну башы булакъдыр.
 Сувну дады – сувсаплыкъ.
 Сувну ерин сувсап янгъанлардан сора.
 Сувну от алмас.
 Сувну увучда сакълап болмас.
 Сувну уьстюнде геме де, сенден къайры неме де.
 Сувну уьстюндеги гёбюкдей.
 Сувну уьстюндеги сари майдай.
 Сувсагъанда сувдан татывлу зат ёкъ.
 Сувсагъанны ою – сувда.
 Сувсап болгъанда сув да шербетдей.
 Сувсапны ою – сувда. [*Гъайдакъ диалект*].
 Сувсуз ер батмакъ болмас.
 Сувсуз ерде къамуш ёкъ – азгъан элде намус ёкъ.
 Сувсуз ерде къамуш оьсмей.
 Сувсуз ерде къурулгъан сув тирмен йимик.
 Сувсуз ерде тал болмас.
 Сувсуз ерде уый къурма – отсуз ерде эл къурма.
 Сувсуз ерде юрт къурма.

Сувсуз жува – елсиз кепдире.
 Сувсуз къазан асылмас.
 Сувсуз тирмен айланмас – вакътисиз къыз сайланмас.
 Сувсуз тирмен айланмас.
 Сувсуз тирмен де – бир, сынсыз къабур да.
 Сувугъан печден исси экмек чыкъмас.
 Сувугъан темир созулмас.
 Сувукъ ашдан аш болмас – къудадан къардаш болмас.
 Сувукъ ашдан аш болмас.
 Сувукъ гелер ел булан.
 Сувукъ да тюгюл – къол да биширмей.
 Сувукъ йылан башлап иситгенни хабар.
 Сувукъ къыш чилледе тутар.
 Сувукъ сёз юрекни бузлатар.
 Сувукъ сув, исси аш – тишни душманы.
 Сувукъ сувгъа бармагъын да тийдирмей сакълажакъман.
 Сувукъ сувгъа къолун да сукъмай оьсген. (*Эрке оьсген къызыны гъакъында*).
 Сувукъ сюек сындырыр.
 Сувукъ, тавукъ ёлгъа чыкъса, боран болур.
 Сувукъгъа от якъдырма.
 Сугъарылмайгъан юзюм чыдамлы да, татли де болур.
 Судну сёз булан тюгюл, баш булан этер.
 Сулагъ ютуп, сув чайгъандай болду.
 Супу кёп ерде шайтан – кёп.
 Супу согъан ашамас, ашаса, къабугъун да ташламас.
 Супу согъан ашамас, тапса, къабугъун да къоймас.
 Сурат кёпюр къылдан инче – къылычдан итти.
 Сутур ит ашайгъанда да гъырыллар.
 Сутур итге – таякъ, алаша посагъагъа аякъ кёп тиер.
 Сутур итге таякъ кёп тиер.
 Сутургёзлюк пайда бермес инсангъа.
 Сутургъа къойну толгъан акъча аз гёрюне.
 Сутурну гёзю тоймас.
 Сый – уллу누ки, сув – гиччиники.
 Сый бермеген сыйланмас.
 Сый герек буса, яхшы ишле.
 Сый этмеген сыйланмас.
 Сый этмегенге, сыр чечип, сыйынг тюшюрме.
 Сыйлагъан сый гёрюр.
 Сыйлагъан сыйланар – сыйламагъан сыйланмас.
 Сыйлагъан сыйланар.
 Сыйлагъан сыйлы болур – сыйламагъан сыйсыз къалар.
 Сыйлагъан сыйлы болур.
 Сыйлагъанны сыйыр билмес – сыйпагъанны эшек билмес.
 Сыйламагъа акъчанг болмаса, сыйпамагъа тилинг болсун.
 Сыйламагъан сыйсыз къалар.
 Сыйланардай сыйынг болмаса да, сёйлешердей тилинг болсун.

Сыйлангъан атны тишине къарамас.
 Сыйлап берген сув да – татли.
 Сыйлап берсе, сув болса да, ич.
 Сыйласанг, сый гёерсен.
 Сыйласанг, сыйланарсан.
 Сыйласанг, сыйлы болурсан.
 Сыйлы адамланы гёзлери айыпланы гөрмей.
 Сыйлы адамланы янында сыр яшырылгъан.
 Сыйлы къонакъ гелсе, итине сюек ташла.
 Сыйлыны гёзю айыплыны гөрмес.
 Сыйны сатып алмай.
 Сыйны сыйыр да англай.
 Сыйпагъанны мишик де сюе.
 Сыйсыз болуп эс тапгъынча, эссиз болуп ер тапгъан къолай.
 Сыйсыз ерде къонакъ болмас.
 Сыйсыз яшагъандан сыйлы оылген – яхшы.
 Сыйсыз яшамакъдан сыйы булан оылмек – къолай.
 Сыйы бар гишини сай сёзю аз болур.
 Сыйы булан гёмюлмес сёзню онгун терслеген.
 Сыйы ёкъ деп элден къачма – малы ёкъ деп эрден къалма.
 Сыйы ёкъ деп элден къачма.
 Сыйы уллуну сёзю – герти.
 Сыйыр – аранда, азыгъы – уйде.
 Сыйыр – сокъмакъ булан, яман – токъмакъ булан.
 Сыйыр – сютю булан, гиши – иши булан.
 Сыйыр агъачлыкъгъа гирсе, бёрю – гюнагъсыз.
 Сыйыр алсанг, савуп ал, сютюн-майын билип ал.
 Сыйыр алсанг, савуп ал.
 Сыйыр буса, челек табылыр.
 Сыйыр йыл сыдырылмасанг, балыкъ йыл байыжакъсан.
 Сыйыр йылдан сыдырылып чыгъарсан.
 Сыйыр кимники буса, бузав – онуки.
 Сыйыр майы – сари май, сыйыр кютген арымай.
 Сыйыр мююзлю оыгюз гючсюз болур.
 Сыйыр мююзлю оыгюз къутсуз болур.
 Сыйыр оызю бузав болгъанын билмес.
 Сыйыр савма билмейгенге абзар къынгыр гёрюнюр.
 Сыйыр савуп билмейгенге абзар – къынгыр.
 Сыйыр савуп болмайгъан къатынга абзар – къыйшыкъ.
 Сыйыр савуп болмайгъан къатынга абзар – къынгыр.
 Сыйыр савуп болмайгъан къатынга абзар – тар.
 Сыйыр савуп май этмес – эсги ямап сав этмес // Сыйыр савуп яв этмеген, эсги
 ямап, сав этмеген.
 Сыйыр савуп яв этмеген.
 Сыйыр сатгъанланы хоншусу.
 Сыйыр сокъмакъчы болур – яман такъмакъчы болур.
 Сыйыр урлагъан къутулду – аркъан урлагъан тутулду.

Сыйыргъа туз гёрсетме – темтекегъ къыз гёрсетме.
 Сыйырлар буз ичегенде, бузавлар буз ялай.
 Сыйырны – мююзлеринден, адамны тилинден тутар.
 Сыйырны елиминде сют ачымай.
 Сыйырны елиминден сют ичмес.
 Сыйырны къувма – эшекни жувма.
 Сыйырны отлавуна къарама – челекни толгъанына къара.
 Сыйырны отлагъанына къарама – челекни толгъанына къара.
 Сыйырны сютю – елиминде, елиминден алда – тилинде.
 Сыйырны сютю – тилинде, ондан сонг – елиминде.
 Сыйырны сютю – тилинде, эрни къуту – элинде.
 Сыйырны сютю – тилинде.
 Сыйырныки гезивдир.
 Сыйыры бар ачгъа оьлмес.
 Сыйыры барны сыйы бар.
 Сынагъанча батыр кёп, сынагъан сонг къатын кёп // Сынагъанча батыр кёп,
 сынагъанда къатын кёп.
 Сыналгъан дос айрылмас.
 Сыналмагъан билимни сырын уйрен.
 Сыналмагъан досланы, сёзлерине инанып, гесме ятлагъа төре.
 Сыналмагъан сыйланмас.
 Сынамагъан адамдан борч алма.
 Сынамагъан билмес.
 Сынамай, дос болма.
 Сынгъан мичари бирикмес.
 Сынгъан окъдан экев къоркъар.
 Сынгъан савутдан сув саркъар.
 Сынгъан шиша бирикмес.
 Сындыр белин шайтанны.
 Сынмасакъ, гётермек бар.
 Сынчы аз сёзлю бола.
 Сыпаты ативден къылыгъы атив насипли болур.
 Сыпатында болмагъан суратында да болмас.
 Сыпатында ёкъ зат суратында болмас.
 Сыралы тюбек йимик сыналгъан.
 Сыралы тюбек йимик сыналма герек иште.
 Сырасыз (огъурсуз) агъачны абзаргъа гийирмеге ярамай. [*Терик диалект*].
 Сыргъасына къарама – гъакъылына къара.
 Сырлы сандыкъны ичи бош.
 Сырлы сёз экевден озса, эл авзуна тюшюр.
 Сыртынг сынса да, сырынгны билдирме.
 Сыртынг сынса да, явгъа сырынг билдирме.
 Сырын билмейген атны артындан айланма.
 Сырын къардашгъа бермей, малгъа берген – агъмакъ.
 Сырын яшыргъан адам сыйдан тюшмей.
 Сырынгны айтма досунга: досунгну да досу бар.
 Сырынгны досунгдан сакъласанг, душманынг да билмес.

Сырынгны тенгинге де айтма: тенгингни де тенги бар.
 Сюе бусанг, суй адамны гёнгюлден.
 Сюеген адамынгны бар гюнагы гечиле.
 Сюек гемирмей, этден тоймас.
 Сюек кёркю – йилик, эр кёркю – билек.
 Сюекден эти кьолай – ялгъандан герти – кьолай.
 Сюекни сыйлав – оьлген сонг йылав.
 Сюекни сыйлав.
 Сюексиз тил не де айтар.
 Сюексиз тил не демес.
 Сюексиз тил сюек сындырыр.
 Сюексиз тил тийишсиз сёйлемесин.
 Сюексиз тил, илгек сёз, тийишсиз сёйленмесин.
 Сюексиз тил, илгек сёз.
 Сюексиз тил, тек сюекни сындыра.
 Сюемен де сюемен, сюек булан тюемен.
 Сюеген сыйыргъа мююз битмес.
 Сюеген сыйыргъа Худай мююзлер бермей.
 Сюегенге артдан бар – тебегенге алдан бар.
 Сюегенге артдан бар.
 Сюзме амыракъ текеге мююз бермеген.
 Сюзюк сув тонгмас – айыбын яшыргъан онгмас.
 Сюзюк сув тонгмас.
 Сюзюлген сувну хурту кёп болур.
 Суй мени – сюейим сени.
 Суй, суймей бусанг, тийме.
 Суйген – кёп, тилеген – бир.
 Суйген адамынг бетинге айтар – суймеген адамынг артынгдан айтар.
 Суйген англар сюювню, суймеген этмес хапар.
 Суйген англар сюювню.
 Суйген бир айтар – суймеген минг айтар.
 Суйген бир айтар, суймеген эки айтар.
 Суйген гёзлер сувда учгъун гёре дей.
 Суйген гиши сююнчден тоймас.
 Суйген ерде сув ич.
 Суйген ерден гёз таймас.
 Суйген ишинг ялкъдырмай.
 Суйген кьонакыгъа эшик – ачыкъ.
 Суйген сонг суйме герек, эки гёнгюн бир этип.
 Суйген учун не пайда, Аллагъ язув язмаса.
 Суйген уьйде сув ич.
 Суйгенге – алгыш, суймегенге – кьаргыш.
 Суйгенге – гёз, суймегенге – сёз.
 Суйгенге сол кьолум.
 Суйгенге солтансан – суймегенге ултансан.
 Суйгенге суйкел – суймегенге суйкелме.
 Суйгенимни гёнгю учун суймес ишим этермен.

Сюйгенингден айрылма.
 Сюйгенингден айрылсанг да, Ватанынгдан айрылма.
 Сюйгенинге урушуп айт – сюймегенинге кюлеп айт.
 Сюйгенингни кемчиликлери болмай.
 Сюйгенингни суву да – балдан татли.
 Сюйгенингни суву да балдай.
 Сюйгенингни сырын сатсанг, сюйгенсиз къаларсан.
 Сюйгенинден айрылгъан етти йыл йылар – элинден айрылгъан оьлгюнче йылар.
 Сюйгенинден гёз таймай – авругъан ерден къол таймай.
 Сюйгенине ким баргъан – сюйгени булан ким къалгъан?
 Сюйгенине къыйшыкъ да тюз гёрюнюр.
 Сюйгенине сув чыкъмаса гёзюнден, юрегинден от чыгъармы тарыкъда?
 Сюйгенине сюйген чакъы хатири къалар.
 Сюйгенлеге бир терек де – бав йимик.
 Сюйгенлени арасында аччы сёз де ёлгъа гетер.
 Сюйгенлени къуванчы кёп гъашыкъланы зарындан.
 Сюйгенлени маслагъаты – хынжалланы учунда.
 Сюйгенни айыбы гёрюнмей.
 Сюйгенни гёзю сокъур болур.
 Сюйгенни сююнчюсю юрекде болур.
 Сюйдюрген де – тил, бездирген де – тил // Сюйдюрген де – тил, бездирген де – тил.
 Сюйдюрген де – тил, гюйдюрген де – тил // Сюйдюрген де – тил, гюйдюрген де – тил.
 Сюймеген гюймес – гюймеген сюймес.
 Сюймегенге – сувукъ аш.
 Сюймегенге сюйкелме.
 Сюймегенни сютю – аччы.
 Сюймей берген пилавдан, сююп берген талав – къолай.
 Сюймей берген сув сувсабын басылтмас.
 Сюймей берген сув сувсабын тайдырмас.
 Сюймей этилеген иш авур бола.
 Сюймей, къатын алма.
 Сюймей, эрге барма – сюймей, къатын алма.
 Сюймей, эрге барма.
 Сюймейгенге сюйкелме.
 Сюймейгенни сюйдюрме.
 Сюймек учун аривлюк негер тарыкъ?
 Сюймеклик – аврувдан авур.
 Сюймеклик аврувдан къыйын.
 Сюймеклик оьртен тюгюл, тек янса, сёндюрмессен.
 Сюймекликни ярасы сав болмас.
 Сюймесенг, арив къыз да эрши гёрюнюр – сюйсенг, эрши къыз да арив гёрюнюр.
 Сюймесни билеги сынмас.
 Сюймесники сыймас.

Сюйреп аягъын алып, суймей гёзюн къаратып.
 Сюйрюк балыкъ токътамас, бурну тирелмей ташгъа.
 Суйсе болур къабалай – суймесе, къалар шолай.
 Суйсек де, суймесек де, ялгъандан гerti – кьолай.
 Суйсенг, бир айт – суйсенг, минг айт.
 Суйсенг, там аша – суйсенг, балчыкъ аша.
 Сюлчелиге сюрюнмес – сюрюнсе де, къатылмас.
 Сюлчелиге сюрюнмес.
 Сюнкю къапгъа сукъгъан булан яшынмас.
 Сюнкю къапда яшынмас.
 Сюрген ерин гъис эте дей паранза.
 Сюрегенде йырламагъан кышында улур.
 Сюркюччюден дос болмас.
 Сюрме билген орма да билир.
 Сюрме гетер – къаш къалар.
 Сюрювден къалгъан сюрюнюп оьлюр.
 Сюрюнгенге кюлеме.
 Сюрюнмей аякъ болмай – янгылмай яякъ болмай.
 Сюрюнмей аякъ болмас.
 Сюрюнмесе, адам да ёлну хадири билмес.
 Сют булан гирген жан булан чыгъар.
 Сют булан гирген сюек булан чыгъар.
 Сют булан гирмеген сув булан гирмес.
 Сют ичмейген мишик болса, урушбат алмайгъан молла да болур.
 Сют сюек оьсдюрюр.
 Сют тёгюлсе, югъу къалар – сув тёгюлсе, неси къалар?
 Сют тилесе, бал берген.
 Сют тилесенг, бал берген.
 Сют тилесенг, бал берген – сув тилесенг, сют берген.
 Сютге авзу бишген айранны уьфюрюп ичер.
 Сютге авзу бишген сувну да сюзюп ичер.
 Сютге авзу бишген сувну да уьфюрюп ичер.
 Сютге бишсе, дюгю арта.
 Сютге къонгузакъ тюшгенде йимик.
 Сютден авзу гюйген сувну уьфюрюп уртлар.
 Сютден авзун биширген айранны да уьфюрюп ичер.
 Сютню берекети – май, йылны берекети – яй.
 Сютю ёкъ деп, оьгюзню тюеми?
 Сююв – аврувдан кыйыин.
 Сююв – адамдан, языв – Аллагъдан.
 Сююв – адамны кысматы.
 Сююв – башгъа, намус – башгъа.
 Сююв – гёзде.
 Сююв – генг зат, тар къалипге ярамай, о я тилин, я миллетин сорамай.
 Сююв – даимлик гююв.
 Сююв – къудратлы гюч.
 Сююв – оьлюмден гючлю.

Сююв – тютюнсюз от.
 Сююв – юксюз авурлукъ, юхусуз йыракъ сапар.
 Сююв – язбаш, сююв – гёзьяш.
 Сююв – яшлыкъны кыбламасы.
 Сююв «арив, эрши» деп къарамай.
 Сююв адамны авлия эте.
 Сююв байлыкъгъа бакъмас.
 Сююв бир буса да, эки юрекде яшай.
 Сююв болса, аривлюк герекмей – насип болса, талигъ герекмей.
 Сююв болса, аривлюк герекмей.
 Сююв булан ойнама.
 Сююв булан ойнама: сюювюнге от тюшюр // Сююв булан ойнасанг, сюювюнге от тюшюр.
 Сююв гетсе, обчлюк гелер.
 Сююв гъакъылсыз къатынны гъакъыллы эте – гъакъыллы эрни гъакъылсыз эте.
 Сююв дарман дарманлагъа ошамас – намуслу кыыз сюйген досун ташламас.
 Сююв де, обчлюк де янаша юрюйлер.
 Сююв деген денгиздир – юзюп болмайгъан батар.
 Сююв деген денгиздир.
 Сююв ёкъ ерде аччы ели эше ажжалны, тек, герти сююв учун салма кысыгъа болжалны.
 Сююв кёп сёзню сюймей.
 Сююв къартны-яшны тангламас.
 Сююв нечакъы къоччакъ уланнны да есир эте.
 Сююв оту жагъаннемни отундан да гючлю.
 Сююв оту майсыз да яна.
 Сююв оъзю бир буса да, яшай эки юрекде.
 Сююв сатылмай.
 Сююв сёйлелер.
 Сююв тилсизни тилин ачар – тилчини тилин байлар.
 Сююв тишге къарамай – ишге къарай.
 Сююв урлукъ этип чачылмай.
 Сююв хатирин къалдырмас.
 Сююв – юрекге гёре.
 Сююв ярасы сав болмас.
 «Сююв» деген сююпдюр илмегине илеген.
 Сюювге ирия болмакъ айып иш тюгюл.
 Сюювге урса, гюлле де батмай.
 Сюювден обчлюкге уъч абат тюгюл ёкъ.
 Сюювден тийген аврув сюйгенин алар.
 Сюювню гёзю – сокъур.
 Сюювню гёзю кёр болур.
 Сюювню де, отну да, ёткюрювню де халкъдан яшырма бажарылмай.
 Сюювню къарты-яшы болмай.
 Сюювню сатып алмассан.
 Сюювню сезмеген ярты-ярым адамдыр.
 Сюювню сююв тувдура.

Сюювню тили де – суюкюмлю.
 Сюювню урлугъу ёкъ.
 Сюювню хазнасы – тил.
 Сюювню чагъы болмас.
 Сюювню ябушуп алмассан.
 Сюювню яшырып болмай.
 Сюювсюз ожакъ – тамурсуз терек.
 Сюювсюз ожакъ ошай тамуру ёкъ терекге.
 Сюювсюз ожакъгъа насип къонмас.
 Сюювсюз яшап бола – сувсуз яшап болмай.
 Сюювию ёкъ суюнмес.
 Сююм суюкюмге бакъмай.
 Сююндюрген суюнюр.
 Сююнч бек ташыса, ярдан атылтыр. [*Терик диалект*].
 Сююнчге – дарай гёлек.
 Сююнчге – сари гёлек.
 Сююнчлер болмажакъ эди, гёкюнчлер болмагъан буса.
 Сююнчлю сёзню сангырав да эшитир.
 Сююнчню гёзьяшлары – юрекге бальгъам.
 Сююп этген иш суюнч гелтире.
 Сююп этилеген иш къуванч гелтире.
 Сююпге будай яйгъандай.

Т

Тав алмадан тав этгенлер, тари сыгъып яв этгенлер.
 Тав алмадан тав этгенлер.
 Тав тавшансыз болмас.
 Туршу тувду – салкъын тюшдю.
 Таба баргъан чаба барар.
 Табиат – савлукъну анасы.
 Табиат оёзюне бажарывлу къарайгъанланы шабагъатлай, бажарывсузланы – такъсырлай.
 Табиатны бир тюзсюз заты бар: эр-къатынны бири оёлюп, бириси къалагъаны – яман.
 Табиатны тазалыгъы – тангда.
 Табиатны тюзлюгю – кёп.
 Табулду мал сыйланмас.
 Табулдуну тазиятын тергемеге тарыкъ тюгюл.
 Табунугъуз тамакюге сатайым.
 Табылгъандан тапмагъанынгны хадири – артыкъ.
 Тав – тумансыз, инсан хатасыз болмас.
 Тав алмадан тав этгенлер, тари сыгъып, яв этгенлер.
 Тав башда туман эсгик болмас.
 Тав башы тумансыз болмас.
 Тав башында тав болмас – янгыз терек бав болмас.
 Тав булан ташны сув бузар – адамланы аралыгъын сёз бузар.
 Тав ел – хав ёл.
 Тав еллер талмавдыр янгъан турнагъа.

Тав ер сувсуз болмас.
 Тав къясыз болмай – кыргый уясыз болмай.
 Тав къясыз болмас.
 Тав къянсыз болмас.
 Тав нечакы бийик буса да, гечивю болур.
 Тав озенни алдын бувса, йырылыр.
 Тав тавгъа ёлукъмас – адам адамгъа ёлугъур // Тав тавгъа ёлукъмас – инсан инсангъа ёлугъур.
 Тав тавгъа табушмас – адам адамгъа табушур.
 Тав тавгъа урунмас.
 Тав тавшансыз болмас.
 Тав ташсыз болмас – эл башсыз болмас.
 Тав ташсыз болмас.
 Тав тумансыз болмас.
 Тавакал адам тав ояр.
 Тавакал тавну авдарар.
 Тавакаллы кългъа балагъ ёкъ.
 Тавакаллы тав йыгъар.
 Тавакаллыкъ этип, гиши шу авараны тюбуне гирмес.
 Тавакаллыны тариси бек битер.
 Тавакалны ёлу – генг.
 Тавакалны тамуру кълурумас.
 Тавакел тавну авдарар.
 Таваккал тавну йыгъар.
 Таваккаллыкъ сатып алынмас.
 Таваккалны гемеси батмас.
 Таваккалны макътамасанг да – таваккал, ярахсызны макътасанг да – ярахсыз.
 Таваккалны макътамасанг да – таваккал.
 Таваккалны эшегин бёрю ашамас.
 Тавгъа гёре кълар явар.
 Тавгъа гёре тав болма – агъа-ининге яв болма.
 Тавгъа къларап таш атма.
 Тавгъа къларап яв болма.
 Тавгъа кълычыр – ол да сагъа кълычырыр.
 Тавгъа мингенден эсе тавдан тюшмеге – кълыйын.
 Тавгъа минме – кълыйын, тюшме – тынч.
 Тавгъа минмей, тюз гёрюнмес.
 Тавгъа тав кълшулмас – элге эл кълшулур.
 Тавгъа тав тарыкъ тюгюл, адамгъа адам – тарыкъ.
 Тавгъа талав тиймес.
 Тавгъа таш алып баргъанда йимик.
 Тавгъа таш атма.
 Тавгъа тюбек сокълур да атар.
 Тавда ишлеген тюзде макъталар.
 Тавда талайман гёрдюм.
 Тавда явгъан кълар чарс гёрюнюр.
 Тавдан дёгереген таш да оёзюне кълыйышагъан ташны кълырыйында токътай.

Тавдан не зат геле деп, къарап турайыкъмы?
 Тавланы аривлюгю – ташда, адамны аривлюгю – башда.
 Тавлар тавгъа урунмай – адам урунур тавгъа.
 Тавлар тавгъа урунмай, адам урунур тавгъа – эбинден геле туруп, этме
 негъакъдан къавгъа.
 Тавлардагъы ташлар да мени къардашларым болгъан буса эди.
 Тавлардан тав – бийик.
 Тавлу билген – далалай, эшек билген – авар ёл.
 Тавлу билген – далалай.
 Тавлу болса да къайырмас, къулагъы майлы буса.
 Тавлулар тав емирир – тюзлюлер бав емирир.
 Тавлуларда тах да бар – тюзлюлерде пох да бар.
 Тавну аривлюгю – ташда, адамны аривлюгю – башда.
 Тавну бийигин билме сюйсенг, тавгъа минме герекмей.
 Тавну инг арив заты – яр, бавну инг арив заты – нар.
 Тавну кёркю – таш булан, адамны кёркю – баш булан.
 Тавну кёркю – таш, къызны кёркю – чач.
 Тавну макъта – тюзню ал.
 Тавну макътап, тюзню сайла // Тавну макъта – тюзню сайла.
 Тавну ташын сув бузар.
 Тавну ташын сув бузар – адамланы аралыгъын сёз бузар.
 Тавну-ташны ел бузар – адамланы аралыгъын сёз бузар.
 Тавну-ташны ел бузар – адамланы аралыгъын тил бузар.
 Тавну-ташны сув бузар – адамланы аралыгъын тил бузар.
 Тавну-ташны сув бузар – эллени аралыгъын сёз бузар.
 Тавукъ – чокъув булан, адам – охув булан.
 Тавукъ ашагъан бир тояр – йымырткъа ашагъан минг тояр.
 Тавукъ баласы учун жанын берер.
 Тавукъ гёргенин чокъур – молла билгенин охур.
 Тавукъ гёргенин чокъур.
 Тавукъ да оьрге къарап сув иче. (*«Тенгирине къарай» деген маънада*).
 Тавукъ да, сув ичсе, кёкге къарай.
 Тавукъ да, сув ичсе, Тенгирисине къарар.
 Тавукъ йымырткъа къозласа, бютюн авулгъа къакъыллай.
 Тавукъ къаз булан эришип, артын йыртдыргъан.
 Тавукъ къаз булан эришип, гётюн йыртгъан.
 Тавукъ къычыргъан булан хораз болмас. (*Къатынгишиге айтыла*).
 Тавукъ къычырмаса да, танг къатар.
 Тавукъ тюшю – тари бюртюк.
 Тавукъ тюшюнде – тари, сени эсингде – мичари.
 Тавукъ тюшюнде – тари.
 Тавукъ урлагъан тутула – мал урлагъан къутула.
 Тавукъ чакъырмаса да, танг къатары – белгили.
 Тавукъ экевге – завх, къаз уъчевге – аз.
 Тавукъ эсинде – тари // Тавукъну эсинде – тари.
 Тавукъ эсинде – тари, ярлы эсинде – мичари // Тавукъну эсинде – тари, ярлыны
 эсинде – мичари.

Тавукъ, къаз булан эришип, артын йыртгъан.
 Тавукъ, тари тѣбени де хозгъамай ашамас.
 Тавукъ, тари тюпню де къозгъамай, чѣплемес [*Гъайдакъ диалект*].
 Тавукъланы тюсю башгъа буса да, къуймагъыны татыву – бир.
 Тавукъланы тюсю башгъа буса да, татыву – бир.
 Тавукъну азгъаны хораз болуп къычырыр.
 Тавукъну азыгъы – аякъ тюбюнде.
 Тавукъну ашагъан бир тояр – йымырткъасын ашагъан минг тояр.
 Тавукъну багъасы тюлкюге не авара.
 Тавукъну башына гелген жижекни башына гелме де умут.
 Тавукъну къыйыны – аз, хайыры – кѣп.
 Тавукъну къыйыны аз буса да, хайыры – кѣп.
 Тавукъну семизин сен билесен...
 Тавукъну тангаласы йимик.
 Тавукъну тюсю нечик буса да, ону йымырткъасындан этилеген къуймакъ бир йимик бола.
 Тавукъну этине гѣре шорпасы.
 Тавукъну, къаз йимик къычыраман деп, гѣтю ярылгъан.
 Тавуна гѣре тереги.
 Тавуна гѣре тюлкюсю.
 Тавушу кѣп буса, маънасы аз болур.
 Тавушу кѣп буса, маънасы таяр.
 Тавушу таш яра.
 Тагъир де, Зугъра да йимик.
 Таз башлы хашынып битгинче, той битер.
 Таза – тазаны, нас насны табар.
 Таза болмакъ инсанны баш борчудур.
 Таза гъавада тургъанынг – узакъ ъмюр сюргенинг.
 Таза ёл адамны да тазалай.
 Таза ёл адамны да тазалай: таза болмакъ инсанны баш борчудур.
 Таза кѣлде балыкъ ойнар.
 Таза кѣлден нас акъмас.
 Таза къазангъа нас къашыкъны сукъгъанда йимик.
 Таза къардаш къардашлыгъын тас этмес – йыллар ътген булан къардаш ят болмас.
 Таза къардаш къардашлыгъын тас этмес.
 Таза темирлени арасында тот темир де йыртыллай.
 Таза юрек – Женнетни батгъычы.
 Таза юрекли къурдаш – алтын йимик багъалы.
 Таза юрекли къурдаш алтындан да сыйлыдыр.
 Тазалар бары халкъны гѣрмеге сую таза – наслар, насланы макътап, тазагъа къую къаза.
 Тазалыкъ – савлукъну белгиси.
 Тазалыкъ – савлукъну булагъы.
 Тазалыкъ – савлукъну бутагъы.
 Тазалыкъ байлыкъдан артыкъдыр.
 Тазаны от гюйдюрмес.

Тазаны от да гюйдюрмес – насны сув да тазаламас.
 Тай асырагъан атгъа минир.
 Тай асырамагъан атгъа минмес.
 Тай ат болгъанын сезмес.
 Тай ат болгъунча, еси ит болур.
 Тай ат болгъунча, еси къарт болур.
 Тай бакъмагъан атгъа минмес.
 Тай берип къутуртгъан – ат берип токътатма болмай.
 Тай излей бусанг, уллу атны янында ятгъан тайны сайла.
 Тай минген ат да минир.
 Тай оьсдюргеьен атгъа минмес.
 Тай тайны табар – сув чонгурну табар.
 Тай тепсе, атдан да яман тебер.
 Тай тувмагъан йылкъыдан ат чыкъмас.
 Тай хорлагъан таякъ минир.
 Тай яманы ёргъа болур.
 Тайгъалагъан сазгъа, сыргъалагъан бузгъа.
 Тайгъан сыргъадан къалгъан къулакъ – къолай.
 Таймайгъан аякъ болмас.
 Тайны «тай» деп ер этме: эртенине ат болур.
 Тайны асырасанг, ат болур.
 Тайны къыйыны тиймес.
 Тайны сакъласанг, ат болур.
 Тайны яманы ат болур – досну яманы ят болур.
 Тайны яманы ат болур.
 Тайны яхшысы атгъа иерер.
 Тайпа – тайпадан танывлу.
 Тайып йыгъылгъан таянып турар.
 Такъалыбакъа къояндан озгъан.
 Такъалыбакъа такъасына къарап: «Не уллу сарайым бар!» – деген.
 Такъмакъ сёзлер тас болмас. *(Гъакъыллы сёзлер, айтывлар ва аталар сёзлери тас болагъан сёзлер тюгюл деген маънада).*
 Такъта бичсенг, узун бич: къысгъа бичсенг, бузарсан.
 Такъта бичсенг, узун бич: къысгъа бичсенг, бузарсан – темир гессенг, къысгъа гес: тарыкъ буса, созарсан.
 Такътадан маша болмас.
 Такъчадан тюшсе де, бир – сынса да.
 Такъчалы сарайланы чайкъагъан.
 Тал агъачдан къашыкъ болмас.
 Тал терекге емиш терек къыйылмас, далаплыгъа далапсызлар къыйышмас.
 Тал терекге емиш терек къыйылмас.
 Тал тюбюнде къалав ёкъ.
 Талав – оьчлюкню ишарасы.
 Талав къабургъадан чыгъар.
 Талагъа йиберген атынга инанма.
 Талагъы шишгенде таш сындырыр.
 Талай булан талашма.

Талайлы адам талчыкъмас.
 Талайлы гишини душманы гъакъыллы болур.
 Талайлы эр талчыкъмас (тарчыкъмас).
 Талайсыз гиши – тарчыкълы гиши.
 Талайсызгъа бош тюбек де атылыр // Талайсызгъа бош тюбек де атылгъан дей.
 Талайсызгъа къуннакъ атылыр.
 Талайсызгъа тари явса таш болуп, тирменташы танкъ этер танг къатгъанча.
 Талайсызгъа тартгъан – талайсызгъа табушур.
 Талайсызгъа таш авар.
 Талайсызгъа тюбек къап да атылыр.
 Талайсызлыкъгъа тартгъан талайсызгъа табушур.
 Талайсызлыкъгъа тарыгъан талайсызгъа табушур.
 Талайсызны арбаны уъстюнде де ит хабар.
 Талайсызны гъакъылы да тар болур.
 Талайсызны къурсагъы тойда кёп аврур.
 Талайсызны тойда да къурсагъы аврур.
 Талайына таш явгъан.
 Талалагъа ташлангъан манкъа ат йимик.
 Таланы гюлю таза болур.
 Талап этген – мурадына етген.
 Талапчы гиши ач къалмас.
 Талашгъан талай табар.
 Талашгъан чычкъан сютде батылыр.
 Талашып, талай алып болмас.
 Талгъыр алсанг, танып ал – танымасанг, – къараны.
 Талгъыр алсанг, танып ал.
 Талдан гегей болмас – душмандан дос болмас.
 Талдан гегей болмас.
 Талдан къашыкъ этмес.
 Талигъсиз гишиге къамуш тюбек атылыр.
 Талкъынг бар буса, накъышгъа чыгъар.
 Талпынгъан къуш учмай къалмас.
 Там къырыйда сёйлеме: тамны да къулакълары бар.
 Тама турса, кёл де толур.
 Тама турса, таш да тешиле – айта турса, адам да къайта.
 Тама турса, таш да тешиле.
 Тама турса, таш да чартлай.
 Тамагъы ачыкъны къарны – языкъ.
 Тамагъы саялы къязыкъгъа тюшген.
 Тамагъы токъну къайгъысы ёкъ.
 Тамагъы тургъан тана сояр.
 Тамагъындан къызгъангъанны талагъы шишер.
 Тамада болма тынч – тамадалыкъ этме къыйын // Тамадалыкъ этме къыйын – тамада болма тынч.
 Тамадасы къаргъа буса, къонгъан ери нас болур.
 Тамазаны гюлю бир гюнге буса да, – гюлю.
 Тамазасы къаргъа болса, къонгъан ери покъ болур.

Тамакъ сыйыр сокъмакъчы болур.
 Тамакю тартгъан – бузукълугъу артгъан.
 Тамакю тиленме уйрертер.
 Тамакю тютюн – кёкюрек бютюн.
 Тама-тама кёл болур – душман гёзю кёр болур.
 Тама-тама кёл болур, гъеч таммаса, чёл болур.
 Тама-тама кёл болур.
 Тама-тама таш билер.
 Тама-тама таш чартлар.
 Тама-тама турса, ташны да тешер.
 Тама-тама, кёл болур.
 Тамгъа – къулакъ, бетге сёз – яхшы.
 Тамгъа да таяв тарыкъ.
 Тамгъа ургъан тезекдей къыйыша.
 Тамгъан тамчы таш тешер.
 Тамда – къулакъ, бетде – гёз.
 Тамны да къулагъы бар.
 Тамтюпде сёйлеме: тамны да къулагъы бар.
 Тамур ташны тешер.
 Тамурсуз зат болмас.
 Тамурсуз терек – авгъан терек.
 Тамурсуз терек – авгъаны герек.
 Тамурсуз терекге таянма: йыгъыларсан.
 Тамурсуз ювшан да оьсмей.
 Тамурсузу ташгъын алар
 Тамурсузу ташгъын алар – тамуру бар тамурундан гюч алар.
 Тамуру бар тамурундан гюч алар.
 Тамуру терен агъачны оьмюрю – узакъ.
 Тамуру терен терекни ел алмас.
 Тамуру терен терекни оьмюрю – узакъ.
 Тамуруна гёре – бутагъы.
 Тамчы бузну теше.
 Тамчы сел болмас – душман ел болмас.
 Тамчы сел болмас.
 Тамчы тамса, кёл болар.
 Тамчы тамса, кёл болар – явун явса, сел болар.
 Тамчы таш яра.
 Тамчы ташны тешер // Тамчы таш тешер.
 Тамчыгъа таш чыдамас – къамучугъа ат чыдамас.
 Тамчыгъа таш чыдамас.
 Тамчыдай тама – къамучудай яра.
 Тамчылар бирлешип эте океанланы.
 Тана берип авзун ачдыргъан эдим – оьгюз берип авзун япдырып болмайман.
 Тана берип къутуртгъан – оьгюз берип токътатма болмай.
 Тана берип сёйлетген эдим, оьгюз берип токътатажакъ эдим. (*Къайнана гелинине айтгъан сёзлер*).
 Тана екген тарчыкъмас – оьгюз екген хар къалмас.

Тана екген тарчыкъмас.
 Тана екген тарыкъмас – бугъа екген мунгаймас.
 Тана екген тарыкъмас – обгюз екген зар къалмас.
 Тана екген тарыкъмас.
 Танг – аламны эзивю, Чолпан – эзив туюмеси.
 Танг – талайны яркъычы.
 Танг алада башласанг, этген ишинг танг битер.
 Танг артындан танг къатар.
 Танг къатарын тавукъ билир.
 Танг къатмай, гюн къоймас.
 Танг къатмайлы, гюн чыкъмас.
 Танг къатмайман десе де, гюн къоймажакъ.
 Танг къатмаса къатмасын, тек гюн чыгъар.
 Танг юхусу татли болур.
 Тангала болажакъ тавукъдан эсе, бугюнго йымырткъа – къолай.
 Тангала дегенде торгъайгъа къуйрукъ чыкъмай къалгъан.
 Тангала не болагъанны бирев де биллип болмай.
 Тангалагъы – тавукъдан.
 Тангалагъы ишингни бугюн ойлап къой.
 Тангалагъы къаздан бугюнго тавукъ – яхшы.
 Тангалагъы тавукъдан бугюнго жижек – къолай.
 Тангалагъы тавукъдан бугюнго йымырткъа – къолай.
 Тангаланы арты ёкъ.
 Тангаласы гъар гюнню де бар.
 Танггъа чыгъар тавушу // Тангда чыгъар тавушу.
 Тангда хораз къычырса, юхуну мазасы гете.
 Тангдан башласанг, этген ишинг тез битир.
 Танглай-танглай – тазгъа, тайгъалап йыгъылгъан сазгъа.
 Танглап алсанг, талгъырны ал – тангламасанг, генг авузлу къонгурну ал.
 Танглап алсанг, талгъырны ал.
 Тангчолпан – тангны гёзю, Ай батса да, батмайгъан.
 Тангчолпан – тангны гёзю.
 Тангчолпан – тангны элчиси.
 Танкъ-танкъны омырю шанкъ-шанкъ булан гетер.
 Таныгъан ерде бой – сыйлы, танымагъан ерде тон – сыйлы.
 Танийгъан ерде баш – сыйлы, танымайгъан ерде тон – сыйлы.
 Танийгъан къолун алар – таниймайгъан тонун багъалар.
 Танийгъанлар абурлап къысып алар къолунгуну, танымайгъанлар къарап багъаларлар тонунгуну.
 Танымагъан талгъырны алар.
 Танымайгъан арба ёлдан танийгъан яв ёл – яхшы.
 Танымайгъан ерде – тон, танийгъан ерде баш – сыйлы.
 Танымайгъан ерингни тайгъагъы – кёп.
 Танымайгъан тюз ёлдан танийгъан тик ёл – къолай.
 Танымайгъан тюз ёлдан эсе, танийгъан тик ёл – яхшы.
 Танып алсанг – талгъырны, танымасанг – къонгурну.

Танып алсанг – талгъырны, танымасанг, генг авузлу къонгурну ал // Танып
 алсанг, талгъырын ал – танымасанг, генг авузлу къонгурун ал.
 Таныш болмакъ гюмюш буса, сувсамакъ алтындыр.
 Таныш болсанг, яхшы адам булан таныш бол.
 Таныш тавуш узакъдан эшитилир.
 Танышлыкъ ташны да тешер.
 Танышны тарыкъсызы, тарыкълы болса – таныш.
 Танышынг кѣп буса, табушунг кѣп болур.
 Тапгъан ана тюгюл, бакъгъан – ана.
 Тапгъан къуванар – таныгъан алар.
 Тапгъан сююнюр – таныгъан алар.
 Тапгъанда тана ютар – тапмагъанда там тутар // Тапгъанда тана ютуп –
 тапмагъанда там тутуп.
 Тапгъанын – итге, аркъасын битге ашата. (*Эсги айтыв*).
 Тапгъанын итге ашата.
 Тапса, ашар – къойса, яшар.
 Тапса, тай ютар – тапмаса, там тутар.
 Тапса, тай ютар.
 Тар ер дослар булан майдан болур – генг ер душман булан зиндан болур.
 Тар ерге тана къыстырылып.
 Тар юрекли бар болмас – бар юрекли тар болмас.
 Тар юрекли бар болмас.
 Таракъ – къызда, тарамакъ – гѣзде.
 Тарбия – багъасыз байлыкъ.
 Тарбия етишмесе, яшама къыйын болур.
 Тарбия ожакъдан башлана.
 Тарбия тилден башлана.
 Тарбияны дазусу ёкъ.
 Тарбиясы ёкъ илмулу адам – емиши ёкъ терек йимик.
 Тарбиясызны бола тарбиялап, тюзлеме – авлияны гъакъыллы этмеге ёл излеме.
 Таргъа тар дюнья – генге генг дюнья.
 Тари – беженде яхшы.
 Тари – гъамарда яхшы.
 Тари беженге ярашар // Тари беженде ярашар.
 Тари салгъан боза ичер – сал байлагъан сув гечер.
 Тари салгъан боза ичер.
 Тари сыгъып гъюрбеч этгенлер.
 Тари сыгъып яв этгенлер.
 Тари тѣбеде де тавукъ хотгъанмай ашамас.
 Тари чачгъан боза ичер – сал байлагъан сув ичер.
 Тари чачгъан боза ичер.
 Тарили уйню тавугъу.
 Тарини бюртюгюнден Тенгирини гюню – кѣп.
 Тариси бар тар болмас – къуш къапулда хар болмас.
 Тариси бар тар болмас.
 Тариси бишгенни тавугъу бол.
 Тариси ёкъну тавугъу ёкъ.

Тариси кѣпню – тавугъу, шорпасы кѣпню – ити.
 Тариси кѣпню тавугъу кырылып.
 Тарих – элек: онда кѣплер эленген.
 Тарихин тарыкъсыз гысап этген талигъсыз кьалар.
 Тарихин унутгъан халкъны гележеги ёкъ.
 Тарихсиз адам – тарыкъсыз адам.
 Тарлыкъда барлыкъ болмас.
 Тартагъан да обгюз, таякъ тиеген де обгюз.
 Тартагъан обгюзге чубукъ кѣп тиер.
 Тартар кыйынлыкъны авзундан табар.
 Тартар обзюню обзю сатар.
 Тартарны тили башына душман.
 Тартарны тили башына етер.
 Тартарны тили башына яв.
 Тартарны тили етер башына.
 Тартса, йыртылагъан ери.
 Тарыкъ болгъанда денгиздеги сув да къуруй.
 Тарыкъда кепек де манат йимик болур.
 Тарыкълы болмай туруп, хынжалны сувурма.
 Тарыкълы болса, таш да табылмас.
 Тарыкълы гюн билинир досну хадири.
 Тарыкълы таш авур болмас.
 Тарыкъсыз сѣзлер булан вакъти обтгермек – обмюрюн зая этмек.
 Тарыкъсыз сѣзню сѣйлеген абурсуз яшар.
 Тарыкъсыз сѣзню сѣйлемек: обзюнг сюймейген сѣз эшитирсен.
 Тарыкъсыз сѣзню сѣйлемес.
 Тарыкъсызда жыймаса, тарыкълыда табылмас.
 Тас болгъан бичакъны сабы – алтын.
 Тас болгъан зат – лап да тизив зат.
 Тас болгъан сыргъадан кьалгъан къулакъ – кьолай.
 Тас этген затынгны аякъларынг булан тюгюл, башынг булан изле.
 Тас этме тынч – тапма кыйын досланы.
 Тастымалгъа бакъгъандан дос болмас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Татавул тар еринден йырылып.
 Татавул терен болмас, беллер булан къазмаса.
 Татавулдан атылып чыкъмай туруп, «гъоп» деп айтма.
 Татавулну сув бузар – адамны адам бузар.
 Татар болсун – хатар болмасын.
 Татарны тили етер башына.
 Татли ашынг болмаса да, татли тилинг болсун // Татли ашынг болмасын – тат-
 ли тилинг болсун.
 Татли ашынг болмасын – татли тилинг болсун.
 Татли болсанг – ашарлар, аччы болсанг – асарлар // Татли болма – ашарлар,
 аччы болма – асарлар.
 Татли булан аччыны татыгъан билир.
 Татли бусанг, ашарлар – аччы бусанг, атарлар.
 Татли бусанг, балдай бол – аччы бусанг, туздай бол.

Татли бусанг, ютар – аччы бусанг, тюкюрюр.
 Татли сѣз – балдан татли.
 Татли сѣз – татывлу.
 Татли сѣз – шекерден татли.
 Татли сѣз – язгы гюн йимик.
 Татли сѣз йыланны ининден чыгъарар.
 Татли сѣз йыланны кебинден чыгъарар.
 Татли сѣз йыланны тешигинден чыгъарар.
 Татли сѣз оьлгенни де тирилтир.
 Татли сѣз темир къапуланы да ачар.
 Татли сѣз темирден оьтер.
 Татли сѣз тынглата – маънасыз сѣз юхлата.
 Татли сѣз тынглатар.
 Татли сѣзге талав ёкъ.
 Татли сѣзден тил къурумай // Татли сѣзден тил къурумас.
 Татли тил аювну бийитир.
 Татли тил гертини ачар.
 Татли тил есине бал ашатар.
 Татли тил йыланны ининден чыгъарар.
 Татли тил не гертини де ачар.
 Татли тил талигъге кюрчю салар.
 Татли тил талигъге тюп салар.
 Татли тил таш билер.
 Татли тил темир къапкъанны ачар.
 Татли тил, гѣзел юз.
 Татли тил, гѣрти сѣз, гѣзел юз насиплиге ярашар.
 Татли тил, гѣрти сѣз, гѣзел юз насиплиде болур.
 Татли тилге инанма.
 Татли тилге талав ёкъ // Татли тилде талав ёкъ.
 Татли тилли къозу эки ананы ичер.
 Татли тилли къозу эки ананы эмер.
 Татли тилли улакъ эки ананы ичер // Татли тилли улакъ эки ананы эмер.
 Татли тилли, гѣрти сѣзлю, гѣзел юзлю насипли болур.
 Татли тиллини досу – кѣп.
 Татли чайынг болмаса да, татли тилинг болсун.
 Татли юзюнгден татли сѣзюнг – яхшы.
 Татли ялгъан айтгъанча, аччы гъакъ айтса, яхшы.
 Татли ялгъандан аччы гѣрти – яхшы.
 Татли ялгъандан гѣрти – яхшы.
 Татлиге – татли жавап.
 Татлиден де татли – татывлу сѣз.
 Татлиден де татли – яхшы сѣз.
 Татлиден татли де – тил, аччыдан аччы да – тил.
 Татлини билмек учун аччыны татыма герек.
 Татлини кѣп чайнама: ахыры аччы болур.
 Татлини кѣп чайнасанг, ахыры аччы болур.
 Татлини тиледим – тилни гелтирдинг, аччыны тиледим – тилни гелтиргенсен.

Татлини хади́рин билмей туруп, аччыны хапмай.
 Татли-татли сёйлесенг, йылан кебинден чыгъар.
 Татывлу агъа-инилер, татывугъуз ит билир // Агъа-инини татывлугъун ит билир. (*Агъа-ини татывлу яшай буса, олар бир-бирине гелгенде, оланы итлери гъапламас деген маънада*).
 Татывлу агълюде аш – татли.
 Татывлу агълюде аш да – татывлу.
 Татывлу аш кимни сююндюрмей?
 Татывлу аш татли болур.
 Татывлу ашны аай этме. [*Гъайдакъ диалект*].
 Татывлу ожакъда аш да – татывлу.
 Татывлу сёз тынглатар.
 Татывлукъ бар агълюде бешик бошамас.
 Татывлукъ ёкъ ерде берекет болмас.
 Татывлулукъ – анасыдыр бирликни.
 Татывсуз агълю тёшекде тартышыр.
 Татывсуз ашгъа – туз, гъакъылсыз башгъа сёз кар этмес.
 Татывсуз ашны туз татывлу этмес.
 Татывсуз тил – талайсызлыкъны башы.
 Татывсуз харбузну урлугъу – кёп.
 Татыву тамагъымда къалгъан.
 Татымайлы тапмас ашны татывун.
 Тахана тахдан тюшгюнче.
 Тахтадан маша болмас – абдалдан пача болмас.
 Тахтадан маша болмас.
 Тахчадан тюшсе де, бир, сынса да, бир.
 Тахчалы сарайланы чайкъалтгъан.
 Таш – ташгъа, баш башгъа тиер.
 Таш атгъангъа аш ат.
 Таш атма билмейген башына урар.
 Таш атса, аш ат.
 Таш атып билмеген башына урар.
 Таш булан ургъангъа аш булан ур // Таш булан урса, аш булан ур.
 Таш булан ургъанны аш булан ур // Сени таш булан ургъанны сен аш булан ур.
 Таш ташны ярар – яман тил башны ярар.
 Таш чолмекге¹⁰³ урулса да, чолмек уватыла – чолмек ташгъа урулса да, чолмек уватыла. [*Гъайдакъ диалект*].
 Таш яраман деп, баш ярма.
 Ташгъа – талав, къазгъа – къалав.
 Ташгъа атгъан бир окъдур.
 Ташгъа оълчев болсун. [*Терик диалект*].
 Ташгъа сюрюнген йыгъылыр – адамгъа сюрюнген йыгъылмас.
 Ташгъа талав битмей.
 Ташгъа талав тиemi?
 Ташгъа талав тиймей.

¹⁰³Чолмек – акъчалыкъ.

Ташгъа талав чыгъамы?
 Ташгъа талав чыкъмас.
 Ташгъа тюк чыкъмай.
 Ташгъа тюк чыкъмас – теке териден йип чыкъмас.
 Ташгъа урса да, таш булан урса да, къарчыгъа оыле.
 Ташгъа язмас сѣз сѣйлеме.
 Ташгъын гетер – таш къалар // Ташгъын гетсе, таш къалар.
 Ташгъын гетер – таш къалар, къатын гетер – яш къалар // Ташгъын гетсе, таш
 къалар – къатын гетсе, яш къалар.
 Ташгъын сувну башын гѣрсе, айтгъан негетине ете.
 Ташгъын ярны гемире – гюллев жанны гемире.
 Ташдан авур эдим – къушдан енгил болдум.
 Ташдан талайын бичер, таш уста оъзю суюсе.
 Ташлама элингни: къан басар гѣзюнгню.
 Ташлама элингни: къан басар ѣлунгну.
 Ташны атып билмеген башына урур.
 Ташны емиш терекге туююл атмайлар.
 Ташны къысып, къан чыгъаргъан.
 Ташны ташгъа ургъан йимик.
 Ташны уъстюнде таш къоймас.
 Ташыма: ташыгъан сув да къайта.
 Ташына къонмагъа тавугъу ѣкъ.
 Таявгъа – тирев, йыртыкъгъа – ямав.
 Таявсуз – аявсуз.
 Таявсуз гиши – аявсуз.
 Таякъ – этге, сѣз – сюекге.
 Таякъ аювгъа намаз уыйретген
 Таякъ аювну да молла этер.
 Таякъ булан бала тарбияламас.
 Таякъ булан иш тутсанг, тав башгъа тез чыгъарсан.
 Таякъ булан яшны тарбияламас.
 Таякъ женнетден чыкъгъан.
 Таякъ ташласа, тюшме ер ѣкъ.
 Таякъ этден оытер – сѣз сюекден оытер.
 Таякъ этден оытер.
 Таякъны эки башы бола.
 Таякъчы таякъ тутсун – таракъчы таракъ тутсун.
 Таяна турса, таш да авар – тама турса, кѣл де толур.
 Таяна турса, таш да авар.
 Таянма белинге – таян элинге.
 Таянма таякъ да – къолай.
 Тебеге сабан салма.
 Тебегенге алдан бар.
 Тебенг кѣкге тийсе де, аягъынг ерде болсун.
 Тебенг кѣкде буса да, аягъынг ерде болур.
 Тебенгден гирип, табанынгдан чыгъар.
 Тебенгден жибин тиксе, гъакъылынга ел салмас.

Теберсе – яна, тартса – сёне. (*Сёзню басылма кьоймай сёйлейген адамны гьакъында шулай айтыла*).

Теберсе, ягдадагы йыгылыр.

Тёбеси аяздан кьоркъ.

Тегенек арасында оьсген чечекден сакъ бол.

Тегенек чачгъан будай ормас // Тегенек чачып, будай ормассан.

Тегенек чачгъан юзюм жыймас // Тегенек чачып, юзюм жыймассан.

Тегенекни арасында оьсген гюлден сакъ бол.

Тегенекни арасында оьсген чечекден сакълан.

Тегенекни билеп итти этмес.

Тегенексиз гюл болмас.

Тегин кьогъа тегенек де илинмей.

Тегин кьуйрукъ ёлда ятмас.

Тегин кьуйрукъ ерде ятмас.

Тегин манатдан ишлеп къазангъан аппасы – яхшы.

Тегин манатдан, ишлеп алгъан аппасы – яхшы.

Тегин тамакъ ташип чыгъар.

Тегинлейин эгер тапгъан ав да ёкъ.

Тёгюлген къан ерде ятмас.

Тёгюлген теринг – ишлеген еринг.

Тез бай болгъан ярлыдан Аллагъ сакъласын.

Тез бишген емиш тез чирир.

Тез инанагъан тез алданар.

Тез суюген тез айрылыр.

Тез тургъан пашман болмас.

Тез уйленген пашман болмас.

Тез чапгъан – тез арыр.

Тез чапгъан тез арыр – тез янгъан тез сёнюр.

Тез чапгъан тез арыр.

Тез янгъан тез сёнюр.

Тезекли ожакъ – оьзекли ожакъ.

Теке териден йип чыкъмас.

Текени де сакъалы бар.

Телден тувра хабар.

Тёлеген – санап, тилеген – сынап.

Тели тамур тербенсе, Тенгирисин танымас.

Телижибин бал этмес.

Телиянгур тез токътар.

Тембелге¹⁰⁴ иш буюрсанг, сагъа гьакъыл уйререт. [*Гъайдакъ диалект*].

Тембелни иши битмес. [*Гъайдакъ диалект*].

Тембелни юху басар. [*Гъайдакъ диалект*].

Темир – мечде, батыр майданда чыныгъа.

Темир болса, алтын да табыла.

Темир гессенг, кьысгъа гес.

Темир гессенг, кьысгъа гес: тарыкъ болса, созарсан.

¹⁰⁴ **Тембел** – чабан, ишсуюмес.

Темир де отда чыныгъа.
 Темир къаласы баргъа темир эшик де герек.
 Темир къармакъгъа – алтын балыкъ.
 Темир къатты буса да, узакъ къалса, тот бола.
 Темир мечде чыныгъа.
 Темир тюкенге ит бармас.
 Темир уйге де темир чой герек.
 Темир юреклиге агъач хынжал да – таман.
 Темири бар телмирмес.
 Темирни гюе ашамас – тот ашар.
 Темирни де къызывунда ийле.
 Темирни де къызывунда токъалай.
 Темирни къызывунда къайтар. [*Терик диалект*].
 Темирни къызывунда тёбеле.
 Темирни къызывунда тюй – сёзню къызывунда айт.
 Темирни къызывунда тюй.
 Темирни сувгъа къызывунда сукъ – балыкъны ойнайгъанда тут.
 Темирни сувгъа къызывунда сукъ.
 Темирни хадирын уста билир.
 Темирчиге кёмюрчю – ёлдаш.
 Темирчиге тийишип, кёрюкчюге гёрюшюп.
 Темирчини – къоллары, халкъ йыравну сёзлери – алтын // Темирчини –
 къоллары, халкъ йырчыны сёзлери – алтын.
 Темирчини балтасы болмай.
 Темирчини бичагъы ёкъ.
 Темирчини къоллары – алтын, йыравчуну сёзлери – алтын.
 Темирчини къоллары – алтын.
 Темирчини къолу – алтын, халкъ йыравну сёзю – алтын.
 Темирчини къолунда темир балавуз йимик ирир.
 Темирчини чёкючю де, юмуругъу да бир йимик бола.
 Тембелге¹⁰⁵ иш эт десенг, башы аврур.
 Темтек адам жыйын бузар.
 Темтек еллер тербетмес терен гетген тамурну – яш этмесе, ким этер
 яшагъангъа абурну?
 Темтек еллер тербетмес терен гетген тамурну.
 Темтек ойлашгъанча, гъакъыллы сувдан оьтер.
 Темтек терисин тас этер.
 Темтек той этер – тёрюнде оьзю олтурур.
 Темтекге сорама: оьзю айтар // Темтекден сорама: оьзю айтар.
 Темтекде сёз турмас – элекде сув турмас.
 Темтекде сёз турмас.
 Темтекли – не къолу, не тили токътамас.
 Темтекли гъакъылы – тюшден сонг.
 Темтекли досу кёп болур.
 Темтекли не къолу тынмас, не тили тынмас.

¹⁰⁵Тембел – эринчек, ялагъай.

Темтекти сёзю айтар.
 Темтекти я кьолю тынмас, я тили тынмас.
 Тенг – тенги булан, тон – енги булан.
 Тенг бола бусанг, тенг бол – тенг болмай бусанг, генг бол.
 Тенги болгъан тенгине къарар, тенги болмагъан енгине къарар.
 Тенгинг булан тери ийле.
 Тенгинг булан тери тарт, тенгинг тюгюлмен сени.
 Тенгинг булан тери тарт.
 Тенгинг гелсе, тегин бер.
 Тенгинг сени гюзгюдюр.
 Тенгингни йылатып, душманынгны къувандырма.
 Тенгингни тапсанг, тегин бер.
 Тенгири алсын къызгъанч кукай байланы.
 Тенгири кёп гөрмесин.
 Тенгириден бир явса, терекден эки явар.
 Тенгиримден бир явса, терекден эки явар.
 Тенгиримни язувундан озгъан ёкъ – къандан гелген кърдашылыкъны бузгъан ёкъ.
 Тенгиримни язувундан озгъан ёкъ.
 Тенгирини гюню – кёп.
 Тенгирини малын шайтан къызгъанар.
 Тенгирини торундан пачалар да къутулмай.
 Тенгирни ярыгъы – терезеден, терекни емиши – тепсиден.
 Тенглешип тикген тон тар болмас.
 Тенглиден тёбен къалып, юхлап уьюнде ятмас.
 Тенглиден тёбен къалып, юхлап уьюнде ятмас – ата юртюн, озъ халкъын миллион берсе де, сатмас.
 Тенглик – генглик.
 Тенглилерим гёрген асил гюнлени терезеден къарап сама гөрмедим.
 Тенглисине эр саламын мунг бермес.
 Тенгсиз булан тенг болма.
 Тенгсизин тири гөрмес.
 Тенгсизинг булан гёрюшме – гёрюшген сонг йыгъылма.
 Тенгсизинг булан гёрюшме – гёрюшсенг де, оьбюшме.
 Тенгсизинг булан тутушма – тутушсанг да, йыгъылма.
 Тенгсизине ялынмас – тенглиден алар тенглик.
 Тенгсизине ялынмас – тенглиден алар тенглик.
 Тенгсизлеге тенг болма – тери тонгъа енг болма.
 Тенгсизлеге тенг болма.
 Тенгсизни тири гөрмес.
 Тепмей, терек авдаргъан.
 Тепсиге бозаргъан дос болмас.
 Тепсиз той болмас.
 Тептердеги накъышдай эсде къалар эшитген.
 Тер текген насипли яшар.
 Тер текмеген ярлы болур.
 Тер текмесе, бежен толмай.

Тербеген тѣбеден оѣтер.
 Тербенген тиш тюшмей къалмас.
 Тербенсе, терек йыгъа.
 Тергевлю зат аявлу болур.
 Тѣрдегилер кюлегенде, этекдегилер иржаяр.
 Тѣре – буйругъуна, тюлкю – къуйругъуна, ярлы – билегине, батыр юрегине
 инанар.
 Тѣре азса, эл башына – къатын азса, эр башына.
 Тѣре гесген бармакъдан къан чыкъмас.
 Тѣре семирсе, къыргъын гелер.
 Тѣре тѣрени буйругъун бузмас.
 Тѣре тѣрени якълар.
 Тѣреге бармакъ силкме.
 Тѣреге инанма – сувгъа таянма.
 Тереги бар – юреги ѣкъ.
 Тереги бар – къозу ѣкъ.
 Тереги буса да, къозу ѣкъ.
 Тереги къыйыкъ буса да, алмасы татывлу бола.
 Терегине гѣре алмасы – анасына гѣре баласы.
 Терегине гѣре алмасы.
 Терегине гѣре емиши.
 Терезеден гѣрмегенни эшикден гийирме.
 Терек – бутакъсыз, гиши гюнагъсыз болмай.
 Терек – емиш булан, адам загъмат булан – къыйматлы.
 Терек – емиши булан
 Терек – емиши булан сыйлы.
 Терек – емиши булан, адам – загъматлы булан.
 Терек – емиши булан, адам – иши булан багъалана.
 Терек – емиши булан, адам – иши булан.
 Терек – емишинден, инсан – ишинден.
 Терек – емишине гѣре, адам – ишине гѣре.
 Терек – ерни чырайы, гийим – эрни чырайы.
 Терек – ерни чырайы.
 Терек – савлукъгъа дарман.
 Терек – тамуру булан, адам – дослары булан.
 Терек – тамуру булан, адам – къурдашы булан.
 Терек – чакъгъа гѣре, адам – ишине гѣре.
 Терек – япырагъы булан, адам – иши булан.
 Терек бар ерде бутакъ сынар.
 Терек басгъан да ичгъына, япыракъ басгъан да ичгъына.
 Терек башы – япыракъ, къырав салса, саргъаяр.
 Терек башын ел бутар, юзюм башын тел бутар.
 Терек беклиги – тамурдан.
 Терек болмаса, къургъакълыкъ гелир.
 Терек бутакъсыз болмас.
 Терек гесилген янына авар.

Терек кьалса, кьайгьырма, тегюлсе де япырагъы – тиштайпа арыв бола аз буса да опурагъы.

Терек кьалса, кьайгьырма, тегюлсе де япырагъы.

Терек оьсдюрген агъа болгъан.

Терек тамурларына таянар, инсан – тухумуна.

Терек тамуруна къарап оьсе.

Терек тамурундан кьурур.

Терек халкьгъа алтындыр, иссиликде салкьындыр.

Терек чайкьалды – авду демекдир, улан уялды – оьлдю демекдир.

Терекге – емишине гере, адамгъа загьматына гере кьыймат бериле.

Терекге – тамур, адамгъа – дослукъ.

Терекге кьоркьув берген сюйрюжибиндей.

Терекге таянма: авар, адамгъа таянма: оьлюр – таян Аллагьутаалагъа.

Терекге тери илгендей.

Терекде емиш кеп болгъан сайын, бутакълары оьсмес.

Терекден япыракъ тюшмей кьалмай.

Тереклени чайкьалмагъы елдендир – бийлени бий болмагъы элдендир.

Терекни – хурт, адамны дерт ашар.

Терекни балта бутар.

Терекни башы – япыракъ: кьырав салса, саргъаяр.

Терекни башын гессенг, тюбю кьалар – экевню бири оьлсе, бири кьалар.

Терекни башын гессенг, тюбю кьалар.

Терекни беклиги – тамурларында.

Терекни гьар йыл емиш берегени гьар йыл макътала.

Терекни емиши – оьсдюргенники.

Терекни емиши – тепсиден.

Терекни емиши безей – адамны иши безей.

Терекни емиши тюбюне тюшер.

Терекни йымышагъын хурт басар.

Терекни ким оьсдюрсе, емиш – шонуки.

Терекни ким оьсдюрсе, емишин шо ашар.

Терекни оьлюмю балтадан.

Терекни тамурлар сакълай.

Терекни тамуру сакълар, адамны – досту.

Терекни тамуру сакълар, адамны – кьурдашлары.

Терекни тамуру чиримей, япырагъы саргъаймай.

Терекни тамуруна балта чабып, япырагъына дос болма.

Терекни хурт ашар – адамны дерт ашар.

Терекни хурту ичинде болур.

Терекни чайыры ичинден чыгъар.

Терекни чайыры оьзюнден чыгъар.

Терекни япырагъы тюбюне тюше.

Терекни япыракъ безей – адамны – загьмат // Терекни япыракъ безей – адамны загьмат безей.

Терекни япыракъ безей.

Терексиз бав болмас – гелинсиз уй болмас.

Терексиз бав болмас.

Терексиз орман болмас.
 Терексиз элге бюлбюл кьонмас.
 Терексиз элге жымчыкъ кьонмас.
 Терен гьакьыллы адам гьабас ёл чыкъмас, эгер чыкъса, ярты ёлдан кьайтмас.
 Терен гьакьыллы адам гьабас ёл чыкъмас.
 Терен оьзен тавушсуз агьа.
 Терен сув аста агьар.
 Терен сув енгил агьар.
 Терен сув нас болмас.
 Терен сув сессиз агьар – шаршарлар салар кьавгьа.
 Терен сувлар булгъанмай.
 Теренин билмей, сувгьа гирме.
 Тери тонда бит кьалар – тойгъан ерде ит кьалар.
 Тери тонлугьа ол да бармай – кёрпе тонлулар ону да алмай.
 Тери тюкю бутума терек авгъандай.
 Терисин гий, этин аша – сюеклери магьа кьалсын.
 Терлегенче ишле – тойгъанча аша.
 Терлеп ишлесенг, арпа экмек де – татывлу.
 Терлеп ишлесенг, тоюп ашарсан.
 Терли терек кьурумас.
 Терс булан авлия – бир.
 Терс гьакьылгьа кьуулукъ этмес.
 Терс ёлдан юрюген балагъ табар.
 Терс юрюген терисин тас этер.
 Терсге терс демеген, тюзге тюз демес.
 Терсейген гюн таяв болур анадаш.
 Терсиз кьазанылгъан байлыкъ гьарамдыр.
 Терсине тюшген ишлер онг болмас.
 Терслигингни яшырма.
 Терслиден тегьер¹⁰⁶ сёз де терс бурулур.
 Терслик бар ерде тюзлюк болмас.
 Терслик барда тюзлюк ёкъ.
 Терслик гетер – тюзлюк етер.
 Тёрюмден кёрюм ювукъ. [*Къарт гишини сёзлери*].
 Тетекей кьыз кьартаймас.
 Тёш бусанг, чыда – чёкюч бусанг, ур.
 Тёшегинге гёре аягъынг узат.
 Тёшелген гиши – тюзелген гиши.
 Тешиги бар сувда билинир.
 Тешиги бар сувда билинир – билими аз сынавда билинир.
 Тешигини алдында чычкъан да бола тири // Тешигини алдында чычкъан бала да – тири.
 Тешигини янында чычкъан да игит болур.
 Тешик тамакьгьа токътав ёкъ.
 Тешикде сув токътамас.

¹⁰⁶Тегьер (сёз) – ойлашмай, алгъасап айтылгъан сёз.

Тешикли таш ерде кьалмас.
 Тешикли таш ерде ятмас // Тешик таш ерде ятмас.
 Тигивчюню инеси ёкъ.
 Тигивчюню туймеси ёкъ.
 Тигилмеген гийимни макътама.
 Тигр тюлкюню гызындан юрюмес.
 Тиден тилге берилсе, ине де аркъалыкъ болур.
 Тизгинсиз нокъта болмас.
 Тизеген де – адам, бузагъан да – адам.
 Тизи¹⁰⁷ бар сюрюнмес.
 Тизим барда сюрюнмен – сюрюнсем де, йыгъылман.
 Тийгенге тиер – тиймегенге таш атар.
 Тийишсиз ерде ант этгенни алтмыш тамуру къурур.
 Тийишсиз къаргъыш тийишсиз ерге етишмес.
 Тийишсизни халкъны артындан сёйлесе, Тенгири ушатмас.
 Тийме магъа – тиймесмен сагъа.
 Тиймегенге тийме.
 Тийсе – башына, тиймесе – еркъашына.
 Тика къурсакъ тойдурмас, тек мугъаббатын артдырар.
 Тикген дерзи тюгюл, бичген – дерзи.
 Тил – алтынны да эге, тил – алтындан да оьте.
 Тил – балагъдыр, тил – къаладыр.
 Тил – билимни ачгъычы, гъакъылны батгъычы.
 Тил – билимни ачгъычы.
 Тил – болат, тишлер – къала.
 Тил – гёнгюлню гюзгюсю.
 Тил – гъакъыл оьлчевю.
 Тил – гъакъыл терезесидир.
 Тил – гъакъылны батгъычы.
 Тил – къылдан назик, къылычдан – итти.
 Тил – къылдан назик.
 Тил – къылыч: тийишли ерде тий, тийишсиз ерде жый.
 Тил – къылычдан итти.
 Тил – къылычдан оьткюр.
 Тил – миллетни азыгъы.
 Тил – миллетни гъайлеги.
 Тил – миллетни жан азыгъы.
 Тил – миллетни жаны.
 Тил – миллетни талайы.
 Тил – миллетни талигъы.
 Тил – миллетни тарихи.
 Тил – муаллимлени инг асувлу савуту.
 Тил – не балагъ, не насип гелтирар.
 Тил – сюек тюгюл.
 Тил – эл байлыгъы.

¹⁰⁷ **Тизи** – таяву деген маънада.

Тил – юрекни ачгычы.
 Тил – юрекни тилмачы.
 Тил адамгъа макътав да гелтирип бола, хорлукъ да.
 Тил адамны ким экенин англатар.
 Тил айтып болмагъанны йыр айтар.
 Тил Аллагъны сыйлы савгъаты.
 Тил алтынгъа да ете, тил алтындан да оьте – тилини яманындан биревлер
 оьлюп де гете.
 Тил арагъа от салар.
 Тил арытгъанны бели авуртмас.
 Тил ат йимикдир – токътатмасанг, йыгъар.
 Тил ачуву – яман ачув.
 Тил байлыгъы – эл байлыгъы.
 Тил байлыгъы бай этер, тил ёкълугъу ёкъ этер.
 Тил байлыгъы бай этер.
 Тил бал да, балагъ да гелтирир.
 Тил балагъ да, насип де гелтирир.
 Тил балагъдыр – тил бекликдир.
 Тил балагъдыр, тил къаладыр.
 Тил бар буса – миллет бар.
 Тил бар буса, миллет бар – тил ёкъ буса, миллет ёкъ.
 Тил бар: бал гелтирир – тил бар: балагъ гелтирир.
 Тил барлыгъы бай этер – тил ёкълугъу ёкъ этер.
 Тил баш ярар.
 Тил билген ёлда къалмас.
 Тил билмесге сёз англатмакъ – къыйын иш.
 Тил билмесе, «ма» демес.
 Тил билмесе, ёл билмес.
 Тил бир-бирде – шатлыкъ, бир-бирде къайгъы гелтире.
 Тил болмаса, миллет ёкъ.
 Тил болмаса, халкъ болмас.
 Тил болмаса, эл болмас.
 Тил булан англамагъанны таякъ булан англатмассан // Тил булан англат-
 магъанны таякъ булан англатмассан // Тил булан англатып болмагъанны таякъ
 булан англатмассан.
 Тил булан кёп гюнагълар къазанма бола.
 Тил булан оракъ оргъанны бели авуртмай.
 Тил булан оракъ орса, бел авуртмай.
 Тил булан оргъан оракъгъа бел авуртмас.
 Тил булан пилав бишмей.
 Тил булан сёйлегенче, къул булан ишлеп гёрсет.
 Тил булан сюрюнген турмас – аякъ булан сюрюнген тез турар // Тил булан
 сюрюнген турмас, аякъдан сюрюнген турар.
 Тил булан сюрюнген турмас.
 Тил булан сюрюнгенден, аякъ булан сюрюнген – къолай.
 Тил булан сюрюнгюнче, аякъ булан сюрюн.
 Тил булан сюрюнгюнче, тиз булан сюрюн.

Тил булан тирмен тартдырып, унлу болуп болмай.
 Тил булан тирмен тартып болмай.
 Тил булан чапма – тизлеринг булан чап.
 Тил буса, баш болур.
 Тил гиччи буса да, дюньяны бузар.
 Тил гиччи буса да, сёзю дюньягъа сыймай.
 Тил гишини кемчиликлерин гёрсете.
 Тил де билгенин сёйлер.
 Тил де, адабият да, маданият да – къомузну уьч къылы йимик.
 Тил де, эл де, дин де – бир.
 Тил де, эл де, дин де – бирдей сыйлы.
 «Тил» деген дерия бар, дерия тюбюнде маржан бар: билгенлер чомуп алар,
 билмеген къуру къалар.
 «Тил» дейген хазна бар: алма билсенг, аларсан.
 Тил душманны ёймаса, татывсузлукъ таймаса, ярты болур яшаву.
 Тил ёлда къоймас.
 Тил етеген ерге къол етмес.
 Тил йылатма да йылата, уялтма да уялта.
 Тил кёркю – сёз.
 Тил Маккагъа етдирир.
 Тил Маккагъа элтер.
 Тил мени – къурдашым, тил мени – душманым.
 Тил мингни оьлтюрюп – къылыч бирни оьлтюрюп.
 Тил не де сёйлер, гъакъыл тогъас салмаса.
 Тил оьзю – гиччи, амма сав дюньяны бийлей.
 Тил оьзю – гиччи, сёзю дюньягъа сыймай.
 Тил оьзюню тишин сындырыр.
 Тил сав адамны оьлтюрюп де бола, оьлгенни тирилтип де бола.
 Тил сёйлей – къол ишлей.
 Тил сёйлеп къачар – баш къайгъы гёерер.
 Тил сёйлеп къутулур, баш къайгъыгъа тутулар.
 Тил сёйлер – баш ишлер.
 Тил сюексиз буса да, сюекни сындыра.
 Тил сюексиз буса да, сюекни тешип чыгъар.
 Тил сюексиз, тек сюекни сындыра // Тил сюексиз, амма сюекни сындыра // Тил
 сюексиз буса да, амма сюекни сындыра.
 Тил таш ярар, таш ярмаса, баш ярар.
 Тил ташны да ирите // Тил ташны да иритир // Тил ташны ирите.
 Тил тизме де тизе, бузма да буза.
 Тил тилден озар.
 Тил тилни кесер [*Гъайдакъ диалект*].
 Тил тиш сындырыр.
 Тил тузакъгъа тюшюрюп.
 Тил учун баш жавап бере.
 Тил учун яшагъан тилчи болур.
 Тил уйге бир де шатлыкъ, бир де къайгъы гелтире.
 Тил халкъны байлыгъыдыр.

Тил шатлыкъ да, къайгъы да гелтире.
 Тил эте туруп, тилсиз болгъан.
 Тил эте туруп, тилсиз къалгъан // Тил эте туруп, тилсиз болуп къалгъан.
 Тил югюрюю – яшгъа, аякъ югюрюю – ашгъа.
 Тил юрекке ёл ишлер.
 Тил юрекке ёл салар.
 Тил яра сав болмас – хынжал яра сав болур.
 Тил ярасы – бичакъ ярадан яман.
 Тил ярасы бичакъ ярасындан гючлюдюр.
 Тил ярасы къылыч ярасындан ямандыр.
 Тил ярасы сав болмас.
 Тил ярасы терен болур.
 Тил, дюньяны къырыйына барма сюйсенг де, ёл табар.
 Тилге – уста, гъакъылгъа – мукъ.
 Тилге – уста, ишге – чолакъ.
 Тилге усталыкъ адамлыкъны ашыдыр.
 Тилге усталыкъ адамлыкъны башыдыр.
 Тилде сюек болмаса да, сюек сындырыр // Тилде сюек ёкъ, амма сюек сынды-
 ра.
 Тилде сюек ёкъ, тек сюекни чартлата.
 Тилде сюек ёкъ.
 Тилден бал да тама, агъу да тама.
 Тилден бал да тамар, загъру да тамар.
 Тилден гелген къолдан да гелсин.
 Тилден гелген яра сав болмас.
 Тилден сакъ бол.
 Тилден сёз чыгъагъандай, гюлле чыгъа тюбекден.
 Тилден татли зат да ёкъ, тилден аччы зат да ёкъ.
 Тилден тийген яра сав болмас – тириден тийген яра сав болур.
 Тилден тийген яра сав болмас.
 Тилден тийген ярадан ахыр бир гюн дав болур.
 Тилден тил озар – къолдан къол озар.
 Тилден тилге берилсе, аркъалыкъ болур ине.
 Тилден тилге гёчюлсе, таякъ аркъалыкъ болур.
 Тилден тилге гёчюлсе, чурпу да аркъалыкъгъа айланар.
 Тилден чыкъмагъан тишден чыкъмас.
 Тилевде гъажатлыкъ бар.
 Тилевде пасатлыкъ бар.
 Тилевчюню дорбасы толмас.
 Тилевчюню къабыны тюбю – тешик.
 Тилевчюню къабыны тюбю ёкъ.
 Тилеген къуру къалмас.
 Тилегенге айып ёкъ.
 Тилегенде сув бермеген, туюгенде саба берген.
 Тилек булан тарыкъны бир йимикдир абуру.
 Тилегенге берме, берсенг де, оьзюнгден байгъа берме.
 Тилемесе, «ма» демес // Тилемесе, «ма, ал» демес.

Тиленчи адам гъюрметсиз болур.
 Тиленчи адам исбатсыз болур.
 Тиленчи къуру къалмас.
 Тиленчи тонавчудан къоркъмас.
 Тиленчи уручудан къоркъмас.
 Тиленчиге борчлу болма: я тойда тилер, я – байрамда.
 Тиленчиден тиленчиге пай болмас.
 Тиленчиликден къызгъанчлыкъ – къолай.
 Тиленчини – торбасы, ялгъанчыны хуржуну толмас.
 Тиленчини жаны – торбасында.
 Тиленчини торбасы – тешик.
 Тиленчини торбасы толмас.
 Тилеп алгъанынгны айтдырмай бер.
 Тилеп баргъан сыйдан тюшюр.
 Тилеп береген затны багъасы учуз бола.
 Тилеп гелген адамгъа тирелип сёйлеме.
 Тилеп гелген адамгъа тирелип сёйлесе, эдепсизлик санала.
 Тилесе, анасындан айырып, кызын да бере.
 Тилесенг, бермей – урласанг, билмей.
 Тили – бал, юреги – таш.
 Тили – зек, къолу – бек, Аллагъ салгъан уллу эммек.
 Тили – татли, жаны – аччы.
 Тили – татли, къолу – бек.
 Тили – телбавдан узун.
 Тили – туздан да аччы.
 Тили – узун, гъакъылы – кысгъа // Тили узунну гъакъылы – кысгъа.
 Тили – узун, намусу – кысгъа // Тили узунну намусу – кысгъа.
 Тили – уста, къолу – кысгъа.
 Тили – харбуз, юреги – буз.
 Тили авзуна сыймай.
 Тили бал йимик – жаны буз йимик.
 Тили барда эси ёкъ, сёзю барда маънасы ёкъ.
 Тили барда эси ёкъ, сёзю барда сеси ёкъ.
 Тили барда эси ёкъ.
 Тили барны ёлу бар.
 Тили барны тиркеси бар.
 Тили барны эли бар – эли барны тили бар.
 Тили барны эли бар.
 Тили барны эркеклиги бар.
 Тили барны эрлиги де бар.
 Тили башына яв.
 Тили бекни – башы сав.
 Тили бузукъну гёнгю де – бузукъ.
 Тили булан гемени юздюре.
 Тили булан гемени юрюте.
 Тили булан дюньяны гезей.
 Тили булан жува.

Тили булан кир жува.
 Тили булан кѳуш тута.
 Тили булан паракотну юрюте.
 Тили булан таш жувар.
 Тили булан таш жыяр.
 Тили булан тирмен сибире.
 Тили булан ув ялап ант эте.
 Тили булан ун тарта.
 Тили булан чалагъанны бели аврумай // Тили булан чалагъанны бели авуртмас.
 Тили геме юрюте.
 Тили де – бир, гѳнгю де – бир.
 Тили де бар – тиркеси де // Тили де бар, тиркеси де бар.
 Тили ѳкъну гюню ѳкъ.
 Тили ѳкъну сыйы ѳкъ.
 Тили ѳкъну тегенек талар.
 Тили ѳкъну эли ѳкъ – эли ѳкъну гюню ѳкъ.
 Тили ѳкъну эли ѳкъ.
 Тили зек, кѳолу бек, Аллагъ салгъан уллу эммек.
 Тили кычытгъан сѳз бузар – кѳолу кычытгъан иш бузар.
 Тили ѳз тишин сындыра.
 Тили покъну иши – покъ.
 Тили табанына ете.
 Тили талакъ чакъы.
 Тили татли – юреги сувукъ.
 Тили татли бал ашар.
 Тили татлини досу – кѳп.
 Тили тилине тиймей. (*Уста тилчиге айтылгъан*).
 Тили тирмен айландыра.
 Тили тирмен къатын алгъанча, къатынсыз къал.
 Тили тирмен сибире.
 Тили тутулгъур тилмач.
 Тили узун гишини гъакъылы кыыгъа болур.
 Тили узунну амалы – кыыгъа.
 Тили узунну гъакъылы – кыыгъа.
 Тили узунну имканы – кыыгъа.
 Тили узунну къарыву – аз.
 Тили узунну къарыву – осал.
 Тили узунну ѳмюрю – кыыгъа.
 Тили яманны гюню – яман.
 Тилибиз де – бир, динибиз де – бир.
 Тилигиз гъакъылыгъыздан алгъа чыгъардан сакъ болугъуз.
 Тилим башыма яв.
 Тилим кычыта айтмасам, айтсам, сѳзюм ѳрчюй. [*Терик диалект*].
 Тилим-тилим болгъур, тилим.
 Тилим-тилим болсун мени тилим – тилиме байла.
 Тилим-тилим болурсан, тилим.
 Тилин жыйгъан – гъакъыллы.

Тилин сан этмейгенлени башы сыйланмас.
 Тилин сатгъан – динин сатгъан. [*Терик диалект*].
 Тилин тас этген – динин тас этген.
 Тилин тас этген – элин тас этген.
 Тилин тас этген миллетин де тас этер.
 Тилин унутгъан – Ватанын да, халкъын да унутгъан.
 Тилин унутгъан – талигъин ютгъан.
 Тилин унутгъан – элин унутгъан.
 Тилинг булан айтгъанны къолунг булан гёрсет.
 Тилинг булан алгъасама – билиминг булан алгъаса.
 Тилинг булан алгъасама – ишинг булан алгъаса.
 Тилинг булан байласанг, тишинг булан чечерсен.
 Тилинг булан макътанма – ишинг булан макътан.
 Тилинг булан озма – билиминг булан оз.
 Тилинг булан озма.
 Тилинг булан пикир этме – мийинг булан пикир эт.
 Тилинг булан сюрюнгюнче, аягъынг булан сюрюн.
 Тилинг булан чапма – билиминг булан чап.
 Тилинг булан эришме – билиминг булан эриш.
 Тилинг булан юрюме – билиминг булан юрю.
 Тилинг де, гёнгюнг де бир болмалы.
 Тилинг не айтса, къулагъынг шону эшитир.
 Тилинг сёйлесе де, къолунга ихтияр берме.
 Тилинг сёйлесин – къолунг ишлесин.
 Тилинг тирмен сибирсин: тилингден гелди балагъ.
 Тилинг тирмен сибирсин: тилингден гелди.
 Тилинг тирмен сибирсин: тирмен чакъы токътамай.
 Тилинг токътаса, аркъанг токъаланмас.
 Тилинг токътаса, сыртынг токъаланмас.
 Тилинг узун болмаса, оьмюрюнг узакъ болур.
 Тилинг узун буса, авзунг ябыкъ болсун.
 Тилинг узун буса, оьмюрюнг къысгъа болур.
 Тилингде бар тынч турмас.
 Тилингден гелген къолунгдан да гелсин.
 Тилингден гелеген къолунгдан да гелсин.
 Тилингден тартагъан бармы?
 Тилингден тартамы эди?
 Тилинге инанма – гючюнге инан.
 Тилинге орун тапмасанг, тишлерингни арасына къысдыр.
 Тилинге таянма – гючюнге таян, гючюнге таянма – ишинге таян.
 Тилинге таянма – гючюнге таян.
 Тилингни батыр гёрме – оьзюнгню батыр гёр.
 Тилингни сакъла: ол йыландыр – сени тигер.
 Тилингни тишлер артында сакъла.
 Тилинде – бал, юрегинде – буз.
 Тилинде – тоба, тининде – оба.
 Тилинде балы да ёкъ – кисесинде малы да ёкъ.

Тилине шайтан тюкюрген.
Тилини яманындан биревлер оьлюп гете.
Тилкъавну тилин анасы англар.
Тиллер билген – эллер билген.
Тилли гиши тили булан къуш тутар.
Тилмачны тилинде – тузакъ.
Тилни абурун гетермек – миллетни абурун гетермек.
Тилни азабын баш гёре.
Тилни безейген – тюз сёз.
Тилни гъайбатлыгъы – айтывда.
Тилни кёркю – сёз.
Тилни кыйынлыгъы башгъа етер.
Тилни кыйынлыгъы башгъа тиер.
Тилни сувугъу тиш чартлатар.
Тилни сюеги ёкъ.
Тилни татлиси есине бал ашатар.
Тилни тигип болмай.
Тилни узуну делелге герек.
Тилни узуну делелге тийишли.
Тилни узуну – делелге яхшы.
Тилни узуну тиш сындырыр.
Тилни учунда кылычны гючю бар // Тилни учунда – кылычны гючю.
Тилни яманы – боюнгъа илмек.
Тилсиз кёп сёйлер.
Тилсиз миллет ёкъ болур.
Тилсиз тилсизни суймес.
Тилсизлени башчысы тилкъав болур.
Тилсизни душманы ёкъ.
Тилсизни кьолуна тюшме.
Тилсизни тили аврумас.
Тилсизни тилин анасы билир.
Тилсизни тилин тилкъав билир.
Тилсизни тилин тилсиз англар.
Тилсизни тилин тилсиз билир.
Тилсизни тилмачы анадыр.
Тилсизни янында тилкъав да – дилбар.
Тилчи адамланы аралыгъын бузар.
Тилчи акъгъа къараны сюртюр.
Тилчи акъгъа къараны ягъар.
Тилчи алты акъчалыкъ сув тегюр.
Тилчи бир сагъатгъа айлыкъ хата этер.
Тилчи бир сагъатда айлыкъ зарал этер.
Тилчи савлай халкъны арасын бузар.
Тилчи сёзюн ичинде жыймас.
Тилчи сёзюн ичинде сакъламас.
Тилчи сый гёрмес.
Тилчи тилден тоюнмас.

Тилчи тили булан балагъ гелтирир.
Тилчи тили булан къайгъы салар.
Тилчи тили булан от салар.
Тилчи тырнакъда тюк оьсдюрюр.
Тилчи халкъны аралыгъын бузар.
Тилчи эки досну оьч этер.
Тилчи эки досну яв этер.
Тилчи эки къардашны бир-бирине оьч этер.
Тилчи эки къурдашны яв этер.
Тилчи эрте-геч тилини яманындан оьлюр.
Тилчи юрт бузар.
Тилчиге – Аллагъны налаты.
Тилчиге Аллагъны юз налаты.
Тилчиден ари бол // Тилчиден ари тур.
Тилчикде бар тилде токътас.
Тилчилер тилсиз болмас.
Тилчини гъюнери – яла ябыв.
Тилчини иманы ёкъ.
Тилчини иманы-дини болмас.
Тилчини тили – аччы.
Тилчини тили – тегенек.
Тилчини тили – узун, гъакъылы – къысгъа.
Тилчини тили – узун, юреги – кир.
Тилчини тили – узун, юреги – нас.
Тилчини тили – узун.
Тилчини тили етер башына.
Тилчини тили йылай тигер.
Тилчини тили йылай хабар.
Тилчини тили къурусун.
Тилчини тили къычытар.
Тилчини тили таш чартлатар.
Тилчини тили тирмен сибирир.
Тилчини тили тирмен таш сибирсин.
Тилчини тили тынмас – ишчини къолу тынмас.
Тилчини тили тынмас.
Тилчини тили уьзюлсюн.
Тилчини тилин юлкъ.
Тилчини тилине тегенек тюртюлсюн.
Тилчини тиркеси бар.
Тилчини юреги – кир.
Тини ёкъну дини ёкъ.
Тиревлю сёз таш жарар, таш ярмаса, баш жарар.
Тиревлю сёз таш жарар.
Тири болуп ерде де ёкъ – оьлю болуп кёрде де ёкъ.
Тири гиши ач болмас // Тири гиши ач кълмас.
Тириге тирев ёкъ.
Тирмен – эки ташдан, сююв – эки башдан.

Тирмен сибирме чакъы тили бар.
 Тирмен сувсуз айланмас.
 Тирменге гирген гьюрге бёленер.
 Тирменге гирген унъа боялар.
 Тирменге къап ярашар.
 Тирменде къапчыкъ ярашар.
 Тирменде тувгъан чычкъан давдан къоркъмас.
 Тирменде тувгъан чычкъан кёк кёкюревден къоркъмай.
 Тирмендеги чычкъан кёк кёкюревден къоркъмас.
 Тирмени бар ач болмас.
 Тирмени гючлю тарта. (*Кёп сёйлейген адамгъа айтыла*).
 Тирменингни обзюнг тарт.
 Тирменни ишлетеген де – сув, бузагъан да – сув.
 Тирменни сув бузар – адамны адам бузар.
 Тирменни чанчелегин токътатма тынч: чоргъадан сувун къайтарса, бите.
 Тирменчи къатын алгъандан эсе, къатынсыз къал.
 Тирменчи тирменчини сюймес.
 Тирменчи унсуз къалар.
 Тирменчиге тийишип, кёрюкчюге гёрюшюп.
 Тирменчини сакъалы унъа булгъанып акъ болур.
 Тирменчини сакъалы, унъа боялып, акъ болур.
 Тирменчини сув – дерти.
 Тирменчини сув бузар.
 Тирсеклерден къан акъдырып оылген – къолай, яшагъанча илигъып.
 Тиш арадан оьтген сёз тавлардан да оьтер.
 Тиш барда таш чайна, тиш тюшгенде аш къайда?
 Тиш берген чишлик де берер.
 Тиши ёкъ буламукъну аявлар.
 Тиши йыртыллай – ичи къартыллай.
 Тиши къуш елер уяны.
 Тиши къуш этер уяны.
 Тиши чыкъгъан балагъа чайнап-чайнап аш бермес.
 Тишинг сынса да, намусунг сынмасын.
 Тишине бакъма – ишине бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Тишине къарама – ишине къара.
 Тишлевюне къарама – ишлевюне къара.
 «Тишлер чыкъгъан», – деп, сагъа сют берген эмчекни хапма.
 Тишлеринг сакъланса, сёз сеники – эринлеринг сакъланса, сёз – гишиники.
 Тишни агъусу – сувукъ сув.
 Тишсиз авуз – ташсыз тирмен.
 Тиштайпаны баш савуту – ону ярап болмакълыгъы.
 Тиштайпаны сыйракълары узун буса, яхшы болмас. [*Терик диалект*].
 Товба этген тутулмас – товба этмеген къутулмас.
 Товва этгенни эл гечер.
 Тогъайларынг тюзелсе, туздан къала тизерсен.
 Тогуз гюн яшар ерде, сегиз гюн ишлеме герек.
 Тогуз къат опуракъ гийгинче, токълу тери тон гийген къолай.

Тогуз кьат опуракъдан токълу тери тон – кьолай.
 Тогуз кьат опуракъдан токълу тери тон – яхшы.
 Тогуз кьат опуракъдан токълу териси – кьолай.
 Тогуз эрге баргъан тулкьатын тогуз денгизге салгъан булан чайылмас.
 Тогузда болмагъан гьакьыл токъсанда да болмас.
 Тогузу торгъай йыкъмайгъан.
 Тогузунда болмагъан гьакьыл токъсанында да болмас.
 Той гёрмеген тойдан кьачар.
 Той да, яс да – кьойгъа кьайгъы.
 Той йырсыз болмас – ер ташсыз болмас.
 Той йырсыз болмас.
 Тойгъа алда да барма, геч де кьалма.
 Тойгъа баргъан сёзден тояр.
 Тойгъа барсанг, тоюп бар – кьазанынгны жувуп бар.
 Тойгъа барсанг, тоюп бар.
 Тойгъа барсанг, тоюп бар: ач болурсан кьайтгъанча.
 Тойгъа барсанг, тоюп бар: ачувунгну кьоюп бар.
 Тойгъа барсанг, тоюп бар: эсги тонунг кьоюп бар.
 Тойгъа барсанг, тоюп бар: яманлыгъынгни кьоюп бар.
 Тойгъан антын унутур.
 Тойгъан бусанг да, ёлгъа азыкъ ал.
 Тойгъан бусанг да, ёлгъа азыкъ ал; гюн чыкьгъан буса да, ямучунгну унутма.
 Тойгъан бусурмандан да, йылайгъан гавурдан да Аллагъ сакъласын! [*Терик диалект*].
 Тойгъан ерге – тогуз кьат.
 Тойгъан ерге тогуз гюн баш ур.
 Тойгъан ерде ит кьалар.
 Тойгъан ерден тувгъан ер – сыйлы.
 Тойгъан ерден тувгъан ер – татли.
 Тойгъан ерден тувгъан ер – татывлу.
 Тойгъан ерден тувгъан ер – яхшы.
 Тойгъан ерден эсе тувгъан ер – аявлу.
 Тойгъан ит гьапламас.
 Тойгъан ит есин танымас.
 Тойгъан мишик чычкъан булан ойнар.
 Тойгъан сонг ашалгъан аш – гьарам.
 Тойгъан сонг ашны сёкме.
 Тойгъан сонг ит гьапламас.
 Тойгъан уйге тогуз бар – кьонгъан уйге янгыз бар.
 Тойгъан уйге тогуз бар.
 Тойгъан эшек емин чачыратып ашар.
 Тойгъангъа от якъдырма // Тойгъангъа от якъдырмас.
 Тойгъангъа от якъдырма, ачгъа кьазан асдырма.
 Тойгъанда бал да – аччы // Тойгъангъа бал да – аччы.
 Тойгъанча аша – терлегенче ишле.
 Тойда йылама – генгешде кюлеме.
 Тойда макъталгъан кьыз – исбатлы.

Тойда тойгъунча дели ичер.
 Тойда тонун унутгъан.
 Тойдагъына къарама – тондагъына къара.
 Тоймайлы, етим йырламас.
 Тойну да сыймей тавукъ, ясны да сыймей тавукъ; къонакъ гелсе, гетгенче тавукъну аву – бавукъ.
 Тойну той чакъы аварасы бар.
 Тойса, бал да аччы бола.
 Тойса, етим йыламас.
 Тойчу тойчуну сыймес.
 Токъ ачны хадирын билмес.
 Токъ бала ач бала булан ойнамай.
 Токъ болма сые бусанг, сал хуржунгъа ашынгны.
 Токъ кекирир – ач тюкюрюр.
 Токъ турма сые бусанг, сал хуржунгъа ашынгны, Аллагъ! Аллагъ! — деп кёкге чайкъап турмай башынгны.
 Токъ яш ач яш булан ойнамас.
 Токъ: «Ач болмасман», – дер.
 Токъгъа хамур басдырмас – тойгъангъа от якъдырмас.
 Токъгъа хамур басдырмас.
 Токълу оъмюрю тоймас.
 Токълу тоймас тогъуз гюн. (*Гюзню ахырында, къышны башында: декабрь айны 16-сындан 25-не ерли*).
 Токълу тоймасланы заманы. (*18-нчи декабрден 26-нчы декабрге ерлиги 9 гюнню аралыгъы*).
 Токълу, гюз болмай, къойгъа къошулмас.
 Токълукъ йыл – язындан белгили.
 Токълукъ ярашдырыр – ачлыкъ талашдырыр.
 Токълукъ ярашдырыр – ёкълукъ талашдырыр.
 Токълукъда ачлыкъны унутма.
 Токъмакъ тийгинче, уътюрдю солур.
 Токъну ачдан хабары ёкъ.
 Токъну гёзю – гыкматда.
 Токъну сыйлама – къыйын.
 Токъсан – дюньяда ёкъсан.
 Токъсан – покъсан.
 Токъсан тогъуз яхшылыгъынгни билмес – бир яманлыгъынгни билир.
 Токъсанда – торгъай. (*Токъсан йыллыкъ тамазаны къолундан иш гелмесе де, торгъай къушдай сарнап чы бажсарар деген маънада*).
 Токъсансыз торгъай чарнамас – етим тоймай йырламас.
 Токъсансыз торгъай чарнамас – тойса, етим йыламас.
 Токъсансыз торгъай чарнамас.
 Токътагъан сув ийис болур.
 Токътагъан сув ийис этер.
 Токътагъан сув чирир.
 Токътагъан сувну хурту кёп болур.
 Токътагъан ял алар – юрюген ёл алар.

Толгъан къазан тѣгюлюр.
 Толгъан савут бирдагъы толмай.
 Толгъан топланы атмай, узакъ сакъламакъны яхшы айтмай.
 Толгъан топланы атмай, узакъ сакъламас.
 Томакълы сѣзю де, тонкъу оъзю де.
 Тон – гийгенники.
 Тон бичме тери – къолай, гъар сѣзню ери – къолай.
 Тон гѣрмеген тон гѣрсе, къагъа-къагъа тоздурур.
 Тон гиймеген тон гийсе, къагъа-къагъа битдирир.
 Тон сакълагъан тонун гиер.
 Тон ягъасыз болмас – эл агъасыз болмас.
 Тон ягъасыз болмас.
 Тонавчугъа – къазыкъ, ёлавчугъа – азыкъ.
 Тонавчугъа гече – къара, гюндюз – акъ, огъар балагъ – яман ерде танг къатмакъ.
 Тонавчугъа гече – къара, гюндюз – акъ.
 Тонгъа таякъ ургъандай.
 Тондан гѣлек – ювукъ.
 Тонкъ-тонкъну оъмюрю шанкъ-шанкъ булан гетер.
 Тонкъуну къабур тюзлер.
 Тонлукъдан – къоллукъ.
 Тону ёкъ печ булан давламас.
 Тону майлы болгъан булан тѣр алмас.
 Тону майлы болгъан булан тѣр болмас – оылчевсюз сѣз берген булан эр болмас.
 Тону майлы болгъан булан тѣр болмас.
 Тону янгы тѣрге чыгъар.
 Тонум эсги буса да, ихтиярым – оъзюмде.
 «Тонум яхшы», – деп тѣрге чыкъма.
 Тонунга тѣшек деме, атынга эшек деме.
 Тонунга тешик дегенменми, атынга эшек дегенменми?
 Топ ойнагъан тозар – ашыкъ ойнагъан азар.
 Топ ойнагъан тозар – ашыкъ ойнагъан азар; къырчын улакъ сакълагъан бары-сындан да озар.
 Топ ойнагъан тозар.
 Топгъа таякъ ургъандай, татавулну йыргъандай.
 Топурагъы аз къалкъыдан тамчы тамар // Топурагъы аз къалкъы тамар. (*Эсги айтыв*).
 Топурагъы кѣп къалкъыны ирахылары къажыр // Топурагъы кѣп къалкъыны ирахысы сынар.
 Топуракъ – загъматдан, адам – сыйдан, дин ибадатдан тоймас.
 Топуракъ бизин байлыгъыбыз да дюр, барлыгъыбыз да.
 Топуракъ къара болса да, алтындыр.
 Топуракъдан айрылма.
 Топуракъны уьстдеги «гумус»¹⁰⁸ дейген къатлавун тайдырмай туруп, кюрчю салма.

¹⁰⁸Гумус – къара топуракъ.

Торайлагъа инанып, чырагъынгны сѣндюрме.
 Топуракъгъа оъсюмлюклер жан бере.
 Торайларынг торайса, тогъуз элге бийкесен (бийке эдинг).
 Торайларынг торайса, тогъуз элге торкъасан.
 Торгъа тюшген торгъайдай.
 Торгъай да тѣбени сюер.
 Торгъай да тѣбени танглар.
 Торгъай чакъырып яз болмас – къаргъа чакъырып къыш болмас.
 Торгъай чакъырып яз болмас.
 Торгъай чарнап, яз болмас – къаргъа къычырып, къыш болмас.
 Торгъай чарнап, яз болмас.
 Торгъай янгыз чарнамас.
 Тот темирни гемирир – гюнчюлюк адамны гемирир.
 Тотукъуш йимик эшитгенинг сѣйлеп турма.
 Тою барны ою бар.
 Тувар къайтмагъан булан ахшам болмаймы?
 Тувар къайтмаса да, Гюн бата.
 Туварчылар кѣп болса, мал гъарам оълюр.
 Туварчыны къатыны тюшден безенген.
 Туварчыны къатыны тюшден ерли жигерли.
 Тувгъан ай – тувралгъан эт.
 Тувгъан айрылмас.
 Тувгъан ана да, тувгъан ер де – бир.
 Тувгъан ер – алтын бешик.
 Тувгъан ердей ер болмас – тувгъан элдей эл болмас.
 Тувгъан ердей ер болмас.
 Тувгъан ерден арив ер болмас.
 Тувгъан ерден гѣнгюл уъзюлмес.
 Тувгъан ерден тойгъан ёкъ.
 Тувгъан ерден тойгъан ер – яхшы.
 Тувгъан ерим – алтын, тюшген ерим – гюмюш.
 Тувгъан ерим – тувгъан топурагъым.
 Тувгъан ерин адамгъа Аллагъ бал булан басып берген.
 Тувгъан ерингде согъан да – татли.
 Тувгъан ерингдей ер болмас – тувгъан элингдей эл болмас.
 Тувгъан ерингдей ер болмас.
 Тувгъан ерингни ери – женнет, суву – шербет.
 Тувгъан ерингни ташы да – арив.
 Тувгъан ерни гъавасы да – дарман.
 Тувгъан ерни торгъайы да – суюкюмлю.
 Тувгъан эл – алтын, тургъан ер – гюмюш.
 Тувгъан элдей эл болмас – тувгъан ердей ер болмас.
 Тувгъан элдей эл болмас.
 Тувгъан элден тойгъан ёкъ.
 Тувгъан элим – тувгъан анам.
 Тувгъан элингдей эл болмас – тувгъан ерингдей ер болмас.
 Тувгъан элингдей эл болмас.

Тувгъан элни ери – женнет, суву – шербет.
 Тувгъанда айтма – тургъанда айт.
 Тувгъандан – тургъан артыкъ.
 Тувгъандан тувгъан, тувра ят: тувгъан йимик боламы?
 Тувгъанлар къалса, отав тул къалмас.
 Тувгъанынга туврасын айт.
 Тувмагъа билген – оылмеге билмей.
 Тувмагъан балагъа ат къоймай.
 Тувмагъан тайгъа атланма: белинг сындырырсан.
 Тувмагъан улангъа тутулгъан бешик йимик.
 Тувмагъан яшгъа ат къоймас.
 Тувмагъан яшгъа бешик излеме.
 Тувмагъан яшгъа тон бичмес.
 Тувмагъан яшгъа тув бешик, ону да тюбю – тешик.
 Тувмагъан яшгъа тув бешик.
 Тувмадан берли болмагъан насип къайдан гелсин.
 Тувмакъ болса, оылмек бар.
 Тувмакъ, оылмек – бир ашны эки тюрю татыву.
 Тувра айтгъан тутулур – ялгъан айтгъан къутулур.
 Тувра сѣз – аччы.
 Тувра сѣз – къылычдан итти.
 Тувра сѣз аччы бола.
 Тувра сѣз аччы болса да, гележекге – пайдалы.
 Тувра сѣз аччы болур – ахыры татли болур.
 Тувра сѣз аччы болур.
 Тувра сѣз аччы буса да, гележекге – пайдалы.
 Тувра сѣз аччы буса да, пайдасы бар.
 Тувра сѣз аччы буса да, сен ону ют.
 Тувра сѣз гѣзге чанчыла.
 Тувра сѣз гъамише¹⁰⁹ татли болмас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Тувра сѣз таш яра – ялгъан сѣз баш яра.
 Тувра сѣз таш ярар.
 Тувра сѣз тувгъанына ярамас.
 Тувра сѣзге жавап ёкъ.
 Тувра сѣзню сѣйлеме къоркъма.
 Тувра сѣзню токмагъы бар.
 Туврасын айтгъан тувгъанына ярамас.
 Туз – тулугъу булан, кыыз – къылыгъы булан.
 Туз ашагъан сув ичер.
 Туз сувда тува, сувда оыле // Туз, сувда тувуп, сувда оыле.
 Туз ялагъан сув ичер.
 Туз ялагъан сув уртлар.
 Тузгъа басмадым, сувгъа да тюкюрмедим. [*Терик диалект*].
 Тузгъа тюшген хурт йимик.
 Туздан тузлу – балдан татли.

¹⁰⁹ **Гъамише** – гъар заманда.

Тузну татывун билмеген этни татывун да билмес.
 Тузсуз сув ташдан чыгъар – терен ой башдан чыгъар.
 Тузсузну гёзсюз де сезе.
 Тузун-бурчун оздурса, татыву таяр ашны.
 Тул къатынны эки сыйыры болгъан: бириси – юртгъа гирмейген, бириси – юртдан чыкъмайгъан.
 Тулкъатын тюлкю болур – къайгъысы кюлкю болур.
 Тулкъатын тюлкю болур – самайы уьлкю болур.
 Тулкъатын тюлкю болур, билгени кюлкю болур.
 Тулкъатын тюлкю болур.
 Тулкъатынны тулукъ-тулукъ сёзлери.
 Тулкъатынны тунукъ болур сёзлери.
 Тулкъатынны уланы эрке болур.
 Тулну гъалын тул билир.
 Тулпар баласы тува озар – эшек баласы тура озар.
 Тулпар болур бу гюлюш.
 Тулпаргъа тенг ат болмас.
 Тулпардан тулпар тувар.
 Тулпарлыкъ билекден тюгюл – юрекден.
 Тулпарны сюрюнгени нече де тез гёрюнюр.
 Тулпарны эки оьмюрю бола: биринчиси – ону яшаву, экинчиси – ол дюньядан гетген сонг аты унутулмагъаны.
 Тумаъ бичакъ къол гесер.
 Туманлы гюн ёлдашым – гиччи къойчу къурдашым. (*Бёрюню сёзю*).
 Туманлы гюн тюлкю озар – боранлы гюн бёрю озар.
 Туманлы гюн тюлкю озар.
 Туманны тулукъгъа жыймассан.
 Тунгучну – тою, генжени ясы гючлю болур.
 Тунукълукъ тунгса, дерт къалар.
 Турали къайда, туз къайда – «гетди» дейсен, гызы къайда?
 Турали къайда, туз къайда?
 Тура-тура турсанг, турна болурсан; ята-ята турсанг, ёшгъун болурсан.
 Тургъан ер – гюмюш, тувгъан эл – алтын.
 Тургъан-тургъан тураза, тургъан аягъын яза.
 Турна да къайтар тувгъан ерине.
 Турнаны ёлу – къыблагъа.
 Туршу тувса, тун¹¹⁰ къатар – тун къатгъан сонг, сув тонгар.
 Туршу тувса, тун къатар.
 Туршу тувса, тун сувур – тун сувуса, гюн сувур.
 Туршу тувса, тун сувур.
 Туршу тюшдю – пастан бишди.
 Туснакъгъа гирме – тынч, чыкъма – къыйын.
 Тут терек болмас тутсуз – адам юрюмес гючсюз.
 Тут терек болмас тутсуз.
 Тут терекде тут бишер – не шаптал, не нар бишмес.

¹¹⁰Тун мунда: гече деген маънада.

Тутгъан билмес – ашагъан билир. (*Балыкъны гъакъында*).
 Тутгъан билмес – ютгъан билир.
 Тутгъан ерден къол гесмес.
 Тутгъан ерден чубукъ сынмас.
 Тутма атангны сакъалын, – тутсанг, йиберме.
 Тутмакъсызгъа Тюменде мал болмас. [*Буйнакск диалект*].
 Тутулмагъан палас атласгъа айланар.
 Тутумлугъа токълу тери де мал болур.
 Тутумлукъ – яшавну яртысы.
 Тутумсузгъа тюмен акъча да зат тюгюл.
 Тутумсузгъа тюмен акъча да мал тюгюл.
 Тутурукъсузгъа тюмен акъча да мал тюгюл.
 Тутуш токътаса, батыр кёп болур.
 Тутуша туруп, ярашагъанынгны унутма.
 Тутушуп билмейген йыгъылыр.
 Тухум аздыргъан – азмаң.
 Тухум атынг тонггъан балдай таза тут.
 Тухум тартып тувгъан ёл тар болмагъа амал ёкъ.
 Тухум тухумгъа тарта.
 Тухум, тайпа тозулмагъа башласа, тамазасын ташлар.
 Тухумгъа къатышмагъан тухум болмас.
 Тухумда тюбекден «тох» болса, тухум пох болур.
 Тухумдан алма – тухумгъа барма.
 Тухумундан айрылгъан – майырылгъан бутакъ.
 Туягъы бютюн тулпар ёкъ – къанаты бютюн жымчыкъ ёкъ.
 Туякъ тулпарны сакълай, тулпар эрни сакълай, эр элни сакълай.
 Тыгъынмакъ – къан тамурлар тыгъылмакъ.
 Тынглавсуз ерге къыз берип, тынглай баргъын артындан.
 Тынглавсузгъа сёз айтсанг, бир къулагъындан гирип, бирисинден чыгъар.
 Тынглавсузну йиберип, тынглай баргъын артындан.
 Тынглавсузну йиберсенг, тынглай-тынглай оъзюнг барарсан.
 Тынгламаса анагъа, хорлукъ гелер балагъа.
 Тынглап болсанг, тилсизден де пайда аларсан.
 Тынглап болсанг, тилсизден де уългю аларсан.
 Тынышсыз ерге къыз берген тынглай баргъан артындан.
 Тырнакъны этден айырып болмас.
 Тырнамагъан тавукъну тамагъы тоймай.
 Тышы гъарамны ичи де – гъарам.
 Тышы йыртыкъны ичи – къартыллавукъ.
 Тышы йыртыллай – ичи къартыллай.
 Тышына бакъма – ичине бакъ, къолундан гелген ишине бакъ.
 Тышына бакъма – ичине бакъ.
 Тышына бакъма – къолундан гелген ишине бакъ.
 Тюбеги ёкъ гъавчу болмас – бели ёкъ бавчу болмас.
 Тюбеги ёкъ гъавчу болмас.
 Тюбек – бирни, тил юзню оьлтюрюр.
 Тюбек такъгъан булан гъавчу болмас.

Тюбексиз – гъавчу, белсиз бавчу болмас.
 Тюбексиз гъавчу болмас.
 Тюбю гёрюнмейген сувдан гечме.
 Тюбюндеги аргъумагъын берсе де, атолу бийге къуллукъ этерми?
 Тюбюндеги аргъумагъын берсе де, атолу бийге къуллукъ этмежек.
 Тюбюнден сув йиберип, устьюнден къувукъ ягъан.
 Тюбюне ерли туз къуюп, тузлугъундан да уртлап дегенлей.
 «Тюе бойну – къыйшыкъ» деп бир йылан кюлей болгъан.
 Тюе гётермегенни тил гётере.
 Тюе къозлай, хоншусу сама эшитмей – тавукъ бир йымырткъа къозласа,
 бютюн авулгъа къакъыллай.
 Тюе урлагъан да – уручу, тюйме урлагъан да – уручу.
 Тюе чакъы бойдан тюйме чакъы гъакъыл – яхшы.
 Тюеде минип, башын яшыргъандай.
 Тюеде минип, башынгны яшырма.
 Тюеде минген итден къоркъмас.
 Тюеде минсе де, ярлыны ит хабар
 Тюедей боюнг – тюймедей гъакъылынг.
 Тюенг минге етип, тюкенлеринг къырда олтургъанмы?
 Тюени бойну яман – яманны оюну яман.
 Тюени тилин тюечи билир // Тюени тилин кериванчы билир.
 Тюз – тюзелер, къынгыр – онгмас.
 Тюз – тюзелер, терс – узьюлюр.
 Тюз – тюзелсин, къынгыр – онгмасын.
 Тюз агъач – къыйшыгъындан аявлу.
 Тюз агъач тюзде къалмас.
 Тюз адам парахат юхлар.
 Тюз адамны къаргъасанг, къаргъышынг оьзюнге етер.
 Тюз боюнгну, тюз оюнгну къынгыр этип гёрсетер.
 Тюз бусанг да, тёре булан давлашма.
 Тюз гиши юз гишини йыгъар.
 Тюз ёл булан барсанг, хазна табарсан.
 Тюз ёлда йыгъылгъан тез турар.
 Тюз ишге тувра юрю.
 Тюз озар – терс азар.
 Тюз сёз – къылычдан оьткюр.
 Тюз сёз – яхшы къылыкъдан.
 Тюз сёз агъып барагъан сувну токътатар.
 Тюз сёз айтгъан енгилмес.
 Тюз сёз аччы болур.
 Тюз сёз гёзге тиер.
 Тюз сёз гёзге чанчыла.
 Тюз сёз ташны ярар – ялгъан сёз башны ярар.
 Тюз сёз тувра бола.
 Тюз сёз чокъур.
 Тюз сёз, иелсе де, сынмай.
 Тюз сёзге – тюз жавап.

Тюз сёзге ант герекмей.
Тюз сёзге жавап болмас.
Тюз сёзге кьаршылыкъ ёкъ.
Тюз сёзге кьоркъув ёкъ.
Тюз сёзде уят ёкъ.
Тюз сёзню айт – ялгъан сёзден кьайт.
Тюз сёзню айт – ялгъандан кьайт.
Тюз сёзню де ойлап айтмагъа герек.
Тюз сёйлеген янгылышмай.
Тюз сёйлейгенлер де бар, оьзлер кьынгыр олтуруп.
Тюз тюзелер – кьынгыр онгмас.
Тюз тюзелсин – кьынгыр онгмасын.
Тюз чыр авмас.
Тюз юрекли, элге исбайы адамны артын Аллагъ онгарар.
Тюз юрюген етер муратгъа – саякъ юрюген кьалар уятгъа.
Тюз юрюген тюзелер.
Тюз яшарсан – юз яшарсан.
Тюзге «терс» деме – акъгъа «кьара» деме.
Тюзге терс деген – акъгъа кьара деген
Тюзде тебе де тав гёрюнюр.
Тюзелген авлет – ата-ана учун женнет.
Тюзелген тёл эркек болур.
Тюзлюгюн билген терслигин де билир.
Тюзлюгюн билмеген терслигин де билмес.
Тюзлюгюнг унутсанг да, терслигингни унутма.
Тюзлюк – алтындан да багъа.
Тюзлюк – денгиз, сен тамчы бол денгизде.
Тюзлюк – дослукъ.
Тюзлюк – инсанлыкъны кюрчюсю.
Тюзлюк – сёзден.
Тюзлюк барда – терслик ёкъ, терслик барда – тюзлюк ёкъ.
Тюзлюк барда терслик ёкъ – терслик барда тюзлюк ёкъ.
Тюзлюк барда терслик ёкъ.
Тюзлюк денгизде батмас.
Тюзлюк ёлда сен артдырсанг абурунг, оьлгенде де унутулмас кьабурунг.
Тюзлюк отда да янмай, сувда да батмай.
Тюзлюк оьзденни табар.
Тюзлюк сувда батмас, отда янмас.
Тюзлюк таш яра.
Тюзлюк уьст болсун учун гьилланы этме ярай.
Тюзлюкге ёл – ачыкъ.
Тюзлюкге ёл бер.
Тюзлюкден магърюм гиши – инг талайсыз гишидир.
Тюзлюкню адамгъа сакълама герек.
Тюзлюкню ёлун тутгъан тюзелер.
Тюзлюкню кьылыч гесмес.
Тюзлюкню тутгъан тюзелер.

Тюзню айтгъан тавакал айтар.
 Тюзню байы уый этер – тавну байы кьой этер.
 Тюзню таву да, тавну байлыгъы да бола.
 Тюзню тутгъан бир заман да бузулмас.
 Тюзню тюзлесенг, кьынгыр болур.
 Тюзсюз адам гъар заман тюз гысаплар оъз ишин.
 Тюзсюзлюкге тюзлюк эмдир.
 Тюзсюзню гёзсюз де биле.
 Тюзюн айтагъан тюртюп айтар.
 Тюзюн айтгъан кьутулур – ялгъан айтгъан тутулур.
 Тюзюн айтгъан макътав къазанар.
 Тюзюн айтгъан оздуруп айтар.
 Тюзюн айтгъан тувгъанына ярамас.
 Тюзюн айтгъан тюртюп айтар.
 Тюзюн айтгъан хор болмас.
 Тюзюн айтсанг, бир керен кыйналарсан.
 Тюзюн айтсанг, туруп айт.
 Тюзюн айтып, зарал гёрсенг, ахыры пайда табарсан.
 Туюме инесиз тигилмес.
 Туюме урлагъан да – уручу, туюе урлагъан да – уручу.
 Туюме чакъы яш эдинг, туюе чакъы болгъансан.
 Туюмени инесиз гюню ёкъ.
 Туюмечге май сюртгенде йимик.
 Тюк ишлейген тюк ашар.
 Тюк чакъы зат да билмей.
 Тюк яшынмас ювуртда.
 Тюклю къатындан, тюксюз эрден Аллагъ сакъласын.
 Тюклю къатындан, тюксюз эркекден Аллагъ сакъласын.
 Тюкню ятгъан янына багъып сыйпаса, яхшы.
 Тюкню ятывуна сыйпар.
 Тюкюрюк булан баш ярылмас.
 Тюкюрюк булан баш ярылмас – налат булан гёз чыкъмас.
 Тюкю – кьуйругъу булан, тёре – буйругъу булан.
 Тюкю – терисинден, бюлбюл – йырындан.
 Тюкю бир тюшген къапгъынына къайтып тюшмес.
 Тюкю гече юрюр, гюндюз – юхлар.
 Тюкю етти бёрюню алдатар.
 Тюкю кьуйругъу булан от салар.
 Тюкю кьуйругъун макътар.
 Тюкю намаз кьылма башласа, тавукълардан сакъ бол.
 Тюкю оъз ихтияры булан орманны ташламай.
 Тюкю оъзюн алдатмас.
 Тюкю тюшюнде де тавукълар санар.
 Тюкю шагъатгъа кьуйругъун тартар.
 Тюкю эки керен тузакъгъа тюшмес.
 Тюкю юзюмге етишмегенде: «Бишкеген», – деп гетген, дей.
 Тюкюге тузакъ салсанг, толу сал.

Тюлкюден арслан болмас – кьоркъачдан эр болмас.
 Тюлкюден арслан болмас.
 Тюлкюню гыллаларыны яхшысы – къачмакъ.
 Тюлкюню гылласыны озгъаны – тулкъатынны гылласыны азгъаны.
 Тюлкюню душманы ону терисидир.
 Тюлкюню ёмагъы – тавукъланы гъакъында.
 Тюлкюню къуйругъу якълар – адамны ювугъу якълар.
 Тюлкюню майдан булан иши ёкъ.
 Тюлкюню майдан булан не иши бар?
 Тюлкюню сыдырып турагъанда: «Нечикдир кююнг?» – деп сорагъанда: «Уъй гиевден кьолайман», – деген.
 Тюлкюсю – тюзге, къабаны – къамушгъа.
 Тюлюмде тююл тюшюмде де гёрмегенмен.
 Тюлюнде гёргенни терезесинден къарап да гёрмеген.
 Тюлюне гёре тюшю.
 Тюнгюлюк кынгыр буса да ярар, тютюню тюз чыгъа буса.
 Тюп болгъанны тёбелемей.
 Тюп харчгъа егилген обгюз йимик.
 Тюпден гесип, уьстден ямай.
 Тюпден сув йиберип, уьстюнден къувукъ яя.
 Тюпден-оьрден нахыр¹¹¹ ёкъ: Али ала тананы ахтара. [*Гъайдакъ диалект*].
 Тюпсюз челек (педире) сувдан толмас.
 Тюпсюз челекге жие чёплемес.
 Тюрте турса, гёз чыгъар.
 Тюртмей туркмен англамас.
 Тюсю акъ болгъан булан кежиден мамукъ болмай.
 Тюсю акъ болгъан булан мамукъдан кежи болмай.
 Тютюн гёзге гире – къаргъыш гёнгюлге гире.
 Тютюн отсуз болмай.
 Тютюн чыкыгъан булан кьош болмай.
 Тютюню – кёп, ялыны – аз.
 Тютюню тувра чыкъса, тюнгюлюгю кынгыр буса да, къайырмас.
 Тюш – гюнню гелечиси.
 Тюш ашы – тюшде гёргенде йимик.
 Тюш болгъунча мююзмен; тюшден озса, кийизмен. (*Гиччи чиллени сёзю*).
 Тюш ёрагъандай душман болсун.
 Тюш юху – къуш юху.
 Тюшген еринге таш болуп батып къл.
 Тюшген кылычдан кългъан къын – яхшы.
 Тюшген кындан кългъан кылыч – яхшы.
 Тюшген сыргъадан кългъан къулакъ – кьолай.
 Тюшде не де гёрюнюр, душман не де сёйлер.
 Тюшден сонг гюн гёрген халкъдан не англайсан?
 Тюшден сонг чыкыгъан гюн бек кызыдыра.
 Тюшлюк ашы – тюш йимик.

¹¹¹ **Нахыр** – гезив.

Тюшю булан бай болуп, тюлю булан шай болуп.
Тюшюмню анасы – топуракъ, атасы – сабанчы.
Тюшонгде йыласанг, тюлюнгде шатланарсан.
Тюшонде сув гёрмек – мурадына етмек.
Тюшюп барагъан арбагъа да Аллагъ не этсин.
Тююрюне къарама – тюбюне къара.

У

Ув ичген бир оьлюр – ант ичген минг оьлюр.
Увакъ сёз уьй бузар.
Увакъ хабар уьй бузар.
Узакъ болса да, ёл – яхшы; яман болса да, къыз – яхшы.
Узакъ болса да, ёл – яхшы; яман болса да, эл – яхшы.
Узакъ ёлда ат да къалмай сюрюнмей.
Узакъ ёллар тар сокъмакъдан башлана.
Узакъ сёзню дынкъы болмай.
Узакъ хабардан гьинкал – яхшы.
«Узакъ» деп ёлдан къайтма.
Узакъдагъы тухумдан ювукъдагъы хоншу – яхшы.
Узакъдагъы уьлюшсюз къалар.
Узакъдан арба булан гелтиргенден эсе, ювукъдан торба булан гелтир.
Узатгъан ёлдаш болмас.
Узун бичгенингни къысгъа гес.
Узун сёзден къысгъа жавап – яхшы.
Узун сёзню – къысгъасы, къысгъа сёзню – устасы.
Узун сюйрю сюйреме – бизде де бар бир неме.
Узун тил – башгъа балагъ.
Узун тил бойнуна чырмалар.
Узун тил йылан йимик: авзунгдан чыкъса, бойнунга чырмала.
Узун тил оьмюрню къысгъартар.
Узун тили барлар ув яймай къоймас.
Узун этек аякъгъа чырмалар – узун тил бойнунга чырмалар.
Узунсуз къысгъа болмас – устасыз уьлгю болмас.
Узуну – къысгъа, генги – тар.
Уйленмегенни тамуру къурур.
Улакъ мююзден сап болмас.
Улан бар ожакъны оту сёнемес.
Улан болмагъа сюйсенг, болма янгыз атанга, Элники бол, тарыкъда ортакъ болур хатанга.
Улан десе, уьй тола.
Улан ёл – узун ёл.
Улан ёл – узун ёл: атанга улан болма – Ватангъа улан бол.
Улан тувса, уьй толар.
Улан уьюрюнден танылыр.
Улан уялды – оьлдю демекдир, терек чайкъалды – авду демекдир.
Улан эринчек буса, оьзюнгден гёр.
Улангъа багъана ёкъ, борчу-харчы болмаса // Улангъа багъана ёкъ, борчу-харчы ёкъ буса.

Уландан улан тувар – яхшы уландан кыыз тувар // Уландан улан тувар – яхшы эркекден кыыз тувар.

Уланкърдашы оьлмек – бахчаны гюлю сѣнмек.

Уланланы ер гѣтермес, эл салса.

Уланлар бюлбюл буса, кыызлар – бюлбюлню гюлю.

Уланлары улан болмакъ – элге абур.

Уланлыкъда уру этер, уллу болса, товба этер.

Уланнны атасын анасы билир.

Уланнны тою – оюн, кызынны тою – кыйын.

Уланнны уяты – атагъа, кызынны уяты – анагъа.

Уланнны эркеси бѣрю болур – кызынны эркеси дели болур.

Улансыз бир йыласа, уланлы он йылар.

Уланы анасына, кызы атасына ошаса, насипли болурлар.

Уланы бар ожакъны оту сѣнмес.

Уланы бар уругъа кюлемесин, кызы бар – саякъгъа.

Уланы бар уйлендирир – кызы бар эрге берер.

Уланы баргъа – уьлгю, кызы баргъа – гюзгю.

Уланы баргъа – уьлгю, кызы баргъа – тѣре.

Уланы болмагъаннны гелини болмас.

Уланы ѳкъгъа уй де ѳкъ – уйлер толса, мал да ѳкъ.

Уланы ѳкъну (болмагъаннны) гелини де болмас.

Уланы ѳкъну кызы барар сиривге.

Уланы ѳкъну кызы барар черивге.

Уланы оьлмек – ич бавуру сѣгюлмек.

Уланы оьлсе, бел тѣлер – къатыны оьлсе, эл тѣлер.

Уланы яхшы буса, атаны насиби – иниси яхшы буса, агъаны насиби.

Уланы яхшы буса, атаны насиби.

Уланы яхшыны гелини де яхшы болур.

Уланым – уйде, урусу – тышгъариде, кызым – уйде, кылыгъы – тышгъариде.

Уланын суйген ана гелинин де сюер.

Уланын уйлендирмегенни сакъалы тез агъарар.

Уланын чайнагъан гелинин ютар.

Уланынг осал буса, къазакъ йыр уйрет.

Уланынг эринчек буса, оьзюнгден гѣр.

Уланынг яман буса, гелинингден гѣр.

Уланынга къарама – уьюрюне къара.

Уланынга кыыз излегенче, кызынга улан ахтар.

Уланынга кызынны тюпден ал – кызынгны оьрге бер // Уланынга кызынны тѣбенлерден ал – кызынгны оьрлеге бер.

Уланынгны эрке этме (эркелетме) – гелинингни ѳнкютме.

Уллатанга ит болгъур.

Уллу – уллусун тююп, гиччи – гиччисин сююп.

Уллу авзугъа – уллу къашыкъ.

Уллу адам гелсе, гиччи, тур.

Уллу адамгъа – уллу негет.

Уллу айтар – гиччи къайтар.

Уллу айтгъанны этген гъёкюнмес.
 Уллу айтгъанны этмеген – мурадына етмеген.
 Уллу айтгъанны этмеген – негетине етмеген.
 Уллу айтгъанны этмеген гъёкюнчлю къалар.
 Уллу айтгъанны этмеген уллаймас [*Буйнакск диалект*] // Уллу айтгъанны этмеген улгъаймас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Уллу айтгъанны этмеген уллатанга ит болгъур // Уллу айтгъанны этмеген уллатасына ит болсун.
 Уллу башны къайгъысы да уллу болур.
 Уллу боранда ёлгъа чыкъмай.
 Уллу буюргъан ишге яллава отдай янып чап.
 Уллу гетер – уят битер.
 Уллу гетер – уят гетер.
 Уллу гетер – уят къалар.
 Уллу гюнагъ жагъаннемге ёл ачар.
 Уллу да гиччиден бола.
 Уллу дюньягъа ярыкъ береген айны юзюн де бир-бирде булут баса.
 Уллу ёлну иши де уллу бола.
 Уллу ерде таш болгъандан эсе, гиччи ерде баш бол.
 Уллу жыйынны этегинде олтургъунча, гиччи жыйынны тёрюнде олтур.
 Уллу зиянгъа тюшмей, оьктемлер оюн тапмас.
 Уллу ишге – уллу сёз.
 Уллу ишде уят ёкъ.
 Уллу къайгъыгъа уллу гъакъыл тарыкъ.
 Уллу къарны сувугъу да уллу болур.
 Уллу къызы тою да, гиччи къызы тою да – бир.
 Уллу машин гелгенде, гиччи машин ёл берер.
 Уллу муратлы адамны аламдай гючлю болур къуваты.
 Уллу намус – атаны гюрметин сакъламакъ.
 Уллу насип – ишде де, сёзде де герти болмакъ.
 Уллу не этсе, гиччи де шону этер.
 Уллу палтар баш Пахулей.
 Уллу сёзде уят ёкъ.
 Уллу сёзюн эслеп айтар, гиччи сёзюн тилеп айтар.
 Уллу сёйлейгенде гиччи сёйлемес.
 Уллу сёйлеме – уллу хап.
 Уллу сирив де адаша, эркечсиз буса – гиччи сирив де адашмай, эркечи буса (болса).
 Уллу сирив де адаша, эркечсиз буса.
 Уллу сувда уят ёкъ.
 Уллу сувлардан эсе, адамлар стаканда кёп батыла.
 Уллу терек авса, бала тереклер янчылыр.
 Уллу тереклер авса, гиччи тереклер янчылыр.
 Уллу тойгъа гечигип, янгыз оьзюнг баргъынча, тер тёгюп ишле тангдан къара ахшам болгъунча.
 Уллу тухумда уру да, гиччи тухумда саякъ да кем болмас.

Уллу халкъ да гиччи бола, Ватансыз буса – гиччи халкъ да уллу бола, Ватаны буса.

Уллу халкъ да гиччи бола, Ватансыз буса.

Уллу хапгъан къарылыр.

Уллу хапма: тююлюрсен.

Уллу юрек – увакъ сюек.

Уллу юрт да гиччи бола, адамсыз буса – гиччи юрт да уллу бола, адамы буса.

Уллу юртну туварчысы да – бир, гиччи юртну молласы да – бир.

Уллу юртну ягъасы – гиччи юртну ортасы.

«Уллу» деп, къарамай – «гиччи» деп, аямай.

Уллугъа – сый, гиччиге – гьюрмет.

Уллугъа – сый, гиччиге – сув.

Уллугъа – уллу бол, гиччиге – гиччи.

Уллугъа ата-ананга йимик гьюрмет эт.

Уллугъа гьюрмет бер – гиччиден гьюрмет ал.

Уллугъа гьюрмет эт – гиччиге яхшы бол.

Уллугъа гьюрмет эт – гиччини аявла.

Уллугъа гьюрмет эт.

Уллугъа гьюрмет эт: сен де уллу болурсан.

Уллугъа уллу бол, гиччиге – гиччи.

Уллугъа хатир этмеген гиччиге хатир этмес.

Уллуда ямав япмагъан – гиччиде ямав тапмагъан.

Уллудан сёйлем.

Уллудан сёйлем: халкъ эшитсе, айып этер.

Уллудан уллу гъакъыл умутланар.

Уллудан умут этип, гиччиден къуру къалма.

Уллулагъа инанмаса, ярамас.

«Уллулагъа ярайман» деп, гиччилени унутма.

Уллуланы минг дерти – яшланы бир дерти.

Уллуланы сёзюне къошулма.

Уллуланы сёзюне тынгламасанг, уллайгъанча яхшылыкъ гёрмессен.

Уллуланы учуз тутма, уллу болажагъынг унутма.

Уллулар – тухумну берекети.

Уллулар – уллу девлет, уьюнг толгъан берекет.

Уллулар болмаса, гиччилер болмай.

Уллулар гетген сонг дюньядан бары да берекет гетер.

Уллулар гетсе, берекет гетер.

Уллулар очарны гюлюдю.

Уллулар учун ашдан артыкъ – столну тёрю.

Уллуну – башдан, гиччини – аякъдан.

Уллуну гьюрметле – гиччини къорала.

Уллуну макъта – гиччини якъла.

Уллуну сёзюн бёлме.

Уллуну сёзюне тынгламагъан улуй къалар.

Уллуну хатирин этмеген гиччини хатирин этмес.

Уллусу гийгенни гиччиси де гиер.

Умут – тав башда, оьлюм – инбашда.

Умут – тав башында, ажжал – инбашында.
 Умут оьлмей.
 Умут пакъырны экмегидир.
 Умут уьзген де – бир, оьлген де – бир.
 Умут уьзюлмесе, рызкъы уьзюлмес.
 Умутлар – уллу, хыяллар – хыйлы.
 Умутларыбыз – тав башда, ажжалларыбыз – инбашда.
 Умутларым – умутсуз, хыялларым – хытансыз.
 Умутлу яхшылыкъ – умутсуз балагъ.
 Умутсуз гиши – уьлюшсюз гиши.
 Умутсуз яшав – гюйген кесев.
 Умутсузгъа рызкъы ёкъ.
 Умутсузлукъ – уьстюнлюкню душманы.
 Ун болгъан ерде, гебек де бола.
 Ун болса, гъалива этер эдим – яв да ёкъ.
 Ун да тюгюл, хамур да тюгюл.
 Ун ёкъда къувут да – къолай.
 Унда къалгъандан эсе къарда къал.
 Уну ёкъ уьммек ашар – акъчасы ёкъ къуру ягъар.
 «Ур» дегенде башын ярагъан тюгюл.
 Ургъа ерни яш этер // Ургъа топуракъны яш этер.
 Ургъа топуракъны янгыртыр.
 Ургъан булан савут да оьтмей гюбеден.
 Ургъангъа урмасанг, къоркъгъангъа санар.
 Урлавучгъа къошулсанг, атынг урлавуч болур.
 Урлагъан – бир языкъ, урлатгъан – минг языкъ.
 Урлагъан бир гюнагълы, урлатгъан – минг гюнагълы // Урлагъан – бир,
 урлатгъан – минг гюнагълы.
 Урлагъан да – бир, ашагъан да – бир.
 Урлагъан онгмас – сюзюк сув тонгмас.
 Урлагъан онгмас.
 Урлагъандан урлагъан гъалалдыр.
 Урлама зат табылмаса, уручу, бёркюн яшырып, оьзюню бёркюн урлар.
 Урлангъан ат ярты багъагъа токътай.
 Урлангъан аш къаркъарагъа юкъмас, яман яш ата-анагъа бакъмас.
 Урлангъан затда берекет ёкъ.
 Урлангъан мал бай этмес.
 Урлангъан малда берекет ёкъ.
 Урлангъан малдан бай болмас.
 Урлап алгъынча, сорап ал.
 Урлап алма – сорап ал.
 Урлап ашагъан юкъмас.
 Урлап ашамаса, эчкини къурсагъы тоймай.
 Урлап бай болгъандан эсе, урламай, ярлы бол.
 Урлугъун ашагъан ач къалар.
 Урлугъуна гёре тирилиги.
 Урлугъуна гёредир оргъаны.

Урлукъ тюбю – кьорлукъ.
 Урлукъну бир гюн алда атсанг, бир жума алда битер.
 Урмайгъан яш ташны уллусун алар.
 Урмайгъан яш ташны уллусуна ябушур.
 Урмайгъан яш уллу таш алар.
 Уру гёзден башлана.
 Уру урлай, тек бай болмай.
 Уругъа урудан пай тюшмесе, оьз бёркюн урлар.
 Урудан къала – отдан къалмай.
 Уруну арты – къанчыкъны канты.
 Уруну арты – къувуш.
 Уруну арты – къуру, къойну душманы – бёрю, англавсузгъа не башгъа уыйню
 тёбени, тёрю.
 Уруну арты – къуру, къойну душманы – бёрю.
 Уруну арты – къуру.
 Уруну тамуру – къуру.
 Уруну тюбю – къуру.
 Уруну уллусу-гиччиси болмай.
 Уруну уручу тутар.
 Уруну хуржуну – тешик.
 Уруну яшыргъан адам оьзю де – уручу.
 Уруп билмейген окълав гётерир.
 Уруп болмагъан тюртюп къачар.
 Уруп гесме тамуру ёкъ сен айтагъан ялгъанны.
 Уручу байымас.
 Уручу бары да халкъ уручу деп ойлай.
 Уручу бир гюн къутулур, бир гюн тутулур.
 Уручу бир тутулур, бир къутулур.
 Уручу буса, ялгъалчы болур.
 Уручу буса, ялгъанчы болур – ялгъанчы болса, ягъсыз болур.
 Уручу гелим учун тюгюл, оьлюм учун урлай.
 Уручу гече юхламас.
 Уручу урлайгъанда да Аллагъны эсгере.
 Уручу урлап ёлгъа тюшюр, ахыры бырып къолгъа тюшюр.
 Уручу уйренгенин оьлгюнче къоймас.
 Уручу шагъатсыз мюкюр болмас.
 Уручу юрек паряхат турмас.
 Уручу, къолу гесилмей, касбусун къоймас.
 Уручу, урлап, ёлгъа тюшюр, ахыры барып къолгъа тюшюр.
 Уручугъа къошулсанг, атынг уручу болур.
 Уручугъа хатир ёкъ.
 Уручугъа юз налат.
 Уручугъа: «Урла», – деп, есине: «Сакъ бол», – деген.
 Уручулукъ касбу тюгюл: гече сююндюрюп, гюндюз тююндюре.
 Уручуну анты да, саякъ къатын да – эгизлер.
 Уручуну анты да, саякъны канты да – эгизлер.
 Уручуну башында бёркю яна.

Уручуну башында от яна.
 Уручуну бир гюню – уру, бир гюню – кьюру.
 Уручуну гёзюнден кюллю дюнъя – уручу.
 Уручуну дёрт кёулагъы болур.
 Уручуну хуржуну тешик.
 Уручуну яшыргъан оёзю де – уручу.
 Уруш кёурбансыз болмас.
 «Уруш» дегенде кёоркъач къачар, игит къалар майданда.
 Урушда туруш ёкъ.
 Урушлагъа уча чабар батырлар.
 Урушларда, ким биле, онгсуз тюшсе, ишлеринг, вёре, балам, унутма:
 тишлеринг бар, тишлеринг.
 Урушмай айрылгъан уялмай кёошулур.
 Урушну башы – оюн, арты – оёлюм.
 Урушну башы – оюн.
 Уста – ишинден белгили.
 Уста – кёолундан белгили.
 Уста адам ачдан оёлмес.
 Уста ач къалмас.
 Уста болсанг, устазынгны унутма.
 Уста бусанг, агъачны чапгъы балта булан чап.
 Уста гелсе, иш битер.
 Уста кёолда – берекет.
 Уста кёуралындан билине.
 Уста нечик буса, иши де шолай болур.
 Уста оёлген булан усталыкъ оёлмес.
 Уста оёлсе, ишлеген иши къалар.
 Уста оёлсе, кёолу къалар.
 Уста уру уй есин тутар.
 Уста уручу уй есин тутар.
 Уста ялгъанчы дурус сёзню арасына да ялгъан кысдырыр.
 Уста ялгъанчы дурус сёзню ичине де ялгъан кёошар.
 Устагъа берсенг, кёолунгну тарт – билгенге берсенг, тилингни тарт.
 Устагъа гёре – кёуралы.
 Устагъа ишни кёыйыны болмас.
 Устагъа не зат да тынч болур.
 Устадан да уста бар.
 Устадан иш кёоркъа.
 Устадан шакирт¹¹² озгъан.
 Устаз сокъгъан йыр жагъаннемде янмас.
 Устаз танглай туруп, билимсиз къалма.
 Устаздан оётмеген талип¹¹³, билим де болмас чалып.
 Устаздан шакирт озар.
 Устазсыз шакирт кёп янгылар.

¹¹² **Шакирт** – охувчу.

¹¹³ **Талип** – охувчу.

Устазынга гьюрмет этсенг, озарсан.
 Устазынга тик кьарасанг, тозарсан – гьюрмет этсенг, аста-аста озарсан.
 Усталыгъы бар адам ач кьалмас.
 Усталыгъы булангъы адам ач кьалмас.
 Усталыкъ – инг уллу байлыкъ.
 Усталыкъ гьар заман тарыкъ.
 Устаны баласы уста болур.
 Устаны кьолю – алтын, йыравну сёзю – алтын.
 Устаны кьолю – алтын, йырчыны сёзю – алтын.
 Устаны кьолю – башгъа.
 Устаны кьолю – ортакъ.
 Устаны он бармагъы – он гиши.
 Устаны чарыгъы – тешик.
 Устаны чарыгъы болмас.
 Устасыз уьлгю болмас.
 Устасына гёре кьуралы.
 Уцукъар¹¹⁴ кьардаш – жан кьардаш, тепси кьардаш – мал кьардаш. [*Гьайдакъ диалект*].
 Учгъан кьушлардан уьлгю алгъан – уьлгюлер салмай иш бичген // Учгъан кьушлардан уьлгю алгъан – уьлгюлер салмай иш этген.
 Учгъундан кьоркыгъан темирчи болмас.
 Учгъундан ялын яллар.
 Учмай туруп бегимес кьаракьушну кьанаты.
 Учса, кьарлыгъач озар – йырласа, бюлбюл озар.
 Учсуз кьязыкъ ерге гирмес.
 Учуз алгъан затынг артда да багъа олтурур.
 Учуз этни йилиги татымас.
 Учуз этни шорпасы болмас.
 Учуз этни шорпасы татымас.
 Учузну йилиги татымас.
 Учуп барагъан кьушдан тюк алгъан.
 Учуп, уча да гелтире; кьалкьып, кьалач да гелтире. (*Гьаракатчы адамгъа айтыла*).
 Уштукъул кюлеп кьутулур – обур йылап кьутулур.
 Уштукъул кюлеп кьутулур.
 Уштукъул озьюнню айыбын озьзеге кьаплар.
 Уяда бир озьгюнчеге, кьырда минг озьлген – кьолай.
 Уяла бусанг, уйде тур.
 Уялагъан гишини юреги кьара болмас.
 Уялагъан пай алмас.
 Уялагъанны кьурсагъы тоймас.
 Уялар сайлайгъан кьуш уясыз кьалар.
 Уялгъан айып тьогюл – уялмагъан айыпдыр.
 Уялгъан ач кьалар.
 Уялгъан булан болмай, хуржунну башы толмай.

¹¹⁴**Уцукъар** – гьайдакъ диалектде «зукъари» деген.

Уялгъан буюргъандан къуру къалар.
 Уялгъан къоркъмас.
 Уялгъан пай алмас.
 Уялгъан улан къыздан къуру къалар.
 Уялгъан улюшсюз къалар.
 Уялгъанны къурсагъы тоймас.
 Уялмагъан адам, буюрмагъан ашны ашар.
 Уялмагъан буюрулмагъанны ашар.
 Уялмагъан гиши учун уятлыны юзю къызарар.
 Уялмагъан да – бир, уянмагъан да – бир.
 Уялмагъан ногъайлы буюрмагъан ашны ашар // Уялмагъан ногъай буюрмагъан ашны ашагъан. [*Терик диалект*].
 Уялмагъан пайын алар.
 Уялмагъан уятсыз буюрмагъан ашны ашар.
 Уялмагъан эки ашар // Уялмагъан эки керен ашар.
 Уялмайгъан адам уйню, къырны айырмас.
 Уялмайгъан бет – гаймушну гёнюнден де къалын. [*Гъайдакъ диалект*].
 Уялсанг, рызкъыдан къуру къаларсан.
 Уялчан гиши ач къалар.
 Уялчан гишини юреги – таза.
 Уялчан къашыкъ алгъанча, эдепсиз ашап тояр.
 Уялчан къонакъ ач къалар.
 Уялчан къыз – суюкюмлю къыз.
 Уялчан къыз суюкюмлю болур.
 Уялы гючюк гючлю бола.
 Уялывну атасы – яшыртгъынлыкъ, яшыртгъынлыкъны яшы – пышдырыкъ.
 Уялывну атасы – яшыртгъынлыкъ.
 Уянга къарап къанат къакъ.
 Уясында гёрген – уьлгюсю, учгъанда этген – гюнери.
 Уясында гёрген – уьлгюсю.
 Уясында гёрген уьлгюдюр.
 Уясында гёрген уьлгюсю – учгъанда этген гюнери.
 Уясында не гёрсе, учгъанында шону этер // Уясында не гёрген – учгъанда шону этер // Уясында гёргенин учгъанда да этер.
 Уясында уйренмеген учгъанда уйренмес.
 Уясында чычкъан да – арслан.
 Уясында чычкъан да – батыр.
 Уясыны къырыйында чычкъан бала да игит.
 Уят – оьлюмден гючлю.
 Уят – уятлы гишиге.
 Уят – юзде.
 Уят баш ярар.
 Уят билмейген тоймас.
 Уят къарын тойдурмас.
 Уят юзде болур, сююв – гёзде.
 Уятсыз адам намуслу болмас.
 Уятсыз гиши – югенсиз ат.

Уятсыз гиши жибин йимик: эшикден чыгъарсанг, терезеден гире.
Уятсыз къатын – тузсуз аш йимик.
Уятсызлыкъ – савболун бермей, оралып оътмек.
Уятсызны бети – гамишни териси.
Уятсызны бети – кийиздир эти.
Уяты бар тюзелер.
Уяты барны намусу бар.
Уяты ёкъ улан – яман, къылыгъы ёкъ къыз – яман.

Уь

Уьзюрюлюк уьйден къувар.
Уьй алгъанча, ер ал.
Уьй алгъанча, хоншу ал.
Уьй артында къулакъ бар.
Уьй бар ерде сув бар.
Уьй болгъан сонг, уьюр – аз.
Уьй болур – уьюрюнден белгили.
Уьй гиевден къолайбыз.
Уьй еси темтек буса, тёрге чыгъып олтурур // Уьйню еси гьагёв буса, тёрге чыгъып олтурур. [*Терик диалект*].
Уьй еси уьйню гъайын бек этер.
Уьй еси шат буса, къонакъ да къувнакъ болур.
Уьй еси шат буса, къонакълар – къувнакъ.
Уьй ишлеген балта эшик артда болур.
Уьй ишлеген балта эшик артда къалар.
Уьй къургъан онгар.
Уьй мишикни къыр мишик къувалагъан // Уьй мишикни къыр мишик къува-
лагъандай // Уьй мишикни къыр мишик къувалагъанда йимик.
Уьй сёзсюз болмас.
Уьй сибирмек – бел сынмакъ, бишлакъ сыкъмакъ – жан сыкъмакъ.
Уьй сибирмек – бел сынмакъ, бишлакъ сыкъмакъ – жан чыкъмакъ, бичен
чалмакъ – чайкъалмакъ.
Уьй сибирмек – бел сынмакъ.
Уьй уру къатынгишисиз болмас.
Уьй уругъа ит гъапламас.
Уьй уьстюне уьй сыймас – эл уьстюне эл сыймас.
Уьй уьюрлеринден белгили болур.
Уьй этген де – къатынгиши, кюл этген де – къатынгиши.
Уьй этген де къатын – гюнлю этген де къатын.
Уьй этеген де къатын – кюл этеген де къатын.
Уьйге багъып чалт юрюй юк ташыйгъан эшек де.
Уьйге гелгенни ит хапмай.
Уьйге от тюшсе де, посагъаны сув алса да, герти бусурман намазын бёлмес.
Уьйде алтынны къоюп, къырда гюмюш излемес.
Уьйде барлыкъ – къыргъа байлыкъ, къырда барлыкъ – уьйде байлыкъ.
Уьйде бирлик болмаса, ожакъ тюзелмес.
Уьйде болгъан бир гюнлюк дав къыркъ гюнлюк рызкъыны алар.
Уьйде гиевюнг бар буса, абзарда эшек сакъламагъа тарыкъ тюгюл.

Уйде ёкъгъа пай да ёкъ.
 Уйде ёкъгъа улюш ёкъ.
 Уйде ёкъдан пайда ёкъ.
 Уйде ёкъну пайы ёкъ.
 Уйде етишген кыыз сакълагъандан, къанлы сакъласа, къолай.
 Уйде къавгъа тынмаса, терслик гелинде болур.
 Уйде кыйышмагъан кыырда кыйышмас.
 Уйде олтуруп зат болмас.
 Уйде олтуруп макътангъандан пайда ёкъ, папахларын кынгыр салып башы-
 на.
 Уйде онгмагъан кыырда да онгмас // Уйде онгмагъан тышда да онгмас.
 Уйде оьсген бузав оьгюз болмас.
 Уйде сёйленген сёз де эшикден кыыргъа чыгъар.
 Уйдеги багъа базар багъагъа кыйышмай.
 Уйдеги иман кыырдагъы яманны гелтиир.
 Уйдеги сёзню кыыргъа чыгъарма.
 Уйдеги яман кыырдагъы яманны чакъыыр.
 Уйдегилеге – донгуз, кыырдагъылагъа – кьомуз // Уйде – донгуз, кыырда –
 кьомуз.
 Уйдегилер «гъей-вёре» деп кычырса, кыырдагъылар «вай-гъарав» деп
 кычырыр.
 Уйдегилер не ат булан кычырса, кыырдагъылар шо ат булан чакъыыр.
 Уйленгенде йылай, уйленгенче йырай.
 Уйленмеген адам – ярым адам.
 Уйленмеген кюйленмес.
 Уйленмегенден гъакъыл сорамайлар.
 Уйленмегенни юрту болмас.
 Уйню – азыкъ булан, адамны – сёз булан.
 Уйню абдалы хоншуланы сёгер.
 Уйню авлиясы тёрге чыгып олтурур // Уйню авлиясы тёрде олтурур.
 Уйню айыбы да, абуру да уй есиде.
 Уйню аривлюгю – топуракъ, адамны аривлюгю – опуракъ.
 Уйню аривлюгю – уллу агълю.
 Уйню артыгъы – тонну йыртыгъы.
 Уйню донгузу – кыырны хомузу.
 Уйню еси уйню гъалын бек билир.
 Уйню кёркю – кьонакъдыр.
 Уйню сёзю элге чыкъса, уй йыгъар.
 Уйню сырын – гиччиден, элни сырын темтектен билир.
 Уйню сырын – гиччисинден, элни сырын темтегинден билир.
 Уйню сырын кыырда айтып юрюме.
 Уйню сырын халкъгъа яймас.
 Уйню сырын яшдан ал.
 Уйню сырын яшдан бил.
 Уйню уй чакъы балагъы бар.
 Уйню уй этеген – къатын.
 Уйню ярыгъы – бала.

Уыйренген гёзге товба ёкъ.
 Уыйренген ерине гъайван да къайта.
 Уыйренген ерине сыйыр да къайта.
 Уыйренген къылыкъ оылгенде къалар.
 Уыйренген уру орманда къалмас.
 Уыйренме учун яша – яшама учун уыйрен.
 Уыйренмеген гётге иштан ярашмас.
 Уыйренмек къолай – уыйретме къыйын.
 Уыйренмек учун яша – яшамакъ учун уыйрен.
 Уыйретип бажарсанг, эшек де гьюнерли болур.
 Уыйретсе, аюв да бийий.
 Уыйсюзге къыз бермеслер.
 Уългюлю сёзге оылчев ёкъ.
 Уълешген уълюшсюз къалар.
 Уълешип билмейген уълюшсюз къалгъан.
 Уълкеден айлангъангъа уългю табылмай къалмас.
 Уълкеден къыдыргъангъа уългю табылып.
 Уълкер¹¹⁵ батарда уйде тур.
 Уълкер батды – ер къатды.
 Уълкер батды – танг къатды.
 Уълкер батмай, ер къатмас.
 Уълкер батмай, танг къатмас.
 Уълкер батса, ер къатар.
 Уълкер батса, танг къатар.
 Уълкерлер уйден гёрюнсе, уьч айдан яз болур.
 Уълкю тюп санамаса, сорап да болмасдай.
 Уълкюден айлангъангъа уълюш табылып.
 Уьрге янма башлагъанча, гюйрюч гююп де бите.
 Уьркген къаргъа уълкюден къоркъа.
 Уьркютюп санамаса, санап да болмай. *(Тухумну кёплюгюне айтыла).*
 Уьст болгъанда токътамагъан тюп болгъанда токътар.
 Уьстевюне уьч къалач. *(Бир талайсызгъа бир намусну кютгюнче, ондан да авур аваралар тюшсе, айтыла).*
 Уьстевюне уьч кюмес.
 Уьстю йыртыллай – ичи къартыллай.
 Уьстю эрши буса, тикгенге кюле.
 Уьстю эрши буса, тикгенге кюле – сёзю эрши буса, уыйретгенге кюле – оьзю эрши буса, этгенге кюле.
 Уьстюнден къувукъ яйып, тюрбюнден сув йибере.
 Уьстюне къарасанг, гьалдарай – ичине къарасанг, киршамай.
 Уьстюне уллу яр авса, алаша ярдан не къала?
 Уьфюрген ел ойнатмагъан кёл болмай.
 Уьфюрсе, сёнмес уьрге агъач.

¹¹⁵ **Уълкер** – гюп юлдузлар. Бырынгьыланы сынавларына гёре, гьавалар сувукъ болмагъа башлагъанда батагъан юлдуз.

Уьфюрсе, янмас уьрге – янса, сёнмес ябушгъан, чинар да, гогаман да – булар къайдан табышгъан?

Уьфюрсе, янмас уьрге – янса, сёнмес ябушгъан.

Уьч адам алгъыш этмесе, гийимингни уьстюнгден чеч.

Уьч гюн кьозлап болмайгъан тавукъ йимик.

Уьч гюнлюк дюнья.

Уьч гючсюз сёзге бир гючлю сёз – таман.

Уьч къатын бир гюп буса, бириси шайтан болур.

Уьч кьылсыз кьомуз кюйленмес.

Уьч хырлы кьозну башлыгъына салып ятса, суюген кызы гёрюне.

Уьшювю – къышда, балагъы – язбашда.

Уьшюген йылан башлап иситгенни хабар.

Уьшюген йыланни кьойнунга салып иситсенг, оьзюнгню хабар.

Уьшюген картоп сувукъдан кьоркьмас.

Уьшюген тавукъ ёлгъа чыкьса, боран болур.

Уью барны гюню – бар, уью ёкьну гюню – ёкь.

Уью бузукъ онгар – ою бузукъ онгмас.

Уью бузукъ тюзелер – ою бузукъ тюзелмес.

Уью ёкьну гюню де ёкь.

Уью ёкьну кюю ёкь – йыры ёкьну тили ёкь.

Уью ёкьну кюю ёкь.

Уью уьлюшлю буса, хоншусу гелишли болур.

Уью яманны – гюню яман.

Уьюме гелип, ашымны ашай – уьюмден чыгъып, башымны ашай.

Уьюнге гирип, ашынгни ашай – кьыргъа чыгъып, башынгни ашай.

Уьюнг булан яв болгъандан эсе, элинг булан яв бол.

Уью – тар, гёнгю – генг.

Уьюнг тар буса да, гёнгюнг генг болсун.

Уьюнгде не барны хоншунгдан сора.

Уьюнгдеги гьалны хоншунгдан сора.

Уьюнге будай явсун – чоргъасы бизге бакьсын.

Уьюне къарама – кююне къара.

Уьюне кьутургъан гамиш гирсе, мююзюне илинмеге заты ёкь.

Уьюне кьутургъан гамиш де гирмес.

Уьюне кьутургъан оьгюз гирсе, мююзюне алма зат ёкь.

Уьюрлеринг ким экенни айтсанг, сен ким экенни мен де айтарман.

Уьюрю уьй болмаса, уьйленгенде де кюй болмас.

Ф

Ферманг маллы буса, ишинг яйлы болур.

Фермангда мал семиз буса, ишинг тизив болур.

Форманг булан макътанма – норманг булан макътан.

Х

Хабагъан ит тишлерин гёрсетмес.

Хабар – елден чалт.

Хабар аякъ тюп булан юрюр.

Хабар башындан башланса, – яхшы.

Хабар окъ атылгъынча атылыр.

Хабар суймейген тирмен кърдурган.
 Хабар тавукъну тюбюндеги йымырткъалар йимик яйыла.
 Хабардан гынкал – къолай. [*Терик диалект*].
 Хабардан гынкал – яхшы, анасындан кызы – яхшы.
 Хабардан гынкал – яхшы.
 Хабарны да айтып билмеге герек.
 Хабарны уйден кыргъа чыгарма.
 Хабарны элге айтма – авзачыкъгъа айт.
 Хабарны элге айтма – эрни ачыкъгъа айт.
 Хабып болмай бусанг, тишингни гёрсетме.
 Хабып болмай бусанг, тишингни гёрсетмек – гъабас.
 Хадира булан чачгъанынг харалны толтурур.
 Хадира булан чачгъанынг харманны толтурур.
 Хадиргюнге – халкъ булан.
 Хадирын билгенге – хазна.
 Хадирын билмейгенден хадир гёзлеме.
 Хайрат – бабагъа, той – магъа.
 Хайыр алагъан халкъ тюгюл – халкъны душманы.
 Хайыр алагъанны канти кёп болур.
 Хайыр ёкъ зат къорулмаса, къорулгъан зат татли бола.
 Хайыр тиле хоншунга, хайыр гелсин башынга. [*Гъайдакъ диалект*].
 Хайыр этмесенг, хата да этме.
 Хайыр этсенг, хайыр гёресен.
 Хайырлы ишингни хайырын гёр.
 Хайырлы ишни гечи ёкъ.
 Хайырлы къол къайрылмас.
 Хайырлы сёз аз бола.
 Хайырсыз булут денгизге явар.
 Хайырсыздан харж чыкъса да, хайыр чыкъмас.
 Хайырындан заралы – кёп, кыйыныны багъасы – ёкъ.
 Хайырындан заралы – кёп.
 Халам¹¹⁶ билди – алам билди. [*Гъайдакъ диалект*].
 Халам билди – анам билди. [*Гъайдакъ диалект*].
 Халат гийген учун (булан) хан болмас.
 Халат гийген хан болмас.
 Халбат сёзге къатынынгни тынгатма.
 Хали яйгъан оъзю олтурур.
 Халияр башы – харман.
 Халкъ – гъакъны, гъакълы – гъавайын затны.
 Халкъ – ерни гюлю, авулу оълчевю.
 Халкъ – меники деме: сен – халкъныкисен.
 Халкъ – ханны дининде.
 Халкъ азса, тил азар.
 Халкъ айтар – гъакъ айтар.
 Халкъ айтгъаны – гъакъ айтгъаны.

¹¹⁶**Халам** деп Гъайдакъ диалектде эгечисине айта.

Халкъ айтмас – айтса, къайтмас.
 Халкъ айтмас – айтса, хата айтмас.
 Халкъ айтса, билип айтар.
 Халкъ айтса, гъакъ айтар.
 Халкъ айтса, хата айтмас.
 Халкъ аманлыкъ тилер, душман – яманлыкъ.
 Халкъ арада болма суюсенг, хынжалны чюйге илип, къолунга къалам тут.
 Халкъ арада, эл арада яхшылыкъгъа алгъаса.
 Халкъ бар ерде батыр бар.
 Халкъ бар ерде гъакълыкъ бар.
 Халкъ билмес деп терслик этме.
 Халкъ бириксе, кийиз къазыкъ да ерге гирир.
 Халкъ бириксе, эл тувар.
 Халкъ булан гѳрген къарагюн де – байрам // Халкъ булан къарагюн де – байрам.
 Халкъ гесген къол авуртмас.
 Халкъ гѳтерилсе, сен де тур.
 Халкъ гъакъны гъакимлер гъавайын сюе.
 Халкъ гъакъны гъакълылар гъавайын сюе.
 Халкъ гъукмусу – гъакъ гъукмусу.
 «Халкъ» дегенинг денгиздир.
 Халкъ жыйылса, эл тувар.
 Халкъ иелсе де, сынмай.
 Халкъ иши – гъакъ иши.
 Халкъ йыравну сѳзю – алтын.
 Халкъ къартаймас.
 Халкъ къоя – Халыкъ къоймай.
 «Халкъ меники» деме: сен халкъныкисен.
 Халкъ налат берсе, терек де къурур.
 Халкъ налаты баш ярмас, ярмаса да, онгдурмас.
 Халкъ не янгъа авса, шо янгъа ав.
 Халкъ оыгюзге бузав тапдырыр.
 Халкъ пысса, ташлар сесленер.
 Халкъ рази адамны борчу болмас.
 Халкъ сагъа гъюрмет этмесе, халкъны оыпкелеме – оызюнгню оыпкеле.
 Халкъ сени гъюрметлемей буса, халкъны оыпкелеме – оызюнгню оыпкеле.
 Халкъ сесине тавлар сесленер.
 Халкъ суюгенни ким де сюер.
 Халкъ суюмегенни суюмес.
 Халкъ суюсе, дюнья сюер.
 Халкъ суюсе, кийиз къазыкъ да ерге гирир.
 Халкъ таныса, дюнья таныр.
 Халкъ учун яша – халкъ учун оыл.
 Халкъ уыфюрсе, боран болур.
 Халкъ уыфюрсе, боран къобар.
 Халкъ хазнасы – эсги сѳз.
 Халкъ юрюген ѳлдан юрю.

Халкъ ятса – кийиз, турса – мююз.
 Халкъ яхшылыкны унутмас.
 Халкъгъа – бирлик, къушгъа – къанат // Халкъгъа бирлик – къушгъа къанат
 йимик.
 Халкъгъа да уйрет – халкъдан да уйрен.
 Халкъгъа ишара таман бола.
 Халкъгъа къадагъа – сизге садагъа болмас.
 Халкъгъа къарагъан ярлы къалмас.
 Халкъгъа къаршы чыкъгъанны абурсуз болур башы.
 Халкъгъа къолунгдан гелеген яхшылыгъынгни эт.
 Халкъгъа къошулгъанны гёнгю – токъ, халкъдан айрылгъанны юзю ёкъ.
 Халкъгъа къошулгъанны гёнгю – токъ.
 Халкъгъа къюкюге къалгъанча, олюп гетген де – къолай.
 Халкъгъа таянган таймас.
 Халкъгъа уьфюрсенг, боран къобар.
 Халкъгъа хыянат – Ватангъа хыянат.
 Халкъгъа ярагъан хангъа ярамас.
 Халкъгъа ярагъан ярлы болмас.
 Халкъда бар пачада да болмас.
 Халкъда болгъан пачада да болмас.
 Халкъда болса, эрнингте тиер – элингде болса, авзунга тиер.
 Халкъдан айрылгъанны юзю ёкъ.
 Халкъдан айрылгъанны юзю къара болар.
 Халкъдан гери – гъакъдан гери.
 Халкъдан гючлю хан ёкъ.
 Халкъдан тапгъан гъагъынгни байдан тапмассан.
 Халкъны авзундан тюшген гененмес.
 Халкъны авзундан тюшмей.
 Халкъны айланышы ашгъа тюгюл – къувунгъа.
 Халкъны аркъа таяву бирликдир.
 Халкъны ашгъа чакъырма – къувунгъа чакъыр.
 Халкъны бир ую бар – о да Ватан.
 Халкъны гёзю – игитни къылычындан итти.
 Халкъны гёзю бек гёер.
 Халкъны гъагъы багъа болур.
 Халкъны гъакъылы гъакъ буса да, оьзюм деген гёзюмдюр.
 Халкъны гъукмусу – гъакъ гъукму.
 Халкъны гючю – ел гючю.
 Халкъны гючю – кёп.
 Халкъны гючю – сел гючю.
 Халкъны гючю – бирликде.
 Халкъны гючю болмаслыкны болдурур.
 Халкъны дослугъу – душманны бошлугъу.
 Халкъны дослугъу – элни байлыгъы.
 Халкъны дослугъу – юртну байлыгъы.
 Халкъны йыры узакъдан эшитиле.
 Халкъны кёбю къайда буса, онда бол.

Халкъны рагъатлыгъын бузгъан аман къалмас.
 Халкъны сакълыгъы – юртну байлыгъы.
 Халкъны сёзю – денгизни толкъуну.
 Халкъны сёзю – игитни къылычындан гючлю.
 Халкъны сёзю – игитни къылычындан да итти.
 Халкъны сёзю къайда буса, онда бол: халкъ булан гёрген къарагюн де байрам-
 дыр.
 Халкъны сеси – гъакъны сеси.
 Халкъны суюгенни халкъ да сюер.
 Халкъны тынчлыгъын бузагъанны ахыры-сонгу болмас.
 Халкъны тынчлыгъын бузгъанны арты онгмас.
 Халкъны ую – тувгъан ери.
 Халкъны ую бир – Ватан.
 Халкъны хан да енгмес.
 Халкъны яманлагъан гёзсюз къалар.
 Халкъы булан болагъан адамлар эркин яшай.
 Халкъы яман хан азар – къатыны яман эр азар.
 Халкъы яман хан азар.
 Халкъын ойлай оылюп гетген эрлени – эл арада даим сыйы-абуру.
 Халкъын суюген алгъышларда айтылыр.
 Халкъын суюгенни халкъ сюер.
 Халкъынг булан гёреген къара гюн де байрамдыр.
 Халкъынг сени мунгайгъанда, иржайма – иржайгъанда, мунгайма.
 Халкъынг учун яша – халкъынг учун оыл.
 Халмажчыгъа агъмакъ инанар.
 Халыкъ унутса да, халкъ унутмас.
 Халыкъны¹¹⁷ хан да енгмес.
 Хамдан хайыр гёзлеме.
 Хамис гюн – иш башламагъа яхшы.
 Хамиссиз жума болмас.
 Хамур басма уылепе уну ёкъ.
 Хамур булан чараны билмейгенлер арасын, хамур салмай, ийлемей экмек этип
 къарасын.
 Хамурну сюнкюде бишир: кёрюкде оызю де бише.
 Хамуру тез гелген къатын: «Эрим мени кёп сюе», – дер.
 Хан кёп болса, яв кёп болур – бий кёп болса, дав кёп болур.
 Хан кёп болса, яв кёп болур.
 Хан сындырса, къаза – халкъ сындырса, жаза.
 Хан тахтинден къоркъар, къыз – насибинден.
 Хан тахтинден къоркъар.
 Хангъа да гелер харап.
 Хангъа ярагъан халкъгъа ярамас – халкъгъа ярагъан хангъа ярамас // Хангъа
 ярамагъан халкъгъа ярай – халкъгъа ярагъан хангъа ярамай.
 Хангъа ярагъан халкъгъа ярамас.
 Хандан бала – уллу, баладан ана – уллу.

¹¹⁷ **Халыкъны** – Аллагъны деген маънада.

Ханый барса, базар бузулур.
 Ханый де ханцлы болгъан.
 Ханны алдындан – атны артындан оѳтме.
 Ханны башын хан алар.
 Ханны кызы чѳмюч гѳтерсе де, кѳлу кѳартыллар.
 Ханны кызында да хата бола.
 Ханны кызыны кѳлу кѳашыкъ тутгъанда кѳабаргъан.
 Ханны кызыны кѳлу окѳлавгъа тийип кѳабаргъан.
 Ханны кызыны кѳлу хаба тутгъанда кѳабаргъан // Ханны кызыны кѳлу хаба тутуп кѳабаргъан.
 Ханны сѳзю эки болмас.
 Ханны уѳюню халкы – кыыйнлы.
 Ханны харсы – халкыны окѳюрювю.
 Хансыз ѳмакъ болмас – кѳансыз уруш болмас.
 Хансыз ѳмакъ болмас.
 Хантав болсанг, хабар – хатирсиз болсанг, чабар. (*Итни гъакында*).
 Хантав тургъан харлы болур – тер тѳкмеген ярлы болур.
 Хантав тургъан харлы болур.
 Хантавлукъ – яшавну баш душманларындан бириси.
 Ханына да салам бермей.
 Ханынг сокъур буса, бир гѳзюнгню юм.
 Хапарсыздан тувгъан хадиргюнню де хадирин бил.
 Хапгъан билмей – тапгъан биле.
 Хапгъанны хап, оѳпгенни оѳп.
 Хапгъанны хапма герек, оѳпгенни оѳпме герек.
 Хапгъанны хапма герек.
 Хапмаса да, бав яхшы – бермесе де, бав – яхшы.
 Хапмаса да, май яхшы – бермесе де, бай – яхшы.
 Хапмаса да, май яхшы – гѳрмесе де, бай – яхшы.
 Хараба дюнья – харипге.
 Харабалыкъ, хан хата болса, бола – ата болса, болмай.
 Харабалыкъ, хан хата болса, бола.
 Харбуз кѳабукъ ерге тюшдю – салкын тюшдю.
 Харбуз кѳабукъ ерге тюшмейли, исив тюшмес.
 Харбузну сакъ гес: ичинден кѳазикъумукълу чыгып гелмесин.
 Харжсыз хайыр болмас.
 Харип оѳлдю – халкъ гѳмдю.
 Харип уѳюнде – хандай.
 Харипни гъалын харип билир.
 Харипни кыыйны – халкыны жыйны.
 Харс булан гелген харс булан гетер.
 Харс уруп алгъан эдик, бийий туруп бердик.
 Харс уруп алгъанынгны бийий туруп йибердинг // Харс уруп алгъанынгны бийип йибердинг.
 Харсгъа гѳре бийив.
 Харш ярылгъынча, бармагъынг ярылсын.
 Харшым ярылгъынча, кѳарным ярылсын. (*Сабанчыны сѳзю*).

Хас – хас буса да, бола нас, гиегени хас болмаса.
 Хасапгъа барагъан оьгюз хынжалдан кьоркъмас.
 Хасапчы семизлигине къарап, ойлаша – эчки буса къартыллай: яшавун ойлаша.
 Хасапчы семизлигине къарап, ойлаша – эчки яшавун ойлаша.
 Хасапчыгъа мал – къайгъы, къашгъа эчкиге жан – къайгъы.
 Хасдан нас да тува.
 Хасдан нас да тувар – насдан хас да тувар.
 Хасдан нас тувар – насдан хас тувар.
 Хасдан хас тувар – насдан нас тувар.
 Хаслардан да хас адам бола.
 Хат – пакъыргъа байлыкъ, байгъа – исбайылыкъ.
 Хатагъа берекет бермесин.
 Хатадан тийген яра яв этмес.
 Хаталыкъ – менден, гечмек – сенден.
 Хаталыны хатасы югъар.
 Хатангны айтгъанны атанг йимик гёр.
 Хатаргъа Аллагъ берекет бермесин // Хатаргъа Аллагъ ёл бермесин.
 Хатасы болгъан мишик эшик тавушдан кьоркъар.
 Хатасыз гиши болмас.
 Хатир этмеген хатир гёрмес.
 Хатири хайыр алмас.
 Хашыма да тырнакъ герек.
 Хозгъалгъан тиш тюшмей кълмас.
 Холагъа минген хораз йимик.
 Хомурсгъа буса да, оьзюн халкъ биле.
 Хомурсгъа оьзюн халкъ биле.
 Хомурсгъа тебени хозгъама: явдурурсан.
 Хомурсгъа тебени хозгъасанг, гюнюнг яман оьтер.
 Хомурсгъа тебени хозгъасанг, янгур явар.
 Хомурсгъагъа оьлме заман етгенде, кьанатлар бите.
 Хомурсгъалар жыйылса, пилни де йыгъар.
 Хомурсгъаны бутунга оьрленмеге кьойсанг, башынга минир.
 Хонажин гёз кьысмаса, бугъа аркъанын узмас. [*Гъайдакъ диалект*].
 Хоншу – бай яхшы: бермесе де, тилемес.
 Хоншу хоншугъа багъар, кьабурун отгъа ягъар.
 Хоншу хоншудан тез турма къаст этер.
 Хоншу хораз – къаз йимик, хоншу къатын – кьыз йимик.
 Хоншу хораз – къаз йимик, хоншу къатын – кьыз йимик, язны яллав гюнюнде
 о берген сув – буз йимик.
 Хоншугъа намарт болгъанны, юртда ювугъу болмас.
 Хоншугъа хораз кьонгъандай.
 Хоншугъузну сагъа сёкген хоншунг, башгъа хоншунга сени де сёгер.
 Хоншуда бише – бизде тюше.
 Хоншуда бишер – бизге де тюшюр.
 Хоншуда буса, бизге де тюшюр.
 Хоншуда очакъ янар – тютюню бизден чыгъар.
 Хоншудан гелген хораз кьакъылламаса, тавукъдур.

Хоншудан хораз гелмес, къакъылламаса тавукъ.
 Хоншулар яшав тапса, гюн болур.
 Хоншулары яхшы буса, сокъур да эрге барар.
 Хоншумну къайгысы – мени къайгъым.
 Хоншумну къурсагъы шишген, намусу магъа тюшген.
 Хоншунг бай болсун: бермесе де, тилемес.
 Хоншунг булан ашасанг да, ичсенг де, дазунгда чалынг болсун.
 Хоншунг булан яхшы бол.
 Хоншунг кёр буса, гёзюнгню къыс // Хоншунг сокъур буса, гёзюнгню къыс.
 Хоншунг рагъат буса, сен де рагъатсан.
 Хоншунг яман буса, яманлыкъ гелер – хоншунг яхшы буса, аминлик гелер.
 Хоншунг ярлы тюгюл буса, бир гюн эт, эки гюн эт, гъар гюн этме кёмекни.
 Хоншунга иш гёрсетме – яшынга аш гёрсетме.
 Хоншунга от тюшсе, ялыны сагъа да тиймей къалмас.
 Хоншунга яманлыкъ ёрама.
 Хоншунгну артда болгъаны – гъали тувгъаны.
 Хоншунгну билмей, уый алма.
 Хоншунгну билмей, уый этме.
 Хоншунгну оърдегине тийсенг, къазынгны аягъын тутуп тур.
 Хоншунгну сагъа сёкген, хоншунга сени де сёгер // Хоншунгну сагъа сёкген
 хоншунг, башгъа хоншунга сени де сёгер.
 Хоншунгну тавугъу сагъа къаз гёрюнюр.
 Хоншуну артда болгъаны – гъали тувгъаны.
 Хоншуну гюлю де бар, кюлю де.
 Хоншуну къатыны – къыздай, тавугъу – къаздай.
 Хоншуну посагъасына нюр явсун да, шавласы магъа урсун.
 Хоншуну тавугъу – къаз йимик, йымырткъасы – баш йимик.
 Хоншуну тавугъу – къаздай, къатыны – къыздай.
 Хоншуну тавугъу – къаздай, къышы яздай гёрюне.
 Хоншуну тавугъу гюргюр йимик гёрюнюр.
 Хоншуну тавугъу хоншугъа къаз йимик гёрюнюр.
 Хоншуну холасын абзардан сибирир.
 Хоншуну хоразы – къаз йимик, къатыны – къыз йимик.
 Хоншуну хоразы – къаздай, къатыны – къыздай.
 Хоншуну хоразы – къаздай.
 Хоншуну хоразы да – къаз.
 Хоншуну хоразы къаздай гёрюнюр.
 Хор яшавдан намуслу оълум – къолай.
 Хораз да хадири билгенге – абурулу.
 Хораз кёп буса, танг къатгъаны билинмес.
 Хораз къычырмай, танг къатмас.
 Хораз къычырмаса да, танг къатар.
 Хораз къычырмаса да, танг къатмай къалмас.
 Хораз къычырып, тавукъ яхшы атлы болгъан.
 Хораз оъзюн соягъан бичакъны оъзю хотгъап чыгъаргъан.
 Хораз оылгенде де гёзю покълукъда къалар.
 Хораз оълюр – гёзю покълукъда къалар.

Хораз: «Къатыным кѣп, тѣшегим ѣкъ», – деп кычыра.
 Хоразгъа кыурукъ ярашар – эрге мыйыкъ ярашар.
 Хоразгъа кыурукъ ярашар.
 Хоразлар кѣп болса, танг къатгъаны билинмес.
 Хоразны сютю ѣкъ – къркъачны куту ѣкъ.
 Хорасанда хан болгъунча, ата юртунгда туварчы бол.
 Хорасандан хан тилегенче сакъласын. (*Къызын тилей гелгенде, бермегенлеге айтыла*).
 Хорлама да хорлама – хорланма да хорланма.
 Хорлукъ – олюмден яман.
 Хорлукъдан олюм – артыкъ.
 Хор-хор булан этилген ишни хоту болмас.
 Хосур досгъа харслы той.
 Хошгелди де – къронакълыкъны ыргысы.
 Худай язмагъан болмас.
 Хуилангъан аюв тутар.
 Хуилангъанны ашы татли бола.
 Хуилангъанны улюшю татли болур.
 Хуилуну хуо аз болур, хуисузнуки савлай яз болур.
 Хум жыйылса, чѣл бола – сув жыйылса, кѣл бола.
 Хуннузну багъасы – терисинде.
 Хуннузну териси – озынден багъа.
 Хурт агъачны кырутур – кыйгъы адамны кырутур.
 Хурт башындан чирир.
 Хынжал – сенден, баш – менден.
 Хынжал итти болма герек, эргиши буса – кърочкакъ.
 Хынжал тагъып юрюйген адам бир заманда да гишини намусуна тиймес.
 Хынжал ярагъа туз сепгендей.
 Хынжал ярадан эсе, сѣз яраны агъусу – гючлю.
 Хынжал ярасы сав болур – сѣз ярасы сав болмас.
 Хынжалгъа багъана ѣкъ, сабын тутгъан бузмаса.
 Хынжалдан тийген яра, доктор багъып, сав болур; тилден тийген ярадан ахыр бир гюн дав болур.
 Хынжалдан тийген яра сав болур – тилден гелген яра сав болмас.
 Хынжалдан тийген яра сав болур – тилден тийген ярадан ахыр бир гюн дав болур.
 Хынжалчыны бичагъы болмас.
 Хынжалы барны бичагъы болмас.
 Хынжалы кында ятмасны кыны сынып кыалмас – кыумучу да сыныр.
 Хынжалынг агъач буса, болат болсун юрегинг – емишсиз бола буса, эмен болсун терегинг.
 Хынжалынг агъач буса, болат болсун юрегинг.
 Хырсызны кылыгъы ѣкъ.
 Хырындан ятгъан да ашай – жанын сатгъан да ашай.
 Хытыр бусам да, сутур тююлмен.
 Хытыр тондан эр чыгъар.
 Хыяллары – тав башда, ажаллары – инбашда.

Хыялсыз гиши – к̣анатсыз к̣уш.
Хыянатны хытаны, чечеги болмас.
Хыянатчы гиши к̣орк̣ач болур.
Хыянатчы гиши талайлы болмас.
Хыянатчы о̣зю – яман, о̣зюнден де с̣ёзю – яман.
Хыянатчыг̣а сют де – к̣ара.

Ч

Чабакъ – г̣ёзю дарманы.
Чабакъ башындан чирир.
Чабакъ сувдан чык̣мас – б̣едене сувг̣а гирмес.
Чабакъ сувдан чык̣мас.
Чабакъ сувсуз яшамас.
Чабакъ чирисе, башындан чирир.
Чабан о̣г̣юз ёлдашын ёлдан чыг̣арар.
Чабар ат – ялк̣асындан белгили.
Чабушг̣ан г̣юн сыр бермес «менмен» деген арсланлар.
Чабушг̣ан г̣юн сыр бермес.
Чабывуллар чапмай, чалт озмас.
Чабып барг̣ан ерге юрюп барма да бола.
Чабып билмейген атны ярышг̣а салмай.
«Чаг̣ар» дегенден башынг̣ны бурма.
Чаг̣арлар¹¹⁸ тербенишсе, бийлер тайып ёл берер.
Чаг̣арлар тербенишсе, бийлер туруп ёл берер.
Чаг̣асы малг̣а еси яв.
Чаг̣ы етмей, к̣унан тайлар ат болмас.
Чаг̣ывчу чаг̣ына етмес.
Чаг̣ывчу чаг̣ына етмес – раг̣ат да гетмес.
Чаг̣ывчуг̣а ч̣ерек ёк̣.
Чаг̣ывчулар булан ийлешме.
Чаг̣ывчулар булан ойлашма.
Чаг̣ывчуну ери – жаг̣аннем.
Чаг̣ыллар болмай, таш болмас – шавшак̣ болмай, буз болмас.
Чаг̣ында жан бермеген эр болмас.
Чаг̣ында чара г̣ермеген, чарасыз вак̣тисинде чабар.
Чай болса, шекер табулур.
Чайк̣алг̣ан тиш тюшмей к̣алмас.
Чайк̣алг̣ан тиш тюшюр – башланг̣ан иш битер.
Чайнаг̣ан – сеники туюл, ютг̣ан – сеники.
Чайнаг̣андан ютг̣ан – к̣олай.
Чайналмаг̣ан аш ютулмас.
Чайналмаса, аш да ютулмай.
Чайнамай ашаг̣ан аврумай о̣люр.
Чайнамай ашаг̣ан авурмай о̣люр.
Чайнап бергенде ютма бил // Чайнап бергенни ютма бил.
Чак̣г̣а да, яшны к̣урсаг̣ына да инанма.

¹¹⁸ **Чаг̣арлар** – бийлени алдында ихтиарсыз ишлейген ярлы сабанчылар.

Чакъсыз кычыргъан хораз – къыркъма герек башындан.
 Чакъсыз кычыргъан хоразны башы гесилиц.
 Чакъыргъан ерге эринме – чакъырылмагъан ерде гёрюнме.
 Чакъыргъан ерден къалма – чакъырмагъан ерге барма.
 Чакъыргъангъа бар – чакъгъандан къач.
 Чакъыргъангъа бар – чакъырмагъангъа барма.
 Чакъыргъангъа чап – чакъгъандан къач.
 Чакъыргъандан къалма, оъзюнг басып барма.
 Чакъырмагъан ерге ит де бармай.
 Чакъырмагъанлар жыйылсын сизге.
 Чакъырылгъан ерге эринме – чакъырылмагъан ерде гёрюнме.
 Чакъырылмагъан ерге барма – чагъырылгъан ерден къалма.
 Чакъырылмагъан ерге ит де бармас.
 Чакъырылмагъан къонакъ – ёнулмагъан таякъ.
 Чакъырылмагъан къонакъ – орунсуз.
 Чакъырылмагъан къонакъ сибирилмеген ерде олтурур.
 Чакъырылмагъан къонакъ сыйланмай гетер.
 Чакъырылмагъан къонакъ тёрге чыкъмас.
 Чакъырылмагъан къонакъны сыйы болмас.
 Чакъырылмай гелген къонакъ сыйланмай гетер.
 Чал сакъалны юреги кёкде буса да, кьолю пурхагъа етмей.
 Чалгъыгъа чыкъсанг – танг булан.
 Чалмагъа къарама, чалгъангъа къара.
 Чалт оъгюзню эти ёкъ.
 Чалтик чачып будай ормассан.
 Чалтлыкъ ишни чартлатар.
 Чалышгъан табар – ташгъа къазыкъ къагъар.
 Чана чабар буз буса, от саргъаяр гюз буса.
 Чангсыз ёл болмас.
 Чанка сёзге инам ёкъ.
 Чанка сёзню бешден бири – герти.
 Чанка сёзню тюбю ёкъ.
 Чанкада бет болмас.
 Чанкалыкъ булан ярлылыкъ – бир.
 Чанканы сёзюне инам ёкъ.
 Чанканы сёзюню бешден бири – герти.
 Чанканы тюксюзюнден къапчыкъ да болмас.
 «Чап» десем, магъа чаба, «чапма» десем, – эшекге.
 Чапгъан гюн шатлыкъ этмес – чабушгъан гюн сыр бермес.
 Чапгъан гюн шатлыкъ этмес.
 Чапгъан озар, ятгъан къалар, юрюген алар.
 Чапгъын чапса – элге, намусу – батыр эрге.
 Чапдырмагъа ат – яхшы, къучакълама къыз – яхшы.
 Чапдырып къарамаса, билип болмай ёргъаны // Чапдырып къарамаса, билип болмас ёргъаны.
 Чарада узакъ къалса, хамур да ачып къала.
 Чарада узакъ ятса, хамур да ачып къала.

Чарасызгъа бир манат да – акъча.
 Чарасызгъа ким ашамай бишлакъ чуду?
 Чарасызлыкъ чара этер.
 Чархны гёзеллиги – язбашгъы чечекдир.
 Чархына инанмаса, «менмен» деп турмас гиши.
 Чархынга эркинлик берсенг, дагъы да талап этер.
 Чарчымны таягъыны бириси башы гишиге тийсе, бириси башы оъюне тие.
 Чарыгъына бакъма – юрегине бакъ.
 Чарыгъына от тюшгендей айлана.
 Чарыкъ йыртылагъан заманны майы айтар.
 Чарыкъ йыртылагъан заманны майы билир.
 Чарыкъ йыртылганны аякъ билир.
 Чарыкъ сай еринден тешилир.
 Чарыкъ тикмек – усталыкъ.
 Чарыкъланы наллысына да нас дей.
 Чарыкъны нал сакълай – эрни буса эл сакълай.
 Чарыкъчыны чарыгъы йыртыкъ болур.
 Чачагъанда ёкъ эдинг, орагъанда ёкъ эдинг, харманда къайдан чыкъдынг?
 Чачал къазыкъ ерге батмас.
 Чачма болмай, сюрмесе.
 Чачмаса, чыкъмай – излемесе, табылмай.
 Чачса, битер бав терек.
 Чачса, битмес ону (сени) йимик зат.
 Чачсанг, орарсан – берсенг, аларсан.
 Чачы булан ер сибире.
 Чачы узунну гъакъылы – къысгъа.
 Чачы узунну юреги – къысгъа.
 Чачына алданма – башына алдан.
 Чачып макътанма – жыйып макътан.
 Чёбюне етген чёпюре ашар.
 Чёбюне тюшген чёпюре ашар.
 Чёбюне чыкъгъан чёпюре ашар.
 Чегелешсе экев, тер я къан тама.
 Челеги эки буса, халкъ гёрюнмей гёзюне.
 Челек ялагъан тутулур – айран ичген къутулур.
 Челекни башы ачыкъ буса да, итге де уят герек.
 Челекни бек толгъаны – арев.
 Челекни бек толгъаны – яхшы.
 Чёлну къамушу болмас – яманны намусу болмас.
 Чёлну къамушу болмас.
 Чёп чыкъгъан чёпюре ашар.
 Чёпден тоймас чирик кёл.
 Чёпден тоймас эсги кюр.
 Чепкен гесилди – ер болду.
 Чепкен гесилди – ер эркин болду.
 Чепкен тигив – чеберлик, къаптал тигив – къап тигив.
 Чепкен тикмек – чеберлик.

Чепкенсизлер, тонсузлар – бир-биринден онгсузлар. *(Ярлы уланлагъа байлар айтгъан).*

Чѣпню гѣтерсенг, тюбюнден сѣз чыгъар.

Чѣпню посагъадан чыгъарма.

Чѣрегим таза буса, ѣл ягъада ашарман.

Чѣрегим таза буса, ѣлда олтуруп ашарман.

Черивхангъа чертип къой.

Черли булан чер тартма.

Чертлевюк ичинден чирир.

Четенге гиреген заманы болгъан. *(Алдынгъы заманларда къарт болгъан атасын уланы, четенге де салып, элтип тавдан таишлай болгъан – шондан алынгъан).*

Чече бусанг, дертлиге чеч сырынгны.

Чече бусанг, дертлиге чеч сырынгны: дерти ѣкълар юрек салып тынгламас.

Чече бусанг, къазакъгъа чеч сырынгны.

Чече бусанг, къазакъгъа чеч сырынгны: къысмачлагъа салгъан булан сѣз де алмас, къырып этин алгъан булан сыр чечмес.

Чечек ачмагъан агъачлыкъдан емиш излеме.

Чечек ачмагъан терекден емиш алмассан.

Чечек ачмайгъан терек емиш бермес.

Чечек бар ерде бал бола.

Чечек къыравдан къоркъа.

Чечек яз булан – сююв наз булан.

Чечекге амал ѣкъ агъачда къалма.

Чечекге амал ѣкъ терекде къалма.

Чечекни заманында алмаса балын соруп, бал да, балавуз да этмес: къалыр къуварып, къуруп.

Чечилмеген – яйылмас.

Чий сююв сангъа къызыв гелтирмей.

Чилле – къылдан назик, сюлчеден – итти.

Чилле уьч айны башын гѣрюр.

Чилледе буз иримес.

Чиллени алдында чыт – гюнагълы.

Чинечей бармакъ чакъы иш эт, ишсиз бош турма.

Чирели толугъа буса, кирели.

Чириген агъач къыркъ йыл чыдар.

Чириген такътаны мых тутмас.

Чирик донгуз – ашлавда, ана – пасыкъ яшавда.

Чирик емиш болармы хурт тюшмеген терекде?

Чирик ер отлу болур.

Чирик йымырткъа чакъы зат да тилемес.

Чирикге жибин къонар.

Чишлик ийис бар деме къонагъынгны уьюнде.

Чокъумай къаргъа болгъан – охумай молла болгъан.

Чокъумай къаргъа болгъан.

Чолакъ къатынны къолу – узун, къолундан да йиби – узун.

Чолакъ къатынны къолу – узун.

Чолакъ тил – чоралы тил.
Чолакъ урса, бек ура.
Чолалы гюн гелгенде хантав турма – эретур.
Чолалы гюн къапул турма.
Чолантайны къолу – узун, чолакъ къызны йиби – узун.
Чолпан – тангны гюзгюсю.
Чолпан¹¹⁹ – тангны элчиси.
Чолпан тувду – танг къатды.
Чолпан тувду – чёлню юзю ачылды.
Чолпан тувмай, танг къатмас.
Чолпан тувса, танг къатар.
Чолпусу ёкъ чомуч булан къуяр.
Чомарт – ёкълугъун, тулпар ачлыгъын билдирмес.
Чомарт бергенин айтмас – эргиши сёзюнден къайтмас.
Чомарт бергенин айтмас.
Чомарт берип сююнюр – ярахсыз алып сююнюр.
Чомарт болугъуз десе де, молланы экмегин гёрмессен.
Чомарт гишини тенги болмас – къарым гишини генги болмас.
Чомарт гишини тенги болмас.
Чомарт да, къызгъанч да бир булакъдан сув ичмес.
Чомарт ёкълугъун билдирмес.
Чомарт къолда мал къалмас.
Чомарт къонакъ уый есин сыйлар.
Чомарт наmartгъа тенг болмас.
Чомарт тизер – наmart бузар.
Чомарт эркек янында акъча сакълар гъар заман.
Чомарт ярлы болмас.
Чомартгъа – харс, наmartгъа – яс.
Чомартгъа Аллагъ да – борчлу.
Чомартгъа гъар гюн – байрам.
Чомартгъа Тенгири де – борчлу.
Чомартлагъа ахыратны ёлу – ачыкъ.
Чомартлар булан чокъушма – наmartланы сёзюн герти алма.
Чомартлар булан чокъушма.
Чомартлардыр элни исбайы тереги.
Чомартлыкъ душманны да дос этер.
Чомартны иши – чомарт, наmartныки – наmart.
Чомартны иши – чомарт.
Чомартны къолу – берекет.
Чомартны къызгъанч соймес.
Чомартны юреги – ачыкъ.
Чомартны юреги – гюл, наmartныки – кюл.
Чомулмайлы, билмес сувну теренин.
Чор мангалай онг айтгъанны терс англай.
Чортан чертлевюк чертмес.

¹¹⁹Чолпан – тангны алдында тувагъан ярыкъ юлдуз (Венера).

Чох ашасанг, пох ашарсан – аз ашасанг, чох ашарсан.
 Чох ашасанг, пох ашарсан.
 Чоюндагъы сагъа – къазандагъы магъа.
 Чоюнну башы ачыкъ буса да, итге де намус тарыкъ.
 Чубугъу тийгенде иелген, къазыгъы тийсе, къанкъаяр // Чубугъу тийсе, иелген,
 къазыгъы тийсе, къанкъаяр.
 Чубугъунда иелмеген къазыгъында иелмес.
 Чубугъунда иелмеген къазыгъында къажымас.
 Чубугъундан иелген къазыгъында иелмес.
 Чубукъ чакъда иелмеген таякъ чакъда иелмес.
 Чубукъ чий чагъында иеле.
 Чубур малны жибин ашар.
 Чугъул¹²⁰ – агъудан яман.
 Чудугъа умут этип, шорпадан да къуру къалгъан.
 Чудуну татыву ичине гёре.
 Чум – женнетни емиши.
 Чыгъасы малгъа еси яв.
 Чыгъасы малны еси ёкъ.
 Чыдагъан ашар тешню, чыдамагъан – оъюнню.
 Чыдагъан Чирюртда яшар.
 Чыдагъан яшар Чырюртда – чыдамагъан чыгъар Чыркъатгъа.
 Чыдагъанны эл гётерер абурун.
 Чыкъ гечени гёзьяшыдыр.
 Чыкъ къуругъунча, бичен чал – янгур явгъунча, бичен жый.
 Чыкъ къуругъунча, бичен чал.
 Чыкъгъа гирмегенни эки аягъы йибимес.
 Чыкъда алгъа барма – янгурда артда къалма.
 Чыкъда алда юрюме – орманда артда къалма.
 Чыкъда алда юрюме.
 Чыкъмагъан жангъа умут бар // Чыкъмагъан жанда умут бар.
 Чырагъы ялмагъанны чырагъы янса, гюндюз де янар.
 Чырай тойда герек.
 Чырайлы къызны назы бар.
 Чыргъа къыйышмайгъан таш.
 Чырда къыйышмайгъан къынгыр таш.
 Чычкъакъгъа сийдик багъана.
 Чычкъан бала къап тешер – бёрю бала къойну ашар.
 Чычкъан бала къап тешер – къой бала къойну ичер.
 Чычкъан бала къап тешер // Чычкъан баласы къап тешер.
 Чычкъан гебенден къоркъмас.
 Чычкъан гиччи буса да, тишлери – итти.
 Чычкъан да къышгъа азыкъ гъазирлей.
 Чычкъан да, мишик де йимиклер.
 Чычкъан оълме суюсе, мишик булан ойнар.
 Чычкъан тешигин тас этмес.

¹²⁰Чугъул – чагъыв. тил этив.

Чычкъан, мишик дос буса, ашлыкъ къалмас гъамарда.
 Чычкъангъа ажжал етсе, мишикни къуйругъун хабар.
 Чычкъангъа мишик де арслан йимик гёрюнюр.
 Чычкъангъа оьлюм – мишикге кюлкю.
 Чычкъангъа оьлюм – мишикге оюн.
 Чычкъанлагъа мишик де арслан йимик гёрюнюр.
 Чычкъанны ажжалы етсе, мишикни къуйругъун хабар.
 Чычкъанны баласы къап тешген.
 Чычкъанны баласы майчыракъны гемирир – бёрюню баласы къозу ашар.
 Чычкъанны баласы тулукъ тешер.
 Чычкъанны Тенгири – мишик.
 Чюй къакъма билмейген этегин тешер.
 Чюйню – чюй булан, адатны адат булан чыгъара.
 Чюйню чыгъар чюй булан // Чюйню чюй булан чыгъарар.

Ш

Шавхалгъа да шагъалай¹²¹ айланагъан гюнлер тувар // Шавхаллагъа шагъалай айланар гюн тувар.
 Шагъар гёрген эчкиден къач.
 Шагъарда – лимон булан чай, юртда – къаймакъ булан май.
 Шагъарда къалач биширме билмейген юртда будай орма уйьрете.
 Шагъарларда лимон юрюй чай булан – юрт ерлерде къаймакъ юрюй май булан.
 Шагъарны – ортасында, юртну къырыында тур.
 Шагъарны – ортасында, юртну къырыында яша.
 Шагъарны тавугъу болгъунча, юртну хоразы бол.
 Шагъатсыз дав болмас.
 Шагъатсыз сёз – ерсиз ат йимик.
 Шагъатсыз уручу мюкюр болмас.
 Шагъбулут – шагъланы ашы.
 Шагъгъа гёре бола чавуш да.
 Шагъны душманы – шагъ.
 Шайтан адамны барагъан ёлундан къайтарар. [*Терик диалект*].
 Шайтан арагъа гирген.
 Шайтан булан сабангъа чыкъгъанда йимиксиз. (*Даим эришип турагъанлагъа айтыла*).
 Шайтан булан самурсакъ салгъанда йимик.
 Шайтан булан самурсакъ чачгъанда йимик.
 Шайтан булан согъан чачгъан йимик.
 Шайтан гёзюне – бармакъ.
 Шайтан гётюне – бармакъ.
 Шайтан ел тынч турмас.
 Шайтан къулакъ – сангырав.
 Шайтан сувсап турагъан адамны сув ичирмей тойдурур. [*Терик диалект*].
 Шайтан элде жин – молла.
 Шайтангъа бармагъынгни берсенг, къолунгдан къуру къаларсан.
 Шайтангъа ялчы герекмей.

¹²¹ **Шагъалай айланмакъ** – йылай туруп айланмакъ, яс этмек.

Шайтанланы шат юреги ярылыр, къайгылы гюн кант этмесе ятлагъа.
 Шайтанлар шыбышлагъанда йимик.
 Шайтанлы шайтангъа алданмас.
 Шайтанны иманы ёкъ.
 Шайтанны таягына къырав салмай.
 Шайтанны юрегин ял этме.
 Шайтанны ял этме.
 Шайтаным бар – айтдым, иманым бар – къайтдым.
 Шакирт болмагъан уста болмас.
 Шакирт болмай, уста болмассан.
 Шалбар тюшсе, не болагъанны сен билмеймисен?
 Шаптал тюбюнден къурур.
 Шарайыплы малны урлукъгъа къойма.
 Шариатгъа – шариат, тёреге гёре – тёре.
 Шариатда уят ёкъ.
 Шариатны ёлу – кёп.
 Шаршав алгъанча, төшек ал.
 Шатлыкъ гелмей къайгы гетмес.
 Шатлыкъгъа барагъанда алгъасамай аста бар, алда баргъанлар сёз тапмагъан
 къастда бар.
 Шатлыкъгъа барагъанда, алгъасамай, аста бар.
 Шатлыкъдан артыкъ байлыкъ болмас.
 Шашгъан адам кёкге де сую таяв болмагъа.
 Шашгъан ишге – шайтан.
 Шашгъанны иши онгмас.
 Шашыгъан оърдек гётюнден чомулур.
 Шашыгъан оърдек къуйругъундан юзер.
 Шекер де – тилде, загъру да – тилде.
 Шеклик – кьоркьувну кьурдашы, кьоркьув – оълюмню ёлдашы.
 Шеклик – кьоркьувну кьурдашы.
 Шербет болмас мал-мюлкде: бирликде болур, бирликде.
 Шербетни төкме – къатынны сёкме.
 Шёшгени ярасындан сёзню ярасы – авур.
 Шидини кьулу йимик этерсен. *(Борагъан юртдан: кьоркьуп этерсен яда
 кьоркьутуп этдиртермен деген маънада).*
 Шо кыыз баражакъ ожакъны багъаналары чайкъалып тура. *[Терик диалект].*
 Шонда тийсин магъа гёз.
 Шорпасы кёпню ити де кёп оёле.
 Шу къазангъа – шу чомуч.
 Шу уйге шу къалкъы – таман.
 Шугъар сёз тапгъан уланына кыыз тапмас.
 Шырт булан гелген, пырт булан гетер.
 «Шырт» дегени – ялгъан, «пырт» дегени – осуракъ.
 «Шырт» дегени – ялгъан.
 «Шырт» дегени де – кьырда.
 Шыргына бийий.

Эбин тапгъан айгъа учар.
 Эбин тапгъан къатын экмегин къуру ашамас.
 Эбин тапгъан эки ашар.
 Эбин тапгъан эки хабар – эбин тапмагъан къалгъангъа-къулгъангъа чабар.
 Эбин тапгъан экмегин къуру ашамас.
 Эбин тапгъан экмек табар.
 Эбин тапгъан эт ашар.
 Эгевленген болатгъа окъ батмас.
 Эгевню эгев ашар.
 Эгер де авлет яхшы буса, малны ол оъзю табар – яман буса, сен тапгъан малны да пуч этер.
 Эгер де сие бусанг, байлыгъынгны артдырма, барынгны хадирина бил.
 Эгер къаргъап гишини оьлтюрюп бола буса, бирев де тапанча такъмас эди.
 Эгер къаргъап гишини оьлтюрюп бола эди буса, бирев де хынжал такъмас эди.
 Эгер пайны яхшысын-яманын айырмагъа болмай бусанг, уллусун сама сайла.
 Эгер ялгъан отда яна буса, агъач эки керен учуз болур эди.
 Эгерсиз гъавчу – емишсиз бавчу.
 Эгизлени насиби де – эгиз.
 Эгилген баш гесилмес.
 Эдеби бар – элге тийишли.
 Эдеби бар адам адепсиз булан эришмес.
 Эдеби ёкъ адам югенсиз атгъа ошар.
 Эдеби ёкъну уяты ёкъ.
 Эдеби яман буса, тухумуна дамгъа.
 Эдеби яманны тухумуна дамгъа.
 Эдеп – алтындан къыйматлы.
 Эдеп – яшдан.
 Эдеп базарда сатылмай.
 Эдеп башы – тил.
 Эдеп болмаса, намус болмас.
 Эдеп ёкъ буса, намус да ёкъ.
 Эдеп ёкъ уйде берекет де болмас.
 Эдеп ёкъда намус ёкъ.
 Эдеп седепден башлана. [*Гъайдакъ диалект*].
 Эдеп этмеген эдеп гёрмес.
 Эдепге эдепли болуп уйрет.
 Эдепге эдепсизден уйрен.
 Эдепли адам адепсиз булан эришмес.
 Эдепли бала ёлукъса, салам берер баш игип – эдепсиз бала ёлукъса, оьтюп гетер гьитинип.
 Эдепли бала уялчан бола – эдепсиз бала уятсыз бола.
 Эдепли бала уялчан болур.
 Эдепли къыз – седепли. [*Гъайдакъ диалект*].
 Эдепли насибин табар.
 Эдепли улан – кёкдеги юлдуз.
 Эдепли эдепсиз булан эришмес.

Эдеплик адамны безей.
 Эдепни айтып билдирме – эдепли болуп билдир.
 Эдепни ативлюгю тухумну эршилигин яшырыр.
 Эдепни башы – тил.
 Эдепни эдеплиден уйрен.
 Эдепни эдепсизден уйренер.
 Эдепсиз адам – югенсиз ат.
 Эдепсиз бала – уятсыз бала.
 Эдепсиз бала уятсыз бола.
 Эдепсиз гиши жибин йимик: эшикден кьуваласанг, терезеден гире.
 Эдепсиз гиши макьталмас.
 Эдепсиз кьыз эр тапмас.
 Эдепсиз уландан кьыз – кьолай.
 Эдепсиз эл – эл тьюгюл, эдепсиз эр – эр тьюгюл.
 Эдепсиз эл – эл тьюгюл.
 Эдепсиз эр – эр тьюгюл.
 Эдепсиз юрюме.
 Эдепсизге гьюрмет ёкъ.
 Эдепсизде иман ёкъ.
 Эдепсизлик – эдепли адамланы гёрмемек, гертини йыртыкьларын ялгъан булан ёрмемек.
 Эдепсизлик – ят гишини бетине тикленмек.
 Эдепсизни бети – кийиздир эти.
 Эдепсизни эби ёкъ.
 Эдепсизни эбин тапгъанча, элни эбин тапма тынч.
 Эдил гёрмей, этик чечмес.
 Эжелги¹²² душман эл болмас.
 Эзив чакьы тикмесенг, этек чакьы тигерсен.
 Эзивюнгден гирип, этегингден чыгъа.
 Экев – биревню тенгири.
 Экев билгенни эл биле.
 Экев йылышса, биревге ер болур.
 Экев йылышса, уьчюнчюге ер болур.
 Экев кьагъышса, биревге ер болур.
 Экев кьагъышса, биревге ер чыгъар.
 Экев тутушса, бирев йыгъар.
 Экев тутушса, бирев утулур.
 Экев тутушса, бири йыгъылыр.
 Экевге аш этген оьзю де тояр.
 Экевге барма – биревден кьалма.
 Экевге билген эки сёз бары да халкьгъа яйылыр.
 Экевге яйылгъан яшыртгъын сыр бары да халкьгъа яйылыр.
 Экевню арасындагъы сыр – сыр тьюгюл.
 Экевюн де бир-бирине урушдурса да, бир адамгъа да тиймей. [*Терик диалект*].
 Эки авузлу адам башын тас этер.

¹²²Эжелги – эсги.

Эки адам сёйлейгенде уьчюнчюсю сен болма.
 Эки айгырны бир аранда сакъламай.
 Эки айтылгъан масхара кюлкюлю болмас.
 Эки акъ тонлу бара, «тонлар нечик» деп сора.
 Эки ананы эмген бузавну тили – татли.
 Эки ат тебишир – арада эшек оьлюр.
 Эки ат тебишсе, ортада эшек оьлюр.
 Эки атлыгъа – бир яяв.
 Эки атны бир къазыкыгъа байламай.
 Эки аязбаш бир таракъ учун ябушгъан // Эки аязбаш бир таракъны уьстюнден
 ябушгъан.
 Эки аякълы адам тюгюл, дёрт аякълы мал да акъсай.
 Эки аякълы эшеклер де бола.
 Эки бакъа бир батмакъда сыйышмас.
 Эки бакъа да егип, сабан сюрдюм майданда – ялгъан айтма сюйгенде табыла
 экен къайдан да.
 Эки баш бир къазанда къайнамас – эки яш бир орунда ойнамас.
 Эки баш бир къазанда къайнамас.
 Эки баш къошулушса, иш юрюлсе дёрт къоллукъ, бир якъдан шатлыкъ бола,
 бир якъдан уьйде моллукъ.
 Эки баш разилешсе, дёрт къол ишлер, уьй бай болур.
 Эки бетли – юз тилли.
 Эки бетли адамны бир бети де болмас.
 Эки бюлбюл бир бутакъгъа къонмас.
 Эки гёзден не пайда, яхшы булан яманны айырып билмесе?
 Эки гёзюню бирине де инам ёкъ.
 Эки гёлекни бир этген – бир гёлекни ёкъ этген.
 Эки гёлекни жувгъунча, бир гёлекни жувгъан – къолай. (*Эрге бармай тургъан
 яхшы деген маънада*).
 Эки геме раслашса, тут бирини къуйругъун – буйрукъчулар кёп буса, кют би-
 рини буйругъун.
 Эки геме раслашса, тут бирини къуйругъун – начальниклер кёп буса, кют би-
 рини буйругъун.
 Эки геме раслашса, тут бирини къуйругъун.
 Эки гемени башын тутгъан сувгъа батар.
 Эки гемени къуйругъун тутгъан сувгъа агъар.
 Эки гемени къуйругъун тутуп болмай.
 Эки гётге – бир иштан.
 Эки гиши бир буса, элли гиши юз болур.
 Эки гиши де гёрмеди, экинниге де етмеди.
 Эки гиши йылышса, бир гишиге ер болур.
 Эки гиши тутушса, бири йыгъылмай къалмас.
 Эки гиши ябушса, бири йыгъылмай къалмас.
 Эки гъарамзада дос болмас.
 Эки де аягъынгны бир калошгъа сугъуп барарсан.
 Эки де аягъынгны бир чарыкыгъа сугъуп этерсен.
 Эки де къолундан бал тама.

Эки енгин чююрмек – сыйырны савмакъ тюгюл.
 Эки етим бир болса, бир бай чакъы гюн гёрюр.
 Эки етим бириксе, бир бай чакъы гюн гёрюр.
 Эки етим ёлукъса, бир бай чакъы гюн гёрюр.
 Эки ичип, бир хап.
 Эки керен тюшюн – бир керен сёйле.
 Эки керен эки нече экенни билмей.
 Эки къаргъа чокъушса, бир къузгъунгъа аш болур.
 Эки къарчыгъа давлашса, бир къаргъагъа аш болур.
 Эки къатын – базар, уьч къатын – ярмарка.
 Эки къатын алгъанны даву – уьюнде, яман къатын алгъанны яву – уьюнде.
 Эки къатын бир гишиге ич аврув.
 Эки къатын олтурса, уьчюнчюсю – арада.
 Эки къатынгъа бирден кешиш гебин къыймай.
 Эки къатынны эри – Аллагъ сакъласын сени.
 Эки къатынны эри – очардыр (очарда) ону ери.
 Эки къойну башы бир къазангъа сыймай.
 Эки къолгъа – бир иш.
 Эки къочкъар урушар – эчкини буту сынар.
 Эки къочкъарны башы бир къазанда бишмес.
 Эки къочкъарны башы бир къазанда къайнамас.
 Эки къоянны артындан чапсанг, бирин де тутмассан.
 Эки къылыч бир къынгъа гирмес.
 Эки къылыч бир къында ятмас.
 Эки къычыв атлар да бир-бирин хашыр.
 Эки налат, бир оьлюм – экиси де теппе-тенг.
 Эки ойлап, бир сёйле.
 Эки оьгюзюм аранда – не къайгъым бар боранда?
 Эки пакъыр бир болса, юз байны гюнюн гёрюр.
 Эки сёз къошуп болмай.
 Эки сынгангъа – бир сав.
 Эки сынгъандан бир сав – къолай.
 Эки суйген бир болмакъ – кёпюр салгъандан зувап.
 Эки суйген бир болса, гечеси гюндюз болур.
 Эки суйген бир гёнгюлге сыймас.
 Эки суйген къошулушса, барусуна балта батмас къаладыр.
 Эки суйген къурган къош барусуна балта батмас къаладыр.
 Эки суйген яшаса, гиччи уьй де генг болур – сююп яшамай буса, туснакъ уьйге тенг болур.
 Эки суйген яшаса, гиччи уьй де генг болур.
 Эки суйген яшаса, гиччи уьй къала болур.
 Эки суйгенни арасына къыл сыймас.
 Эки тав да болмай оьрсюз-энишсиз.
 Эки ташны арасында къалса да, языкъ болмажакъ.
 Эки ташны къагъайыкъ – тамашагъа багъайыкъ.
 Эки темтек бир болса, сав адам йимик сёйлер.
 Эки темтек элге сыймас.

Эки тилли – элни душманы.
 Эки тилли бийге ярар.
 Эки тобукъ билгенни эл биле.
 Эки тобукъ эшитгенни эл эшитир.
 Эки тынгла – бир эшит.
 Эки тюз сёз – бир ялганны елими, эки ялган – бир гертини оylumю.
 Эки харбуз бир кьолгъа сыймас.
 Эки харбуз бир кьолгъа я бир кьолтукъгъа сыймай.
 Эки хынжал бир кьынгъа сыймас.
 Эки чакъманы бирге чакъмас.
 Эки чертлевюк бир кьозну сындырыр.
 Эки чокъуп, бир къара. *(Ана къаргъаны баласына айтгъан сёзлери: «сакъ бол» деген маънада).*
 Эки шаршав, бир ашлав – гюнге чыгъар, уйге ил.
 Эки эшек тебинсе, арада бузав языкъ.
 Эки юзлю адам башын тас этер.
 Эки юзлю адамны тили кьылчыкъсыз болмай.
 Эки юзлю досдан душман – яхшы.
 Эки юхлап, бир тюш де гёрмедим.
 Эки юхлап, бир тюш де гёрмесем де къайырмайман.
 Эки яй гёрмеген будай тюшюмлю болмас.
 Эки яйны гёрген будай тюшюмлю болур.
 Эки яйны гёрген будайдан яхшы будай болмас.
 Эки яман бир болса, уьч гюн гетмей урушур.
 Эки яман бирикмес, бириксе де, эл болмас.
 Эки яман бирикмес.
 Эки яман дос болса, уьч гюн гетмей ябушур.
 Эки яман дос болса, уьч гюн гетмей, урушур.
 Эки яман дос болса, уьч гюн гетмей, ябушур.
 Эки яман дост болса, арадан уьч гюн оьтмей, урушур.
 Эки яман ёлукъса, сав дюньягъа сыйышмас.
 Эки яман кьошулса, генг дюньягъа сыйышмас.
 Эки ямангъа – бир кьоду.
 Эки ямандан яхшы тувса, тенги болмас.
 Эки янсыз зат болмас.
 Эки ярагъа – бир кьоду.
 Эки ярлы бир болса, бир бай чакъы иш гёрюр.
 Эки ярлы бир болуп, бир бай чакъы иш этген.
 Эки ярты – бир бютюн.
 Эки яртыгъа – бир сав.
 Эки яртыдан бир сав – кьолай.
 Эки ятып, бир тюшюмде де гёрюнмеген.
 Эки яхшыдан яман тувса, эми болмас.
 Экинниде эл ташлама.
 Экинниден сонг эл ташламас.
 Экиси – гишини, уьчюсю – хоншуну.
 Экиси де бир йипден сырылган.

Экиси де бир чубукъдан эшилген.
 Экиюзлю адамгъа динде ер ёкъ.
 Экиюзлю адамны тили къылчыкъсыз болмас.
 Экиюзлюлюк – инг уллу жыянатчылыкъ.
 Экеги гюйгенни къалачы гюер – анасы гёргенни баласы гёрюр.
 Экеги гюйгенни къалачы гюер.
 Экеги гюйгенни къалачы гюймейми?
 Экеги гюйсе, къалачы да гюер.
 Экегим ашив буса, ёлда олтуруп ашарман.
 Экегим таза буса, ёл ягдада ашарман.
 Экегим таза буса, ёлда олтуруп ашарман.
 Экек бузуп, къалач этгендей.
 Экек буса, йыр болур.
 Экек къурсакъны артындан юрюмес – къурсакъ экмекни артындан юрюр.
 Экекден сыйлы аш ёкъ.
 Экекден сыйлы зат болмас.
 Экекли къонакъ гелсе, къайнарлай бер чайынгны – экмексиз къонакъ гелсе,
 чапырып¹²³ бер чайынгны. (*Чайны сувутуп берсенг, экмек аз гетер деген маънада*).
 Экекни бир хап – къатыкъны беш хап.
 Экекни чайнамай ютмас.
 Экексиз иш болмас – тузсуз аш болмас.
 Эл – агъасыз, тон ягъасыз болмас.
 Эл – бир якъ, элмен – бир якъ.
 «Эл – дели» деген – герти дели.
 «Эл – дели» деген оъю – дели.
 Эл – делисиз, орман бёрюсюз болмас.
 Эл – къолундагъына чомарт.
 Эл – урусуз, орман бёрюсюз болмас.
 Эл – урусуз, орман гийиксиз болмас.
 Эл – чарасыз, эр ярасыз болмас.
 Эл – эл булан, тирмен – ел булан.
 Эл – элге, шёшге – белге // Эл – элде, шёшге – белде.
 Эл – эли булан, бакъа – кёлю булан.
 Эл – эрге, эр элге таянар.
 Эл – эрни сынчысы.
 Эл абурун эр сакълар.
 Эл авзу – ел авзу.
 Эл авзу – элек, огъар инангъан – гъалек.
 Эл авзуна бакъгъан ач къалар.
 Эл авзуна къарагъан ач къалар.
 Эл авзуна къулакъ ас.
 Эл авзуна элек къаплап болмай.
 Эл авзуна элли аршин без етмес.
 Эл авзу – элия.

¹²³ Чапуруп – сувутуп.

Эл авузу элек болур.
Эл авузу элекдир.
Эл авузу эркек атгъа тай тапдыыр.
Эл агъасыз болмас – тон ягъасыз болмас.
Эл агъасыз болмас.
Эл адатдан айрылма.
Эл айлангъан элекни тюбю тез тюшер.
Эл айыбы элли йылдан жувулмас.
Эл айыбы элли йылдан чайылмас.
Эл айыбын сагъа сёйлеген – сени айыбынг элге сёйлер.
Эл аман – яхшы заман.
Эл аманлыкъ тилер – яв яманлыкъ тилер.
Эл арагъа гирмеген – эл намусун билмеген.
Эл арада эсгик гиши – ер гиши.
Эл арада яхшылыкъгъа алгъаса.
Эл арасында элли досунг болсун.
Эл атланса, эр атланар.
Эл атына минген тез тюшюр.
Эл ачуву – яман ачув.
Эл багъасын эл билир.
Эл бай болса, ярлылыкъынг сезилмес.
Эл байлагъан чечилмес.
Эл баласы болмагъан – эл агъасы болмас.
Эл бар ерде эр бар.
Эл башсыз болмас – ер ташсыз болмас.
Эл башсыз болмас – тав ташсыз болмас.
Эл башсыз болмас.
Эл бергенден токъ болмассан.
Эл билгенден къалма.
Эл билгенни билмеген элге башчы болмас.
Эл бирлешсе, къырал болур – бирлешмесе, мал болур.
Эл бирлешсе, къырал болур.
Эл болгъан ерде батырлар да болур.
Эл болмаса, тил болмас.
Эл болмаса, эр болмас.
Эл бузулма башласа, эшекни элмен этер.
Эл булан бетим – ярыкъ.
Эл булан бол – эл булан обл.
Эл булан болгъан гиши гъар балагъдан къутулур.
Эл булан болгъан къарагюн де байрамдыр.
Эл булан болсун яхшылыкъым да, яманлыкъым да. [*Терик диалект*].
Эл булан гёрген – байрам.
Эл булан гёрген къайгъы – гюн булан явгъан явун.
Эл булан гёрген къарагюн де – хадиргюн.
Эл булан гёрген къарагюн де байрамдыр.
Эл булан гёрген къыйынлыкъ тынч гёрюнюр.
Эл булан гесилген бармакъдан къан чыкъмас.

Эл булан чачып, этик булан жыйгъандай.
 Эл булан эр болурсан.
 Эл булан яв болмас.
 Эл булан яшагъан гиши белгили болур.
 Эл гезеген эл таныр – ёл гезеген ёл таныр.
 Эл гёрген терс айыбынг тез арада гечилмес.
 Эл гесген къол авуртмас.
 «Эл гёче», – деп, сувну барын да тёкме.
 Эл гючю – сел гючю.
 Эл давсуз болмас – эр явсуз болмас.
 Эл де элей болгъан сонг, эл авзуна къулакъ ас.
 Эл делисиз болмас – дели элсиз болмас.
 Эл делисиз болмас.
 Эл ёрагъан ёрав герти болур.
 Эл етимсиз болмас.
 Эл жувгъан ат гюмюшдюр.
 Эл жувгъан ат гюмюшдюр – гюмюшге тюшмес дамгъа.
 Эл ишине эринме.
 Эл къайгъысы – эр къайгъысы.
 Эл къайгъысы – эр къайгъысы, эр къайгъысы – эл къайгъысы.
 Эл къарыву – эмеген.
 Эл къойгъан ат эсгимес.
 Эл къулагъы эливдир.
 Эл къулагъы эливдир: тез эшитир эршингни.
 Эл къурумай, ер къурумас.
 Эл къурумаса, ер къурумас.
 Эл къыдырдым – эшек сыдырдым.
 Эл малына гёз этме: обзюнг къазан обзюнге.
 Эл малына элчимен, улав малына ялчыман.
 Эл налат берсе, терек де къурур.
 Эл намусгъа айлангъан, депутатгъа сайлангъан.
 Эл намусу – эр бойнунда.
 Эл намусу – эр намусу.
 Эл намусу эллий йылдан чайылмас.
 Эл намусу ярлы этмес – эр намусу ярлы этер.
 Эл намусун биригип кют.
 Эл намусун биринчи кют // Эл намусун биринчилей кют.
 Эл намусун кютгенлеге ат чыгъар.
 Эл намусун кютмеген – эл арада абур-сыйгъа етмеген.
 Эл намусун кютюп болмакъ – алив хасият.
 Эл нас этген, элли чапса да, тазаланмас.
 Эл опурагъын жувгъанда, ол итни тонун жувгъан.
 Эл опурагъын жувгъанда, эней тонун жувгъан.
 Эл опуракъ жува деп, энем де тонун жувгъан.
 Эл сав буса, эмчи авур.
 Эл савлугъу – юрт байлыгы.
 Эл сагъа хатир этмесе, обзюнгню оьпкеле.

Эл сени элеген деп, элден гөрме ятынгны.
 Эл сеси – гыакъ сеси.
 Эл суюген – эр суюген.
 Эл суюгенни алам суюер.
 Эл суюмейли, мал суюгенни элге нюрю – ят.
 Эл суюсе, кийиз къазык да ерге гирир.
 Эл сюрюлмей, эр танылмас.
 Эл тилер аманлыкъ – душман тилер яманлыкъ.
 Эл тутганны эр тутар.
 Эл тюзелсе, рагъму тюзлер ону.
 Эл тюкюрсе, денгиз болур.
 Эл тюкюрсе, кёл болур – тюкюрмесе, чёл болур.
 Эл тюкюрсе, кёл болур.
 Эл умутун эр болдурур – эрни мурадын эл толтурур.
 Эл умутун эр болдурур.
 Эл умутун эр якълар.
 Эл урусуз болмас.
 Эл учун эзил.
 Эл учун эзил – халкъ учун кыйнал.
 Эл учун этилген къуллукъ унутулмас.
 Эл учун этилген къуллукъ элли йылдан да унутулмас.
 Эл уьстюне эл сыймас – уый уьстюне уый сыймас.
 Эл хадирын билмеген башын тас этер – ер хадирын билмеген ашын тас этер.
 Эл хадирын билмеген башын тас этер.
 Эл хадирын билмеген гъар балагъгъа ёлугъур – эл булан болгъан гиши гъар балагъдан къутулур.
 Эл хадирын билмеген гъар балагъгъа ёлугъур.
 Эл хадирын билмейген элни ишин де яманлар.
 Эл хадирын эл билир – сув хадирын ер билир.
 Эл хадирын эл билир.
 Эл хазнасы – эр намус.
 Эл хазнасы – эсги сёз, эр хазнасы – итти сёз.
 Эл хазнасы – эсги сёз, эр чырагъы – эки гёз.
 Эл хазнасы – эсги сёз.
 Эл хозгъалса, тах хозгъалар.
 Эл чапгъангъа – эр чабар.
 Эл эрлеге таянар.
 Эл юрюсе, ел болур – эл тюкюрсе, кёл болур.
 Эл юрюсе, ел болур.
 Эл ялгъан айтмас.
 Эл ярлы буса, эсги борчун тилер.
 Эл ятмай, ит тынмас.
 Эл яхшылыкъны унутмас.
 «Эл – дели» деген – герти дели.
 Элге аркъа таягъан гишини аркъасы ерге тиймес.
 Элге бакъгъан ерге бакъмас.
 Элге балагъ гелгенде, янтайып турма уыйде.

Элге бер ашынг – сыйласын башынг.
 Элге берсенг ашынгны, эл сыйлажакъ башынгны – итге берсенг ашынгны, ит-
 лер сүйрер башынгны.
 Элге берсенг ашынгны, эл сыйлажакъ башынгны.
 Элге бёрю гирсе, итлер бары да бир болур.
 Элге къаршы эр болмас.
 Элге къошулгъан эр болур.
 Элге къошулгъаннны гёнгю – токъ, элден айрылгъаннны бети – ёкъ.
 Элге къошулсанг, эр болурсан – элден айрылсанг, ер болурсан.
 Элге къошулсанг, эр болурсан – элден айрылсанг, хор болурсан // Элге
 къошулгъан эр болур – элден айрылгъан хор болур.
 Элге салгъан гёнден чарыкъ чыкъмас.
 Элге сени элетген элге эсгик гишидир.
 Элге таянгъан Эдилден гечер.
 Элге чыкъсанг, элли тюрлюню гёерсен.
 Элге эл къошулур – тавгъа тав къошулмас.
 Элге этген къуллукъну эл къайтара къарывун.
 Элге яв гелсе, эргиши жанын аямас.
 Элге яв гелсе, эрни къолун къылыч безер.
 Элге яв гелсе, эрни къолун савут безер.
 Элге яв чапса, сав эл хозгъалар.
 Элге, юртгъа малим болдукъ.
 Элде – бий, уйде – сабий.
 Элде – омакъ¹²⁴, иште – къонакъ.
 Элде адам болмаса, итлер минир тёбеге.
 Элде адам къалмаса, ит тахгъа минир.
 Элде аманлыкъ болса, эмчи аврур.
 Элде бар эрнине тиер // Элде болгъан эрнине тиер // Элде болгъан эрнинге
 тиер.
 Элде болгъан – алда болмас.
 Элде болгъандан эрнинге тиер.
 Элде болса, оьлмессен – элсиз гюн гёрмессен.
 Элде буса, къолдадыр. (*Сагъа да пай тиер деген*).
 Элде буса, магъа да тиер.
 Элде буса, оьлмессен, элсиз гюн гёрмессен.
 Элде бусанг, элли адатын юрют.
 Элде гиччи ким буса, эмчек – ону башында.
 Элде гиччи ким буса, эмчек – аны башында.
 Элде гиши болмаса, гъарам гиши бий болур.
 Элде гиши болмаса, ит де минир тёбеге.
 Элде ким гиччи буса, иш – ону башында.
 Элде турсанг – элли адатын юрют.
 Элде элли тюрлю гиши бола.
 Элде яман ким болса, эмгек ону башына.
 Элде яманлыкъ болса, эмчи аврур.

¹²⁴ **Омакъ** – дайчик, кёп безенме сюеген адам.

Элде яшагъан сонг, элни адатын юрют.
Элдеги сѣз – тилдеги сѣз.
Элден айрылгъан адам – абурсуз оылген адам.
Элден айрылгъан оылгюнче йылар.
Элден айрылгъан хор болур.
Элден айрылгъынча, жанынгдан айрыл.
Элден башгъа – гѣннелен къашгъа.
Элден безген эр онгмас.
Элден бир йип жыйсанг да, етимге гѣлек болур.
Элден гетген гѣнгюлден гетер.
Элден элни эт тувраву башгъадыр.
Элевленген балтагъа окъ батмас.
Элек авузгъа челек къаплар.
Элек алма баргъан къатын элли авуз сѣз сѣйлер.
Элек алма гетген къатынны элли авуз сѣзю бар.
Элек алма гетген къыз эрге чыгъып къалгъан дей.
Элек булан сув ташымас.
Элек сорасанг, челек тутдура.
Элек чолпугъа: «Не кѣп тешигин бар»? – деген.
Элекде сув турмай – авлияда сѣз турмай.
Элекде сув турмас – темтекде сѣз турмас.
Элекде сув турмас.
Эли байны бийи – бай.
Эли барлар сагъынч сезер.
Эли барны гюню бар.
Эли барны тили бар – тили барны эли бар.
Эли барны тили бар.
Эли башгъаны дини – башгъа.
Эли бирни эни бар.
Эли ѳкъну гюню ѳкъ.
Эли ѳкъну эби ѳкъ.
Эли сюймегенни дели де сюймес.
Эли учун жан бергенни узакъ болур оъмюрю.
Эли эркинни гюню – эркин.
Элин аямагъан адам эл еси болмас.
Элин билмеген элекдей болгъан.
Элин сатгъан – ватаннын сатар.
Элин сатгъан къызбайны шамчырагъы (майчырагъы) янмас.
Элин сатгъанны эл жазалар.
Элин сатгъанны эл сатар.
Элин сюйген ерин де сюер.
Элин сюйген эр болур.
Элин сюймеген алгъа юрюмес.
Элин сюймеген алгъа юрюмес: бир лавлар, сонг чалкъасындан йыгъылыр.
Элин сюймеген элекдей болгъан.
Элин сюймес эр болмас.
Элин сюйсе, ерин де сюер.

Элин унутгъан тилин унутур.
 Элин якъламайгъан адам атьёкъ къушдур.
 Элинг болмакъ – уллу иш, элсиз къалар онгмагъан.
 Элинг булан къыйналгъанынг байрамдыр.
 Элинг не гёрсе, сен де шону гёерсен.
 Элинг сюе бусанг, элингни тилинде сёйле.
 Элинг учун оьлсенг де, тас болмажакъ къабурунг.
 Элинг, юртунг яманлама: къаргъышына къаларсан.
 Элингде болса, сагъа да тиер.
 Элинге яв чапса, бир ягъындан сен де чап.
 Элинге яв чапса, эр савутунг къолгъа ал.
 Элингни сатма – жанынгны сат.
 Элингни сёкме.
 Элингни сырын бек сакъла.
 Элингни унутсанг да, адатын унутма.
 Элинден айрылгъан – къанаты къайрылгъан // Элинден айрылгъан – къанаты майрылгъан // Элинден айрылгъан – къанаты сынгъан.
 Элинден айрылгъан элли йыл йылар.
 Элинден айрылгъан эр – яман.
 Элинден айрылгъанны къанаты майрылгъан.
 Элинден безген эр онгмас.
 Элинден къачгъан онгмас.
 Элинден чыкъгъан итни бёрю ашар.
 Элинден чыкъгъан эшекни бёрю ашар.
 Элине гъарай-къувун гелгенде эр къылычы къында рагъат ятармы?
 Элине къуллукъ этгенни эл таныр.
 Эллени дослугъун тас этген халкъ – оьзюне яс этген халкъ.
 Эллер азма бакъгъанда намуссуз, къызбай эрлер баш болур.
 Эллер азма бакъгъанда, къызбай эрлер баш болур.
 Эллер азма бакъгъанда, намуссуз эрлер баш болур.
 Элли аппасы – бир тюмен.
 Элли йыл ачлыкъ буса да, элли адатын юрют.
 Элли йылда элде бол.
 Элли йылдан эл янгырыр.
 Элли къатынны эри – ёкъ токъташгъан бир ери, «гъазир ашгъа бисмилла» деген сёз ону чери.
 Элли къатынны эри – ёкъ токъташгъан бир ери.
 Элли элин макътар.
 Эллиде – аюв. *(50 йылында адам къуваатлы, гючлю бола).*
 Элме терек – эл терек.
 Элме¹²⁵, эшегим, язда бичен ашарсан. [*Гъайдакъ диалект*].
 Элли авзу – элек, огъар тынглагъан – гъалек.
 Элли авзу ачыкъ болур.
 Элли авзу элекдир – элер гъар-бир ишингни.
 Элли авзу элекдир.

¹²⁵Элме – оьлме.

Элни авзун байлап болмас.
 Элни авзун бегетме: элге гёре сёз герек.
 Элни авзун тикмеге элли арба йип герек.
 Элни авзун япмагъа элли къары бёз герек.
 Элни авзуна элли аршын бёз етмес.
 Элни авзуна элли аршын къумач етмес.
 Элни адамын эл сакълар.
 Элни ачгъычы – тил.
 Элни ачгъычы – тил: тилин билген эл ачар.
 Элни бир дерти, тирменчини сув – дерти.
 Элни гёзю – элли.
 Элни гёзюнден тюшген элсиз къалар.
 Элни гызын тас этме.
 Элни гюню ер булан.
 Элни гючу – эмеген.
 Элни дослугъун тас этген халкъ – оъзюне яс этген халкъ.
 Элни иши эрлер булан тюзелер.
 Элни ишин эр билир – эр хадирин эл билир.
 Элни ишин эр билир.
 Элни ишин эр якълар – эрни сыйын эл сакълар.
 Элни ишин эр якълар.
 Элни кёркю – эл булан, эрни кёркю – тер булан.
 Элни къолу узундур – элни эми уллудур.
 Элни къолу узундур.
 Элни къолу эмендир.
 Элни къолу эмендир: эл байлагъан чечилмес.
 Элни макътаву – халкъдан.
 Элни мурадын эл толтурур.
 Элни сатгъан къызбайны шамчырагъы янмасын.
 Элни сёзю – элек, огъар къарагъан – гъалек.
 Элни сёзю – элек.
 Элни сёзю элек болур.
 Элни сырын бек сакъла.
 Элни суюген – элге дос.
 Элни тюкюрюгю денгиз болур.
 Элни тюкюрюгю тирмен айландырыр.
 Элни тютюню де – ирисли.
 Элни эл оьлтюрмес – элни намус оьлтюрюр.
 Элни эми уллудур.
 Элни язы эркинликни языдыр.
 Элсиз бай – кёлсюз бакъа.
 Элсиз къалар онгмагъан.
 Элчи барса, дав болмас.
 Элчи болсанг, тилмач бол.
 Элчи бусанг, тилчи болма.
 Элчиге оьлюм ёкъ.
 Элчиге эл танглама – эрни тангла.

Элчини гечикгенине сююн.
 Эл-элни эт тувраву башгъадыр.
 Эмен агъачдан – эшик, нарат агъачдан – бешик.
 Эмен агъачны иелгени – сынгъаны, эр игитни уялгъаны – оьлгени.
 Эмен агъачны иелгени – сынгъаны.
 Эмен бек къатты агъач – ону да япырагъы саргъая.
 Эмен тюбюнден къуруй – нарат башындан къуруй.
 Эмен тюбюнден къуруй.
 Эменни иелгени – сынгъаны, эргишини уялгъаны – оьлгени.
 Эменни кѣмюрю ийисли болур.
 Эмсиз – аврув, себепсиз оьлюм болмас.
 Эмсиз аврув болмас.
 Эмчиден аврувун яшыргъан сав болмас.
 Эней (энев) бир иш этген – ону да бюрюш этген.
 Энейсиз ёмакъ болмас // Энемсиз ёмакъ болмас // Энем къошулмай, ёмакъ болмас.
 Энги мингли – элге сыйлы.
 Энги мингли – элге сыйлы, эрни мингли – элге сыйлы.
 Эни гелсе, бою гелмей – бою гелсе, эни гелмей.
 Энкейгенге энкей, башынг ерге тийгинче – къонкъайгъангъа къонкъай, башынг кѣкге етгинче.
 Энкейгенге энкей, башынг ерге тийгинче.
 Эп болса, эшитдирме досунга да ягъынгны.
 Эр – ат, къатын – арба.
 Эр – къанлы, эркек жанлы болсун.
 Эр – тувгъан ерин, мал тойгъан ерин унутмас.
 Эр – тувгъан элинде, ат – тойгъан еринде.
 Эр – элинде, тегенек – еринде.
 Эр (яхшы) уланлар уйде тувар – къырда оьлюр.
 Эр (яхшы) уланлар уйде тувар – къырда оьсер.
 Эр азгъын болса, молла болур.
 Эр азгъыны байгъа иерер.
 Эр азгъыны къызгъа иерер.
 Эр азгъыны молла болур.
 Эр айтар – къатын къайтар.
 Эр айтмас – айтса, къайтмас.
 Эр антындан къайтмас.
 Эр бала тап – эркелеп ят.
 Эр бала тап, эчивюм.
 Эр баласы – эл баласы.
 Эр баласы эрдей болур.
 Эр башсыз-бавсуз болса, ол уй бузулмай къалмас.
 Эр башсыз-бавсуз буса, къатын татывсуз буса, ол уй бузулмай нетер?
 Эр башы – къалмагъалда яхшы.
 Эр бир керен оьлюр – къоркъач минг керен оьлюр.
 Эр бол, эр болмасанг, къара ер бол.
 Эр булан къатын боюнса булан чомача йимикдир.

Эр булан эс къартая – гетмесин сёзюнг саякъ.
Эр булан эс къартаяр.
Эр буса, гъар ерде эр болсун, айтылгъан эрлеге чер болсун.
Эр бусанг, элге таян.
Эр гётергенни эл гётерер.
Эр гётерсе, эл тута.
Эр гёчсе, эл къалар – эл гёчсе, ер къалар.
Эр гъакъыллы буса, къатын юваш бола.
Эр девлети – элинде.
Эр игитни уялгъаны – оьлгени.
Эр кёркю – билек, сюек кёркю – йилик.
Эр къадары эл булан.
Эр къайгъысы – билекде, бала къайгъысы – юрекде.
Эр къайгъысы – эл къайгъы.
Эр къайгъысы – элде.
Эр къайгъысы – этекде.
Эр къанаты атдыр.
Эр къартайса, эртедегин сёйлер.
Эр къатынны эрке этсе, гъатындан озуп гетер.
Эр къолундагъына чомарт.
Эр къутулмас ажжалдан – къуш къутулмас болжалдан.
Эр къылыгъын тас этгенге – адаршай.
Эр маканы Ватандыр.
Эр намусдан къоркъар.
Эр намусу – эл намусу.
Эр намусун кютгенни эл гётерер абурун.
Эр намусунг кютмесенг, ерде къалмас къабурунг.
Эр оьлгенни эл айтар.
Эр оьлгенни эл билир.
Эр оьлсе де, аты оьлмес.
Эр оьмюрю эки отуз, айланып гелмес йигирма беш.
Эр сёз еринде айтылыр.
Эр сёзюне ес болур.
Эр сёйлер – къатын тынгла.
Эр сокъур болсун – къатын тилсиз болсун.
Эр сыйлагъанны эл сыйлар.
Эр табылса, ат табылыр.
Эр табылыр – эл табылмас.
Эр тутгъанны эл тутар.
Эр уланлар намус салмай юрекке, къудратлы къуват гелмес билекке.
Эр хадири – эл булан.
Эр хадирин эл билир.
Эр хадирин эр билир – эр билмесе, эл билир.
Эр хадирин эр билир.
Эр хазнасы – итти сёз.
Эр чарыгъынг – гён чарыкъ, эринмесенг, экини эт.
Эр чырагъы – эки гёз, эл хазнасы – эсги сёз.

Эр чырагъы – эки гёз.
 Эр эл учун тувар – халкъ учун оьлюр.
 Эр эришивде билинир.
 Эр эришсе, эки болур.
 Эр этген де – къатын, ер этген де – къатын.
 Эр ялгъан айтмас – эп ялгъан айтар.
 Эр ялгъан айтмас.
 Эр янгылып къолгъа тюшюр – къуш янгылып торгъа тюшюр.
 Эр ярасыз болмас.
 Эр, айланып, элин табар.
 Эрге ашатсанг ашынгны, намуслу этер башынгны.
 Эрге бармагъан кыыз къатын тюгюл.
 Эрге барса, башындан юмурукъ таягъан зат тюгюл.
 Эрге берсенг ашынгны, эрлер сыйлар башынгны – итге берсенг анынгны,
 итлер ашар башынгны.
 Эрге берсенг ашынгны, эрлер сыйлар башынгны.
 Эрге инанма – сувгъа таянма.
 Эргиши – от, къатынгиши – сув.
 Эргиши – сёзюнден, арслан гызындан къайтмас.
 Эргиши – тувгъан ерин, ит тойгъан ерин излер.
 Эргиши – тувгъан еринде, ит – тойгъан еринде.
 Эргиши – уьйню эркечи, къатын – уьйню эркеси.
 Эргиши – элде яхшы.
 Эргиши айтгъан сёзюнден къайтмас.
 Эргиши айтмас – айтса, къайтмас.
 Эргиши айтмас, – айтса, айтгъанындан къайтмас.
 Эргиши антын бузмас.
 Эргиши антындан къайтмас.
 Эргиши ата-анасын ташламас.
 Эргиши бир сёзде турмас. (*Ихтилат*).
 Эргиши бусанг, намусунг сакъла, гъар иште тюзлюкню якъла.
 Эргиши гъазирсиз чепкенлер гиймес.
 Эргиши гюч булан алагъанны къатынгиши гьилла булан алар.
 Эргиши де, къатынгиши де – бир-биринден айрылып болмайгъан эки къуш.
 Эргиши ёкъ агълюге къонакъ тюшмес.
 Эргиши енгилге папахлар чюймес, авургъа – къашларын тюймес.
 Эргиши йыламас.
 Эргиши йыргыкъ бёрк гийип юрюй буса да, эргиши кюйде къалар.
 Эргиши къартайгъанын билмес.
 Эргиши сапарда билинир.
 Эргиши сёзюнден къайтмас – чомарт бергенин айтмас.
 Эргиши сёзюнден къайтмас.
 Эргиши сёзюнден чыкъмас.
 Эргиши уьйде ёкъда къонакъ уьйге гирмей.
 Эргиши хуйланмас.
 Эргиши эки керен оьлмей.
 Эргиши экмегин ташны тюбюнден чыгъарар.

Эргиши эл айыбын ачмас.
 Эргиши элге тартар.
 Эргиши эркеклигин юрютмеге герек.
 Эргиши этген ишине гьёкюнмес.
 Эргиши ялгъан айтмас.
 Эргиши янгылмай болмай – ат сюрюнмей болмай.
 Эргиши янгылмай болмас.
 Эргишиге «эр» деп нечик айтарсан, эл сувукъда эр юрегин якъмаса.
 Эргишиге «яхшы» деген бир атдыр – «яман» деген оьлгюнчеге налатдыр.
 Эргишиге мыйыкъ ярашар.
 Эргишиге насипли болмакъ учун уьч зат герек: яхшы юрт, яхшы ат ва яхшы къатын.
 Эргишиге осал болма ошамай.
 Эргишиге сюов – сынав.
 Эргишиде хуй болмас.
 Эргишилеге бары да балагъ къатынгишилерден геле.
 Эргишилер талчыкъгъанда, гёзьяш акъмай, азув тишлер чайнала.
 Эргишилер уьйде тувар – къырда оьлюр.
 Эргишини азув тиши болур.
 Эргишини асили ишде танылыр.
 Эргишини башы да, сёзю де – бир.
 Эргишини бир сёзю эки болмас.
 Эргишини гишилиги сёз булан тьогюл – иш булан.
 Эргишини гючю билекде ва юрекде.
 Эргишини гьар-бир сёзю гертидир.
 Эргишини даражасы (оьлчевю) – ону тиштайпагъа янашывундан.
 Эргишини жаны чыкъмас болжалсыз.
 Эргишини къолу озар – къатынгишини тили озар.
 Эргишини къонакъ уью – ямучу.
 Эргишини къылычы, къындан чыкъмай, къыяр.
 Эргишини осалы – къатынгишиге санлыкъ.
 Эргишини осалы иннемесден уьй йыгъа.
 Эргишини оьгейи болмас.
 Эргишини сёзю бир болур.
 Эргишини сёзю оьлгенден эсе, оьзю оьлген – къолай.
 Эргишини сёзю оьлгюнче, оьзю оьлсюн.
 Эргишини тёшю – къатынгишини къаласы.
 Эргишини тилчиси де бола экен.
 Эргишини яратгъан да – къатын, арытгъан да – къатын.
 Эргишини яхшысы увакъ сёзню сюймес.
 Эрден гетсенг де, элден гетме.
 Эрден эр озса да, элден озмас.
 Эрдир – къылычдыр, къатындыр – къындыр.
 Эревюллю эрлерсиз эл тьозелмес.
 Эренлеге эмсиз гюнлер кёп болур.
 Эренлени айтгъан сёзю тутулмас, артындан иерчени оьсмесе.
 Эренлени бары бирдей (бирге) тенг болмас.

Эренлени баш насиби къатындыр.
 Эренлени баш сатыву къатындыр.
 Эренлени осаллыгъын шундан бил: аманатынг дёрт янына чачгъан сонг.
 Эренлени эки башгъа иши бар – авзунда азал болат тиши бар.
 Эренлени эки сёзю болмас.
 Эренлер бары бирдей тенг болмас.
 Эренлер бир де оздурур, бир де озар – эренлер бир де алдырыр, бир де алар.
 Эренлер булан баш ашагъан – къатынлар булан тёш ашагъан.
 Эренлер генгеше туруп эл къургъан.
 Эренлер деген булан эр болмас – оьктемлик булан эрлер тёр алмас.
 Эренлер деген булан эр болмас – эренлени бары бирдей (бирге) тенг болмас.
 Эренлер деген булан эр болмас.
 Эренлер ургъан сайын къан тёкмес.
 Эренлер уйде тувар – къырда оьлюр.
 Эренлер уйде тувар, къырда оьлер – эренлеге булай гюнлер кёп гелер.
 Эренлер ят элде яда явда оьле. (*Бырынгъы айтыв*).
 Эренни сёзден къайтгъаны – оьлгени.
 Эретуруп гёрмей эди – олтуруп къарай эди.
 Эри – тойда, къатын – ойда.
 Эри бар буса да, эби ёкъ.
 Эри бар къашыкъ алгъанча, эри ёкъ ашап тояр.
 Эри бар къыз – элге сыйлы.
 Эри бар эрине таянар – эри ёкъ белине таянар.
 Эри бийни къатыны – бийче.
 Эри гелип ятгъынча, яхшы къатын тёшекге ятмас.
 Эри къайтгъанча, намуслу къатын юхламас.
 Эри къатындан къоркъса, ана-бала къыйышмас.
 Эри осал оьлмес – къатыны осал къалмас.
 Эри оьлген – элге сёз.
 Эри оьлген бурнун сибирмейми? [*Гъайдакъ диалект*].
 Эри оьлмек – шамчырагъы сёнмек.
 Эри салгъанны алма – эри оьлгенни ал.
 Эри салгъанны алма – эри оьлгенни къойма.
 Эри сыйлагъанны эл сыйлар.
 Эри суйген къатынны халкъы да сюер.
 Эри тергевлю (тергевчю) буса, къатыны уручу болур.
 Эри тергевчю буса, къатыны урлавуч болур.
 Эри чомарт болмаса, къатыны къызгъанч болмас.
 Эри эринчек буса, берекет артмас.
 Эри яманны – энгинден, къатыны яманны – энгинден.
 Эри яманны – энгинден.
 Эри яманны къатыны – яман.
 Эри яхшыны – энгинден, къатыны яхшыны – энгинден.
 Эрим гетди къалагъа – мен де гетдим талагъа.
 Эрим эки гёлек гиймесин.
 Эрим эшикден чыкъса, мен тешикден чыгъарман.
 Эримни эки гёлеги болмасын – бир гёлексиз де къалмасын.

Эримни эки гёлеги болмасын – болса да, бири – ягъасыз, бири енгсиз болсун.
 Эримни эки гёлеги болмасын.
 Эрин къаргъагъан къатын эрнин хабар.
 Эрин сыйлагъан эшик артда къалмас. (*Эрсиз къалмас*).
 Эрин сыйлагъанны эл сыйлар – эр гётергенни эл гётерер.
 Эрин сыйлагъанны эл сыйлар.
 Эрин суйген къатынны уъюнде нюр январ.
 Эрин суйсе, элин де сюер.
 Эринг болмайгъангъа эрининги берме.
 Эринг сени сай сюе – эркъардашынг бай сюе.
 Эринг эки гёлекли буса, эбин ким табар?
 Эринге абур этсенг, сени де сыйлар эринг.
 Эринген эки къайтар.
 Эринген эки къусар – эринмеген шорпа ашар.
 Эринген эки олтурур – эринмеген къап толтурур.
 Эринген эки олтурур – эринмеген шорпа ичер.
 Эринген эки олтурур.
 Эрингенни ашы бишмес.
 Эрингенни эр алмас, – эр алса да, сакъламас.
 Эрингенни эр алмас, эр алса да, сакъламас – сакъласа да, этген ишин макъта-
 мас.
 Эрингенни эр алмас.
 Эрингни ашгъа уйретме.
 Эрингни сёз булан къыздырма.
 Эрине къаргъагъан эрнин хабар.
 Эрини зурнайы согъула – къатынны къурсагъы къычыра.
 Эрини сакъалы, башы чакъсыз агъарса, къатыны къайыр экенни белгиси.
 Эринип, осаллыкъ этип тургъан гишини иши бир заманда да онгарылмас.
 Эринмеген бир къайтар.
 Эринмеген бир олтурур.
 Эринмеген гёкюнмес.
 Эринмеген къап толтурур
 Эринмесенг, уста болурсан.
 Эринсенг, эринге тиймес.
 Эринчек – ишден къоркъар, иш – батырдан къоркъар.
 Эринчек – юрюшюнден белгили.
 Эринчек аврув табар – ишлеген савлукъ табар.
 Эринчек аз ишлей – аз ишлесе де, кёп тишлей.
 Эринчек атгъа арба гъар заманда да авур болур.
 Эринчек ашайгъанда да ятып ашай.
 Эринчек бир аягъын алгъанча, бир аягъын ит алар.
 Эринчек бир ишни эки керен этер.
 Эринчек болгъунча, таш болгъан – къолай.
 Эринчек геч эшитир.
 Эринчек еринден тургъунча, эринмеген ишин битдирир.
 Эринчек ёлдаш эл болмас.
 Эринчек ишге урунмас – аш болса, къарап турмас.

Эринчек ишге урунмас – аш гёрсе, къарап турмас.
Эринчек ишден кьоркьар – иш де батырдан кьоркьар.
Эринчек ишден кьоркьар.
Эринчек ишден ялкьар.
Эринчек ишин эки керен этер.
Эринчек ишин ярты кьояр.
Эринчек кьатын гётсюз улан табар.
Эринчек кьыз эрге бармас.
Эринчек кьыз эрсиз кьалар.
Эринчек кьызны эрге бер – эр алмаса, ерге бер.
Эринчек мурадына етмес.
Эринчек насипни тюшюнде гёрюр.
Эринчек ойнама да эрине.
Эринчек олтургьанда да арый.
Эринчек олтуруп юхлай, ятып ишлей.
Эринчек орнун жыймас.
Эринчек рагьат турмас.
Эринчек рызкьысыз кьалар.
Эринчек тюш болгьунча юхлар, тюшден сонг эснер.
Эринчек эки кьайтар.
Эринчек эки олтуруп – эринмеген кьап толтурур.
Эринчек эки чёгер.
Эринчек эрке болур.
Эринчек эрлерден оьрленмес эллер.
Эринчек юрт эл болмас.
Эринчек ятма билмес, ятса, турма билмес.
Эринчек ятып ашар.
Эринчек ятып буюрур.
Эринчек ятып ишлер, олтуруп юхлар.
Эринчекге атасыны сакьалы – оюнчакь.
Эринчекге булутну гёленткиси де – юк.
Эринчекге гече – кьысгьа.
Эринчекге гьар гюн – байрам.
Эринчекге гюн – узун.
Эринчекге гюн гетмей – ишлейгенге гюн етмей.
Эринчекге гюн гетмей.
Эринчекге иш берме.
Эринчекге иш берме: эринген эки ишлер.
Эринчекге иш буюрсанг, атангдан артыкь насигьат этер.
Эринчекге иш буюрсанг, сагьа гьакьыл уйреретер.
Эринчекге иш ярамас.
Эринчекге от якьдырма.
Эринчекге от якьдырсанг, уюнге от салар.
Эринчекге ярты гюн – иш, ярты гюн – ял.
Эринчекде дерт болмас.
Эринчекден эр болмас.

Эринчеклер ишден кѡачып ялкѡалар, бош кѡайыкѡлар сувну уѡстюнде кѡалкѡалар.

Эринчеклик – байлыкѡны кѡызы, пакѡырлыкѡны анасы.

Эринчеклик – байлыкѡны кѡызы, ярлыкѡны анасы.

Эринчеклик – пакѡырлыкѡны ачгѡычы.

Эринчеклик – пакѡырлыкѡны башы.

Эринчеклик – хорлукѡ.

Эринчеклик – ярлыкѡны башы.

Эринчеклик ачдан оѡлтюрюр.

Эринчеклик гѡйлегидир касипни.

Эринчеклик еринден тургѡунча, эринмеген ишин битдирир.

Эринчеклик насип гелтирмес.

Эринчеклик хорлукѡ гелтире.

Эринчекликни ахыры – хорлукѡ.

Эринчекни «тангаласы» битмес.

Эринчекни авруву кѡп болур.

Эринчекни вайы – кѡп.

Эринчекни гечеси – кѡысгѡа.

Эринчекни гѡмише¹²⁶ юхусу гелер // Эринчекни гѡмише юхугѡа тартар.
[Гѡйдакѡ диалект].

Эринчекни ерине будай чачсанг, бичен чыгѡар.

Эринчекни иши битмес.

Эринчекни ишлеме уѡйретсенг, ол сагѡа гѡакѡыл берер.

Эринчекни кисесинде пул болмас.

Эринчекни кѡолу – кѡысгѡа, эринмегенни ѡлу – кѡысгѡа.

Эринчекни кѡолу – кѡысгѡа.

Эринчекни кѡолу кисесинден чыкѡмас.

Эринчекни кѡолу кѡйнундан чыкѡмас.

Эринчекни тангаласы кѡп болур.

Эринчекни ѡлчи ѡтсенг, ѡлинге яв гелтирир.

Эринчекни эр алмас – алса да, яшамас. [Терик диалект].

Эринчекни эр алмас – алса, кѡайгѡысын гѡйшер.

Эринчекни эр алмас – эр алса да, сакѡламас.

Эринчекни эр алмас.

Эринчекни эрни – кѡургѡакѡ.

Эринчекни эртени битмес.

Эришгенде барышмагѡа бет сакѡла.

Эришгенин утуп болмакѡ – яхшы хасият.

Эришив бар уѡйде берекет болмас.

Эришмеген эр болмас – яхшылагѡа тенг болмас.

Эришсенг, утулма – урласанг, тутулма.

Эрке бала эки йылар.

Эрке бала эр болмас.

Эрке кѡыз ишге ярамас.

Эрке кѡыз эрге ярамас.

¹²⁶Гѡмише – гѡар заман, кѡачан да.

Эрке улан явгъа ярамас – эрке къыз ишге ярамас.
 Эрке улан явгъа ярамас.
 Эрке уыйренген элге тынгламас.
 Эрке уыйренген эрге бармас.
 Эрке уыйренген яш атасыны сакъталы булан ойнар.
 Эрке этсе анасы, хохаяди баласи. [*Гъайдакъ диалект*].
 Эрке юрюген эрге сыйынмас.
 Эрке яш йылавуч болур.
 Эрке яш тойса, «тойдум» деп, йылар.
 Эрке яшны авзу ябылмас.
 Эркеги енгил буса, къатыны сѣнгюр буса, нечик болур абуру?
 Эркек – сѣзюнде яхшы. [*Терик диалект*].
 Эркек авазлы къатын да, къатын авазлы эркек де къутсуз болур.
 Эркек авазлы къатын къутсуз болур – къатын авазлы эркек жутсуз болур.
 Эркек авазлы къатын къутсуз болур.
 Эркек бузгъан уый турар – къатын бузгъан уый турмас.
 Эркек бузмагъа болмас къатын салгъан ожакъны.
 Эркек гиши сыргъа къатты болур.
 Эркек гишиге юз пагъмусу бар буса да, кѣп тюгюл. [*Терик диалект*].
 Эркек де, тиши де – бир-биринден айрылма болмайгъан эки къуш.
 Эркек ёкъ ожакъгъа биринчи улан тувар. [*Терик диалект*].
 Эркек къызбайдан къоркъар: о намарт бола.
 Эркек сѣзюнде турар.
 Эркек сѣзюнден къайтмас.
 Эркек эркек болса, къатын къатын болур.
 Эркек эркек болса, къатындан къатын болур.
 Эркек эркекден къоркъмас.
 «Эркекбиз» деп турагъанлар къайда ёкъ?
 Эркекге бир гюн оylum, бир гюн яс.
 Эркекден эркек тувар – яхшы эркекден къыз тувар.
 Эркеклеге намарт болма ярамай.
 Эркеклени къатын гѣзю болмай.
 Эркеклени оъзеги – оъзен сувланы сюзюгю.
 Эркеклер орамларда ташланып турмай.
 Эркеклик билекде болмай – юрекде бола.
 Эркеклик де, эркин бетли намус да гѣземелик учун тюгюл.
 Эркеклик он буса, тогъузу гылладыр.
 Эркеклик он буса, тогъузу гююнердир.
 Эркеклик санда тюгюл – жанда.
 Эркекни аривлюгюн гъакъыл безей.
 Эркекни гѣзю къатында болур, къатынны гѣзю – алтында.
 Эркекни къатын гѣзю болмас.
 Эркекни сѣзден къайтгъаны оылгенидир.
 Эркекни яхшысы – къатын энгинден, къатынны яхшысы – эркек энгинден.
 Эркелетсенг яшынгны, абурлу этмес башынгны.
 Эркени эркелетмесенг, эрнин чююрюр.

Эркин яшав кѳурмакъ бир-бир батыр уланлагъа хас болгъан буса да, ялчы болмакъ – кѳумукъ кѳылыкъ тѳююл.

Эркѳардаш сеники буса, эр – меники. (*Кѳатынны сѳзлери*).

Эркѳардашлары бар кѳыз – эрге сыйлы.

Эркѳардашым сав чакъы мен боларман тав чакъы.

Эр-кѳатын – боюонса да, чомача да йимик.

Эр-кѳатын бир-бирин сѳюмейли кѳошулгъан агълюде тѳюзевлю авлетлер тувмас.

Эр-кѳатынны урушу – язбаш гѳюнню янгуру.

Эр-кѳатынны урушуву язбаш янгур йимик бола.

Эрлер эрге ялынмас – ялынса да, намарт юрек алынмас.

Эрлер эрге ялынмас.

Эрлер, генгеше туруп, эл кѳургъан.

Эрли – эрине, эрсиз белине таянар.

Эрли бакъа Эдил гечип, эрсиз бакъа агъып гетип.

Эрлик учун башлап сагъа эл герек – аркъа таяв учун мугъкам ер герек.

Эрмелини затыны башын гесип, башына балагъ алгъан.

Эрни агъасы болгъунча, кѳатынны кѳаригени болайым.

Эрни атив опуракъ этер – уйню атив топуракъ этер.

Эрни асили иште танылыр.

Эрни атын иши чыгъарар.

Эрни атын эл чыгъарар.

Эрни башы эрши болмас, кѳысгъа аягъы болмаса.

Эрни бети айлангъанча, ерни бети айлансын.

Эрни бир – башы, бир сѳзю.

Эрни гѳзю сокѳурдур.

Эрни гѳзюне кѳарама – сѳзюне кѳара.

Эрни гѳню – эшикте, эринчекни гѳню – бешикте.

Эрни гѳчюн эл сынар.

Эрни ери болмаса, эркинлик шодур.

Эрни иши – эл булан.

Эрни иши – элинде.

Эрни ишин эл этер – элни ишин эр этер.

Эрни кѳарты – яхшы: кѳыргъа гѳзю кѳарамас.

Эрни кѳуту – элинде.

Эрни кѳыйматын эл билир.

Эрни кѳыйыны – эменни кѳюлюдюр. (*Тутумсуз кѳатынны сѳзлери*).

Эрни кѳыйыны – эрменини пулу.

Эрни кѳыйыны – этекде.

Эрни кѳыйыны да, эменни кѳюлю де – бирни йимик.

Эрни мингли – элге сыйлы.

Эрни мурадын эл толтурур.

Эрни намус оылтѳюр.

Эрни онгмагъаны экмексиз болур – кѳатынны онгмагъаны гѳлексиз болур.

Эрни онгмагъаны экмексиз болур.

Эрни осалы отбашда кѳп олтурур.

Эрни оызюне кѳарама – сѳзюне кѳара.

Эрни саны кыырдa кыалар, аты-жаны йырда кыалар.
 Эрни сёзю – элни сёзю.
 Эрни сыйын эл сакылар.
 Эрни тирилиги – эл булан.
 Эрни тузу болмаса, ол чартлар – ерни тузу болмаса, ол мортлар – этни тузу болмаса, ол хуртлар.
 Эрни экмеги – кыанлы экмек, кыанлы буса да, баллы экмек.
 Эрни эл багыалар.
 Эрни элге кыошагыан да – кыатын, эрни элден айырагыан да – кыатын.
 Эрни элге сююв безер – эли барлар сагыынч сезер.
 Эрни элге сююв безер.
 Эрни элден айырагыан да – кыатын, эрни элге кыошагыан да – кыатын.
 Эрни эр оылтюрмес – эрни намус оылтюрюр // Эрни эр оылтюрмес – намус оылтюрюр.
 Эрни эр этеген де – кыатын, эрни кыара ер этеген де – кыатын.
 Эрни эр этеген де кыатындыр, ер этеген де кыатындыр // Эрни эр этеген де, ер этеген де – кыатын.
 Эрни эри болмаса, эркинлик шодур.
 Эрни яманы кыатынын сёгер.
 Эрни яманы ёгыундан.
 Эрни яманы энгинден.
 Эрни яхшысы баз болур – кыойну яхшысы боз болур.
 Эрни яхшысы баз болур.
 Эрни яшаву – азат, кыулну яшаву – азап.
 Эрнине эр мыйыгы битмеген.
 Эрсек кыатын – эрге ярар, эки тилли – бийге ярар.
 Эрсек¹²⁷ кыатын эрге ярар.
 Эрсек эрге бармас.
 Эрсиз гыарсыз болур.
 Эрсиз кыатын – элге сёз.
 Эрсиз кыатын – югенсиз ат.
 Эрсиз кыатын – югенсиз.
 Эрсиз кыатын гыарсыз болур.
 Эрсиз кыатын етимдир.
 Эрсиз кыатын оызю уйде болур – этеги элде болур.
 Эрсиз кыатынны этеги – элде.
 Эрсиз кыатын элге – сёз.
 Эрсиз кыатын эрге ярар.
 Эрте билмей, геч билмес – геч билмесе, гыеч билмес // Эрте билмеген геч билмес – геч билмеген гыеч билмес.
 Эрте билмей, геч билмес – геч билмесе, гыеч билмес.
 Эрте билмей, геч билмес – геч билмесе, гыеч билмес; насип де шолай затдыр: геч гелмесе – гыеч гелмес.
 Эрте билмей, геч билмес // Эрте билмеген геч билмес.
 Эрте билмей, геч билмес.

¹²⁷Эрсек – эргиши кыылыккылы.

Эрте къатын алгъан артда сююнюр.
 Эрте къатын алсанг, къуванарсан – эрте савут алсанг, уяларсан.
 Эрте къатын алсанг, къуванарсан.
 Эрте онгмагъан геч онгмас – геч онгмагъан гъеч онгмас.
 Эрте онгмагъан геч онгмас.
 Эрте савут алсанг, уяларсан.
 Эрте тургъан адамны насиби артар.
 Эрте тургъан ач къалмас.
 Эрте тургъан гишини ириси – артыкъ, эрте тургъан къатынны уялюшю – артыкъ.
 Эрте тургъан гишини ириси – артыкъ.
 Эрте тургъан гишини насиби артыкъ болур.
 Эрте тургъан гишини эркек аты тай табар.
 Эрте тургъан гъёкюнмес.
 Эрте тургъан къатынны бир иши – артыкъ.
 Эрте тургъан къатынны уялюшю – артыкъ.
 Эрте тургъан къойчуну эгиз болур къозусу.
 Эрте тургъан къойчуну эгиз къозлар къойлары.
 Эрте тургъан къонакъны эркек аты тай табар.
 Эрте тургъан эр болур – яхшылагъа тенг болур.
 Эрте тургъан эр болур.
 Эрте тургъан эр онгар.
 Эрте тургъан эркекни ириси – артыкъ, эрте тургъан къатынны бир иши – артыкъ.
 Эрте тургъангъа Аллагъ берир.
 Эрте тургъанны ириси артар.
 Эрте тургъанны иши тез битер.
 Эрте тургъанны оьмюрю – узакъ // Эрте тургъанны оьмюрю узун болур.
 Эрте тургъанны оьмюрю – узун.
 Эрте тургъанны эркек аты тай табар.
 Эрте турсанг, ёл аларсан – эрте уйленсенг, тёлю аларсан.
 Эрте турсанг, ёл аларсан.
 Эрте турсанг, иш битер.
 Эрте турсанг, онгарсан.
 Эрте тюшген емиш тез чирий.
 Эрте улугъан бёрю ач къалар.
 Эрте уйленсенг, тёлю аларсан.
 Эрте уялмагъан геч уянмас – геч уялмагъан гъеч уянмас.
 Эрте уялмагъан геч уянмас.
 Эрте чыкъгъан ёл алар.
 Эрте ятгъан тез турар.
 Эртен булут буса, янгур явмай къалмай.
 Эртен тез тургъан къойчуну къойлары эгиз къозлар.
 Эртен тез турмадынг – сав гюнню тас этдинг.
 Эртен чыгъар ийиси.
 Эртен этер ишингни бугюн ойлап къой.
 Эртен этерингни гечге къойма.

Эртенге кьайгъы гелтирежек шатлыкъны маънасы ёкъ.
 Эртенге кьалгъан жазадан кьоркъма.
 Эртенге кьалгъан ишинг – сынып тюшген тишинг.
 Эртенги булут кьызарса, ахшам янгур болур.
 Эртенги ишингни бугюн ишле.
 Эртенги кьонакъ – кьонакъ болмас.
 Эртенги сув – ирис, ахшамгъы сув – илбис.
 Эртенги чакъ кьызарса, чакъ ачылыр.
 Эртенги чакъ кьызарса, чакъ бузулур.
 Эртенги явун узакъ бармас, эртенги кьонакъ – кьонакъ болмас.
 Эртенги явун узакъ бармас.
 Эртенги янгур узакъ явмас.
 Эртенги янгур явун болмас – эртенги кьонакъ кьонакъ болмас.
 Эртенги янгур явун болмас.
 Эртенлер тез турагъан кьойчуну кьойлары эгиз кьозлар.
 Эртенлер эрте турсанг, эркек атынг тай табар.
 Эрши бола бош чара.
 Эрши иш этип биябур болгъунча, егти кьат ерни тюбюне батгъан да кьолай.
 Эрши ишни этме.
 Эрши кьатын эрге – яравлу.
 Эрши ягъыныр.
 Эршилигингни гюзгюден гёрме.
 Эсги авуздан – янгы сёз.
 Эсги ачув эсден чыкъсын.
 Эсги аямагъанны эси азар.
 Эсги болмаса, янгы болмас.
 Эсги борчдан сыныкъ савут ал – ону да уруп уват.
 Эсги борчдан ябагъы ал.
 Эсги буса да, таза.
 Эсги гёлекге – янгы ямав.
 Эсги гюнлер дабагъланса, эл болур.
 Эсги дерт эсге тюшгендей.
 Эсги дос душман болмас – яхшы адам яман болмас.
 Эсги дос душман болмас.
 Эсги дос чекмен тюгюл, ташлап, янгысын гийме.
 Эсги дос чекмен тюгюл, ташлап, янгысын гиймеге алгъасама.
 Эсги досдан айрылма.
 Эсги досланы сырын чечмес янгы дослагъа.
 Эсги душман дос болмас.
 Эсги душман эл болмас, эл болса да, ий болмас.
 Эсги душман эл болмас.
 Эсги ёлдан юрюсенг де, тюз юрю.
 Эсги ёлдан, эсги досдан айрылма.
 Эсги жорапгъа – чилле бав.
 Эсги жорапгъа – янгы бав.
 Эсги мамукъ бёз болмас – эсги душман дос болмас.
 Эсги мамукъ бёз болмас.

Эсги сѣз – янгы сѣзню къазыгъы.
 Эсги сѣзден не пайда, ерин табып айтмаса.
 Эсги сюек – янгы яс, эсима тюшгенде йылайман.
 Эсги сюек – янгы яс.
 Эсги тон исси этмес.
 Эсги тонгъа ямав болгъан.
 Эсги тонгъа ямав йимик.
 Эсги тонну – бити, оьксюз уланны тили аччы болур.
 Эсги тырнакъ – гѣт хашыма яхшы.
 Эсги юрек – янгы дерт.
 Эсги ямагъанны эсгик этер.
 Эсги ямагъанны эси гетер.
 Эсги ямап, сав этмеген.
 Эсги янгыны сакълай.
 Эсги яшавну гѣзден гечирмей туруп, янгыны хадин билмеге – кыйын.
 Эсгиге – кыйчы.
 Эсгик болма суймесенг, малынгны аяп харжла.
 Эсгик болуп къалмас учун малны аяп харжла // Эсгик болуп къалмас учун малны аяп сакъла.
 Эсгик болуп къалмас учун малны аяп харжла: тиленчиликден кызгъанчлыкъ – кьолай.
 Эсгик иш, гъабас кыйын – кимни бай этген уру?
 Эсгиклик – хоншуларын жиргендирип иш этмек.
 Эсгилеге тийсенг, эсинг гетер.
 Эсгини гиймеген янгыны хадин билмес.
 Эсгини макъта да, янгыны ал.
 Эсгиси болмагъанны янгысы болмас.
 Эсгиси болмай, янгысы болмас.
 Эсгиси ёкъну янгысы да болмас.
 Эсгисиз янгы болмас – ямансыз яхшы болмас.
 Эсгисиз янгы болмас.
 Эсгисин ямамагъан янгысын гиймес.
 Эсде де ёкъ, пусдада – гѣлек сюе анасы.
 Эсен де бол, аман да, къарагъачда – кябан да.
 Эси барлар энесе, эси ёкълар варыллар.
 Эсин ютмас эсли сѣз, эссизлеге эс тапдырар эсги сѣз.
 Эсинг барда, эсинг тап.
 Эсинде барны эрни айтар.
 Эсине гелмек – варгъалыкъ.
 Эсирген булан сѣйлешсенг, айрылырсан сыйынгдан.
 Эсирген йылкычы эсги кагъызгъа тынгламас.
 Эсирген элден кюркъмас.
 Эсирген эсиндегин айтар.
 Эсирген эсиндегин сѣйлер – айыкъ гъакъылындагъын сѣйлер.
 Эсиргенге денгиз – тобукъдан.
 Эсиргенни ичинде – не, оюнда да – шо.
 Эсиргенни ичинде – не, тилинде де – шо.

Эсиргенни эси азар.
 Эсириклер айтгъанны айыкълар гечегендир.
 Эсирсенг, эсингни тап.
 Эски гийим ямавсуз болмас. (*Бырынгъы айтыв*).
 Эски ямагъанны эси гетер. (*Бырынгъы айтыв*).
 Эсли гиши ойламай иш этмес.
 Эснеген аврув эс табар.
 Эснегенде эсге геле заманлар.
 Эснегенни авузундан бал тамар.
 Эссизлеге эс тапдырар эсги сёз.
 Эссизлеге эс тапдыргъан – эсги сёз.
 Эт – къанлы, эркек жанлы болсун.
 Эт – къаны булан, аш – жаны булан.
 Эт – къаны булан, эр – жаны булан.
 Эт – сизинки, сюек – бизинки.
 Эт – этге, шорпа – бетге.
 Эт ашагъан сув ичер.
 Эт бишгенде эзилир.
 Эт болмагъан ерде балыкъ да этдир.
 Эт булан экмек ашар.
 Эт булан экмек ашармы эдинг яда сюек булан эт ашармы эдинг?
 Эт гөрмегенге эшек эт де – хурма.
 Эт гёрюнгюнче, йип гёрюнсюн.
 Эт къанлы болсун – игит жанлы болсун.
 Эт сюексиз болмас.
 Эт тырнакъдан айрылмас.
 Эт хуртланса – туз себер, туз хуртланса – не амал?
 Эт хуртланса – туз себер, туз хуртланса – не себер?
 Этген алар доллукъну.
 Этген де – къатын, этдирген де – къатын.
 Этген ишинг бетлеп турма, сабур эт.
 Этген ишинг бютюн эт // Этер ишинг бютюн эт.
 Этген ишинг бютюн эт, осурагъынг бютюн эт.
 Этген ишинг нохуратгъа да тиймей.
 Этген ишине гёре ем бериле буса, атлар эшеклени гюллер эди.
 Этген ишни эби табылмай къалмас.
 Этген къатын – нас къатын, этдирген къатын – хас къатын.
 Этген намартлыгъына мюкюр болмагъа да эргиши тарыкъ.
 Этген этилип къалар.
 Этген яхшылыкъ да, берген садагъа да къайтмай къалмас.
 Этген яхшылыкъ унутулмас.
 Этгенибиз къалар дюньяда.
 Этгенинг – магъа, уйренгенинг – сагъа.
 Этгенингни мардасын бил.
 Этгенни багъасын оьпкелев толтурур.
 Этгенни эби табылыр.
 Этден асув болмады – ур буламукъ шорпаны.

Этден оьтген таякъдан сюекден оьтген сѣз – яман.
 Этеген ишингни гѣнгюнг булан эт.
 Этеги дамгъалы буса да, эзивю – майлы.
 Этеги яманны ит хабар.
 Этегинден гирип, эзивюнден чыгъа.
 Этегине тийген де – бир, этине тийген де – бир.
 Этек чакъмакълары баш яргъан, айтгъан сѣзлери таш яргъан.
 Этер ишинг бютюн эт.
 Эти – сеники, сюеги – меники // Эти – сагъа, сюеги – магъа. (*Эсги айтыв: уланын охутагъан муаллимге айтылгъан сѣзлер*).
 Эти гъарамны шорпасы гъалал болмас.
 Эти ёкъ, эт болмаса, бети ёкъ.
 «Этик гийдим», – деп, чарыгъынгны ташлама.
 Этикни сыйын билмес гиймегенлер гѣн чарыкъ.
 Этикчини бизи ёкъ.
 Этикчини этиги – йыртыкъ.
 Этикчини этиги – тешик.
 Этикчини этиги болмас.
 Этилмеген ишге къар явар.
 Этинг гюйгенден эсе, этегинг гюйсюн.
 Этине гѣре шорпасы.
 Этине тийген де, этегине тийген де – бир.
 Этине умут этип, шорпасындан да къуру къалгъан.
 Этип алгъангъа – бир, утуп алгъангъа – эки.
 Этип болмайгъан ишингни башлама, башлагъан сонг – ташлама.
 Этме билген эбин табар.
 Этме тарыкълы затны, созуп турмай, тез-тез эт.
 Этмеген ишинг бурхагъа¹²⁸ минип къычырсанг да, гъай бермес [*Гъайдакъ диалект*].
 Этмегенни «этдим» деме.
 Этмегенни этсе, эл кюлер.
 Этмей бусанг оьзгелени къайгъысын, сени къайгъынг ким этер?
 Этмей гъѣкюнгенден эсе, этип гъѣкюн.
 Этмей гъѣкюнгенден эсе, этип гъѣкюн.
 Этмекни чайнамай ютмассан.
 Этмес ишинг айтма – ярты ёлдан къайтма.
 Этмес ишинг айтма // Этмейген ишингни айтма.
 Этмес ишингни айтма – ярты ёлдан къайтма.
 Этни де ашады, бетни де ашады.
 Этни тузу болмаса, ол хуртлар.
 Этни хурту эт гелтирир – емишни хурту дерт гелтирир.
 Этники – этге, шорпаныки – бетге.
 Этсе болур къабалай – этмесе, къалар шолай.
 Этсе болур къабалай.
 Этсе, болур давалар.

¹²⁸Бурха (гъайдакъ диалектде) – бурха (адабият тилде).

Этсе, болур эт кюрзе – эринсе, болур кьалмукъ чай.
 Этсиз кьошгъа кьаргъа кьонмас.
 Эчки – кьойну азыгъы.
 Эчки ашагъанны башында от янар.
 Эчки берген кьой алар – кьуш кьонмас кьуру кьолгъа.
 Эчки берген кьой алар, гъеч бермеген не алар?
 Эчки берген кьой алар.
 Эчки берген кьой алар: кьайтмай кьалмас кьарыву.
 Эчки берген мал алар, гъеч бермеген не алар?
 Эчки берип, кьой ала.
 Эчки кьой болмас – кьой эчки болмас.
 Эчки тереклени душманыдыр.
 Эчки эгиз табар – донгуз тогъуз табар.
 Эчки эки керен гъажгъа бармай.
 Эчки: «Бавгъа гирмесем, кьурсагъым тоймай», – дей болгъан.
 Эчки: «Кьойну гётю гёрюндю», – деген кьой татавулдан атылып чыкьгъанда,
 оьзюню гётю ачылып турагъанны гёрмей.
 Эчкини – артындан, адамны бары да янындан айлан.
 Эчкини – алдындан, атны артындан айланма.
 Эчкини – артындан, атны алдындан айлан.
 Эчкини ажжалы етсе, кьойчуну таягъына сюелер.
 Эчкини башы болгъунча, кьойну кьуйругъу бол.
 Эчкини де аягъындан асар, кьойну да.
 Эчкини кьуйругъу болмас.
 Эчкини оьлме заманы етгенде кьойчуну таягъына суюкелер.
 Эчкини товвасы болмас.
 Эшэк ашсыз кьалса да, ишсиз кьалмас.
 Эшеги бар ат излемес.
 Эшеги ёкьну хуржуну авур болур.
 Эшегинг ёкь буса, гиевюнг сама ёкьму? // Эшегинг ёкь буса, гиевюнг де ёкьму?
 Эшегинден кишени багъа.
 Эшегине ёкь буса, гиевюне де ёкьму?
 Эшей де, Кьошай да йимик.
 Эшек – иши булан, донгуз – тёшю булан.
 Эшек сыйпагъанны билмес.
 Эшек – сыйпагъанны, яман сыйлагъанны билмес.
 Эшек – тойгъан ерине.
 Эшек алгъа тарта – кьуйругъу артгъа тарта.
 Эшек арпаны хадин не билсин.
 Эшек арыгъанын билмес – эр кьартайгъанын билмес.
 Эшек арыгъанын билмес.
 Эшек баргъа санала – малгъа саналмай.
 Эшек билген – арба ёл.
 Эшек биченни хадин не билсин.
 Эшек булан арпа ашагъанча, ат булан хини чайнамакь – кьолай.
 Эшек булан арпа ашагъанча, ат булан хум чайна.

Эшек булан уйренген ат осуракъ болур.
 Эшек булан яшагъан эшек кылыккылы болур.
 Эшек гелди – йыр битди.
 Эшек гелтирди – ат ашады.
 Эшек гетгенче, ёл битсин.
 Эшек гетгенче, юк битсин.
 Эшек де бола къарт. *(Йылар тюгюл адамны къарт этеген: ягъ, намус, адамлыкъ адамны уллу да, гъюрметли де эте деген маънада).*
 Эшек де, ат да тебишсе, эки арада бузав – языкъ.
 Эшек дёрт керен Маккагъа (гъажгъа) баргъан, бешинчи керен бёрюлени авзуна тюшюп къалгъан.
 Эшек етгенче, атлы чапмас.
 Эшек етгенче, юк битер.
 Эшек ишлеп къазанар – ат суюген кюйде харжлар.
 Эшек ишлеп къазанар.
 Эшек ишлер – ат ашар.
 Эшек ишсиз къалмас.
 Эшек кюулагъы булан макътана.
 Эшек кюулакълары булан макътанар.
 Эшек кырккыгъа чыккыгъанда да кылыгъын тас этмес.
 Эшек малгъа саналмай – баргъа санала.
 Эшек оьгюзге: «Яргъа ювукъ барма, магъа юк боласан», – дей болгъан.
 Эшек оьлюп, итлеге байрам болгъанда йимик.
 Эшек оьлюр – чул кълар.
 Эшек сабурну хадирин билмес.
 Эшек сапуран хадирин не билсин?
 Эшек сапуран хадирин билмес.
 Эшек семирсе, есине тебер.
 Эшек сыйпагъанны билмес.
 Эшек тапсанг, есисин кыдыр.
 Эшек таяккыны да гётере, юк де гелтире.
 Эшек тебип женнетге гийирген йимик.
 Эшек тебип, женнетге салгъандай.
 Эшек тебип, женнетге тюшгендей.
 Эшек тёшекни хадирин билмес.
 Эшек тёшекни хадирин не билсин?
 Эшек хурманы хадирин не билсин?
 Эшек эшекге барар.
 Эшек эшекден кълса, кюулагъын гес.
 Эшек эшекни борчгъа хашыр.
 Эшек юксюз кълмас.
 Эшек, баргъа саналса да, малгъа саналмас.
 Эшек, кълчып, юкден кутулмас.
 Эшек, мююз салдыраман деп, кюулагъын алдыргъан.
 Эшек, мююзлер салдыраман деп, кюулакъларын гесдирген.
 Эшек, оьзю эшек экенин биле буса, юреги ярылып, оьлюр эди.
 Эшек, тойгъа барса да, сув ташый.

Эшекге алтын ер салсанг да, эшек.
 Эшекге алтын юклесенг де, кыйматы артмас.
 Эшекге гёлек этген де, ямангъа кюллукуь этген де – бир йимик.
 Эшекге гыйкел такъгъан булан адам болмас.
 Эшекге гыйкел такъгъан йимик.
 Эшекге гюнеринг гёрсет дегенде, гючю-гюню бар чакъы акъыргъан.
 Эшекге гюнерингни гёрсет дегенде, гючю бар чакъы акъыра болгъан.
 Эшекге ер салсанг да, эшек кююнде яшар.
 Эшекге кинотеатр не гъажат?
 Эшекге къатын болма – болсанг, чыда.
 Эшекге макътав герекмей.
 Эшекге макътав ярашмас.
 Эшекге минген – биринчи айып, ондан йыгъылгъан – экинчи айып.
 Эшекге талав суйсе де тие, суймесе де тие.
 Эшекге талав суйсе де чыгъа, суймесе де.
 Эшекге тёшек салмай.
 Эшекге тёшек ярашмас.
 Эшекге тойгъа баргъанда да ёкъ яллыкъ.
 Эшекге эрге барма – барсанг, чыда.
 Эшекге юк ярашар.
 Эшекден гыйкел такъгъан булан адам болмас.
 Эшекден йыгъылгъан яш ат чапдырма бажармас.
 Эшекден йыгъылгъанны атгъа миндирме.
 Эшекден тувгъан ат болмас.
 Эшеклер булан оьсген оьгюз де тепме уйренер.
 Эшеклер булан оьсген оьгюз иш табар этме.
 Эшеклер булан оьсген оьгюз иш табар этме: я эшек болуп къалар, яда уйренер тепме.
 Эшекни артындан оьтме.
 Эшекни башын сыйпасанг, башынга тебер.
 Эшекни гючю гъалал – сютю гъарам.
 Эшекни далили – юген.
 Эшекни жувма – сыйырны къувма.
 Эшекни къоркъачы сувдан оьтмес.
 Эшекни къулагъына къомуз сокъгъандай.
 Эшекни къырыйындагъы ат эшек къылыгъына гёчер.
 Эшекни нечакъы токъаласанг да, ат болмас // Эшекни нечакъы тюйсенг де, ат болмас.
 Эшекни оьлюмю – бёрюню тою.
 Эшекни туююп ат этмессен.
 Эшекни эти гъарам – гючю гъалал.
 Эшекни югю авур буса, бек юрюр.
 Эшекни ягъында тургъан бузав бузулур.
 Эшекни яманы ат булан ойнар – атны яманы тай булан ойнар.
 Эшекни яманы ат булан ойнар.
 Эшекни янында тургъан ат осуракъ болур // Эшекни янындагъы ат да осуракъ болур.

Эшиги къайсы якъгъа ачылагъанын билмей.
 Эшиги яманны уюне барма – анасы яманны кызын алма.
 Эшик артда ер тапсанг, төрге алгъасама.
 Эшик артда ер тапсанг, төрге озма.
 Эшик артда ер тапсанг, төрге чыкъма // Эшик артда ер тапсанг, төрге чыгып олтурма.
 Эшик артын билмеген төрню билмес.
 Эшик ачыкъ буса да, сорап гир.
 Эшикден гелгенни ит хапмас.
 Эшикден гирип, тюнгюлюкден чыкъма.
 Эшикден къуваласа, терезеден гиреген.
 Эшикден къуваласанг, терезеден гире.
 Эшиклени ачмай: «Къагъагъан кимдир?» деп сорамас.
 Эшикни артда гирген ябар.
 Эшикни артында токътамас.
 Эшикни янында ер болса, төрге чыкъма.
 Эшитген билир – гөрген уйренер.
 Эшитген гөргенге хабар айта эди.
 Эшитген гөргенге хабар бере.
 Эшитгенден гөрген – яхшы.
 Эшитгеним эшик артда къояман – гөргениме атгъа йимик минемен.
 Эшитгеним эшик артда къояман.
 Эшитгенинг – ялгъан, гөргенинг – герти.
 Эшитгенинг эшитген ерде къалсын.
 Эшитгенинге инанма – гөргенинге инан.
 Эшитгенни гөрген енгер.
 Эшитдингми – терге, гөрдюнгмю – сына.
 Эшитдингми – эшитмедим, гөрдюнгмю – гөрмедим.

Ю

Юван Авухгъа барагъанда йимик.
 Юваш ата – баланы насиби.
 Юваш атны тебиви гючлю болур.
 Юваш болсанг, абурунг артар.
 Юваш етер муратгъа.
 Юваш эшекге экев минир.
 Ювугъу ёкъну сыйы ёкъ.
 Ювугъу кёп ярлы болмас.
 Ювугъу кёпню яву – аз.
 «Ювугъум» деп осал эрге сыр чечме.
 «Ювугъум» деп осал эрге сыр чечсенг, очарлагъа чыгып шону ятгъа айтар.
 «Ювугъум» деп ятгъа сёзюнг англатма – халбат сёзге къатынынгни тынглатма.
 «Ювугъум» деп ятгъа сёзюнг англатма.
 «Ювугъум» деп ятгъа сёзюнг англатсанг, гюн де гетмей, бармакъларынг хабарсан.
 «Ювугъум» деп ятгъа сёзюнг англатсанг, гюн де гетмей, досдан душман табарсан.

Ювугъунгдан айрылсанг, унутмассан узакъ замангъа – ата юртдан айрылсанг,
 унутмассан гъамангъа.
 Ювугъунгну кыйын гюнде сына.
 Ювукъ барсанг, этегингни гюйдюре – йыракъда турсанг, санларынгни
 сувукъсындыра.
 Ювукъ барсанг, этегингни гюйдюре.
 Ювукъ болмай арексиз.
 Ювукъ хоншу – артыкъ йыракъ къардашдан.
 Ювукъдагъы – ювукъ, узакъдагъы – сувукъ.
 Ювукъдагъы хоншу – йыракъдагъы къардашдан яхшы.
 Ювукъдагъын гёрмеген узакъдагъын гёрмес.
 Ювукълар кыйынлы гюн танылыр.
 Ювукъну яманы-яхшысы болмас.
 Ювукъсуз адам – тамурсуз терек.
 Ювургъан да гетди – къалмагъал да битди.
 Ювургъангъа гёре аягъынгни узат.
 Ювургъангъа гёре узат аякъларынгни // Ювургъанынга гёре аягъынгни узат.
 Ювурт тегюлсе, югю къалар – айран тегюлсе, не къалар?
 Ювушанны тюбюнде гюл оьсмес.
 Юген – кимде, ат – шонда.
 Юген болмаса, ат алма.
 Юген соймей бусанг, юрегинг болсун.
 Югенсиз ат болмас.
 Югенсиз атгъа минме – башсыз жыйынгъа гирме.
 Югенсиз атгъа минме.
 Югенсиз атны уйретип болмас.
 Югю авур буса, къачыр шат юрюр.
 Югю авур буса, эшек ёргъа болур.
 Югю авур эшек бек чабар.
 Югю авур эшек ёргъа болур.
 Югю этишмеген эшек къычыравуч бола.
 Югюрюк ат къамучу урдурмас.
 Югюрюк ат юген булан урушур.
 Югюрюк ат югюн ёлда кьоймас.
 Югюрюк атгъа къамучу герекмей.
 Югюрюк атгъа ял ёкъ.
 Югюрюк атны къамучуламас.
 Югюрюк итни тюлкю соймес.
 Юз атынг болса да, баш эниште минме – бир атынг болса да, тик ерде тюшме.
 Юз аягъым буса да, бирин де алман.
 Юз аягъым буса да, бирин де басман.
 Юз балтагъа – бир къайракъ.
 Юз гишини юзюн таныгъынча, бир гишини атын бил.
 Юз грам – бир литрге телеграм.
 Юз гюн арек – бир гюн герек.
 Юз гюн арек болур – бир гюн герек болур.
 Юз гюн ташланып тургъан бир гюн тарыкъ болур.

Юз дос – аз, бир душман – кёп.
 Юз жувгъан булан яманлыкъны къарасы гетмес.
 Юз ишчиге – бир башчы.
 Юз йыл яша – юз йыл уйрен.
 Юз керен айтгъанча, бир керен этип гёрсет.
 Юз керен оьлче – бир керен гес.
 Юз керен оьлче де, бир керен гес.
 Юз керен халкъдан эшитгенден эсе, бир керен гёзюнг булан гёр.
 Юз керен эшитгенден бир керен гёрген – яхшы.
 Юз керен эшитгенден эсе, бир керен гёзюнг булан гёр.
 Юз кьоркъачдан бир батыр – кьолай.
 Юз манатынг болгъунча, юз ювугъунг болсун.
 Юз сугъарма – гюз сугъар.
 Юз сугъарма – гюз сугъар: огъар тенг зат табылмас.
 Юз тюменинг болгъунча, юз ювугъунг болсун.
 Юз юхлап, бир тюшюмде гёрмесем де къайырмайман.
 Юз ялгъанны бир герти баса.
 Юзге чыдагъан минге де чыдар.
 Юзде – йымырткъа. (*Юз яшагъан тамазаны дьыгъыжары битип, чертсе, сынагъан даражагъа етгенни англата*).
 Юзелдирик¹²⁹, юз аврувгъа – гёзелдирик.
 Юзме билмей бусанг, сувгъа гирме.
 Юзме билмей бусанг, сувгъа гирме: сувда батып оьлюрсен.
 Юзю сюер – бирни алар (*къызыланы*).
 Юзю ярты-юрту билгенче, бирни яхшы бил.
 Юзю агъмакъны сёзю – агъмакъ.
 Юзю акъ деп алданма – ичи къара болмасын.
 Юзю ачыкъны гёнгю – ачыкъ.
 Юзю ачыкъны ёлу да – ачыкъ.
 Юзю ёкъну гёзю ёкъ.
 Юзюк – бармакъгъа гёре.
 Юзюк бармакъгъа гёре – сююв юрекге гёре.
 Юзюк бармакъда болур – гьалкъа кьулакъда болур.
 Юзюм тапсанг, къайсы бавдан болгъанын сорама.
 Юзюм чёптюксюз болмас.
 Юзюмге гёз тюшгенни яшлар тез билир. [*Терик диалект*].
 Юзюнгню гёрме сюйсенг, алып гюзгюге къара.
 Юзюнгню гёрме сюйсенг, алып гюзгюге къара; оьзюнгню билме сюйсенг, барып хоншунга сора.
 Юзюне бакъма – ишине бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Юзюне къарама – билимине къара.
 Юзюне къарама – сёзюне къара.
 Юзюне къарап юзюкню ур.
 Юкъкъа адам сёзлю болур.
 Юкъкъа буса, ун кьош – къалын буса, сув кьош.

¹²⁹Юзелдирик деп Борагъанда къансиялагъа айтыла.

Юкъкъа эринли адам гыллачы болур.
 Юлдузлар – кёкде, гыслер – гёнгюлде.
 Юмурукъ гёрсетмек – игитлик тюгюл.
 Юмурукъ йимик бирикген элни бир гюч де алма болмас.
 Юмуш¹³⁰ берген барып алар.
 Юмуш берген юмуш алар.
 Юмуш битдирмейген хоншу макъталмас.
 Юн – тюкден, ашлыкъ – бюртюкден.
 Юнге тюшген тавукъ йимик.
 Юнлю къойну къуйругъу уллу болмас.
 Юнсюз ит итти бекиден къоркъар.
 Юню барны, гюню бар.
 Юню узун, къуйругъу къысгъа къой болмас.
 Юню узун, къуйругъу уллу къой болмас.
 Юреги – ув, авзу – бал.
 Юреги бай адамны яшаву болмай пакъыр.
 Юреги бар – гюнери ёкъ.
 Юреги бар тар болмас.
 Юреги барны юреги аврур.
 Юреги къарангыны гёзю де – къарангы.
 Юреги сангыравну къулакълары да эшитмей.
 Юреги сокъурну гёзлери де гёрмей – юреги сангыравну къулакълары да эшит-
 мей.
 Юреги сокъурну гёзлери де гёрмей.
 Юреги тазаны гъакъылы – тюз.
 Юреги тазаны гъакъылы да таза.
 Юреги ушатмаса, арыв тиймей гёзге де.
 Юреги яхшы гиши хуйланамы?
 Юрегиме гёре – юрек, гёлегиме гёре гёлек тапмадым.
 Юрегинде рагъмулукъну къурутма.
 Юрегинде бар билегинде де бар.
 Юрегинде барны билегинде де бар.
 Юрегинде сюювю ёкъ адам уйде де уышюр.
 Юрек – кирит, тил – ачгъыч.
 Юрек – къоркъач, къол – батыр.
 Юрек – юрекни ачгъычыдыр.
 Юрек булан къуллукъ этсенг халкъынга, ябалакълар къонмас сени къалкъынга.
 Юрек гёзден алда гёрюр.
 Юрек гёрмесе, гёз де гёрмей.
 Юрек парахат буса, гёзьяш акъмас гёзлерден.
 Юрек сокъур болгъанда гёзлер де бола сокъур.
 Юрек сырынг юрекде къалсын.
 Юрек сыйгенден гёз таймас – авруйгъан ерден къол таймас.
 Юрек сыйгенден гёз таймас.
 Юрек сюювден тоймас.

¹³⁰ **Юмуш** – гишини къуллугъун битдирмек учун берилген зат.

Юрек талчыксыз болмай.
 Юрек тебип чыкмагъан сёз йыр болмай.
 Юрек токътады – къан токътады, къан токътады – жан токътады.
 Юрек токътады – къан токътады, къан токътады – жан токътады: къансыз яшав ёкъ.
 Юрек тынмай, билек тынмас.
 Юрек ушатагъан ишни – тапмагъа кыйын.
 Юрек ювукъ – ёл айланч.
 Юрек ювукъ – ёл йыракъ.
 Юрек юрекни ачгъычыдыр.
 Юрек янмаса, гёзден яш чыкмас.
 Юрек яра бителмес.
 Юрекке атив – гёзге де атив.
 Юрекке базын – кёюрекке базынма.
 Юрекке гелген башына гелер.
 Юрекке гелген сёз башына да гелер.
 Юрекке гёре бола юрюш.
 Юрекде – тенг дослукъ, тилде – гертилик.
 Юрекде болса, билекде болур.
 Юрекдегин ятлар билсе, сыр болмай – юрек тебип чыкмагъан сёз йыр болмай.
 Юрекдегин ятлар билсе, сыр болмай.
 Юрекден айтылгъан сёз етмей кълмай юрекке.
 Юрекден айтылгъан юрекке етер.
 Юрекден гелеген исив юрекке чабар.
 Юрекден чыкгъан сёз – юрекке // Юрекден чыкгъан сёз юрекке барар.
 Юрекден чыкгъан сёз – юрекке, башдан чыкгъан сёз – башгъа, кългъанлары – саякъ кълукъгъа.
 Юрекден чыкгъан сёз – юрекке, башдан чыкгъан сёз – башгъа.
 Юрекден чыкгъан сёз юрекке гире, юрекден чыкмагъан кълукъгъа да гирмей // Юрекден чыкгъан сёз юрекке гире, юрекден чыкмагъан – кълукъгъа да гирмес.
 Юрекден чыкгъан юрекке етер.
 Юрекден чыкмагъан сёз юрекке гирмес.
 Юрекден чыкмай, юрекке гирмес.
 Юрекден юрекке ёл бар.
 Юреклер ювукъ буса, ёл йыракъ болмас.
 Юреклер ювукъ буса, ёлну айланчын гёрмейсен.
 Юреклер ювукъ буса, ювукъланы арасындагъы ёл йыракъ болмас.
 Юрекли жигерли болур.
 Юрекни ачгъычы – тил.
 Юрекни ачылагъан эшиклери – атив сёз.
 Юрекни сыры юрекде кълсын.
 Юрекни тазалыгъы – дюньядагъы бары да байлыкъдан артыкъ.
 Юрексиз адам – адам тюгюл.
 Юрексизден йыракъ бол.
 Юрексизлер юрек бавун юлкър.
 Юрт алгъанча хоншу ал.

Юрт ювугъун таныр.
 «Юрт» десе, югюрюп бар.
 «Юрт» десе, югюрюп ишле.
 Юрта къувун – къувдан енгил, елден тынч.
 Юрта яман къалар.
 Юрту абдалы хоншу юртланы сёгер.
 Юрту байны оъзю – бай.
 Юрту паракхатны эли – паракхат.
 Юртун сатгъан бетин сатар.
 Юртун сатгъан кюртде къалар.
 Юртун сатгъанны бёрю ашар.
 Юртун суюген алгъа юрюр.
 Юртун суюген юрта къалар – юртун сатгъан кюртде къалар.
 Юртун суюген юрта къалар.
 Юртундан айрылгъан оъмюрю телмирир.
 Юртундан айрылсанг да, халкъынгдан айрылма.
 Юртундан айырылгъан етти йыл йылар.
 Юртундан чыкъгъанны бёрю ашар.
 Юрюген аякъгъа ёрме илинир.
 Юрюген ёл алар – олтургъан ял алар.
 Юрюген ёл алар – токътагъан ял алар.
 Юрюген ёл алар – юрюмеген ёлда къалар.
 Юрюген ёл алар.
 Юрюгенге – ёрме, юрюмегенге берме.
 Юрюгенинг ёл билсин – этегенинг къол билсин.
 Юрюгенни ёлу гетер – ятгъанны гюню гетер.
 Юрюй туруп байлангъан белбав ёлда чечилир.
 Юрюме билмейген ёлну бузар.
 Юрюме жибин кюшлеп: къатынсыз къаларсан.
 Юрюме билмейген ёлну бузар.
 Юрюме билмейген ёлну бузар – сёйлемеге билмейген лакъырны бузар.
 Юрюмеген сюрюнемес.
 Юрюп билмейген ёл бузар – сёйлеп билмейген сёз бузар.
 Юрюп билмейген ёл бузар.
 Юрюрсен саякъ – алырсан таякъ.
 Юрюсенг саякъ, тиер таякъ.
 Юрюшю – онглу, оъзю де – онглу.
 Юрюшю онглуну уълюшю – онглу.
 Юрюшюн ёл билсин, турушун къол билсин (*къачакъны*).
 Юсуп пайхаммар яхшылыкъгъа ёрасын.
 Ютгъан таза ашынгны суюмей бусанг къусмагъа, эсги досланы сырын чечме
 янгы дослагъа.
 Юхлагъан аювню уятма.
 Юхлагъан юху тапгъан – юхламагъан йылкъы тапгъан.
 Юхлагъангъа уълюш ёкъ.
 Юхлайгъан аювну уятма.
 Юхлайгъан йыланны уятма.

«Юхлап тура» деп басма йыланны куйругъундан.
Юху – эринчекни иши.
Юху да, олю де – бир.
Юху кьарнын тойдурмас // Юху кьарын тойдурмас.
Юху кьурсакъ тойдурмай.
Юху орун тангламас.
Юху олю булан – тенг.
Юху олюмню кьардашыдыр.
Юху семирте – акъча тилете.
Юху тамакъ тойдурмай.
Юху ястыкъ излемей.
Юху ястыкъ сорамай.
Юху ястыкъ тилемес.
Юхулу ер тангламас // Юхусу бар ер тангламас.
Юхуну кёбю де – бир, азы да.
Юхусу бар тешек айырмас.
Юхучу адам семиз болур.
Юхучу адам семиз болур.
Юхучу ер тангламас.
Юхучугъа аш ёкъ.
Юхучуну заманы ёкъ.

Я

Я акъчасы ёкъ, я бокъчасы ёкъ // Я акъчасы ёкъ, я – бокъчасы.
Я алажагъым ёкъ, я бережегим ёкъ // Алажагъым да ёкъ – бережегим де ёкъ.
Я кьабына, я сабына.
Ябагъы тайны тери – аччы, тилчини тили – аччы.
Ябагъы тайны тери – аччы, яман гишини тили – аччы.
Ябагъы тайны хорлама: язгъа чыкъса, ат болур – яш игитни хорлама: охуса, элге баш болур.
Ябагъы тайны хорлама: язгъа чыкъса, ат болур.
Ябагъылы тай да, язгъа чыкъса, ат болур.
Ябагъылы яман тай, язгъа чыкъса, ат болур.
Ябагъыны атгъа санама – яхшы адамны ятгъа санама.
Ябагъыны атгъа санама.
Ябалакъ гёрмейгенге гюн айыплы тюгюл.
Ябалакъ кьычырса – олюге.
Ябалакъ не ойлашагъанны кьоян не билсин?
Ябудан айгъыр кьойма: явгъа минир ат тувмас.
Ябушгъан агъач – явлу агъач, гюйрюч агъач – гюйлю агъач.
Ябушмагъа сюйгенни ташы гьазир бола.
Ябушмагъа сюйгенни ташы да гьазир бола – ярашмагъа сюйгенни ашы да гьазир бола.
Ябушувгъа чабагъанда ол – артда, уюне кьайтагъанда ол – алда.
Ябылгъан авузгъа жибин кьонмас.
Яв (май) тёкмесе, машин де юрюмей.
Яв гетгенде кьылыч сермеме.
Яв ёлланы барламакъ явда уьстюнлюк берер.

«Яв ете», – деп, ашынгны битдирме.
 Явар гюн исси болур.
 Явгъа чабар эр тувмас – явгъа минир ат болмас.
 Явда артда турмагъан – окъдан гёзюн юммагъан.
 Явдан къачып къайтгъанча, яралы къайт.
 Явдан къоркъгъан – явгъа дос, элни суюген – элге дос.
 Явдан къоркъгъан – явгъа дос.
 Явдан яхшылыкъ чыкъмас.
 Явдан яхшылыкъ юкъмас.
 Явлугъум чечсем, башым ачыла.
 Явлукъ байлагъанлар бары да къатын болмас.
 Явлукъ байлагъанлар бары да къатынлар тюгюл – башлыкъ гийгенлер де барысы да эркеклер тюгюл.
 Явмагъан янгургъа челек тутмай.
 Явну аягъан оъзю оълюр.
 Явну сёз оълтюрмес.
 Явну сёзю – питне.
 Яву барны досу да бар.
 Явун ерге ярашар.
 Явун явса, ер яшнар.
 Явун явса, ер яшнар; яман тувса, дав башлар; осал тувса, эл ташлар.
 Явун явса, къаракъуш балаларын яшырыр – буз явса, оъзю яшыныр.
 Явунда чалсанг, гюнде жыярсан.
 Явундан къачып, чоргъагъа гиргендей.
 Явундан къачып, чоргъаны тюбюне тюшген.
 Явунлар явса, ер яшнар – яманлар тувса, дав башлар.
 Явунлар явса, ер яшнар.
 Явунну алдында ел болур.
 Явъёрме де ёлавчугъа азыкъдыр.
 Ягъал басса, къатынгиши улан табар.
 Ягъалагъа яв гелсе, юртда яманлар къалар.
 Ягъылмагъан печден тютюн чыкъмас.
 Ягъымлы сёзге бирев де ачувланмай – ачувлу сёзге бирев де къуванмай.
 Ягъымлы сёзге бирев де ачувланмай.
 Ягъынлы ат къамучудан тоймас.
 Ягъ яр авдарар.
 Ягъны къырыяты да, ойчусу да – намус.
 Ягъсыз айрылгъан сонг, ягълысы чабар.
 Ягъсыз къалгъандан нагъсыз къалмакъ кёп – къолай.
 Ягъсыздан нагъсыз да – къолай.
 Ягъсызлыкъдан сакъла бизин, Тенгири.
 Ягъсызны савуту кантдыр – ялгъанчыны савуту антдыр.
 Ягъсызны савуту кантдыр.
 Ягъсызы айрылгъан сонг, ягълысы чыдар.
 Ягъы бар ярышда озар.
 Ягъы бар яшынмас.
 Ягъы ёкъну ёрме табар – намусу ёкъну налат хабар.

Ягъын сакълап болмайгъан адам – намуссуз адам.
 Ягъын тас этген – ярлы.
 Ягъынга – ягъ, гъакъылынга гъакъыл къош.
 Яз – яйны посагъасы.
 Яз бар ерде гюз болур – сув бар ерде буз болур.
 Яз бар ерде гюз болур, сув бар ерде буз болур – ялгъан айтмай, герти айтсанг,
 ишни арты тюз болур.
 Яз бар ерде гюз болур.
 Яз башлана тюслерден – яш башлана гъислерден.
 Яз болсун, къыш болсун – алдында иш болсун.
 Яз гелгенде жибинге де жан гире.
 «Яз гелди», – деп сююнуп, яз опуракъ гийинип.
 Яз гелсе де, къар таймайлы, от битмес.
 Яз гелсе де, къышы битмес.
 Яз гетген сонг гюз гелер.
 Яз гетмесе, яй гелмес.
 Яз гиерни къыш гийсе, ярлы къачан бай болур?
 Яз гийимин къыш гийсе, ярлы къайдан байысын?
 Яз гюню – тогъуз тюрю.
 Яз гюню йылытыр – къыш гюню сувутур.
 Яз да болсун, къыш да болсун – алдында иш де болсун.
 «Яз исси, – деп, ятмадым – къыш сувукъ», – деп, къайтадым.
 Яз ишге гюзден гъазирлен.
 Яз ишлеген къыш тишлер.
 Яз йырагъан къыш йылар.
 Яз ойнагъан къыш йылар.
 Яз онгмагъан гюз онгмас.
 Яз оьлмесе, гюз оьлмес.
 Яз тизгенни къыш бузар – къыш тизгенни яз бузар.
 Яз яллавада къышда болажакъ боранланы ойла.
 Яз яллавада янын салып ятмагъан.
 Яз янгурулу буса, сагъын ойнар гюзде.
 Яз янгурулу буса, туман ойнар гюзде.
 Яз янгурулу буса, чарс ойнар гюзде.
 Язбаш гелмей, бюлбюл йырламас.
 Язбаш гелсе, гечикмей, сабанлыкъгъа урлукъ чач.
 Язбаш гетип, яз гетип, гюз айланмай, къыш болмас.
 Язбаш яшгъартармы, къыш йылатмаса.
 Язбаш яшгъартармы, къыш йылытмаса.
 Язбашгъы янгуру берекет гелтире.
 Язбашда башы къайнамаса, къышда къазан къайнамас.
 Язбашда юз сюрме – гюзде бир сюр.
 Язгъа чыкъсакъ, туякъ эдик.
 Язгъан болмаса, къазгъангъа гирмес.
 Язгъан болур язбашда.
 Язгъан болур янбашда // Язгъан болур ян башында.
 Язгъан оьзю болмаса, ону билеген болмас.

Язгъандан къачып, къазгъангъа тюшген.
 «Язгъандыр» деп ярдан атыламысан?
 Язгъанман – кисеге салгъанман: заманы гелсе, охурман. [*Терик диалект*].
 Язгъанны гёерерсен – чачгъанынг оарарсан.
 Язгъанны гёрмей, кёрге тюшмей.
 Язгъанны гёрмей, къабургъа гирмей.
 Язгъанны гёрмей, къазгъангъа гирмес.
 Язгъанны гёрмей, къазгъангъа тюшмей.
 Язгъаны болур.
 Язгъы бузну ястыкъ къалынлыгына да инанма.
 Язгъы гюн – тогъуз тюрю.
 Язгъы гюн йыл тойдура.
 Язгъы ел ер тенгли бугъаны йыгъар.
 Язгъы загъмат – гюзге гьюрмет.
 Язгъы ишингни къышда (къыш) башла.
 Язгъы йыр гюзде йырланар.
 Язгъы сувукъ жандан оытер.
 Язда – азыкъсыз, гюзде гийимсиз ёл чыкъма.
 Язда асырамагъанынгны къышда тапмассан.
 Язда башы бишмесе, къышда ашы бишмес // Язда башы бишмегенни къышда ашы бишмес.
 Язда башын къыйнамаса, къышда къазан къайнамас.
 Язда гиегенни къышда да гийсе, ярлы къачан бай болур?
 Язда гъаракат – гюзде берекет.
 Язда иши къайнагъанны къышда къазаны къайнар.
 Язда ишле – къышда тишле.
 Язда ишлеген къышда тишлер.
 Язда ишлемеген къышда тишлемес.
 Язда йыландан къоркъгъан къышда аркъандан къачар.
 Язда йыландан къоркъгъан къышда жыжымдан къоркъар.
 Язда къушлар чыкъ ичсе, чугъул бола сарнама.
 Язда мийиси къайнагъанны къышда къазаны къайнар.
 Язда не чачсанг, гюзде шону аларсан.
 Язда ойнагъан къышда йылар.
 Язда онгмагъан гюзде онгмас.
 Язда оылмесе, гюзде оылмес (*малны гъакъында*).
 Язда тырнагъан гюзде йырлар.
 Язда чалгъан къышда сююнюр.
 Язда чанангны гъазирле – къышда арбангны гъазирле // Яйда – чанангны, къышда арбангны гъазирле.
 Язда чачгъанынг гюзде аларсан.
 Язда чачмагъан гюзде ормас.
 Язда явгъан лай этмес – урлангъан мал бай этмес. [*Гъайдакъ диалект*].
 Язда ятгъан къышда къатар.
 Яздыр – гюздюр.
 Язлыгъы къолай буса, къышлыгъы да шолай болур.
 Язлыгъынг нечик буса, къышлавунг да шолай болур.

Язлыкъ ишни кышда башла.
 Язны бир гюню йылны тойдура.
 Язны бир гюню кышны бир айына аш бере.
 Язны гъар гюню кышны бир айына тие.
 Язны гюню – етти тюрлю.
 Язны гюню гирмесе, чилледе буз ирмес.
 Язны ишин гюз билдирир, алдатмайлы, тюз билдирир.
 Язны ишин гюз билдирир.
 Язны сувугъу эт гелтирир – гюзню сувугъу дерт гелтирир.
 Язны чечеклери чёгюрню кыллаарыдыр.
 Язув ярдан атар.
 Язув ярдан атылтыр.
 Язув ярдан къаратар, юхлагъанны уятар // Язув ярдан къаратар, юхлайгъан еринден уятар.
 Язув ярдан къаратар.
 Язы янгурулу буса, сагъын ойнар гюзюнде.
 Язывчуну аты оьлмес.
 Языкъны кышда танымагъан там хоншусу язда агъасы болуп тёр ягъында олтургъан.
 Языкъны языгы чыкъса да, янчыгъындан гъамияны чыкъмас.
 Языкъсынып йыланны баласын оьлтюрмесенг, бираз заман да гетмей, алышдырыр анасын.
 Язылгъан хат ерде ятмас.
 Язылгъан язув ерде ятмас.
 Язына гёре кышы – тюлюне гёре тюшо.
 Язына гёре кышы.
 Язып билмекден пайда – аз.
 Яй – ярлыны анасы.
 Яй гёрген кыш да гёрер, унутмаса, алданокъ иш де гёрер.
 Яй гёрген кыш да гёрюр, тек ону унутмаса, алданокъ иш де гёрюр.
 Яй гёрген кыш да гёрюр.
 Яй гече – къоянны къуйругъу чакъы.
 Яй гече – къоянны къуйругъундан да кыысгъа.
 Яй гюню юхлама – кышда юхларсан.
 Яй жыяр – кыш ашар.
 Яй ишлеген кыш ашар // Яй ишлесенг, кыш ашарсан.
 Яй ишлеген кыш тишлер.
 Яй йырагъан кыш йылар.
 Яй къургъакъ буса, гюзю янгурулу болур.
 Яй кыйналгъан кыш солур.
 Яй кышны тойдура.
 Яй ойнагъан кыш йылар.
 Яй туршуда сув сакъла – кыш чилледе къув сакъла.
 Яй туршуда сув сакъла.
 Яй чилледе сув сакъла – кыш чилледе къув сакъла.
 Яй чилледе сув сакъла.
 Яйгъа чыкыгъан жан оьлмес.

Яйгъа чыкъсанг, кышны оила – кышгъа гирсенг, яйны оила.
 Яйгъа чыкъсанг, кышны оила.
 Яйгъы бир гюн эл ашата.
 Яйгъы гюн бир йылны тойдура.
 Яйда – айран, кышда – юргъан. [*Гъайдакъ диалект*].
 Яйда жан гирир.
 Яйда жыйгъанны кышда ашарсан.
 Яйда ишле – кышда тишле.
 Яйда йыландан къоркъгъан кышда аркъандан къачар.
 Яйда кыйналгъан кышда кыйналмас.
 Яйда не гъазирлесенг, кышда ону ашарсан.
 Яйда чана гъазирлесенг, кышда арба болур.
 Яйда яллавдан къачып, олтургъанда салкъында, ойлаш кышда болажакъ
 боранланы гъакында.
 Яйдакъ ат гъалсыз этер.
 Яйдакъ ат гъалсыз этер – гъаракъы малсыз этер.
 Яйдакъ ат мингинчеге, яв юрю къангынча.
 Яйдакъ ат ялсыз этер.
 Яйдакъ ат ялсыз этер – гъаракъы малсыз этер.
 Яйлагъы отлу буса, малы сютлю болур // Яйлагъы отлу – малы сютлю.
 Яйлы иш – майлы иш.
 Яйны бир гюню – сав йыл йимик.
 Яйны бир гюню кышны бир айын тойдура.
 Яйны бир гюню сав йылны токъ этер.
 Яйны бир гюню элни тойдура.
 Яйны яллавунда тарлавгъа сув салмакъ – бек уллу зувап. [*Терик диалект*].
 Яйсан – рагъмат янгуру.
 Яйсан¹³¹, бир тамса да, байсан; эки явса, урусбайсан; кѣп явса чы, гъогъайсан.
 Яйы барны кышы бар.
 Яйывдагъы зая болмас – ердегин ал.
 Яйын кышда оылюк ерде ятар. [*Терик диалект*].
 Яйынны башы – бийлени ашы, ял къуйругъу – къулланы ашы.
 Яйынны башы – бийлени ашы.
 Якъма – бишерсен, къазма – тюшюрсен.
 Ял алма билмейген ишлеме де билмес.
 «Ял къуйругъу уллу», – деп, ямандан айгъыр алма.
 Ял тапмагъаны – яллы, яллайгъаны буса, – ялсыз.
 Яла япмакъ яманланы ишидир – досну досгъа сѣкген яман гишидир.
 Яла япмакъ яманланы ишидир.
 Ялагъай башлап макътар, арда сѣгер.
 Ялагъай гиши рагъатлыкъ гѣрмес.
 Ялагъай ялап тояр.
 Ялагъайгъа гъар гюн байрам.
 Ялагъайгъа иш тапшурма.

¹³¹ **Яйсан (найсан)** – апрель айны 14–18-нчи гюнлеринде болагъан, сабанчылар къара-
 вуллайгъан берекетли, авлакълар учун кѣп пайдалы янгуруну аты.

Ялагъайгъа ял алдырма.
 Ялагъайланыв да – яман, яла ягъыв да – яман.
 Ялагъайны ялгъансыз сёзю болмас.
 Ялагъайны ялгъанына ялынма.
 Ялагъайны ялгъанына ялынма: тарыкълы гюн таъсир этмес.
 Ялан къонакъ ярлы болур.
 Яланаякъгъа янгур – багъана.
 Яланаякълагъа салам айтыгъыз – тонсузлагъа мен оъзюм барарман. [*Къышны сёзлери*].
 Яланаякълагъа салам айтыгъыз. [*Къышны сёзлери*].
 Ялангъач сувдан къоркъмас.
 Ялангъач тонавчудан къоркъмас.
 Ялангъач уйде турар.
 Ялангъач четенге гирген къатын къумачны инче йиплисин излей болгъан.
 Ялангъачны гъеч ким сыйламас.
 Ялбарыв булан иш битмес.
 Ялгъан – янгылыш тюгюл.
 Ялгъан ажжал ярдан йыгъар.
 Ялгъан айтагъан адам – адам тюгюл.
 Ялгъан айтгъан – Аллагъныки тюгюл. [*Терик диалект*].
 Ялгъан айтгъан къутулур – тувра айтгъан тутулур.
 Ялгъан айтгъан къутулур.
 Ялгъан айтдынг – алдатдынг, герти айтдынг – яллатдынг.
 Ялгъан айтма суюгенде, табула экен къайдан да.
 Ялгъан айтмай, герти айтсанг, ишни арты тюз болур.
 Ялгъан айтмакъ – эренлени иши тюгюл.
 Ялгъан айтмакъ гюнагъдыр.
 Ялгъан айтсам, язда къулакъларым уышюсюн.
 Ялгъан айтып, пайда тапсанг, сонг зарал да табарсан.
 Ялгъан айтып юрюген намус-ягъын тас этген.
 Ялгъан айтып ярамассан.
 Ялгъан айтып яшагъандан тюзюн айтып оылген яхшы.
 Ялгъан айтып яшагъанча, тюз сёйлеп оылген – яхшы.
 Ялгъан айтып, пайда гёрсенг, ахыры зарал табарсан.
 Ялгъан башны чирите.
 Ялгъан башы – питне башы.
 Ялгъан берип, герти алдым.
 Ялгъан бугюн ябулса да, тангала ачыла.
 Ялгъан булан гертини арасы – дёрт элли.
 Ялгъан булан йыракъгъа гетмессен.
 Ялгъан булан саплангъан зат къурашмас.
 Ялгъан булан яшагъандан герти булан гёмюлген – къолай.
 Ялгъан гъуя да, герти гъуя да – бир йимик.
 Ялгъан дос – йыртыкъ тон йимик.
 Ялгъан ёлдан юрюген арты ёлда ярдан гетер.
 Ялгъан етмиш йыл ерге ятса да, билинир.
 Ялгъан затны гертилеп ант этмес.

Ялгъан кюлей туруп гелер, йылай туруп гетер.
 Ялгъан озуп, герти гериде къалагъан кюйлер де бола.
 Ялгъан отда ягъыла буса, агъач эки керен учуз болур эди.
 Ялгъан оту йыл янар, йыл янса да, йылытмас.
 Ялгъан сѣз баш ярар.
 Ялгъан сѣз булан гертини арасы – дѣрт бармакъ.
 Ялгъан сѣз жан йыбатмас.
 Ялгъан сѣз жан йыбатмас: тюзюн айтмагъа герек.
 Ялгъан сѣз яхшылыкъ гелтирмес.
 Ялгъан сѣзге къатышма.
 Ялгъан сѣзге савгъат ёкъ – тувра сѣзге жавап ёкъ.
 Ялгъан сѣзге савгъат ёкъ.
 Ялгъан сѣзню оъмюрю – къысгъа.
 Ялгъан сѣзню сѣйлеме – сѣйлегенде тынглама.
 Ялгъан сѣзню тюбю ёкъ.
 Ялгъан сѣзню тюз сѣз енгер.
 Ялгъан сѣйлеп яшагъанча, тюз сѣйлеп оьлген – яхшы.
 Ялгъан сѣйлесенг, тутулурсан – дурус сѣйлесенг, къутулурсан.
 Ялгъан уялтар – герти сююндюрю.
 Ялгъан уялтдырыр.
 Ялгъан уят гелтирир.
 Ялгъан хабар узун аякълы: тез яйылыр.
 Ялгъан ябушмас – алтын тот басмас.
 Ялгъан яйгъан ярдан учар.
 Ялгъан ялгъанны ачар.
 Ялгъан яндырыр – герти къандырыр.
 Ялгъан яндырыр.
 Ялгъангъа я авзачыкъ инанар – я абдал.
 Ялгъандан герти – къолай, сюекден эти – къолай.
 Ялгъандан герти – къолай.
 Ялгъандан жиргенмеген ямандан да жиргенмес.
 Ялгъандан къаптал тигип, отдан гѣлек гийгендей.
 Ялгъандан ял тапмасны ялын табар.
 Ялгъанны азабын гѣрмеген адам гертиликге къуллукъ этип болмас.
 Ялгъанны айтгъандан эсе, тынгламагъа къыйын.
 Ялгъанны ахыры ёкъ.
 Ялгъанны аягъы – къысгъа. // Ялгъанны аякълары къысгъа болур.
 Ялгъанны бир айтгъан да – ялгъанчы.
 Ялгъанны герти токътатар.
 Ялгъанны ёлу – къысгъа.
 Ялгъанны йиби – къысгъа.
 Ялгъанны къуйругъу – бир тутум.
 Ялгъанны къуйругъу – къысгъа // Ялгъанны къуйругъу къысгъа болур.
 Ялгъанны оъмюрю – къысгъа // Ялгъанны оъмюрю къысгъа болур // Ялгъанны оъмюрю аз болур.
 Ялгъанны тамуру ёкъ.
 Ялгъанны таягъы яман тие.

Ялгъанны териси ёкъ.
 Ялгъанны тынч бола айтма, гертисин айтма – кыйын.
 Ялгъанны учуна – сен де ялгъан. [*Терик диалект*].
 Ялгъанны юзю – къара.
 Ялгъанны янындан оьтме – гертини янындан гетме.
 Ялгъанчы – гиши болмас.
 Ялгъанчы абурлу ерде бир керен олтурур.
 Ялгъанчы бет тапмас.
 Ялгъанчы буса, ягъсыз болур.
 Ялгъанчы гёзюнден билинir.
 Ялгъанчы гerti айтса да, огъар адам инанмас.
 Ялгъанчы гerti айтса да, огъар гиши инанмас.
 Ялгъанчы мурадына етмес.
 Ялгъанчы сёйлер – янындагъы тынглар.
 Ялгъанчы шагъатгъа оьлюню тутар.
 Ялгъанчы ялап айтар.
 Ялгъанчы ялгъанчыны инандырып болмай.
 Ялгъанчы ярылып оьлюр.
 Ялгъанчыгъа инам ёкъ.
 Ялгъанчыгъа танг къатмас.
 Ялгъанчыгъа ялгъан – сый.
 Ялгъанчыда иман ёкъ // Ялгъанчыгъа иман ёкъ.
 Ялгъанчыда иман ёкъ: жанынг сатар.
 Ялгъанчыдан сакъ бол.
 Ялгъанчыны абурлу ерде бир керен олтуртур.
 Ялгъанчыны адамгъа санамас.
 Ялгъанчыны анты кёп болур.
 Ялгъанчыны аркъаны булан къуюгъа тюшме.
 Ялгъанчыны аркъаны булан къуюгъа тюшсенг, къуюда къаларсан.
 Ялгъанчыны гертисине де – налат.
 Ялгъанчыны гертисине де инам ёкъ // Ялгъанчыны гертисине де инамлыкъ ёкъ.
 Ялгъанчыны гертисине де инанмас.
 Ялгъанчыны гюню яман ерден батар.
 Ялгъанчыны дурус сёзю де – ялгъан.
 Ялгъанчыны дурус сёзюне де инанма.
 Ялгъанчыны къуйругъу – къысгъа.
 Ялгъанчыны къуйругъун тутуп болмай.
 Ялгъанчыны намусу болмас.
 Ялгъанчыны орну ёкъ.
 Ялгъанчыны оту янмас.
 Ялгъанчыны оьмюрю насипсиз болур.
 Ялгъанчыны савуту антдыр – ягъсызны савуту кантдыр.
 Ялгъанчыны савуту антдыр.
 Ялгъанчыны сёзю билдирir.
 Ялгъанчыны сёзюне гиши инанмас.
 Ялгъанчыны сёзюне гиши тынгламас.
 Ялгъанчыны сыйы ёкъ.

Ялгъанчыны тили – къысгъа.
 Ялгъанчыны тюз сёзю де – ялгъан.
 Ялгъанчыны тюз сёзю де зая гетер.
 Ялгъанчыны ую яллагъан – бирев де инанмагъан.
 Ялгъанчыны уюнде берекет болмас.
 Ялгъанчыны хуржуну толмас.
 Ялгъанчыны шагъаты къатыны болур.
 Ялгъанчыны шагъаты – ант.
 Ялгъанчыны шагъаты – янында // Ялгъанчыны шагъаты янында болур //
 Ялгъанчыны шагъаты янында юрюр // Ялгъанчыны шагъаты – къырында //
 Ялгъанчыны шагъаты къырында болур.
 Ялгъанчыны шагъаты ант болур.
 Ялгъанчыны юрту янгъан – инсан да эшитмеген.
 Ялгъыз¹³² къалгъан – ялынсыз янгъан. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ялгъыз терекни ел сындырыр. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ялгъызгъа ёл – узакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Ялкъывлу буса да, янгызлыкъ ял тапдыра.
 Ялкъывлукъ хорлукъ гелтирир.
 Ялкъынлар бою къан явмай, ял уьстюнден эр де авмай.
 Ялкъынсыз арба яллыкъ бермес.
 Яллава сув сугъармай.
 Яллатмаса, янса, сёнмес ябушгъан.
 Ялчы болмакъ – къумукъ кылыкъ тюгюл.
 Ялчыны болжалы етсе, сув челекни эшикден узатар.
 Ялы къолунгдан чыкъса, къуйругъуна ябушма.
 Ялы къутгъарылса (къутулса), къуйругъуна харманма.
 Ялында бишген аш татывлу болур.
 Ялындан къоркъгъан тютюнден къачар.
 Ялындан чыгып, отгъа гиргинче.
 Ялынсыз тютюн чыгъармы?
 Ялынчакъ оьзден къулдан яман.
 Ялыны – аз, тютюню – кёп.
 Ялыны макътамас.
 Ялынып, явдан къалмас.
 Ялынып, явдан къутулмас.
 Ямав буса, ярлымы эдим, мен гишиге харлымы эдим?
 Ямав буса, ярлымы эдим?
 Ямав йимик яртылыкъ – ярамайгъан бир кылыкъ.
 Ямав ямавну ябар.
 Ямавлар – къол ялгъар, англавунгну артдырыр.
 Ямавлу бусам да, ярлы тюгюлмен.
 Ямавлу гёлек гиймейим – ялынчлы дюньяларда турмайым.
 Ямаву бар ярлы болмас.
 Яман – гюнчю, яхшы – сынчы.
 Яман – яман булан, яхшы – заман булан.

¹³² Ялгъыз – янгыз.

Яман – яман булан, яхшы – заман булан.
 Яман – ямангъа ёлдаш, яхшы – яхшыгъа ёлдаш.
 Яман авлет артыкъ бармакъгъа ошай: гессенг – авурта, гесмесенг – ачыта.
 Яман авлет артыкъ бармакъгъа ошай: гессенг – авурта, гесмесенг – талчыкъдыра.
 Яман аврув тез югъар.
 Яман аврувгъа – яхшы аш.
 Яман авуздан – яман сёз.
 Яман авузну авзун буз.
 Яман агъач бийни отунда да янмас.
 Яман адам – саламындан белгили.
 Яман адам «яманлыгъын къойду» десе, инанма.
 Яман адам аз яшай.
 Яман адам атасын-анасын айтдыртыр.
 Яман адам ашайгъанда алда болур – ишлегенде артда болур.
 Яман адам ашынгны да ашар, жанынгны да бошатар.
 Яман адам аягъына къарар – яхшы адам юзюне багъар.
 Яман адам булан къатнашсанг, яман болурсан.
 Яман адам булан таныш болсанг, яманлыгъы югъар.
 Яман адам булан танышма, осалгъа йылышма.
 Яман адам гиччилай къартаяр.
 Яман адам гьиллачы болур.
 Яман адам ёлдашын яманлар.
 Яман адам иш сюймес: ону ашгъа чакъыр.
 Яман адам орунунгда да ятар, ишингни де похлар.
 Яман адам оъзю бажармай, бажарагъанны да къоймай.
 Яман адам сёзюнден белгили.
 Яман адам сыйлагъанны билмес, яман инек (сыйыр) сыйпагъанны билмес.
 [Гъайдакъ диалект].
 Яман адам тез къартаяр.
 Яман адам тил булан гюйдюрюр.
 Яман адам той бузар – яман къатын ой бузар.
 Яман адам той бузар.
 Яман адам тоймас, яманлыгъын къоймас.
 Яман адам уруп къачар.
 Яман адам халкъны бир-бирине яв этер.
 Яман адам эл бузар.
 Яман адам этген яхшылыкъны тез унутур.
 Яман адам этегингден тутса, этегингни гес де, къач.
 Яман адам явдан къачар – намарт адам сырынг ачар.
 Яман адам явдан къачар.
 Яман адам ягъанга ябушур – яман ит этегинге ябушур.
 Яман адам ягъанга ябушур.
 Яман адам яман оьлюр.
 Яман адам яманлыкъгъа уста болур.
 Яман адам янгыз оьлюр.
 Яман адам янынгда олтурса, этегингни гесип гет.

Яман адам яхшы сёз айтмас.
 Яман адамгъа ёлукъмай, яхшы адамны билмессен.
 Яман адамгъа мал тюшсе, къардашын танымас.
 Яман адамгъа яхшылыкъ этсенг, уьюнге сав къайтмассан.
 Яман адамдан этегингни гесип къач.
 Яман адамдан яман сёз эшитирсен.
 Яман адамлар булан не дос болма, не душман болма.
 Яман адамны айнытсанг, авзунг-бурнунг къан этер.
 Яман адамны атны артына миндирсенг, еринг тилер – төрге олтуртсанг,
 къызынгны тилер.
 Яман адамны атны артына миндирсенг, еринг тилер.
 Яман адамны атны уьстюнде ит хабар.
 Яман адамны ачуву гетмес, башы кёрге гиргинче.
 Яман адамны ашындан эсе, яхшы адамны сёзю – яхшы.
 Яман адамны иши де – яман.
 Яман адамны кюлуна бергенче, яхшы адамны ёлуна ташла.
 Яман адамны макътасанг, адашар.
 Яман адамны суюме болмай, яман адам сени суюме болмайгъан йимик.
 Яман адамны тепсинге олтуртсанг, къызынгны тилер.
 Яман адамны тили – аччы.
 Яман адамны тили – узун.
 Яман адамны тили оьзюню аягъын чалар.
 Яман адамны этегине чёп илинир – яхшы адамны этегине сёз илинир.
 Яман азар – къылыкъ озар.
 Яман айлангъан яман оьлюр.
 Яман айтгъан ат болур.
 Яман арба ёл бузар – яман адам эл бузар.
 Яман арба ёл бузар – яман гиши эл бузар.
 Яман арба ёл бузар – яман къатын уьй бузар.
 Яман арба ёл бузар – яман элчи эл бузар.
 Яман арба ёл бузар – яман эркек уьй бузар.
 Яман арба ёл бузар.
 Яман ат ахур бузар.
 Яман ат есисин къартайтар.
 Яман атгъа май битер.
 Яман атгъа мингенни аягъы тынмас – яман къатын алгъанны къулагъы тынмас.
 Яман атгъа мингинче, яв ёрт талгъанчагъа – яман къатын алгъанча, къысыр
 юрю къангъынча.
 Яман атгъа мингинче, яв юрю талгъанча – яман къатын алгъанча, бойдакъ
 юрю къангъынча.
 Яман атгъа мингинче, яв юрю талгъанча // Яман атны мингинче, яв юрю
 талгъанча
 Яман атны макътагъан ёлда къалар.
 Яман атны мингинче, яв юрю оьлгюнче // Яман атгъа мингинче, яв юрю
 оьлгюнче.
 Яман атны туюген булан не пайда?
 Яман атны ял басар.

Яман атны ял кѳуйругѳу узун бола.
 Яман атны ялы да, кѳуйругѳу да яхшы болур.
 Яман атны ялы узун болур.
 Яман атынг чыкѳгынча, жанынг чыкѳгъан да – кѳолай.
 Яман атынг чыкѳгынча, жанынг чыкѳсын.
 Яман аякѳ ёл бузар.
 Яман бала уѳйге сыймас – уѳйден чыкѳса, элге сыймас.
 Яман башчы кѳп сѳйлер.
 Яман башчы кѳп сѳйлер – яхшы башчы аз сѳйлер.
 Яман бергенин айтар – яхшы гѳргенин айтар.
 Яман бергенин айтар.
 Яман бий атангны-анангны айтар.
 Яман бийни авзу – яман.
 Яман билгенин айтар – яхшы гѳргенин айтар.
 Яман болгѳунча, ябалакѳ болса да – кѳолай.
 Яман болса да, кѳардаш – яхшы, гиччи болса да, ёлдаш – яхшы.
 Яман болса да, кѳардаш – яхшы.
 Яман болсанг, асарлар (илерлер) – юваш болсанг, басарлар.
 Яман борчдан ябагѳы ал // Яман борчдан ябакѳ ал.
 Яман бузав язда тувар.
 Яман бузар – яхшы тизир.
 Яман булан айланма – уланы булан ойнама.
 Яман булан айланмакѳ – йылан булан ойнамакѳ.
 Яман булан бал ашагѳанча, яхшылар булан кѳайгѳыда ортакѳчылыкѳ этген – яхшы.
 Яман булан гелген яман булан гетер // Яман булан гелсенг, яман булан гетер-сен.
 Яман булан ёлдаш болма – авам булан сырдаш болма.
 Яман булан ёлдаш болма.
 Яман булан ёлдаш болсанг, башынг гетер.
 Яман булан ёлдаш болсанг, тас болурсан.
 Яман булан ёлдаш болсанг, тюшюрсен тузагѳына.
 Яман булан ёлдаш бусанг, кѳаларсан уятгѳа – яхшы булан ёлдаш бусанг, етерсен сен муратгѳа.
 Яман булан ёлдаш бусанг, кѳаларсан уятгѳа.
 Яман булан ёлукѳсанг, атынг ямангѳа айтылър.
 Яман булан женнетге баргѳанча, яхшы булан жагѳаннемге бар.
 Яман булан женнетде болгѳунча, яхшы булан жагѳаннемде бол.
 Яман булан иш гѳрме.
 Яман булан ой тутма.
 Яман булан ой тутма: яманны яман бола ою да, оюну да.
 Яман булан олтурмакѳдан янгыз турмакѳ – яхшы.
 Яман булан пилав ашагѳанча, яхшы булан талав аша.
 Яман булан пилав ашагѳанча, яхшы булан таш аша.
 Яман булан пилав ашагѳанча, яхшы булан таш ташы.
 Яман булан сѳз этсенг, атанг-ананг сѳгюлюр.
 Яман булан сѳйлемек – итге сюек атгѳандай.

Яман булан сөйлесенг – бир балагъ, сөйлемесенг – эки балагъ.
 Яман булан сөйлесенг, атанг-ананг сөгюлор.
 Яман булан сөйлесенг, итге сюек атгъандай – яхшы булан сөйлесенг, шекерге
 бал къошгъандай.
 Яман булан сөйлесенг, итге сюек атгъандай.
 Яман булан сөйлесенг, итге таякъ атгъандай.
 Яман булан тирелме.
 Яман булан юрюгюнче, янгыз юрю оьлгюнче.
 Яман булан юрюдюм – къалдым уятгъа, яхшы булан юрюдюм – етдим
 муратгъа.
 Яман булан юрюсенг, гёнгюнг азар.
 Яман булан юрюсенг, яман болурсан – яхшы булан юрюсенг, аман болурсан.
 Яман булан юрюсенг, яман болурсан – яхшы булан юрюсенг, яхшы болурсан.
 Яман булан яв болма.
 Яман булан ял болма.
 Яман булан яр болма.
 Яман булан яшагъанча, янгыз турмакъ къолайдыр.
 Яман булан яшагъанча, янгыз турмакъ яхшыдыр.
 Яман буса – беш арба, яхшы буса – беш аркъа.
 Яман буса да, агъабыз, яхшысын къайдан табарбыз.
 Яман буса да, къардаш – яхшы, гиччи буса да, ёлдаш – яхшы.
 Яман буса да, къардаш – яхшы.
 Яман буса да, – къардаш, яхшысын къайдан табайыкъ?
 Яман буса да, эр – яхшы, сокъур буса да, къыз – яхшы.
 Яман буса да, эр – яхшы.
 Яман бусанг, жанынг чыгъар – яхшы бусанг, атынг чыгъар.
 Яман бусанг, тюерлер – яхшы бусанг, сюерлер.
 Яман гёз таш ярар – яман дос баш ярар.
 Яман гёзден Аллагъ сакъласын!
 Яман гёзден, яман тилден сакълан.
 Яман гелгенни бичакълар – яхшы гелгенни къучакълар.
 Яман гелди – яв гелди.
 Яман гелин уруп гетер – яхшы гелин сорап этер.
 Яман гелмейли, яхшыны хадири билмес.
 Яман гелсе, бузар – яхшы гелсе, тизер.
 Яман гёрмей, яхшыны билип болмай.
 Яман гиши – явдан яман.
 Яман гиши булан къатнашсанг, яман болурсан.
 Яман гиши яв болур, гъар бир иши дав болур.
 Яман гиши янгыз оьлор.
 Яман гишиге таянгъанча, сувгъа таян.
 Яман гишини гёрмеген яхшы гишини хадири билмес.
 Яман гишини заралы савлай юртгъа тиер.
 Яман гишини тили – аччы.
 Яман гюн гетер – яман адам къалар.
 Яман гюн турна учмас.
 Яман гюн узакъ гёрюнор.

Яман гюн яхшы болур – яман адам яхшы болмас.
 Яман гючюк посагъада гъаплар.
 Яман давдан тоймас.
 Яман деген сайын яман тамуру бек обсер.
 Яман досдан гъайван – яхшы.
 Яман досдан гъакъыллы душман – артыкъ.
 Яман досдан къырда ятгъан таш яхшы.
 Яман досдан янгызлыкъ – яхшы.
 Яман досдан яхшы душман – артыкъ.
 Яман досну яман гюнде сына.
 Яман досунг болгъандан эсе, болмагъаны – яхшы.
 Яман ёлдаш болмас – ёлдаш болса да, сырдаш болмас.
 Яман ёлдаш булан гюмюш тапгъанча, яхшы ёлдаш булан алтын тас этген – кёолай.
 Яман ёлдаш гёлентки йимикдир.
 Яман ёлну къысгъасы – яхшы, яхшы ёлну узуну – яхшы.
 Яман ёлчу да – яман, яман савут да – яман.
 Яман ерде танг къатды.
 Яман ерде ятсанг, яман тюш гёрюрсен – яхшы ерде ятсанг, яхшы тюш гёрюрсен.
 Яман жанын къыйнатар – яхшы башын сыйлатар.
 Яман жанын къыйнатар.
 Яман жибин бал этмес.
 Яман затны сатагъан кёп макътар.
 Яман затны макътап сатар.
 Яман инек язда кёозлар. [*Гъайдакъ диалект*].
 Яман ит – этегинге, яман адам ягъанга ябышар.
 Яман ит артдан гъаплар.
 Яман ит артдан юрюр.
 Яман ит бёрюге гъаплар.
 Яман ит гюндюз гъаплар.
 Яман ит есисин хабар.
 Яман ит этегинге ябушур – яман адам ягъанга ябушур.
 Яман ит яшыртгъын хабар.
 Яман итни башын сыйпасанг, кёолунгну хабар.
 Яман итни къуйругъу узун болур.
 Яман иш де кёолай бош тургъандан, гече-гюн уйде ятып, ашгъа план кёургъандан.
 Яман иш де кёолай бош тургъандан.
 Яман ишинден гёрмес – гишиден гёрюр.
 Яман ишни башы болгъандан эсе, яхшы ишни къуйругъу болгъан – яхшы.
 Яман къалар уятгъа – яхшы етер муратгъа.
 Яман къаравул буса, яв етти болур.
 Яман къаргъа яман чакъырыр.
 Яман къатын – сатып алгъан дав йимик.
 Яман къатын – сатып алгъан мал йимик.
 Яман къатын алгъанча бойдакъ юрю къартайгъанча.

Яман къатын алгъанча, къысыр къалгъан – къолай.
 Яман къатын алгъанча, къысыр къалгъын къангъынча.
 Яман къатын алгъанча, къысыр юрю къангъынча.
 Яман къатын алгъанча, янгыз тургун къангъынча.
 Яман къатын алгъанча, бойдакъ юрю къангъынча.
 Яман къатын алгъанча, къысыр юрю къангъынча.
 Яман къатын атдан урмай тюшюрюр.
 Яман къатын булан яман хоншу – бир.
 Яман къатын дертсиз болур.
 Яман къатын итни токътатып оъзю гъаплар.
 Яман къатын йылап къоркъутур.
 Яман къатын къаргъышлы болур.
 Яман къатын къонакълай гелсе, къолуна сибиртки алар.
 Яман къатын сариекни тешигинден чыгъарар.
 Яман къатын тёрге чабар.
 Яман къатын тилчи болур.
 Яман къатын уый бузар, яман арба ёл бузар, яман молла дин бузар.
 Яман къатын уый бузар.
 Яман къатын хоншусу булан яв болур.
 Яман къатын эрин гишини алдында хор этер.
 Яман къатын эрин тез къартайтар.
 Яман къатын эрни бузар.
 Яман къатын яхшы эрин сыйламас.
 Яман къатын, къонакъ гелсе, къолуна сибиртки алар.
 Яман къатын, къонакъ гелсе, яшларын тюер.
 Яман къатынны бичагъы гесмесе де, тили – гесе.
 Яман къатынны гюню хабар булан батар.
 Яман къатынны къаргъышы кёп болур.
 Яман къатынны тили ерге етер.
 Яман къатынны эри тез къартаяр.
 Яман къой оъзенни ортасына гирип ичер.
 Яман къой сувну ортасына гирип ичер.
 Яман къой тез къартаяр.
 Яман къойну юну болмас.
 Яман къурдашдан яхшы душман – артыкъ.
 Яман къуш къычырса, элде оълю болур. [*Терик диалект*].
 Яман къыз барагъан ерин сайламас – яман къатын яхшы эрин сыйламас.
 Яман къыз барагъан ерин сайламас.
 Яман къыз яхшы болмас – яхшы къыз яман болмас.
 Яман къызны анасы гелечиси болур.
 Яман къылыкъ амалсыз этер.
 Яман къылыкъ биябур этер.
 Яман къылыкъ дарман излетер.
 Яман къылыкъ сокъур этер.
 Яман къылыкъны гъакъыл хорлар.
 Яман къюлкюню ахыры – йылав.
 Яман малны сокъмагъы башгъа болур.

Яман молла дин бузар.
Яман отдан яман тютюн чыгъар.
Яман отну тамуру терен болур.
Яман отну урлугъу кѣп болур.
Яман оьгюз йимик терсине юрюме.
Яман оьгюз йимик ян тартма.
«Яман оьлдю» десе, инан – «яманлыгъын кьойду» десе, инанма.
Яман оьлюге ваягъ ёкъ.
Яман пакъыргъа ялыныр.
Яман салса, яхшы алар – ярлы салса, бай алар.
Яман сатыв ярлы этер минг тюменли байланы.
Яман сѣз – баш къазыгъы, яхшы сѣз – жан азыгъы.
Яман сѣз – баш къазыгъы.
Яман сѣз – къабургъа таш, яхшы сѣз – жанынга аш.
Яман сѣз – юрекке къайгъы.
Яман сѣз адамны бездире.
Яман сѣз баш чирите – йылы сѣз таш ирите.
Яман сѣз баш чиритир.
Яман сѣз баш ярар.
Яман сѣз – башгъа къязыкъ.
Яман сѣз болмаса, яхшы сѣз болмас.
Яман сѣз есине къайтар.
Яман сѣз йылата – яхшы сѣз йыбата.
Яман сѣз къайдан чыгъа – къартдан не яшдан чыгъа.
Яман сѣз ташны ярар.
Яман сѣзге – яман гѣз.
Яман сѣзден бал чыкъмас – яхшы сѣзден бал чыгъар.
Яман сѣзден бал чыкъмас.
Яман сѣзден баш чартлар.
Яман сѣзден дав чыгъар.
Яман сѣзден май чыкъмас – яхшы сѣзден май чыгъар.
Яман сѣзден май чыкъмас.
Яман сѣзден ябагъы – кьолай.
Яман сѣзню агъусу йыллар булан таймас.
Яман сѣзню къанаты бар.
Яман сѣйлеген яхшы иш этмес.
Яман сѣйлеген яхшы эшитмес.
Яман сѣйлеп сѣз этме, яхшы сѣзюнг ёкъ буса.
Яман сѣйлер – янындагъылар тынглар.
Яман сув ерни бузар – яман къатын эрни бузар.
Яман сыйлагъанны билмес – эшек сыйпагъанны билмес.
Яман сыйыр сокъмакъчы болур – яман адам такъмакъчы болур.
Яман сыйыр сокъмакъчы болур.
Яман сыйыр язда кьозлар.
Яман сюрсенг де, яхшы сибир.
Яман тавда от битмес.
Яман тамакъ ярлы этер.

Яман тамур кѣп болур.
 Яман терек бутагына оьсюр.
 Яман терек яхшы емиш бермес.
 Яман терекни де емиши яман болур.
 Яман терекни тамуру терен гетер.
 Яман тигив – яхшы ишыв.
 Яман тил – башгъа балагъ.
 Яман тил – биз йимик, яхшы тил – къыз йимик.
 Яман тил адамны иманындан чыгъарар // Яман тил инсанны иманындан чыгъарар.
 Яман тил башгъа балагъ гелтирир.
 Яман тил биз йимик болур.
 Яман тил эл бузар – яман аякъ ёл бузар.
 Яман тил эл бузар.
 Яман тирменде – яхшы ун.
 Яман токъмакъчы болур.
 Яман тувса, дав башлар – осал тувса, эл ташлар.
 Яман тувса, дав башлар.
 Яман тюзелсе, заман тюзелер.
 Яман тюнгюлюкден аччы тютюн чыгъар.
 Яман тюшонг ёмакъ болсун.
 Яман улангъа мал къойма.
 Яман устаны бычгъысы да – яман.
 Яман уьйден сасыкъ тютюн чыгъар.
 Яман уьлгюню алма – яхшы уьлгюден къалма.
 Яман хабар – узун аякълы.
 Яман хабар ёлда табар.
 Яман хабар ёргъа атдан да чалт.
 Яман хабар ерде ятмас.
 Яман хабар тез етише // Яман хабар тез етишир.
 Яман хабар тез яйылыр.
 Яман хабар эл гезер.
 Яман хабар югюрюк болур.
 Яман хабар ямандан чыгъар.
 Яман хабардан яман тюш – яхшы // Яман хабардан яман тюш – къолай.
 Яман хабарны аякълары – узун.
 Яман хабарны аякълары бар.
 Яман хабарны къанаты – енгил.
 Яман халкъ ёкъ – яманлар бар дюньяда.
 Яман чырынгны бузар.
 Яман элни яхшысы болгъунча, яхшы элни яманы бол.
 Яман элчи эл бузар.
 Яман эркек той бузар – яман къатын уьй бузар.
 Яман эркек той бузар.
 Яман эрни яхшы къатын тюзелтер – яман къатынны яхшы эр тюзелтмес.
 Яман эрни яхшы къатын тюзелтер.
 Яман эрни яхшы къатынгиши этер.

Яман этден яхшы пилав болмас.
 Яман этсенг де, оьзюнг эт.
 Яман эчкиге тюк чыкъса, къартыллавукъ болур.
 Яман эшек йип узар – яман къатын уый бузар.
 Яман эшек уыйге ете туруп ёртуур.
 Яман эшек чыр бузар – яман къатын уый бузар.
 Яман эшитгенин айтар – яхшы гёргенин айтар.
 Яман ювугъунг болмасын – яманны ювукъ этген онгмасын.
 Яман ювукъдан яхшы хоншу – къолай.
 Яман явдан къачар.
 Яман ялчы янындан телер.
 Яман ямангъа ёлугъур.
 Яман яманлыкъ яяр.
 Яман яманны макътар.
 Яман яманны табар.
 Яман яхшы болмас.
 Яман яхшыны сёгер – ярахсыз гёзьаш тёгер.
 Яман яхшыны сёгер.
 Яман яш – атасына азап.
 Яман яш анасыны эмчегин хапма къарар.
 Яман яш атасына – азап.
 Яман яшлайын къартайр.
 Яман, эсирсе, уьюн бузар.
 «Яман» деп айтдырма – тынч, «яхшы» деп айтдырма – кыйын // «Яман» деп айтма – тынч, «яхшы» деп айтма – кыйын.
 Ямангъа – сёзюнгню, къаргъагъа огъунгну зая этме.
 Ямангъа – яманлыкъ, яхшыгъа – аманлыкъ.
 Ямангъа айтма сырынгни.
 Ямангъа айтсанг, тынгла – яхшыгъа айтсанг, англа.
 Ямангъа айтылгъан адамны аты тез унутула.
 Ямангъа аш берсенг де, иш берме.
 Ямангъа барма – яхшыдан къалма.
 Ямангъа басгъанны гызы да – яман.
 Ямангъа баш болгъунча
 Ямангъа баш болгъунча, яхшыгъа ёлдаш бол.
 Ямангъа баш ургъунча, яхшыгъа ёлдаш бол.
 Ямангъа берсенг ашынгни, итге атар башынгни // Ямангъа берсенг ашынгни, итге ташлар башынгни.
 Ямангъа борчунг болмасын: я тойда сорар, я жыйында.
 Ямангъа гёре яман болма.
 Ямангъа гече де – къарангы, гюн де // Ямангъа гюн де – къарангы, гече де – къарангы.
 Ямангъа да мал къойма – яхшыгъа да мал къойма.
 Ямангъа да, яхшыгъа да бир Гюн чыгъа.
 Ямангъа дюнья – душман.
 Ямангъа ёлдаш бусанг, ямав салар башынга.

Ямангъа ёлдаш бусанг, яманлыкъда яшарсан – яхшыгъа ёлдаш бусанг, яхшы-
лыкъда яшарсан.

Ямангъа ёлукъсанг, яласы югъар.

Ямангъа ёрасанг, яхшы чыгъар.

Ямангъа иерген – языкъгъа, яхшыгъа иерген – азыкъгъа.

Ямангъа ишинг тюшмесин.

Ямангъа къамучунгну берсенг, атынгны да тилер.

Ямангъа къатын чыдамас.

Ямангъа къошулгъунча, янгыз юрю оьлгюнче.

Ямангъа къыз тилеме – яхшыгъа артыкъ берме.

Ямангъа къыз тилеме.

Ямангъа къыз туююл, туз да берме.

Ямангъа оьлюм ёкъ – яхшыгъа яшав ёкъ.

Ямангъа сёзюнгню зая этме.

Ямангъа сен ян болма: шолай бир заман болур – къачан бир гюн буса да,
ямангъа яман болур.

Ямангъа сырынг айтма: юртгъа яяр.

Ямангъа сырынг айтсанг, тюртюп чыгъар ичинден.

Ямангъа сырынгны айтма.

Ямангъа сырынгны айтсанг, гъёкюнюрсен.

Ямангъа тагъылсанг, яман бетли болурсан.

Ямангъа тарыма – тарысанг, арыма.

Ямангъа тарыма: тарысанг, арыма.

Ямангъа таянгъан йыгъылмай къалмас.

Ямангъа тегенек ябушур – яхшыгъа япыракъ ябушур.

Ямангъа тилегенден эсе, итге тилеген – яхшы.

Ямангъа тюзелсенг, барма – яхшыгъа тюзелсенг, къалма.

Ямангъа уьюр буса, яман тамурлар артар.

Ямангъа чечме сырынгны.

Ямангъа шашыгъан йыгъылмай къалмас.

Ямангъа эл бакъмас.

Ямангъа этер яхшылыкъ, яхшыны ёлгъа салар.

Ямангъа этер яхшылыкъ.

Ямангъа ювукъ бусанг, яманы югъар.

Ямангъа ялбаргъынча, янынга харман.

Ямангъа ялынгъан яв къалмас.

Ямангъа ялынгъынча, янынгны харман // Ямангъа ялынгъынча, янынгдан
харман.

Ямангъа ялынгъынча, ятып ер тырна.

Ямангъа ялынгъынча, ятып, янынга харман.

Ямангъа ялынма.

Ямангъа яман бол, яхшыгъа – яхшы.

Ямангъа яман болмакъ гъар гишини ишидир – ямангъа яхшы болмакъ –
эргишини ишидир.

Ямангъа яман этме тынч, яхшы адамгъа яхшылыкъ этме – къыйын.

Ямангъа ян болма.

Ямангъа ян болма: къачан буса да бир гюн ямангъа яман болар.

Ямангъа яхшы бол.
 Ямангъа яхшы болмакъ – эргишини ишидир.
 Ямангъа яхшы болуп табулма.
 Ямангъа яхшылар аз болур.
 Ямангъа яхшылыкъ этсенг, уьюнге сав бармассан.
 Ямандан – яман сёз.
 Ямандан ат алгъанча, яхшыдан тай ал.
 Ямандан борч алма, алсанг да – харж этме.
 Ямандан борч алма.
 Ямандан гийимингни ташлап къач.
 Ямандан гъайван – яхшы.
 Ямандан ёлдаш болмас, ёлдаш болса да, сырдаш болмас.
 Ямандан ёлдаш болмас.
 Ямандан ит – яхшы, сиркеден бит – яхшы.
 Ямандан ит – яхшы.
 Ямандан йыракъ тур.
 Ямандан къайт – яхшыны айт.
 Ямандан къач – яхшыгъа къулач яй.
 Ямандан къач – яхшыгъа къучакъ ач.
 Ямандан къачып къутул.
 Ямандан оьч къала – яхшыдан иш къала.
 Ямандан тав къалар – яхшыдан бав къалар.
 Ямандан хабар сорама.
 Ямандан я къачып къутул, я – танып.
 Ямандан яман тувар – яхшыдан яхшы тувар.
 Ямандан яман югъар.
 Ямандан яманлыкъ югъар – яхшыдан адамлыкъ югъар.
 Ямандан яманлыкъ югъар.
 Ямандан яхшы сёз чыкъмас.
 Ямандан яхшы сёз эшитмессен.
 Ямандан яхшы тувса, яманны юзюн жувар.
 Ямандан яхшылыкъ гёзлеме.
 Ямандан яхшылыкъ юкъмас.
 Яманлагъа Аллагъны минг налаты.
 Яманлагъа баш къошма: ямандан не гёерсен.
 Яманлагъа баш къошсанг, яманлыкъ булан гюн гетер.
 Яманлагъа гёз къаратма.
 Яманлагъа гёре сёйлеме.
 Яманлагъа ян болма.
 Яманланы ичинде яхшы болгъандан эсе, яхшыланы ичинде яман бол.
 Яманлар булан бал ашагъанча, яхшылар булан къайгъыда ортакъчылыкъ этмек – яхшы.
 Яманлар булан ички ичме.
 Яманлар булан ички ичме: яманлар булан олтуруп ички ичсенг, оьлгюнче къутулмассан давундан.
 Яманлар булан олтуруп ички ичсенг, оьлгюнчеге къутулмассан давундан.
 Яманлар булан яхшы болгъандан эсе, яхшылар булан яман бол.

Яманлар сёкген адам – яхшы адам.
 Яманлар тувса, дав башлар.
 Яманлар узакъ яшай – яхшылар тез оъле дей.
 Яманлар явда язылмас.
 Яманлардан башынг тайдырып, яхшылар булан юрю гьаман да.
 Яманлардан уьюрлеринг кёп буса, кьаркьарангда бар намусунг тас болур.
 Яманлы бугъагъа бузав тапдырыр.
 Яманлы яхшы этмес.
 Яманлыгъынгни аз гёрме – яхшылыгъынгни кёп гёрме.
 Яманлыкъ булан бир иш буса, – яхшылыкъ булан минг иш бола.
 Яманлыкъ сувда батмас.
 Яманлыкъ терсден чыгъар.
 Яманлыкъ чачгъан пашманлыкъ оран.
 Яманлыкъ этген яманлыкъ гёер.
 Яманлыкъ этген яманлыкъ табар.
 Яманлыкъ этген яхшылыкъ тапмас.
 Яманлыкъ этгенге яхшылыкъ эт.
 Яманлыкъ этгенден эсе, оьлген – кьолай.
 Яманлыкъ этме – тынч, яхшылыкъ этме – кьыйын.
 Яманлыкъ этме бир кьол да – таман, яхшылыкъ этме эки кьол да – аз.
 Яманлыкъ этсенг, кьуванма – яхшылыкъ этсенг, макътанма.
 Яманлыкъ янгыз гелмей.
 Яманлыкъ яны авур гелген гиши талайсыз болур.
 Яманлыкъгъа – яманлыкъ, гъар гишини ишидир; яманлыкъгъа – яхшылыкъ эргини ишидир.
 Яманлыкъгъа уьйретеген гишиден йыракъ бол.
 Яманлыкъны азабын билмеген адам яхшылыкъгъа кьуьлукъ этип болмас.
 Яманлыкъны азы да – кёп.
 Яманлыкъны аманлыкъ енгер.
 Яманлыкъны артындан юрюген гьалаллыкъ тапмас.
 Яманлыкъны артындан юрюген насип тапмас.
 Яманлыкъны гёрмеген яхшылыкъны хадири билмес.
 Яманлыкъны кёп этсе, яхшы адам да ят болур.
 Яманлыкъны суву кьуруса да, лайы кьалар.
 Яманлыкъны сьурген айнымас.
 Яманлыкъны сьурген яманлыкъда оьлур.
 Яманлыкъны эбинденяхшылыкъ гелер.
 Яманлыкъны эсингде тутма.
 Яманлыны ёлдашы – кёп, яхшыны гьондеши – кёп.
 Яманлыны, оьзюн болмаса, орнун тьуй.
 Яманны – тилинден, йыланни тишинден ув тамар.
 Яманны – яласы, кьазанны кьарасы югъар.
 Яманны авзун гьакъ берип токътат.
 Яманны авзундан яхшы сёз чыкъмас.
 Яманны авзундан яхшы сёз чыкъмас.
 Яманны амалы кёп болур.
 Яманны аты да – яман, заты да – яман.

Яманны аты яхшы булан айтылмас.
 Яманны аты яхшыгъа айтылмас.
 Яманны атын алгъынча, яхшыны тайын ал.
 Яманны ашгъа чакъырсанг, чакъыр, тек ишге чакъырма.
 Яманны ашнасы ёкъ – яхшыны хатасы ёкъ.
 Яманны ашы бурнунгдан чыгъар.
 Яманны берген ашындан яхшыны берген суву артыкъ.
 Яманны бети, яв сюртсе де, ял болмас.
 Яманны билме сюйсенг, яхшылыкъ булан оьлче.
 Яманны бир гьюнери артыкъ бола.
 Яманны бир иши – артыкъ: ягъасы йыртыкъ.
 Яманны бир кылыгъы – артыкъ.
 Яманны бир кылыгъы артыкъ: ягъасы йыртыкъ.
 Яманны бир кылыгъы болур: о да сёзю болур.
 Яманны бир малы болур, ол да багъалы болур.
 Яманны бурну яйда уышюр.
 Яманны гёрмеген яхшыны билмес.
 Яманны гёрмеген яхшыны хадирин билмес // Яманны гёрмейли яхшыны хадирин билмес.
 Яманны гёрмей, яхшыны танглап болмай.
 Яманны гючюк талар.
 Яманны ёлдашы да – яман.
 Яманны жангъа санама – эчкини малгъа санама.
 Яманны жангъа санамас.
 Яманны заман унутдурмас.
 Яманны ишге чакъырма – ашгъа чакъыр.
 Яманны иши ярты ёлда къалар.
 Яманны кёпюрюнден оьтгюнче, ярдан тюш.
 Яманны къатыны болгъунча, яхшыны есири бол.
 Яманны къулагъы яйда уышюр.
 Яманны къучагъында ятгъынча, яхшыны аягъында ят.
 Яманны кылыгъы югъар.
 Яманны макътасанг, адашар.
 Яманны малын алгъынча, яхшыны тайын ал.
 Яманны намусу болмас – чёлню къамушу болмас.
 Яманны намусу болмас.
 Яманны олтургъан ерин гесип ал.
 Яманны ою да – яман.
 Яманны салагъан яр да ёкъ.
 Яманны сёзю де – яман, оьзю де – яман.
 Яманны сёзю таш ярар.
 Яманны сёзю юрек ярар.
 Яманны сокъмагъы – айры // Яманны сокъмагъы – башгъа.
 Яманны сынамагъан яхшыны билмес.
 Яманны тамуру – кёп.
 Яманны тепсингге олтуртсанг, кызынгны тилер.
 Яманны тёрюнде болгъунча, яхшыны кёрюнде бол.

Яманны тили – артыкъ узун.
 Яманны тили – артыкъ.
 Яманны тили аччы болур.
 Яманны тили таш ярар, таш ярмаса, баш ярар.
 Яманны тили таш ярар.
 Яманны тили яман тигер.
 Яманны тилин яман билир.
 Яманны тухумуна къарама.
 Яманны урлугъу – кѣп.
 Яманны устю сув буса, кепмесдей гѣрер – яман адамгъа мал юкъса, гетмесдей гѣрер.
 Яманны уяты болмас.
 Яманны ягъасы – йыртыкъ.
 Яманны язда къулагъы уышюр.
 Яманны яла япмай гюню ѳкъ.
 Яманны яла япмайгъан гюню болмас.
 Яманны яласы югъар – къазанны къарасы югъар.
 Яманны яласы югъар.
 Яманны яман болур ою да, оюну да.
 Яманны яман булан къувма – къанны къан булан жувма.
 Яманны яман булан къувмай.
 Яманны яманлыгъы бир тиймесе, бир тиер.
 Яманны яманлыгъы бир юкъмаса, бир югъар.
 Яманны яманлыгъы элге етер.
 Яманны яманы бар.
 Яманны яманы бар: ювукъ барсанг, тез югъар.
 Яманны яны аз болар.
 Яманны янына барма: яласы югъар.
 Яманны янында тургъан да – яман.
 Яманны ярасы бителмес.
 Яманны яхшы сѣзюнден яхшыны яман сѣзю – къолай.
 Яманны яхшы этив – гъакъыллыны иши, яхшыны яман этив – гъакъылсызны иши.
 Яманны яхшы этмек – яхшыны иши, яхшыны яман этмек – яманны иши.
 Яманны яхшыдан айырып болмай.
 Яманны яхшылыкъ булан енг.
 Яманны яхшысы болгъунча, яхшыны яманы бол.
 Яманны яхшысы болмай да къалмас.
 Яманны яшаву – яман булан.
 Яманны яманлыгъы югъар.
 Ямансыз яхшы болмай // Ямансыз яхшы болмас.
 Ямансыз яхшы болмас – яхшысыз яман болмас.
 Ян гѣрген яшырылмас.
 Янагъан ѳлавчугъа ерни хуму да – сув.
 Янашалар яшав тапса, гюн бола.
 Январны гюню – къысгъа, февральны айы – къысгъа.
 Янгур булан ер яшгъарар – бирлик булан эл яшгъарар.

Янгур булан ер яшнар – экмек булан эл яшнар.
 Янгур буса, ер яшнар – экмек буса, эл яшнар.
 Янгур оѳбер – ер гѳбер.
 Янгур оѳюн сел санар.
 Янгур себер – ер гѳбер.
 Янгур явмай, яз болмас.
 Янгур явмаса, от ѳсмес.
 Янгур явса, ер яшнар.
 Янгур явса, эринчекге ял.
 Янгур явса, ямучу гий – кѳар явса, долакѳ байла.
 Янгургѳа уѳйренген тамчыдан кѳоркѳмас.
 Янгурда артда кѳалма – чыкѳда алгѳа барма.
 Янгурда ат сайлама – байрамда кѳыз сайлама.
 Янгурда ат сайламас.
 Янгурдан кѳачып, денгизге тюшген.
 Янгурдан кѳачып, чоргѳагѳа тюшген.
 Янгурдан кѳачып чоргѳагѳа тюшеми?
 Янгурдан сонг гюн яндырып – ялгѳандан сонг уят яндырып.
 Янгурлар явса, ер яшнар – яманлар тувса, дав башлар // Янгурлар явса, ер
 янгырып – яманлар тувса, дав башланар.
 Янгурлар явса, ер яшнар.
 Янгурунгну гѳрген ѳкѳ – эки юртгѳа кѳавгѳанг бар.
 Янгѳан ерден тютюн чыгѳар.
 Янгѳан ерден ялын чыгѳар – сув чыкѳмас.
 Янгѳан ерден ялын чыгѳар.
 Янгѳан отда ялын ѳкѳ.
 Янгѳан сѳйлер – янындагѳылар тынглар.
 Янгы алгѳа юрюр – эсги артда кѳалар.
 Янгы байдан акѳча алма.
 Янгы гѳлекге – эсги ямав.
 Янгы гелин уѳйню атив сибирив.
 Янгы да – янгы, бир ямалгѳан да – янгы.
 Янгы да – янгы, ямалгѳан да – янгы.
 Янгы дослар тап – эсгилерин ташлама.
 Янгы ерге гѳчген эсги ерни макѳтар.
 Янгы кѳуманда сув сувукѳ гѳрюнюр.
 Янгы кѳурум кѳурулса, эсги кѳурум тас болур.
 Янгы сибиртки атив сибире.
 Янгы сибиртки таза сибире.
 Янгы сибиртки уѳйню атив сибирив.
 Янгы сибиртки яхшы сибире.
 «Янгы тонум бар», – деп, эсгисин отгѳа ташлама.
 Янгы тувгѳан – рызкѳысы булан.
 Янгы тувгѳан бала – рызкѳылы бала.
 Янгы тувгѳан бала рызкѳылы бола.
 Янгы чалгѳы гючлю чалар.
 Янгы чапгѳан ат югюрюк болур.

Янгы элек төрге илинир.
 Янгы элек чюйде болур – янгы гелин уйде болур // Янгы элек – чюйде, янгы гелин – уйде.
 Янгы ювукъ – балдан татли.
 Янгы яшав оъзлюгонден къурулмай.
 Янгыз адам асгер болмас.
 Янгыз адам карасгъа байлангъан атгъа ошай – халкъы булан болагъан адамлар эркин яшай.
 Янгыз адам карасгъа байлангъан атгъа ошай.
 Янгыз атны чангы чыкъмас – чангы чыкъса да, дангы чыкъмас.
 Янгыз ашагъан ашынг – татывсуз, чырагъынг – тунукъ.
 Янгыз бала – эрке бала.
 Янгыз бала йылавуч болур.
 Янгыз бала эрке болур.
 Янгыз башым – тузсуз ашым.
 Янгыз башынг – къайгъысыз ашынг.
 Янгыз бир сёз булан танылмас гиши.
 Янгыз бир сёз булан танылмас гиши: сёзю терек буса, емишдир иши.
 Янгыз болгъандан донгуз болгъан – къолай.
 Янгыз болгъунча, донгуз бол // Янгыз болгъунча, донгуз болайым // Янгыз болма – донгуз бол.
 Янгыз болуп тувса да, янгыз улан танылыр.
 Янгыз гиши бий болмас.
 Янгыз гиши есирдей турар.
 Янгыз гиши эл болмас.
 Янгыз гишиге узун хынжал – уллу дос.
 Янгыз жибин бал этмес.
 Янгыз кесев исси этмес.
 Янгыз къайынгъа къуш къонмас.
 Янгыз къойну бёрю ашар.
 Янгыз къол булан харс урмас.
 Янгыз къол тюйме тикмес.
 Янгыз къол тюйме тюймес.
 Янгыз къонакыгъа – къой, дёрт къонакыгъа – той.
 Янгыз таш къала болмас – янгыз терек бав болмас.
 Янгыз таш къала болмас // Янгыз ташдан къала болмас.
 Янгыз терек бав болмас – бир ташдан къала болмас.
 Янгыз терек бав болмас – мен харс ургъан булан той болмас.
 Янгыз терек бав болмас – янгыз гиши бий болмас.
 Янгыз терек бав болмас – янгыз таш къала болмас.
 Янгыз терек бав болмас.
 Янгыз терек бав этмес.
 Янгыз терек къынгыр оъсюр.
 Янгыз торгъай чарнамас.
 Янгыз тюп бару болмай – янгыз терек бав болмай.
 Янгыз улан – ярлы улан.
 Янгыз улан тувмай къалсын анадан.

Янгыз уйде къазан къайнамас.
 Янгыз чапгъан ат югюрюк болур.
 Янгыз шагъат – шагъат болмас.
 Янгыз юрюп, ёл тапгъанча, кёплер булан адашгъан – къолай.
 Янгыз янгыз болмас, тилинде тирлиги буса.
 Янгыз ярлы – оъмюрю ярлы.
 Янгыз яш йылавуч болур.
 Янгыз яш эрке болур.
 Янгыз яшав яйнамас // Янгыз яшав яйнатмас.
 Янгыз яшав яшав тюгюл.
 Янгыз яшав яшнатмас.
 Янгызгъа – гюн де, гюч де.
 Янгызгъа байрам ёкъ.
 Янгызгъа ёл – йыракъ.
 Янгызгъа яла кёп бола.
 Янгызгъа ян табылмас – яшыртгъын аш хабылмас.
 Янгызгъа ян табылмас.
 Янгыздан донгуз да – къолай.
 Янгызлагъа танг болмас.
 Янгызлагъа танг къатмас.
 Янгызлыкъ – явдан къыйын.
 Янгызлыкъ – явдан яман.
 Янгызлыкъ – языкълыкъ.
 Янгызлыкъ, сени отунг гёмюлсюн, ягъамны кёп къызбайгъа алдырдынг!
 Янгызлыкъда байрам ёкъ.
 Янгызлыкъда сёз къоймамакъ эрдендир.
 «Янгызман» деп ит къызбайдан тартынма.
 Янгызны гюню – къарангы.
 Янгызны гюнюн сорама – явну ёлун сорама.
 Янгызны гюнюн сорама.
 Янгызны ёлдашы бол.
 Янгызны иши битмес.
 Янгызны оту янмас.
 Янгызны оту ярыкъ янмас.
 Янгызны оъзю оълсе, кими къалар?
 Янгызны чырагъы ярыкъ янмас.
 Янгызны ягъы – гючлю.
 Янгызны яны болмас – янгыз таш къала болмас.
 Янгызны яны болмас.
 Янгызны яны ёкъ.
 Янгызныки – янгызлыкъдыр.
 Янгылмай аякъ болмас.
 Янгылмай къапас болмас.
 Янгылмай яякъ болмай – сюрюнмей аякъ болмай.
 Янгылмай яякъ болмас.
 Янгылмакъ айып тюгюл, тюзленмей къалмакъ – айып.
 Янгылыш айтсанг, гечилир – ялгъан айтсанг, гечилмес.

Янгылыш болсанг, гечилир – ялгъан айтсанг, гечилмес.
 Янгылыш гечилир – ялгъан гечилмес.
 Янгылыш сёйлесенг, гечилир – ялгъан сёйлесенг, гечилмес.
 Янгылыш этмейген гиши болмас.
 Янгылышгъа – минг ёл, гертиликге – бир ёл.
 Янгылышгъангъа ёл гёрсет.
 Янгылышгъанны янындагъы билир.
 Янгылышмайгъан бир Аллагъдыр.
 Янгылышны яман ишге санама.
 Янгылышын англагъан экинчи янгылышмас.
 Янгылышын билген экинчилей янгылышмай.
 «Янгыны тапдым», – деп, эсгини ташлама.
 Янгыны эсги асырар.
 Янгыны янгы этген – эсги.
 Янтая чапгъан явлар онг алмас.
 Яны ёкъну яндавуру ёкъ.
 Яныгъан булан яман къылыч янылмас – янысанг, болат къылыч янылыр.
 Яныгъан булан яман къылыч янылмас.
 Янымны салып ятмагъанман.
 Янын салып ятмагъангъа савунда ятмагъа тынч бола дей къабурда.
 Янынгда гъакъыл сорама къарт адам ёкъ буса, тёнгек булан сама маслагъатлаш.
 Янынгда маслагъатлашма, гъакъыл сорама къарт адам ёкъ буса, тёнгек булан
 сама маслагъатлаш.
 Янынгны яшынг тутсун.
 Янындан ятгъан да ашай, жанын сатгъан да ашай.
 Янып-гююп суюмеген дос – ямучусуз къойчудай.
 Япгъан уста тююл – япдыргъан устадыр.
 Япырагъы тёгюлсе де, береги – еринде.
 Япыракъгъа къарап, алма санама.
 Яр булан йымырткъа урушдургъандай // Яр булан йымырткъа урушдургъанда
 йимик.
 Яр булан йымырткъа урушдурма.
 Яр гёрсе – эчки, сув гёрсе – балыкъ.
 Яр гёрсе, эчки йимик.
 Яр къыдыргъан сув табар – сув къыдыргъан сал табар.
 Яр къыдыргъан сув табар.
 Яра сав болагъанда къычытыр.
 Яравсуз ёлдаш булан гюмюш тапгъынча, асил ёлдаш булан алтын тас этген –
 къолай.
 Ярадан бет бургъандан явгъа кёмек ёкъ.
 Ярадан къоркъгъан явгъа гирмес.
 Яралангъан къабан – къутургъан бёрюден де къоркъунчлу.
 Яралы къабан явда оьлюр.
 Яралы къабан яйда оьлюр.
 Яралы къабан янгыз ятар.
 Яралы юрекке ягъланмакъ – дарман.
 Яралыны ястыгъында сав оьлюр.

Ярамайгъан кылыкъ кѣп: инг яманы – гюнчюлюк.
 Ярамайгъан отдан ярамайгъан тютюн чыгъар.
 «Ярар» булан иш битмей.
 Ярасы ял табып гетди.
 Ярасына ярып тѣкген туз йимик.
 Ярасы яхшы буса, ярачысы кырыйында табылыр.
 Яратгъаным бизге булай ёрагъан.
 Ярахсыз – аш уьстюнде, къайратлы иш уьстюнде билинир.
 Ярахсыз аш уьстюнде билинир.
 Ярахсыздан ёлдаш болмас.
 Ярахсыздан намус йыракъ.
 Ярахсызны авзу – кынгыр, кылыгъы кыйшыкъ болур.
 Ярахсызны макътасанг да – ярахсыз, таваккалы макътамасанг да – таваккал.
 Ярашма башласа, – эркек, яйылма башласа, – тиши.
 Ярашмагъа суйгенни ашы гъазир бола.
 Ярашывлу ёлну-ёрукъну таныр.
 «Ярдан атыл», – десе, атылырмысан?
 «Ярдан уч» дегенни буту сынмай – учгъанны буту сына.
 Яревке къапчыкъ – яри торба.
 Яревке тил – ялынч къулгъа, узун тили – уштукъулгъа.
 Яревкеде ягъ болмас.
 Яри юкъкъа еринден йыртылыр.
 Ярлы – башы булан, бай кисеси булан ойлай.
 Ярлы – къайгъысын, бай байлыгъын сѣйлер.
 Ярлы – ярлылыгъын, бай байлыгъын яшыра туруп оьлюр.
 Ярлы агълюню яш басар.
 Ярлы адам байны хабарын сѣйлей туруп набын битдирген.
 Ярлы амаллы болур.
 Ярлы анасы йыламас.
 Ярлы атгъа минсе: «Къайдан алдынг?» – дей, бай атгъа минсе: «Къутлу болсун!» – дей.
 Ярлы бай болур – къул оьзден болмас.
 Ярлы байгъа – азыкъ.
 Ярлы байгъа дос болмас.
 Ярлы бийге ярашар – яман кимге ярашар?
 Ярлы бийге ярашар.
 Ярлы болма, болсанг да, харлы болма.
 Ярлы борчдан къутулмас.
 Ярлы бусам да, харлы тюгюлмен – харлы бусам да, хорлу тюгюлмен.
 Ярлы бусам да, харлы тюгюлмен.
 Ярлы бусанг, арпа чач.
 Ярлы бусанг, ишле – ач бусанг, тишле.
 Ярлы бусанг, къардашынг да – сагъа душман.
 Ярлы бусанг, яргъа ювукъ яшама.
 Ярлы гѣнгю ачыкъдыр.
 Ярлы гѣнгю ярыкъдыр.
 Ярлы гѣчсе, бай болур.

Ярлы гиши бай болса, ялчысына ер салар.
 Ярлы гиши чомарт болур.
 Ярлы гишиге гелим ёкъ.
 Ярлы гишини акъчасын яман тувар битдирир.
 Ярлы гьалын барлы билмес.
 Ярлы да болма, харлы да болма.
 Ярлы да, барлы да бирче къыйышмай.
 Ярлы къайгысын сёйлер.
 Ярлы къатын алса, гече къысгъа болур.
 Ярлы ногъай юн тёлеме яралгъан – яныкъ Мурза ёрмелеме яралгъан.
 Ярлы ногъай юн тёлеме яралгъан.
 Ярлы ожакъны яш басар.
 Ярлы оьзденден къулну къулу да – къолай.
 Ярлы оьзюню гиндигин оьзю гесер.
 Ярлы оьлгенни яз билир – бай оьлгенни тез билир.
 Ярлы сав элни къайгысын этер.
 Ярлы сёзю – ялынчакъ.
 Ярлы тавукъ ашаса, я тавугъу авруй, я оьзю авруй.
 Ярлы тойгъа хан гелмей.
 Ярлы тюеге минсе де, ит хабар.
 Ярлы уланлар къазакъ турар байлагъа.
 Ярлы уьйленсе, гечелер де къысгъа болур.
 Ярлы уьйню оту ярыкъ янмас.
 Ярлы ярлы болмас, ягъдан ярлы болмаса.
 Ярлы ярлыгъа болушур.
 Ярлы ярлылыгъын билсе, байдан да яхшы яшар.
 Ярлы ярлылыгъын яшырмас.
 Ярлы яш намусу булан – бай.
 Ярлы яшав уят тююл.
 Ярлы яшны сююнчю – учуз къыз.
 Ярлы яшылында отлар.
 Ярлы яшын сатып алар. [*Бырынгъы айтыв*].
 Ярлыгъа – ялгъан таякъ.
 Ярлыгъа байлыкъ ярашмас.
 Ярлыгъа берген зувапдыр.
 Ярлыгъа гёчме – тынч.
 Ярлыгъа таш явар.
 Ярлыгъа яр авар.
 Ярлыгъа яр оюлур.
 Ярлыда намус болмас, байгъа барып баш урса.
 Ярлыдан ярлыгъа пай болмас.
 Ярлылагъа гюн чыкъмас – янгызлагъа танг болмас.
 Ярлылагъа гюн чыкъмас.
 Ярлылар да къалмас ярлы кююнде – барлылар да къалмас барлы кююнде.
 Ярлылар ятса, оьлюр – байлар батса, оьлюр.
 Ярлылыгъын яшыргъан бай болмас // Ярлылыгъын яшыргъан байымас //
 Ярлылыгъын яшыргъан булан бай болмас.

Ярлылыкъ айып туюл.
 Ярлылыкъ гюйдюрюр – байлыкъ суюдюрюр.
 Ярлылыкъ яри ямав салдырыр – янгызлыкъ ягъасындан алдырыр.
 Ярлылыкъгъа ямав салып болмай.
 Ярлылыкъда суюгенингни тапсанг, къозкъулакъ да аш болур.
 Ярлылыкъдан къартлыкъ – яман.
 Ярлылыкъдан яман экен янгызлыкъ ярлылыкъгъа кёп ямавлар салдыргъан.
 Ярлылыкъдан яман экен янгызлыкъ.
 Ярлылыкъны башы – эринчеклик.
 Ярлылыкъны уяты ёкъ.
 «Ярлыман» деп йылама – «байман» деп де къуванма.
 «Ярлыман» деп къызбайлагъа ялынма.
 Ярлыны агъачы ёкъ деп, къыш гелмей къалмас.
 Ярлыны анты – аслам, байны шагъаты – аслам.
 Ярлыны аты болса, бичени ёкъ – бичени болса, аты ёкъ.
 Ярлыны ашы да – ярлы.
 Ярлыны ашыгъы алчи турмас.
 Ярлыны базары – тынч.
 Ярлыны байлыгъы – бала.
 Ярлыны байлыгъы – къаркъарасыны савлугъу.
 Ярлыны билгени – иш.
 Ярлыны бир тойгъаны – бай болгъаны.
 Ярлыны гёнгю – ачыкъ.
 Ярлыны гёнгю – ярыкъ // Ярлыны гёнгю ярыкъ болур.
 Ярлыны гёнгю – ярыкъ, барлыны уёу – ярыкъ.
 Ярлыны гёнгю – ярыкъ.
 Ярлыны гъалын ярлы билир.
 Ярлыны гюню – къарангы.
 Ярлыны гюню балагъ булан башлана, гюнагъ булан бите.
 Ярлыны да жаны бар.
 Ярлыны заты уллу гёрюнюр.
 Ярлыны инг гючлю савуту – гертилик.
 Ярлыны къатыны оылсе, башы зангырыр.
 Ярлыны къызы гъайбат буса да, эрге бармас – байны къызы маймакъ буса да, уёйде къалмас.
 Ярлыны къыйынын бай билмес.
 Ярлыны малы азгъын.
 Ярлыны малын бёрю ашар.
 Ярлыны намусу – бай, байны намусу болмай.
 Ярлыны насиби – аякъ туюде.
 Ярлыны онгу болмас.
 Ярлыны оту ёкъ деп, къыш гелмей къалмас.
 Ярлыны оылгени яз билинир – байны оылгени тез билинир // Ярлыны оылгенин яз билир – байны оылгенин тез билир.
 Ярлыны пайы уллу гёрюнюр.
 Ярлыны сёзю – къодулу.
 Ярлыны сёзю япыракъдан оьтмес.

Ярлыны сёзю япыракъны тешмес.
Ярлыны сёкме – байны макътама.
Ярлыны сонгу болмас.
Ярлыны тавугъу да къаз йимик гёрюнюр.
Ярлыны тону – ярыдан.
Ярлыны тону яйда битер.
Ярлыны тою тепсиден пакъыр буса да, йырдан бай бола.
Ярлыны уюу байгъа къала йимик гёрюнюр.
Ярлыны уюун кийиз ясар.
Ярлыны эсинде – айлыкъ.
Ярлыны эсинде – мичари.
Ярлыны ягъы ёкъ – байны яву ёкъ.
Ярлыны яман сатыв оьлтюрюр.
Ярлыны ярлы якълар.
Ярлыны яшлары кёп болур.
Ярма чилав оьзю-оьзюн макътар.
Ярманы чачсанг, жыйрасан – сёзню чачсанг, жыймассан.
Ярты айны ярыгъы да – ярты.
Ярты гюнге ярыш ёкъ.
Ярты ёлда эринчек къалар.
Ярты иш бютюн болмас.
Ярты къалгъан иш созулур // Ярты къалса, иш созулур.
Ярты мичари сав согъан уруп йыкъды уюмню.
Ярты мичари, сав согъан таймасын башлыгъынгдан.
Ярты оьмюр иште оьте.
Ярты союлгъан хораз йимик.
Ярты тапсанг, ярып бер – бютюн тапсанг, бёлюп бер.
Ярты тилли – ярты гъакъыллы.
Ярты-юрту затны татыву болмай.
Яры юкъкъа еринден йыртылыр.
Ярыкъ адамны саламы юрекге къуват салар.
Ярыкъ сёз яшавну яратар.
Ярыкъ юлдуз ерге айланмай, танг къатмас.
Ярыкъ юлдуз къаршы тувар айлагъа – арыв къызлар гелин болур байлагъа.
Ярыкъ юлдуз къаршы тувар айлагъа – ярлы улан къазакъ турар байлагъа.
Ярыкъ юлдуз къаршы тувар айлагъа – ярлы уланлар ялчы турар байлагъа.
Ярылып бишер шапшы.
Ярылып сюрюлсе, ярдай бишер.
Ярым молла дин бузар.
Ярым сагъатлыкъ ёлну бир айдан юрюгендей.
Ярышда озгъан булан гъар атдан тулпар болмай.
Ярышда чаба бусанг, алгъа чыкъма яшны къой.
Ястыкъ башны дертин билмес.
Ястыкъны гёргенде гёзю юмула.
Ят адам къардаш болмас.
Ят ашынга къарар, дос – башынга.
Ят гиши ювукъ болмас – ятгъан бёрю токъ болмас.

Ят гиши ювукъ болмас.
 Ят гишиге ачылма.
 Ят ёлда янгыз бусанг, эки гёз сал елкенге.
 Ят ерде солтан болгунча, оёз еринде ултан болмакъ – кёолай.
 Ят ерни язы да – эрши.
 Ят элде бай болгунча, оёз элингде ярлы бол.
 Ят элде етти йылгъа шайтансан.
 Ят элде пача болгунча, оёз элингде кёойчу болган – яхшы.
 Ят элде солтан болгунча, оёз элингде ултан бол.
 Ят элни язбашы да эршидир.
 Ят элни язы да – эрши.
 Ят юртгъа атдан тюшмей гирмек – эдепсизлик гысаплана.
 Ят юртну башы болгунча, оёз юртунгуну ташы бол.
 Ятар ери бавукъда бала ятмас тавукъ да.
 Ятар кёурсакъ – ярты яхшы // Ятар кёурсакъ – ярым яхшы.
 Ятар кёурсакъ – ярым яхшы: эртен болур урусбай.
 Ятар кёурсакъ ярты болур // Ятар кёурсакъ ярым болур.
 Ятар кёурсакъгъа йылы сув да – аш.
 Ятгъа сёзюнг англатсанг, бармакъларынг хабарсан.
 Ятгъа сёзюнг англатсанг, досдан душман табарсан.
 Ятгъа сырынг билдирме.
 Ятгъа ял барма.
 Ятгъан – аврув тююл, бакъгъан – аврув.
 Ятгъан адам сюрюнемес.
 Ятгъан арсландан кыдырагъан къанчыкъ – кёолай.
 Ятгъан бёрю ач къалар.
 Ятгъан бёрю токъ болмас – ят гиши ювукъ болмас.
 Ятгъан бёрю токъ болмас.
 Ятгъан булан ял болмас, кёурсагъы кёорулласа.
 Ятгъан йыланн кьюйругъына басма.

Ятгъан оёгюзню башын тана нас этгендей.
 Ятгъан ташны ав баса, емирилген тав баса.
 Ятгъан ташны ав баса.
 Ятгъан ташны тюбюнден сув акъмай.
 Ятгъангъа берер яллыкъ – бийге ярашар ханлыкъ.
 Ятгъангъа берсе, магъа берсин – тургъангъа берсе, кызыл оёгюзню мююзюне берсин.
 Ятгъангъа гиши тиймес.
 Ятгъанда берер яллыкъ – бийге ярашар ханлыкъ.
 Ятгъанн гюню гетер – юрюгенни ёлу гетер.
 Ятгъанн янсав басар.
 Ятгъанннкин тургъан ашар.
 Ятдан – кърдаш, итден ёлдаш болмас.
 Ятдан болган кърдаш яман ерде яяр.
 Ятдырса, бит чакъы – тургъузса, ит чакъы.
 Ятдырып – ялап, тургъузуп – къарап. (*«Бек сююп» деген маънада*).

Ятлагъа къалгъан ялынчы гюн.
 Ятлагъа сыр чечме.
 Ятлагъа ял баргъынча, ятып янынг хамарла.
 Ятланы яндавургъа тарта алма.
 Ятланы яндавургъа тарта алып, тышкъариден къурдашынгны мунгайтма.
 Ятланы яндавурунга тартсанг, бармакъларынг хабарсан.
 Ятлар ярашса, яманлар янар – дослар давласа, душманлар къанар.
 Ятлар ярашса, яманлар янар.
 Ятлардан къардаш болмас – ярмалардан аш болмас.
 Ятлардан къардаш болмас.
 Ятны гёнгюн кюлетип, ич бузулса, ят озар.
 Ятып ичген йырчы болар.
 Ятып оьлме – атып оьл.
 Яхсайлы борагъанлыгъа: «Борагъангъа нечик бара», – деп сорагъан, борагъанлы да: «Бурамгъа етдинг – Борагъангъа еттинг», – деген. [*Терик диалект*].
 Яхшы – яхшыгъа ёлдаш, яман – ямангъа ёлдаш.
 Яхшы (адам) досдан айрылмас.
 Яхшы авлет малны оьзю табар.
 Яхшы авлетни багъасы етмей.
 Яхшы авузгъа – аш, яман авузгъа – таш.
 Яхшы адам – ёлдаш: этеген ишинг ону булан ойлаш.
 Яхшы адам – саламындан белгили.
 Яхшы адам булан айлансанг, етдирир мурадынга.
 Яхшы адам булан сёйлесенг, гёнгюнг ачылыр.
 Яхшы адам булан таныш болсанг, яхшылыгъы югъар – яман адам булан таныш болсанг, яманлыгъы югъар.
 Яхшы адам булан таныш болсанг, яхшылыгъы югъар.
 Яхшы адам гёргенин айтар – яман адам бергенин айтар.
 Яхшы адам гете буса, чакъ бузула, дей.
 Яхшы адам ёл къурур – яман адам ёл бузур.
 Яхшы адам ишинден билинir.
 Яхшы адам къарт буса, язылып къалгъан накъыш йимик – яман адам къарт буса, итге атылгъан таякъ йимик.
 Яхшы адам къартайса, язып къойгъан хат йимик – яман адам къартайса, пысгъып янгъан от йимик.
 Яхшы адам оьзю оьлсе де, аты оьлмес.
 Яхшы адам оьзю оьлсе де, иши оьлмес.
 Яхшы адам оьлсе, яхшылыгъы къалар.
 Яхшы адам саламындан белгили.
 Яхшы адам табып сёйлер – яман адам хабып сёйлер.
 Яхшы адам хайыр этмесе де, зарал этмес.
 Яхшы адам хайырын тийдирмесе де, заралын да тийдирмес.
 Яхшы адам элин ойлар.
 Яхшы адам эслеп сёйлер – яман адам эснеп сёйлер.
 Яхшы адам юзюне багъар – яман адам аягъына багъар.
 Яхшы адам юрт тизер – яман адам юрт бузар.

Яхшы адам яман адатны кѳувар.
 Яхшы адам яман болмас
 Яхшы адам яман иш этмес.
 Яхшы адам яман сѳз айтмас.
 Яхшы адам яхшыны ѳлгѳа салар, ямангѳа этер яхшылыкѳ.
 Яхшы адам, сюрюнсе де, йыгѳылмас.
 Яхшы адамгѳа Аллагѳ да кѳмек эте.
 Яхшы адамгѳа кѳурдаш бусанг, ишинг битер.
 Яхшы адамгѳа кѳурдаш табылыр.
 Яхшы адамгѳа яман сѳз юкмас.
 Яхшы адамгѳа яхшылыкѳ этме кѳыйын, ямангѳа яман этме – тынч.
 Яхшы адамдан – яхшы хабар.
 Яхшы адамдан хайыр болмаса да, зарал тиймес.
 Яхшы адамдан яхшылыкѳ югѳар.
 Яхшы адамлар тез оѳле.
 Яхшы адамны (гишини, эркекни) ери бош кѳалмас.
 Яхшы адамны аты кѳалар – язывчуну хаты кѳалар.
 Яхшы адамны аты кѳалар.
 Яхшы адамны ачуву – гюлмелли кепгенче.
 Яхшы адамны ачуву гетер, гюнде гюлмелли кепгенче – яман адамны ачуву
 гетмес, башы кѳрге гиргинче // Яхшы адамны ачуву гюлмелли кепгенче гетер –
 яман адамны ачуву гетмес, башы ерге гиргинче.
 Яхшы адамны ачуву гетер.
 Яхшы адамны ачуву явлукѳ кепгенче гетер.
 Яхшы адамны бир сѳзю эки болмас.
 Яхшы адамны гѳакѳылы – сѳзю булан, яман адамны гѳакѳылы сонг геле.
 Яхшы адамны гѳакѳылы – сѳзюнден белгили.
 Яхшы адамны гѳар юртда бир уѳю болур. [*Терик диалект*].
 Яхшы адамны ери – белгили.
 Яхшы адамны ери – гѳазир. [*Терик диалект*].
 Яхшы адамны ичи булан тиши – бир.
 Яхшы адамны сѳзю ерге тюшмес.
 Яхшы адамны сыйласанг, эсинден гетмес.
 Яхшы адамны тюшюнгде гѳрсенг де – яхшы.
 Яхшы адамны хоншугѳа сатып ал.
 Яхшы адамны этегине сѳз илинир – яман адамны этегине чѳп илинир.
 Яхшы адамны юзю де – яхшы, сѳзю де – яхшы.
 Яхшы адамны ятгѳа санама.
 Яхшы адамны яшына (йылларына) кѳарама.
 Яхшы адамны, оѳзю оѳлсе, сѳзю кѳалар.
 Яхшы айтгѳангѳа яш кѳарар.
 Яхшы алаша кѳарт болса, кѳаргѳалагѳа ем болур – яхшы гиши кѳарт болса,
 сабийлеге тенг болур.
 Яхшы алаша кѳарт болса, кѳаргѳалагѳа аш болур.
 Яхшы алаша кѳарт болса, кѳаргѳалагѳа ем болур.
 Яхшы Аллагѳны яман иши болмай.
 Яхшы алманы хурт ашар.

Яхшы анадан яман бала тувмас.
 Яхшы ат боз болур.
 Яхшы ат бугъавсуз юрюмес.
 Яхшы ат да адамгъа эл булан гелер.
 Яхшы ат ёлдан чабар.
 Яхшы ат къамучу излетмес.
 Яхшы ат югенсиз болмас.
 Яхшы атаны уланы – яхшы, яхшы ананы кызы – яхшы.
 Яхшы атаны яшы – яхшы, яхшы ананы кызы – яхшы.
 Яхшы атгъа – бир къамучу, яман атгъа – минг къамучу.
 Яхшы атгъа – къамучу, яхшы кыызгъа гелечи герекмей.
 Яхшы атгъа – ярма, яман атгъа ёрме берер.
 Яхшы атгъа бир къамучу – таман.
 Яхшы атгъа къамучу герекмей – яхшы улангъа гелечи герекмей.
 Яхшы атгъа къамучу герекмей // Яхшы атгъа къамучу тарыкъ тююл.
 Яхшы атгъа къамучу гёрюнсе, таман.
 Яхшы атгъа къамучу тарыкъ тююл, яхшы эргишиге буса, ёрав да таман.
 Яхшы атгъа къамучу урма ярамас – яман атны туюген булан не пайда.
 Яхшы атгъа къамучу урма ярамас.
 Яхшы атгъа ял ёкъ.
 Яхшы атны тишине къарамас // Яхшы атны тишине бакъма. [*Гъайдакъ диалект*].
 Яхшы аш бергенче, яхшы сёз бер.
 Яхшы аш къалгъанча, яман къурсакъ партласын.
 Яхшы аш къалгъанча, яман къурсакъ ярылсын.
 Яхшы ашны татыву – тамакъда.
 Яхшы ашын ашар – яман башын ашар.
 Яхшы бала торгъа тартар – яман бала кёрге тартар.
 Яхшы балагъа ата малы герекмей.
 Яхшы башчы аз сёйлер – яман башчы кёп сёйлер.
 Яхшы башын сыйлатар – яман жанын кыйнатар.
 Яхшы башын сыйлатар.
 Яхшы бергенче, яман алгъасар.
 Яхшы бергенче, яман чыдамас.
 Яхшы билип сёйлер – яман тилип сёйлер.
 Яхшы билип сёйлер – яман чанчып сёйлер.
 Яхшы билсенг ишингни, яхшылар сыйлар башынгни.
 Яхшы бичилип, яман тигилген. (*Намуссуз, кылыксыз овзденни гъакъында*).
 «Яхшы боламан», – деп, яман болма.
 «Яхшы боламан», – деп, яман болма: яхшы болсанг, сагъа да – яхшы.
 Яхшы болса да, яман болса да, – къулдан.
 Яхшы болса, – алты аркъа; яман болса, – алты арба.
 Яхшы болса, – байдан; яман болса, – къулдан.
 Яхшы болса, – бийден; яман болса, – къулдан.
 Яхшы болсам, гёз тие – яман болсам, сёз тие.
 Яхшы болсанг, балдай бол – яман болсанг, уздай бол.
 Яхшы болсанг, озарсан – яман болсанг, тозарсан.

Яхшы болсанг, сагъа – яхшы.
 Яхшы болсанг, янынг – кѣп.
 Яхшы булан дос бусанг, мурадынга етерсен.
 Яхшы булан дос бусанг, яман тюшлер гѣрмессен.
 Яхшы булан ѳлдаш бол – яман адамгъа базма.
 Яхшы булан ѳлдаш бол.
 Яхшы булан ѳлдаш болсанг, етерсен мурадынга – яман булан ѳлдаш болсанг, тюшюрсен тузагъына.
 Яхшы булан ѳлдаш болсанг, ишинг битер – яман булан ѳлдаш болсанг, башынг гетер.
 Яхшы булан ѳлдаш болсанг, ишинг битер.
 Яхшы булан ѳлдаш бусанг, баш болурсан – яман булан ѳлдаш бусанг, тас болурсан.
 Яхшы булан ѳлдаш бусанг, гъалива булан шекер.
 Яхшы булан ѳлдаш бусанг, етерсен йыракъгъа – яман булан ѳлдаш бусанг, тюшюрсен тузакъгъа.
 Яхшы булан ѳлдаш бусанг, етерсен сен муратгъа – яман булан ѳлдаш бусанг, къаларсан сен уятгъа.
 Яхшы булан ѳлдаш бусанг, етерсен сен муратгъа.
 Яхшы булан ѳлдаш бусанг, ишинг битер – яман булан ѳлдаш бусанг, башынг – бетер.
 Яхшы булан ѳлдаш бусанг, ишинг битер.
 Яхшы булан къурдаш бусанг, ишинг тюзелер – яман булан къурдаш бусанг, ишинг тюзелмес.
 Яхшы булан къурдаш бусанг, ишинг тюзелер.
 Яхшы булан сѳйлесенг, аслам жавгъар тѳгюлюр – яман булан сѳйлесенг, атанг-ананг сѳгюлюр.
 Яхшы булан сѳйлесенг, аслам жавгъар тѳгюлюр.
 Яхшы булан сѳйлесенг, балгъа шекер къатгъандай.
 Яхшы булан сѳйлесенг, шекерге бал къатгъандай – яман булан сѳйлесенг, итге таякъ атгъандай.
 Яхшы булан сѳйлесенг, шекерге бал къошгъандай – яман булан сѳйлесенг, итге сюек атгъандай.
 Яхшы булан сѳйлесенг, шекерге бал къошгъандай.
 Яхшы булан юрюсенг, ѳлунг табарсан – яман булан юрюсенг, кѳрюнг табарсан.
 Яхшы булан юрюсенг, ѳлунг табарсан.
 Яхшы булан юрюсенг, етерсен муратгъа – яман булан юрюсенг, къаларсан уятгъа.
 Яхшы булан яманны арасы – ер булан кѳкню арасы.
 Яхшы буса ѳлдаш, бары да ишинг ону булан ойлаш.
 Яхшы бусанг, атынг чыгъар – яман бусанг, жанынг чыгъар.
 Яхшы бусанг, атынг чыгъар.
 Яхшы бусанг, сагъа да – яхшы.
 Яхшы бусанг, сонг айтылма ямангъа.
 Яхшы бусанг, сюерлер – яман бусанг, тюерлер.
 Яхшы гелер ишге – яман гелер ашгъа.
 Яхшы гелин – къызыдай, яхшы гиев – уландай.

Яхшы гелин – кызынгдан яхшы, яхшы гиев – уланынгдан яхшы.
 Яхшы гелин – оьзюнгню кызындан яхшы.
 Яхшы гелин сорап этер – яман гелин уруп гетер.
 Яхшы гелин сорап этер.
 Яхшы гёргенин айтар – яман бергенин айтар.
 Яхшы гёргенин айтар – яман эшитгенин айтар.
 Яхшы гёргенин айтар.
 Яхшы гиев кыайынагъа намус этер.
 Яхшы гиев суюдюрю – яман гиев гюйдюрю.
 Яхшы гиши – саламындан белгили.
 Яхшы гиши ай булан гюндей: яхшылыгъы гяр кимге бирдей.
 Яхшы гиши кёп яшап, айланасын яшнатар.
 Яхшы гиши табып сёйлер – яман гиши хабып сёйлер.
 Яхшы гиши яман сёз айтмас.
 Яхшы гишини гыакъылы сёйлейгенде гелер – яман гишини гыакъылы сонг гелер.
 Яхшы гишини ери бош кыалмас.
 Яхшы гишини ичи де, тышы да – бир.
 Яхшы гишини ичинде яман зат турмай.
 Яхшы гишини сёзю де – татли.
 Яхшы гючюк чабып етер – яман гючюк хабып гетер.
 Яхшы деген бир атдыр – яман деген налатдыр.
 Яхшы дос – кыардашдан¹³³ ювукъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Яхшы дос айрылмас.
 Яхшы дос ювугъундан айрылмас.
 Яхшы досну яман гюнде сынар.
 Яхшы ёл – узун яхшы, яман ёл – кыысгъа яхшы.
 Яхшы ёл булан юрюсенг, яхшы болурсан.
 Яхшы ёлдаш булан ёрукъгъа тюшюр.
 Яхшы ёлдаш булан кыар яндырыр.
 Яхшы ёлну узуну – яхшы, яман ёлну кыысгъасы – яхшы.
 Яхшы ерде ятсанг, яман тюш гёрмессен.
 Яхшы етер муратгъа – яман кыалар уятгъа.
 Яхшы затны макътамай сат.
 Яхшы ит оьлегенин билдирмей.
 Яхшы ит оьлегенин гёрсетмей.
 Яхшы иш тас болмас.
 Яхшы ишге болжал салма – яман ишни болжалдан алма.
 Яхшы ишге болжал салма.
 Яхшы ишге гелер – яман ашгъа гелер.
 Яхшы ишлени яман этме айланма.
 Яхшы ишни башы бол – яман ишни кыуйругъу бол.
 Яхшы ишни башы бол.
 Яхшы ишни болжалгъа салма – яман ишни болжалдан алма.
 Яхшы ишни болжалгъа салма.

¹³³ **Кыардаш** – *агъа-ини* деген маънада.

Яхшы йырны сёзю аз болур.
 Яхшы къайда да – яхшы.
 Яхшы къайынгъа – къаймакъ.
 Яхшы къартлар ёкъ ерде яхшы яшлар да болмас.
 Яхшы къартлар ёкъ ерде яшлар да болмай яхшы.
 Яхшы къатын – айланангда гюл чечекли бав йимик.
 Яхшы къатын – гюл чечекли бав йимик, яман къатын – сатып алгъан дав йимик.
 Яхшы къатын – дюнья багъасы.
 Яхшы къатын – иманны яргысы.
 Яхшы къатын – узакъ оьмюр.
 Яхшы къатын – узакъ оьмюр: атынг чюер абургъа.
 Яхшы къатын – уйню гюлю.
 Яхшы къатын – эрни къанаты.
 Яхшы къатын – эрни насибини кюрчюсю.
 Яхшы къатын гюндюз – байрам, гече – той, яман къатын гече – къайгъы, гюндюз – ой.
 Яхшы къатын ишли болур – яман къатын тишли болур.
 Яхшы къатын къарны уьстюнде къазан къайнатар.
 Яхшы къатын таза болур.
 Яхшы къатын тобукъларын яйып олтурмас.
 Яхшы къатын эри айтгъандан чыкъмас.
 Яхшы къатын эрин бай этер – яман къатын эрин зая этер.
 Яхшы къатын эрине жавап бермес.
 Яхшы къатын эрине жавап къайтармас.
 Яхшы къатын эрине сорар – яман къатын элине сорар.
 Яхшы къатын яман эрин эр этер – яман къатын яхшы эрин ер этер.
 Яхшы къатын яман эрни эр этер.
 Яхшы къатын ярлы эрин бай этер.
 Яхшы къатындан – яхшы, яман къатындан – яман зат дюньяда болмагъан.
 Яхшы къойчу – чарыгъындан белгили.
 Яхшы къойчуну дёрт гёзю болур.
 Яхшы къойчуну къойлары эгиз къозлар.
 Яхшы къонакъны сёзю кълар – яман къонакъны бези кълар.
 Яхшы къонакъны сёзю кълар.
 Яхшы къл еси саялы оьлюр.
 Яхшы кълрдаш муратгъа етдирир – яман кълрдаш уятгъа етдирир.
 Яхшы кълрдаш ярашып ойнар.
 Яхшы кълыз хоншудан чыкъмас.
 Яхшы кълыз яман болмас – яман кълыз яхшы болмас.
 Яхшы кълызгъа гелечи герекмей.
 Яхшы кълыздан яхшы гелин болур.
 Яхшы кълызны авулдан йибермейлер.
 Яхшы кълылыкъ – сёнмес ярыкъ.
 Яхшы кълылыкъ – уятлыкъны белгиси, яман кълылыкъ – нажжаслыкъны белгиси.
 Яхшы кълылыкъ яшынмас.

Яхшы мал есин табар. *(Яхшы адам малны оъзю табар, яман адам буса, хадирын билмес, пуч этер деген маънада).*

Яхшы малны оъзю табар.

Яхшы малны оъзю табар – яман хадирын билмес.

Яхшы малчыны малы азмас.

Яхшы муталимни шалбары тас болур – яман муталимни китабы тас болур.

Яхшы негет – ишни башы.

Яхшы негет – ярым байлыкъ.

Яхшы негет – ярым девлет.

Яхшы негет – ярым иш.

Яхшы негет – ярым мал.

Яхшы ожакъны ички сёзю эшикден чыкъмас.

Яхшы оъзю оълсе де, ону сёзю оълмес.

Яхшы оъзюнден гёерер, намарт – ёлдашындан.

Яхшы оъзюнден гёерер, яман – ёлдашындан.

Яхшы сабанчыны сыйыры къысыр къалмас.

Яхшы сёз – аврувгъа дарман.

Яхшы сёз – балдан татли.

Яхшы сёз – ёл азыкъ // Яхшы сёз – ёлгъа азыкъ.

Яхшы сёз – ёл азыкъ, яман сёз – чум къазыкъ.

Яхшы сёз – ёл азыкъ.

Яхшы сёз – жан азыгъы, яман сёз – баш къазыгъы.

Яхшы сёз – жан азыгъы, яман сёз – баш къазыгъы; сёйлеп болмайгъан адам – инсанны лап азыгъы.

Яхшы сёз – жан азыгъы, яман сёз – тиш къазыгъы.

Яхшы сёз – жан азыгъы.

Яхшы сёз – жангъа азыкъ.

Яхшы сёз – кёп яшар.

Яхшы сёз – тюз сёз.

Яхшы сёз – юрекге балгъам, яман сёз – юрекге къайгъы.

Яхшы сёз – юрекге балгъам.

Яхшы сёз – яхшыланы иши.

Яхшы сёз адамны тарта.

Яхшы сёз аш берер.

Яхшы сёз аювну бийитир.

Яхшы сёз гъакъыл берер.

Яхшы сёз ерде ятмас.

Яхшы сёз жан ирите.

Яхшы сёз жангъа азыкъ – яман сёз башгъа къазыкъ.

Яхшы сёз йыбата – яман сёз йылата.

Яхшы сёз йыланни ининден чыгъарар – яман сёз бусурманни дининден чыгъарар.

Яхшы сёз йыланни йымышатар.

Яхшы сёз йыланни кебин чечдирир.

Яхшы сёз йыланни кебинден чыгъарар. *(Яхшы сёзню гючю гъакъында).*

Яхшы сёз къарыв берер – яман сёз аврув берер.

Яхшы сёз къарыв берер.

Яхшы сёз кыысгъа болур.
 Яхшы сёз отда да гуймес.
 Яхшы сёз сююндюре.
 Яхшы сёз тас болмас.
 Яхшы сёз таш ирите – яман сёз баш чирите.
 Яхшы сёз таш иритир – яман сёз баш чиритир.
 Яхшы сёз таш иритир.
 Яхшы сёз таш тешер.
 Яхшы сёз таш ярар – яман сёз баш ярар.
 Яхшы сёз таш ярар.
 Яхшы сёз юрекде кыалар // Яхшы сёз юрекде ята.
 Яхшы сёз яз йимик – кыынгыр сёз – кыыш йимик.
 Яхшы сёз яз йимик – яман сёз – кыыш йимик.
 Яхшы сёз яздыр – кыынгыр сёз кыышдыр.
 Яхшы сёз яздыр – яман сёз кыышдыр.
 Яхшы сёз ярты насип.
 Яхшы сёзге багъа етмес.
 Яхшы сёзге жан ирий – яман сёзге кыан кыата.
 Яхшы сёзге жан ирир.
 Яхшы сёзге жан кыурбан.
 Яхшы сёзге кыулакъ ас.
 Яхшы сёзден май чыгъар.
 Яхшы сёзден яв чыгъар – яман сёзден дав чыгъар.
 Яхшы сёзлерден гыатта таш да бола гёрмекли.
 Яхшы сёзню айтгъан – алтын.
 Яхшы сёзню боран элтмес.
 Яхшы сёзню дарманы яман сёзню сав этер.
 Яхшы сёзню де кыулагъы бар – яман сёзню де.
 Яхшы сёзню кёп айтсанг, ямангъа айланар.
 Яхшы сёзню кыылыч гесмес.
 Яхшы сёзсюз дюнья – тар.
 Яхшы сёйлесенг, яхшы эшитирсен.
 Яхшы сёйлесенг, яхшы эшитирсен – яман сёйлесенг, яман эшитирсен.
 Яхшы сюйдюрюр – яман сёндюрюр.
 Яхшы танымай бусанг — я сёкме, я макътама – шолай сёйлейгенлени янында да токътама.
 Яхшы танымай бусанг, я сёкме, я макътама.
 Яхшы таныш – уллу кыонуш.
 Яхшы тапса, элге ярар.
 Яхшы тергеп кыараса, сютде де бола кыара.
 Яхшы терек яман емиш бермес – яман терек де яхшы емиш бермес.
 Яхшы терек яман емиш бермес.
 Яхшы терек яхшы емиш берер – яман терекни емиши де яман болур.
 Яхшы терек яхшы емиш берер.
 Яхшы тизип кыуванар – яман бузуп кыуванар.
 Яхшы тил йыланни ининден чыгъарар – яман тил адамны иманындан чыгъарар.

Яхшы тувар ямандан да – анив тувар эршиден де.
 Яхшы туварчы халкыны бай этер.
 Яхшы тухум бир бирине таянар.
 Яхшы тухумну ярлысы болмас.
 Яхшы улангъа гелечи герекмей.
 Яхшы улангъа да мал жыйма, яман улангъа да мал кыйма. *(Яхшы авлет малны овзю табар, яман авлет сен берген малны да зая этер деген маънада).*
 Яхшы улангъа мал жыйма – яман улангъа мал кыйма.
 Яхшы улангъа мал жыйма.
 Яхшы уландан кыыз тувар.
 Яхшы уланны башында багъалы бёрк – тийишли.
 Яхшы урлукъдан – яхшы тюшюм.
 Яхшы урум гючлю болур.
 Яхшы устагъа ял ёкъ.
 Яхшы уйню игъы кылай яман уйню тарындан.
 Яхшы уйню сёзю кыргъа яйылмас.
 Яхшы уйню ярыгъы – кёп, яхшы йырны сёзю – аз.
 Яхшы уйню ярыгъы – кёп.
 Яхшы хабар ял алмас.
 Яхшы хабар ятып кълмас.
 Яхшы хабар, етишмейли, ял тапмас.
 Яхшы хабарны къанатлары бар – яман хабарны аякълары бар.
 Яхшы хабарны къанатлары бар // Яхшы хабарны къанаты бар.
 Яхшы халкъ душманны дос эте.
 Яхшы хоншу – кърдашдан яхшы.
 Яхшы хоншугъа яман сёйлеме.
 Яхшы чы бар батырлар яв гёргенде тувра чабып оьлеген.
 Яхшы элде генгеш болур – яман элде сермеш болур.
 Яхшы эр булан къатын хор болмас.
 Яхшы эрге яман къатын – сатып алгъан дав йимик.
 Яхшы эргиши увакъ сёзню сёйлемес.
 Яхшы эркек айрылгъан къатынын сёкмес.
 Яхшы эркек осал сёзню сёйлемес.
 Яхшы эркек уйге талаплы болур.
 Яхшы эркек элин кёкге чююрюр.
 Яхшы эркек элин кёкге чююрюр – яман эркек элин кёрге гийирир.
 Яхшы эркек явдан къачмас.
 Яхшы эркек ярты ёлда токътамас.
 Яхшы эркек ягъын сёкген.
 «Яхшы эркек» деген булан эр болмас.
 «Яхшы эркек», – деген булан эр болмас – эренлени бары бирдей тенг болмас.
 Яхшы эркекге яман олжа тарыса, шо эркекге шондан яман иш болмас.
 Яхшы эркеклер бары бирдей тенг болмай.
 Яхшы эркеклер очарларда чабушмай.
 Яхшы эркеклер уйде тувар – кырда оьлюр.
 Яхшы эркеклер уйде тувар – явда оьлюр.
 Яхшы эркеклер халкыны алдында чабушмай.

«Яхшы эркеклер» деген булан эр болмас.
 Яхшы эркекни гиевю тёрде болур.
 Яхшы эркекни ери бош кьалмас.
 Яхшы эркекни сёзю де яхшы болур.
 Яхшы эркекни сёзю тюз болур.
 Яхшы эркекни яман кьатыны болмас.
 Яхшы яйнар – яман кьайнар.
 Яхшы ялгъан бу ялгъан: кьылны ютду бу йылан.
 Яхшы ялгъан бу ялгъан: пилни ютду бу йылан.
 Яхшы ялгъандан яман герти – яхшы.
 Яхшы яманны сёгер.
 Яхшы янгылышса, озьонден гёер – яман янгылышса, гишиден гёер.
 Яхшы яхшыгъа пай берер.
 Яхшы яхшылыкъ этер.
 Яхшы яш – атасына кьувват, яман яш – атасына балагъ.
 Яхшы яш китабын тас этгенче, чарыгъын тас этер.
 Яхшы яш кьойда болур, яманы тойда болур.
 Яхшы яш минутун бош йибермес.
 Яхшы яш уый артда йылар.
 Яхшы, кьоймасанг да, табар – яман, кьойсанг да, тапмас.
 «Яхшы, яхшы» дегенде эшек артын чююр.
 «Яхшы, яхшы» дегенде эшек де гётюн чююр.
 «Яхшы» деген бир атдыр – «яман» деген оьлгюнчеге налатдыр.
 Яхшыгъа айтылгъан адамны аты даимге кьала.
 Яхшыгъа айтылгъан адамны аты эл арада даимге кьала – ямангъа айтылгъан адамны аты буса, тез унутула.
 Яхшыгъа берсенг ашынгны, яхшылар сыйлар башынгны – ямангъа берсенг ашынгны, итге ташлар башынгны.
 Яхшыгъа берсенг ашынгны, яхшылар сыйлар башынгны.
 Яхшыгъа бир айт – ямангъа эки айт.
 Яхшыгъа гюн ёкъ – ямангъа оьлюм ёкъ.
 Яхшыгъа да – бир гюн, ямангъа да – бир гюн.
 Яхшыгъа да мал кьойма – ямангъа да мал кьойма. *(Яхшы авлет малны оьзю табар, яман авлет сен берген малны да зая этер деген маънада).*
 Яхшыгъа ёлдаш болсанг, етерсен мурадынга // Яхшы булан ёлдаш болсанг, етерсен мурадынга.
 Яхшыгъа етишдир – ямандан гетишдир.
 Яхшыгъа кьайда да – яхшы.
 Яхшыгъа кьара юкъмас.
 Яхшыгъа тюшген ярпайгъан – ямангъа тюшген кьартайгъан.
 Яхшыгъа яман юкъмас.
 Яхшыгъа янаш – ямандан узакълаш.
 Яхшыгъа янаш.
 Яхшыгъа япыракъ ябушур – ямангъа тегенек ябушур.
 Яхшыгъа яраш – ямандан кьач.
 Яхшыгъа яхшы бол.
 Яхшыгъа яхшы бол, ямангъа – яман.

Яхшыдан адамлыкъ югъар – ямандан яманлыкъ югъар.
 Яхшыдан адамлыкъ югъар.
 Яхшыдан иш къала – ямандан оъч къала.
 Яхшыдан тувгъан яхшы болур.
 Яхшыдан яхшы тувар.
 Яхшыдан яхшы тувар – ямандан яман тувар.
 Яхшылагъа яшынг йимик янаш.
 Яхшыланы артын Аллагъ онгарар.
 Яхшыланы гъар бир иши артыкъдыр.
 Яхшыланы гъар-бир ерде сёзю – сав, яманланы оъз башына тили – яв.
 Яхшыланы гъар-бир ерде сёзю – сав.
 Яхшыланы гъар-бир иши артыкъдыр – яманланы тюз багъасы къартыкъдыр.
 Яхшыланы гъар-бир иши артыкъдыр.
 Яхшыланы гъар-бир иши яхшыдыр.
 Яхшыланы уьстюнден тил этип юрюсенг, тилинг етер башынга.
 Яхшыланы яны – яманланы душманы.
 Яхшыланы янында яман да эпге гелер.
 Яхшылар булан иш тут гъаман да: яхшыланы гъар бир иши артыкъдыр.
 Яхшылар булан юрю гъаман да.
 Яхшылар булан юрю гъаман да: яхшыланы гъар бир иши артыкъдыр.
 Яхшылар гёмюлсе де, яхшылыгъы гёмюлмей.
 Яхшылар оьлсе, эл оьле.
 Яхшылар этегенни яманлар этмес.
 Яхшылар яманлагъа ярамас.
 Яхшылыгъынгни кёп гёрме – яманлыгъынгни аз гёрме.
 Яхшылыкъ – байдан, яманлыкъ – къулдан.
 Яхшылыкъ – юзде, яманлыкъ – гёзде.
 Яхшылыкъ – юрекден, яманлыкъ – билекден.
 Яхшылыкъ – яманлыкъны къалкъаны.
 Яхшылыкъ бар уйде ялкъыв ёкъ.
 Яхшылыкъ гёзге гёрюнмей – яманлыкъ гёз алдан таймай.
 Яхшылыкъ гетмесин – яманлыкъ етмесин.
 Яхшылыкъ девлет артдырыр.
 Яхшылыкъ девлет артдырыр – яманлыкъ иш артдырыр.
 Яхшылыкъ ёлда къалмас.
 Яхшылыкъ ерде ятмас – яманлыкъ сувда батмас.
 Яхшылыкъ ерде ятмас.
 Яхшылыкъ зая гетмес – яманлыкъ пайда этмес.
 Яхшылыкъ зая гетмес.
 Яхшылыкъ излеген яхшылыкъ табар.
 Яхшылыкъ сатылмай.
 Яхшылыкъ сувда батмас.
 Яхшылыкъ ташны да ирите.
 Яхшылыкъ унутула – яманлыкъ унутулмай.
 Яхшылыкъ шар юрюйген ерде адашар.

Яхшылыкъ эт де, денгизге ат: балыкъ билмесе, Халыкъ¹³⁴ билир. [Бир ярлы гъар гюн денгизге балыкъланы ашаатаман деп, эки буханка аш ташлай болгъан. Аш гесекге уййренмеген балыкълар ярлы гишини этеген ишине тергев бермей къойгъан. Тек ярлыны иши зая гетмеген. Бир бий денгизде тас болгъан. Ярлы денгизге ташлайгъан аш гесеклер шо бийни, ону къутгъаргъынча, оьлюмден сакълагъан. Бий ярлыны табып, ону бай этген].

Яхшылыкъ этген – аш жыйгъан, яманлыкъ этген – таш жыйгъан.

Яхшылыкъ этген яхшылыкъ гёерер – яманлыкъ этген яманлыкъ гёерер.

Яхшылыкъ этген яхшылыкъ гёерер.

Яхшылыкъ этгенингни оьзюнг айтып билдирме.

Яхшылыкъ этип болмай бусанг, яманлыкъ этме.

Яхшылыкъ этип, денгизге ташласанг да, къайтар.

Яхшылыкъ этмеге алгъаса.

Яхшылыкъ этмеге къолунгдан гелмей буса, осаллыкъ этме: бу да – бир яхшылыкъ.

Яхшылыкъ этмеге къолунгдан гелмей буса, яманлыкъ сама этме.

Яхшылыкъ этмей бусанг, яманлыкъ да этме // Яхшылыкъ этмесенг, яманлыкъ да этме.

Яхшылыкъ этмек гъар гишини ишидир.

Яхшылыкъ этсенг, денгизге ташласанг да, пуч болмас.

Яхшылыкъ этсенг, ёлда къалмас.

Яхшылыкъ этсенг, макътанма.

Яхшылыкъ этсенг, оьзюнге къайтар.

Яхшылыкъ этсенг, яхшылыкъ табарсан.

Яхшылыкъ этсенг, яшыр.

Яхшылыкъ яны авур гелген гиши талайлы болур – яманлыкъ яны авур гелген гиши талайсыз болур.

Яхшылыкъ яны авур гелген гиши талайлы болур.

Яхшылыкъ яхшылыкъ гелтирир.

Яхшылыкъгъа – яхшылыкъ гъар гишини ишидир, яманлыкъгъа – яхшылыкъ эргишини ишидир.

Яхшылыкъгъа – яхшылыкъ гъар гишини ишидир.

Яхшылыкъгъа – яхшылыкъ эргишини ишидир, яманлыкъгъа – яхшылыкъ пир гишини ишидир.

Яхшылыкъгъа – яхшылыкъ, яманлыкъгъа – къаршылыкъ.

Яхшылыкъгъа – яхшылыкъ, яманлыкъгъа – яманлыкъ.

Яхшылыкъгъа – яхшылыкъ.

Яхшылыкъгъа алгъаса.

Яхшылыкъгъа шам къой тьогюл чыдамас.

Яхшылыкъгъа якъгъан отунг сувутма!

Яхшылыкъны арты-алды ёкъ.

Яхшылыкъны башы – гертилик.

Яхшылыкъны гёмюлген ери – ялгъан тёбе.

Яхшылыкъны гечи-тези болмас.

Яхшылыкъны гъайван да унутмай.

¹³⁴Халыкъ – Аллагъны кёп атларыны бириси.

Яхшылыкъны есири кѣп есинден.
 Яхшылыкъны тапгъан гертиликни бар ерин де табар.
 Яхшылыкъны тези-гечи болмас.
 Яхшылыкъны унутма – яманлыкъны эсингде тутма.
 Яхшылыкъны унутма.
 Яхшылыкъны хадирин билмеген адамдан йыракъ яхшы.
 Яхшылыкъны хадирин билмейген адамдан йыракъ турса, яхшы.
 Яхшылыкъны эрден сора – эр билмесе, элден сора.
 Яхшылыкъны эртеси-гечи болмас.
 Яхшыны – яхшылыгъы, яманны яманлыгъы тиер.
 Яхшыны айт – ямандан къайт.
 Яхшыны аслусун сорама – яманны тухумуна къарама.
 Яхшыны аты яшынмас.
 Яхшыны бели сынгъынча, яманны гѣзю кѣр болсун.
 Яхшыны бир къылыгъы – артыкъ.
 Яхшыны гѣрген яхшы болур.
 Яхшыны гѣрсенг, шюкюр эт – яманны гѣрсенг, пикир эт.
 Яхшыны гюндеши – кѣп, яманлыны ёлдашы – кѣп.
 Яхшыны ёлундан барсанг, яхшылыкъ гѣрерсен.
 Яхшыны ичинде яманлыкъ турмас.
 Яхшыны иши де – яхшы.
 Яхшыны ишинден билирсен.
 Яхшыны къолу – чомарт.
 Яхшыны къолу сынгъынча, яманны бели сынсын.
 Яхшыны макътасанг, ярашар – яманны макътасанг, адашар.
 Яхшыны оърлюгю Тангчолпан юлдуздай оърдедир.
 Яхшыны сѣзю – къаймакъ, яманны сѣзю – маймакъ.
 Яхшыны сѣзю – татли.
 Яхшыны сыйласанг, эсинден гетмес – яманны сыйласанг, тѣрюнгден гетмес.
 Яхшыны тилеги де – яхшы, яманны негети де – яман.
 Яхшыны хадири оьлгенде билинир.
 Яхшыны хадирин халкъ билир – халкъны хадирин батыр билир.
 Яхшыны хадирин халкъ билир.
 Яхшыны хадирин яхшы билир.
 Яхшыны хатасы ёкъ – яманны ашнасы ёкъ.
 Яхшыны эшитгенде яман сѣйлеме.
 Яхшыны ямандан айырып билген гъѣкюнмес.
 Яхшыны яманындан – къоркъ.
 Яхшыны янында яман да ёлугъур.
 Яхшыны янында яман да ерге гелер.
 Яхшыны яты болмас – яманны уяты болмас.
 Яхшыны яты болмас.
 Яхшыны яхшылыгъы югъар – яманны яманлыгъы югъар.
 Яхшыны яхшылыгъы югъар.
 Яхшыны, оьзю оьлсе де, сѣзю оьлмей.
 Яхшыны, оьзю оьлсе, сѣзю къалар – яманны, оьзю оьлсе, неси къалар?
 Яхшыны, яманны айырма билген гъѣкюнмес.

Яхшысыз яман болмас – ямансыз яхшы болмас.
 Яхшысыз яман болмас.
 Яхшысын яманындан айырып болмай бусанг, уллусун сайла.
 Яхшы-яман – клади карман.
 Яш – бизинки, гъакъылы – оъзюнюки.
 Яш — къарыву булан гючлю.
 Яш – оюндан, дели тойдан тоймас.
 Яш – яшлыгъын, къыш къышлыгъын этмей къоймас.
 Яш агъач иелер.
 Яш ата-анадан къоркъмаса, не де этер.
 Яш бар уйде къонакъ ятмас.
 Яш бар уйде языкъ ёкъ.
 Яш бар уйде ялкъыв ёкъ.
 Яш бар уйде яралы да ял болур.
 Яш бешикден тургъунча, беш тюрлю бола.
 Яш болсанг да, баш бол.
 Яш болсун, къыз болсун, гъакъылы, саны тюз болсун.
 Яш булан этген ишинг яш болур.
 Яш булан яш болма.
 Яш буса да, арабызда баш болсун.
 Яш буса да, баш болсун.
 Яш буса да, башдыр.
 Яш гележекни сёйлер – къарт гетгенни эсгерер.
 Яш гелсе – ишге, къарт гелсе – ашгъа.
 Яш гёнгюл яллыкъ тапмас.
 Яш гёргени – яшынмас.
 Яш гёргенин айтар – къарт билгенин айтар.
 Яш гёргенин айтар.
 Яш гёргенин унутмас.
 Яш гёргенин этер.
 Яш гёргенин этер – атасы билгенин этер.
 Яш гиччиде – гиччи къайгъы, яш уллуда – уллу къайгъы.
 Яш гючюне таяна.
 Яш гючюне таяна, къарт – гъакъылына.
 Яш деме яш да тюгюл, улан деме – улан да.
 Яш етишгинче етти тюрлю болур.
 Яш заман – насипли заман.
 Яш заман къайтып гелмес.
 Яш заманда кюрчюлене хасият.
 Яш заманда ярлылыкъ, эрише бусанг, гел бери; къарт заманда ярлылыкъ – гъеч гёрмейим мен сени.
 Яш заманынг къайтып гелмес.
 Яш заманынгда да тюгюл эдинг «къаркъ» этеген зат.
 Яш заманынгда да тюгюл эдинг бир зат да – гъали де тюгюлсен бир покъ да.
 Яш игитни хорлама: охуса, элге баш болур.
 Яш йибер – артындан бар // Яш йиберсенг, артындан бар.
 Яш йыгъыла туруп оъсер.

Яш йылай туруп оьсер.
 Яш йыламаса, ана сют бермес.
 Яш кьайынгъа таянып, кьарт кьайын кьыркъ йыл яшагъан.
 Яш кьарнында таш ирир.
 Яш кьарыву булан – гючлю, кьарт гьакъылы булан – гючлю.
 Яш кьарыву булан – гючлю.
 Яш кьарында таш ирир.
 Яш не гёрсе, шону этер.
 Яш не тилни уьйретсе, шо тилде сёйлер.
 Яш ойнама сюер – кьарт ойлама сюер.
 Яш ойнама сюер.
 Яш оьсгюнче, етти тюрлю бола.
 Яш оюндан тоймас.
 Яш сюювюн билме суюсенг, яшлы бол.
 Яш сюювюн билме суюсенг, яшлы бол – баш гьюнерин билме суюсенг, башлы бол.
 Яш тапгъанныки тьогюл – тарбиялагъанныки.
 Яш терекге балта чапгъан онгмас.
 Яш тувсун, кьыз тувсун – гьакъылы, саны тюз болсун.
 Яш уьйретсенг, яшда уьйрет.
 Яш уьйретсенг, яшда уьйрет – кьатын уьйретсенг, башда уьйрет.
 Яш чагъында арыкъ мал да ойнакълай.
 Яш этмесе, ким этер яшагъанны абурун.
 Яш этмесни аты ёкъ.
 Яш яшлыгъын этмесе, эрте кьартаяр.
 Яшав – балдай татли, амма хырсы – кёп.
 Яшав – бир мьогълетдир.
 Яшав – бирлеге – ув, бирлеге – бал.
 Яшав – гьарам, оьлюм – парз.
 Яшав – канзи: биревлени гётере, биревлени дёгеретип тьошюре.
 Яшав – сапар, эрте не геч битеген.
 Яшав – ябушув: я сен – ону, я о – сени: дагъы ёл ёкъ.
 Яшав битмейген сапардыр.
 «Яшав» деген – тайгъакъ ёл, ким оьрленген сюрюнемей?
 «Яшав» деген – тьош йимик.
 «Яшав» деген денгиздир: терени бар, сайы бар.
 «Яшав» деген денгиздир: терени бар, сайы бар; суюгенлеге – сюзюгю, суюгенлеге лайы бар.
 «Яшав» деген сынавдыр.
 Яшав ёлу бир эниш де – эки тик.
 Яшав оьзю уьйрете.
 Яшав сююнч тьогюл буса, оьлюм де – кьайгъы тьогюл.
 Яшав тегиш ёл тьогюл.
 Яшав тузлу сув йимик: нечакъы ичсенг де, сувсабынгны басылтмай.
 Яшав тузлу сувдай зат: ичген сайын ичиле.
 Яшав тюрлю болгъан йимик, оьлюм де – тюрлю.
 Яшав эс тапдыртмай кьоймас.

Яшав юрюй, артындан етишмесенг, янгыз кьаларсан.
 Яшав юрюй, етишмесенг, янгыз кьаларсан.
 Яшав яшавдыр.
 «Яшав» деген – айланчы кёп узун ёл.
 «Яшав» деген – ябушув.
 Яшавгъа борчлу кьалгъанча, яшав сагъа борчлу кьалсын.
 Яшавда – тутумлу, кьатнашывда татывлу бол.
 Яшавда гючлю сюювно оьмюрю кьысгъа болур.
 Яшавда кёп балагълар алгъасавдан башлана.
 Яшавда кёп балагълар алгъасавдан геле.
 Яшавда не де бола.
 Яшавдадыр гёзеллик.
 Яшавдан кеп алмайгъан гишиге байлыкъ негер тарыкъ?
 Яшавдан уллу устаз ёкъ.
 Яшавлукъну адамлыкъ булан болгъаны – яшав.
 Яшавну агъын да, кьарасын да гёрген.
 Яшавну башы – ялын, арты – кюл.
 Яшавну ёлу – ачыкъ, ону гёрмеген – языкъ.
 Яшавну зая йиберме.
 Яшавну иши де – кьолну кири йимик.
 Яшавну маьнасы гюнню оьтгермек тьогюл.
 Яшавну саналагъан йыллары бары – яман.
 Яшавну татывун билмеген яшавну багъасын да билмес.
 Яшаву болгъанны кьадары болур.
 Яшавунгда барма сюйсенг узакъгъа, ашарлыгъынг турма герек тузакъда.
 Яшавунгну сен кьурмасанг, ким кьуар?
 Яшагъан не де гёрюр.
 Яшагъан сонг, ашама герек.
 Яшагъан сонг, кьарт болмай кьалмай.
 Яшагъан яхшы билир яшав сынавну сыйын.
 Яшагъанынг яшдан бил // Яшагъанынгны яшдан бил.
 Яшагъанынг яшдан гёр // Яшагъанынгны яшдан гёр.
 Яшагъанынгны башдан билме – яшдан бил.
 Яшайгъан ер бай буса да, тувгъан ер – сыйлы.
 Яшайгъан еринг бай буса да, тувгъан элинг – сыйлы.
 Яшама алгъасайгъан адамгъа оьмюр нече де кьысгъа гёрюне.
 Яшама билмейгенге дюнья – тар.
 Яшама яшында герек.
 Яшамагъа – яшгъа умут.
 Яшамагъаны – ятгъан оьмюр.
 Яшамакъ учун ашай – ашамакъ учун яшамай.
 Яшамакъ учун ашама тарыкъ, ашамакъ учун яшама тарыкъ тьогюл.
 Яшамакъ учун ашамалы тьогюл, ашамакъ учун яшамалы тьогюл.
 Яшамакъ учун ашамалы, ашамакъ учун яшамалы тьогюл.
 Яшап билгенге бу дюнья – чуду.
 Яшап билегенлеге дюнья майлы чудудур.
 Яшап билмейгенге дюнья – тар.

Яшгъа айтгъан – ташгъа айтгъандай, къартгъа айтгъан – къаргъа язгъандай.
 Яшгъа айтсанг – чабар, итге айтсанг – хабар.
 Яшгъа ат да – ат, таякъ да – ат.
 Яшгъа бер де, тилеп бакъ. [*Гъайдакъ диалект*].
 Яшгъа бермесенг, бир йылар – берсенг, эки йылар. (*Масала, бичакъ ва шолай башгъа затланы тилегенде*).
 Яшгъа бир кампет берсенг, экинчисин сорар.
 Яшгъа бувар – тергевсюз къойма.
 Яшгъа буюр – артындан югюр.
 Яшгъа гёре болма.
 Яшгъа гёре яш болма.
 Яшгъа иш буюр – артындан оъзюнг югюр.
 Яшгъа къарама, оъгей буса да, ана тарыкъ.
 Яшгъа таякъ булан урма – сёз булан ур.
 Яшда билген – ташгъа язылгъан, къартда билген – бузгъа язылгъан.
 Яшда гёрген яшынмас.
 Яшда къайтмагъаны къартда къайтмас.
 Яшда онгарылмагъан, геч де онгарылмас – гечде онгарылмагъан, гъеч де онгарылмажакъ.
 Яшда онгарылмаса, геч де онгарылмажакъ.
 Яшда орам къыдыргъан уллуда аш къыдырыр // Яшда орам къыдырсанг, уллуда аш къыдырырсан.
 Яшда салгъан яра сав болмас.
 Яшда тюгюл – башда // Яшда тюгюл башдадыр.
 Яшда уйренмесенг, къарт болгъанда гъёкюнюрсен.
 Яшда уйретсенг яшынгны, абурлу этер башынгны – эркелетип уйретсенг, тузун алар ашынгны.
 Яшда уйретсенг яшынгны, абурлу этер башынгны.
 Яшдан сакълар абурун.
 Яшдан тюгюл – башдан.
 Яшлагъа ананы юреги – нар, ачуву – ирийген къар.
 Яшлагъа бувар, тек тергевсюз къойма.
 Яшлагъа гёре болмагъа ярамас.
 Яшлагъа сораса, арив зат – ана, анагъа сораса, болажакъ – бала.
 Яшлай къатын алгъан къуванар.
 Яшлай къатын алгъан къуванар.
 Яшланы бир дерти – уллуланы минг дерти.
 Яшланы етим этмек уллу хатадыр.
 Яшланы иши яш болур, этген иши каш болур.
 Яшланы иши яш болур.
 Яшланы иши яш болур: кёмюр де ашар, кюл де ашар.
 Яшланы насиби – ата-ананы насиби.
 Яшланы эришгени де, ярашгъаны да не болсун.
 Яшланы ябушгъаны да, ярашгъаны да не болсун.
 Яшлар – яшавну емиши.
 Яшлар – агълю яшавну чечеги.
 Яшлар – яшавну чечеги.

Яшлар булан ойлашсанг да, уллулар булан гьакълаш.
Яшлар гѣрген яшынмас.
Яшлар кѣп ожакъ – къавгъалы, базар ожакъ.
Яшлар озълени яшлары болмай туруп, аналаны хадирин билмей.
Яшлар озълени яшлары болмай туруп, ата-ананы хадирин билмей.
Яшлар озълени яшлары болмай туруп, аталаны хадирин билмей.
Яшлары авруй буса, адамны юреги де авруй.
Яшларына эсгик болгъунча, не болгъан да – къолай.
Яшларындан къызгъангъан атадан ата болмас.
Яшлыгъы тюзелген гиши даимге тюзелер.
Яшлыгъынгда билим ал – къартайгъанда къолларсан.
Яшлыгъынгда не чачсанг, къартлыгъынгда шону орансан.
Яшлыгъынгда охумадын – яшавунгду тас этдинг.
Яшлыгъынгны хадирин бил.
Яшлыгъында бир-бирин сюйгенлер къартлыгъында да ташламас.
Яшлыгъында бузав урлагъан уллу болгъанда сыйыр урлар.
Яшлыгъында кѣп къыдыргъан, кѣп ичген къартлыгъында гѣзьяш тѣгер.
Яшлыгъында тас болгъан – къартлыгъында бош къалгъан.
Яшлыгъында уру этер – уллу болгъанда товба этер.
Яшлыгъында уйренмеген къартлыгъында гъѣкюнюр.
Яшлыгъында уйретмесенг, уллу болса, – тюзелмес.
Яшлыгъында чанг чыгъармас эрлеге, къартлыгъында къала бузса, инанмас.
Яшлыгъында яхшы муратлагъа етишгенлени яшаву жавгъарлы болур.
Яшлыгъында яшлыгъын этмеген къартлыгъында юрютюп билмес.
Яшлыкъ – алмаз таш йимик анив зат.
Яшлыкъ – оъмюрню чечеги.
Яшлыкъ адамгъа гъаман да болмас.
Яшлыкъ алмас таш йимик анив зат: алмасдай таза турсанг, шат яшарсан яш йимик.
Яшлыкъ бир керен гелер.
Яшлыкъ гери айланмай.
Яшлыкъ деген зат адамгъа гъаман да болмас.
Яшлыкъ сюювсюз болмай.
Яшлыкъ тепсе, яр авар.
Яшлыкъ эки керен гелмей.
Яшлыкъгъа оylum ѣкъ.
Яшлыкъда билген – ташгъа язгъан йимикдир.
Яшлыкъда билген – ташгъа язгъан, къартлыкъда билген – бузгъа язгъан.
Яшлыкъда билинген – ташда язылгъан йимикдир.
Яшлыкъда бош юрюсенг, къартлыкъда ач болурсан.
Яшлыкъда гѣргенингни къартлыкъда да гѣрерсен.
Яшлыкъда ишлесенг, къартлыкъда ашарсан.
Яшлыкъда не чачсанг, къартлыкъда шону орансан.
Яшлыкъда этген ишинг ташгъа мюгъюр басгъандай.
Яшлыкъда янгылгъанны ким де гечер.
Яшлыкъда яш бол – къартлыкъда къарт бол.
Яшлыкъны да, къартлыкъны да хадирин олар тас болгъан сонг билинр.

Яшлыкъны хадирин билмеген къартлыгъында хор болур.
 Яшлыкъны хадирин оьтген сонг билирсен, савлукъну хадирин – гетген сонг.
 Яшлыкъны хадирин оьтген сонг билирсен.
 Яшмын яшнагъанда уллу терекге сыйынма.
 Яшмын яшнамай, кёк кёкюремес.
 Яшмындан янгур – къолай.
 Яшны – яшда, къатынны – башда.
 Яшны аврувун айтгъан – ялгъанчы.
 Яшны арты да, къышны арты да – бир йимик.
 Яшны артыкъ макътама: къыйын болур сакълама.
 Яшны бармагъы аврутур – ананы юреги аврутур.
 Яшны бешикден уйирет.
 Яшны гётю де – бир, къышны гюню де – бир.
 Яшны иши – яш йимик.
 Яшны иши – яш йимик: яш саламны биле-билмей къувугъун.
 Яшны иши яш болур.
 Яшны кампет берип алдата.
 Яшны ким асыраса, ол – анасы.
 Яшны къуванчы – ата булан анадыр, оланы етим этмек – уллу хатадыр.
 Яшны къуванчы – ата булан анадыр.
 Яшны къуллукъгъа йибери, артындан оьзюнг бар.
 Яшны сёзю де яш бола.
 Яшны сёзюн гысапгъа алма ярамас: яшны сёзю де яш бола.
 Яшны сиривге йиберме – чапдырып юрютю.
 Яшны сувгъа йибери, артындан оьзюнг бар.
 Яшны тапмагъа билген бакъмагъа да бил.
 Яшны эркелетсенг, башынга минир.
 Яшны эркеси бёрю болур – къызны эркеси дели болур.
 Яшны эркеси бёрю болур.
 Яшны яхшысы – къойда, яманы – тойда.
 Яшсыз къатын – емишсиз терек.
 Яшсыз къатын шатлыкъны англамас.
 Яшсыз ожакъ – парахат къабур.
 Яшсыз уый – къабур йимик.
 Яшсыз уый чыракъсыз уый йимикдир.
 Яшы – яшына, башы – башына тенг.
 Яшы алар уьлгюню – ата алмай яшындан.
 Яшы оьлмеген къатын билмес къайгъы не экенни.
 Яшы уллудан тёрге чыкъма ярамай.
 Яшы уллудан тёрге чыкъма ярамас – байлыкъны батырлыкъгъа санамас.
 Яшыл тавум – яйлаум, сари чёлум – къышлавум.
 Яшыл тюс – инамлыкъны, умутну тюсю.
 Яшым, сакъ бол, къолларынгны биширесен. *(Уланы анасыны артындан яллагъан кесев алып чапгъанда, анасы уланына айтгъан сёзлер).*
 Яшыма къатын алдым – белимни къатты тартдым.
 Яшынг болгъунча, яшны къыйынлыгъын билмессен // Яшынг болгъунча
 яшынгны къыйынлыгъын билмессен.

Яшынҗ етмиш – ишинҗ битмиш.
Яшынҗны озюнҗ уйретмесенҗ, ону яшав уйретер.
Яшынып юрюме ябалакъ тюгюлмен.
Яшыргъаныгъызны яшлардан эшитдим.
Яшыргъанынҗ яшлардан чыкъсын.
Яшыргъанынҗны яшдан билейим.
Яшыртгъын айтдым – билмединҗ; гөрюме айтдым – суюмединҗ.
Яшыртгъын аш хабылмас.
Яшыртгъын аш хабылмас – янғызгъа ян табылмас.
Яшыртгъын бугъагъа баргъан гөрюме кюзлар // Яшыртгъын бугъагъа баргъан
сыйыр гөрюме кюзлар.
Яшыртгъын лакъырны яшлардан билир.
Яшыртгъын лакъырны яшлардан эшитир.
Яшыртгъын сёзню яшлардан эшитир // Яшыртгъын сёзюнҗню яшлардан
эштейик.
Яшырылгъан затынҗ зайыпланар – берген малынҗ кайтып гелер.
Яшырылгъан затынҗ зайыпланар.
Яшырып ашагъанны кърны тоймас.
Яювдагъы зая болмас.
Яав кьонакъ – тынч кьонакъ.
Яав кьонакъ ярлы этер минҗ тюменли байланы.
Яав юрюген ат минир.
Яав юрюмеген атны хадирин билмес.
Яавгъа ёл – узун.
Яавну ёлун сорама – янғызны гюнюн сорама.
Яавну ёлун сорама.
Яавну чангы чыкъмас.

СОДЕРЖАНИЕ

Аталар сёзюнде алтын бар	4
А	13
Б	98
В	158
Г	159
Гь	179
Д	198
Е	210
Ё	216
Ж	220
З	223
И	225
Й	244
К	250
Кь	260
Л	311
М	311
Н	320
О	327
Оь	327
П	350
Р	352
С	353
Т	359
У	423
Уь	432
Ф	435
Х	435
Ч	444
Ш	450
Э	452
Ю	484
Я	490

**КЪУМУКЪЛАНЫ АЙТЫВЛАРЫ
ВА АТАЛАР СЁЗЛЕРИ**

**Издание осуществлено при финансовой поддержке
Министерства по национальной политике РД**

Ответственный редактор –
кандидат филологических наук, доцент А.М. Саидов

Рецензенты:
доктор филологических наук, профессор А.З. Абдуллаева.
доктор филологических наук, профессор Э.Н. Гаджиев.

Подписано в печать 15.08.2017. Формат 60х84 1/16

Бумага офсетная. Печать офсетная.

Тираж 200 экз. Заказ №50.

Издательство ИП Хайбуллина Ф.Ф. «Типография Вега»

367000, Махачкала, ул. Гамидова, 18Ж.